

In epistolam apostoli Pauli ad Romanos, commentarii

<https://hdl.handle.net/1874/428606>

2

IN EPISTOLAM
Apostoli Pauli ad Ro-
manos:

COMMENTARII, PER VVOLF-
GANGVM MVSCVLVM DV-
fanum.

Cum Indice rerum & uerborum lo-
cupletissimo.

BASILEAE, PER IOANNES HER-
nagios, Anno M. D. LII. Men-
se Martio.

IN EPISTOLAM

Apollonii Pauli ad Rom.

IN ROMANOS.

COMMENTARIUM PER WOLFF.

PRIMUM AUCTORIS PER

WOLFF.

Cum Index rerum de verborum

significatione.

STILLER, PER JOHANNES

WOLFF, AUCTORIS PER

WOLFF.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI GEOR-

gio Comiti à Uirtenperg, & monte Belgardo, Domino suo cum primis observando, Vuolsq. Musculus gratiam optat, ac pacem à Domino.

BI de cursu præsentium temporum cogito, Princeps illustrissime, gemina mihi rerum facies, in causa religionis nostræ, plurimum inter se diuersa occurrit: læta una, tristis altera. Læta solari splendore illustrior, ac cœlitus maximo piarum conscientiarum solatio allata, iucundissimam offert æternæ ac uerè beatæ uitæ promissionem, ac blando sese aspectu omnib. cuiuscunq; ordinis hominib. insinuare satagit. Alacriter accipit sibi credentes, mœstos ac deiectos placidis uerbis solatur & erigit, infirmos confortat, cum hoste antiquo luctantes fideliter adiuuat, errantes comiter instruit, segnes ac torpidos uigilanter excitat, peccantes indefinenter ad uiam iustitiæ reuocat: contradicentibus mansuetè quidē, uerū iuxta fortiter respōdet: incredulos ac se prorsus auersantes, tanquam æterno exitio deuotos, cum lachrymis deplorat. Circuit passim, lucem gestans & offerens omnibus, ac uniuersum hoc tenebrarum chaos dispellere contendens. Vt de me ueraciter in conspectu Domini & ingenuè fatear, cum mihi in tenebris catholicis cum alijs erranti primum anno M. D. X V I I I. uisenda daretur, conspectam in fronte illius ueritatem instinctu diuinæ gratiæ cupidè sum amplexus, nec ab illa me ulla ratione abstrahi passus est Seruator Christus, cui honor sit, & gloria in sempiternū: quem oro quotidie, ut in illa me ad finem usque sanctificet, confirmet ac seruet, nec permittat ut latum ab ea unguem uel ad dexteram uel ad sinistram declinem. Facies hæc Euangelium est Christi filij Dei, lux errantium, solamen tristem, robur infirmorum, excitatio desidum, conciliatio dissidentium, uirtus Dei saluari cupientibus: in summa, uita morientium, salus pereuntium. Huius respectu nostra hæc tempora in cœlos usq; extollo, ac beatos prædico oculos, quibus uidere, & aures, quibus audire datum est, quæ diuina prouidentia ad cōsolationem electorum in caligine Babylonica sedentium, tam est clementi ad nos miseratione cœlitus demittere dignata.

Post elegantem uerò hanc, & exosculandam diuinæ ueritatis faciem, euestigiò subsequitur monstrum horrendum, ab ipsis inferis ad extinguendum Euangelicæ ueritatis lucē immissum. Aspectus huius trifarius est, ut putes te Cerberum uidere tricipitem. Primum obijcitur in illo Superstitio, malum inueteratū & insuperabile. Hæc cum usque adeo sit insana, ut quos colit uiolet: quodq; amare & amplecti debebat, timeat & fugiat: errores tamen suos, quod publici

EPISTOLA

sint, nomine ueteris & Catholicae fidei ornat, & hoc pacto inemendabiles reddit. Aduersus hanc laruam pugnatum est non modò nostris temporibus fortiter, sed & inde ab initio nascentis Ecclesiae à multis pijs & fidelibus Christi ministris: uerùm nihilo secius uires naëta, falsis'que opinionibus inflata, Ecclesiam conspurcare in hunc usque diem pergit.

Secundus aspectus admodum horribilis, adhæret huic aliquanto propius, sic, ut uelut ex illo natus esse uideatur. Est hic cruentus totus, trucibus oculis, fronte minaci, dentibus ad uorandum acutis, terribiliter frendens: ac nihil aliud quàm carceres, torturas, laqueos, gladium & ignes spirans. Persecutio est fidelium Christi, sæuiens in omnes eos qui superstitionem catholicam auersantur, & impugnant. Horrenda planè facies, inueterata & ipsa, ac perpetuis odijs ueritatem Dei impugnans, nunquam tamen expugnans. Alios proscribit, & in exilium expellit, alios facultatibus spoliât, alios squalidis carceribus includit, alios hæreseos à sanctis patribus damnatos uel truncat, uel laqueo suspendit, uel igni instar holocausti comburendos tradit.

Tertius est, uanus, leuis, dissolutus, irreligiosus, impurus ac putidus ille Epicurismus, quem hodie passim inualescere, & omnes ordines à supremis ad infimos usque corripuisse uidemus. Mystæ huius sunt homines irreligiosi, sine fide, omnem religionem in corde ridentes, adiaphori, uertumni, simulatores ac dissimulatores, crapulæ & ebrietati dediti, uentris serui, impudici, scortatores & adulteri, uisuris inhiantes, raptores, ac Martis magis quàm Christi militiam sectantes. Horum colluuius in Ecclesia omnino uiam parat Orientali Antichristo, quemadmodum picturata superstitio Occidentali primum præluserit, deinde tota seruire cæpit. Quem autem sacrarum scripturarum imperitum Cerberus hic triplex aspectu tam tetro non terreat, ac breui ruituri Christianismi metu anxium reddat? Verùm Deo optimo maximo sit gloria, per Christum Iesum Dominum ac Seruatorem nostrum, qui pusillum gregem suum tot modis afflictum, & in medio infernalium horum spectrorum uersantem, luce ueritatis suæ, & omnium iucundissima Euangelij sui facie non destituit. In hanc oculos mentis nostræ, ab horribili tricipitis Cerberi aspectu auersos intendamus, in hac uniuersos præsentis uitæ labores solemur, in hac toti conuiuescamus. Si quem improba superstitio sollicitat, ad hanc sese uertat, ut cunctas illius tentationes doctrina ueritatis instructus superet. Si quem sæua & cruenta persecutio terret, ad hanc properè confugiat, illudq; Christi sonantem audiat: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam uerò occidere non possunt: sed eum potius timete, qui ubi corpus occidit, & animam in gehennam abijcere potest. Et illud: Non est discipulus super magistrum. Si me persecuti sunt, & uos persequentur. Item: Beati estis cum maledi-

ledixerint uobis homines, & persecuti uos fuerint, ac dixerint omne malum aduersum uos, mentientes propter me. Gaudete & exultate, quoniā merces uestra copiosa est in cœlis. Sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerūt ante uos. Hæc audiens pius & fidelis animus, in ueritate Christi confirmabitur, & non modò minas, sed & ipsam mortem pro uoluntate Domini patienter constantiq; fide subibit: cogitabitq; non esse præter rationem salutis nostræ, quòd ad hunc modum suos exercet Dominus, cui non placet ut torpescamus ac diffluamus, patiamurq; longæ pacis mala. Certum est autem quod ille dicit, uirtutē sine aduersarijs marcescere. Porro si cui offendiculo est nostri seculi Epicurismus, auertat se ad lucem Euangelij, indeq; uelut ex ipso ore Christi audiat: Necesse est ut ueniant offendicula: item, futurum ut resiliant ab ipsius regno ac discipulatu multi, fidesq; usque adeò rare scat in terris, ut cum uenerit, ægrè sit illius aliquid inuenturus: denique charitas refrigescat, & iniquitas abundet, adhuc & illud: Multi uocati, pauci electi. & quæ alia sunt huiusmodi multa. Horum consideratione agnoscat ueritatem uerbi Domini, quam luculenter nostro hoc seculo impleri uidemus. A uerbis Christi transeat ad uerba Apostolorum, præcipuè Pauli, cuius Epistolæ, maximè quam ad Romanos, Romanis tam priscis quam posteris egregiè competentem scripsit, triplici huic spectro abundè occurrunt. Ex ea quæ Romanis inscripta est, quam hic in lucem utcunque expositam damus, petere licebit fortissimum antidotum cōtra superstitiones tam ueterum quàm nostrorum, contra metum persecutionis, & aduersus offendiculum exuperantis Epicurismi.

Quur autem ista ad Celsitudinem tuā, Princeps illustrissime, scribam, paucis accipe. Primū, scio me hisce de rebus loqui non modò principi iuxta seculum, sed simul pio ac fideli, ad quem potissimū competit illarum consideratio, & de cuius fide ac religione Christi certa extant experimenta. Deinde, ab eo tempore quo diuina prouidentia quietem ac tranquillitatem nostram non sine graui ratione turbauit, haud modicum ex eo solatiū accepi, quòd incidi in noticiam insignium aliquot uirorum, pro Euangelio Christi fideliter & constanter decertantium: in quorum album generosam illam Celsitudinem tuam, cum propter singularem beneuolentiam, quam illa erga me, cum anno quadragesimo octauo Basileam uenissem, ac postea in inclyta hac Bernensium ciuitate declarauit, tū propter infractam in ueritate Christi constantiam, non immeritò primo loco reposui, deq; celebranda illa, ac posteris pro ingenij mei tenuitate cōmendanda sollicitè cogitare cœpi. Dum autem eam cogitationem mecum ipse uoluo ac reuoluo, peropportunè accidit, ut IOANNES HERVAGIVS typographus Basiliensis, uetus meus amicus, ac Celsitudini tuæ apprimè notus, lucubrationes hæc meas in Epistolam Pauli ad Romanos ad prælum suū in lucem edendas posceret: quas

EPIST. NVNCVPAT.

illi hoc facilius tradidi, quòd paratam mihi hac in re occasionem offerri cernerem, qua memoriam eorum, quæ inter nos in præfenti hac tribulatione intercefferunt, Celsitudini tuæ refrigerarem, ac qualemcunq; animi mei gratitudinem declararem. Mitto itaque ad te, illustriss. Princeps, lucubrationes meas in dictam Epistolam ad Rom. quam norunt omnes piè docti pulcherrimam esse, & expeditam Christianæ religionis Epitomen: fore sperans, ut seposito tenuitatis meæ respectu ad Apostolum ipsum magis quàm ad me respicias: & hunc laborem meum nomini Celsitudinis tuæ nuncupatum non modò boni consulas, sed & pro Christiani Principis beneuolentia cum gratiâ suscipias. Tug me Celsitudini, Princeps illustriss. humiliter commendo, quam ego uicissim Deo optimo maximo in turbulentissimis hisce rerum tempestatibus, commendare non desinam. Bernæ Heluetiorum, Anno salutis nostræ 1555.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM APO-
stoli Pauli ad Romanos.

PRAEFATI sunt, & commentati quoque, in hanc uerè Apo-
stolicam Epistolam, multi insignes & eruditi uiri, quorum dili-
gentia pio & cordato lectori plurimum potest adferre emolu-
menti. Nec mei propositi est, post illorum labores operosius ali-
quid commentando moliri: sed quoniam mediocritati meae ex
officio incumbit, ut quae Apostolus ad eos scripsit, qui tum Ro-
mae in Christum utcunque credebant, Ecclesia Dei exponam, qua potero tam bre-
uitate quam perspicuitate ea in medium adferam, quae ad uerum & germanum sen-
sum explicandum meo iudicio facere uidebuntur. Arbitror autem inter eos qui ue-
ri sunt Christiani, haudquaquam opus esse, ut humano more laudemus & cœmende-
mus Apostolum, quem ipse Dominus testimonio suo omnium ueracissimo statim initio
conuersionis illius commendauit. sicut Actor. 9. legitur: Vade, inquit ad Ananiam
Dominus, quoniam organum electum est mihi iste, ut portet nomen meum coram
Gentibus et Regibus, ac filiis Israel. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro
nomine meo pati. Et ipsa Apostolatus illius historia, quam Lucas in Actis bona fi-
de et tanquam indiuiduus illius comes & oculatus testis conscripsit, plus meretur fidei,
quàm ut à maleuolis, uel iniusticiarijs, uel turpis quæstus sectatoribus conuelli queat:
quorum hoc nostro seculo, contra Apostolicam huius organi Dei auctoritatem aper-
tum est os omnium impudentissimum. Experiuntur Apostolica doctrinae energiam &
lucem, unde mala ipsorum studia manifestantur & redarguuntur. Et quemadmo-
dum Christus Seruator noster hoc hominum genus perstrinxit, quoniam male agunt,
odiunt lucem: & quam odiunt, si extinguere nequeunt, infamem saltem reddere mo-
liuntur. Et ne id proprii iudicii temeritate facere uideantur, nequissimè usurpant
Apostoli Petri testimonium, unde incautioribus persuadeant, Epistolas Pauli esse
intellectu difficiles & obscuras: sicq; comparatas, ut imperitioribus causas errorum
subministrarent. quare non esse permittendum, ut uulgo legantur, sed abdendas potius,
& premendas. Habet autem locus Petri, qui in posteriore illius Epistola cap. ultimo
legitur, ad hunc modum: Quapropter dilecti, hæc expectantes date operam, ut imma-
culati & incontaminati ab illo reperiamini in pace: Dominiq; nostri patientiam, salu-
tem arbitremini: quemadmodum & dilectus frater noster Paulus, iuxta sibi datam
sapientiam scripsit uobis, etiam in omnibus ferè Epistolis, loquens de his: inter quæ
sunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parumq; firmi detorquent, sicut & cæ-
teras scripturas, ad suam ipsorum perniciem. Hæc ibi, quæ usque adeo ad commenda-
tionem Epistolarum Pauli faciunt, ut impudentissimos & insigni malicia excacatos
esse oporteat omnes eos, qui tam egregium testimonium in diuersum detorquentes, ad
obscurandum doctrinam Pauli usurpant, quod ad illius est commendationem prola-
tum. Tribuit enim illi sapientiam non humanitus acquisitam, sed diuinitus datam:
deinde testatur, eum secundum datam sibi sapientiam Epistolas suas conscripsisse:
idq; de iisdem rebus, de quibus ipse admonebat: & iisdem fidelibus, quibus ipse scribe-
bat. Sed addit, Inter quæ sunt nonnulla difficilia intellectu. Verum. Sunt etiam in i-
psis Apostoli Petri scriptis nonnulla intellectu difficillima, sicuti legere licet in priore

PRÆFATIO.

illius Epistola cap. 3. & 4. & in posteriore cap. 2. Si quorundam obscuritas in Epistolis Pauli meretur, ut omnia illius scripta populo & Ecclesie Dei e manibus abripiantur, eadem ratione auferatur & Epistola Petri. Quin potius quæ obscura sunt, commode exponunt docti illi homines, ut ab imperitis sanè queant intelligi? Sed, inquiunt, detorquentur ab indoctis & instabilibus. Quare satius est, ut adimantur indoctis, & referuentur lectioni doctorum. Eadem ratione adimatur e medio omnis sacra scriptura. Nam & de illa testatur Petrus, quod ab indoctis & instabilibus detorqueatur. Et hoc ipsum homines isti iam palam editis etiam libris agunt, ac Principes urgent, ut populus Christi à lectione sacrarum scripturarum arceatur: ut impleatur illud Christi, Erratis nescientes scripturas. Scripsit Apostolus non solum Episcopis & reliquis Christi ministris, sed & Ecclesijs ac fidelibus Romanis, Corinthijs, Galatis, Ephesijs, Collossensibus, Philippensibus, Thessalonicensibus & Ebraeis: idq; de rebus fidei nostræ, quarum cognitio pertinet ad omnes, & omnium concernit salutem. Et scripsit, cum adhuc esset cognitio Christi recens ac rudis. Nunc quod scriptum est fidelibus Christi, adhuc rudibus & neophytis, ut palam ac publice legeretur, post tot secula, tamq; diuturnam religionis Christianæ confirmationem Christianis hominibus legendum negatur: idq; postremis istis temporibus, quæ sic sunt comparata, ut diligentissimam sacrarum scripturarum lectionem requirant. Longè aliter animatus erat Chrysostomus, qui super Matth. expositione secunda, cap. 24. Homilia 49. ad hunc modum scribit: Quia in tempore hoc ex quo occupauit hæresis Ecclesias, nulla probatio potest esse ueræ Christianitatis: neq; refugium Christianorum aliud est, uolentium cognoscere fidei ueritatem, nisi scriptura diuina. Antea enim multis modis ostendebatur, quæ esset Ecclesia Christi, & quæ gentilitas: nunc aut nullo modo cognoscitur, uolentib. cognoscere quæ sit uera Ecclesia Christi, nisi tantummodo per scripturas. Quare? Quia omnia hæc quæ sunt propriæ Christi in ueritate, habent & hæreses illæ in schismate, similiter ecclesias & ipsas scripturas diuinas, similiter Episcopos ceterosq; ordines clericorum, similiter Baptismum, similiter Eucharistiā, et cetera omnia, deniq; ipsum Christum. Volens ergo quis cognoscere, quæ sit uera Ecclesia Christi: unde cognoscat in tanta confusione similitudinis, nisi tantummodo per scripturas? Item, ex morib. ipsis prius intelligebatur Ecclesia Christi, quando cōuersatio Christianorum aut omnium aut multorum erat sancta, quæ apud impios nō erat. Nunc aut, aut tales aut peiores facti sunt Christiani, quales sunt hæretici aut gentiles. Adhuc aut & maior continentia apud illos inuenitur, quāuis in schismate, quā apud Christianos. Qui ergo uult cognoscere, quæ sit uera Ecclesia Christi, unde cognoscat, nisi tantummodo per scripturas? Sciens ergo Dominus tantā confusionem rerū in nouissimis esse diebus futuram, ideo mandat, ut Christiani qui sunt in Christianitate, uolentes firmitatem accipere fidei ueræ, ad nullam rem confugiant, nisi ad scripturas. Alioqui si ad alias respexerint, scandalizabuntur & peribunt, non intelligentes quæ sit uera Ecclesia. Hæc ille. Et super Epistolam ad Coloss. Homilia 9. magnopere hortatur Christianos omnes, præcipue seculares, ut comparent sibi sacra Biblia, uel saltem nouum Testamentum. At uerba eius assignabo, quæ sic habent: Αὐτὸς ἐστὶ παλαιὸς καὶ τὸς οἱ βιωτικοί, καὶ ὑπὸ τοῦ βιβλίου, φάρμακον τὸ ψυχῆς· ἐν μυστηρίοις τοῦ βιβλίου, τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου καὶ τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου, τὰς πρῶτας, τὰς ἐν αὐτῇ.

PRÆFATIO.

εὐαγγέλια, διδασκαλίας διδασκῶν. εἴτε πάντων αἰτίων τῶν κακῶν, ἢ μὴ εἰδέναι τὰς γραφάς. Hac ibi. Conferantur ista ad studia eorū qui nostris temporibus sacris scripturis, præsertim Epistolis Pauli, sunt usq̃ adeo iniqui, ut malint decies in Ecclesia Christi legi citariq̃ Aristotelem, quàm Paulum: quorūvis Monachorum somnia, & male consulta Pontificum decreta, quàm sacras scripturas: uideaturq̃ ex huiusmodi indubitatis iudicijs & argumentis, quàm non Christi gloriam & Ecclesie illius salutem, sed potius manifesta ueritatis oppressione ad hoc querant, ut securè possint absq̃ ullo negotio, patrimonio Christi ad inanem suam gloriam, ocium, luxum, & uentrem, in media imperitæ plebis caligine abuti. Quare per sanguinē Christi omnium fidelium, maxime potentium operam & studium imploro, ut conatib. tam impijs, tam impudentibus, tam pestilentibus, pro uiribus occurrant: & sacras scripturas, præsertim Euangelicas, in usum plebi Christi, si unquam hisce saltem postremis temporibus quacunq̃ poterunt ratione, alius ordinando, alius imprimendo, alius uendendo ac distrahendo, ij qui in magistratu sunt, potestate sua hanc libertatem & commoditatem defendendo asserant & uindictent: quandoquidem uix alia manifestiore & impudentiore nota deprehendi licet, quàm hoc hominum genus natum sit & spiritu Satanæ impellatur, ad obscuranda & subuertenda omnia promouenda ueritatis adminicula. Alioqui si querunt salutem mortalium, & ueritatis manifestationem, quorsum attinet quòd lucem doctrinæ Apostolica plebi Christi eripiunt, & sacrarum illi scripturarum lectionem denegant? Quare non urgent cum Apostolo, ut uerbū Dei habuerit inter fideles luculenter? Quare non admonet cum Chrysostomo, ut seculares Christiani, quos uocat, sacra sibi Biblia, uel nouum saltem Testamentū comparent, & studiose legant? Hinc erratis, inquit Christus, quòd scripturas ignoratis. Et Chrysost. Hinc causa est omnium malorū, quòd scripturæ sacræ ignorantur. Isti, hinc errant, inquit, tot Ecclesia, quòd scripturas legunt: hinc omnium presentium malorum ac dissidiorum causa est, quòd scripturæ, præsertim Paulinæ, in manus hominum secularium, laicorum ac plebeiorum uenerunt. Ex hac diuersitate quis nō uidet, quàm sint diuersa Christi & Chrysostomi uota ab istorum hominum studio? Natasunt nostro seculo contentiones ac quæstiones de fide, religione, & uera Christi Ecclesia. Natasunt inquam conflictationes acres & uehementes in media caligine. Nos clamamus, Dentur lumina uerbi Dei, legantur sacræ scripturæ, inspiciantur testimonia prophetarum Christi, & Apostolorum. Illi contrà uociferantur, Nequaquam, sed claudantur ostia, ne quid lucis inferatur: nisi adferatur in nostras manus, ad extinguendum uidelicet, ne quid agatur à uulgo cognoscatur. Et hi sunt, qui Epistolis Pauli uehementer sunt iniqui, præsertim isti quæ ad Romanos est scripta: quorū maliciam obiter perstringere uolui, dignam quæ acerrimè impugnetur, & publica quoq̃ Christianorum populorum potestate coerceatur.

Simul conuenio & commonefacio omnes eos qui ad hoc sunt uocati, ut Euangelium salutis ac uitæ plebi Christi proponant: ut quo magis falforum Pontificum satellites in oppressione sacrarum scripturarum incumbere uident, hoc ipsi maiore sedulitate cunctos fideles publicè hortentur, ut sacrarū scripturarū lectioni uigilanter noctes ac dies intendant: meminerintq̃, hinc natos esse in Ecclesia errores contra quos hodie pugnamus, quòd sacræ scripturæ maiorib. nostris fuere partim desidia Epi-
scopo-

P R A E F A T I O.

scoporum, partim malicia Monachorum ignota. Neque satis officio suo factum putent, si hac de re pro suggestu populum admoneant, nisi certo ordine sacrarum scripturarum lectionem in publica Ecclesia fidelibus dispensent: cum propterea, quod magna moleuit desidia eorum, qui copiam & facultatem scripturas domi legendi negligunt: tum propter eos, qui legere nesciunt, quorum multitudo semper & ubique est maxima. Quae moneo, utcumque capiantur, testabuntur tamen in die Domini, non esse me usum sinistro, sed convenientissimo consilio: quo Ecclesys Christi multo melius ac fidelius consuli poterit, quam quo utuntur hodie Ecclesiarum prelati. Sed haec de re manifestissima plus satis.

De ordine Epistolarum Pauli anxie nonnulli quaerunt. Quamvis ea cura non nihil ad illarum facit intellectum, nolim tamen in illam curiosius à quoquam incumbi. Omnes fere in eo consentiunt, hanc quae ad Romanos est, non ideo primo loco poni, quod ordine sit & tempore prima: sed quod praestantior sit ceteris, maiestate ac dignitate rerum quae in ea tractantur, praesertim propter doctrinam gratiae & iustificationis: quae tam dilucide ac diligenter aliquot hic capitibus explicatur, ut digna sit tota Epistola quae memoriter à fidelibus ediscatur, & nullo non die uoluitur ac reuoluitur. Referunt forsan Romani Epistola huius praerogativam ad celsitudinis ac primatus sui commendationem: quasi propterea primum sit ante reliquas sortita locum, quod Ecclesia Romana supra ceteras omnes emineat, & principatum obtineat. Verum ferantur illi suo spiritu, et supercilium attollant supra omnes Christi Ecclesias: ut quo altius attolluntur, hoc grauiore ruina in praecipitium delabantur. Nos interim salutis nostrae memores, maiestatem, & nunquam satis aestimata Epistola huius utilitatem pia sedulitate amplectamur & exosculemur.

Primarius illius status est, quae in re sita sit salus & iustitia nostra coram Deo: quae nobis quaestio omnium prima, & summe necessaria uideri debet, de qua totus orbis disceptat. Nam omnino sic comparati sumus omnes, ut nemo sit qui non cupiat rebus suis esse quam optime consultum. Carnales homines, quia in bonis terrenis felicitatem suam esse iudicant, sectantur illa impensissime. Sapientiores alia persequuntur, unde conscientias suas pacatas reddant. Qui ex gentibus nomine philosophiae turgent, finem bonorum in studium collocant sapientiae. Iudaei propriae suae iustitiae, quae sit ex obseruantia operum legalium, toti & mordicus innituntur. Atque ita Satan totum orbem partim terrenarum rerum prosperitate, partim inanis sapientiae persuasionem, & partim propriae iustitiae fiducia inebriat ac dementat. Carnalium hominum felicitas quam sit inanis ac fluxa, tot seculorum experientia admodum est manifeste declaratum. Et philosophorum scripta uanitatem hanc Epicureorum abunde satis redarguerunt. Quare minus ex illa periculi causa Christi ac uerae pietatis obicitur. At geminum illud malum, quod ex mundanae cum sapientiae tum iustitiae persuasionem nascitur, quasi coniunctis copiis doctrinam gratiae ac uerae iustificationis inde sinister impugnat, & tam Gentes quam Iudaeos aduersus ueritatem Christi hostiliter armat. Quapropter operae precium uisum est Apostolo, ut singulari quadam diligentia, & inuicta ueritatis potentia utranque, & mundanae sapientiae persuasionem, & propriae iustitiae fiduciam retundat, conuincatque & Gentes & Iudaeos esse peccatores & iniustos: nec fieri posse, ut uel philosophiae studio uel operibus legis ueram coram

P R A E F A T I O.

ram Deo iustitiam consequantur: sed necessarium esse mortalibus omnibus, ut per gratiam Christi fide iustificentur, ac seruentur. Dum arguit in uniuersum, omnes esse iniustos ac peccatores, id quod tribus primis capitibus facit. simul euincit, neminem posse in iudicio Dei tanquam iusti iudicis seruari: eo quod ille unicuique reddat secundum facta sua, siue sit Iudaeus, siue Graecus. Consequentur transitum facit ad doctrinam gratiae. Etenim, quoniam gratia Dei opus habent qua seruetur, quicumque iniusti sunt & peccatores: sunt autem mortales uniuersi peccatores, & iniusti: consequitur sic esse gratiam Dei ad salutem mortalibus omnibus necessariam, ut sine illa prorsus seruetur nemo. Porro quoniam gratia Dei speranda est & acceptanda ad normam & propositum misericordiae Dei (neque enim conuenit, ut qui condemnationis reus est, formulas gratiae praescribat ei, à quo iuste potest condemnari: sed requiritur, ut praescriptum gratiae ab illo accipiat, & animo grato complectatur.) Deus autem sic ab aeterno constituit, ut in gratiam recipiat ac seruet omnes eos qui in Christum filium suum credunt, incredulos uero morti aeternae subiciat, quam ueluti minorem Apostolus cap. 3. 4. 5. & reliquis capitibus ad undecimum usque probat, declarat & munit. Sequitur, sola gratia Dei in Christum credentes saluari, incredulos uero perire, quantumuis uel philosophiae studio, uel operum legis fiducia turgēat. Huiusmodi argumentis Apostolus colligit, probat & confirmat hanc propositionem: Sola fide in Christum constare mortalibus iustitiam & salutem coram Domino. quam intolerabilem iudicant, damnant & impugnant, quicumque in mundo uel sapientiae uel iustitiae propriae nomine reliquis praestantiores habentur, quamcumque tandem religionem aut haeresim profiteantur.

Neque praeter rationem est, quod ad Romanos potissimum de doctrina hac gratiae Dei, fidei in Christum, & uerae iustificationis tanta copia, & tam urgens scribere uoluit. Primum enim, quicquid habebant de doctrina Christi, non habebant sincerum ac purum, sed tanquam à pseudopostolis acceptum, corruptum & adulterinum: id quod & ueteres agnouerunt, quod argumentum huic Epistolae à Hieronymo, ut putatur, praemissum manifeste testatur. Erant autem pseudopostoli duplicis generis. Alii ex gentibus conuersi, philosophiam spirabant uerius quam sinceram Christi doctrinam. Alii, qui e Synagoga Iudaeorum prodierant, adhuc legis æmulatione tenebantur, & Moysen cum Christo commiscentes, non purum Christianismum docebant, sed obseruantia legalium rituum infectum. Et isti gloriabantur plurimum de autoritate Petri, Iacobi & Ioannis, tanquam capitum inter Apostolos: & de Ecclesia Hierosolymitana, in qua legis Moisaicae obseruantia inuiolabiliter custodiretur. Utrunque aut pseudopostolorum genus insensissimum erat huic Apostolo, summoque studio cursum doctrinae illius impedire conantes, nusquam non irrepebant, ut uel iacta purioris Christianismi semina zizanijs suis uiciarent (quod patet in Galatis) uel praecupando agrum sationi destinatum doctrina sua primi sic inficerent, ut subsequens doctrina gratiae parum loci ac successus consequeretur: quod accidit Romanis. Hos Satan transformauit, & personam illis indidit ministrorum & Apostolorum Christi, id quod Apostolus 2. Cor. 11. queritur: quo & facilius reciperentur, & penitus sese insinuantes Christianismi puritatem uiciarent & corrumpere. Horum maliciam cum saepenumero expertus esset Apostolus, sciretque Romanos ab illis occupatos teneri, id quod

& caput

PRÆFATIO.

& caput est doctrina Christiana, & uera salutis fundamentum: per hanc illis Epistola operosius & urgentius explicat, probat & confirmat: quoniam sciebat eos purioris huius doctrinae Christi prorsus esse ignaros, immo in diuersum institutos.

Deinde erat urbs Romanorum propter Imperij eminentiam ueluti caput quoddam, unde quicquid illa receperet, omnium facillime ac magno damno, si malum, rursus insigni emolumento, si bonum esset, in omnes ubique terrarum regiones & ciuitates ueluti membra quadam deriuaretur. Quare iam tum prouidens prudentissimus Apostolus, quanti referret, quomodo in fide Christi urbs ista institueretur, & quantum ex illa malum, siquidem insincorum pseudapostolorum fermentum, quo imbuta erat, retineret, in reliquum esset orbem immedicabiliter redundaturum (quod nos sane miserrime & maximo Ecclesiarum Christi malo experti sumus) necessarium & operaprecium iudicauit, ut tanquam fidelis Christi minister ad Romanos falsa doctrinam infectos accuratius scriberet: & quantum in se esset, futurorum malorum radices, antequam altius agerentur, amputaret. Verum quid profecerit, posteriora seculanimum dilucide declararunt. Hactenus præfari libuit, quantum sufficere uidetur ijs, quibus in aliorum scriptis legere licet, quæ hic de peccato, lege, gratia, iustitia, fide, carne & spiritu subiici poterant: quibus uocibus in hac Epistola frequenter uisitur Apostolus. Nos commodius arbitramur, ut singula suis locis potius, quam in Præfatione declaremus.

COMMENTARII VVOLF- gangi Musculi Dufani, in Diui Pauli Apostoli Epistolam ad Romanos.

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS seruus Iesu Christi uocatus ad munus Apo-
stolicum segregatus in Euangelium Dei, quod ante pro-
miserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio
suo, qui genitus est ex semine Dauid secundum carnem,
qui declaratus est filius Dei cum potentia, secundum spi-
ritum sanctificationis, ex eo quod resurrexit à mortuis
Iesus Christus dominus noster, per quem accepimus gratiam ac mune-
ris Apostolici functionem, ut obediatur fidei inter omnes gentes super
ipsius nomine, quorum de numero estis & uos uocati Iesu Christi: omni-
bus qui Romę estis dilectis dei, uocatis sanctis, gratia uobis & pax à deo
patre nostro & domino Iesu Christo.

ABENT hoc Apostoli Paulus Petrus & Iacobus peculiare, ut sta-
tim initio Epistolarum nomina sua præmittant, quæ res non est
Apostolicæ inconueniens authoritati. Imitantur illorum exem-
plum qui se successores Apostolorum iactant, quibus optarim,
ut non solum hoc scribendi genere, sed & doctrinæ Christi cum puritate tum
sedulitate Apostolici muneris fidem & authoritatem declarent. De nomine
Pauli arbitror haud esse querendum curiosius, quomodo & quando usurpa-
ri coeptum sit ab Apostolo, cum constet eum in Iudaismo uocatum fuisse Sau-
lum. Illud potius dignum est quod admiremur, quod ex Saulo ueri Dauidis
Christi persecutore factus est tam subito Paulus, eiusdem seruus & Apo-
stolus, quem paulo ante tam fuerat acerbè persecutus.

Paulus, inquit, seruus Iesu Christi.) Pertinent ista ad uocationem Apostoli,
quam non sine causa præmittit. Pseudapostoli apostolatum Pauli obscu-
rare conantes, ingerebant se passim hoc nomine, quod essent discipuli pri-
morum Apostolorum, & ab illis ad prædicandi munus missi. Paulum uerò
nullus nec Christi nec Apostolorum authoritate cõmendatum propria te-
meritate prædicandi munus usurpasse. Contra illorum nequitiam quemad-
modum in omnibus alijs, ita in hac quoque epistola profitetur se esse seruum
non alicuius Apostoli sed ipsius Christi, & quoniam uaria sunt seruorum ge-
nera, specificandi gratia subiicit, dicens:

Vocatus ad munus Apostolicum, uel ut in Græco est, uocatus Apostolus.) Non sim-
plicitèr dicit: Seruus Iesu Christi & Apostolus, prædicans Euangelium
Dei, sed ut testetur se non ultro absque authentica uocatione Apostola-
tum Euangelicum usurpasse: Vocatus, inquit, Apostolus, & segregatus
in Euangelium Dei: quibus uerbis significat se haudquaquam calumniam
agnoscere pseudapostolorum, qua ipsius Apostolatum in simulatione pro-
pria temeritatis & presumptionis infamem, suspectum, & contemptum red-
dere conabantur.

Segregatus in Euangelium Dei.) Apostolus generaliter sonat nuncium & le-
gatum. Vt Apostolatus sui specificationem exprimat, dicit se in Euange-
lium Dei esse segregatum, Græce est, ἀφαιρισμένος, id est peculiariter sele-
ctus, & quasi ab alijs uel hominibus uel fidelibus, uel uitæ studijs ad hoc se-
paratus & sanctificatus, ut Euangelium Dei prædicet. Quomodo sit & quan-
do ad

do ad Apostolatū uocatus, uidere licet Actorum 9. & 22. & ad Galatas 1. Segregatum fuisse ex utero matris, ex eo liquet, quod Galatas 1. dicit: Cum autem placuit ei, qui me segregauit ex utero matris meae. Significat se non fuisse per occasionem, & fortuito ad Euangelicum Apostolatū uocatum, sed singulari consilio Dei ad id muneris inde ab utero materno selectū ac destinatum, nō minus quā reliquos Dei ministros, prophetas & Apostolos.

Quod antē promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, &c. Poterat simpliciter dicere: Paulus seruus Iesu Christi, uocatus ad munus Apostolicum, segregatus in Euangelium Dei, omnibus qui sunt Romae dilectis Dei, gratiā & pacē, &c. Verū quoniam ad cōmendationē Apostolatus sui dixerat se esse in Euangelium Dei segregatū, ut & Euangelium quod praedicabat mox initio ornaret, cōmendaret, ac declararet: uoluit ista per parenthesis inducere, ad eum usq; locū quo dicit: Omnibus qui Romae estis, &c. Commendat autē Euangelium quod docebat primū ab authoritate diuina, cum uocat illud Euangelium Dei. Sic doctrinam suam nō humano aliquo studio & cogitatu inuentā, sed à Deo traditam, adeoq; & diuinā non humanam esse monet. Deinde uindicat Euangelicam doctrinā ab infamia *nocturnas* *uias*, cum dicit: quod ante promiserat per prophetas suos. Sic cōmendat eam à uetustate, eaq; non qualibet sed prophetica. Tertio magnam illi existimationem per id conciliat, quod dicit eam olim à Deo promissam per scripta prophetica. Magna est scripturarum propheticarum authoritas, praesertim apud Iudaeos. Vnde & Agrippae regi illam obijciebat, dicens: Credis rex Agrippa prophetis? Scio quod credas. Huc etiam facit, quod scripturas propheticas uocat sanctas. Sic fidem doctrinae Euangelij conciliat ex authoritate scripturae propheticae ac sanctae. Quarto, ornat Euangelium Dei singulari quoque dignitate, cum dicit, de filio suo. Multa sunt ac differentia promissionum Dei genera, uerum Euangelio tribuit haud uulgarem aliquam promissionem, sed omnium augustissimam ac selectissimam, nempe de filio Dei.

Qui genitus fuit ex semine Dauid secundum carnem, qui declaratus fuit filius Dei cum potentia, & cetera.) Quoniam dixerat Euangelium suum quod praedicabat à Deo per prophetas fuisse in scripturis sanctis de filio ipsius promissum, consequenter etiam hoc exprimit, quem filium hunc Dei intelligat. Quandoquidem in scripturis sacris quoque alij atque alij filij Dei uocantur, quem admodum & Israel primogenitus Dei uocatur in scriptis Oseae prophetae, & pñ quoq; subinde filij Dei nominantur. Dicit itaq; specificandi gratia: qui genitus fuit ex semine Dauid secundum carnem, &c. Ne de quolibet filio Dei intelligatur, describit eum de quo loquitur certis ac talibus praedicatis, quae competere non possunt, nisi ei qui sit simul & filius Dei & filius hominis, hoc est, & uerus Deus & uerus homo. Ad humanitatem eius pertinet, quod dicit: Qui genitus est ex semine Dauid secundum carnem. Non simpliciter dicit: qui genitus est secundum carnem, sed addit, ex semine Dauid, ut admoneat, Christum quem praedicabat, eum ipsum esse, quem propheticae scripturae de semine Dauidis proditum iam olim promiserunt, quae promissiones adeo inter Iudaeos notae ac celebres fuerunt, ut dominus uulgo filius Dauidis ab illis uocaretur, à quibus Christus esse credebatur. Ad diuinitatem Christi pertinet, quod subiicit: Qui declaratus est filius Dei cum potentia. Poterat aliquis obijcere, quomodo uocas eum filium Dei, quem de semine Dauidis genitum esse fateris? Quare statim subiicit: qui declaratus est filius Dei: quasi diceret: Quamuis secundum carnem natus sit de semine Dauidis, adeoq; & uerus homo existat, declaratus tamen est filius Dei. Graecus habet. *το θεοειδὲς υἱὸς θεοῦ*, id est, qui determinatus, uel finitus est filius Dei. Non dicit *θεοοειδὲς υἱος*: quare uulgatus interpret male & incōsulte uerit, qui praedestinatus est filius Dei. Est autem quemadmodum & Erasmus annotat, *θεοειδὲς* aliquid determinare ac quasi certa sententia pronunciare ac declarare, ut nequeat melius hac uocula reddi hoc loco, quā per uerbum *decla*

A declarandi. Dicit enim Apostolus Christum filium Davidis certo & euidenter esse filium Dei declaratum.

Cum potentia, secundum spiritum sanctificationis, &c.) Exponit quomodo sit Christus filius Dei declaratus. Cum potentia, inquit, uel ut uulgata uersio habet, in uirtute. Clarius est, ut quod in Græco est *ἐν δυνάμει*, id est, in potentia, legatur, cum potentia: uel aduerbialiter, potenter. Loquitur enim Apostolus pro more linguae Ebraeae frequenter, licet scribat Græcè. Ebraei, dicuntur potenter, dicunt *בכחה* uel *בגבורה* id est, in uirtute, in potentia. Ergo dicit Apostolus, potenter esse declaratum, quod filius Dei sit Christus. Quod si mauis legere, in potentia, uel cum potentia, intellige de potentia & uirtute miraculorum, per quam declarata est ista gloria Christi quod sit filius Dei.

Secundum spiritum sanctificationis, inquit. Loquitur de spiritu Dei, uocatq; eum spiritum sanctificationis, more Ebraico, id est spiritum non sanctificatum, sed sanctificantem, eo quod ille filios Dei ac credentes sanctificat. Et addit, e resurrectione mortuorum. Sic habet Græcus. Hæc particula aliter atq; aliter exponi potest. Primum, ut intelligamus Christum uirtute spiritus sancti e mortuis excitatum, eoq; pacto filium Dei esse per huiusmodi diuinam potentiam declaratum, unde & Thomas comprobata illius resurrectione exclamabat, dicens: Dominus meus & Deus meus. Et hanc potentiam Apostolus Ephesiorum primo prædicat, cum dicit: Secundum operationem potentia eius quam operatus est in Christo Iesu suscitans illum a mortuis, & constituens ad dexteram suam. Deinde ut quæ hic dicuntur, referamus non solum ad eam potentiam qua filium suum Deus e mortuis excitauit, sed & ad eam, qua post illius resurrectionem discipuli missio spiritu sancto induti fuerunt, & ad miraculorum patratiōem Euangelijq; prædicationem instructi, qua de Christus ipse loquutus est dicens Lucæ ultimo: Vos autem sedete in ciuitate quoadusq; induamini uirtute ex alto. Et Actorum primo: Sed accipietis, inquit, uirtutem spiritus sancti superuenientis in uos, & eritis mihi testes, &c. Et hæc expositio uidetur esse commodior. Loquitur enim Apostolus non simpliciter de potentia Dei qua excitatus est Christus a mortuis, sed de ea qua est post resurrectionem declaratus quod sit filius Dei. Potentia resurrectionis occultior erat, quam ut unigenitum Dei declararet, quare necessarium erat ut per spiritum sanctificantem exoriretur uirtus ac potentia Dei tam manifesta, ut posset sublato crucis scandalo comprobare ac declarare, esse eum qui crucifixus fuerat non modo iustum & innocentem hominem, sed & filium Dei. Factum autem hoc est ubi missio post ascensionem domini spiritu sancto, uirtute cœlesti sunt induti & instructi, qui nominis illius fidē profitebantur, eamq; uirtutem signis ac portentis omnium clarissimis declararunt. Si hunc sensum recipimus, quod in Ebraeo est, *ἐκ νεκρῶν ἐκ νεκρῶν*, id est, e resurrectione mortuorum, idem erit quod ex eo tempore quo resurrexit a mortuis, *ἐκ νεκρῶν ἐκ νεκρῶν*, a resurrectione, id est, post resurrectionē mortuorum. Cordato lectori sit iudicium. Illud, quod dicendum fuisse uidetur *ἐκ νεκρῶν ἐκ νεκρῶν*, id est, e resurrectione ex mortuis, ubi dicit *ἐκ νεκρῶν ἐκ νεκρῶν*, e resurrectione mortuorum, cum loquatur tamen non de aliorum mortuorum resurrectione, sed de ea qua Christus ex mortuis resurrexit, haud operæ precium est, ut accuratius admoneam, præsertim cum id antea sit ab Erasmo factum.

Iesus Christus Dominus noster.) Videtur hæc particula ociose ac superflue posita. Verum uoluit Apostolus ipsum nomen Iesu Christi repetere, idq; cum debita reuerentiæ confessione, ubi declaratum eum filium Dei testatur. Neq; enim satis erat ad propositum, quod dixerat in initio, esse se seruum Iesu Christi, sed ubi se in Euangelium Dei segregatum esse dixit, quod de filio suo promiserit olim per prophetas in scripturis sanctis, illiusq; & humanitatē e semine Davidis, & diuinæ generationis gloriam expressit, ne qua relinquere tur obscuritas, de quo filio Dei loqueretur, nomē illius clare ac diserte repetere

tere uoluit. Incommoditatē autē quam hyperbaton admissum gignit, nō potest
 ris cōmodius tollere, q̄ si ex admonitione Vallæ cōiungas & ordines quę di-
 cuntur ad hunc modum. Segregatus in Euangeliū Dei, quod ante promise-
 rat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo (qui genitus est ex se-
 mine Dauid secundum carnem, qui declaratus est filius Dei cum potētia se-
 cundum spiritū sanctificationis, ex eo quod resurrexit ē mortuis) Iesu uideli-
 cet Christo domino nostro, per quē accepimus, &c. Et hanc lectionē Græca
 nō impediunt. Ad id enim quod legitur, τοῦ τοῦ ἡς αὐτὸς, sine ullo impedimē-
 to post absolutam parēthesim cōnecti potest, quod dicit, ἡς Χριστὸς τοῦ κυρίου
 ἡμῶν, id est, de filio suo Iesu Christo domino nostro. Poterat ad hunc modū
 dicere, quod promiserat per prophetas suos, &c. de filio suo Iesu Christo do-
 mino nostro, qui genitus est ex semine Dauid, &c. Verū mox atq; dixerat,
 de filio suo, declarationē eius subiicit, qua comprobatus est esse filius Dei,
 priusquam nomen in carne acceptū exprimeret. Ea fuit Apostolo cura con-
 festim ἡς occurrēdi, quæ uel in speciem offensura uidebantur.

Per quem accepimus gratiam ac muneris Apostolici functionem, ut
 obediatur fidei inter omnes Gentes, super ipsius nomine.

Redit ad cōmendationem ac declarationē Apostolatus sui, ad reprimen-
 dum pseudapostolorū nequitiam. Quoniam dixerat, esse se uocatū ad mu-
 nus Apostolicū, uocationē hāc Apostolatus sui uindicat à calumnia pseud-
 apostolorū, qui sic de uocatione Petri ac reliquorū Apostolorū, quod ab ipso
 essent Christo electi & uocati, gloriabantur, ut fidelibus persuaderēt, nō esse
 Paulū uerū Apostolū Christi, propterea quod nō esset ab ipso Christo per
 inde atq; ceteri uocatus. Dicit itaq; per quē, uidelicet Iesum Christū domi-
 num nostrū, accepimus gratiam & muneris Apostolici functionē: q. d. Glo-
 riantur pseudapostoli uocatos esse se & missos ab illis, qui ueri sint Aposto-
 li, ab ipso Christo uocati, quasi Apostolatus meus hoc sit nomine reprobā-
 dus, quod nō sum eodem tempore & modo uocatus à Christo, quo uocati ab
 illo sunt Petrus, Iacobus, Ioannes, &c. Verū Apostolatus meus nihilo est
 inferior q̄ sit reliquorū, de quibus non syncerē gloriantur. Sum enim haud-
 quaquam per alium quēpiā uocatus, q̄ per eundem ipsū Christū Iesum
 dominū nostrū, per quē accepi gratiam & Apostolatū. Hoc dicens, nō dero-
 gat reliquorū Apostolorū uocationi, sed Apostolatū suū à calumnia pseud-
 apostolorū uindicat. Perinde erant & illi & ipse à domino uocati, nisi quod
 illi mox initio dominicæ prædicationis, ipse uero demū post illius ascensio-
 nem, quod tempus attinet, deinde quod modū uocationis cōcernit, illi à do-
 mino in terra circumeunte, ipse autē ab exaltato iam ad cœlestia cœlitus er-
 rat nouo quodam & singulari modo uocatus.

Quod autem nō simpliciter dicit: Per quē accepimus Apostolatū, sed, per
 quē accepimus gratiam & Apostolatū, diuersimode exponitur. Accepit A-
 postolus à Deo per Christū gratiam cum misericordiam adeptus ad cogni-
 tionē ac fidem ueritatis cōuerteretur, qua de re 1. Tim. 1. dicit: Sed misericor-
 diam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit
 autē gratia domini nostri cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu. Itē
 gratiam accepit à domino cū uocaretur ad Apostolatū. Sic Gal. 1. Cum pla-
 cuit ei, inquit, qui me segregauit ex utero matris, & uocauit per gratiā suā,
 ut reuelaret filium suū per me. Adhuc gratiam accepit, cum per spiritū san-
 ctum tantū est efficaciam ad prædicationē Euangelij adeptus, ut omnia ad Il-
 lyricos usq; repletet Euangelio Dei, & plus omnibus laborando, plus etiam
 fructus adferret, ut nō immerito dictus sit organū electū. De hac gratia 1. Co-
 rin. 15. sic scribit: Gratia eius erga me inanis nō fuit, sed plus omnibus illis la-
 borauit. Non ego autē, sed gratia Dei quæ mecū est. Præterea gratiam accepit
 etiam hoc ipso, quod munus Apostolicū accepit, quod sanē respectu eorū,
 quibus Christus annūciatur, recte gratia uocatur, nō minus q̄ quod Eph. 4.
 eiusmodi

A eiusmodi functiones *χαρίσματα* Dei uocantur quæ data sint Ecclesiæ. Quocumque sensu dictum Apostoli intellexerimus, commodissime gratiam & Apostolatum coniunxit, quæ utraq; in ipsa quoque sunt uocatione illius coniuncta.

Vt obediatur fidei inter omnes gentes super ipsius nomine.) Græcè est *ἐκ τῆς πίστεως*, id est, ad obedientiam fidei. Intelligitur itariæ. Alij, ut idem sit, atq; ad obediendum fidei, uel, ut obediatur fidei, hoc est, ut omnis ratiocinatio sapientiæ, omnis fiducia iustitiæ humanæ captiuetur, & corda fidei subiiciantur. Alij sic, ut fide accepta obediatur Deo. Nam & ipsa fides uerissima est obedientia Dei. Quauis neuter sensus aliquid habet periculi, imò parū inter utrumque est discriminis, posterior tamen, meo iudicio, præsentī loco uidetur esse, accommodatior. Expressit hac particula duos fines. Prædicationis Euangelicæ generalem unū, Apostolatus sui specialem alterū. Generalis finis Euangelicæ prædicationis, est credere in nomē Christi, & Euangelio illius credendo obedire. Specialis Apostolatus Paulini finis erat, ut obedientia fidei in nomen Christi obtineret inter omnes Gentes. Nam huic Apostolo eam præcipue ob causam cōcreditus erat Apostolatus, ut Euangelium Christi prædicaret inter Gentes. Sic Galat. 2. dicit: Cum uidissent esse mihi cōcreditum Euangelium præputij, sicut & Petro circumcisionis, &c. Vnde se Doctorem & Apostolum Gentium uocat. Hæc autem dicendo, uiam parat, quia officium suū Romanis quoque probet & accommodet. Quare statim subiicit:

Quorum de numero estis & uos uocati Iesu Christi.) Sic rationē reddit, quare ausit ad urbem tam celebrē scribere. Ne quam temeritatē ac præsumptionē admittere uideatur, significat accepisse se hoc muneris ab ipso Christo domino, ut Euangelium suū prædicet gentibus omnibus, ideoque quā & ipsi sunt de numero gentiū, quibus destinatū est Euangelium, quotquot sunt uocati Iesu Christi, constringi se Apostolatus sui functione, ut ad ipsos scribat, & de ijs quæ ad ueram Christi fidem ac salutem ipsorum necessaria uidentur admonet.

B *Omnibus qui Romæ estis dilectis Dei, uocatis sanctis.*) Implent ista locum epigraphæ. Significant enim quibus hæc scribatur Epistola. Ratio, cur hic ponantur est, quod cum dixisset: quorū de numero estis & uos uocati Iesu Christi, res ipsa postulabat, ut certo exprimeret, qui nam illi essent. Quare in loco expresse dixit: Omnibus qui Romæ estis, &c. ut simul satisfaceret præcedētibus, & Epistolæ competentē & necessariā tandem præmitteret epigraphen. Dicit autē nō simpliciter: Omnibus qui Romæ estis, sed addit: dilectis Dei, uocatis sanctis, ne uideatur cunctis Romanæ ciuitatis ciuibus & incolis indiscriminatum scribere, sed fidelibus tantū, qui in Christi erant fidem qualitercunque inducti. Hos uocat dilectos Dei & uocatos sanctos, propter fidem in Christū. Alioquin gentes & alienæ sunt à Deo & prophanae, donec alienæ sunt à Christo. Eph. 2. Quod eos uocatos sanctos appellat, nō sic est dictum, quod sancti fuerint anteq; ad fidem Christi uocarētur, sed quod cum prophani essent per fidem in Christum, ad quam erant uocati, facti sint sancti, id est de mundo in populū & peculium Dei electi. Pulchre autē duobus istis elogijs non solum Christianæ fidei dignitatē, quæ sanctos ac Deo dilectos homines reddit, sed & suauitatem animi sui erga illos, & præclaram existimationem exprimit, et animos eorum ad ea quæ scripturus est placidē ac candidē legenda, quantū in ipso est, parat ac flecit.

Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.) Hæc est salutatio Apostolo consueta. Non solum ciuile est salutandi officium præmittere, quotiescunque amicos uel ore uel scripto cōuenimus, sed plurimū etiam facit ad conciliandū illorū beneuolentiam. Quid enim aliud agimus salutando amicos, quæ quod omnia illis prospera non optamus tantū corde, sed & uerbis ad illorum conscientiam diserte aprecamur, atq; ita animū erga eos amicū ac beneuolū profitemur. Apprecatur autē illis gratiam ac pacē à Deo patre & domino nostro Iesu Christo. Facit hoc tanq; Apostolus Christi, & gratiæ huius ac pacis minister. Et Christus sic suos instituit, cum eos ad prædicandū emit-

teret ut pacem hanc hominibus salutando offerret. Gratia uero nihil est hic aliud quam singularis beneuolentia Dei & fauoris propensio, quo acceptos habet credentes in Christum. Pax est & animi & rerum optata tranquillitas successus & prosperitas. Cum Deum patrem & dominum nostrum Iesum Christum nominat, significat se & patris & filij esse ministrum, & hoc se nomine ad eos scribere, quo omnia illis felicia ac prospera hoc salutandi officio appetat. Nec simpliciter dicit a Deo patre & domino Iesu Christo, sed, a Deo patre nostro & domino Iesu Christo, ut admoneat se non ad alienos, sed ad eos scribere, qui & ipsi eundem patrem ac dominum Christum secum agnoscant. Sed hactenus obiter absque ulla curiosiore presentis contextus inspectione principium huius Epistolae quantum pro lectore sufficere uidetur, explanauimus. Si quis exquisitiora desiderat, uideat etiam aliorum praesertim nostri seculi eruditorum hominum commentarios. Iam more nostro uideamus quae seorsim consideranda ueniant.

OBSER. I.

Paulus seruus Iesu Christi.) Quod nomen Pauli concernit, quamuis non liqueat certo, quomodo pro Saulo uocatus sit Paulus, considerandum tamen est, non esse hoc sine singulari consilio Dei factum, quod tam insignis Apostolus & organum electum hoc nominis accepit, ut Paulus, id est modicus ac paruus, uocaretur, cum antea in lege & iusticijs carnis dictus esset Saulus, id est, peritius, postulatus, optatus ac desideratus, quales haberi solent uiri magni, precipui, ac reliquis praestantiores. Sic qui magnus fuerat in studio legis & iusticijs carnis factus est exiguus ac paruus in fide & Apostolatu Christi. Mutatio ista admodum facta est conuenienter. Nisi enim ex Saulis fiamus Pauli, non poterimus humilis Christi fieri discipuli ac serui, cuius haec uox est: Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum coelorum. Non intellexerunt istam regni Christi conditionem Apostoli, cum inter se contenderent, quis ex ipsis futurus esset maior. Utinam intelligant eam hodie qui se successores Apostolorum non praestant sed iactant. Titulotenus sunt serui seruorum Dei, reipsa omnium domini, Pontifices, primates, utrunque sibi & coelestis & terreni Imperij gladium uindicantes. Vide autem quam conuenienter ista coniungantur: Paulus, inquit, seruus Iesu Christi. Seruum esse, quid aliud est quam cuius seruire? Nisi in Ecclesia Romana forsan idem est esse seruum & esse Dominum, ubi seruus seruorum Dominum significat Dominantium. At in Ecclesia Christi, ubi scapha scapham sonat idem est seruus esse quod seruire. Seruire autem legitime non poterunt, nisi qui uere sunt in animis suis Pauli, modici ac paruuli. Est enim seruire, & animo & aure & totis uiribus eius esse uoluntati prorsus addictum, cui seruitur. Hoc nemo praestabit nisi spiritu humilitatis praeditus seipsum cum primis abnegauerit, & Saulo Paulus sit factus, praesertim si Dominum hunc inspicias, cuius se Paulus seruum profitetur. Seruus, inquit, Iesu Christi. Is Iesus Christus quam est in caelo magnus & excelsus, tam est in terra humilis & contemptus. Quare fieri non potest, ut quisquis illi in terra pro ipsius uoluntate legitime seruit, non afficiatur omnis generis probris, inque mille rerum discrimina rapiatur, quam ignominiam pro nomine ipsius non ferent nisi Pauli, humiles, modici, & abiecti. De duabus istis uocibus, Iesu Christi, quid in illis sit Christiano homini cogitandum, dictum est alias. Nemo satis expenderit, non modo quantus in illis mysteriorum Dei thesaurus, sed & quanta diuinae consolationis suauitas sit recondita, cuius gustum non experiuntur, nisi ueri ac sinceri Christiani.

OBSER. II.

Vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei.) Considerandum est, quod ubi se seruum Iesu Christi uocauit, coeque addit, uocatus Apostolus, &c. quibus uerbis non solum ministerij sui speciem exprimit, sed & ab omni illud temeritate uindicat, non simpliciter Apostolum se, sed uocatum Apostolum uocans. Locus hic diligenter est de uocatione notandus, propter eos potissimum, qui ubi religio Dei uiget, ac locus est honori pariter & quaestui accommodus, ultro non uocati accurrunt, & quibus possunt artibus Ecclesiasticis sese non

non ministerijs sed dignitatibus insinuant, seruosq; Dei & Apostolos impudentissime uocant. Contra horum temeritatē uide quā pugnet quod Apostolus hęc duo statim initio Epistolæ huius præmittit. Vnum quod sit uocatus seruus Iesu Christi, alterū ad quid sit uocatus. Ad Apostolatū uidelicet. Reddant rationem Apostolatus sui Romani Pontifices. Gloriātur se seruos esse Dei, & Apostolica fungi auctoritate, quare & sedem suam uocant non Episcopalem, sed Apostolicam. Si serui Dei sunt, doceant nos primum à quo sint uocati, deinde qua in re Deo seruiant. Qui non seruit, falso uocatur seruus. Qui seruit non uocatus, falso uocat se seruum eius à quo non est uocatus. Si sunt Apostoli, utiq; sunt missi. Nam Apostolus sonat missum ac nuncium. Si missi sunt, doceant à quo & ad quid. Deinde quare non exequantur officium missionis. Si missi non sunt, quare usurpant sibi titulum Apostolatus? Quis satis expendit, quā sint uehementer culpabiles, qui uel non implent ministeriū Apostolatus, cum ad illud uocati sint & missi, uel iactant Apostolicam auctoritatem, cum ad Apostolatū nec uocati sint nec missi.

Deinde consideranda sunt præcipua in regno Christi uocationis genera, quorum unum generale est, alterum speciale. Generalis uocatio est, qua ad gratiam Dei & uitam æternam per fidem in Christum hæreditandam omne genus mortalium uocatur. Ad hanc pertinet quod Christus dicit: Ite in orbem uniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Et: Docete omnes gentes. Et Matth. 11. Venite ad me omnes, &c. Et quod Apostolus 1. Tim. 2. dicit: Qui uult omnes homines saluos fieri, &c. Hinc est quod credentes in Christum appellat uocatos sanctos. Specialis uocatio est, qua selecti ac segregati homines ad ministeria regni Dei obeunda uocantur, de quibus uidere est Ephes. 4. ubi sic legimus: Et ipse dedit quosdam Apostolos, quosdam Prophetas, quosdam Euangelistas, quosdam pastores & doctores. Generalis uocatio non genere tantum, sed & ordine prior est. Prius est esse Christianum quàm esse Apostolum. Apostoli primum ad fidem in Christum, deinde ad Apostolatū sunt uocati. Præterea potior etiam est generalis uocatio ad fidem, quàm specialis ad ministeriorum functionem. Etenim maioris dignitatis est esse filium Dei quàm esse seruum Dei. Sunt autem filij Dei, quotquot in Christum filium Dei credunt. Ioh. 1. Deniq; esse ministrū Dei, non est causa salutis, neq; per quam, neq; sine qua non, est autem fides in Christum. Etenim sine generali hac uocatione nemo, sine speciali uero innumeri saluantur. Ideo ad illam omnes, ad istam uero pauci, idq; nō nisi ex generaliter uocatis, hoc est, ex fidelibus & Christianis uocantur. Ad hęc, etiam hoc nomine potior est generalis uocatio quàm specialis, quod nō propter ministros uocamur ad fidem, sed ministri propter eos qui ad fidem sunt uocandi, ad munus Euangelicū uocantur. Dignum est omnino, ut in honore sint ministri Christi, obsecro autē quanto dignius est, ut in precio maximo sint filij Dei & fratres Christi unigeniti Dei. Tertio, cogitemus etiam quā stupendæ sit bonitatis Dei argumentum, quod non solum paratus est recipere ad se uenientes peccatores & gratiam ambientes, quos omnium iustissime damnare poterat, sed ultro etiam quosuis ad thronum gratiæ suæ uocat, & ex numero fidelium quosdam peculiariter deligit, quos ad uocationem aliorum emitat. Quis inquam satis expendit, quā sit diuina hęc bonitas ad salutem humani generis procliuis & propensa, quæ reuera & omnium meritissime dicere potest: filij hominis quidnam ad salutem uestram facere debui, quod non fecerim: præsertim si cogitemus, quod non solum prophetas & Apostolos, sed ipsum quoq; unigenitum ad uocandū perditos miserit. Quarto, etiam hoc consideremus. Vocatus, inquit, Apostolus. Vocatus quomodo? Utq; ad Dominum. Apostolus & missus à quo? planè à Domino. Sic Dominus uocans ad se, & mitans à se salutē humani generis dispensat. Nemo potest esse Apostolus Domini, id est, missus à Domino, nisi uocatus primū uenerit ad Dominū. Ad nō autē necesse est mittatur, quisquis futurus est uerus humanæ salutis minister.

Qui currunt nec uocati nec missi à domino, neq[ue] gloriam d. uoluntatis neq[ue] nostram salutem, sed quæ sua sunt querunt. Oportet ut accipiat à domino seruus, minister. Apostolus, primum ministerij potestatem, qua in nomine mittentis fungatur, deinde mandatū gratiæ, quod annunciet mundo. Quare nisi sit uocatus ad dominum, & ab illo accepta legatione missus, quocunq[ue] loco habeatur in mundo, impostor est; & non modo inutilis sed & noxius.

Quinto, & illud expende: Vocatus, inquit, Apostolus. Vocationē & Apostolatū coniungit. Non sunt hæc duo dirimenda. Apostolatus nō est aliū quā ad uocantem referendus. Vocatio autem Dei est, ergo & Apostolatus. Qui uocat, idem & mittit, & qui mittitur, eius est nunciū & legatus à quo uocatus est & missus. In regno Dei unius Christi hæc est auctoritas, ut sit uocans & mittens nuncios, & Apostoli non sunt nisi Christi nuncios. Nemo Apostolorum Christi alterius cuiuspiā uocatus est Apostoli legatus & nunciū. Vñs est Paulus multorū discipulorū opera, quorū tamē nemo illius est Apostolus ac legatus dictus. Vnde ergo sunt Apostoli illi, qui à Romano Pontifice ad aulas Cesarū ac Regū missi nūcij ac legati uocantur Apostolici? Papa sedet Romæ usurpās sibi locū & auctoritatē nō iā Apostolorū, sed ipsius Christi, & uocat ad se, creat & mittit Apostolos, quod nemo unq[ue] Apostolorū tētaffet. Tanta uidelicet est impudētia sedis huius Apostolicæ.

Sexto, obseruandum etiā est, quod dicit: Segregatus in Euangelium Dei. Videmus hic ministrum & Apostolum Christi hominē esse segregatū in Euangelium Dei. Vis cognoscere uerum Christi ministrum? Vide an sit ab omnibus alijs negocijs usque adeo segregatus, ut nihil prorsus aliud meditetur, agat, & uiuat, quā ut Euangelio Christi prædicando & illustrando totus quantus quantus est seruiat. Hoc uelut indicio deprehendes eū esse hominem haud uulgarem, haud secularē, sed uere segregatū in Euangelium Dei, ideoq[ue] & uerum Christi ministrum. Contrā, si uideris eos qui se iactant Episcopos, seruos Dei, Apostolos Christi, sic esse rebus & negocijs huius mundi addictos, ut interim Euangelij Dei prædicationem ne pili quidem faciant, immo nō ad se, sed ad sordidulos monachos pertinere iudicent: agnosce homines nō in Euangelium Dei segregatos, sed ad mundum hunc pertinentes, & hæcenus mendaces & impostores, quod se pro Christi uenditant ministris, cum nemini minus quā Christo seruiant. Hos ita uidemus alienos esse ab Euangelio Dei, ut insanus sit oportet, quisquis eos putat segregatos esse in Euangelium Dei, & non magis ἀφωρισμένους ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου τοῦ θεοῦ, id est segregatos & alienos ab Euangelio Dei. Quid autem de illis sentiendum est, quibus parum est quod segregati & alieni sunt ab Euangelio Dei, nisi etiā hostes, aduersarij, & persecutores sint Euangelij Dei, cuius debebant esse præcones & ministri.

Septimo, arbitror & illud esse considerandum. Dicit se Paulus uocatum esse & segregatū in Euangelium Dei. Segregatus fuerat ex utero matris, uocatus postea demum cum iret Damascum, ad persequendum Christi fideles. Inspice uitā illius, quæ inter separationē & uocationē intercessit, quā ipse Gal. i. paucis perstringit, dicēs: Audistis cōversationē meā quæ mihi aliquādo fuit in Iudaismo, quomodo supra modū persequutus sim Ecclesiā Dei, & oppugnarim illā, profecerimq[ue] in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum. Cum autem placuit ei qui me segregauerat ex utero matris, ut uocaret me per gratiam suam & reuelaret filium suum per me, &c. Vide admirabilem diuinæ prouidentiae dispensationem. Homo ex utero matris in Euangelium Dei segregatus, nō modò ignarus erat eius rei, ad quam erat segregatus ac sanctificatus, & esse potuit quod nō intelligebat, & cuius etiā nullo prorsus sensu afficiebatur, sed & præ alijs Iudæis illam summo zelo ac sic persequabatur, ut natus ad persequendū Euangelium Dei uideretur uerius, quā ad illius prædicationē segregatus, donec tandem uocatus & cōuersus Euange-

^A Euāgelium ad quod fuerat segregatus intelligeret & prædicaret. Quod Deū uocantem ac segregantem concernit, uidemus hoc exemplo, quā nō segreget ac uocet ministros suos fortuito, aut per occasionem, uel aliquo illorū respectu, propterea quod sint docti & ad ministeriū ad quod eliguntur accommodati, sicuti principes huius mundi facere coguntur, sed eligat sibi, segregetq; ad huc in utero matris constitutos, ne quā sibi gloriā hac in re uindictet ulla caro, sed omnis segregationis huius libertas & gloria in sola diuinā prouidentia dispositione permaneat. Quod autem segregatum & postea uocatum Apostolum attinet. Videmus hic, quā non debeamus statim desperare de salute eorum, qui ueritati ad tempus aduersantur, quasi nunquam illi sint adhæsurī, fieriq; nequeat, ut qui ad uitam æternā ex utero matris est electus, gratiæ Dei aliquando relinquitur. Multum discriminis est inter segregationem & uocationem. Segregatio locum habet in ignorantibus quoq; nec demit ea quæ ignorantiam comitantur, ut sunt, superstitio loco religionis, zelus aduersus ueritatem Dei pro errore, persecutio fidelium Christi, & quæ huiusmodi sunt alia. Vocatio uero, nebulas ignorantiae, errorum, & præposterī zeli tollit, & ex hoste ueritatis sincerum reddit Christi ministrum. Vtraq; in manu Dei est, qui & segregat quem uult, & uocat segregatum quando uult, sicut & Paulus testatur, dicens: Cum autem placuit ei, qui me segregauerat ex utero matris, ut uocaret me per gratiam suam, &c.

Octauo. In Euangelium Dei, inquit. An non & alia prædicanda erant Apostolo, præter Euangelium Dei? Erant & alia prædicanda, sed nō aliena ab Euangelio Dei. Act. 17. significat prædicandam sibi fuisse & poenitentiam, & diem quoq; iudicii quo iudicabitur orbis, & Christus discipulis suis præcepit, ut docerent omnes gentes, quo quæ ipsis præceperat seruarent. Verum ista non sunt aliena à scopo Euangelij, sed annexa ac subseruientia. Et tamen non dicit se ad prædicationem poenitentiae, aut obseruantiam præceptorum Dei, uel denunciationem futuri iudicii, sed in Euangelium Dei segregatum. Hoc enim caput est, quo referenda sunt reliqua, & quo doctrina est Apostolica censenda. Inuenias qui & ipsi poenitentiam & obseruantiam præceptorum Dei fidelibus proponant, deq; extremi iudicii die fortiter intonent, uerum ista non ad scopum Euangelij Dei, sed aliud, uel ad quæstum uel ad doctrinam operum ac meritorum dirigant. De istis dici non potest, quod segregati sint in Euangelium Dei.

Quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo.) Admonet hic OBSER. III. locus, quid potissimum spectandum sit in propheticiis scripturis. Habent quidem illæ redargutionis populi peccantis, & poenas impoenitentium minantur. Verum nō erat in eo scopus primarius ad quæ collimabāt prophete, sed spiritu uaticiniorum prospiciebant ad uenturum mundi Seruatorem. Et hoc potissimum nomine pijs hominibus uaticinia illorū semper in maximo fuerat precio. Sentiebant enim esse in illis Euangelij Dei de Christo promissiones, quem ardentissimis uotis expectabant. Post reuelationem quoq; Christi, quæ in mundo est per Euangelij facta prædicationem, magna est utilitas propheticae lectionis, ad hoc faciens, ut promissiones Dei de Christo filio ipsius cum Euangelio conferentes, liquido deprehendamus doctrinam Euangelicam nihil esse minus quā nouam & humanitus excogitatam, sed diuinis uaticinijs iam olim à Deo per prophetas ipsius promissam.

Deinde obserua, quod uaticinia prophetarum promissiones Dei uocat. Multum discriminis est inter uaticinia, quibus quæ futura sunt prædicuntur, & inter promissiones. Promissio siquidem non simpliciter futurum aliquid prædicat, sed obligationem quoq; habet promittentis, quatenus in debitum uergit quodcunq; promissum. Est quidem indubitata certitudo etiam in uaticinijs prophetarū, uerū illa hoc tantū habent, ut quid futurū sit prænūciēt, promissa uerō Dei & de gratia ac uolūtate quoq; Dei testant, quid nobis, nostro bono, facere uelit, & ex gratia, dono, ac gratuita beneuolentia faciūt debiti

biti obligationē. Obstringūt enim promittentē. Hec duo diligentissime sunt in promissionibus Dei considerata. Nemo recte dicitur promittere pœnas & exitium, sed quæ huiusmodi sunt minari solemus. Quæ bona sunt, gratiæ tamq̃ beneuolentiam & donum habent, recte promittuntur. Sic Apostolus Galatas 3. dicit: Abraham per promissionem donauit Deus. Quare doctrina operum, ac meritorum ex diametro pugnat cum ratione & natura promissionum Dei. Vnde rursus Paulus eodem loco dicit: Si ex lege (id est, ex operibus & iustitia legis) est hæreditas, iam non ex promissione. Et quauis querat libet promissio adiunctam habet obligationem, ea tamen nobis nō sic est ipsa grāda, ut libertatem ac beneuolentiam gratiæ Dei in promissis illius extinguamus. Nam & hoc ipsum stupendæ gratiæ Dei argumentum est, quod nō modo ab æterno salutis nostræ consiliū cœpit, & libera nos gratia saluare constituit, sed & eam gratiæ suæ libertatem, per prophetas suos diu antea promissit, & in obligationem promittendo cōmutauit. Sic uidelicet patrum fidei succurrere uoluit, qui Christi aduentum seculis aliquot præcesserunt. Atq̃ ita quod post absolutam humani generis redemptionem Euangelij prædicatio facit in mundo, id faciebant in cordibus patrum ac piorum temporibus præcedētibz diuinæ promissiones de futuro Christi redēptoris aduentu.

Tertio considerandum & illud est, quod dicit: in scripturis sanctis. Cogitemus hic de prouidentia Dei, qua promissiones suas non solum ore prophetarum proferri, sed & literis mandari uoluit. Sic effecit, ut & memoriæ mandarentur, & fideliter ad posteros transmitterentur. Poterant per traditiones conseruari, & à maioribus minorum cognitioni uelut insinuari. Verum ne qua temeritate uel negligentia corrumperentur, hac uoluit uti prouidentia, ut literis concrederentur, & integrè custodirentur. Oportet itaq̃ magnā esse ingratitudinē eorum, qui scripturas sacras suscipi deq̃ faciunt, ac de illis haud iudicant aliter, quàm quasi humanitus sint excogitatae. Deus, inquit Apostolus, promissit per prophetas suos in scripturis sanctis. Et 2. Pet. 1. Hoc primum intelligentes, inquit, quod omnis prophetica scriptura propria interpretatione nō fit. Non enim uoluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines. Deinde, magna ac detestanda est eorū malitia, qui à fide ac certitudine sacrarum scripturarum deflectentes inanità nugamēta, quæ uocant agrapha, fidelibus hoc nomine proponunt, quod tradita sint ab Apostolis, & parē cum sacris scripturis mereantur auctoritatem, quasi mox manifestum sit, esse ea ex traditionibus Apostolorum, fieriq̃ potuerit, ut diuersa traderent Apostoli ab ijs quæ in sacris scripturis leguntur. Ad sacras scripturas miserunt nos & Christus & Apostoli, nō ad incertas traditiones, quæ uel mentiuntur Apostolos aucthores, uel supersticiosæ sunt, & plerunq̃ scripturis sacris pugnant.

Quarto, nec illud transeundum est, quod dicit, de filio suo. Promissit Deus Euangelium de filio suo, quod nihil est aliud, quàm quod promissit orbi filium suū. Admonet hæc particula, ut cogitemus de stupenda illa & immensa philanthropia Dei qua mundum sic dilexit, ut unigenitum suum dederit, quo quisquis in illum crediderit, non pereat, sed habeat uitam æternā, quam dilectionem patris sui Christus ipse Ioannis tertio prædicat. Vide commentarios nostros super Ioannem.

OBSE.
IIII.

Qui genitus fuit ex semine Dauid secundum carnem.) Primum illud obserua, quod nō simpliciter dicit: Qui genitus fuit ex semine Dauid, sed addit, secundum carnem. Hac specificatione admonet Apostolus, non esse Christi natiuitatē secundum carnem tantum considerandam, quandoquidem nō homo tantum sit, sed & Deus, nō carnaliter duntaxat genitus sit, & filius hominis factus, sed & filius Dei ab æterno ex illo genitus existat. Alioqui quorsum attinebat specificatio ista, ut cum dixisset, qui genitus fuit ex semine Dauid, confestim subiiceret, secundum carnem? Potest ne quisquam ex semine hominis aliter nasci, quàm secundum carnem? Nequaquam. Carnalis natiuitas est,

Atas est, quæcunque est ex semine carnis. Quare quod attinebat ipsum Dauidis semen, & quæ ex illo est generationem, non erat necesse ut adijceret, secundum carnem. Relinquitur ergo positam esse hanc specificationem propter ipsum Christum, ut distingueretur inter duas illius naturas, humanam & diuinam, ne quis ex eo quod dixit: Qui genitus fuit ex semine Dauidis, nihil aliud esse Christum opinetur, quam nudum hominem, & carnem de carne Dauidis. Perinde ac si de morte Christi dicitur, ne quis existimet illum secundum diuinitatem quoque mortuum esse in cruce, specificandi gratia dicas. Mortuus est Christus secundum carnem, uel secundum hominem, ut diuinitatem illius excludas, & ab omni passione separes.

Deinde considerandum est, quod non dicit: Qui inuentus est, uel: Qui conuersatus est ut homo, sed ut ueritatem humanæ naturæ in Christo exprimat, natiuitatem carnis illius ponit, dicens: Qui genitus fuit ex semine Dauid secundum carnem. Quod genitum est ex semine humano, homo utique est naturalis ac uerus, sicuti equus est quod ex semine nascitur equino. Sic retundit Apostolus errorem eorum, qui Christum asserunt carnem non ex utero Virginis sumpsisse, sed coelitus secum detulisse. Non simpliciter dicit: Qui genitus fuit, sed addit ex semine Dauid. Non potest uere ex semine Dauid natus dici, si non ex carne illius genitus nostræ factus est carnis particeps, sed carnem suam coelitus in uterum Virginis attulit.

Tertio, & illud perpendamus, quod non simpliciter dicit, qui genitus fuit ex semine humano, sed, ex semine Dauidis. Homo fuit & Dauid, & semen illius humanum utique semen est, atque ita Christus ex semine humano uerus homo natus, uerum non fuit Apostolo satis, ut Christum uerum hominem ex semine humano diceret esse natum, sed id agebat hoc loco, ut admoneret & confiteretur eum hominem esse Christum, qui promissus fuerat Dauidi, quem omnes pii secundum uaticinia prophetarum uerum Messiam uenturum expectauerant. Itaque notanter dicit: Qui genitus fuit ex semine Dauidis secundum carnem. Simul observa, quod non dicit: ex semine Ioseph, sed, ex semine Dauidis. Erat quidem & Ioseph de semine Dauidis, utpote ad domum & familiam Dauidis pertinens, sic ut reuera ex semine Dauidis natus dici posset, si quis ex illius esset semine natus, uerum ne Iosepho Christi tribueret natiuitatem, qui non ex illius est semine, sed de spiritu sancto conceptus & ex utero Virginis natus, uigilanter non Iosephi sed Dauidis semine posuit, ad quod non solum Ioseph, sed & Maria mater Domini pertinet, de cuius carne carnem filius Dei assumpsit, & hanc ob causam uere filius Dauidis in scripturis nominatur.

Quare autem filius Dei factus sit filius hominis, uidere licet Ebr.

Qui declaratus fuit filius Dei cum potentia secundum spiritum sancti (OBSER. V)ificationis, ex eo quod resurrexit e mortuis.)

Animaduerte quod non dicit: Qui factus fuit filius Dei, sed, qui declaratus fuit filius Dei. Aliud est fieri filium Dei, & aliud declarari filium Dei. De credentibus in Christum Ioannis 1. legimus: Dedit, inquit, potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomen eius. Per adoptionem ad dignitatem istam assumimur, ut fiamus filij Dei. Christus uero non est factus sed natus filius Dei, generatione non temporaria sed sempiterna. Duorum igitur admonemur hoc loco. Vnum est, diuinitatem Christi, secundum quam filius est Dei, non cepisse primum, cum nasceretur ex semine Dauidis, sed declarari cepisse. Alterum, esse illam sic absconditam ab oculis carnis, ut opus habuerit declaratione, quo cognosceretur. Cogitemus hic, quam non debeat mirum uideri, si dignitas adoptionis nostræ sic est in oculis mundi obscura, ut haudquaquam pro filijs Dei habeamur, quando unigenitus Dei tam illustri declaratione opus habuit, ut quis esset cognosceretur. Nunc quidem sumus filij Dei, uerum mundus non cognoscit nos, quia non nouit patrem nostrum, ideoque ludibris ac pro-

ac probris impunè ac temerè afficimur. Sed hæc est fors filiorum Dei in hoc seculo, quam communem habent cum Christo unigenito Dei.

Simul & illud cogitemus. Qui declaratus, inquit, fuit filius Dei. Declaratus & manifestatus est filius Dei in hoc mundo, & tamen reprobatus. In propria uenit, & sui eum non receperunt. Et mundus eum non cognouit. Ergo nullam habent excusationē quotquot in eum non credunt, quandoquidem non simpliciter uenit in mundum, sed cum declaratione. Si opera, inquit, non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Quare frivolum est quod Iudæi ad excusandum incredulitatem suam dicunt, haudquaquā esse uero simile, uoluisse Deum promissiones patribus factas tam obscuro ac despicabili modo & sic adimplere, ut nihil palam appareret omnium eorū quæ fuerant tam luculentis uaticinijs magnifice promissa. Nec scripturas sacras fideliter inspexerunt, neq; declarationem filij Dei malicia cordis excæcati obseruarunt. Quam enim humilis erat ac despicibilis Christi aduentus & aspectus, tam erat illustris ac stupendus operum illius splendor.

Deinde observa quod dicit, cum potentia. Conuenienter potentia tribuitur, quod per hanc declaratus sit filius Dei. Infirmitas carnis, quæ in Christo filio hominis apparebat, præsertim cum pateretur in cruce ac moreretur, diuinitatem illius obscurabat, & fidem in ipsum tanquam filium Dei impediebat. Omnium itaq; conuenientissime dispositū erat, ut diuinitas filij Dei per carnis infirmitatē & humilitatem obscurata. Maiestate ac splendore potentia non humanæ sed prorsus diuinæ declararetur, de qua scribit Euangelista, cum dicit: Et uirtus de illo exibat, & sanabat omnes. Talis erat ea declaratio qua post illius ascensionem omnis generis miracula & portenta per Apostolos sub nomine eius adebantur. Regia maestas declaratur singulari potentia. Sic diuina filij Dei maestas splendore cœlestis potentia declarabatur. Omnino diuinum quiddam est esse potentem, sicuti humanum est, esse infirmum & impotentem. Vnde & Deus propter infinitam potentiam ^{hanc} dicitur, id est, fortis & potens, quemadmodum & ^{omnis} quo nomine & princeps & magistratus uocantur in scripturis, propterea quod potentes sunt in hoc seculo. Quis satis perpenderit, quanta in uerbis Christi sapientia, quantaq; in factis bonitas reluxerit, & tamen uisum est Apostolo conuenientius ut filium Dei cum potentia, quam cum sapientia & bonitate declaratum diceret, propterea quod carnis illius mentionē fecerat. Habet etiam particula ista plurimū consolationis, ad erigendum fidelium animos, qui potentia aduersaria Satanae & mundi infestantur. Etenim fide potētiæ Christi, qua mundum uicit & Satanam, uitæq; ac necis se declarauit esse Dominum, in cunctis aduersis eriguntur & confirmantur.

Tertio, considerandū & illud est, quod dicit: secundū spiritū sanctificationis. Vide quomodo utriq; naturæ Christi sua assignet attributa. Humanitati tribuit carnē: diuinitati spiritū. Carnis est infirmitas, secundū quā crucifixus est & mortuus. 2. Cor. v. Spiritus est potentia, qua declaratus est filius Dei. Esa. 51. cum uellet Propheta infirmitatē Aegyptiorū tam hominū q̄ equorū exprimere, dixit: Aegyptus homo & non Deus, & equi eorū caro & non spiritus. Sic tribuit infirmitatē carni, & potentia spiritui, qui Deus est. Itaq; quæ admodum de diuina Christi natura dixit: Qui declaratus fuit filius Dei cum potentia secundum spiritū sanctificationis, ex eo quod resurrexit è mortuis, ita de humanitate illius dicere potuisset: Qui declaratus fuit filius hominis cum infirmitate secundum carnem ex eo quod crucifixus est & mortuus.

Simul observa, quod non simpliciter dicit: secundum spiritū, sed addit, sanctificationis. Loquitur autē de spiritu Dei, quo Christus secundū humanitatē sanctificatus est, & in mundū hunc missus, sicuti Ioh. 10. dicit: Quē pater sanctificauit & in mundū misit, secundū diuinitatē uerò credētes & electos ipse sanctificat. Ergo idē spiritus Dei, quē hic uocat Apostolus spiritū sanctificationis, & Christū sanctificauit, iuxta uaticiniū Esaia cap. 61. Spiritus Domini super

A ni super me, eò quòd unxit me, &c. & apparitionē spiritus S. in specie colūbe cum à Ioanne baptizaretur supra ipsum descendētis, & credentes in eum sanctificat, quo respexit idem hic Apostolus Ebre. 2. cum dicit: Qui enim sanctificat & qui sanctificantur ex uno omnes, Deo uidelicet patre qui filium suum spiritu sanctificationis inaugurauit, sanctificauit, & in mundum ad hoc misit, ut electos & credentes in ipsum eodem spiritu sanctificaret & imbueret. Hic spiritus sanctificationis declaratur ac manifestator est filiorum Dei. Etenim sine illo nihil sumus aliud quam caro infirma & prophana. Qui cunque autem illo aguntur, hi demum sunt filij Dei Rom. 8.

Quarto, Etiam hoc consydera quod dicit. Ex eò quod resurrexit è mortuis Resurrectionis è mortuis meminit, ut occurrat offendiculo crucis & mortis. Diligenter est ob oculos habenda utraq; & mortis & resurrectionis Christi imago. Etenim sic est diuinitus constitutum, ut quemadmodum per infirmitatem carnis imaginem portamus crucifixi ac mortui pro nobis Domini, ita tandem per potentiam spiritus excitati imaginē geramus filij Dei è mortuis resuscitati. Inamœna ac tristis est mortis imago. Confidamus, erit breui, ut illa abolita foelicissimam regnantis in cœlo filij Dei induamus imaginem, illiq; conformemur in sempiternum.

Per quem accepimus gratiam & Apostolatū, ut obediatur fidei inter omnes gentes super ipsius nomine, quorum de numero estis & uos uocati Iesu Christi.) In eo quod Apostolus ad retundendum pseudapostolorum calumniam per ipsum Christum gratiam se & Apostolatū accepisse scribit, admonemur de improbitate & malitiā eorum, qui cum non sint ueri Christi ministri, perpetuo tamen de Apostolis gloriantur, quod illorum sint successores, & hac se specie uenditantes ueris Christi ministris, ipso spiritu Christi imbutis & ad prædicandum Euangelium Dei missis negocium facessunt, quasi non sint legitime ad id muneris uocati. Hac improbitate cursum doctrinæ Euangelicæ remorari conantur, ne si is obtineat manifesta fiat ipsorum impostura. Odiunt enim lucem, quia mala sunt ipsorum opera. Horum nequitiam expertus est Apostolus, & nostro quoque sæculo multi præclari ministri Christi sunt experti. Sicut autem Apostolus conscientiae suæ testimonio fretus confidenter illorum repressit impudentiam, quod sciret se ad prædicationē Euangelij non suapte sponte cucurrisse, sed per Christum esse missum, ita faciendum est omnibus ueris Christi ministris, curandūq; ne improbitati pseudapostolorū & pseudoepiscoporū uel latum unguem cedant. Gloriantur illi de nescio qua, nihil minus quam canonica, electione ac successione, opponant ipsi ueram & efficacem uocationem quam acceperunt non à pseudoepiscopo aliquo uel conspiratione malignantium sed ab ipso Christo, cuius spiritu segregati sunt, & ad prædicandum missi. Talis erat & prophetarum conditio, qui & ipsi nequissime à scribis, pharisæis, Sacerdotibus, Pontificibus ac senioribus populi infestabantur.

Deinde obserua, quod gratiam & Apostolatū coniungit. Non dicit tantum, per quem accepimus Apostolatū, sed præmittit gratiam. Per quē inquit, gratiam & Apostolatū accepimus. Vbi ista non sunt coniuncta, agnoscere licet Apostolatū non uerum sed falsum. Vbi cūq; uideris eius, modi Apostolos, Episcopos, ac pastores, de quibus iudicare nō potes, quod gratiam acceperint à Deo Apostolatu & Episcopatu convenientem, ne dubites non esse ueros sed falsos ac fictitios Christi ministros, quantum uis tituloten⁹ ac pompa seculari sint illustres. Nequit enim fieri, ut Apostolatū accipiant à Christo sine gratia, ad id muneris necessaria, quicunque ueraciter ab illo uocantur & mittuntur. Secundum hanc normam prorsus infallibilem, iudicent pii de Romanæ Ecclesiæ Apostolis, Pontificibus, Episcopis, pastoribus, ac prælatis. facile uidere est, sit ne ministerium illorum cum gratia Christi coniunctum uel secus.

OBSER.
VI.

Tertio notandum & illud est, quod subiicit: ut obediatur fidei, uides hic, ^A quis sit finis & scopus Euangelicæ & Apostolicæ prædicationis. Haud alius quam ut fides obtineat in mundo. Sic & Christus dicebat, cum Apostolos suos in cunctos totius orbis fines emitteret. Itē in orbem uniuersum, & prædicare Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Et Apostolus Ephes. 4. cum ministrorum Christi genera Ecclesie data recensuisset, finem ministerij illorum posuit unitatem fidei in Christum. Quare quicumque alio fine prædicant & docent in Ecclesia, alieni sunt à ueris Christi ministris, quemadmodum & scopus doctrinæ illorum alienus & diuersus est à scopo Apostolico. Quod autem non simpliciter dicit, ad fidem, uel ad credendum, sed ad obedientiam fidei, admonet nos, quo loco sit habenda nobis fides. Non est libertati nostræ permissum, ut Euangelio Dei credamus uel secus, sed iure obedientiæ requiritur fides. Sic 1. Iohan. 3. Hoc est, mandatum eius, inquit, ut credamus in nomine filij eius Iesu Christi. Est ergo fides obedientia. Obedientis autem non est, ut de præceptis inquirat, & ratiocinetur, sed ut simpliciter obediat. Sic credentis non est, ut quæ credenda proponuntur curiosius inuestiget, & acumine rationis scrutetur, Sapienties huius mundi omnium arbitrantur esse stultissimum, quod uerbo Dei sine diligenti inquisitione credimus. Iudicant enim sapientis esse non credere sed scire quæ sint amplexanda. Nam fides illis nihil est aliud quam incerta quædam & in consulta opinio. Nos uero scimus summam esse sapientiam si dem habere uerbo & Euangelio Dei, quantumuis ratione nostra reclamante, quæ in causa Dei ac salutis nostræ prorsus est cæca, ac rursus incredulitatem illam rationis nostræ non solum esse detestabilem diffidentiam, sed & impiam inobedientiam iusto Dei iudicio damnamam, ut non frustra dictum sit à Domino Ioan. 3. Qui non credit iam iudicatus est. Et 2. Thessal. 1. qui sumet uindictam de his qui non nouerunt Deum, & non obediunt Euangelio Do-

mini nostri Iesu Christi. ^B
Quarto. In eo quod dicit: Inter omnes gentes, duo sunt consideranda. Vnum est, gratiam Christi, quæ per Euangelium annuntiatur, omnibus esse gentibus destinata. Alterum, requiri ab omnibus gentibus obedientiam fidei Euangelicæ. Ad primum pertinet quod Christus dicit, docete omnes gentes. Ad alterum referendum est, quod Psalm. 2. legimus, Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Itaque rebellionis rei sunt omnes illi, qui obedientiam hanc fidei Euangelicæ in Ecclesijs Christi interuertunt, & ad suas traditiones transferunt, quasi constituti sint fidei nostræ Domini & Magistri.

Quinto. Obiter & illud obserua, quod addit, super ipsius nomine. 2. Corinth. 5. dicit Apostolus. Nomine Christi legatione fungimur, tanquam Deo uos obsecrante per nos, rogamus pro Christo reconciliemini Deo. Et Lucæ ultimo. Christus dicit: quod oporteat prædicari in nomine ipsius poenitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes. Hic audimus ex Apostolo, eius fidei obedientiam requiri à gentibus omnibus, quæ sit in nomen Christi. Itaque sicuti prædicatio Euangelij in orbem est Christi sub nomine missa, quem pater Dominum ac Seruatorem omnium constituit, ita & fides Euangelica non tendit in aliud nomen quam eiusdem Christi. Neque enim aliud nomen sub cælo datum est hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri, Actorum 4. Valeant igitur, qui causam fidei ac salutis nostræ ad alios mediatores ac Seruatores transferunt, id quod improbiissime faciunt, qui Christianos homines ad quæstiones & torturas uiolenter rapiunt, & fidem ab illis exigunt, non in Christum, sed in beatam uirginem, & mortuos sanctos. Non dicunt: Credis in Christum? sed: Credis ne in beatam uirginem? Non credis in sanctos? Non credis in Papam? Vbi fidelis respondet: Credo in Christum filium Dei unicum nostrum Seruatorem ac Dominum. In sanctos non credo. Sum enim Christianus, mox audit, hæreticus es, ad ignem,

A ad ignem. Et qui hoc faciunt, gloriantur se esse Apostolicos & catholicos Christi ministros.

Sexto. Quorum de numero, inquit, estis & uos uocati Iesu Christi.) Vide hic quomodo Apostolus non extollat Romanos christianos supra reliquas gentes, sed numero; forti, ac uocationi illarum cōiungat. Excellētissima erat Romanæ urbis Maiestas cum ista scriberet Apostolus, propterea quod toti ferè dominaretur orbi. Verum non respexit ad Maiestatem & excellentiā urbis, sed ad gratiā Euangelicæ uocationis, cuius eratit uniuersæ totius orbis nationes diuinæ dignationis gratia particeps, ideoq; non subiecit omnium nationum fideles Ecclesiæ Romanæ, sed hanc reliquis tanquam partem aliquam totius coniunxit. Amplius est Regnum Christi, quàm ut unius urbis potestati subijciatur, & sicuti Hieronymus alicubi dicit: Maior est orbis urbe. Si qui Christiani sunt Romæ, membra sunt Ecclesiæ ac Regni Christi, non caput. Neque enim de mundo est regnum Christi, ut aliqua sit mundi Imperij prærogatiua agnoscenda in Ecclesia, sed oportet eos qui Romani sunt, ubi ad Christum ueniunt Romanæ excellentiæ gibbos & supercilia ponere, & ad humilitatem paruulorum conuerti, tam abest, ut præ cæteris christianis aliquid propter Romanæ urbis nomen debeant sibi uindicare singularis excellentiæ, ut de dominio taceam, quod in Ecclesias Christi usurparunt. Et dubio procul huc respexit ipse quoque Chrysostomus, cum præsentem particulam exponens dicit. *ῥωμαίοις γὰρ διαλεγόμενοι τοῖς ὡσπερ ἐν κερυφῇ πινει. ὅτι οἱ κερυφῆς ἀπίστους καθυμνοῦσι. ὁ δὲ πλεοναὺ τοῖς διδῶσι τῶν λοιπῶν ἐθνῶν. ὁ δὲ ἐπειδὴ τότε ἐκράτῳ καὶ ἐβασίλευον, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς φησὶ τὴν πλεοναὺν αὐτῶν ἔχειν, ἀλλ' ὡσπερ φημι τοῖς ἐθνεσὶ πᾶσι κερυφῆσαν, ὅτι καὶ ὑμῖν, μετὰ σκυνῶν καὶ δρακόνων αὐτῶν ἀεὶ βδὼν. Επεὶ εἰμὶ ἐβδὼν τοῖς διδῶσαι πόδιστον ὑμῶν τὸ εἶπέν, ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ὑμεῖς. ταῦτα δὲ ποιεῖ καθαιρῶν αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ κενῶν τὸ φύσημα τοῦ διανοίας, καὶ διδασκῶν αὐτοὺς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀλλοτρίωσιν. διὸ ἐπηγάγην αὐτὸ τὸ το λεγόν, ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ὑμεῖς κληροῖ Ἰησοῦ χριστοῦ. τὸ τί ἐστι, μετ' ὧν ἐστὶ καὶ ὑμεῖς. καὶ ὅκ ἐῖπεν, ὅτι αὐτὸς ἄλλος ἐστὶ καὶ ὑμῶν ἀλλ' ὑμᾶς μετὰ τῶν ἄλλων ἐκάλεισέν.* Hæc ille, quæ non grauabor redere propter eos qui Græce nesciunt. Ad Romanos inquit, differens, qui uelut in quodam totius orbis uertice sedebant, nihil illis plus reliquis gentibus tribuit, neque propterea quod tum dominabantur & regnabant, aliquid eos in spiritualibus præ cæteris habere dixit, sed quemadmodum, inquit, omnibus gentibus ita & uobis prædicamus, atque ita eos Scythiis ac Thracibus connumerat. Alioqui nisi hoc significare uoluisset, superfluum fuisset dicere in quibus estis & uos. facit autem hoc, ut superbiam illorum deiciat & inflationem animi euacuet, admoneatq; esse eos reliquis æquales. Quapropter subiunxit hoc ipsum dicens, in quibus estis & uos uocati Iesu Christi, hoc est, cum quibus estis & uos. Er non dixit, alios uobiscum sed uos cum alijs uocauit, satis opinor diligenti manifestum est lectori, uoluisse Chrysostomum Romanæ Ecclesiæ fastum hisce uerbis perstringere & omnem illam prærogatiuam refellere, quam perpetua quadam improbitate in Ecclesia Christi ambiuerunt. Et Basilii in Epistola quadam ad Eusebium Samosatenum Episcopum scribendum esse admonet. Occidentalium Episcoporum Coryptheo (. Romanum intelligens.) *μὴ ἡξίωμα κείναι ὑπερηφανίαν*, hoc est, ne arbitretur dignitatem esse superbiam & elationem. Et ad Episcopos Italianæ. *ἐπεὶ κεφαλὴν ἑαυτοὺς τοῦ καθόλου ἐκκλησίας λογίζεσθε*, id est, Siue uos ipsi catholica Ecclesiæ caput esse putatis, satis liquide superbiam illorum perstringens, quam se pro capite omnium Ecclesiarum Christi iam tum uendicare cœperant.

Omnibus qui Romæ estis dilectis Dei, uocatis sanctis.) Obserua hic quibus elogijs fideles Christi cohonestet Apostolus. Poterat simpliciter dicere: Omnibus qui Romæ estis Christiani. Neque enim alijs quam Christianis scribit. Verum pro Christianis uocat eos, delectos Dei, & uocatos sanctos. Consyderandum

OBSER.
VII.

randum hic principio est, quomodo in illis qui credebant in Christum gratiam diuinæ dilectionis commendat, atque ita significet, quo eos loco habeat. Omnino necesse est, ut præclare de illis sentiamus, quos Deo iudicamus esse charos & dilectos. Alibi dicit: Honore inuicem præuenientes. Merito hoc faciunt, qui sciunt Christianos esse amicos Dei. Solent in aulis principum admodum haberi in precio, qui uidentur à principe singulariter diligere. Nec temere leditur quisquis principi gratus & acceptus habetur, ne minimus quidem catellus? Quam conuenit quæso, ut Christianus de Christiano, dilectus Dei de dilecto Dei, honorifice sentiat? Quam est æquum, ut diligantur in domo Dei quos Deus ipse diligere dignatur?

Obseruemus etiam hoc loco peccus uere Christianum & Apostolicum. Non dicit: Omnibus qui Romæ estis dilectis filiis, sed: Omnibus qui Romæ estis dilectis Dei. Romanus Pontifex solet suos, etiam Reges & principes, uocare dilectos filios. Hoc enim agit, ut persuadeat illis, quod à se diligantur, ut hoc blādimento inescatos decipiat. Quantulū est autem diligere ab homine simulatore, etiam si uere diligat? Quid quæso felicitatis ex eo omnibus illis accedit, quibus à Romano Pontifice hoc scribitur elogio? At à Deo diligere, omnem excedit huius sæculi felicitatem pariter & dignitatem. Romanus Pontifex ad se trahit quibus hoc pacto scribit, Apostolus Christi non ad se, sed ad Deum ipsum animos fidelium erigit, dum eos dilectos Dei & uocatos sanctos appellat. Longe etiam alius spiritus in Apostolo deprehenditur, quam in Doctoribus diffidentia, qui omnibus neruis hoc agunt, ut Christianus quisque de amore erga se Dei dubitet ac fluctuet. Apostolus quippe dicit: Estis dilecti Dei: Pontifici contra, nescit homo, utrum Deo sit charus uel minus. Sic illi omnium pessime tam de Deo quam de fidelibus Christi sentiunt, & cœlestem gratiam, cum omni sua efficacia, quantum in ipsis est, in cordibus Christianorum eneruant, deinde gratiam dilectionis Dei nescio quibus medijs promereri docent, quæ ipsi ad hoc confinxerunt, ut inde quæstum ab anxiijs dubijs & fluctuantibus animis emulgeant.

Deinde obserua quam commodè subiungat, uocatis sanctis. Habet hæc particula argumentum diuinæ dilectionis. Etenim nisi diligeret Deus non uocaret ad se dilectos. Deinde, cum non solum uocamur, sed & uocationi obediunt, & uocati spiritu gratiæ sanctificamur, manifestum fit, quod diligamur à Deo. Etenim nec uocatio nec sanctificatio fidelium alio est quam ad dilectionis Dei gratiam referenda. Non dixit: diligentibus Deum, sed, dilectis Dei, ne quid huius nostris tribuatur meritis. Cogitemus ergo, quomodo colligere debeamus esse nos Deo charos, ex eo quod nos de mundo hoc ad gratiam suam cœlestem & filiorum Dei communicationem uocauit & sanctificauit. Præterea notemus, quod Christianos uocat sanctos quibus scribebat, utique adhuc in carne uiuentibus & nondum perfectis. At in Ecclesia Romana uocantur Christiani laici & saeculares, & sanctitatis elogium mortuis tantum tribuitur, quos Pontifex propter nescio quæ miracula canonizauit, quæ de re uide in commentarijs nostris super Psal. 16. Ver. 3. ibi erga sanctos qui sunt in terra. &c. Apostolus hoc loco sanctitatem non deputat nostris meritis sed uocationi Dei. Vocatis, inquit, sanctis. Non commendatur nostra iustitia, quando sancti uocamur, sed uocantis nos & sanctificantis Dei gratia.

Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.)

Principio considerandum est hoc loco, quæ sit ratio salutandi. Sed ea de re uide in commentarijs nostris super Mattheum capite quinto, ibi, Si salutaeritis, & capite decimo, ibi. Salutate domum. Continet salutandi ratio dilectionis affectum, quo præditus esse debet quisquis proximum salutatur, siue ille amicus sit, siue inimicus. Deinde obseruandum est genus salutationis uere Apostolicum. Apprecatur Apostolus nihil aliud, quam quod uocatio nisi suæ

A ni suae conuenit. Minister Dei est, idque non irae sed gratiae, non inimicitiae sed reconciliationis & pacis. Optat itaque statim initio gratiam & pacem fidelibus Christi, quam & annunciabat & praedicabat. Sic cor Apostoli hoc ipsum spirat, quod ore annunciat. Id quod praedicat, ex animo fidelibus euenire cupit. Non solum praedicat gratiam & pacem, sed & efficaciam praedicationis suae fidelibus apprecatur. Rursus non solum gratiam & pacem apprecatur, sicuti Romanus Pontifex nudis uerbis Apostolicam benedictionem suis optat, sed quod salutando apprecatur ex officio quoque Apostolatus sui praedicat & annunciat.

Tertio notandum & hoc est, quod pacem gratiae Dei subiungit, id quod admodum conuenienter facit. Admonemur, nemini posse contingere certam siue rerum suarum siue conscientiae pacem, nisi ex gratia Dei. Pacis & tranquillitatis, sicut & omnis felicitatis, fons est, esse in gratia Dei. Nihil faciunt hic nostra merita, nihil nostrae uires, nihil nostra ipsorum qualiscunque iustitia. Sola gratia Dei & recipit nos in pacem ueram, & receptos fideliter conseruat. Contra, sensus irae Dei omnium reddit turbatissimos & inquietissimos, ut non sit praeter rationem, quod propheta tam obnixè deprecatur dicens: Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me.

Quarto & illud est obseruandum, quod non simpliciter dicit. Gratia uobis & pax à Deo, sed addit, patre nostro, & Domino Iesu Christo. Omnium est accommodatissimum quod Deum uocat patrem nostrum, facit enim hoc plurimum ad fidutiam gratiae Dei mente fidei concipiendam. Etenim facile fidutiam gratiae Dei concipit animo, quisquis illum non solum Deum sed & patrem nostrum esse credit. Siquidem nihil est animo paterno ad gratiam illam procluius, qua quisquis pater est, filios suos prosequitur. Simul etiam declarat, quam illis gratiam precetur: Animi scilicet paterni, quod nihil potest esse fidelius & ad benefaciendum propensius.

B Et hoc consydera, quod Christum uocat Dominum. facit hoc ubique in omnibus suis literis. Admonet nos, omnem esse Christo potestatem à Deo patre datam, ut sciamus à patre nobis nihil posse contingere, nisi per ipsum filium Christum Iesum, qui constitutus est Dominus omnium quae in coelo sunt & in terra. Sic ipse de se testatus est, dicens: Omnia mihi tradita sunt à patre meo Matthaei ii. &: Data est mihi omnis potestas in coelo & in terra. Matthaei ultimo.

Primum gratias ago Deo meo per Iesum Christum super omnibus uobis, quod fides uestra annunciat in uniuerso mundo.

Habent ista exordium gratulantis animi significatione commendatum. Gratulatur illis fidem tam praeclaram & eximiam, ut passim in toto deprecaretur orbe. Et hoc gratulationis genere beneuolentiam illorum captat. Gratulatur autem haud uulgariter, sed gratulatione tali quae affectum spiritus animi non solum de bono fidelium latantis, sed & donum Dei agnoscen-
tis & gratias agentis. Et facit hoc non quolibet sed primo Epistolae loco, idque uerbis etiam exprimit, non simpliciter dicens: Gratias ago Deo meo sed: Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum super omnibus uobis, quod fides uestra annunciat &c. quo singularis cuiusdam erga eos exprimat amoris significationem. Occasio uero erat Romanorum fidei in uniuerso mundo annunciandae, urbis celebritas & aduenarum ex qualibet natione frequentia.

OBSERVANDA.

Consyderandum principio est sanctorum uiuorum ingenium, in eo quod animi gratitudinem erga Deum hac in re ostendit, qua tanquam pra-

b ; clara

clara & eximia amanter & cum gaudio afficiebatur. Sic solent pii, quoties aliquid non in proprijs duntaxat, sed & alienis rebus experiuntur, quod sit præstans & singulare: confestim ad consyderationem diuinæ bonitatis & gratiarum actionem rapiuntur. Et hoc est uere sacrificium laudis, Deo multo acceptius, quàm sacrificia sint ustulorum, & hircorum oblatione sue argenti & auri. Nam hoc genere sacrificij adimitur carni omnis gloria sapientiae, iustitiae, potentiae &c. & uni datur Deo, unde est quicquid uspiam præclari geritur.

Deinde perpende quod dicit: Deo meo. Singularis fidei affectum spirat, quod Deum uocat Deum suum. Vñus est illo Dauid, cum esset in magnis tentationibus & afflictionibus. facilius est, & uulgaris fidei, si uoces omnium creatorem Deum nostrum, & Deum omnium mortalium. At qui firma fide Deum agnoscit & colit, non solum ut communem omnium, sed ut suum Deum, necesse est, illi plus fidat maiore obseruantia obediat ac seruiat, & in necessitatibus firmiore fidutiā opem ab illo poscat.

Tertio, observa quod non simpliciter meminit Dei sui, sed adiicit mentionem Christi Iesu. Nec dicit, gratias ago Deo meo & Iesu Christo, sed, gratias ago Deo meo per Iesum Christum. Sic mediatorem Christum Iesum agnoscebat, per quem & sunt quæ bona dantur hominibus, & sensus est diuinæ bonitatis, & affectus ueræ gratitudinis. Agnouit Apostolus habere se per Christum, quod Deus esset Deus suus, & quod tanto gaudio propter fidem Romanorum afficeretur, illorumque nomine Deo suo ageret gratias: Admonemur, ut pari fide in mediatorem nostrum Christum Iesum respiciamus, quoties sensu aliquo beneficiorum Dei tangimur, & uel Deum nostrum inuocamus, aut colimus.

Quarto, Super omnibus uobis inquit. Duo observa, pulcherrima uere charitatis specimina. Vnum est, quod pro ijs bonis, quæ alijs aliorumque ministerio diuinitus contigerunt, Domino Deo suo gratias agit. Non dum prædicauerat Romæ, ne suspiceris, quod de operis sui fructu (sicut solent artium præceptores de discipulorum suorum profectu,) gloriatur, atque ita humani quicquam patiatur.

Arbitratur Chrysostomus uulgato deceptis errore, Petrum Apostolum Romæ initio prædicasse, primamque Romanorum fidem ex illius oratione fuisse prædicationibus, id quod multis potest argumentis refelli. Constat tamen ex hoc loco, fuisse à nonnullis Christum Romæ prædicatum, antequam ista scriberet Paulus. Hi quicumque & qualescunque fuerint, nihil inuidet illis Apostolus primitiarum istarum gloriam, sed de opere illorum & salute Romanorum fidelium, perinde Deo gratias agit, ac si primus ipse Christum Romæ prædicasset, & fructus huius gloriæ ad se pertineret. O mentem uere Apostolicam, & nihil nisi gloriam Christi & mortalium salutem ubique spectantem. Nos contra sic hodie sumus animati, ut ægerime de ijs agamus Deo gratias, quæ nobis benefiunt, deinde si quid præclari agatur ab alijs, operis huius gloriam inuidia potius quàm gratulatione prosequamur.

Alterum est, quod non simpliciter dicit: Gratias ago Deo meo pro uobis, sed, pro omnibus uobis. Sic omnes ex æquo amanter complectebatur, ut nihil inter illos discriminaret. Non quod omnes pari essent fide præditi, inque pietatis studio pariformiter animati, sed quod propter Christum eos omnes æqualiter diligeret. Sic solet uera Christi dilectio, cum ceteros ex æquo sincera charitate prosequi, perinde atque facere solent auari, qui omne pecuniæ genus propter insatiabile lucri studium, ad se cupidissime coaceruant.

A At hodie longe diuersum fieri uidemus. Leuissimis de causis non solum Christianam amicitiam & unitatem soluimus, sed & acerbissimi odij affectus induimus. Sic qualiscunq; opinionum uarietas in causam rapitur grauissimorum diffidiorum & schismatum, quæ insania ad sanguinis effusionem usque inualuit. Et qui præ alijs impotentius in secus sentientes quam ipsis placet sæuiunt, ij demum optimos se Christianos esse gloriantur, cum ne micam quidem habeant Christiani spiritus.

Quinto. Quod fides, inquit, uestra annuncietur in uniuerso mundo. Vide, non dicit, quod urbs uestra dominatur in uniuerso mundo, sed quod fides uestra annuncietur in uniuerso mundo. Ne semel quidem in tota hac Epistola Catholice Romanorum potestatis ac Maiestatis recordatur, quantum orbis erant Domini, sed ijs immoratur potius, quæ Regni Christi gratiam ac felicitatem concernunt, quamuis in oculis mundi uideantur superstitiosa & ridicula. Iam uero, qui de sede Apostolica gloriantur, pluris faciunt catholicum dominium & mundi huius opes, gloriam, splendorem & fastum, quam uniuersum Christi Regnum.

Præterea observa, quod fidei nominatim meminit. Huius potissimam ubique rationem habet. Neque immerito hoc facit. In ea siquidem situm est non modo omnis ueræ pietatis, sed & felicitatis & salutis fundamentum pariter ac stabilimentum.

Ad hæc, & illud perpende. Dixit se gratias agere Deo pro omnibus fidelibus qui Romæ erant. Et subiunxit causam: quod uidelicet fides illorum annuncietur in uniuerso mundo. Qui gratias agit Deo pro alijs, utique pro magno aliquo beneficio Dei, quod contigerit illis, gratias agit. Gratias egit Apostolus pro Romanis, propterea quod fides eorum annuncietur in mundo. Ergo magnum & præclarum Dei donum ac beneficium est, si cui datur, ut credat in Christum.

B Nec illud transeundum est, quod non simpliciter dicit: quod fidem consequuti estis in Christum, sed, quod fides uestra annuncietur in uniuerso mundo. Admonemur, quam nequeat latere fides. Qui uere credunt, id quod credunt loquuntur, spirant & uiuunt. Non potest spiritus fidei latere in pectore credentis, sed nititur in apertum. Sic qui Romæ in Christum credere cœperant, quod corde credebant ore & opere confitebantur, quamuis ea fidei manifestatio innumeris esset periculis obnoxia. Alioquin, si fidem suam quasi in pectore sepultam abscondissent, quomodo in uniuerso fuisset annunciata mundo? Hodie inueniuntur Christiani, qui abunde ad salutem satis esse putant, si quam sunt ueritatis cognitionem adepti, sibi solis in corde reconditam seruiant, & altissime dissimulent eam fidem, quam uident à potentibus huius mundi reprobari. Ignorant illi quid sit fides, & quæ sit illius natura & energia.

Consideremus etiam hoc loco prudentiam Apostoli. Celebrat & commendat Romanorum fidem ex eo, quod passim in toto annunciabatur orbe. Ea commendatio, si penitius consideretur, urgentes habet stimulos quibus in Christum credentes urget ac sollicitat, ut rumor de fide ipsorum sparsus respondeant. Romani hodie, pro dominatu magis quam pro Christi gloria & ædificatione Ecclesiæ dimicantes, usurpant hunc locum pro stabilendo sedis ipsorum primatu. Ecce, inquiunt, encomium Romanæ fidei, de qua prædicat Apostolus, quod iam tum in uniuerso cœperit orbe annunciari.

Quare digna est, quæ etiamnum ad finem usque prædicetur & obtineat in mûdo. Nolunt isti homines obseruare spiritum Apostoli, sed ad unum hunc afferendum Ecclesiæ Romanæ primatum toti rapiuntur. Non agit hoc Apostolus, ut Romanorum fidem supra reliquas Christi extollat Ecclesias. Neq; hoc ipsa uerba conuincunt quæ non excellentiâ fidei sed annûciatione cõmendât. Primum

gaudebat ob id Apostolus quod qualiacunque fidei Christiane iacta essent primordia; in urbe rerum domina, deinde, quod rumor de illa in totum spargeretur orbi; quem sperabat ad propagandum Euangelium Christi plurimum allaturum incrementi. Hic erat Apostolici pectoris affectus, quem & ad Philippen. capite primo exprimit, ubi dicit. Scire autem uolo, uos fratres, quod quæ circa me geruntur, magis ad profectum faciunt Euangelij, ita ut uincula mea manifesta facta sint in Christo in toto praetorio, & in cæteris omnibus, sic ut plures e fratribus in Domino confidentes propter uincula mea abundantius audeant sine timore uerbum Dei loqui. Alij quidem propter inuidiam & contentionem, alij uero propter bonam uoluntatem Christum prædicant, nonnulli ex charitate, scientes, quod in defensionem Euangelij positus sum, aliqui autem ex contentione Christum annunciant non sincere, existimantes se pressuram suscitare uinculis meis. Quid enim? Dum quouis modo siue per occasionem siue per ueritatem Christus annuncietur. Et in eo gaudeo, quin & gaudebo. Plane consimili modo afficiebatur erga fidem Romanorum, de quo plurimum lætabatur, quod illic quocunque modo annuntiatus esset Christus, siue id sincere factum esset siue insincere. Sperabat enim fore, ut huiusmodi primordia ex urbe tam celebri ueluti quodam uertice in reliquum orbis corpus qualitercunque sparsa plurimum acciperent incrementi. Quam autem incōsiderantes sunt, qui hinc arguere nituntur, fidem Romanam iam tum supra reliquos Christianos omnes eminere cœpisse? Si per miraculum hodie fides in Christum Constantinopoli eousque obtineret, ut rumor de illa per totum orbem uulgaretur, quæso firmum ne esset, si colligeret ex eo quisquam, fidem constantinopolarum reliquis omnibus esse præstantiorem? Nequaquam. Et tamen quid prohiberet, quo minus pius homo idem scriberet ad urbis illius fideles, quod Paulus ad Romanos, nempe, Gratias ago Deo meo, per Christum Iesum, quod fides uestra annuncietur in toto mundo? plane faceret hoc eadem ratione cum Apostolo quod inde futurum speraret, ut incrementa Christianæ fidei per totum Imperium propagaretur Imperium. Sed esto, fuerit tum Romana fides omnium excellentissima. Quid inde commendationis ad præsentem Ecclesiam quæ Romæ est, & sedem illius Episcopatus accedere poterit? Prorsus nihil. Olim erant egregij Christiani Ephesi, Corinthi, Philippis, Thessalonica &c. quorum fides Apostolico testimonio plurimum est cōmendata. Verum mortui sunt illorum temporum fideles & si qua fuit in illis locis fidei Christianæ integritas, iamdudum cessauit. Quid iam prædicetur de fide Romanorum Sole clarius est, & plurimum deplorandum. Si ad illos iam scriberet Apostolus, longe alia legeremus, nempe ea ipsa, quæ de fastu, hypocrisis, auaricia, uersutia, Simonia, & immundicia ipsorum annunciantur in mundo.

Testis mihi Deus est, quem colo spiritu meo, in Euangelio filij ipsius quod indefinenter mentionem uestri faciam semper in precibus meis orans, si quomodo tandem aliquando prosperum iter contingat, uolente Deo, ut ueniam ad uos.

Magno studio beneuolentiam eorum captat Apostolus ad quos scribit. Ad hoc facit, quod tantopere prædicat, quo sit erga eos affectu præditus, cuius euidentiam in eo exprimit, quod affirmat se in orationibus suis ad Deum perpetuam ipsorum facere mentionem, magnoque teneri uidendi ipsos desiderio, qui utriusque affectus flagrantis habent amoris significationem. Sciebat sane, quanti referat, quid sentiât de nobis quos docturi sumus. Sic enim cōparatus est hois animus ut multo facilius disciplinam eius subeat præceptoris, de quo sibi

A sibi pollicetur, quod sincere sit erga ipsum affectus, quam eius de quo diuer sum experitur, uel suspicatur saltem.

Testis mihi Deus est.) Habent hæc uerba uim iuramenti, cuius sibi religio, ne fidem apud Romanos de affectu quo erga eos flagrabat conciliat. Loquitur de re quæ sita est in penetralibus cordis, adeoque & intestata. Proinde cunctorum cordium cognitorem Deum aduocat in testem, faciebat hoc Apostoli iuramentum cum ad gloriam Dei tum ad Romanorum salutem. Obiter obserua contra errorem Anabaptistarum, usque adeo licitum esse iusiurandum in causa iusta ac seria, ut illo usi sint & Apostoli. Verum de iusiurando uide quæ commentarijs nostris in psalmos adiecimus.

Cui seruo inquit.) Qui nulla sacrorum religione tenentur frequenter ac temere iurant, Deumque sæpenumero dum mentiuntur mendacio suo testem citant. Ne huic temeritati obnoxius esse uideatur, mox atque dixit: Testis mihi Deus est, subiungit cui seruo. Admonemur, illis demum credendum esse iurantibus, qui sic uiuunt, ut certis argumentis timore cultu ac religione Dei præditi deprehendantur. At hodie & adiurantur, & iurantibus creditur, quorum uita palam est impia & flagitiosa.

Spiritu meo inquit.) Seruitur bifariam. Obiter, præter animi sententiam & perfunctorie, denique respectu proprii emolumenti. Hoc genus seruitutis reproborum est, nec probatur. Deinde ex animo, corde recto, bonaque fide. Sic seruauit Deo Apostolus. Et hoc est quod dicit: Spiritu meo. Longe secus comparati erant pseudapostoli, qui cultum Dei carnalibus & externis obseruationibus metiebantur. Vide Gal. 3. ac Philip. 3.

In Euangelio filij ipsius.) Varta sunt ministeriorum genera. Quare speciem expressit eius ministerij, quo Deo seruiebat. Prædicabat Euangelium filij Dei, à quo functionem hanc Apostolatus acceperat. Hac prædicatione seruiebat Deo. Sunt ergo prædicatores Euangelij de Christo filio Dei, ueri serui Dei. Et utinam tales haberent Ecclesiæ, qui cum Apostolo ueraciter gloriari ac dicere possent, Testis nobis Deus est, cui seruimus spiritu in Euangelio filij ipsius. Quales sint plerique, non est nostrum pronunciare. Quales habeantur, & quo sint loco apud eos quoque qui Euangelio Christi nomen dederunt, plus satis est manifestum.

Quod indefinenter mentionem uestri faciam, semper orans in precibus meis.)

Hoc uidelicet erat, quod Romanis fidelibus de se cupiebat esse persuasum. Noctes ac dies erat illorum memor non in pectore modo sed & in præcationibus suis, quibus indefinenter cœlestem opem cursui Euangelico poscebat à Domino. Vides indefinens fuisse Apostolo orandi exercitium: uides quam sedulo pro fidelium orauerit Ecclesijs: Habes exemplum fidelis Apostoli ac Christi ministri.

Citatur hic locus in Epistola Anacleti Papæ tertia, ad stabiliendum Romanæ sedis primatum. Verum eadem ratione probaueris & Philippenses & Thessalonicenses hunc habuisse primatum. Nam & illis eadem hic ipse scripsit Apostolus. Philip. 1. & Thessal. 1. At hoc non uident Romanæ prærogatiuæ assertores.

Si quomodo tandem aliquando prosperum iter contingat.

Quid orauerit ad Deum hisce uerbis exprimit. Cupiebat proficisci Romanam. Voti huius nondum factus erat compos. Non dabatur commoda occasio, qua prospero posset itinere proficisci. Sciebat eam esse in manu Dei, ideo ad illum creberrime pro itineris huius prosperitate precabatur. Prosperitas ista & modum & tempus opportunum requirebat. Vtrunque inuinit cum dicit: Si quomodo, id est, quocunque modo, & aliquando prosperum iter contingat. Vocula tandem, sic est inspersa ut manifestam habeat mole,

stix

stia quæ ex mora sit, notam. Vides sanctos quoque esse illi obnoxios. Interim obserua quam nihil præscripserit Deo, neque de modo neque de tempore proficiscendi Romam, sed utrumque prouidentia illius reliquerit. Si quocunque modo inquit. & tandem aliquando prosperum iter contingat. Quare si diceret. Si quocunque modo, qui illi placeat, & aliquando, ubi uidelicet illi placuerit. Et reuera nihil poterit agi prospere, si non modis & temporibus à Deo fixis sed pro nostra ipsorum temeritate præsumatur. Vnde & notanter addit.

Volente Deo, ut ueniam ad uos.) Quantumuis cuperet proficisci Romam, reiecit tamē hoc suum desyderium in uoluntatem Dei, sine qua nihil feliciter tentatur, præsertim si tentetur non modo præter sed & contra uerbum Dei. Notum est quid euenerit Ionæ propheta. Quare non frustra est quod Iacobus monet capite quarto. Ecce nunc, inquit, qui dicitis, crastino ibimus in illam ciuitatem &c. quum ignoretis quid futurum sit in crastinum. Quæ est enim uita uestra? Vapor est ad modicum parens & deinceps exterminatur. Quare dicatis, si Dominus uoluerit &c. faciemus hoc uel illud.

Vt ueniam ad uos inquit.) Cum illud non daretur, quare non euocauit eos ad se Corinthum, pro autoritate Apostolica? Vides Apostolum longè diuersum ab illis Apostolis qui hodie potestatem Apostolicam prætexentes quosuis ad se Romam non simpliciter sed minis horrendis citant, ut loquantur.

Desydere enim uidere uos.) Voti sui rationem reddit, quare cupiat uenire Romam. Amabat eos propter fidem in Christum. Amoris autem hic est affectus, ut quos amamus uidere etiam gestiāmus. Sic dicit: Desydere enim uidere uos. Qui Christum amant, dissolui & esse cum illo gloriamque illius uidere cupiunt. Sic pii cupiunt uidere Ecclesias, quas audiunt synceras esse in fide Christi.

Et obserua quod non dicit: Cupio uidere urbem Dominam orbis, illiusque & uestram magnificentiam, sed, Desydere uidere uos. Quare? Quia fides illorum annunciabatur in uniuerso mundo. Potentiam & amplitudinem eius urbis non morabatur, sed fidei amore tanquam fidelis Christi Apostolus ducebatur. At pseudopostoli in hac sibi urbe sedem delegerunt, non fidei amore capti, sed excellentia ac dominatu illius illecti, ut huius occasione dominatu in Ecclesias imperio illius subiectas potirentur.

Vt aliquod impertiar uobis donum spirituale.) Non erat desyderium Apostoli uanum & carnale, nec curiosa erat uidendi illos cupido, sed prorsus utile & Christianum uotum, ministerio Euangelico conueniens. Prodesse illis cupiebat in Christo. Vt aliquod impertiar uobis donum inquit. Non inhiebat terrenis emolumentis, nec in eo erat, ut uenderet illis charismata Apostolica, & fictis uerbis inter eos negociaretur. Et uide modestiam. Non dicit: Vt multa uobis magna que charismata communicem, sed, ut aliquod saltem donum uobis impertiar. Cum posset illis prodesse plurimum, haud tamen est insolentius de seipso loquutus. Addit, Spirituale, ne de terrenis donis intelligatur, atque ita ad mispat Regni Christi, quod spirituale est non terrenum, sese accommodat.

Dices. Cum dispensatio donorum spiritualium ad spiritum Christi pertineat. 1. Corinthiorum duodecimo quomodo hanc sibi tribuens Apostolus dicit: ut aliquod impertiar uobis donum spirituale? Respondeo. Loquitur tanquam minister spiritus Christi. Dispensatio charismatum spiritualium utique est spiritus Christi, uerum dispensat illa per ministerium Euangelicum, & utitur ad eam dispensationem Doctoribus ac pastoribus. Sic. 1. Corinth. 6. dicit: Sicut egentes, multos autem locuplerantes. Quare non est temeraria præsumptio quod hic dicit: Vt aliquod impertiar uobis donum spirituale, Sed Apostolici ministerij commendatio. Interea tum agnoscendum

A scendum & illud est: Qui plantat nihil est, qui rigat nihil est, sed Deus qui dat incrementum. 1. Corinth. 3.

Quo conformemini, inquit.) Admonet eos clanculum propria infirmitatis. Erant enim adhuc neophyti in fide Christi, ac tales quibus periculum erat ne à pseudapostolis circumuenerentur. Ob quam etiam causam tam copiosam ac undique munitam disputationem de iustitia fidei qua sola saluamur instituit. Et hic manifeste uidere licet non fuisse Romanos reliquis in fide excellentiores. Sic aperit de quo genere donorum spiritualium loquatur. Præclarum donum est confirmari in eo quod bene cœperis. Necessarium quoque est admodum. Sine hoc enim nemo fidelium in fide persistet. Ridiculum uero commentum est, quo suffraganei in Ecclesia Christi loco confirmationis hodie utuntur. Confirmatio credentium uerbo doctrinæ, adhortationis & consolationis non externo oleo constat.

Hoc uero est, ut communem capiam consolationem in uobis.)

Mitigat per expositionem, quod dixerat: Quo confirmemini. Non dicit: ut consolationem ex me capiat, sed, ut communem capiam consolationem in uobis. Cauet ne insolentius de se, & humiliter de illis quam par sit sentire uideatur, dum significat sibi quoque opus esse consolatione. Simul pulchre cauet, ne pudore illos afficiat. Tum enim minus pudeferi solemus, ubi non soli sed cum alijs ijsque potioribus, qua in re deficere ac consolationis egere uidemur. Interea tamen submonet eos, quam debeant audiri esse consolationis spiritualis, qua in fide Christi confirmationes reddantur. Imitanda est hæc prudentia spiritus ministris Christi, quo & caueant immodestiam, & simul aliorum imbecillitati prudenter consulant.

Per mutuam fidem uestram simul & meam.) Declarat, qua in re cupiat & confirmare eos, & communem in illis capere consolationem, in fide uidelicet, eaque mutua, illorum ac sua. Modeste rursus. Non dicit, meam simul & uestram, ne suam arroganter præferre uideatur, sed, uestram simul & meam. Admonemur, omnem nostri confirmationem esse in fide erga Christum. Ephes. 4. Ad instaurationem, inquit, sanctorum, in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi, donec perueniamus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filij Dei in uiam perfectum, in mensuram ætatis adulti Christi, ut non amplius simus paruuli &c. Deinde neminem esse adeo fide perfectum qui non mutua possit aliorum fide corroborari & consolatione spiritus erigi. Non est autem ociosum, quod non simpliciter dicit, per uestram fidem, sed, per mutuam fidem uestram simul & meam. Discrepantia fidei offendit, ac turbat, consonantia uero consolatur & confirmat, qua uidelicet fides eadem ac mutua reperitur. Consolatio hæc uera est ac solida, si mutua fides fuerit non erronea sed uera & germana.

Nolo autem ignorare uos fratres, quod sæpe proposuerim uenire ad uos, licet præpeditus fuerim ad hunc usque diem.)

Quia dixerat: orare se frequenter ad Deum, ut tandem aliquando prosperum iter uolente Deo ueniendi ad ipsos consequatur, occupationem hanc subiicit, qua cogitationi illorum occurrat. Poterant enim cogitare. Et quid illum impediuit, quo minus hæc uenerit? Sæpe quidem proposui, inquit, uenire ad uos, uerum ad hunc usque diem præpeditus fui, quo minus uenire potuerim. Quasi diceret, per me non stetit, quod non ueni, sed proponenti semper restitit Dominus.

Videmus igitur hoc loco, bonos quoque piorum hominum conatus haudquaquam esse in libero ipsorum arbitrio, sed subinde contra illorum propositum impediri à Domino, uel in aliud tēpus differri. Bonus utique conatus erat fructum Euangelij querere apud Romanos idque eum Apostolum, qui peculiari ter Apostolus erat Gentium. Verum nondum erat coram Domino tempus opportunum, quo ista uoluntas effectum sortiretur.

Quid

1. Theff. 2.

Quid autem impeditur Paulum, uariatur apud doctos. Impeditur forsitan fuit multitudine negotiorum Euangelij & Ecclesiarum, quibus plantandis & in fide confirmandis erat occupatus. Studebat enim predicare Christum cum primis illis Gentibus, quibus ille nondum innotuerat. Et hanc ob causam impediatur, quo minus Romam proficisci posset. Hac de re uide infra cap. 17. Accedebat etiam improbitas pseudapostolorum, per quos Ecclesiae turbabantur, quibus ubique resistere cogebatur. Hoc pacto commemorat se prepeditum fuisse à Satana, ne ueniret Theffalonicam. Nonnunquam & per spiritum prohibitus est proficisci aliquo ad predicandum Euangelium. Vide Act. 16. Sunt itaque ministri Christi in manu Dei, nec liberum illis est quolibet loco predicare Euangelium. Aliquando impediuntur omnino, aliquando retardantur, nec opus est scire harum rerum causas soli Deo cognitas, in cuius manu est non solum ueritas Euangelij, sed & ueritatis dispensatio. Patienter ergo ferendum est si quando conatus nostri, quantumuis boni diuino consilio aut impediuntur aut differuntur. Nec timendi sunt conatus impiorum, qui adhuc multo sunt minus in libero ipsorum arbitrio.

Quo fructum aliquem haberem inter uos quoque quemadmodum & inter reliquas gentes.) Sciebat se ad hoc esse uocatum ad Apostolatam & ad Gentes missum à Domino, ut fructum adferret, iuxta illud Ioh. 15. Ego posui uos, ut eatis & fructum adferatis. fructus iste Apostolicæ legationis est fides in Christum qua saluamur credentes. Huic conuenit omnes Christi ministros indefinenter esse intentos. Pseudapostoli quæsierunt Romæ non fructum Apostolicum, sed amplas dignitates pariter & opes, quas acquisierunt etiam, at sibi non Christo. Rursus autem uide modestiam. Non dicit: quo amplissimum fructum, sed quo aliquem fructum haberem inter uos. Hoc est, quo aliquid uobis utilitatis in fide Christi mea adferrem præsentia. Et illud prudentiæ est, quod addit, quemadmodum & inter reliquas Gentes. Ca- uet ne urbis amplitudine & excellentia motus ad ipsos singulariter uenire cupiat. Significat se tanquam Apostolum Gentium perinde ipsis atque cæteris gentibus in Christo consultum esse uelle, ideoque propositum sibi esse proficisci ad ipsos tanquam ad Gentes non tanquam ad Romanos rerum Domini. Huc & sequentia faciunt.

Græcis & Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum, ita, quantum in me est, paratus sum uobis quoque qui Romæ estis Euangelizare.)

Quoniam dixerat magno se iam olim desiderio Romam proficiscendi teneri, ut inter ipsos quoque quemadmodum & inter reliquas Gentes aliquem haberet fructum, ne quæ sua essent & non illorum quærere uideretur, subiicit de debito quo obstrictus erat indiscriminatim omnibus. Non dicit: Græci quippe & Barbari sapientes & insipientes debitores mihi sunt, ad quem modum Romani Apostoli uniuersum Christianum orbem perpetuo sibi debito obstrictum esse uolunt, sed debitor ego sum, inquit, Græcis & Barbaris sapientibus & insipientibus. Quare non meo sed uestro emolumento ad uos uenire cupio, non ut à uobis debitum aliquod emungam, sed ut quod uobis quemadmodum & alijs omnibus in Christo debeo fideliter præstem. Mirabitur quisquam quomodo inter se conueniant, quod dixit, quo fructum aliquem haberem inter uos, & quod subiungit, esse se debitorem ipsis, ideoque paratum esse uenire ad ipsos. Videtur enim fructus soluti debiti redire non ad debitorem, sed ad eum cui debitum redditur. Quare dicendum fuisse uidetur: Quo fructum aliquem haberetis ex me. Sum enim uobis debitor. Aut: Quo fructum aliquem haberem inter uos, estis enim mihi debitores. Respondeo. Optime conueniunt quæ dicit. fructus Apostolicus in se salus est credentium. Dum Apostoli reddunt quod debent fructus qui ex eo consequitur, non sic habetur ab ipsis ut ipsorum sit, non credentium, illius fructio. Ipsorum est, tanquam organorum, Domini est, tanquam authoris, credentium est in-

A est interim illius usus & fruitio. Sic fructus Apostolorum salus est orbis. Sic solutio debiti Apostolici salutis fructum attulit credentibus. Illud: Græcis & Barbaris, complectitur Gentes uniuersas. Loquitur communi Græcorum more, qui reliquas Gentes omnes uocabant Barbaros, propter linguarum incultam duritiem. Sic Romanos quoque inter Barbaros complectitur Apostolus, respectu uidelicet Græcorum. Non sic, inquit, uersor inter Græcos, ut reliquas Gentes tanquam Barbaras contemnam & auerfer, absit, sed scio me tam Barbaris quam Græcis esse debitorem. Græci fastidiebant reliquas Gentes, propterea quod sermone essent rudi, duro, & ineleganti. At Christi Apostolus perinde amplectebatur Barbaras nationes atque Græcas. Haud enim spectabat linguarum morumque discrimina, sed gratiam Christi omnibus indiscriminatim, destinatam nationibus. Huius respectu amanter complectebatur omnes Gentes, tam Barbaras quam Græcas. In Christo Iesu quippe non est Græcorum non est Barbarorum, sed credentium respectus. At hodie uide quam dissimilimode sint inter se affecti Christiani, Germani, Galli, Itali, Hispani, Angli &c.

Quod addit: Sapientibus & insipientibus, meo iudicio, referendum est ad qualitatem, non Gentium sed singulorum hominum, ut sit sensus. Ut non discrimino inter Gentes, propterea quod aliæ sunt Barbaræ aliæ Græcæ, ita non discrimino inter homines, quod alij sunt sapientes alij insipientes, sed tanquam omnibus debitor existens, omnes ex æquo complector. Sunt tamē qui per sapientes Græcos, iuxta illud: Græci sapientiam postulant, per insipientes Barbaros intelligant. Nos hic obseruemus tam esse in hoc sæculo sapientem neminem, cui non sit opus ad salutem, ut sit auditor ac discipulus Euangelij, rursus tam rudem, barbarum & idiotam esse neminem, quin quærat discipulus esse Euangelij, modo fidem illi gratia Dei adiutus habeat. Mirabilis doctrina, quæ & necessaria est sapientibus, & accommoda rudibus & insipientibus.

B *Debitor sum, inquit.*) Quod sit illud debitum, quo cunctis erat Gentibus debitor Apostolus, in eo exprimitur, quod dicit, ita quantum in me est, paratus sum uobis quoque qui Romæ estis Euangelizare. Ergo debitum illud erat, prædicatio Euangelij. Hanc debebat omnibus. Sic 1. Cor. 9. dicit: Etsi Euangelizauero non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit: uæ enim mihi nisi Euangelizauero. Ad hoc debitum adstringebatur primum uocatione diuina, qua segregatus erat per spiritum sanctum in Apostolatam. Munere & officio Apostolatus obstringebatur. Sic debitores sunt Ecclesiæ, Episcopi ac pastores, ad prædicandum Euangelium Dei. Clamant hodie pro restitutione depolitorum. Restituant ipsi quod abstulerunt Ecclesiis, & reddant debitum quo illis sunt obligati, si ueri uolunt esse Episcopi. Deinde adstringebatur ad hoc debitum soluendum ex eo quod tot ac tantis donis linguarumque uarietate diuinitus erat ad munus Euangelicum instructus. Sic qui sapientiam, uires, opes accepit à Domino, ad hoc accepit, ut debitor sit rudioribus, imbecillioribus & pauperibus. Non dicit hic Apostolus, debitor sum Deo, quamuis esset debitor Deo, sed, Græcis & Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum, inquit, unde Deus ita constituerat. Reddiderat eum debitorem omnibus Gentibus. Euangelium regni sui dono miserat orbi. Doni huius dispensationem crediderat Apostolis. Erant ergo Apostoli debitores orbi, ad dispensandum donum Dei non ipsis, sed mundo per ipsos traditum.

Ita, inquit, quantum in me est, paratus sum.) Significat se paratum esse ad præstandum ipsis debitum officium, idque in promptu, quantum sit in se, interea tamē pendere à singulari dispositione Dei. q. d. Quod nondum ad uos usque perueni, non mihi sed diuinæ est dispositioni tribuendum. Obserua. Paratus erat Apostolus ad proficiscendum Romam, quous diuinitus impediretur. Ergo licet esse paratum ad faciendum, quod nondum facere licet. Ista animi propensio non aduersatur diuinæ uoluntati, in relicta & pia. Paratum esse ad faciendum

ea quæ nunquam facere licet, alienum est à pñs hominibus. Minister Dei etiam in his quæ ad officium ipsius pertinent, non erit sui arbitrij, sed pendebit à uoluntate Dei, illiusq; dispositionem sequetur, interea paratus, ubi Dominus uoluerit, ad muneris sui executionem.

Vobis quoq; qui Romæ estis, inquit, euangelizare.) Habent ista auxesim animi ad euangelizandum omnibus parati. Usque adeo, inquit, paratus sum ad reddendum Gentibus Euangelicæ prædicationis debitum, ut uobis quoq; quamuis Romæ sitis, ubi cum primis periculo est obnoxia doctrina Euangelij, Euangelizare cupiam.

Non enim me pudet Euangelij Christi.) Sciebat Euangelium Christi Romæ summis fore probris obnoxium, ideoq; prædicationem illius multum allaturam periculorum. Quare cum dixisset, quantum in me est paratus sum uobis quoq; qui Romæ estis euangelizare, tacitæ cogitationi eorū quibus scribebat occurrat. Poterāt illi cogitare: Tu ne hic Romæ Euangelizabis? Si scires quanto cum discrimine, qualibus & quantis ignominijs Euangelium tuum hic sis Romæ inter potentes ac sapientes huius mundi prædicaturus, nunquā huc uenire proponeres. Sit ita, inquit. Non me terrent ista. Non fugio quemuis subire pudorem pro Euangelio Christi. Scio precium ac maiestatem illius, quæ maior est apud me, quam ut me illius pudere possit. Hoc animo præditus fuit Apostolus, non modo priusquam Romam uidisset, sed tum quoq; cum illic esset in uinculis propter Euangelium Christi, qua de re in posteriore ad Timotheum cap. i. sic scribit: Noli erubescere testimonium Domini nostri Iesu Christi, neq; me uinctum eius, sed collabora Euangelio, &c. in quo positus sum ego prædicator, & Apostolus & magister Gentium, ob quam etiam causam hæc patior, uerum haud confundor. Scio enim cui crediderim, ac certus sum quod potens sit depositum meum seruare in illum diem. Extra discrimen facile est præsumere quiduis, uerū in ipso discrimine prioris propositi retinere constantiam, id demum animi est in uera fide Dei sinceri ac confirmati, ac mentis in cognitione ueritatis sic fundata, ut ab illa nullis totius mundi possit iudicijs quantumuis diuersis auelli.

Quid hic de illis dicemus episcopis quibus inter Christianos quoq; quos habent pro subditis, pudor est prædicare Euangelium Christi?

Potentia siquidem Dei est ad salutem omni credenti.) Postquam dixit, haud pudere se Euangelij Christi, rationem huius adiicit. Reperias sic animatos, ut nulla re quantumuis probrosa pudeant. Nullo dedecore pudefieri, nullisq; mendacijs confundi, hominum est impudentissimorum. Quare ne huiusmodi uideatur impudentia præditus omnem abieciisse pudorem, rationem reddit ob quam non pudeat se Euangelij Christi, hominis crucifixi, & à suo populo condemnati, cum prædicatione ista extremæ stultitiæ damnetur in mundo. Potentia quippe Dei est, inquit, ad salutem omni credenti. q. d. Quantumuis enim damnes in mundo Euangelium hoc Christi, reputemurq; amētes qui nomē illi dedimus. Scio illud esse potentiam Dei in mundū hūc humanæ salutis gratia missam.

Habet ista ἀλλοδογία encomiū Euangelij, quo uirtus illius & efficacia ualidissimo mundi huius iudicio opponitur & commendatur. Comprehenditur autem ab Apostolo uerbis numero quidem paucissimis, at sensu grauissimis, ac perfectissimis. Potentia Dei est, inquit. Poterat dicere, gratia Dei est, ueritas Dei est, consilium Dei est, &c. Verum quoniam Romani rerū prope omnium potentes, potentiam tantum non adorabāt, & quæ infirma sunt aut esse uidentur, contemnebant, usus est hoc præsentī elogio potentia Dei, illamq; uniuersæ non Romanæ modo, sed totius quoq; mundi potentia opponit. Gloriosa est in rebus mundanis potentia, inquit, & potentes nihil sunt minus quam pudori obnoxij. Quare ergo puderet me Euangelij Christi, cum sit illud potentia non hominis alicuius, quæ alterius hominis maiore possit potentia uinci, sed omnipotentis Dei? Deinde quoniam uaria est diuinæ potentia operatio, qua partim creata sunt, partim conseruantur, partim gubernantur.

A bernantur omnia, ne uocis huius generalitas sensum obscurum gigneret, speciem adiecit, dicens, ad salutē. Potens est Deus perdere & in nihilū redigere aduersaria sibi omnia. Ea potentia recte considerata, potentiā saluandī eos quos poterat perdere mirū in modum Euangelii Christi cōmendat hoc eloquio, quo potentiā Dei ad salutē esse prädicatur, Sic 1. Cor. 1. Sermo crucis, inquit, ijs quidem qui pereunt stultitia est, at nobis qui salutē consequimur, potentia Dei est. In posteriore ad Timoth. cap. 1. elogiū hoc nōnihil declaratur, ubi sic legimus: Sed esto particeps afflictionū Euangelij iuxta potentiā Dei, qui saluos fecit nos, &c. & paulo post: Qui mortē aboleuit, uitāq; & immortalitatē in lucē produxit. Sed queritur quomodo hac potentiā Dei tribuatur Euangelio, cum illud nec mortē, nec Satanam nec peccatum uicerit, sed per Christū hac esse uicta annunciet. Respondeo. Opus potentiā huius omnino Dei est. Is per mortē filij sui triumphauit de peccato, Satana, & morte. Salus autē sic paritā cōmunicatur orbi per Euangelium, ministerialiter quatenus prädicatur, efficaciter uero quatenus in cordibus electorū non est littera uel uox transiens, sed spiritus inherēs & operans. Is autē est in illis à quibus fide percipitur. Quare adiecit: Omni credenti. Incredulis namq; nō est uirtus Dei ad saluandū, sed iud. ciū potius ad perdendū. Interim hic obserua, quā nō sit alia ratio qua saluamur, q̄ qua nobis per Euangelium Christi offertur. Salus nostra cōstat nō humana aliqua, sed diuina potentiā, ut excludantur omnes nostrae iusticiae & uires. Deinde ea ipsa potentiā Dei constat, qua ipse nos saluare cōstituit. Ea autē est per Euangelii Christi. Et notam uniuersalem obserua. Non simpliciter dicit: Credenti, sed, omni credenti. Non est personarū acceptio coram Deo. Quisquis in Christū filiū eius credit, saluus erit. Seruit hac obseruatio cōtra tentationē prädeterminationis. Non est autē intelligendū de quauis fide, sed de ea que est ex auditu Euangelij Christi, ut cōstet argumentū præsēntis loci. Euangelii, inquit, est potentiā Dei ad salutē omni credenti. **B** Quid credenti: hoc ipsum uidelicet, quod de Christo prädicatur per Euangelii. *Iudaeo primum simul & Graeco, inquit.* Quod dixit: omni credenti, explicat hac particula. Intelligit per Iudaeos & Graecos uniuersas totius orbis nationes, adeoq; & cunctos quarumcunq; nationum mortales. Graecos posuit pro gentibus, cōprehendens sub illis etiam Barbaros. Sic & infra cap. 2. Omne genus humanum per Iudaeos est & Graecos complexus. Eadem igitur salus omnibus omnium nationum hominibus destinata est in Christo, & per eandem potentiā Dei per Euangelium uidelicet dispensanda proposita. Quod ordinem uero dispensationis illius concernit, priores sunt Graecis Iudaei, quibus primum Euangelium prädicari oportuit, deinde transferri ad Gentes. Hac de re uide Commentarios nostros in Matthaeum cap. 10.

Iusticia enim Dei per illud patet ex fide in fidem, sicut scriptum est: Iustus autem ex fide uiueturus est.

Rationē reddit eius quod prädicauit de Euangelio, illamq; scripturis confirmat. Quasi roget quisquam, primū quare dicat Euangelium Christi potentiam esse Dei ad salutē: deinde quare credenti, respondet ad utrūq; per argumentum experientiae, qua manifesto constabat exeri potentiā Dei ad saluandū per dispensationē Euangelij, idq; ex fide in Christū. Sic utitur uerbo reuelandī, manifestandī, ac patefendī. Cursus Euangelij talis erat, ut palam declararetur, dispensari illum uirtute diuina. Crescebat passim fides in Christū, & efficacia fidei magnis ac manifestis argumentis declarabatur. Et id agebatur per ministeriū Euangelij, ex cuius auditu nascebatur fides, mutatio prioris uitae, innouatio mentiū, ueraq; pietatis ac iustitiae studiū. In summa, noua fiebant apud eos omnia, qui Euangelio Christi credebāt. Sic per Euangelium patefiebat iustitia Dei, iustificans credentes in Christum, adeoq; & saluans. De hac iustitia Dei non est ut hic dicamus. Dicemus de illa infra cap. 3. Vbi quod hic obiter attingitur, fusius explicabitur. Illud in transcurso obserua. Cum

ua. Cum dicendum esset: Potentia enim Dei ad salutem, dicit: Iustitia enim Dei per illud patefit. Ergo patefactio iustitiæ Dei in credentibus, argumentum habet potentia Dei saluantis credentes. Sine hac quippe fieri non potest, ut mundum sit ac saluum, quod de immundo est semine natum ac perditum. Et illud quoque cogitet lector, an non conueniat hic uocem Græcam *δικαιοσύνη* uertere iustificationem, sicuti infra in fine cap. 4. uertitur, ac legere: Iustificatio enim Dei per illud patefit ex fide ad fidem.

Ex fide, inquit, in fidem. Hoc aliter atque aliter exponunt. Aug. de spiritu & littera cap. 11. sic: Ex fide scilicet annunciantium in fidem obedientium. Hiero. ad hunc modum: Ex fide uniuscuiusque nostrum in fidem prædicationis, uel: Ex fide Iudei in fidem Gentilis. Ambrosius exponit de fide promittentis Dei & fide credentis hominis, ut ex fide in fidem, sit idem quod, ex fide promittentis Dei in fide credentis hominis reuelatur iustitia Dei. Ex recentioribus nonnulli sic: Ex fide credentis in fidem Dei promittentis. Chrysostomus sentit Apostolum loqui primum de fide sanctorum qui fuerunt in Veteri testamento, quorum mentio fit Ebr. 11. deinde de fide in Nouo testamento credentium. Scholastici sic: Ex fide informi, in fidem formatam, quod recentiores quidam sic exprimunt, ex fide rudi & adhuc infirma in fidem firmam & corroboratam. Ut addam citra horum omnium præiudicium, quid ego sentiam, existimo quod in Græco est *ἐκ πίστεως εἰς πίστιν*, esse Ebraicum, quem Ebraice sic liceat exprimere, *מִאֲמוּנָה לְאֵמּוּנָה*, id est, à fide ad fidem, ut exprimatur incrementa & abundantia fidei, qua passim iustitia Dei in credentibus declaratur. Consimilis loquutio habetur Psal. 84. ubi sic legitur, *יִלְכּוּ מִחַיִּל אֶל חַיִּל*, id est, eunt de uirtute ad uirtutem, q. d. Eundo ad domum domini magis atque magis corroborantur, tam abest ut delassentur ac fatigentur. Sic fides Christo credentium sumptis incrementis auctior & illustrior reddita iustitiam Dei declarabat. Nihil difficultatis habet hic sensus, nec discrepat à Græcis uerbis *ἐκ πίστεως εἰς πίστιν*, modò uocula *εἰς*, non pro, in, sed pro, ad, accipiat ac legatur, à fide ad fidem. Nec infrequens est hic usus istius uoculae, ut pro ad ponatur, id quod Græci docti norunt. Potest & sic exponi: Iustitia enim Dei per illud patefit à fide ad fidem, id est, à fide singulorum fidelium. q. d. Si singulorum fidelium uniuscuiusque singulatim, alterius post alterius fidem in Christum cōsideres, deprehendes ubique patefieri iusticiam Dei, qua singuli iustificantur.

Sicut scriptum est, inquit: Iustus autem ex fide uiuaturus est. Locus hic ex secundo capite Habakuk prophetae desumptus est, ubi sic legitur. Si moram fecerit expecta eum, quoniam ueniens ueniet & non tardabit. Ecce elatus (si quis erit) anima eius, non prosperabitur in eo. At iustus per fidem suam uiuet. Iustum uocat credentem promissis Dei, illumque discernit ab elatis & impiè incredulis, quibus minatur exitium ac perditionem. Credentibus uero promittit salutem & uitam. In Ebraeo est *חַיִּת*, id est, uiuet, quæ uox non simpliciter pro uiuere posita est, sed pro ereptione ac conseruatione ex perditione ad uitam. Sic scriptura uerbum hoc *חַיִּת* in piel, quod uiuificare sonat, pro conseruare ad uitam, usurpare solet sicuti uidere est Esaia capite septimo, ubi sic legitur: Et erit in die illa *חַיִּת*, id est, uiuificabit uir uaccam armenti & duas oues. Id est, eripiet & conseruabit e clade. Et Iudicum uigesimoprimo: Et dederunt eis mulieres *חַיִּת*, id est, quas uiuas seruauerant. Et primo Paralip. undecimo: Et Iacob *חַיִּת*, id est, uiuificauit residuum ciuitatis, hoc est, restaurauit ac refecit. Sic propheta pollicetur credentibus fore ut per fidem suam ad ueram uitam seruentur. Quare Apostolus præsentem locum tanquam omnium convenientissimum ad præsentem causam adduxit. Iustificatio Dei, inquit, patefit per Euangelium à fide ad fidem, atque ita impletur quod dictum est à propheta: Iustus autem ex fide uiuaturus est, ne quis in nouum aliquid & à prophetis scripturis alienum dogma introducere putet.

Vide autem quàm sit hoc uaticinium prophetae accommodum doctrinæ Euangelicæ, ut non frustra sit, non hic modò, sed & Galat. tertio, & Ebreorum

Arum decimo, usurpatum ab Apostolo. Principio, in eo quod credentem uocat iustum. Deinde, quod iusto pollicetur uitam, salutem uidelicet & conseruationem ex perditione perditum humani generis. Tertio, quod eam illi uitam pollicetur propter fidem ipsius. Ex fide sua, inquit, uiuet. Nihil hic tribuitur propriæ iusticiæ ac meritis bonorum operum, sed ut iusticia coram Deo, ita & uita ac uera salus fidei adscribitur. Solet hic locus ad id quoque citari, quod iustus omnia dicit & facit ex fide sua, ut omnis illius uita, hoc est, omnis conuersatio in hoc sæculo fluat ex fide, quasi ex quodam fonte. Et reuera sic habet. Credidi, inquit Apostolus, quare & loquor. Non potest iustus aliter credere & aliter uiuere, loqui & facere. Quare uehementer errant hodie plerique, qui satis esse putant, si corde credant, etiam si quod credunt nullis nec dictis nec factis confiteantur, ne cruci Christi cum ueris credentibus subiiciantur. Et hac opinione in corde ipsorum nata usque adeo sese fallunt ipsi, ut contra suas ipsorum conscientias ad falsos cultus perinde cum errantibus accedant, ac si nulla prorsus essent ueritatis scientia imbuti. Verum ea de re in Prosegero nostro fusius diximus.

Palam enim fit ira Dei de cælo, aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum qui ueritatem in iniustitia detinent.

Nota causalis, *scilicet*, indicat ista ad probandam præcedentem sententiam esse subiecta. Arguit autem Apostolus ex contrario, iustitiam Dei esse ex fide, & Euangelium esse uirtutem Dei ad salutem omni credenti. Probatur enim illud duobus modis. Primum, ex eo quod iustitiæ studium, & uera erga Deum & homines animi probitas sese apud eos exerit, qui per Euangelium Christi ad ueram fidem uenerunt. Ista probatio palam ostenditur in electis. Deinde ex contrario, nempe ex eo, quod qui ista fide carent, & ueritatem Dei in iniustitia detinent, pleni sunt omnis generis flagitijs, & uera iusticia destituti. Quemadmodum si probaturus sis medicinam quandam hoc habere ut uenaleat contra morbum aliquem, utpote pestem, eius probatio duo hæc exigit.

¹ Ut, si fuerit adhibita, sanet agrotum.

² Si neglecta, agrotus omnino moriatur.

Sumit autem hoc argumentum Apostolus ex flagitiosa uita incredulorum, maxime Gentium (nam in tertio capite agit de Iudæis) quæ tam manifeste ac deplorate erat corrupta, ut nequiuere dubitari grandis cuiusdam peccati id esse poenam. Et quia hoc apud eos potissimum conspiciebatur, qui Euangelicæ ueritati obnitebantur increduli, ueritatemque Dei detinebant in iniustitia & impietate, hoc est, impediabant, & quasi captiuam à luce prohibebant, per impietatem idololatriæ, de qua subdet, recte dicit, iram Dei de cælo reuelari super omnem istam impiorum hominum impietatem, hoc est, flagitiosam illam uitam, qua tum passim in apertissimis & confessis sceleribus apud incredulos uiuebatur, testem esse iræ Dei de cælo aduersus eam idololatrarum impietatem succensæ.

Et hoc argumentum ad finem usque capitis uersat.

¹ Ponit peccatum & impietatem idololatrarum, tanquam fontem reliquorum, unde ueritas in iniusticia detinebatur.

² Deinde, declarat iudicium & iram Dei.

³ Subiecto catalogo uiciorum recenset, quibus flagitijs hoc impiorum sæculum isto tempore fuerit obnoxium.

⁴ Ostendit impios istos esse inexcusabiles, propterea quod contra cognitam ueritatem deliquerint.

Videmus hoc loco, quomodo uita flagitiosa hominum incredulorum sit manifestum iudicium iræ Dei. Fit aliquando ut ira Dei non agnoscatur propter speciem sanctimoniam, qua quasi niue quædam tecta est. Quando uero proruit in omne facinus, apertissimum signum est iræ Dei. Ideo recte Paulus, non dixit simpliciter: Irascitur enim Deus omni impietati hominum, sed:

Ira

OBSE. 1.

Ira Dei reuelatur super uel aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, &c. A

Vide mirabile iudicium Apostoli. Mundus putat esse signum irae Dei, si aliqua calamitate puniantur reprobi. Paulus uero facit signum irae Dei, uita flagitiosam eorum qui ueritatem in iniustitia detinent.

Quid nos dicemus de hoc nostro saeculo? Quod nam genus flagitij non plane regnat in orbe Christiano? Si iram Dei uita improbat, reuelat, quid aliud expectandum est, quam summum exitium?

OBSER.
II.

Cuius irae Dei signum & reuelatio est uita flagitiosa: Eius scilicet quae est aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, qui ueritatem in iniustitia detinent. Quae est autem ista impietas: infra eam declarabit: nempe idololatria. Ergo illa causa est uita flagitiosa. Imò uita flagitiosa poena est idololatriae: sed de hac

OBSER.
III.

infra. Quanta sit illa ira Dei notatur in eo, quod dicit Apostolus, de caelo reuelari iram Dei. Nam ista adiectione significat hanc iram Dei non esse uulgarem, sed uulgari ditiorē, quae tanta sit, ut agnoscatuŕ coelestis ultio. Solemus autem ita loqui: *Es hatt Gott vom hymmel herab gesehen. Es ist eyn straff von Gott, &c.* quando significare uolumus admitti uel esse admissum tam grande facinus, quod sit iustitiae Dei, ut uel longanimitas intolerabile.

OBSER.
IIII.

Quam magnum peccatum sit detinere ueritatem, & qui sint qui hoc faciunt. Nempe homines impij idololorum cultores. Nam ueritas Dei non habet infensiores hostes quam hoc hominum genus.

Propterea quod id, quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis. Declarat, quod dixit eos ueritatem detinere in iniustitia. Est autem ueritas, cognitio & uerus Dei cultus. Iniustitia uero est hoc loco peccatum idololatriae & falsus Dei cultus. Ideo subiungit esse illis cognitionem Dei, quae debeat ad uerum cultum Dei ducere, duceret etiam, nisi illam per idololatriam detinerent & impedirent. B

OBSER. I.

Videmus in hac adiecta ratione cognitionem Dei, ex sui natura eò tendere, ut uerus Deus colatur. Haec enim quasi fons quidam est omnis impietatis.

OBSER. II.

Quod de Deo cognosci potest. Notanter non dicit: Propterea quod Deus manifestus est in illis, uel: quod essentia Dei manifesta est in illis, sed: quod de Deo cognosci potest: inuenies non omnia Dei manifestata esse hominibus, sed esse quaedam, quae non cadant in cognitionem hominis, quaedam uero comprehendere posse.

Hoc notandum est contra temeritatem ingeniorum curiosorum, ne scrutentur in Deo quod cognosci non potest. Talis est illa disputatio de Trinitate diuina, quomodo pater, & filius & spiritus sanctus una sint substantia, quomodo filius à patre gignatur, & spiritus sanctus ab utroque procedat, quae magna temeritate & satis irreligiose in scholis disputata sunt. Tale est etiam quod disputarunt de illis temporibus quae fuerunt ante conditum mundum, quid tum Deus egerit, ubi fuerit, & an non potuerit plures mundos facere, & quae alia sunt his similia.

Contra has disputationes probe tenendum est, non omnia posse cognosci quae Dei sunt, sed quaedam talia esse quae cognosci queant ac debeant etiam.

(Deus enim illis reuelauit.) Probatio est praecedentis.

Videmus hic unde sit communis illa cognitio Dei in animis mortalium ubique relucens. Nempe ex reuelatione Dei. Ea tanta est, ut nemo illam queat excutere ut uel conetur.

Siquidem quae sunt inuisibilia illius, ex creatione mundi, operibus uidelicet intellecta, peruiidentur, ipsaque aeterna eius potentia ac diuinitas.

Duo hic facit. Primum declarat quid sit illud τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, & inuisibilia illius quae in cognitionem humanam cadunt. Nempe omnipotentia illius & diuinitas, id est, bonitas sempiterna.

Ut enim Deus ideo dicitur, quod ope sua succurrat omnibus, ita diuinitas recte

A tas recte accipitur pro ea bonitate, qua omnibus praeſto eſt.

Prorſus autem recte in his duobus includitur cognitio Dei. Nempe quod ſit omnipotens, & quod ſummè ſit bonus.

² Alterum eſt, quod docet etiam modum, quo tradatur illa reuelatio omni potētiae & bonitatis Dei. Ex creatione, inquit, mundi, & operibus illis Dei, quæ ob oculos poſita conſpiciuntur. In quibus ſanè non ſolum eſt attendendum quid quodq; ſit, ſed quale quantum, quo faciens, quàm conſtans, & quàm utile ſit.

Et ideo recte utitur diſtione intelligendi, dum dicit omnipotentiam & diuinitatem Dei conſtantè & infinitam intellectam perſpici ex operibus Dei. Nam ipſa quidem omnipotentia & bonitas Dei nullis oculis corporeis uidetur. Eſt enim inuiſibilis: uerum ex uiſibilibus uirtute intellectus deprehenditur & colligitur.

Et hoc eſt donum Dei hominibus traditum, hoc eſt bonum rationis, & uerus uſus, intelligere ſcilicet ex uiſibilibus res abſconditas, ſapientiam, iuſtitiam, omnipotentiam, & bonitatem Dei.

Videmus ergo hoc loco, quàm ad manum ſit omnibus, unde poterūt omnipotentiam & bonitatem Dei cognoscere, illamq; colere. Quid enim eſt ex operibus Dei in toto hoc mundo, quod non gloriā Dei prædicet? Ergo quicquid in oculos, quicquid in uſum, quicquid in quemcunq; ſenſum noſtrum unquam ceciderit, eo debet uſurpari, ut omnipotentiam & bonitatem Dei cognoscamus & ueneremur.

OBSER.

Ad hoc, ut ſint inexcusabiles.) Hoc adiecit, ut oſtendat tantum diuine cognitionis adminiſtratum eſſe mortalibus, ut de Deo nihil queri poſſint, nec liceat ullo modo dicere: Deum non cognoui, omnipotentiam & bonitatem illius ignorauit, quomodo illum coluiſſem? Hoc dicto reijcit omnem omnis impietatis culpam in homines impios, & iuſtificat Deum, qui ſatis ſeſe ad pietatem declarauerit, & improbitati mortalium tribuit quod cognitus non colitur ut Deus. Eſt enim omnis excuſatio in ignorantia ſita. Vbi uero ſcientia adiuncta eſt malitiæ, ibi nulla eſt excuſatio.

B Videmus hoc loco ad quid faciat quod cognoscitur Deus à reprobis, & quod uerbum Dei prædicatur impijs. Nam etiā ſi eò non facit ut emendentur, eò tamen ualeat, ut ſint inexcusabiles. Et certe non eſt modici momenti, id iuſtitiae dare Deo, quod ſine omni illius culpa fiat, quod paſſim delinquitur.

OBSER.

SEQUITUR:

Propterea, quod cum Deum cognouerunt, non ut Deum glorificauerunt, neq; grati fuerunt.

Declarat, & ſimul rationem reddit eius quod dixit, eos eſſe inexcusabiles, qui ueritatem Dei in impietate detinent, ut ſimul intelligamus, quare illos dicat eſſe inexcusabiles, & de qua impietate dicat. Mundus alioqui impietatem transfert ad uitam ſceleſtam & flagitiſam. Paulus uero docet ſe loqui de longè alia impietate, quæ impedimento ſit diuinæ ueritati. Eſt itaq; inexcusabilis impietas, Deū nō ut Deum colere: deinde nō uerā gratiam reddere.

LOCVS HIC EST DE CVLTV DEI VERO uel falſo differendi.

Veram cognitionem Dei uidemus hic exigere duo.

OBSER. I.

¹ Ut cognitus colatur. Cultus ratio eſt illius omnipotentiae Hac de re conſentiant omnes nationes. Et Paulus hic non culpatur Gentes, quod Deum non coluerint, uel non colendum putauerint. Certe qui dicit Deum nō ut Deum eſſe cultum, is fatetur illum aliquo eſſe modo cultum.

² Ut grati ſimus. Hoc pertinet ad ipſius bonitatem. Ideo ſuprà coniunxit Apoſtolus aternam Dei potentiam & diuinitatē. Ad quæ duo reſpondent, cultus & gratiarum actio.

OBSER.

11.

Prima species.

Secunda species.

De falso cultu Dei obseruandum est tres illius esse species.

- 1 Est pro uero Deo colere falsum. Ista est Gentium. Vide Sap. 13.
 - 2 Est uerum quidem Deum colere, sed non solum. Hoc prohibetur Exo. 20.
- Hoc modo peccarunt Israelitæ, & nos Christiani. Hinc est quod dicit se esse zelotem.

HIC NOTA.

- 1 Quid sit iuxta uerum Deum alios quoque colere. Hoc patet in similitudine coniugis adulteræ.
- 2 Qua ratione id nolit Deus.
- 1 Quia solus uerus Deus est, & non alius quisquam præter ipsum.
- 2 Quia unus sufficit omnibus.
- 3 Quia suis omnibus semper & ubique adesse uult & potest.
- 3 Quare statim in principio decalogi fœderis hoc tuerit.
- 1 Ut sciremus hoc rupto ruptum esse fœdus uniuersum. Similitudo coniugii.
- 2 Quia ingenium populi pronum erat ad hoc malum.
- 1 Assuescerat etiam in Aegypto.
- 4 Ratio mali huius est defectus fiduciæ & amoris.

IAM EXPENDANTUR NOSTRA.

- 1 Multitudo tutelarium sanctorum, uice deorum omnino ad formam gentium.
- 2 Modus colendi prodit sanctos haberi loco deorum. Vide Psalmum 16. in Commentarijs nostris.

OBJECTIONES.

Prima. Non colimus illos ut deos. Scimus eos non esse deos.

Respondeo. Idem est ac si adultera dicat, non habeo amatorem meum loco mariti. Scio illum non esse legitimum coniugem meum. Credo te hoc scire. Attamen facis illi quæ tantum debentur marito. Ita habet & præsens excusatio. Duo sunt quæ produnt istam idololatriæ speciem.

- 1 Inuocatio in necessitatibus.
- 2 Cultus. Nam hæc duo soli Deo debentur. Psal. 52. Inuoca me, &c. Matth. 4. Dominum deum tuum ad. Exemplum Gentium. Quid illi dijs suis fecerunt, quod Papistæ non faciunt sanctis quos colunt.

Secunda obiectio. Ipsum Deum colimus in sanctis. Nam scriptum est: Laudate dominum in sanctis eius. Respondeo. Hoc dicebāt & Gentes de dijs suis.

Deinde aliud est laudare Deum in sanctis, & aliud colere sanctos.

Tertia. Gentium dii erant dæmonia. Nos colimus sanctos. Respondeo. Attamen homines & creaturas colitis.

Quarta. Sancti acceperunt potestatem à Deo, testibus signis. Respondeo. Non ideo inuocandi sunt nec colendi. Act. 14. de Paulo. Et Gentes ista de dijs suis poterunt dicere.

DE TERTIA SPECIE EIDOLOL.

Ea est, Deum quidem non falsum sed uerum intendere in cultu, sed non rite illum colere. Sic peccarunt & Iudæi & Gentes. Hanc ponit hic Apostolus, & dat eam sapientibus. Est enim speciosior. Vide Aug. de consensu Euag. li. i. ca. 18.

Sed uani facti sunt per cogitationes suas, & obtenebratum est insciens cor eorum. Cum se crederent esse sapientes, stulti facti sunt, mutaruntque gloriam Dei immortalis per imaginem, non solum ad mortalis hominis effigiem effictam, uerum etiam uolatilium, quadrupedum & reptilium.

Ista declarationem habent impietatis, qua Deus non ut Deus, id est, neque ad uoluntatem Dei, neque ad eum modum, quo decet colitur.

Principio dicit eos factos esse uanos, id est uanitate corruptos, uanitati deditos, uana sectantes. Dicuntur autem uana, non quæ simpliciter mendacia sunt & falsa, sed quæ pro ueris usurpantur & coluntur, in quæ spes mortalium ponitur, sed frustra. Opponitur ista uanitas ueritati qua in Deum solum fideitur, qua Deus ut rite cognoscitur, ita & rite colitur. Ista est ueritas quæ reddit nos ueraces, & ab omni uanitate liberat.

Sunt

A Sunt itaq; uani, quotq; Deum non ut Deum colunt, & uana est omnis illorum spes. Quid ergo est omnis illorum cultus, nisi ipsissima uanitas?

Deinde, unde facti sunt uani, unde obtenebratū sit insciens cor eorū, & unde stulti facti sint, declarat, cum dicit, *ἡ τῆς διανοίας αὐτῶν*, id est, in ratiocinationibus suis, id est, in sapientia sua. Nam loquitur non de rudibus, sed de philosophis, qui uulgo habebantur pro sapientibus, & disputationibus peruersa sapientiæ reliquos seducebant ac dementabant.

Est ergo fons omnis impietatis & errorum *διανοίας*, humani cordis in rebus diuinis, ut non frustra prohibuerit populo suo Deus, ne facerēt sibi iuxta beneplacitum ipsorum, Deut. 12: hoc est, ne colerent se suis adinventionibus. Quid ergo est quod hodie audimus, *was man Gott thut aufs gütter meynung*, das ist gut vnd gefelt Gott.

Vide Aug. de Ciuitate Dei lib. 6. quid de Varro ne, & de triplici theologia scripserit.

Admonemur itaq; ut grati simus diuino munerī, quo cognitionē suā mortalium mentibus infundit, adhæreamusq; uerbo ipsius, nihil addentes de nostro, ne & ipsi uani reddamur, ac cordibus cæcis & stultis.

Tertio, ut intelligatur de quibus ratiocinationibus sapientū huius seculi loquatur, exempli gratia subiicit, mutaueruntq; gloriā immortalis Dei, &c. Taxatur hoc loco idololatria, de qua commemorat.

Idololatria.

1 Quod ortus sit usus imaginum in cultu diuino, ex cogitationibus humanis, hoc est, ex cordibus insipientibus & obcæcatis, adeoq; stultis. Iam diuersum apparet carnalibus, qui putant usum imaginum in cultu diuino esse diuinam inuentionem. Ad Gal. 5. dicit illam esse fructum carnis.

Secundo, dat illi uiolationem & immutationem gloriæ Dei. Vocat autē hic gloriā Dei, aut repræsentationē diuinæ maiestatis, quæ apparet in operibus ipsius, ex quibus potentia ipsius agnoscitur, aut cultū Dei qui præstandus est in spiritu Ioh. 4. Mutationem uero uocat translationem.

B Per se magnum est, transferre gloriā Dei. Capitale est, transferre Cæsaream maiestatem. Iam nō solū hoc fit per usum imaginū, sed transfertur gloriā Dei omnīū ignominiosissimē, dū neq; ad cœlestes aliquos spiritus, aut alias uiuas imagines Dei, sed ad imagines mortuas hominū mortalium transfertur. Et quod omnium est insanissimum, etiam ad imaginem uolucrū, bestiarum quadrupedum ac reptilium, id quod multis modis fecerūt Aegyptij, & postea quoq; Romani, qui Anseri Capitolino solennia sacra instituerūt. Vide Augustinum de Ciuitate Dei lib. 2. cap. 13.

ASTVS SATANAE.

Consyderandus est itaq; hoc loco ingens & nunquam satis animaduersus Satanæ astus, quod mentes mortalium adeo excæcauerit, ut dum putant se summopere colere Deum, & illustrare gloriā Dei, hoc ipso, quod putant ad gloriā Dei facere, gloriā Dei uiolant & immutant, reddunturq; rei diuinæ maiestatis. Quomodo posset hoc fieri, nisi obscurata & stulta facta essent mentes mortalium?

Tot sunt uiuentis opera Dei quæ nihil aliud faciunt, q̃ quod gloriā Dei prædicant, & ea est mortaliū cæcitas, ut lucē gloriæ Dei non uideant, aut certe illa non moueantur nisi mortuas mortuorum & mortalium imagines, opera hominum, quod scriptura tot locis taxat, ob oculos habeant.

stultū est si quis solis ubiq; splendentis per imaginem solis p̃am memoriā querat.

Deinde, tam late regnat immortalis gloriā Dei, ut nullo nō loco maiestas numinis purē menti occurrat, cultus uero imaginū cultum Dei infinitis certis locis, mortuisq; imaginibus alligat, id quod nihil est aliud quā gloriā Dei alligare operibus manuum hominū, quod scriptura multis locis culpatac damnat. Ista blasphemia tanta est, ut & a Seneca homine ethnico sit condegnata, cuius uerba citātur ab August. de Ciuitate Dei lib. 2. cap. 10. Sacros, inquit, immortalesq; deos in materia uilissimā atq; ignobili dedicāt habitus illis hominum, ferarumq; & piscium adfingunt, &c.

Poterit autē quisquam mirari, cum gentium simulacra, nō solum ad imagines hominū, sed & pessimorum ac spurcissimorum hominū fuerint efficta, utputa

utputa, Iouis, Saturni, Apollinis, Mercurij, Veneris, &c. cur simpliciter di-
ctiōem hominum posuerit, & non hæc nomina adiecerit, quo eorum flagi-
tia, quæ gentes coluerūt, taxaret, atq; ita cultū deorū abominandū redderet.

Respondeo. Fortius est quod dicit Apostolus, quàm si hoc fecisset. Nam
tum potuissēmus suspicari Apostolum non culpāre aliud, quàm quod Gen-
tes per imaginem hominum malorum Deum coluerunt, fuisseq; illum aliud
facturum si imagines hominum iustorum coluissent. Ideo utitur nota morta-
litas, quæ communis est & iustis & iniustis, ut discamus neq; per iustorum
hominum imagines Deum esse colendum, nisi uelimus gloriam immortalis
Dei mutare per imaginem mortalium hominum.

Quapropter tradidit illos Deus in desyderia cordium suorum, in im-
mundiciam, ut ignominia afficiant corpora sua in semetipsis.

Ista ad finem usq; capituli pertinent ad declarationē eorum quæ suprà dixit,
nempe iram Dei palam fieri de cœlo aduersus omnem impietatem & iniusti-
tiam hominū, qui ueritatē in iniustitia detinent. Quæ sit illa impietas & in-
iustitia, & qui sint, qui ueritatē in iniustitia detineāt in præmissis declarauit.
Nunc subiicit declarationē iræ Dei aduersus eam impietatem quæ ueritati glo-
riæ Dei repugnat, dicens: Quapropter tradidit illos Deus in desyderia cor-
dium suorum in immundiciam, &c.

Licet autē Gentium uita innumeris fuerit peccatis obscœna & corrupta,
principio tamen & notanter illorū immunditiam in mediū adducit, qua pas-
sim omnis generis libidini dediti erant. Nam illa erat adeo uulgaris & excel-
lens, ut negari nō potuerit, nec ullo pacto defendi quam & gentiū portæ adi-
tis libris infectati sunt. Hanc facit conspicuum esse argumentum iræ Dei.

Istam adscribit gentibus, & Eph. 4. uide locum.

Inducit autē eam in genere primū dictione immundiciæ. Erat enim uaria
per species, nec una tm specie polluti erāt, sed omnis generis impuritate la-

TRADIDIT.

(borabant.

Illud tradidit, ueteres exponunt, permisit, ad hoc, ut caueant, ne Deo cul-
pa adscribatur peccatorū. Verū scriptura nō ueretur Deo dare quod impios
excæcet, induret, seducat, tradat in reprobū sensum, & tamē nihil culpe ex il-
lo potest adscribi iustitiæ Dei, quæ omnia certis ac iustis de causis agit.

Qui commutarunt ueritatem eius mendacio, & uenerati sunt, colue-
runtq; ea quæ condita sunt, supra eum qui condidit, qui est laudandus
in sæcula, Amen.

Repetit causam huius iræ Dei, quā & suprà quidē posuit. Sed hic iterū
inculcans magis amplificat. Quod suprà uocauit mutationē gloriæ Dei, hic
uocat mutationē ueritatis, & quod illic similitudinem, hic mendacium. Et ut
impietatem eam reddet apertam, subiicit coluisse illos creaturas supra condi-
torem creaturarum, id quod est summa omnium infania.

Annēctit: qui est laudandus in sæcula, ut exprimat affectum suū, doceatq;
Deum esse solum ad quem omnis latria pertineat. Et ut illa Deo soli detur,
optat, dicens, Amen, id est, fiat.

OBSER. I.

Quapropter tradidit.) Videmus hic uitam flagitiosam esse signū iræ Dei. Nos
aliquando beatos putamus, si uiderimus quosdam in hoc seculo libidini sue
uiuere posse, Apostolus ostendit hoc esse d. ultionis argumentum.

OBSER. II.

Quapropter, &c.) Et infra: Qui commutarunt ueritatem eius mendacio.) Admonemur
unde sit immundicia eorū qui falsum Dei cultū fouēt ac promouēt, quicq; eido-
la colunt, quā tantę esse pertinaciæ uidemus, ut omnino auerti nequeat. Ne-
pe ex ira Dei, qui idololatriam ita punit. Vide Osee 4. Ideo fornicabuntur
filia uestra, &c. Sed nunquid & ij qui uocantur Euangelici, fornicantur
& adulteriū admittunt; planē. Sed hinc colligimus iram Dei adhuc in quos-
dam durare. Licet etiā sublata sint imagines, nondū tamē uerus Dei cultus
apud oēs obtinuit, & nondū oēs pœnitentiā de præterita idololatria egerūt.
Quid

A Quid est in causa, quod Pontificij scortationē & immunditiam suam deferere nequeunt? Nihil scilicet aliud quam quod diuinitus in illam sunt traditi, id est, uenundati, ut sub illa quasi sub quodam tyranno captiui detineantur, propterea quod ab impietate falsorum cultuum non desistunt.

In desyderia cordis ipsorum.) Videmus hic materiam mali latere in pectoribus hominum. Corda nostra sunt corruptis desyderijs infecta. Ab illis liberat gratia Dei eos qui ad salutem electi sunt. Proinde orandus est Deus, ut det gratiam suam, ne desyderijs proprijs traditi pereamus.

OBSER.
III.

¹ Ut ignominia afficiant corpora sua. Immundiciam esse corporis ignominiam. Vide 1. Cor. 6.

OBSER.
IIII.

² Ignominiam corporis esse signum irae Dei. Est autē corporis ignominia quandocumq; dotes illius in abusum rapiuntur, siue crapula, siue ebrietate, siue scortatione, id fiat. Vult Deus, ut corpori nostro suus sit honor. Est enim egregium opus Dei. Honor corporis est, si ad gloriam Dei seruiat. Quod si corpus in eum abusum rapiatur ut cogatur seruire libidini, ultra naturae cursum, quid aliud est hoc ignominiae, quam apertum irae Dei signum, quo fit, ut infra honorem bestiarum abiiciatur homo ad imaginem Dei factus.

Qui commutarunt.) Nota hic quid sit cultus eidolorum. Nempe commutatio ueritatis in mendacium. Ergo mendacij notam gerūt imagines, in cultu Dei prostantes, atq; ideo certum est cultum eidolorum esse ex diabolo, qui pater est omnis mendacij.

OBSER.
V.

Et obserua quod non dicit: & coluerunt daemonia, uel malos homines, uel ligna ac lapides, opera manuum hominum, aut aliquid tale, quae peruersitas idololatrarum subinde non agnoscit: sed, coluerunt creaturas supra conditorem. Hoc negare non poterunt. Et tamē tantum habet peccati, ut tanta irae Dei obnoxios reddat. Vide Aug. Epist. 49. ad Deogratias.

B Quamobrem tradidit eos Deus in cupiditates ignominiosas. Nam & foeminae illorum mutauerunt naturalem usum, in eum qui est praeter naturam. Similiterq; & masculi, relicto naturali usu foeminae exarserunt per appetentiam sui alius in alium, masculi in masculos foeditatem perpetrantes, & praemium, quod oportuit, erroris sui in sese recipientes.

Quod supra proxime ante hunc locum de cupiditatibus cordium in genere dixit, hoc iam declarat in specie. Adducit autem cupiditatem omnium ignominiosissimam, quae non solum excedat limites naturae, sed illi planē contraria repugnet, in qua cognoscamus manifestum iudicium irae Dei in eos, qui ueritatem in iniustitia detinent, & mendacio commutant, creatoremq; creaturae postponunt.

Nam & foeminae illorum.) Emphasim habet & amplificationem irae Dei, in eo quod nec foeminas pudor cohibuit à tam infanda immunditia, nec masculos, rationis uigor ac ductus. Et ut insaniam huius mali innuat, dicit illos naturalem usum mutasse in eum qui est contra naturam, deinde quod alius in alium exarserit.

Et praemium quod oportuit, &c.) Perpetuo inculcat, istam infandam immunditiam esse poenam diuinitus inflictam, & per impietatem promeritam, ut quē admodum ipsi gloriam Dei uiolarunt sua idololatria, ita suam quoq; gloriam per abominandam istam immundiciam conspurcarent.

Nam & foeminae, &c. Et masculi in masculos.) ¹ Quam graue sit hoc peccatum & detestabile Deo, testis est Sodoma, cuius interitus, perpetuum uestigiū, perpetuumq; est irae Dei ad finem usq; mundi durans exemplum.

OBSER. I.

² Quam sit apertum irae Dei signū, & poena idololatriae testis est hic Pauli locus, & hodie quoq; Turcae & Itali. Chrysostomus dicit Apostolum de infanda ista libidine ideo ad Romanos scribere, quod isti iam olim illa laborarint. Et Saluianus Massiliensis Episcopus, de prouid. Dei lib. 6. de Romanis ita

nis ita scribit: Viciositas & impuritas, quasi germanitas quædam est Romanorum hominum, & quasi natura quia ibi præcipue vitia, ubicunque Romanis: si qui sunt Romæ ab hoc detestabili scelere alieni, sicut arbitror esse multos, hosce nemo bonus cum sceleratis coniunxerit.

OBSE.
II.

Relicto naturali usu sceminae.) Gradus ad istam spurcitiam est, discessus à cursu naturæ. Naturalis usus est, quem Deus inter marem & sceminam constituit, ut duo sint in carne una. Hunc odit Satan, & destruere molitur, inq; alium ordinem, imò abusum pervertere, ut spretis licitis, ad illicita relabantur mortales, incipientq; peccare contra ipsum opificem Deum.

Repudiatio uero naturalis usus sceminae dupliciter admittitur. Primum per eos qui quouis genere immundiciæ conspurcantur, totiq; desiderijs carnis immerguntur, ut dum satiati quodammodo naturali usu sceminae fuerint, incipiant illius tædio affici, & ad eum aspirare qui est contra naturam. Hactæter est per licentiosissimam scortationem. Hortandum hic ad modestiam & pudorem, præcipue mulierum genus. 2 Deinde per eos qui sanctimoniam prætextu, matrimonium abiurant, & naturali coniunctione maris & sceminæ, diuinitus instituta, spreta & contempta, mares maribus, mulieres mulieribus commiscuntur, quasi constitutio humana possit naturam hominis in angelicam mutare.

OBSE.
III.

Cauendum est aut, ne ideo putemus licitum esse, si mas cum scemina quævis commercium habeat, propterea quod naturalis usus est maris cum scemina. Non mox licitum est, quod naturale est. Naturale est uidere oculis, manibus contingere & apprehendere, pedibus ire, dentibus comedere, lingua loqui. Verum si oculis, manibus, pedibus, dentibus uelis uti ad furta, ad rapiendum aliena, & ad ea quæ aliorum sunt consumenda, deinde lingua ad uanitatem & malitiam, iam nō erit licitum, etiam si naturaliter ista fiant. Ita naturalis quidem usus est si mas scortetur uel adulterium admittat cum muliere, uerum, quia contra ordinem Dei & dilectionem proximi pugnat, iam illicitus est, ideoq; prohibitus à Deo.

OBSE.
IIII.

Et præmium erroris sui.) Videmus hic non excusari eos qui per errorem in idololatria perseverant, putantes se Deum apprime colere, cum satis sufficientes diuinæ cognitionis causas ad manum habeant, maxime uerbum Dei, unde possent erroris sui admoneri, nisi pertinaces essent. Est aliqua erroris & ignorantia excusatio, uerum apud eos, quibus defuerunt causæ ad ueritatem perueniendi.

OBSE.
V.

Quod oportebat, in sese recipientes.) Quoniam ostendit his uerbis portentosam istam immundiciam esse poenam à Deo inflictam, & per peccatum idololatriæ promeritam, considerandum est, quàm sit admirabile poenarum genus, quo peccata peccatis ita puniuntur, ut non sit, quod doleat, sed quod turpiter libeat, & poena non faciat ad demolitionem, sed magis ad incrementum uiciorum, & ad perniciosissimam exæcationem. Quando enim Romani, quando Turcæ istam suam libidinem intelligent esse impietatis poenam, cum sit & à Magistratu impunita, & nihil habeat, quod doleat. Proinde ut uerè Augustinus scribit sapiens homo, istam poenam & uindictam iræ Dei hoc magis pertimescet, quo minus habet doloris in sensu. Quid autem doloris inferat sensibus hominum impiorum, etiam nostra secula in illis declarant, qui de laudibus Sodomia scribunt, idq; operis diuinum appellant, & simul affirmant se non solere libidinem suam alio explere modo, & fatuum esse, qui Sodomia non oblectetur. Digni sunt isti, qui titulis & dignitatibus Ecclesiasticis ornentur, & digni sunt huiusmodi libelli, qui publice apud eos proferant, qui ueritatem Euangelij Dei hæreseos damnant.

Et quemadmodum non probauerunt, ut Deum agnoscerent, ita tradidit eos Deus in reprobam mentem, ut faciant quæ non conueniunt.

Constanter urget, signum esse iræ Dei, uitam illam impiam eorū, qui ueritatem

A tatem in iniustitia detinent, qui Deum nō ut Deum glorificant, sed gloriam illius mutant in imagines, &c. Et hoc quidem suprà declarauit, isto uero loco aequitatem huius ire Dei & uindictæ adfert, ut doceat illos propria socordia hanc plagam promeruisse. Quomodo?

Quemadmodum, inquit, non probauerunt ut Deum agnoscerent, &c.) Nō dicūt, Quemadmodum Deum non cognouerunt, in notitia non habuerunt, sed, non probauerunt ut Deum agnoscerent, hoc est, non aestimarunt, non certo constituerunt hoc unum esse spectandum, ut Deum rite agnoscerent & colerent, atq; id cognitionis quod de Deo habuerunt, (nam suprà dicit eos accepisse cognitionem Dei, & infra dicit eos iustitiam Dei cognouisse) contempserunt, neglexerunt, nullius aestimarūt. Quibus sanē uerbis satis declarat, ideo illos merito à Deo traditos esse in reprobam mentē, quod nullo serio studio colendi Dei prādicti fuerunt, sed euauerunt in suis cogitationibus, ut suprà dictum, quāsi leuiculum sit colere Deum: nec referat quomodo Deum coles, quoq; loco illum habeas.

Videmus hic quid sit quod Psal. 18. dicitur, Deus cum peruerso peruerit. Proprium officium Dei non est tradere mortales in reprobam mentem, sed magis in probam ac sanam. Quoniam uero ea mortalium est peruersitas, ut quem debebant summo loco habere, ac rite colere, illum habeant infimo & pro uoto ac libidine propria, colant uel non colant, merito officiū suū quoq; erga mortales peruerit, traditq; eos in reprobam mentem, ut quomodo erga se faciunt quod non conuenit, ita & erga seipsos & alios faciant quæ nō conueniunt. Hic maxima pars mortalium & deliquit perpetuo, & hodie quoq; delinquit. Cogitandum est hic quid sit Deū habere in notitia, quoniam nemo talis uideri uult, qui Deum ignoret.

OBSER. I.

In reprobam mentem, ut faciant ea quæ non conueniunt.) Videmus hic omnia uitia esse ex mente reproba. Ex corde enim malo quæ mala sunt fluunt. Matthæi 15. Proinde orandus est Deus ut sit mens sana, si non in corpore sano, tamē spiritui Dei morigero. Mens hominis gubernationem habet hominis. Illa si fuerit proba, proba erit & uita hominis.

OBSER. II.

Repleti omni iniustitia, scortatione, uersutia, auaritia, malitia, pleni inuidia, caede, contentione, dolo, malis moribus, susurrone, obrectatores, osiores Dei, contumeliosi, elati, gloriosi, excogitatores malorum, parentibus immorigeri, expertes intelligentiæ, pactorum haudquaquam tenaces, alieni à charitatis affectu, nescij foederis, immisericordes.

Dixit suprà esse eos cordium suorum concupiscentijs traditos, id hic certis experimentis uerum esse probat, ut interim discamus quales sint reproborum mentium concupiscentiæ, & qualis uita.

Repleti, inquit, omni iniustitia.) Iniustitiam hic ponit in genere pro omnis generis uitij, peccatis, & iniquitatibus. Sicut iustitia generalis uirtus est animi recti, ita iniustitia generale uicium est animi prauī & iniqui. Quoniam multa sunt species iniustitiæ, illi autem non una & altera, sed omnibus, non simpliciter infecti, sed prorsus repleti erant, sic dicit: Repleti omni, id est omnis generis iniustitia. Significat omnem illorū uitam exundasse crebris, uarijs, & enormibus iniustitiæ exemplis. Quos pecuniam quotidie haud parce sed copiose ac leui de causa expendere uidemus, plenos esse pecunia Germanice dicimus. Sic pleni nequitia dicuntur, qui quotidie aliquid facinoris nequiter admittunt. Ex abundantia ac perpetuitate scaturiginis plenitudo fontis cognoscitur.

Deinde generi species subnectit, texens catalogum uitiorum, quorum uiginti duo recenset, haud leuia, sed admodum graua ac uehementer ueræ iustitiæ contraria. Recenset autē ea promiscue, præter seriem qua inter se connectuntur, & aliud uel ex alio consequitur uel aliud comitatur. Quare nō est ut magnopere in connectendis illis laboremus. Neq; etiā conuenit, ut ordinem

dinem uiciorum in corruptarum mentium confusione quæramus. Singula tamen breuiter uideamus.

Scortatione, inquit.) Omnis generis immundiciem ac libidinem uoce hac scortationis complectitur, ne quis de simplici, ut uocant, scortatione tantum intelligat. Inualuerat passim, præsertim in urbibus celebrioribus, qualis erat Roma, enormis, uaria, & portentosa scortandi libido, qua generis humani propagatio plurimū dehonestatur, & creatoris opificiū conspurcatur. Quare non immerito uiciū hoc primo loco recensetur.

Uersutia.) Græcè est *πυνεσία*. Interpres sequutus est usum huius uocis, quod a doctis plerumq; usurpatur. Aliàs significat id uiciū animi prauū, quo struendis molestiis maliciose studetur. Et quoniā Satan aduersarius Dei totus huc incumbit, idq; ingenij in primos nostros parentes statim initio declarauit, *πυνεσις* uocatur.

Auaritia.) Græcè *πλεονεξία*, studiū est plura habendi. Viciū animi insatiabilis, præsentibus haud cōtenti, sed ad ulteriora inuadenda perpetuo hiās. Laborabant illo Romani uehementer, ideoq; nullis opibus & honoribus contenti, imperium suum indefinenter extendere & amplificare moliebantur.

Malitia.) Græcè *κακία*. Non quærimus quomodo usi sint hac uoce doctiores Græci & Latini, sed cōtenti sumus eo sensu, quo usurpauit illā Apostolus. Sic iudicamus esse malitiā, studiū uidelicet & propensionē animi ad faciendum malū, usque adeo, ut qui hoc uitio laborant, singulari delectatione afficiantur, sicubi mali quicquam designare poterunt.

Pleni inuidia.) Notius est hoc uitium quā ut expositionē requirat. Reperit uocē plenitudinis, qua catalogū hūc exorsus est, significās eos hisce uitis haud leuiter sed uehementer laborasse, & nō minus plenos fuisse inuidia, cæde, cōtentione & dolo, q̃ scortatione, uersutia, auaritia & malitia. Quomodo autem cohæreant, inuidia, cædes, contentio, dolus, annotatum est ab alijs.

Malis moribus.) *κακοθείαι* uocat Apostolus morum ad humanū conuictum pertinentium corruptionē, quam aliàs uocant *κακοτροπία*. Potest etiam consuetudo malefaciendi, qua alius in alio detinetur uitio, *κακοθεία* uocari.

Susurrones, obrectatores.) Idē esse uidentur obrectatores qui susurrones. Hoc sensu ingeminauit rē eandem ad uitij huius exaggerationē. Quidā hosce sic discernunt, ut susurrones sint qui clanculum deferunt, obrectatores, qui uel clanculum uel palam obloquuntur, omnia quæ bona sunt & honesta cōtradicens damnantes, sicuti uox *καταλαλέει* innuere uidetur.

Ofores Dei.) *θεοφύγες* sunt, quibus ex animo displicent omnia quæ religionē & obseruantia Dei concernunt, usque adeo, ut quasi hostes Dei esse uideantur. Quemadmodū theophilus est, qui studio obseruatia Dei delectatur, ita sunt theostyges, qui mētionē numinis ac religionis Dei tristantur ac molestantur.

Contumeliosi.) Sunt qui procliues sunt ad uituperandum, conuictiandum, & uiolenter opprimendum, hoc est, ad quamuis iniuriā inferendum.

Elati, gloriosi.) Matrē ponit in medio duarū filiarū. Superbia & elatio mentis mater est, e qua nascuntur & contumelia & iactantia. Sic uidemus superbos esse & contumeliosos, & arroganter gloriosos.

Excogitatores malorum.) Usque adeo uidelicet mali, ut haud cōtenti malis uulgaribus & usitatis, noua & inusitata excogitent. Eiusmodi ingenia singulariter sunt malitiosa.

Parentibus immorigeri.) Ad inhumanitatē pertinet quæ sequitur, quorū primū est, nullā recipere institutionē ad ea quæ bona sunt & honesta, ne à parentibus quidem. Sic notat malitiā pueritiæ, qua impij à pueris sunt incorrigibiles.

Expertes intelligentia.) Hoc est, usque adeo facultate intelligendi quæ bona sunt & honesta destituti, ut bruta magis quā homines esse uideantur.

Pastorū haudquaquā tenaces.) Græcè est *ἀσυνθετός*, qd sonat inēdipositos, sicut etiā habet uulgata uersio. Is sensus perstringit confusionē morū & totius cōuersationis uitæ, uerū ut Erasim⁹ uertit, *ἀσυνθετοί* sunt qui fidē pastorū nemini seruat.

Alieni

A Alieni à charitatis affectu.) Græcè ἀσέγγυος, id est sine affectu humanitatis homines duri & inhumani erga quosuis etiam cognatos & coniunctos.

Nescij fœderis.) Græcè ἀσύνδοτος. Sunt autem ἀσύνδοτοι homines irreconciliabiles & implacabiles, quos si semel offenderis, nunquam placare poteris.

Immisericores.) Hoc est, adeò duri & immites, ut nulla cuiuscunque hominis miseria, quantumuis graui, ad commiserationem permoueantur.

Breuiter catalogum hunc uiciorum percurramus, in quo uelut in speculo uidere licet, quæ sit humanæ naturæ per peccatum ac uenenum Satanæ facta corruptio, & quousque peruersi reddantur, quos Deus propter peccatum idololatriæ in mentem tradit reprobam & absurdam. Rursus si uirtutes hisce uicijs oppositas consideres in electis ac fidelibus, in quibus manifestatur iustificatio Dei per fidem in Christum, inuenies eos repletos esse omni iustitia, munditia, integritate, beneficentia, bonitate, dilectione fraterna, horrore cædis, tranquillitate, simplicitate, bonis moribus, pacificatione, benedictione, dilectione ac studio Dei, humilitate & modestia, excogitatione bonorum, obedientia erga maiores, intelligentia, fide, humanitate, placabilitate & misericordia.

Qui cum Dei iustitiam cognouerint, nempe, quod ij qui talia faciunt, digni sint morte, non solum ea faciunt, sed & delectantur illis qui faciunt.

Græcè est οὐκ ἀποκρίνεται. Significat ea uox oblectare se, commercium habere, suauiter affici quibusdam, quos probamus & tanquam similes nostri amamus, iuxta illud, pares cum paribus congaudent. Erasmus uertit, assentiuntur, quod meo iudicio non satis exprimit Apostoli mentem.

Amplificat hisce uerbis impiarum & corruptarum mentium prauitatem. Inest autem illis gemina amplificatio. Prima in eo quod dicit illos peccare contra conscientiam, non ignaros iustitiæ Dei, qua morte damnantur qui talia faciunt. Hactenus cognoscebant Deum quod sit iudex ac uindex reproborum, & quod quæ ipsi faciebant, digna essent morte, & tamē ea faciebant. Quid hoc aliud est, quam

B scienter & prudenter iram Dei prouocare, & morti sese obnoxium reddere? Altera, in eo est amplificatio, quod subiicit, non solum faciunt ea, sed & delectantur illis qui faciunt. Sic gaudium est impijs socios habere impietatis. Abundē malum est, peccare contra conscientiam. Id demum grauissimam habet huius mali auxilium, quod societate consimiliter peccantium & pereuntium delectantur.

Vtinam inter ethnicos duntaxat, & non etiam in Ecclesia Christi tales inueniantur, qui & contra conscientiam peccent, facientes ea quæ sciunt esse digna morte, & interea auerfentur, odio prosequantur, probis proscindant, & acerbè insectentur eos, qui iustitiæ ac pietati student, amanter uero complectantur eos, qui & ipsi pariter admittunt consimilia, & perinde atque ipsi uoluptatibus suis sunt immerfi.

CAPVT II.

C Hryostomus quæ in hoc capite aguntur, in genere intelligit de uniuersis mortalibus, specialiter uero putat aduersus eos esse scripta, qui rerum apud Romanos potiebantur, & in alios tanquam subditos, decernendi & iudicandi ius habebant.

² Nonnulli ex recentioribus totum hoc caput de Iudeis exponunt.

³ Quidam uero specialiter hypocritis siue Iudeis, siue Gentibus accommodant.

⁴ Verum nihil prohibet, quin de omnibus in uniuersum mortalibus ea intelligamus, usque ad eum locum, ubi nominatim Iudeos appellat. Nam iuxta hanc sententiam nihil decedit illis, qui uel de Iudeis tantum uel de hypocritis exponunt. Quemadmodum enim in eo quod Dauid omnem hominem mendacem esse pronunciat, nihil derogatur Paulo, qui Cretenses semper mendaces esse scribit, ita in eo quod Paulus dicit: Inexcusabilis es o homo, quisquis es qui iudicas, non excluduntur Iudei, multo minus hoc hominum genus quod potissimum isto iudicandi morbo tenetur, ut sunt hypocritæ. Quanquam & hypocrisis Augustinus dicat carere, aut neminem mortaliū, aut certe quæ paucissimos.

Quapropter, inexcusabilis es, o homo, quisquis es qui iudicas.

Græca dictio, ἀναπόλογος, satis pure reddita est, proinde nihil opus est ut multis eam explicemus.

κελευν, quod iudicare significat hoc loco, quemadmodum & Matth. 7. pro reprehendere, accusare, culpate, condemnare ponitur. Nam omnino qui factum aliquod reprehendit, accusat & damnat, iudicat illud esse malum, & eum qui fecit, malefecisse, poenamque promeruisse.

Quapropter, inquit, inexcusabilis es qui iudicas.) Propositio est, qua reos peccati facit omnes eos qui iudicant alios. Nam ea prauitas est humani cordis, ut propriam impietatem hoc pacto conetur obtegere, ut dum quæ mala in alijs sunt seuerè damnat, amorem iustitiæ & innocentiam propiciam simulet.

Propositionē hanc infert ex præcedentibus. Nam dictio, διὸ, quapropter, satis ostendit istam sententiā Apostoli, illationem esse ex præmissis, quæ in fine primi capituli leguntur, ubi sic habetur: Qui cum iustitiā Dei nouerint, nempe, quod ij qui talia faciunt, digni sunt morte, &c.

Quemadmodum enim primo capite sapientes idololatrias inexcusabiles esse declarauit, ex eo, quod cognitionē Dei ex creaturis illius habentes haud glorificauerunt eum ut Deum, ita hoc loco eos qui iudicant alios, inexcusabiles ex eo facit quod iustitiā Dei non ignorant, nec eos latet, dignos esse morte, qui mala ista quæ recensuit, admiserint. Nam ut ignorantia mali eum qui male agit, quodammodo excusabilem facit, ita cognitio mali & boni omnem excusationem adimit malefacienti. Vt exempli gratia: Si quis Regem non honorarit, peccat quidem: sed excusabiliter, si ignoret esse regem, secus si sciat. Ita & Abimelech peccauit quidem, quod Saram uxorem Abraham ad se accepit: attamen nonnihil excusationis habuit ignorātia, id quod ex ipso textu liquet. Et Paulus ideo ueniam se consequutū esse dicit, quod ignorans Ecclesiam Dei persequutus fuerat.

Itaque Apostolus potentissime probat omnem hominem qui iudicat, reum esse, & excusari non posse, ex eo, quod nullam queat ignorantiam peccatis suis prætexere. Nisi enim sciret quid bonum quid malum, quid iustum quid iniustum: deinde damnabilem esse eum qui malefacit, certe nec reprehenderet nec culparet malefacientes.

o homo. Illud, ὦ ἄνθρωπε, emphasim habet, qua uidetur superbos & opinione propriæ iustitiæ turgidos humanæ corruptionis, communis illius, admonere uelle, ut cogitent se uel hoc ipso quod homines sunt, hoc esse non posse, quod simulant. Et quia necessariam uidebat istam esse admonitionem, secundo eam ponit.

Tale est & illud, πᾶς. Quisquis es, siue sis sapiens, siue sis Iudæus, phariseus, in lege doctus, &c.

Nam hoc ipso quod iudicas alterum, teipsum condemnas.

Probat illud, quod dixit: Quapropter inexcusabilis es qui iudicas. Nam reuera inexcusabilis est, qui seipsum condemnat: quomodo enim excusari posset, qui proprio suo iudicio condemnatur?

Vide sapientiam Apostoli. Qui hoc morbo iudicandi & condemnandi alios laborant, certe nihil minus uideri uolunt, quam seipsos cōdemnare, cum toti in eo sint, ut dum alios culpant, seipsos iustificent. Nihil enim aliud faciunt dum alios reprehendunt, culpant & damnant, quam ut se iustos iustitiæ studiosos, malorum osiores ac detestatores esse simulent.

At Apostolus potenter eos peccati reos esse euincit, ita ut sint inexcusabiles, propterea quod nolint uelint hoc ipso sese damnent, quo uolebant erga alios propriam ostentare iustitiā & sanctimoniam.

Eadem enim facis tu, qui iudicas.) Reddita rationis probatio est. Poterat enim iustificari dicere. An ideo meipsum condemno, quod eos qui malefaciunt iudicor? An quod malum est iudicare & reprehendere in se, malum est & peccatum?

A catur: Nunquid & Deus quæ mala sunt iudicat, & iudicium etiam hominibus dedit? Quomodo ergo meipsum condemno, qui alios iudico, dignos qui mali admissi gratia iudicentur?

Isti obiectioni occurrit, ut redditam rationem firmet, dicens: Eadem enim facis tu, qui iudicas, quasi diceret: Non tueor malitiam alicuius, neque adimo iudicium mali. Malum enim dignum est semper quod iudicetur & culpetur. Sed non in uno & altero, non solum in alijs, sed & in teipso. Cum itaque idem facias & tu, quod in alijs cõdemnas, quid aliud iudicio tuo facis, quam quod teipsum eadem facientem condemnas?

Habet itaque ista Pauli argumentatio, qua & Iudæos & Gentes peccati reos & inexcusabiles esse probat, huiusmodi syllogismum:

¹ Quisquis seipsum condemnat, inexcusabilis est.

² Teipsum uero cõdemnas, qui altum iudicas. Ergo,

³ Qui altum iudicas, inexcusabilis es.

Minor egebat probatione. Propterea adiecit: Eadem enim facis & tu, qui iudicas. Atque hoc ipsorum conscientijs permittit, quarum testimonium insuperabile est, nec opus habet alijs testimonijs. Maior nulla eget probatione. Nemo enim negat eum nullo pacto excusari posse, qui proprio iudicio seipsum condemnat.

Illud autem quod Apostolus hic urget, nempe, reos esse, & proprio iudicio damnatos inexcusabiliter, qui alios iudicant in eo quod ipsi faciunt: ita notum & firmum est, ut & Gentium: hoc philosophi & poetæ, communis rationis captu nouerint fassique sint. Vnde Seneca dicit, philosophos bene quidem docentes alios, ipsi uero male uiuentes, in suum ipsorum esse cõuitium disertos. Et Dauid nulla fortiore ratione peccati sui admoneri, & inexcusabilis declarari potuit, quam eam, ut prior ipse in aliam sententiam mortis ob mulatum a propheta facinus ferret: ut legimus 2. Sam. 12.

Seneca.

David.

B Scimus autem quod iudicium Dei est secundum ueritatem aduersus eos qui talia agunt.

Commode postquam eos ex proprio iudicio inexcusabiles esse euicit, de iudicio Dei subiicit, cuius ea sit æquitas, ut nullam personam accipiat, nullaque simulatione fallatur, sed eos omnes, quicunque sint, puniat & pro damnatis habeat, qui quæ mala sunt agunt. q. d. An non extremæ insanix est quod putas infontem esse te, ex eo quod alios iudicans, teipsum iustum esse simulas, cum eadem & tu facias. Putas ne Dei te fallere posse iudicium? Scimus autem, hoc est, indubitatum est, Deum esse iustum iudicem, qui neminem habeat infontem, qui male agit. Iudicium enim eius secundum ueritatem est, in omnes qui male agunt, non secundum speciem neque secundum personam.

Cogitas autem hoc o homo.) Obiurgationem habent ista cum adiuncta cõminatione. Opprobrat autem dementiam, qua cum proprium iudicium non essu-

giant hypocritæ, putant se iudicium Dei effugere posse, quasi minus iustus sit Deus quam ipsi, nec damnet ea quæ ipsi suo ipsorum iudicio in alijs dant. Aut diuitias bonitatis illius, &c. contemnitis.) Q. d. Quod si nosti iudicium Dei, quare in impœnitentiâ perseueras? An ideo quod bonis est & longanimitis? At non oportebat bonitatem Dei cõtemnere. Cogitas? Si talis essem puniret. Quia uero non punit, sed & insuper bene facit, argumentum est innocentix meæ. An non hoc peruersum est, ad causam impœnitentiæ rapere, quod ad pœnitentiam magis permouere debebat? Vides, quomodo instet, quomodo urgeat, ut non solum quod cœpit, reos esse illos cõuincat & inexcusabiles, sed etiam dementes, obstinatos, peruersos, contemptores bonitatis & longanimitatis Dei, ita ut nec seueritate iustitiæ Dei, nec bonitate & longanimitate illius, ad pœnitentiam queant impelli.

Illud τὸ πλεονεξία καὶ χρηστότης, Ebraismus est, pro, diuite & copiosissima atque amplissima bonitate.

Et *χρηστότης* à uerbo *χρῆμα*, ea est bonitas qua quis omnium sese usui exponit & accommodat omnibus. Ea est ista Dei amplissima bonitas, qua tam malis quam bonis benefacit, tam ingratum quam gratum, de qua est Matth. 5.

Illud *καὶ Ἀνθρώπων*, anthropopathiam habet commodissimam. Est enim patientia, qua quis tolerat quæ alioqui correctæ uellet, idque cum animi molestia, cohibens se à uindicta debita, ut sit resipiscentiæ locus.

μακροθυμία uirtus est qua Ebraeis dicitur Deus, *אֵל אַרְאֵךְ*, id est, lentus ad iram, tardus ad ultionem.

μετανοία, resipiscentiæ est, qua peccatum post factum agnoscimus, & dolemus, à *μετὰ*, id est, post, & *νοεῖν* intelligere.

OBSERVANDA.

1. Primum. In eo quod Apostolus tam Iudæis quam Gentibus, hoc est, omnibus in uniuersum mortalibus, excusationem omnem adimit, ut uia sit gratiæ Dei, prædicationisq; Euangelicæ. Videmus quàm nequeamus Euangelij gratiam agnoscere, nedum acceptare, nisi primum simus inexcusabiliter propriæ nostræ impietatis conuicti. Haud quidem ad hoc ut desperemus, sed ut gratiæ doctrinam eo maiori desiderio amplectamur. Hoc enim est quod Apostolus agit: Neque enim idem est inexcusabilem esse, & priuari misericordiam Dei eum qui impius est & inexcusabilis, gratiaq; Dei & salute destitui, quæ per fidem in Christum est, qua priuat uia incredulitas, & peruersi cordis impœnitentia.

OBSER. II.

Deinde uidemus hoc loco, quid adferat nobis qualiscunque illa Dei bonitas & mali cognitio, & censura, qua culpamus eos qui male agunt. Nempe ad hoc, ut coram Deo simus inexcusabiles, utpote proprio iudicio condemnati. Quid ergo superbimus in scientiis & argutijs nostris, quibus ualemus non ad corrigendum nostra, sed ad iudicandum aliorum errata, hoc est ad

Proinde notanter obseruandum est hoc in nobis iudicium, quo condemnamus aliorum malefacta. Nam quid aliud in eo facimus, quàm quod uelut Dei præcones sententiam aduersus nos ipsos proferimus?

Non est autem abiiciendum illud donum Dei, quo iudicamus & condemnamus ea quæ mala sunt, modo uideamus, ut absit affectus iustitiam simulandi. Nisi enim adsit iudicium mali, quomodo nos ipsos primum deinde & fratrem corrigemus? Tamen si enim uerum est, quod inexcusabiles nos faciat, hoc iudicium, seruit tamen ad hoc, ut nos ipsos cognoscamus, damnemus deinde & fratri consulamus. Satius est quæ mala sunt proximi damnare, quàm cum illis ea laudare & approbare, qui quod bonum est malum, & quod malum est bonum esse dicunt. Esa. 5.

OBSER. III.

Eius quod dicit: Scimus quod iudicium Dei est secundum ueritatem in eos qui male agunt, duplex usus est.

Primus, ut terreamur ista iudicij Dei ueritate, & contra omnem simulationem & personatum.

Alter, ut non moremur mundi huius iudicia siue nos damnet siue laudet. Potest enim falli, cum solus sit Deus, qui uere iudicet: utpote, qui solus corda sciât & scrutetur. Hinc Paulus nihili ducebat argui ab humano die, contra pseudoapostolos qui passim ipsi præferebantur.

Habet itaque terrorem hic locus, habet item & consolationem, deinde & cautionem.

OBSER. IIII.

Postremo. Nunquam satis poterit expendi quod dicit: An diuitias bonitatis, & cætera.

1. Primum, quanta sit illa diuina bonitas, non solum in tolerandis, sed & in conseruandis malis.

2. Deinde, quæ sit illius ratio. Nempe non ea, ut perduremus in impietate, sed

A te, sed ut ad resipiscentiā impellamur etiam, nisi uelimus peruersissimo modo contempta hac bonitate ad perditionem abuti, quod ad salutem concessum & ordinatum est.

3 Tertio, ut bonitas hæc exempli uice nobis sit ob oculos exposita, quo & ipsi illam induamus erga proximos aduersum nos delinquentes.

Sed iuxta duritiā tuā & cor pœnitere nesciū, colligis tibi ipsi iram in die iræ.

Vrget impœnitenes seueritate diuini iudicii, quam ideo fusc exponit, ut perterrefactis animis impiorum, necessitatem gratiæ regni Christi plenius persuadeat.

Etenim non hoc agit ut desperationem inijciat, sed ut ad Christum impellat. Videamus singula.

1 Sed iuxta duritiā tuā, &c.) Quia dixerat: An diuitias bonitatis contemnis: primum obiicit hic fontem huius contemptus, nempe duritiā mentis, & cor pœnitere nesciū. Quibus uerbis & Deum iustificat, & illos accusat, qui nulla potuerint bonitate Dei ad pœnitentiā flecti, sed præduricia cordis omnia contemnant, quæ Deus magno studio bonitatis ad hoc ut resipiscerent, impendit. Ira & nos solemus eorum duritiā notare, qui nullis beneficijs flecti sustinent, tribuentes illis corda saxeæ, hoc est, inhumana. Et certe durum cor & planè saxeum sit oportet, & ueræ ἀμετανοήτου, quod tanta Dei bonitate, tanta patientia, tanta longanimitate, ad resipiscentiā flecti nequit, quod tot beneficijs quotidianis emolliri non sustinet.

B Illud ἀμετανοήτου καρδίας, uetus interpres reddidit, cor impœnitens. Verum non est assequutus Græcæ dictionis uirtutem, neque mentem Apostoli. Non enim hoc accusat Apostolus tantum, quod sint impœnitenes, sed quod pœnitere nesciant, ad pœnitentiā nullo pacto flecti queant, ut ἀμετανοήτος καρδίας sit cor, ut ita dicam, impœnitibile, hoc est, ut & Erasmus commodè uertit, cor pœnitere nesciū. Aliud est autem impœnitentem esse iam, cum queas crastinò ad pœnitentiā induci. Et aliud est talem esse, qui pœnitere nescias, nec ullo pacto ad pœnitentiā prouocari queas.

Obiicit enim illis Apostolus talem duritiā, quæ non solum bonitate Dei patientia & lenitate non emolliatur ad tempus, sed quæ nequeat etiam emolliri.

2 Deinde admonet mali, quod istam duritiā & obstinationem manet, dum dicit thesaurizas, id est, accumulas tibi ipsi iram in diem iræ & reuelationis iusti iudicii Dei. Hoc est, auges tibi ipsi magnitudinem pœnæ, quam lues in nouissimo die, die scilicet iræ & uindictæ.

Vtitur autem scita metaphora ab illis sumpta, qui diuitias colligunt qua exponit, quid sit uere contra omnem Dei bonitatem in peccatis perdurare, & hic non puniri. Vt enim opes reconduunt diuites, quibus non fruuntur, ita illi, qui delictorum suorum pœnas hic non luunt, & in impœnitentiā suā perseverant, nihil aliud colligunt ac reponunt, quam cumulum quendam ac thesaurum pœnarum. Debetur enim unicuique facinorosi sua pœna iuxta iustum Dei iudiciū, quo reddetur unicuique secundum sua facta.

Agnouit hoc & Valerius Maximus, qui libro primo capite secundo, de Dionsio Tyranno, qui & ipse sibi talem thesaurum in futurum reposuit, ita scribit. Lento quidem gradu ad uindictam ira diuina procedit, tarditatem uero supplicij, grauitate pœnarum compensat. Quemadmodum igitur quæ in thesaurum ponuntur in futurum seruanda, & aliquando proferenda reponuntur, ita & ea delicta quæ committimus in impœnitentiā perse-

Val. Max.

uerantes non interibunt, non euanescent, sed suo tempore uelut è thesauro proferentur.

colligis tibi i/
psi. vide Chry/
sostomum.

Haud quidem isti data opera & prudenter poenas sibi ipsis in futuro saculo reponunt. Quis enim ita insanit ut hoc faciat? Et certe illi, cum quibus Apostolo pugna erat, nihil minus facere uideri uolebāt. Quia uero res ipsa ita coram Deo iusto iudice habebat, ut iste contemptus & impoenitentia nihil aliud esset quàm augmentū iræ diuinæ, hoc est, nihil aliud operaretur quàm auctionem futuræ poenæ, ita loqui uoluit Apostolus, & ut ostenderet eos suę ipsius perditionis causam esse & operatorem, non Deum. Quemadmodum & nos solemus dicere ad eos, qui ad suam ipsorum perniciem male uiuunt, *Du merest dir dein eygen vnglück*; licet hoc nemo prudenter faciat: sed quia cursus ipse uitæ deploratæ ad perditionem tendit, ad hunc modum loquimur.

Portentosa sanè dementia est, sibi ipsi colligere poenarum thesaurum, cum omnes homines sibi ipsis bene esse cupiant. Verum hoc agitur Apostolo, ut depicta ista dementia, ad poenitentiam obstinatos, atq; adeo ad Christum urgeat, ad quem unum tanquam perpetuum quendam scopum omnia dirigit. Tertio admonet diei, quem certū constituit Deus, ad iudicandum, & reddendum unicuique secundum quod gessit siue bonum siue malum: neque enim modica causa impoenitentia hinc est, quod impij diem istum futurum aut non credunt, aut non cogitant.

174.
Ita & Aug.

Vocat eum diem, diem iræ, hoc est ultionis, per metonymiam, quo sensu plerumque scriptura ista dictione utitur. Vt Exodi 15. Misisti iram tuam, & uorauit eos sicut stipulam. Vocat autem hunc diem id eo diem iræ & ultionis, quia in eo misericordiae locus non erit, sed tota ira Dei in sceleratos accendetur, & ad plenū omnibus rependetur. Vnde & in prophetis obtinuit, ut memorabiles ultiones, quibus etiam in hac uita impiorū scelera puniuit Deus, dies uocentur iræ, ultionis, & afflictionis.

Addit, & reuelationis iusti iudicij Dei. Notanter non solum dicit, & iusti iudicij Dei, sed reuelationis iusti iudicij Dei. eam illi diei adscribens reuelationem qua patefiat, quid quisque meritis sit. Interea enim dum impijs bene est, & pii affliguntur, interea dum hypocritæ florent, uere pii premuntur, quodammodo absconditum est iustum Dei iudicium quod reuelandum tandem est dum unicuique secundum opera sua retribuetur, id quod in futuro iudicio uidebimus. Recte igitur eum diem uocat, diem reuelandi iudicij Dei iusti. Interea unusquisque cū causa sua dormiet, cum causa sua resurget ad illū diem, ante tribunal sistendus, ut sententiā suam accipiat ultimā & perpetuā.

August.

Quædam exemplaria Græca, de quibus est & Argentinense, ista, & reuelationis iusti iudicij Dei, interposita coniunctione diuidunt, ut legatur, *καὶ ἀποκάλυψιν καὶ δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ*. Atq; ita legit & Chrysostomus. Et ut Erasmus colligit, Theophylactus quoque imitator Chrysostomi.

Iuxta eam lectionem futuro iudicij diei Paulus hoc loco tria assignat.

1. Vnum, quod eum uocat diem iræ, id est, uindictæ & ultionis. Propterea quod misericordiae locus in eo nullus futurus sit.

2. Alterum, quod illi adscribit reuelationem, nimirum occultorum, id quod multis locis facit. In eo enim die reuelabuntur nō solum occulta impiorum, & ipsi impij, qui in hoc seculo pro pijs habiti sunt, sed & occulta piorum, & ipsi filij Dei. Nam, & reuelationem filiorum Dei futuram expectant omnes creaturæ, ad Romanos 8. & ad Colossenses 3. Vita uestra, inquit, abscondita est cum Christo in Deo. Quando Christus manifestatus fuerit, uita nostra, tunc & uos cum illo manifestabimini in gloria. Ecce & Christi reuelatio, uel nūterialis uidelicet, & in oculis omnium impiorum futura, illi diei adscribitur. Et 1. Johannis 3. ita legimus. Videte qualem charitatem dedit nobis pater ut filij Dei nominemur. Propter hoc mundus non nouit nos, quia non nouit eum. Charissimi nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit id quod futurum est. Scimus autem quod cum apparuerit, similes ei erimus.

Ter-

^A 3 Tertium est, iustum Dei iudicium, quod, ut Chrysostomo placet, notanter additum est, ne quia iram isti diei adscripsit, intelligatur animi commotiō, quæ nunquam iustitiæ tramitem obseruat, nec modum uindictæ nouit. Erit enim ultio illa, quam per iram significauit, non furentis tyranni, sed iusti iudicis ad normā iusti iudici, in quo nihil planè indulgetur affectibus.

Et certe non potuit efficacius & potentius hypocritas impios, gratiæ Dei contemptores, obstinatos & pœnitere nescios reuerberare quam commemoratione, imò obiectione huius diei, cum ipsius descriptione, breui quidem, sed planè terribili.

Qui reddet unicuique secundum.) Quia in fine capituli primi meminerat iustitiæ Dei. Deinde in isto dixerat, iudicium Dei esse secundum ueritatem, item futurum iusti iudici Dei diem: isto uelut elogio exprimit clarius quid uocet iudicium Dei secundum ueritatem & iustum iudicium. Nempe quo reddetur unicuique secundum facta sua. Id est, in quo non secundum faciem, secundum personas, aut munera iudicabitur, sed secundum ipsa facinora, siue bona siue mala. Atque hoc est officium iusti iudicis.

Pungit itaque Apostolus hypocritas gratiæ & Euangelij Dei contemptores, opinione legalis obseruantia securus, commemoratione huius diei, cui in omnes commune & iuxta ueritatem iustum iudicium adscribit, ut terribiles ad gratiam Christi quouis modo impellat, doctrinamque fidei, ut ad salutem necessariam commendet ac tueatur.

Rapiunt & uexant hoc dictum Apostoli, & quæ mox sequuntur, contra doctrinam fidei & iustificationis, hostes gratiæ, doctores meriti humani, non animaduertentes quid agatur ab Apostolo. Paulus nondum in eo est, ut doceat, an uel operibus nostris uel fidei tribuatur uita aeterna. Nam istud aget in sequentibus. Sed adhuc cum hypocritis luctatur, inimicis gratiæ & Euangelij Christi, nihil nisi meras iustitias & mera bona opera spirantibus, & erga iudicium Dei securis. Horum supercilium ut deiciat, utitur argumento iusti iudici Dei, cui obnoxij sunt in uniuersum omnes qui male agunt, siue Iudæi sint siue Græci. Atque ideo accommodatissime dictionibus utitur, quæ aduersentur illi securitati, quam ex discrimine & personatu populi Dei & non populi, circumcisorum & non circumcisorum sibi cōceperant. Vtpote cum dicitur

¹ Quisquis es qui iudicas.

Et:

² Iudicium Dei est secundum ueritatem.

Et:

³ Reuelationis, & iusti iudici Dei.

Et:

⁴ Qui redditurus est unicuique iuxta facta sua.

Et infra:

⁵ Aduersus omnem animam.

Et:

⁶ Mox apertè: Iudæi primum & Græci.

Et:

⁷ Omni operanti bonum.

Et:

⁸ Non est personarum acceptor. Ut reliqua taceam quæ hoc capite subiungunt.

Oportebat obseruare institutum Pauli. Aliud est iudicium Dei, aliud gratia Dei, quæ per Euangelium prædicatur in nomine Christi. Cum Apostolo necessarium esset, ut contra securos hypocritas & gratiæ Dei contemptores argumento iudici diuini uteretur, non potuit aliter illo uti, quam ut explicaret illius iustitiam. Sed de ista quæstione infra quædam dicemus.

Mira impostura planè ea quæ ab Apostolo ad hoc dicuntur, ut iustitiariorum ad gratiam Euangelij impellat, pro defensione iustitiariorum contra doctrinam gratiæ rapere.

Accumulas tibi ipsi iram.) Hoc perpetuò insonet auribus nostris, quoties uiderimus nos in peccatis perdurantes, nihilominus tam prolixè beneficijs Dei frui. Quod si contigerit nos in futura uita non alium thesaurum reperire, quam istum impiorum & contemptorum bonitatis & lenitatis Dei, certe miserè deliciabimur. Præstat ut eum de quo est Matthæi sexto, reconditum inueniamus.

Tibi ipsi.) Chrysost. annotat, impios sua ipsorum culpa perire, nec posse quicquam

OBSEK. I.

OBSEK. II.

quam adscribere Deo. Iam reuera miserū est quenquam suā ipsius perditioni inferuire. Nihil æque mordebit in futuro supplicio, q̄ ista conscientia, cogitabimus, Deus plus q̄ par erat fecit, tu in causa es huius calamitatis. Quid uideamus in illis quibus moriuntur liberi infantes? Quam difficile eruitur ipsum animis, quo perpetuo anguntur, nempe se esse in culpa quod mortuus sit infans, infantem esse neglectum? Quid quæso futurum est illis, qui per conscientiam scient se esse in culpa perpetuæ suæ ipsius condemnationis, quod tantam Dei bonitatem contempserint & pessimè inueterint?

His qui beneficiis immorantes) Posuerat generalem sententiam qua exprimeret æquitatem iusti iudicii Dei, dicens: Qui redditurus est unicuique secundū facta sua. Iam ut eam latius explicet, utitur distributione, qua docet quid iustis, quid iniustis repensurus sit iustus ille iudex in die illo iræ & iusti iudicii. Quæ sane distributione opus non habuisset, si idem redditurus esset omnibus siue iustis siue iniustis. Hic itaq; primam distributionis partem ponit, qua ostendit quid redditurus sit iustis. His, inquit, qui, &c.

ORDO LECTIIONIS.

Locus iste aliter atq; aliter legitur à ueteribus. Vetus translatio sic habet: His quidem secundum patientiam boni operis gloriam & honorē, & incorruptionē querentibus uitam æternam. Vbi nō licet certo uidere: primū quid dicat iustos quærere, quo illud *ἐν δόξῃ* sit referendum, an ad uitam æternam, ut legas, ijs quidem qui secundum patientiam boni operis uitam æternam querunt, uel ad gloriam, honorē & incorruptionē: ut legas, ijs quidem qui secundum patientiam boni operis querunt, gloriam & honorē & incorruptionē. Deinde, quid dicat Deum reddiurum iustis, quo præcedens *ἀποδοῦναι*, quod repetendū est, sit referendum, an ad uitam æternā, uel ad gloriam, &c. utrum legas, qui reddet uitam æternam, uel, qui reddet gloriam & honorem, &c.

Et certe Græcus textus ita habet, ut utroq; modo legi queat. Atq; ex ista amphibologia factum est, ut ueteres uariè legerint.

Ambrosius.

Ambrosius uerbum reddendi refert ad gloriam & honorem, &c. & quærendi, ad uitam æternam ad hunc modum. His qui secundum patientiam boni operis quærunt uitam æternam, reddet Deus gloriam, &c. Nam ita exponit: Hos dicit, inquit, qui patientiam Dei scientes, & priorum operum poenitentes, bene uersantur, freti fiducia fidei, ne diu hic positi damnum incurrant promissæ uitæ. Dabit ergo eis gloriam & honorem. Et ne non ualde magnū hoc ad præsentis uitæ comparisonem uideretur, quia & hic gloriosi uidentur quidam & honorati, adiecit & incorruptionem, ut ex eo alia gloria & alius honor intelligeretur, quando incorruptio simul comitabitur, &c. In die enim iudicii, incorruptis iam dabitur honor & gloria. Hi ergo quærunt uitam æternam, qui non solum bonæ professionis sunt, sed & uitæ. Hæc ille. Hanc sententiam sequutus apparet & Hiero. tam legendo quàm exponendo.

Origenes alteram lectionē sequitur, nempe, qua iustis tribuatur quod gloriam, honorem, & incorruptionem quærant, & Deo quod illis uitam rependat æternam. Nam ita scribit: Quærentibus, inquit, gloriam & honorem & incorruptionem pro boni operis patientia, uita æterna dabitur, nō solum iudeis, quibus credita uidentur eloquia Dei, sed etiam Græcis, quia iustum est iudicium Dei, & non tantū Iudæorū Deus est, sed & Gentium. Hæc Origenes.

Præterea & illud, *τοῖς μὲν καὶ ἐν δόξῃ*, bifariam legitur. Quidā ita. His quidem qui per boni operis perseverantiam quærunt gloriam, &c. Atq; ita uertit Erasmus in annotationibus suis, putatq; iustam esse lectionē, ut *τοῖς* articulus applicetur ad participium *ἐν δόξῃ*.

Quidam uero, his quidem qui sunt secundū tolerantiam boni operis, hoc est, qui sunt perseverantes in bono opere, ut quemadmodum mox *οἱ ἐν ἐλπίδι*, id est, eos qui sunt ex cōtentione, pro, cōtentionis dicit, & *οἱ ἐν νόθῳ*, id est circumcisos. Et certe contextus uerborum ita habet, deinde cōiunctiones istæ *μὲν* & *καὶ*, quidem & uero, ita positæ sunt, ut quemadmodum absolu-

te con-

A te contentiosos uocat *ὁυ ὁυ ἐχθέραις*, id est, eos qui sunt ex contentione, ita absolute quoque perseverantes in bonis operibus uocet, *ὁυ καὶ ὑπομονῶν ἐργῶν*, id est, eos qui in bono opere in benefaciendo perdurant. Per gloriam, honorem, incorruptam uitam, felicitatem futuram, intelligunt Ambrosius & Chrysostomus.

His uero, qui sunt ex contentione, &c.

LECTIO.

Est hic *ὁυ ἀκολλῶν*. Cum enim ordine lectionis & consequentiæ sequi deberet: His uero qui sunt ex contentione, &c. iram & indignationem, subaudi, reddet Deus, subiicitur, ira & indignatio, intellige, reddetur gloria autem & honor omni operanti bonum, id est, reddetur, ut appareat hic initium esse nouæ antithesis. Atqui sic solent qui ex animo loquuntur, & magis in rem quam in uerba ardent, quæ negligentia etiam Ciceroni nedum Apostolo non ingrata uidetur.

Qui ueritati quidem non obtemp.) Exponit quos uocet contentiosos. Nimirum eos, quibus illuxit ueritas, non eos, quos illa nondum attigit. Notat enim eos qui ueritati repugnabant: Id autem nemo potest facere, nisi cui illa offertur. Propterea, non dicit: Qui ueritatem non nouerunt. Sed qui non admiserunt, non acquieuerunt repugnarunt, contentiose resisterunt.

Recte autem dicit, ueritati. Nam cum ueritas instar lucis sit, quæ clausos etiam oculos feriat, certe non poterit non esse contentiosus qui illius splendori aduersatur. Est enim is demum contentiosus, qui nullis quamuis apertis argumentis persuaderi sustinet, sed perpetuo cogitat, quid regerat, quomodo se in speciem tueatur, ne ueritatem amplecti cogatur. Est autem ea ueritas, cuius hic Apostolus meminit, non alia quam de qua est Ioh. 1. Lex per Moysen, gratia & ueritas per Iesum Christum exorta est, & si ueritas uos liberauerit, uere liberi eritis. Ioh. 8.

B Obtemperant autem iniustitiæ.) Recto ordine antitheseos dicendum erat, obtemperant autem mendacio, uerum minus erat, quam postulabat iustitiariorum prauitas. Non enim mendacio solum obtemperant, qui ueritati immorigeri sunt, sed & iniustitiæ, facientes quæ praua sunt. Vult namque Apostolus eam cecitatem & prauitatem isti obstinationi adscribere, qua potius isti homines cuius iniquitati, quam ueritati Dei obtemperant.

Chrysostomus ex uerbis obtemperandi, notat lapsum istorum hominum non esse necessitatis, sed uoluntatis.

Indignatio, ira, tribulatio, &c.) Congeries est uocum, quia Apostolus exaggerare uult impiorum ultionem, quam sensuri sunt in iudicii die. Indignationem & iram Deo tribuit per anthropopathiam. Sed per metonymiam euadimus, ne demus Deo animi commoti passionem. Atque Apostolus per commemorationem iusti iudicii antea istam cogitationem exclusit.

Tribulationem & angustiam.) Vtraque uox sonat animi coartationem, & quandam quasi conuassationem, utpote cum in maximis malis nullus patet euadendi locus.

In omnem animam hominis.) Iuxta scripturæ phrasim saepe quidem anima pro homine accipitur. Verum quia hic non simpliciter in animam dicit, sed addit hominis, deinde operantis malum, uidetur significare, quæ hominis portio potissimum sit tribulationem illam & angustiam sensura. Nempe nobilior, anima scilicet, ut scilicet declaret grauissimas fore passiones. Est enim tanta animi angustiatum passio, ut mortem citius subeat, quam ut hanc ferat.

Operantes malum.) Operari hic non est tantum de externis factis, sed & de internis animi consiliis intelligendum, contra hypocritas & iustitiosos.

Iudæi primum & Græci.) Nam licet utriusque cognitionem Dei sortiti sint, atque ideo inexcusabiles per legem naturæ & opera Dei, ut supra primo, Iudæus tamen & legem scriptam peculiariter, atque eatenus & maiorem cognitionem iustitiæ accepit: ideo dicit Apostolus: Iudæi primum.

Quidam

Quidam intelligunt hic per Græcos non omnes nationes reliquas extra Iudæos, sed tantum Græcos, qui maiore per philosophiam diuine uirtutis & æquitatis cognitione præ alijs donati fuerunt, atq; ita Iudæos & Græcos præcipue poni, ad hunc modum. Indignatio & ira manet omnes eos qui male agunt, præcipue tamen Iudæos & Græcos, propterea quod isti maiorem lucem ueritatis consequuti sunt: licet reliquæ nationes non sint excusatæ. Nam & ipsis patefecit Deus iustitiæ rectitudinem.

Gloria uero, honor & pax.) Ex hoc loco uidemus lectionem D. Ambrosij, non ita absurdam esse, qui legit Deum redditurum gloriam, honorem, &c. Pax est omnimoda felicitas.

MENS APOSTOLI.

Vt deniciat fiduciam Iudæorum, quam in ceremonias & opera legis collocant, totus in eo est, ut ostendat exigi ueram iustitiam, quia iudicium Dei secundum ueritatem est, secundum facta cuiusq;. Deinde exigi ab omnibus nullo personarum respectu. Hinc subiicit: Non est enim respectus personarum apud Deum. Iudæis ceremonias legis non prodesse sine studio pietatis. Græcis non obfuisse quod eas non habuerint si pietati dediti fuerint.

IDEO DICIT:

Per tolerantiam boni operis. Non dicit, per tolerantiam circum: purgatorium, sabbatorum, oblationum, sed, boni operis.

Et aduersus omnem animam hominis operantis malum. Iudæi primum. Et omni operanti bonum, Iudæo primum.

SEQVUNTUR DVAE QVAESTIONES.

Quæstio I.

Prima. Quomodo nos ex Apostolo doceamus hominem iustificari coram Deo ex gratia per fidem solam, quæ est in Christum Iesum, & non ex operibus, cum hic idem Apostolus dicat: Qui reddet unicuique secundum facta sua. Et, Reddet uitam æternam operanti bonum, &c. Et Christus Matth. 16. dicat se redditurum unicuique secundum opera sua. Quid igitur faciemus illis locis, qui fidei adscribunt salutem & uitam æternam? Imo toti Apostoli disputatio ni hac Epistola, & ea quæ ad Galatas est, qua tuetur fidei iustitiam? Quid respondēbimus aduersarijs, qui ex isto loco & similibus, doctrinæ nostræ calumniam struunt?

RESPONSIO AD ISTAM QVAESTIONEM.

Primo, exigemus ab aduersarijs ut dent gloriam uerbo Dei, gloriam inquam ueritatis, non solum hoc loco & similibus, sed & alijs, qui fidei, salutem, uitam, & iustitiam adscribunt. Est enim utrobique Dei uerbum, purgatum seipsum. Idem faciemus & nos. Haud enim sibi ipsi aduersatur spiritus sanctus. Verum est quod scribit Apostolus. Iudicium Dei iustum est, secundum ueritatem est, reddet unicuique secundum facta sua, bonis bona, malis mala. Utinam utrique istud probe pendamus, non ad contentionem, sed ad ædificationem. Et tamen uerum est etiā, quod infra scribit cap. 3. 4. 5. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt in eum. Et, Iustificati gratis per gratiam ipsius. Et, Ei qui non operatur, creditur autem in eum qui Iustificauit impium, fides eius reputatur ad iustitiam, &c. Et quæ habet ad Galat. ad Eph. ad Tit. & alijs locis.

Deinde, ut liqueat ista sibi ipsis non esse contraria, nec posse quæ hic Paulus ponit aduersarijs patrocinari, expēdemus quid hic faciat Paulus, & quomodo istis non solum non contra fidei iustitiam & gratiæ doctrinam, sed magis pro illa contra fiduciam operum utatur.

Duo sunt hominum genera, quibus Apostolus doctrinam operum obijcit propterea, quod ad gratiam Christi male se habeant. Vnum est eorum, qui sub professione fidei & gratiæ Christi de fide præsumunt multa, cum non fidem sed opinionem tantum fidei habeant, atq; ex mortua fide animi securitatem conceperint. Istos excitat, dum fidei efficaciam urget operibus bonis, esse declarandam. Et ad istam inanem fidem respiciunt etiam patres, quando dicunt,

A dicunt, non iustificari quenkum sola fide, quæ sit sine operibus, intelligentes non ueram illam, sed mortuam fidem. Alioqui si de uera intelligerent, nõ secus esset: quàm si dicerent, non sufficit solus ignis ad calefaciendum, sine calore, quæ perissologia absurda esset. Iam nec Paulus de alia quàm de uera & efficaci fide loquitur, dum iustificationem illi adscribit. Sed de istis postea, ubi ad tertium caput peruenerimus. Hic nihil huius agit Apostolus.

Alterum est eorum, qui nondum doctrinam Euangelij acceperunt, sed illi magno studio reluctantur securi persuasione propriæ iustitiæ, & opinione legalium obseruationum, ut sunt hypocritæ, & pertinacissimi iustitiarij. Cum istis pugnat hoc loco Apostolus, totus in eo, ut conuincat primum esse peccatores, deinde, ut illis fiduciam iustitiæ legis eximat, & iustitiæ Dei quæ per fidem est desiderium inculcet. Ad istorum personas hic sese accommodare studet. Nam aliter loquendum est, cum illis qui ex lege iustitiam querentes siue naturæ siue scriptæ, repugnant gratiæ & aliter cum illis qui peccatorum suorum conscj gratiæ Christi capaces facti sunt. & alioqui plus satis diuinã iustitiam metuant.

Quibus quæso argumentis alijs cum hoc hominum genere, nempe iustitiaris & hypocritis ageret, quàm quibus utitur omnium accommodatissimis, nempe, iudicium Dei esse iustum, esse secundum ueritatem. At iustum Dei iudicium est, ut cuiq; secundum facta sua rependatur. Nam hoc exigit iustitia Dei ut bonis bona, malis mala retribuatur. Id sane oportet illis obijcere, qui de peccatis suis securi gratiam Dei respuunt, & lege Dei, cui non obediunt, siue scriptæ, siue naturalis, nituntur. Non ad hoc ut doceatur, non esse aliam uiam salutis, quàm quæ est ad normam iustitiæ iudicijq; Dei, negeturq; doctrina gratiæ. Neq; ad hoc, ut tribuatur hoc uiribus humanis, quod queant iustitiæ operibus uitam promereri æternam: cum & Dauid dicat. Ne intres in iudicium cum seruo, &c. Et Apostolus infra cap. 3. Non est iustus, non est qui faciat bonum, nõ est usq; ad unum. i. ne unus quidem. Sed ad hoc, ut metu iustitiæ Dei, agnitioneq; peccatorum suorum adacti, ad regnũ gratiæ quæ est per fidem Christi adducantur, & per Euangelium Dei saluentur, cum non liceat alioqui saluari, non quod non uerum sit, quod hic dicit Apostolus, sed quod non sit iustus, qui non peccet qui non opus habeat ut gratiæ Dei per Christum saluetur.

B Et ut intelligas planè quæ dicimus, finge debitorem esse mille aureorum, non habentem quidem unde soluat. & tamẽ perpetuo uel non intelligentem debita uel non agnoscentem suam penuriam, quàm non sit futurus soluendo, si creditor aliquando sit ad iudicem rapturus. Deinde finge amicum esse, qui remissionem totius debiti paratus sit, impetrare à creditore, illamq; offerat nihil exigens aliud, quàm agnitionem debiti, & fiduciam remissionis per suum interuentum.

Quod si debitor istam gratiam non agnoscat, quin magis studiosè repellat, tuq; sis constitutus ab amico illo proximus quidã, ad hoc ut persuadeas misero quatenus oblatam gratiam, unicam scilicet liberationis uiam admittat, audiasq; ab illo perpetuo istas uoces. Nihil debeo. Aut non tantum debeo. Aut nihil exigit creditor uel iudex. Aut bene soluẽdo sum. Aut omnia reddidi. Tantum uel tantum dabo, & liber ero. Non timeo sententiam iudicis. Bene absoluet me. Causam non habeo malam. Quid isti diceres aliud quàm quod primum aperires debiti magnitudinẽ: deinde iusti iudicij quod experturus sit, iustitiam & ueritatem, quomodo soluenda sint omnia si causam permiserit deferri ad iudicem, quomodo hoc habeat iudex, ut fontẽ puniat, in fontem dimittat, ne speret hic se facile euasurum. Consuleres, ut oblatam amici gratiam acceptaret, antequàm ad iudicium traheretur, quod ea esset unica euadendi uia.

Ad eum planè modum habet & institutũ Pauli hoc loco. Respicit ad personas, cum quibus luctatur. Obijcit iustum Dei iudicium postquam euicte esse

esse peccatores. Interea quidē fatetur, iustis dari uitā aeternā, sed illis qui in bonis operibus perseverant, quia tamen nemo prorsus hoc facit, nec ualet, sine gratia Christi, isti disputatiōi subnectit doctrinā gratiæ & reconciliatiōis.

Lucæ 10.

Tale est & quod Christus facit, Lucæ 10. erga eum scribam & legisperitum qui tentando dicebat, Magister quid faciendo uitam aeternam possidebor? Cui dicebat, Quomodo legis in lege quid scriptum est? Et, hoc fac & uiues. Q. d. Solue quod debes & liber eris.

ADVERS. ITA QVE ERRANT.

1. Primum, quod putant nos istos locos uel non intelligere uel negare.
2. Deinde, quod ipsi eos locos qui gratiam Dei & iustitiam fidei commendant, fugiunt, aut sinistra interpre. corrumpunt populorū; Dei nō proponūt.
3. Tertio, quod putant non posse utraq; ista uera esse factor legis iustificatur, & coram Deo non iustificatur, ex operibus legis omnis caro, unde negare coguntur, fidem solam iustificare, putantes bona opera à nobis negari mercedem habere coram Deo, id quod non negamus, cum tota scriptura hoc inculcet, ad hoc, ut bene operemur. Sed hoc dicimus, quod non sit iustus quisquam futurus corā Deo, qui soluere, queat sua iustitia, atq; ideo eam iustitiā que per fidem Christi est, omnibus necessariam esse, adeoq; solam iustificare.

Iam, ut istam quæstionem absoluam si aduersarijs nostris ita arident, illi de iustitia Dei, & operum loci, quibus Deo tribuitur, iustum iudiciū in omnem animam hominis operantis bonum, uel malum, non prohibemus, neq; negamus eos esse ueros. Duntaxat hæc faciant.

1. Primum uideant ut sint iusti, nihil omittentes eorum quæ facienda sunt, postquam operibus suis ita confidunt, ut neglecta gratiæ doctrina audeant stare iudicio Dei.

2. Deinde ut nobis non adimant thronum gratiæ, permittant nobis eos locos, qui fidei in Christum tribuunt iustitiam, salutem, & uitam, quando quidem scimus nos esse peccatores, nec posse in iudicio Dei nostram etiam iustitiam persistere, si remota misericordia iudicetur. Nos enim malum fiduciam ponere in sanguinem Christi, quam in nostram iustitiam, malum fide amplecti prædicationem gratiæ, quam doctrina meriti humani seduci.

3. Tertio fatemur, neminem inani fide, uel fidei opinione saluari, ne perpetuo nobis istud impingant, sed uera & efficaci fide, quæ corda iustificat.

4. Quarto exigimus opera & nos, sed ut testes fidei, non ut causam salutis, quam uni gratiæ Christi tribuimus, idq; iuxta scripturas sacras quibus Dei gratia in finem usq; nitetur, Deoq; grati erimus.

In summa, duo sunt fora, unum legis iustitiæ, & iusti iudicii Dei. Hic dantur peccatores, saluantur iusti, legis factores, si qui sunt, sed Paulus euincit non esse. Hic merces secundum debitū datur. Alterum est gratiæ, thronus Christi mediatoris. Hic iustificatur impij & saluatur gratis, si pœnituerint & crediderint. Huc pertinet doctrina Euāgelij. Hic imputatio est iustitiæ infra 4.

ALTERA QVAESTIO.

(Querentibus gloriam & honorem, uel uitam aeternam.) Queritur potest hic, Quomodo iusti, id est, perseverantes in bono opere, dicantur querere gloriam & honorem, &c. cum unicus scopus sit eorum qui Deum diligunt, ut illi placeant, & ad uoluntatem eius uiuant, & Philosophi agnouerint uirtutē esse non propter fructus qui illā sequuntur, sed propter seipsam sequendā & appetendā.

Ad hæc quomodo gloriam, honorem querant pro boni operis patientia, uel per boni operis patientiam, cum omnem fiduciam nō in sua bona opera sed in Dei misericordiam collocent.

RESPONDEO.

Primo, Quod iusti futuram uitam cum illius gloria & immortalitate (ut Erasmus hic *ἀφθαρσίαν* uertit,) querere dicuntur, nihil mirū est, cū & Rom. 8. dicantur illā sperare. Iā certe quod quis sperat, etiā querere dici potest, sed id nō est ita intelligendū quod principaliter hoc querāt, sed magis secundario.

Ad secun-

A Ad secundum respondeo. Si recta lectio acceptetur, cuius supra memini, non potest hinc colligi, quod iusti tametsi uitam æternam quærant cum illis gloria & honore, & incorruptione, illam quærant bonorum operum suorum respectu, sed simpliciter, quod in bono opere perseverent, & quod uitam æternam quærant, id quod possunt facere etiam sine aliquo respectu & fiducia operum suorum quantumvis bonorum.

Quemadmodum enim impij & perseverantes in malo opere, tametsi nõ ideo mali permanent, ut sibi ipsis æternum supplicium quærant, cum nihil minus sperent aut cogitent, & tamen recte hic dicuntur sibi ipsis colligere thesaurum iræ in diem iræ, propterea quod quæ agunt, etiam si nec sperent, nec quærant, eo tamen currant & hoc operentur, ut in futuro sæculo inueniant collectum thesaurum suppliciorum, eadem ratione & de iustis intelligi potest quod hic dicitur. Nempe quod quia perseverantiam boni operis comitatur gloria, honor, et incorruptio uitæ quæ æterna, recte dicantur iusti ista quærare dum in bono opere perseverant etiam si non ideo in illo perseverent, ut hæc assequantur.

Proverbio dicitur Thustu recht vnd wol du wursts finden. Item de illis qui male faciunt, Du wirst es noch wol finden werden.

OBSER. I.

2 Qui ueritati non obtemp. Notandum hic quid sequatur eos, qui non obediunt ueritati. Nimirum ut obediant mendacijs. Nequit enim aliter fieri. Non est medium. Quemadmodum non potest non in tenebris esse, qui studio lucem aueratur diurnam.

3 Obtemperant uero iniustitiæ uidemus hic iustum Dei iudiciũ. Non dicit, obtemperant uero mendacio, quod tamen uerum est, sed iniustitiæ. Ergo non solum obtemperant mendacijs, qui ueritatem repellunt, sed & iniustitiæ, hoc est, serui fiunt omnis iniustitiæ. Quemadmodum enim qui solem auersatur, nõ hoc tantũ incurrit, quod in tenebris est, sed & quod errat et labitur ac perit ita & qui ueritatem impugnatur non solum in errore manet, sed & in facinora quæque ruit. Sic uicissim qui ueritati obtemperat non modo scientiã Dei habet, sed & iustitiæ tramitẽ ambulat. Ita & Eph. 4. Paulus cognitioni ueritatis tribuit iustitiã uitæ, & errorib. tribuit omnigenã iniustitiã.

OBSER. II.

Ephes. 4.

Apparet hic quomodo cauendum sit malum contentiõis, unde ista mala fluunt. Videmus hodie quid faciat hoc malum apud eos qui libidine contendendi laborant.

OBSER. III.

Iudæi primum & Græci. In his duabus nationibus, uidemus ab eo plus requiri, cui plus est datum. Deinde etiam eos quibus non est tantum quantum alijs datum haud quaquam fore liberos à iudicio Dei. Nam omnibus, licet inæqualiter, tantum est à Deo datum, ut nequeant esse inexcusabiles, si quod malum est faciant.

OBSER. IIII.

Non enim est personarum respectus apud Deum.) Adhuc in eo est Apostolus, ut commemoratione iusti iudicij Dei, quo reddi dixit unicuique secundum facta sua, bona operanti gloriam, honorem & pacem, mala uerò, iram, indignationem & afflictionẽ, utrobique Iudæo primum & Græco, & Iudæos & Gentes ad eam iustitiã quæ per fidem est in Christũ, capestandam adhortetur.

Et quia dixerat Iudæo primum & Græco, atque ideo eiusdem sortis fecerat coram Deo & Iudæos & Gentes, uideretur hoc uerò Iudæis rarum & insolẽs adjicit hanc probationem, celebrem in scripturis nempe, Apud Deũ non esse respectum personarum.

Habetur autem hoc dictum Deuteronomio 10. in hunc modum. Circumcidite igitur præputium cordis uestri & ceruicem uestram ne induretis amplius, quia Dominus Deus uester ipse est Deus deorum, & Dominus dominantium, Deus magnus, & potens & terribilis, qui personam non accipit. Quibus sane uerbis Moses præposteram fiduciam Iudæorum excutit, quam sibi de circuncisione & patribus conceperant, unde Apostolus commo- disse hunc locum probationis uice induxit ut cum primis notum Iudæis, quem tamen non rectis oculis intuebantur.

Deuteron. 10.

Est autem ἡ προσωποληψία, cum non ex merito causæ, sed ex respectu per-

e 2 sonæ

illi contraria est
quæ Deo datur
ἀναλογίᾳ
οἰα.

Ephes. 6.
Coloss. 3.
A. 10.

sonæ iudicatur. Vocat uero scriptura personam, uel uultum, externum statum & conditionem hominis. Vt si sit Iudæus, Græcus, circumcissus, præputiatus, diues, pauper, dominus, seruus, mas, fœmina. Atq; ita utitur hoc dicto Paulus Eph. 6. Coloss. 3. admonens heros ut seruis æqui sint. Et Petrus apud Cornelium hoc dicto pulchre & commodissime utitur, cum dicit, In ueritate comperio, quod Deus personam non respicit, sed qui ueretur ipsum, & facit quod iustum est, in quacunq; gente sit, est ei acceptus.

Rom. 10.

Probatur itaque fortissime non esse eam Iudæis coram Deo prærogatiuam, ut soli si bene egerint, bona sint recepturi, gentibus uero non ita, aut si male egerint, non sint recepturi mala, recepturi uero sint qui ex Gentibus sunt, id quod esset personarum respectu duci, Deoq; non bene conueniens, sed magis eam esse iusti Dei iudicii æquitatem, ut qui bene egerit quisquis sit, siue Iudæus siue Græcus, bona recipiat, qui male, mala. Atque hoc etiam agit infra cap. 10, ubi dicit: Non enim est distinctio Iudæi et Græci, Quisquis inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt, & quicumq; in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

Hac copulatiua propositione declarat præmissam scripturæ sententiam, ad quid eam iuduxerit aperiens: Nempe nec Gentes excusari posse coram Deo, si deliquerint, propterea quod legem non habeant, quam habent Iudæi, sed perituros sine lege scripta qui sine lege scripta deliquerint. Nec Iudæos excusabiles esse si in lege peccauerint, sed per legem iudicandos. Atq; ita nullum esse coram Deo personarum nempe Iudeorum & Græcorum respectum. Iudæum non ideo euasurum pœnas, quod Iudæus est, Græcum non ideo damnandum, quod Græcus est, & legem scriptam cum Iudæis nō habet, sed unumquemque iudicandum fore iuxta id quod gessit.

Chrysostomus illud de Gentibus, sine lege peribunt, intelligit idem esse, atque non grauius sed mitius iudicari, hoc est non habere legem accusantem, sed ex solis naturæ rationibus iudicari. Et reuera mitius perit, qui uia tantum ratione perit. Ista uero eo pertinet ut declaret Apostolus tam abesse, ut Iudæis conferat impunitatem lex Moyli, ut sint duplici nomine peius damnandi. Nam præterquam quod & ipsi ex naturæ rationibus iudicantur, iudicantur etiam ex sententia legis scriptæ, quam transgrediuntur. Quanto siquidem maiore imbutus est diligentia tanto maiores dabit peccatorum pœnas, qui per legem delinquit.

Non enim qui audiunt legem iusti sunt apud Deum, sed qui legem factis exprimunt, iusti habebuntur.

Vetus habet iuxta Græcū, factores legis. Sed factor legis magis est qui condit quam qui seruat præcepta legis.

Posteriorē partem copulatiuæ propositionis quam præmiserat hac subiecta sententia probat, cum ordine deberet priorem primo loco probare quæ gentes sine lege peccantes sine lege quoq; perituras dicit. Verum quia ista posterior pars qua in lege peccantes per legem iudicandos dixit probatione facilius est, mox eam exequitur, priorem quæ maiore declaratione operus habebat, pluribus postea probabit.

Videretur aut omnino superuacaneū, probare eos qui in lege peccāt, lege quoq; iudicandos esse, nisi ea fuisset Iudæorū insania ut ex lege sibi iustitiam sperarent, quam tamen non seruabant, ut Christus illis opprobrat Iohan. 7. quasi satis sit audire legem, licet factis contra illam delinquas, & non magis requiratur, ut quæ præcepta sunt opere præstentur.

Videtur itaq; Apostolus breuī quidē sententia sed satis aperta & cui contradici nequeat, Iudæorū præposterā legis fiduciā taxare ac deicere. Verum post aliquanto latius exequetur illud, per legem iudicabuntur legis transgressores ubi nominatim per Apostrophem Iudæos alloquetur.

O B I E C T I O.

Inter reliquas scripturas quas pro doctrina & fiducia operum contra doctrinam

A cirinam fidei & gratiæ Christi falso usurpāt quidā, etiā hanc Apostoli sententiam inducūt, qua putant se doctrinā de fidei iustificatiōe cōuellere posse, & probare, non ex fide tantum, sed ex operibus iustificari hominē coram Deo, cum Apostolus infra cap. 3. apertē colligat, nullam carnē, id est neminē prorsus iustificari corā Deo ex operibus legis, ut iustificatiōe fidei omnibus & Iudæis & gentibus ad salutem necessariā faciat. Quid ergo dicemus hoc loco? Nam omnino sibi ipsi discrepare uidetur Apostolus. Hic dicit factores legis iustificari, & ne putes intelligendū esse coram hominibus tantum & non coram Deo, addit apud Deum. Infra colligit & concludit neminem prorsus coram Deo ex operibus legis iustificari, quod certē priori sententiæ uidetur conuenire non posse.

RESPONDEO.

Duplex negociū obijcit ista quæstio. Vnum quomodo respondeamus aduersarijs propriæ iustitiæ doctoribus & gratiæ hostibus, Alterum quomodo tueamur Apostolum ne calumniæ pateat.

Quod attinet ad argumēta aduersariorū, nō est opus ut hic multis agam, cum paulo supra illis respōderim, & hoc loco Ambrosium illis obijcere liceret, si cum Ambrosio sentirem qui hanc sententiā Apostoli istis uerbis exponit. Hoc inquit, dicit Apostolus, quia nō hi iusti sunt qui audiūt legē, sed qui credūt in Christū, quem lex promisit, & hoc est facere legem. Omnis autē nō facit legem, qui nō credit legi, dum non recipit, cui lex testimoniū perhibet. Qui autē in lege nō uidetur esse, quia incircūcisus est carne, credit autē in Christum, hic fecisse legem dicitur. Et ille qui se dicit in lege esse, id est Iudæus, auditor legis fit, nō factor, quia nō credit in Christum scriptū in lege, sicut dixit Philippus ad Nathanael, Quem scripsit Moyses in lege, & prophete, inuenimus Iesum. Hæc ille, quæ si obijcerē aduersarijs, puto non haberēt quomodo negociū ex hoc loco facerent. Et certe quanquam argumentis & menti Apostoli ista Ambrosij expositio non satisfaciāt, tamen satis liquet istum Dei uirum longe aliter erga doctrinam gratiæ fideiq; iustificatiōem animum fuisse quā istī sint operum doctores, id quod suis locis aliquando uidebimus, ubi Apostolus doctrinam fidei tractabit.

Relictis itaq; aduersarijs uidebimus quomodo saluētur Apostoli sententiæ in speciē cōtrariæ. Quibus explicatis puto etiā aduersarijs respōsum fore.

Factores, inquit, legis iustificabuntur corā Deo. Deinde infra. Ex operibus legis, nō iustificatur aliqua caro corā Deo. Vtrūq; uerū est. Sed audī quō.

Duplex est iustificandi corā Deo ratio. Vna ex debito, Altera ex imputatione. Nihil fingo, utraq; ponit Apostolus ipse, ut infra uidebimus cap. 4. Quæ debiti est, ad operadores pertinet. Quæ imputationis, ad eos qui nō operantur sed credunt in eum qui iustificat impiū. Vna est legis, altera est Euangelij. Iam da mihi qui legi Dei bonis operibus satisfaciāt, ita ut nequeat transgressiōis damnari, is certe corā Deo iustus habebitur, mercedemq; iustitiæ capiet ex debito. Nam ei qui operatur, inquit Apostolus, merces nō imputatur secundū gratiā sed secundū debitū. cap. 4. Quem autē dabis, qui faciat bonū & non peccet? Non est, inquit, qui faciat bonum & nō peccet, ne unus quidē, infra 3. Et Dauid. Ne intres, &c. quia nō iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuēs. Ideoq; beatos uocat eos quibus remissæ sunt iniquitates & quorum tecta sunt peccata. Quod itaq; Apostolus hic dicit. Non auditores legis sed factores legis iustificantur corā Deo, ad eos pertinet qui iustitiā quærebāt ex operibus legis, quam propriā iustitiā uocat cap. 10, discernēs illam à iustitiā Dei quæ per fidem est in Christū, quasi dicat, Quod si iustitiā coram Deo eam queritis quæ est ex operibus legis, certe ea nō est ex audita, sed ex præstita & opere adimpleta lege. Iuxta legē non poterit Deus iustificare eum qui audit tantum legem, & nō facit ea quæ lex præcipit, sed eum iustificabit, qui totam legem factis exprimit. Vos autē cum tantum sitis auditores legis, legis præcepta non seruantes, quæ est ista insania, quod iustitiā

stítiam uobis & salutem pollicemini ex operibus legis, cum magis sitis ex legis sententia, quam non seruatis, cōdemnandi: Proinde relicta illa propria iustitia, quam ex operibus nō seruare legis frustra queritis, apprehendere iustitiæ imputationē quæ per fidem est in Christum. Ista est mens Apostoli hoc loco. Vnde facile patet, quomodo quod infra dicit neminē iustificari ex operibus legis, sic accipiendū. Nempe, non ita, quod si quisquam esset qui totam legem seruaret, ut illi non sit coram Deo futura iustitiæ merces. Absit. Nam istud iudici iusto non conueniret. Sed ita, ut intelligas neminem esse mortaliū, qui legem seruet, hoc est, iustitiæ legis, quæ animam planē cōlestem & spiritalē requirit, satisfaciāt. Ideo scilicet, neminem coram Deo iustificari dicit ex operibus legis, quæ certē in se bonā sunt & sancta, atque ita relinqui, quarendā esse eam iustitiā, quæ propter fidem Christi gratuito imputatur credentibus.

Nihil ergo discrepant istæ Apostoli sententiæ. Verum est, opera iustificānt, Rursus uerum est, opera non iustificānt sed fides. Iustificānt opera, sed certē peccatorem non iustificānt cum ea non habeat. Non iustificānt opera, sed fides, quia nemo est qui faciat bonum & non peccet, cui deberetur merces ex debito propriæ iustitiæ, credenti uerō per gratiam quæ est in Christo, imputatur iustitia. Fac ueram esse istam sententiā, Nectar deorum potus, ut poetæ fabulantur, inebriat & Ambrosia deorum cibus saturat. Iuxta illud, Iupiter ambrosia satur est, & nectare uiuit. Deinde subiunge negatiuam. Nempe ambrosia nemo saturatur & nectare nemo inebriatur, sed pane & uino saturantur & inebriantur mortales. Possunt ne utræque ueræ esse? Possunt, si intelligas, ideo non saturare ambrosia mortales, nec inebriare nectar, non quod in seipsis hoc non faciant, si utare, sed propterea quod mortales illis non utantur.

Ceruisia inebriat. Verum est si bibas. Ceruisia nemo inebriatur sed uinum. Et hoc uerum est, si de illis intelligas, qui ceruisiam non habentes, uinum bibunt. Fac ceruisiam esse propriam iustitiā, uinum iustitiā Dei qua letificantur corda. Et transfer causam ad eos qui neq; ceruisiam habent, neque frumentum unde illa conficitur, hoc est, qui prorsus alieni sunt à ceruisia, atque ideo uinum bibunt & inebriantur. Item uerum est. Panis confortat cor hominis, ut est in Psalmo 104. Rursus uerum est. Non panis sed manna confortat cor hominis. Quomodo? Si respexeris eos qui quadraginta annos in deserto palabundi nec panem habebant nec frumentū unde fit panis, & tamen cōlesti cibo pascebantur.

Ad eum planē modum uerum est, Qui legem factis exprimunt, iustificāntur coram Deo. Et rursus uerum est. Ex operibus legis nemo iustificatur coram Deo, sed ex fide. Videlicet non legis sed carnis nostræ defectu, quem gratia Christi adimplet, ut qui non possumus bonis operibus saluari, legi quæ Dei satisfaciētes ex debito iustitiæ mercedem apprehendere, saluemur per gratiam imputatæ iustitiæ, beneficio Christi, quod credentibus ipsum est promissum.

Hoc pacto, arbitror & conciliatas esse Apostoli sententiās, & responsum aduersarijs, fidelium sit iudiciū.

Nam cum Gentes, quæ legem non habent, &c.) Iam priorem partem præmissæ propositionis probat, qua dixit eos qui sine lege delinquūt, sine lege etiam peccituros esse. Probat autem ad hunc modum.

1. Iure pereunt, qui scientes & prudentes faciunt quod malum esse sciunt.
2. Gentes uerō malum quod sciunt prudentes faciunt.
3. Ergo iure pereunt.

Assumptionem probat, ex eo quod ex Gentibus reperiantur qui quæ legis sunt facientes, ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, atq; ideo licet legem non habeant, uidelicet Moyse, sibi ipsis sunt lex, attestante illud propria ipsorum cōscientia, mali boniq; non ignara, utpote, quæ cogitationibus,

nibus, uel potius ratiocinationibus suis, uel quæ bona sunt defendat, uel quæ mala admittuntur accuset.

Illud Natura quæ legis sunt faciunt non eodem modo etiam apud ueteres exponitur. Ambrosius intelligit eos ex Gentibus, qui Christo crediderunt, opusque legis dicit esse fidem in Christum, legis finem.

Ambros.

Hunc imitatur Augustinus exponens illud *quod*, natura, de restituta natura per gratiam Christi. Hunc mouet quod Apostolus dicit opus legis scriptum in cordibus istorum, cum Hieremiæ trigesimo tertio illud adscribat in nouo testamento.

August. de spiri
tu et litera. 26a
27.28.

Chrysost. per naturam hic intelligit naturalem illum intellectum & colligendi discernendique facultatem.

chry.

Hieronymus intelligit de ethnicis, siue qui ante Christi natiuitatem naturaliter iusti fuerunt, siue qui etiam nunc boni aliquid operantur.

Hiero.

Quidam ex nostris cum Ambrosio & Augustino, quidam cum Chrysostomo faciunt. Mihi uero ita uidetur, saluo tamen aliorum iudicio.

Per naturam.) Cum Chrysostomo intelligendum esse naturalem discernendi inter bona & mala rationem & facultatem. Ratio est, quod Apostolus uidetur disputare de Iudæis & gentibus extra Christi adhuc gratiam constitutis, nihilque aliud agere quam ut probet utrosque inexcusabiles esse, si peccauerint. Et quia uidebatur iniquum Gentes æque atque Iudæos damnari, cum ipsæ legem non receperint, ista induxisse non de quibusdam tantum, sed in uniuersum de omnibus, ad hoc ut ostendat et Gentes non esse sine lege, hoc est, norma quadam quæ dicet recte uiuendum & quod malum est fugiendum esse. Huc puto omnia pertinere.

Quæ legis sunt.) Non dicit omnia quæ legis sunt. Vt recte Hieronymus dixerit Apostolum loqui de iis gentibus quæ aliquid boni operantur. Neque enim necesse est, ut omnia legis faciat Græcus, ad hoc, ut declaret se scientiam habere boni & mali.

Sibi ipsi sunt lex.) Hoc est ex lumine naturæ tantum habent ut se ipsos doceant quid rectum, quid iniquum, quid faciendum, quid non, etiam citra Mosaicæ legis adminiculum.

Opus legis.) Id est hoc quod lex Moysei præstat Iudæis, iubens ac uetans, fac hoc, omittit illud. hoc præstat naturalis intellectus Gentibus, ut utrique legi sit idem opus.

Scriptum in cordibus.) Ad differentiam legis Mosaicæ scriptæ in chartis.

Simul attestante conscientia.) Non simpliciter attestante, sed, simul. Vt intelligas eam naturalem colligendi & iudicandi uim, in cordibus scriptam non esse occultam, sed ita manifestam ut peccantis conscientia & cogitationes simul astipulentur & attestentur.

In die quo iudicabit occulta hominum.) Hypocritas urget. Nam non solum occulta sed & manifesta iudicabuntur.

Iuxta Euangelium meum.) Suum uocat singulari affectu, propterea quod esset sibi concreditum.

Per Iesum Christum.) Bisariam legitur. Aut enim refertur ad iudiciū quod Christo traditū est a patre, aut ad Euangelium quod Paulo per Christum est concreditum.

Non est personarum respectus apud Deum.) Huius loci usus tria habet.

OBSER. II.

1 Vt sciamus æquitatem iusti iudicii Dei, qua fiat, ut non simus euasuri peccata si male egerimus, propterea quod aliam personam gerimus à Turcis & alijs incredulis. Hoc terreat.

2 Vt sciamus apud Deum non esse differentiam Iudæorum et gentium, diuitum & pauperum, maris & foeminae, domini et serui, sed salutem esse expectandam omni credenti & inuocanti. Hoc soletur.

3 Vt & nos ad exemplum patris nostri, personas non recipiamus. Hoc admoneat.

Si enim gentes natura quæ legis, &c.) Videmus hic neminem scientia recti destitutum.

OBSER. III.

e 4 tui.

tui. Plura sciunt mortales omnes quàm faciant, atq; ideo relinquitur, nemi-
nem non perire sua culpa.

OBSER. III. Obseruanda igitur conscientia quæ perpetuo carpit ac monet peccâtes,
idq; in hac uita, ne cogamur illius testimoniū ferre in die iudicij, ubi occul-
ta omnia iudicabuntur.

Notent etiam hic, qui non putant possibile esse, ut Christus sit omnia iu-
dicaturus. Nihil opus habebit externis testimonijs cum ipsa conscientia sit
de peccatis testatura. Exemplum esto Sap. 5.

OBSER. II. *Secundum Euangelium meum.*) Videmus hic nō solum hoc esse Euangelicæ do-
ctrinæ, ut remissionem peccatorū per Christum prædicet, sed exigi etiam,
ut & iudiciū omniū prædicetur per Christum futurum. Recte itaq; in arti-
culis fidei nostræ positum est, qui uenturus est iudicare, &c.

Eccē tu Iudæus cognominaris, &c.) Iudæos nunc nominatim adoritur peccatorūq;
cōuincit non minus q̃ Gentes, imo Gentibus in uitæ perversitate adæquat.

Et quia dixerat apud Deum non esse respectum personarum, eas perso-
nas quas gerebāt, imo eas gloriās quas perpetuò flabant, ob oculos obijcit,
recenset, & exaggerat, ut uidelicet eo maiore condemnatione dignos decla-
ret, quod tot donis potiti, nihilo secius malitiæ studerēt quàm Gentes ipsæ.
Qui enim plus accipit, plura reddere tenetur.

Recenset autem prærogatiuas numero decem, quas sibi Iudæi aduersum
Gentes superbiendo sumebant, & magno supercilio ostentabant, quas ad
tres principales & summarias redigere licet nēpe primo, quod essent pecu-
liariter initiati Deo. Deinde, quod cognitionē diuinæ uolūtatis præcipuam
haberent. Tertio, quod doctores etiam essent reliquorum mortalium.

Postquam ista recensuit, subiicit quàm non respondeant istis prærogati-
uis, uitæ probitate sed & ipsi nō minus q̃ reliqui mortales cōtra eam ipsam
cognitionē diuinæ uolūtatis quam ex lege habebāt, delinquit, furādo, adul-
terando, sacrilegium admittendo, per legis transgressionem Deum dehone-
rando, quæ omnia ad hoc faciunt, ut doceat & ipsos sub peccato cōclusos ex
lege non posse sibi sperare iustitiam, atq; ideo necesse habere gratia Christi
non minus quàm Gentes.

Eccē tu Iudæus cognominaris.) Magnus erat nominis istius splendor, in quo &
Iudæi plurimum insolescebant. Huic occurrit tacite, tantum commemorās
obiter prærogatiuam. Iudæus, inquit, cognominaris. Benè. Sed quæso, lu-
dæum ne præstes?

2. *Acquiescis in lege.*) Bisariam exponitur. 1. Acquiescis, id est, delectaris, il-
laniteris. 2. Chrysostomus legit. Non dicit, inquit, accepisti legem, sed ac-
quiescis in lege. Neq; enim circumuendo laborandum fuit Iudæo, quæren-
dumq; quid faciendum, sed statim in promptu legem ad manū habuit, quæ
illi uiam ad uirtutem ostenderet.

Notanter itaq; dicit, Acquiescis in lege, siue delectaris in lege, places ti-
bi de lege, quasi cubes in ipsa lege. atq; ideo insolescis. Magnum est fateor.
Sed quæso, Seruas ne legem?

Deuter. 4. Animos illorū extollebat singulare donum datæ legis, de quo est Deut.
4. Quæ est gens cui sint leges, &c. ut est lex ista, &c. quemadmodum & Psal.
147. Annunciauit uerbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israël. Nulli
genti sic fecit.

3. *Gloriaris in Deo.*) Notanter non dicit. Colis Deum. Ex Deo, inquit, tibi quo-
dammodo laudem quæris. Quemadmodū solent de sæculi magnatibus nō
nulli gloriari, quos tamen ex animo non colunt.

Ista tria pertinent ad primam Iudæorum personam, nempe quod essent
populus Dei, uel populo Dei, Deo ipsi, illiusq; statutis consecrati.

4. *Et nosti uoluntatem.*) Iam ingreditur alteram personam Iudæorū quàm gere-
bant, & de qua superbiebant. nempe quod haberent scientiam recti.

Non dicit. Erfacis uoluntatē. Sed nosti uoluntatem. Atqui seruus sciens
& non

& non faciens, uapulabit multum.

Probas eximia. *Ἰσοκρίμαζεν* Paulo est certo ac cum iudicio explorare & iudicare, quod non ad affectum sed ad intellectus iudicium pertinet.

τα διαφύγοντα.) Vetus uertit utilia, quasi esset scriptum *συμφέροντα* ista intellexerim non ita, ut uelit Apostolus uere eos ac certo cognouisse quæ sunt in ge eximia, sed quod ita gloriati sint, talemq; sibi ipsis comprobationem rerum eximiarum ac præstantium uendicauerint. Rursus nō dicit, Præstas eximia, sed Probas eximia.

Illud, institutus ex lege, ita positum est, ut liceat uel ad præcedētia uel ad sequentia referre.

κατηχόμενος.) à uerbo *κατηχέομαι*, hoc est uoce instruor, dictio est Ecclesiæ quodammodo peculiaris facta ex eo, quod primi fideles per sedulos doctores uia uoce ad fidem Christi instituebantur. Hinc Catechumeni uocati sunt, qui sic instituebantur.

Confidis teipsum.) Græce *πεποιθὸς τε*. Persuades tibi ipsi, ducē esse te &c. Vide quomodo taxet Iudæorum insolentiam.

Obserua quod non dicit, Es dux cæcorum, es lumen ambulantiū in tenebris, erudis insipientes, doces imperitos, habes formam cognitionis ac ueritatis, sed confidis te talem esse uel exactius, persuades tibi ipsi te talem esse.

Qui igitur alium doces. &c.) Tertiam personam de præsumptione docendi alios, solum ex alijs conuellit propter detestandam insolentiā & impudentiā, qua hic utebatur Iudæi in faciēdis profelytis, quomodo & Christus in eis taxat Math. 23. Curritis, inquit, mare & aridam, ut faciatis profelytū unum. Et postquam eum feceritis, facitis illum duplo peiorem.

Teipsum non doces.) Nullam probationem adiicit, qua cōuincat eos furari, adulterari, sacrilegiū committere, legem transgredi. Qua quæso ratione? An defuerūt Apostolo argumēta & testimonia? Non puto, Cur ergo non adduxit? Ideo uidelicet, quod usq; adeo creuerat id temporis Iudæorū improbitas, ut satis fuerit ista monere. Neq; enim, tametsi imprudentes essent plus satis, audebant ista negare, haud secus quā si hodie Ecclesiasticis manifestā obijcias scortationem.

Illud. Nam nomen Dei propter uos dehonestatur in gentibus.) Si Græcorū uulgatam aditionē inspicias, una dictiōe adempta, ad uerbū ista Esa. 52. reperiēs. Quidam referūt ad Ezech. ca. 36. Et certe ex ipsa probatiōe Apostoli, satis liquet, quæ fuerit etiam tum Iudæorū uita. Nimirū talis, ut scandalo fuerint nomini Dei quemadmodū perpetuo fuerunt. Potenter itaq; euincit Apostolus etiam Iudæos egere gratia Christi, neq; posse ex lege iustificari, nō minus q̃ gentes.

Detracta itaq; persona qua tegebantur Iudæi, ademptisq; omnibus glorijs eorū satis docet Apostolus, nō posse eos istis prærogatiuis corā Deo excusari, sed magis damnari. Chrysost. legit per interrogationē Alium nō doces?

Item notat omnes istas prærogatiuas tales esse, ut magis beneficium Dei quā uirtus Iudæorum in illis recēseatur, id quod facit ad auxilium condemnationis ipsorum.

Ecce tu Iudæus.) Notandum est ex eo, quod prærogatiuas diuinitus acceptas quidem sed male collocatas obijcit, quid nobis Christianis fieri possit, quā simus habituri excusationē, quibus multo concessa sunt maiora. Multo siquidem amplioris est dignitatis, esse Christianū quā esse Iudæum.

Quæ de cognitiōe obijcit & nobis sunt notanda, qui gloriamur & ipsi de cognitione diuinæ uolūtatis & ueritatis forma, quam per Euangelij prædicationem accepimus multo perfectiorem quā sit ea quæ est per legem.

Notanda est insignis illa impudentia, qua parati sumus omnes ad docendum, ea uero quæ monemus alios, non præstamus, ad hoc tantum intenti, ut aliorum peccata, nostris neglectis, obseruemus & reprehendamus.

Nec hoc prætereundum est, quod huic populo obijcit eam peruersitatem, ut cum nemini maiora diuinitus sint concessa, nemo tamen fuerit,

Huc refert
Chrysost.

OBSER. II.

OBSER. II.

OBSER. III.

OBSER. III.

fuerit, in quo nomē Dei apud Gentes & incredulos dedecorosius sit blasphematum. Metuendum & nobis Christianis hoc malum.

Tanta siquidem corruptio iam olim in populis fidem Christi profitentibus obtinuit, & hoc nostro sæculo excreuit, ut si ad illos conferantur nationes à religione Christi alienæ, iuret homo cordatus non esse sub cœlo populos, qui minus ostendant timoris Dei, pietatis, iustitiæ, & honestatis & in quibus tantum scelerum & flagitiorum impune regnantium, deprehendatur, præsertim si inspiciantur illi, qui plus reliquis de catholica & Apostolica gloriantur Ecclesia.

Nam circumcisio quidem prodest, si legem seruaris.) Postquam abstulerat supercilium illud Iudæorum, quo propter Iudaicum nomen, legem Dei, ueritatisque cognitionem insolescebant, seque coram Deo & hominibus iustos arbitrabantur, restabat de circūcisione admonere, in qua plurimum superbiebant Iudei, haud quidem, quomodo abrogata sit in uniuersum per ueritatem Christi, sed quomodo sine uera cordis iustitiā, id est, circūcisione illa interna nihil proffit, ut stultissimum fuerit Iudæos tantopere sibi de illa placere tantaque ex illa polliceri.

Est autem præpositio huius loci talis. Coram Deo ualet non carnis circumcisio, legem non seruantis. Hoc est, coram Deo circumcisus est, qui legem Dei seruat, etiam si alioqui sit præputiatus, succinctus hoc dicit alibi circumcisio nihil est coram Deo, sed obseruantia mandatorum Dei.

Nam circumcisio quidem prodest, si legem seruaris.) Ambrosius circūcisionem hic intelligit, pro ex Abrahæ semine natū esse, Abrahæ posteritati accenseri.

Mihi uidetur simpliciter accipienda non pro amputatione duntaxat pelliculæ. (Quid enim illa profuerit.) sed pro eo, quod per istam præputij amputationem gerebatur. Nam in fœdus & populum Dei assumebatur qui circumcidebatur. Erat enim circumcisio illa carnis sacramentum initiationis in ueteri, quemadmodum Baptismus in nouo testamento quo in regnū Christi qui baptizantur inaugurantur.

Dicit itaque. Quid gloriaris, ô Iudæe de circūcisione illa carnis? putas te illius beneficio iustificari coram Deo? certe falleris. Nisi enim legem seruaris, in cuius obseruantiam circumcisus, & inauguratus es, nihil proderit signum.

Quod autem non per negatiuam dicit circumcisio nihil ualet, si legem non seruaueris, sed per affirmatiuam, prodest quidem circumcisio, si legem serues, ideo factum est, ut calumniam uitaret, ne uideretur omnino omnem circūcisionis usum negare, quasi nullo pacto proffit per circūcisionem esse in populum & fœdus Dei initiatum, proinde caute dicit. Prodest quidem &c. Q. d. Gloriaris in circūcisione, illamque magni facis. Non abnuo. Est enim aliquis illius usus, sed certe illi tantum, qui legem seruauit. Nam istud demum est, quod à circumciso requiritur. Cum autem tu legem non serues, quid gloriaris in circūcisione quæ tibi nihil proderit?

QVAESTIO.

Sed hic oritur quæstio, quomodo dicat Apostolus circūcisionem prodesse licet adiecta conditione, cum alibi dicat. Circūcisio nihil est, ut primæ Corinth. 7. Galat. quinto Ultimo.

Hieronymus quæstionem istam mouet, & ita soluit. Aliquid erat & proderat tanquam signum in suo tempore. Nihil tamen etiam tum, nisi adiuncta iustitiā.

Verum illi loci Galat. quinto Ultimo, prima Corinthiorum septimo, & hic præsens inter se nihil discrepant. Quod enim hic dicit, si legem seruaris, alibi dicit, sed obseruatio mandatorum Dei, sed noua creatura, sed fides quæ per dilectionem operatur, quæ in unum tendunt. Cum ergo locum haberet in ueteri Testamento circumcisio proderat quidem, si coniuncta erat obseruatio mandatorum Dei, id quod in nouo testamento locum

A locum non habet. Iam dicas licet, Baptismus prodest quidem si fidem serues.

Quod si transgressor legis fueris, circūcisio tua in præputium uersa est.

Hoc est, Præputiato & ethnico similis es. Non es melior præputiato. Nihil tibi confert, nihil prodest tua circūcisio. Iudaismus tuus pro gentilismo habetur coram Deo. Imo si uerba Pauli exacte ponderes, nihil aliud dicit, quam quod si transgressor legis fueris, iam non Iudæus es, sed ethnicus, omnino iam non circūcisus es, sed plane præputiatus, ut ut carne sis circūcisus. Nā mox palam dicit, non esse Iudæum eum qui in manifesto, neque circūcisionem eam, quæ in propatulo est.

Ita & Hieremias hunc populum incircūcisum auribus uocat, cap. 6. & in circūcisum cordibus cap. 9. Et Stephanus Acto. 7. idem facit.

Vigilanter autem non simpliciter dicit, circūcisio præputium facta est, sed addit tua; ut uideret calumniam, ne uideatur magis circūcisionem in se quam legis transgressorem carpere, sed magis ostendat eum in culpa esse, qui transgressionem legis circūcisionem suam inanem reddiderit.

^{h. ἀποκρύσιος.} Composita dictio ab ἀκρόν quod sonat extremum & λυσιος, quod est, occultatio obductio, à uerbo λύω quod est oculo, obsepio, obduco dicta ἀποκρύσιος præputium, ab eo, quod extremum uirgæ genitalis obtineat adhuc & occultat obducta pellicula, quæ si amputata fuerit τὸν νότον ὀφθαλμὸν reddit, id est, circūcisionem. Iam scilicet facile est ex ethnico præputiato fieri circūcisum in carne.

Ergo si præputium iustificationes legis seruauerit nonne præputium illius pro circūcisione imputabitur. Et iudicabit, &c.

B Dictionem præputij bis ponit hoc loco, primo per metonimiam, secundo simpliciter. Quod enim dicit, Ergo si præputium iust. leg. ser. intelligendum est, si præputiatus, id est, ethnicus, legem ser. Atq; ut ita legis ipse contextus uerborum exquisit, cum subiungit, nonne, præputium illius. Cuius illius, præputij. At quid est præputium præputij, pro circūcisione imputabitur. Nihil. Proinde oportet, ut prius præputium metonymice pro præputiato legatur, secundum uerò simpliciter.

Vt ut collatione pro declaranda propositione, opponens ethnicum hominem, carne & natura præputiatum quidem, corde uerò circūcisum, ac legis Dei seruantem, homini Iudæo in carne quidem circūciso, corde uerò incircūciso, ac legis transgressori. Atq; ex horum collatione declarat quod dixit, non esse coram Deo personarum respectum, atq; adeo neq; respici à Deo circūcisionem carnis sine ea quæ cordis est, sed magis obseruationem mandatorum Dei, ita ut homo ethnicus præputiatus carne, circūcisus corde potior sit apud Deum homine Iudæo, legis transgressore, cum hoc ipsum habeat quod Deus unum requirit.

Etiā hoc loco disceptatio est, de quibus Gentibus intelligas, quæ iustificationes legis seruantes Iudæis meliores sint legē transgredientibus. An de Christianis uel non Christianis. Verum hoc loco, puto nihil referre de quibus accipias. Nam etiā ante Christi aduentum reperti sunt ethnici quos Deus solida iustitia donauerit, nec periculum est si de Christianis capias, ne Apostoli argumentationem infirmam reddas, quod petiuli habet locus supra cap. 1. tractatus in quo conuincit gentes peccatores scientiam recti & iusti habere, atq; adeo sciēter delinquere & inexcusabiles esse ac merito perire, etiā si legem scriptam non habeant. Cum uerò hoc loco nihil aliud agat, quam ut doceat circūcisionem carnis, ac similes externas legis obseruationes, in quibus superbiebant, iustitiamq; suam collocabant Iudæi, nihil ad ueram iustitiam facere, nihil est periculi de quibus gentibus exponamus sed expendamus ipsa uerba.

Ergo si.) &c. Quod nō dicit per affirmationē gētes ea quæ legis sunt seruare, ut antea dixerat, cōmodissimā argumētādi rationē seruat q. d. finge mihi talē esse quē

esse quempiam ethnicum. Interim permittite mihi hoc, &c. Quod argumentandi genus adeo in usu adeoque liberum & firmum esse putatur, ut & impossibilia petenti aduersario tantisper dum arguit, mentemque suam explicat, largiri nemo grauetur.

δικαιωματός το νόμος.) Sunt illa legis mandata, quae in se habent uitae probitatem, ut quae fidem concernunt & dilectionem, ad quem locum non pertinent caerimoniae legis. Neque patitur argumentatio Pauli, ut de caerimoniis legis intelligas, siue respicias ethnicum, siue Iudeum. Nam ethnicus caerimonias legis non seruat, atque ob id ipsum pro ethnico habetur, & Iudaeus caerimonias legis quidem seruans *δικαιωματός* uero illius non seruans, transgressor legis habetur.

Nonne.) utitur interrogatione satis in loco. Erat enim ista argumentatio adeo manifesta ut fiducialiter ausus sit Iudeum ipsum iudicem eius quod agebat constituere. Q. d. Esto tu ipse iudex. Cum Deus personam non respiciat, sed ipsam observationem mandatorum suorum, an non potior sit coram illo ethnicus legis iustitias seruans, Iudeo legis transgressor?

Imputabitur.) Verbum *λογίζομαι*, ab Apostolo plerumque usurpatur eo sensu, quo latini, uerbum imputandi. Impuratur autem id, quod non est in se. Ut cum dicit credenti imputari iustitiam, id est, credentem haberi pro iusto. Ita hic dicit praeputium imputari pro circumcisione, id est, praeputiatum haberi pro circumciso, pro semine Abrahae, pro filio regni.

Quod est ex natura praeputium. Rursus per metonymiam praeputium pro praeputiato. Id est, Is qui natura & conditione ethnicus & praeputiatus est, qui ita natus est, ut non sit de carnali semine Abrahae, sed natus ethnicus, nullum commercium habens cum carnali Israele.

per litteram intelligit per litteram scriptam.

Qui per litteram & circumcisionem transgressor es legis. Quomodo Iudaeus legis transgressor est per litteram & circumcisionem? An lex & circumcisio transgressores faciunt? Certe hoc alibi dicitur, lex introducta est propter transgressionem. Hoc dicit. Hoc ipsum quod legem accepisti in littera, & circumcisionem in carne, tam abest, ut te coram Deo iustum reddat, ut magis transgressor faciat legis. Vbi enim non est lex, ibi non est transgressio. Itaque quid gloriaris in eo, unde magis quam ethnicus coram Deo reus factus es & damnabilis?

Et uide Apostoli uigilantiam. Debat antithesis gratia dicere, te iudicabit qui Iudeus es, & circumcissus per litteram, & circumcisionem carnis, uerum non quadrabat proposito. Erat enim in eo, ut euinceret Iudaeos istos, neque Iudaeos esse, neque circumcisos, sed plane ethnicos & incircuncisos. Vnde & supra non dixit. Ecce tu Iudaeus es, sed Iudeus cognominaris. Et infra. Non enim est Iudaeus is, qui in manifesto Iudaeus est, neque circumcisio est, ea quae in manifesto est, propterea quod neque littera neque carnis circumcisio Iudeum facit.

Deinde quia uidebat intolerabile fore, si diceret hominem ethnicum & praeputiatum iudicare & condemnare, hominem Iudaeum & circumcissum, notanter non dixit, te iudicabit qui Iudaeus es, per litteram & circumcisionem, sed qui transgressor es legis per litteram & circumcisionem, ut tolerabile & planum reddat ethnicum hominem, legis seruantem iudicare, Iudaeum legis transgressorem, id est, meliorem esse coram Deo Iudeo legis transgressore, qui beneficio circumcissionis & litterae nullo alio loco utatur, quam ut inde fiat legis transgressor.

Non enim is, &c. Occupatio est. Poterat Iudaeus dicere. Quomodo potest praeputium imputari pro circumcisione? Quomodo potest homo ethnicus haberi pro Iudaeo incircuncissus pro circumciso? Inducit ergo duplicem Iudaismum. Externum uidelicet & internum. De externo dicit. Non enim is qui in manifesto, i. in carne, in littera, in externis & carnalibus legis iustitiis.

Isti Iudaismo adimit hoc, ut coram Deo Iudaeum faciat, aliquid conferat inter Iudaeum & ethnicum discernat.

De interno subdit. Sed qui in occulto, id est in corde, in spiritu, in ueritate. Isti dat hoc, quod Iudaei dabant externo, etiam si externus non adsit, nimirum ut uere Iudeum uere circumcissum reddat coram Deo.

Obserua

A Obserua qua diligentia utatur Paulus hoc loco. Conferuntur inter se opposita, quæ oportet ut separata sunt intueri, legereque per particulam exclusionem, tantum, uel solum, utpote. Non enim qui in manifesto tantum Iudæus est, Iudæus est, nec ea quæ in manifesto tantum, &c. Et, Non litera tantum, &c. Ne in id erroris incidamus cum Manichæis, ut dicamus ante glorificationem Christum inter Iudæos non fuisse, qui spiritu fuerint Iudæi & circumcisi corde, putemusque ubi Vetus testamentum fuit, ibi nihil fuisse noui, ubi litera, ibi nihil spiritus, ubi carnis circumcisio, ibi non fuisse cordis circumcisionem, id quod non esset doctrinam Pauli, sed blasphemiam Manichæorum sapere. *De spiritu & litera, cap. 5.*

Et circumcisio cordis.) Ea est iuxta Aug. pura ab omni illicita concupiscentia uoluntas in summa, est restitutio naturæ corruptæ per peccatum, est mundatio cordis, illuminatio mentis, est regeneratio & renouatio interni hominis. De ista circumcisione uide Phil. 3. Coloss. 2.

Quæ spiritu constat, non litera.) Litera est lex scripta, etiam quod ad decalogum attinet, quo traditur mandatū recte uiuendi, illa occidit. 2. Cor. 3. Vide Aug. *In spiritu.*) Bisariam exponitur. Quidam legunt de mente nostra, id est, de intima ui mentis nostræ, unde omnia reguntur, ut intelligas cordis circumcisionem fieri non in carne cordis, sed in spiritu mentis, hoc est, ipsum hominis spiritum renouari. Et certe ita uidetur lectio Græca intelligenda, cum non dicat per spiritum, uel ex spiritu, sed in spiritu. Et Hier. ita intelligit.

² Quidam uero legunt de spiritu Dei sancto, ut Aug. de spiritu & litera, cap. 8. Atque ita intelligit & Erasmus, ut puto, cum uertit, quæ spiritu constat. Verum non multum refert quomodo legas. Nam utrunque uerum est. Ista circumcisio fit in spiritu hominis & per spiritum Dei.

Isti sunt omnium inconsideratissimi cum suo Origene qui per literam literalem sensum: per spiritum intelligunt sensum mysticum, quos ipse Augustinus libro prædicto refellit, ostendens literam esse omnem doctrinam scriptam in literis, eamque occidere, nisi adsit spiritus Dei uiuificans.

B *Cuius laus non ex ho.*) Et istud non eodem modo exponitur. Ambrosius ita intelligit, quasi dicat, quæ circumcisio non ab hominibus, sed à Deo laudatur, adducens Abrahamum non placuisse Deo per circumcisionem carnis, sed per fidem mentis. Augustinus, qui magis placet, intelligit tanquam dicat, cuius laus, id est, cuius dignitas, id quod in ea laudabile est, quod laudem meretur, id non est ex hominibus, sed ex Deo, id est, hoc non habet ex hominibus, sed ex Deo, qui suo spiritu sine ope hominis eam circumcisionem facit in corde. Quo sensu non hoc agit Apostolus ut ostendat à quibus laudetur circumcisio cordis, & neget eam ab hominibus laudari, id quod non faciebat ad propositum, sed ut declaret internæ circumcisionis laudem esse ex solo Deo, id est, eam esse solius Dei opus, sine adiuncta humana opera, ut hoc pacto extolleretur ethnicum, circumcisi corde, supra eum qui de carnis circumcisione gloriabatur, laudemque illam & gloriam quam passim circumcisi Iudæi sibi etiam apud Gentes quærebant, quibus circumcisionem carnis obtrudere conabantur, deiceret. Vide Gal. ult. Neque enim, inquit, legem custodiunt, qui circumcidi uos uolunt: sed ideo circumcidi uos uolunt, ut in carne uestra glorientur.

Ex his puto satis liquet quid hoc loco agat Apostolus, quomodo propositionem suam, nempe: Nihil esse coram Deo circumcisionem carnis, sed exigam observationem mandatorum Dei, ad deiciendum supercilium iudaicum, satis claram & munitam reddat.

Nam circumcisio quidem prodest, si legem seruaris.) Videmus hic quid nobis Christianis dici queat, de Christianismo in quem per baptismum initiati sumus, gloriantibus. Nempe baptismus quidem prodest, si uitam ac fidem baptisati præstiteris. Verum hodie pauci sunt qui etiam de baptismo glorientur.

Circumcisio tua in præputium uersa est.) Notandum hic unde æstimemur à Domino, nempe non à signis externis, sed ab ipsa nostra uita. Quod si uitam gentiliū præstiterimus, certe baptismus noster uertetur in gentilismum.

f Ergo

OBSER. I.

OBSER. II.

Ergo quoties de nostri aestimatione agitur, non est uidendum qui simus ex initiatione, sed qui simus ipsa fide & uita.

Quoties uero quaeritur, quo nobis sit fidendum, ibi non uita nostra respicienda, sed magis quid per misericordiam Dei credentibus sit promissum, & per baptismum obsignatum.

OBSER.
III.

Te qui per literam & circum. transgressor es legis.) Vide hic quid litera Euangelij & baptismus conferat gentiliter uiuentibus. Nempe hoc, ut sint transgressores Euangelij, nisi adsit spiritus Christi. Ergo sacramenta non conferunt iustitiam, licet ad eam mentes nostras excitent.

Sed hodie sunt qui nihil aliud dant sacra. quam quandam professionem bonorum operum, negantes esse symbola gratiae.

OBSER.
III.

Non is qui in manifesto.) Hoc sumus coram Deo, quod in occulto sumus, non quod in manifesto tantum. Locus hic est contra omnem hypocrisim.

Hoc quidem iudicij habet Deus, ut hominem aestimet non ex eo quod in publico, sed magis quod in corde est, uerum nobis non est hoc datum. Oportet nos aestimare hominem ex fructibus, quia non est concessum nobis ut ad interiora & secreta cordis penetremus. Vnde illud est: Homo iudicat ex facie, Deus uero intuetur cor. Item. Profundum est cor hominis & inscrutabile, & quis cognoscet illud? Hierem. 17. Et Seneca alicubi: Oculis, inquit, de homine non credo.

CAPVT III.

Vae est igitur excellentia Iudaei: Quae utilitas circumcisionis?

Summa totius huius capituli tertij est, quod Iudei adhuc potius peccati conuincuntur, ad hoc ut manifestum sit, omnem hominem sub peccato esse, & egere gloria Dei, ut nihil sit reliquum unde mortalibus salus constare queat, nisi unum hoc, ut in Christum credamus, & per illius gratiam saluemur credentes.

Primum uero per occupationem aliquot obiectionibus obiter occurrat, ut postea sine omni contradictione propositum suum firmet, & doceat, non esse distinctionem inter Iudaeum & Graecum, sed omnes peccatores esse, opusque habere ut gratis iustificentur per fidem in Christum.

Quae est igitur excellentia, &c.) Dixerat supra capite praecedenti circumcisionem prodesse quidem si legem seruarit circumciscus, alioqui circumcisionem a praeputio nihil distare. Imo Graecum & praeputiatum, si ea quae legis sunt seruet, pro circumciso haberi. Atque ita si haec causa recte reputetur, non esse Iudaeum qui foris tantum, neque circumcisionem quae in carne tantum sit, sed Iudaeum esse eum qui in occulto, & circumcisionem ueram eam esse, quae sit in spiritu non litera, cuius laus sit non ex hominibus, sed ex Deo.

Ista uero uidebantur, Gentes aequare Iudaeis, imo Iudaeos in classem Gentium conijcere, omniisque praerogatiua spoliare coram Deo in uniuersum, id quod non agebatur Apostolo. Nam is nihil agebat tota hac disputatione aliud, quam ut in causa iustitiae coram Deo, pares, id est, peccatores utrinque faceret & Iudaeos & Gentes: interea non negans, multum praerogatiuae Iudaeis praeter Gentibus concessum esse diuinitus, quod multis etiam profuerit ad salutem, uerum non ex propria iustitia, sed fide oraculorum Dei.

Cum ergo uideret istam cogitationem uersari posse in animis Iudeorum, idque non sine graui scandalo & magna offensione, instituit illi occurrere, & licet breuibus, potenter mederi. Proinde ultro eam ponit, idque aperte, ipsis scilicet Iudeorum uerbis positus, uel magis ipsos Iudaeos ita loquentes inducens: Quae est igitur excellentia, &c. Quali diceret: Si nihil discriminis est inter nos & Gentes, si aequa est conditio utrinque coram Deo, quemadmodum argutaris, qua in re nos Iudaei Gentes excellimus? Si nulla, quae utilitas tandem est Iudaeum esse, circumciscum esse, populo Dei accensum esse? Si nulla hinc est utilitas, quid est quod nos Deus in populum suum peculiariter assumptus?

A pſit: Quid eſt, quod fœdus nobiſcum inſit, quod legem dedit, & reliqua quæ Iudæi præ Gentibus habemus: Cur nos à Gentibus ſegregauit: Si uero Gentes excellimus, & ea quę ſeparatim accepimus à Deo, præclara ſunt & utilia, ut quid nos Gentibus æquas?

Iſti cogitationi itaq; reſpondet ad hunc modum:

Illud, τὸ πρῶτον, ſiue ut Attici proferunt πρῶτον, aliquando ſuperfluum & inane, aliquando eximium, id eſt θαύρον, & excellens ſignificat, ut & hoc loco ponitur, ut recte uertere queas. Quæ eſt itaq; Iudæi excellentia uel præſtantia: Aut, Quid habet igitur Iudæus in quo excellat: ut Erasmus uertit.

Multum, per omnem modum.) Græca exemplaria habent πλὴν, ut reſpondeatur ad prius huius quæſtionis membrum. Nempe, τί ἐν τῷ πρῶτον τὸ ἰσθαι; An, notat uero Erasmus legendum eſſe πλὴν, ut reſpondeatur poſteriori & uiciniiori membro quæſtionis, nempe ἢ τίς ἡ ὠφέλεια ἐν πρῶτον; id quod ſanè cōmodiorē lectionē efficit. Verum utut legas non eſt curioſe diuexanda Apoſtolica ſcriptura. Nihil enim eſt periculi, utri membro applicetur reſponſio: Nam idem interrogatur in utroq;. Per circumciſionem enim comprehendit in uniuerſum omnem Iudaïſmum, propterea quod circumciſione inaugura-tio conſtat in Iudaïſmum.

Reſpondet itaq; per affirmationē, non ſolum dicens aliquam eſſe circumciſionis utilitatem, ſed multam. Neq; id ſimpliciter, ſed adiicit, per omnē modum uel omnino, ut uidelicet oſtendat ſe ſatis magnifice de Iudæorum prærogatiua ſentire contra eam ſuſpicionem quam ſibi ut de oſore Iudaïſmi, Iudæi falſo conceperant.

QVÆSTIO.

Sed hic quæſtio nobis naſcitur, quomodo Apoſtolus hoc loco aſſerat id quod poſtea hoc ipſo capite diſerte eſt negaturus. Hic quippe dicit, Iudæos per omnem modum multum excellere Gentes. Infrà uero cum ruruſus interrogaſſet, Quid igitur: Excellimus eoſ: reſpondet, Nequaquam. Quomodo iſta non diſcrepant? Optime conuenit utriq; loco, ſi ſpectes quatenus Iudæi excellant Gentes, & quatenus non excellant. In eo excellunt ſcilicet, quod ſingularia diuinituſ beneficia per circumciſionis ſymbolum acceperunt, quæ Gentibus non ſunt conſeſſa, quæ tamen magnam in ſe utilitatem compræhenderunt. In eo uero Gentibus æquales ſunt, imò peiores etiā, quod diuina beneficentia, ſingulari illa, male uſi, nihilo ampliùs ueram iuſtitiam aſſequuti ſunt, quā ipſæ Gentes quæ illa caruerunt.

Et ut intelligatur clare quod dico: Pone duas domos ſub uniuſu patriſfamilias iure ac moderamine conſtitutas, quarū alteri data ſit lucerna quæ per omnem domum noctis tenebras illuminet, & copiam inoffenſe agendi conuerſandiq; faciat, alteri uero non ſit data.

Deinde pone domeſticos eiùſ domus, in qua lucernæ beneficiū eſt, præ nimia ſomnolentia & pigritie ita torpidos, ut illo nō utantur, ſed uel altum dormiant, uel ad lucernam, utut claram, cæcutiant, & paſſim ebriorum more offendant, aut dono lucis peruerſe abutantur.

Hic te rogo, quid iſti habeant in quo alteriùſ domus familiam excellant: Dices, multum omnino. Ruruſus uero dices, eoſ nihil planè diſferre ab illis, propterea quod æque dormiant & errent atq; illi, imò dices eoſ eſſe peiores.

Ita planè habet conditio Iudæorum & Gentium. Atq; hic uidet, quā nō ſolum ſibi ipſi non diſcrepet Apoſtoluſ. Sed quanta efficaciam & euidentiam, imò quanta prudentiam concedat, imò aſſerat Iudæorum prærogatiuam multam omnino eſſe, atque ex eo ipſo unde ipſi reliquos faſtidiebant, reliquos euincat eſſe peiores.

Primum quidem, quod concredita ſunt illis oracula Dei:

Hic locus aut habet ἀναπρόσῳ in dictione πρῶτον, cui uidetur ſubijci debere ἀντίθετον, πρῶτον καὶ λοιπὰ. Aut legendum eſt, primum, pro præcipuo &

primario, quanquam istud Eras. nolit. Origenes ita legit. Quod primum illis ^A concredita sunt oracula Dei, quasi Paulus hoc commendat, quod Iudæis primum ante alios oracula Dei præstita sint, & non magis simpliciter quod illis concredita sunt quæ Gentibus negata.

Illud, τὰ λογία, quidam uertunt oracula, quidam eloquia, quidam promissiones. Tu uero ista simul omnia recte intelliges.

ὅτι ὁδισεν ἡμεῖς τὰ λογία τοῦ θεοῦ. Gracissimus est, Græci ita dicunt, ὁδισεν ἡμεῖς τὴν διακονίαν ταύτην, commissum est mihi ministeriū illud. Et Paulus alicubi 1. Cor. 9. Gal. 2. Tit. 1. περὶς θυμῶν ὁ ἐναγγέλιον. i. cōcreditū est mihi Euangelium.

Ostendit hic Apostolus quam habeat utilitatē, quam prærogatiuā circumcisio. Et cum infra cap. 9. plura recenseat, hic unū tantū ponit, sed tale quod omnia reliqua in se cōplectatur. Nempe, quod Iudæis præ Gentibus cōcessa sint oracula, & promissiones Dei, quibus se Deus pollicitus est fore Deum Abrahæ & seminis illius, benedicturū illos, habiturumq; ut populum peculiarem, &c. Ista sanè omnino sunt eximia & magnæ prærogatiuæ, id quod & passim in scripturis cōmendatur. Vide Deut. 4. ibi sic legimus: Hæc est enim uestra sapientia & intellectus coram populis, ut audientes uniuersi præcepta hæc dicant. En populus sapiens & intelligens, gens magna. Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut adest nobis Deus noster. Quæ est enim alia gens sic inclyta, ut habeat ceremonias iustaq; iudicia & uniuersam legē, quam ego propono hodie ante oculos uestros? Et Psal. 147. Annunciat uerbum suum Iacob, & iustitias & iudicia sua Israel. Non fecit taliter ulli nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.

Tu uero nota, quod & Chrysostomus obseruauit, eā poni ab Apostolo, quæ magis Dei bonitatē quàm Iudæorum probitatem cōmendant. Non dicit, quod oraculis Dei crediderint, sed quod illa diuinitus acceperint. Iam si satis esset accipere legem à Deo, frustra Moses Deuteronomij 4. de custodia diuinæ legis subiunxisset.

Quid enim si quidam fuerunt increduli? Quia commendabat utilitatem circumcisionis in eo, quod Iudæi oracula diuina acceperāt, uidebat mox regeri posse à Gentibus. Et quid est, quod oracula diuina acceperunt, cum illis non acquieuerint? Quæ est ista utilitas?

Isti cogitationi occurrit, ostendens nihilominus magnam esse circumcisionis utilitatem, etiam si quidam non crediderunt.

Num perfidia illorum fidem Dei euacuauit? Fides Dei pro ueritate Dei accipitur, ut & mox liquet cum dicit: Sit Deus uerax. Rursus alia interrogatione urget impossibile esse, ut propter quorundam incredulitatem nulla sit utilitas concreditorum oraculorum Dei. Q. d. Scio quosdam incredulos esse, uerum ex eo non sequitur nullam esse utilitatem ex oraculis Dei. Alioqui oporteret fidem Dei quorundam esse incredulitate factā irritam, id quod est impossibile. Itaq; tuetur hac absurda consequentia minorem, quæ est circumcisos prærogatiuam habere ex oraculis Dei.

Abst.) Hac negatione exprimit absurditatem intolerabilem esse, hoc cogitare de Deo, ut fides illius nostra perfidia reddatur irrita.

Sit Deus uerax, omnis autem homo mendax.) Chrysost. ista legit per concessionē, ad hunc modum. Quid est quod quidam non crediderunt, uel quid est, quod fidem Dei erga quosdā defendo uerbis illius incredulos? Esto sit omnis homo mendax, ut & scriptura habet. Quid tū? Deus certe uerax erit. Potest ne incredulitas mortalium Deum facere mendacem? Abst. Vsurpat autē scripturæ testimonia, ex Psalmis 56. & 116. quibus sua corroborat.

OMNIS HOMO MENDAX.

Interea notandū uidetur de uerbo ^{כזב}, id est, mentitus est, quod pro deficere aliquando sumitur, ut de aquis nō deficientibus Esa. 58. legitur ^{לא יכזב}, id est, non deficient, cuius respectu quidam hic Apostolum, deinde & Dauidem exponūt ita, ut accusetur omnis homo de eo mendacio quo fallit homo, non

A non iudicio, nō animo, sed impotentia ueritatem præstandi, id quod ferendum non est. Maior est enim corruptio humanæ naturæ, quàm ut hoc sensu isti accusationi satisfiat. Mendacium triplex est.

1 Est quod fit impotentia cum non potest. 2 Iudicio errante cum nō intelligit. 3 Animo cum non uult etiam quod rectum est præstare mortalis. Atq; hoc triplici mendaci genere mendax est omnis homo.

Mendacium
triplex.

Quemadmodum scriptum est, ut iustificeris in sermonibus tuis, &c.

Ad maiorem declarationē & probationem huius loci, inducit dictum Davidis ex Psal. 51. Cuius dicti expositio non omnibus eadem est.

1 Primum, quidam exponunt ad eum modum, ut illud: ut iustificeris in sermon. referri debeat ad initium Psalmi, Miserere mei Deus, &c. ut iustus appareas in sermonibus tuis, siue quibus mihi regnum pollicitus es, siue quibus misericordiam & peccatorum remissionem promissisti, ueniam oratibus. Q. d. Etiam si ego indignus sim, tu tamē dignus es, qui uerax deprehendaris.

2 Deinde, quidam exponunt ita ut ad proxime præcedens, nempe, tibi soli peccaui, &c. referatur. Sed ista lectio cautionem requirit, ne absurditati locus detur. Absurdum enim esset Dauidi dicere. Ideo peccaui ut tu iustus es, & in iudicio uinceris. Nam certe non hoc sine peccaui, id est, non hoc peccando respexit Dauid, quicquid Deus respexerit.

3 Chrysost. refert ad illud: Sit Deus uerax, omnis autē homo mendax. Esto ut oēs homines fœdus Dei uiolarent & perfidi fuerint. hoc illustrior erit fides & ueritas Dei, qui nihilominus promissa sua seruat, atq; ideo in iudicio uincet. Apertior esset huius loci sensus, si illud וְיִרְאֶה per Græcos uersum esset, non ὅτι sed διότι, id est, non, ut, sed, propterea, quapropter, ideo, ut legatur: Tibi soli peccaui, &c. Quapropter quod ad me attinet, si in iudicium rapiaris, certe uictor eris. Et plane illa dictio וְיִרְאֶה æquè potest reddi per

וְיִרְאֶה

B propterea, atq; per, ut.

Verum ita uisum est spiritui sancto uertere, non sine ratione. Magis enim spectanda est prouidentia Dei in his rebus, quàm quid nos peccando spectauerimus. Certe illud conclusit Deus omnes sub peccato, ut omnium misereatur, magis tangitur per ut, quàm per propterea.

Origenes in eo: Omnis autem homo mendax, sophistis cauillandi occasionem aufert. Poterat enim oggeri. Si omnis homo mendax, ergo & Paulus mendax, & Dauid. Si illi quoq; mendaces, ergo quod dicunt non est uerum. Si uerum non est, ergo non est omnis homo mendax.

Huic ἀντιπαρὸν ita occurrit, ut dicat Dauidem & Paulum non ex se, ut homines, sed ex spiritu sancto hoc dicere. Verum non mox mendacium est quicquid homo dicit.

Illud. In uerbis tuis. Quidā pro, promissionib. Dei, quidā pro, in causa tua.

Illud, וְיִרְאֶה, iustificaberis, pro, apparebis iustus. Nam aliqui Deus iustus est etiam si ex nostris peccatis iustitia illius non appareat.

STATVS HUIVS SECTIONIS.

Circumcisi excellunt Gentes.) Hanc propositionem probat ad hunc modum.

1 Quicumque præcipuis donis à Deo honorati sunt, illi excellunt minus honoratos.

2 Circumcisi præ Gentibus dono oraculorum Dei honorati sunt. Ergo:

3 Circumcisi excellunt Gentes.

Minor non egebat probatione. Erat enim manifesta.

Maior uidebatur probanda. Nam mox occurrebat. Quid quod oraculis Dei honorati sunt, quibus pleriq; illorum fidem non habuerunt? Quid profuerunt incredulis oracula Dei?

Isti obiectioni occurrit, ut maiorem tueatur, per ea quæ subdit. Num incredulitas illorum fidem Dei irritam fecit? Et: Imò, sit Deus uerax, omnis autē homo mendax, sicut scriptum est, ut iustificeris in sermonibus tuis, &c. Quæ

f 3 probatio

probatio duplici nomine firma est. Primo per arg. ab absurdo. Deinde per sententias scripturæ. Psal. 56. 116. 51.

OBSER. I.

Videmus hic qua moderatione eximenda sit præpostera fiducia in carismas & beneficia Dei. Nempe ita, ut caute non reiiciamus ea que in se bona sunt. Sed ut illa magnifice depradicemus, & interea tamen reiiciamus eorum fiduciam, qui falso sibi ipsis de illis blandiuntur.

OBSER. II.

Primum quod illis concedita sint oracula Dei.) Quantum sit beneficium Dei, si uerbi sui oracula populo concesserit. Contra eos, qui dicunt hodie, Quid prodest illa doctrina Evangelij? Pauci sunt qui illa bene utantur. Infrà 10. posteaquam per exclamationem dixisset, Quam speciosi pedes, &c. subiunxit, Sed quis credidit auditui nostro? Sic prædictum est, quid ergo mirum si sic usuuenit?

OBSER. III.

Quid enim si quidam non credunt? Num incred. illorum.) Hic duo notanda sunt. Primum quanta sit consolatio, quod adeo excellens est ueritas & bonitas Dei, ut per incredulorum improbitatem cassari nequeat. In mundo ita habet, ut subinde boni per malorum improbitatem promissis priuentur principum donis, apud Deum uero non ita.

OBSER. IIII.

Deinde, ut & nos ad eum modum ueraces & boni simus, ne quorundam improbitas nostram bonitatem irritam faciat, sed magis commendet. *ut iustificeris in ser.*) Videmus hic quid cogitandum sit, cum quasi in iudicium uocauerimus Deum, propterea quod nos uidetur durius aliquanto castigare. Hic in memoriam reuocanda sunt quæ delinquimus, quorum consideratione admoneamur, nostram esse culpam, eamque tantam, ut quantumuis castigemur, nihilo tamen minus gloria iustitiæ Deo, nobis uero ex iniustitia merita debeat confusio.

Cogitemus etiam hoc loco, quid futurum sit illis qui ueritatem Dei alij mendacij arguunt, immo hæreseos condemnant, alij impiissime rident, ubi in extremo iudicio damnato, toto impio mundo iustificabitur in sermonibus suis Deus & uictor cum gloria apparebit.

Quod si iniustitia nostra iustitiam Dei commendat, & cætera.

Dixerat tam abesse, ut quorundam perfidia & incredulitas fidem Dei euacuarit, ut neque ex eo quod omnis homo mendax est, ueritati Dei quicquid decedat, immo peccatis nostris fieri, ut iustitia Dei reddatur clarior, adducto loco ex Psalmis, id quod nihil uidebatur sonare aliud, quam si dixisset apertis uerbis, iniustitia nostra iustitiam Dei commendat etiam, tam abest, ut eam irritam reddat. Promisit autem se fore Deum istius populi, id absque dubio faciet, tamen si plerique illi fidem non habeant.

Hæc uidebat Apostolus tanquam paradoxa, malignis ingenijs occasionem fore uerisimilem, unde calumniam struerent, atque ideo ista digressiuncula sinistra cogitationi & sophisticæ collectioni uiam præcludit.

Colligebant autem ex præmissis duo absurda aduersarij. Primum. Si uero iniustitia nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? An non iniustus est Deus, qui infert iram, id est, qui uindictam nostram iniustitiam? Alterum. Si iniustitia nostra iustitiam Dei commendat, peccandum igitur est & mala facienda ut eueniant bona. Bonum enim est, iustitiam Dei commendatorem reddere. Ergo simus iniusti, ut nostra iniustitia iustitiam Dei commendatorem reddamus.

Habent autem istæ cauillationes sophisticos paralogismos ex fallacia accidentis structos ad hunc modum.

1. Quicquid iustitiam & ueritatem Dei commendat & illustrem reddit, laudabile est, nedum indignum quod puniatur.
2. Iniustitia nostra iustitiam Dei commendat & illustrem facit,
3. Ergo laudabilis est, & indigna quæ puniatur.

A D H V C.

1. Quisquis punit benemeritos, iniustus est.

A

² At Deus hoc facit, cum punit peccatores, iniustos, & mendaces (nam illi sua iniustitia iustitiam Dei commendantes, utiq; de illo bene merentur.)

³ Ergo deus puniens mortalium iniustitiam, iniustus est.

Fallacia est accidentis, qua scilicet tribuitur ipsi rei, quod competit accidenti, id quod non debet fieri, nisi sit accidens essentialē.

Res est hoc loco, iniustitia nostra, cui commendatio iustitiæ dei accidens est, quod scilicet non in se habet, sed aliunde, nempe ex bonitate dei, peccatis nostris bene abutentis. Laudabile sanè est, commendare iustitiam dei, sed hoc peccatum nostrum per se non facit. Neq; nos ideo peccamus, ut dei iustitiam commendemus, proinde peccatis nostris non competit, quod illius accidenti cōpetit. Non est igitur iniustitia nostra laudabilis, sed damnabilis, atq; ideo digna quæ puniatur, nec deus iniustus qui eam ulciscitur, sed plane iustus. Similis paralogismus unde alterum absurdum cognoscas.

¹ Morbi magnitudo commendat precium medicinae.

² At precium medicinae cōmendare & illustre reddere bonū est & expetendū.

³ Ergo morbus bonus est, & expetendus. Non sequitur. Nam morbus hoc in se non habet, sed per accidens.

ALIVD.

¹ Tenebrae lucernam accensam illustrem reddunt.

² At lucernam reddere illustrem iucundum est.

³ Ergo tenebrae iucundae sunt, fallacia est accidentis. Non enim hoc est ex essentia & natura tenebrarum, sed ex accidente, quod sanè iucundum est, tenebrae uero per se iniucundae sunt, quæ, nisi esset claritas lucis in se tanta, quæ admodum reliqua ita & lucem obscurarent. Contraria contrarijs, ut hic annotat Origenes, mutuo collata, sese produnt & illustria reddunt. Ita Saulis improbitas, probitatem Davidis illustrem reddidit & commendavit. Et conuicia Semei Davidis patientiam, & defectio populi ad Absalonū illius mansuetudinem & fidem claram reddidit. Verum hoc non ex se ipsis, sed per accidens: unde neq; Saulis improbitas, neq; Semei conuicia, neq; populi defectio laude digna, sed magis dampnabilia fuerunt.

ALIVD.

Tale argumentum efficiens ex contrariis.

¹ Quicquid peccatum auget, iramq; operatur, & mortem administrat, deestestandum est.

² At lex Mosis ita facit, teste Apostolo.

³ Ergo lex Mosis detestanda est. Quomodo itaque sancta dicitur & iustar? Hic tribuitur legi, quod non lex, sed accidens illius facit, per improbitatem mortalium, atq; ideo admittitur fallacia accidentis. Culpanda enim non est lex, sed magis nostra corruptio, quæ facit, ut quod ad uitam datum erat, mortem administret.

ALTERVM ABSVRDVM ITA HABET.

Faciamus mala ut eueniant bona. Hoc est, si nostra iniustitia iustitiam dei cōmendat, & bonum est, ut iustitia dei commendetur, simus iniusti, ut bonū hoc eueniat. Rursus est accidentis fallacia, quæ satis patet ex præmissis.

Tale est ac si dicas: Lædamus insonites, ut exerceatur illorū patientia, & reddatur illustrior. deinde & locus sit misericordiae iustorū, qua solentur lugētes.

Occidamus homines, ut habeant misericordes quod sepeliant. Et deus habeat, in quo suam potentiā in die resurrectionis declaret, suscitans mortuos.

Meretrices & peccatores præcedent in regno dei. Simus ergo meretrices & peccatores, ut in regnum dei reliquos præcedamus.

DE SENTENTIA CHRYSOST. ET AMBR.

Isti locum hunc ita exponunt, ut intelligant Apostolum nō hoc uelle, nempe, quod iniustitia nostra Dei iustitiam cōmendat, sed istud tanq; calumniā aduersariorū inducere & refellere, ut rem absurdam per aliam absurditatem retundat. Q. d. Sed hic dicent aduersarij mei nostram iniustitiam Dei iustitiā

cōmendare & illustrem reddere. Quod q̄ sit absurdum, uel ex his quæ inde absurda colligi possent facile apparet. Nempe, Si iniustitia nostra iustitiam Dei, ut ipsi, ex uerbis meis male colligunt, cōmendaret & illustrem faceret, sequeretur Deū iniustū esse, qui ulcisceretur peccata nostra, & facienda mala esse, ut bona eueniant, quibus quid potest absurdius dici? Vnde quidā colligunt retrogradu ad hunc modum. Deus iudicaturus est mundū, ergo oportet ut iustus sit, etiam in eo quod peccata uindicat & iudicat. Nam nisi mundus peccasset, immerito à Deo iudicaretur. Si Deus iustus est, in eo quod peccata iudicat & damnat, certe nō poterūt nostra peccata iustitiam illius cōmendare. Alioqui damnarentur bene meriti, nec posset Deus iustus esse, qui ulcisceretur bene meritos. Verū si recte & exactius repotes quid Apostolus agat, deinde, & q̄ nō sequantur ista absurda etiā ex eo quod iniustitia nostra iustitiam Dei cōmendare dicitur, magis, opinor, arridebit prior sententia.

INTERPRETATIO.

Humano more loquor.) Parenthesis est. q. d. Ita solet ratio humana de rebus diuinis arguari. Vult enim ostendere, ista se non ex sua, sed magis peruersiorū sententia inferre. Origenes cōmemorat quedam exemplaria Græca habere *καὶ ἀντιθέτω*, id est, aduersus hominē, ut legas: Num iniustus est Deus qui inducat iram aduersus homines? Et illud *λέγω* referas ad sequens. Absit ut quia dixerat, *τὸ ἐπόμενον*, subiungatur, *λέγω τὸ μὴ ἡμίσιον*. Hoc dico. Absit. Sed simplicior est communis lectio.

μὴ ἡμίσιον. Absit.) Quia istæ illationes inferebant omniū absurdissima, ideo simpliciter pernegat, & à se reiicit eam impietate, qua Deo aut adimeretur iudicium iustum, aut tribueretur iniustitia. Duplici ratione nō posset Deus iudicare mundum. 1. Quod mundus ut bene meritis immerito iudicaretur.

2. Quod Deus ut iniustus alios iudicare nō posset. Ita facit & infra cap. 6. ubi cum dixisset, ubi abundauit peccatū, ibi abundauit & gratia, statim intelligens quid sinistri mortalium malignitas ex eo illatura esset, preoccupans dicit: Quid ergo? Manebimus ne sub peccato, ut gratia abūdet? Mox subiicit: Absit. Erat enim absurda illatio.

Si enim ueritas Dei per meum mendacium.) Ista nō dicit Apostolus ex sua sententia, sed magis per imitationem, reproborū prauitatem ipsorum quasi uerbis exprimit, non quod ipsi ita sentirent, sed quod istam absurditatem Apostolo tribuerent. Nam subdit, per parenthesis quemadmodū de nobis male loquitur, & sicut quidam aiunt nos dicere.

Et nō potius quemadmodū de nobis male loquitur.) Eclipsim habet hic locus. Nā desyderat uerbū aliqd, ut legas: ac nō potius ita agimus, sentimus uel cogitamus.

Quorum damnatio iusta est.) Bisariam legitur. Aut ut intelligas iudicium eorum qui ista dicunt & carpunt, quo uidelicet ipsi eas absurditates condemnant, unde quidam legunt, quod ipsi sanē merito cōdemnant. q. d. Quod si ista ex meis uerbis sequerentur, merito me cōdemnarent. Aut ut legas, qui merito condemnabuntur. Vult autem Apostolus hoc dicto ostendere quā alienus sit ab ista sententia, ut Deo tribuat iniustitiam, patrociniūq̄ ferat mortalium iniustitiar, ut nihil tale sit ex suis uerbis inferendum. Nam hoc ipso quod sciunt absurdum esse, si dicas Deū peccata nostra, nisi sit iniustus, condemnare, confitentur nostram iniustitiam merito damnabilem esse. Ergo cū sint peccatores, recte proprio iudicio damnantur per diuinam iustitiam, gratiam Dei repudiantes.

OBSER. I.

Si iniustitia nostra.) Videmus hic quo astu Satan conetur perpetuo doctrinam Euangelij & gratiæ Dei horrendis calumnijs detestabilem & fugiendam reddere, ut nihil mirū sit, si hoc nobis usuueniat, cū & Apostolo acciderit. Verū hoc ut nō negligētē reddit Apostolū in suis scriptis, sed magis uigilantē, ita et nos reddere debet cautiōres, ne nostra culpa locus calūniandi deī improbis.

OBSER. II.

Absit. Quo enim pacto iudicaturus esset Deus mundum?) Obseruandū est hoc loco, quo modo repellendæ sint impiæ illæ cogitationes, quibus iniustitia nostra ita pal-

liatur

A liatur ac defenditur, ut nobis iustitia, Deo tribuatur iniustitia, tanquam is in culpa sit, quod nos peccamus. Nempe non esse tractandas ac disputandas istas cogitationes, sed simpliciter ut absurdiss. & impiiss. pernegandas & rejiciendas, mentesque nostras magis in eo firmandas, Deum esse iustum iudicem, qui nemini faciat iniuriam, atque ideo recte poenas sumpturum de nostra iniustitia. Paulus tales cogitationes uno uerbo à se rejicit. Idem & nobis faciendum, fateamur plane, non posse nos absurdas istas consequentias intelligere, illud uero indubitato scire, Deum esse iudicem iustum, qui iudicaturus sit orbem.

Nam quomodo iudicabit Deus mundum?) Vide hic quam certo statuatur Apostolus mundum iudicandum esse à Deo, ut ex eo iustitiam Dei tueatur. Neque enim posset Deus, si iniustus esset, mundum iudicare. At iudicabit mundum. Ergo iustus est. Tamen certo ergo iudicabitur mundus quia certo Deus iustus est iudex. Curandum itaque nobis est, ut à mundi malitia segregemur, ne cum illo condemnemur. Magna erit illius condemnatio, quia immensa sunt delicta.

OBSER:
III.

Faciamus mala ut eueniant bona, quorum damnatio iusta est.) Hoc nos saepe re ipsa dicimus, quicquid ore simulemus. Quot struimus fraudes, ut quae mala facimus, ac scimus esse mala, atque ideo etiam excusamus: palliâtes bona inde uenire dicamus, ut exempli gratia. Quidam diuites, quando luxus gratia corripuntur, qui ita manifestus est & enormis, ut excusatione opus habeat aliunde petita, mox regerunt. Atque multa bona inde redeunt ad pauperes operarios manuarios ac diurnos, qui inde sustentantur, quasi propterea luxurietur, ut pauperes alantur, & quasi pauperes sine luxu diuitum nequeant alii, & non magis ipsi sua desideria sequantur, & pauperes honestioribus modis alii queant.

OBSER:
III.

Ita quidam turpissima ac sceleratissima lupanaria hoc nomine defendunt, quod ex eo multa bona proueniant. Quibus dicendum. Non sunt facienda mala ut eueniant bona.

B *Quid igitur Praecellimus?*) Propositum erat Apostolo declarare & euincere, neque Gentes ex philosophiae cognitione & studio, neque Iudaeos ex legis & legalium obseruantiarum adminiculo ueram iustitiam apprehendisse, sed utrosque peccatores & coram Deo inexcusabiles esse, ita ut nulla in re Iudaei gentibus meliores existant. Occurrebat magnam esse Iudaeorum diuinitus concessam prerogatiuam, magnam esse circucisionis utilitatem, neque accepisse oracula Dei gentibus negata, uidebatur negare dignitatem huius populi quam scriptura tot locis commendat & extollit. Huic offensioni & suspicioni occurrit digressiuncula aliqua, qua tam abest ut neget, ut etiam pleno ore fateatur, asserat, & tueatur etiam contra Graecorum quorundam impietatem, istam Iudaeorum prerogatiuam & circucisionis utilitatem, etiam si illa non bene sint usi Iudaei. Cum autem istud egisset, uidebat periculum esse rursus ex Iudaeis, ne illi pro suo more eam Iudaicae dignitatis confessionem & assertionem pro confirmando suo supercilio aduersus Gentes, & stabilienda praepostera fiducia in obseruantiam legis, propriaque iustitiae persuasionem peruersae abriperent, & contra Christi gratiam in suam ipsorum perniciem obstinate abuterentur, ac dicerent: Adhuc igitur Gentes praecellimus, adhuc coram Deo acceptiores sumus reliquis, adhuc meliores sumus Gentibus. Huic falsae opinioni ut simul institutum suum, ut coeperat, exequeretur commoda transiitione, per occupationem occurrit, dicens:

Quid igitur Praecellimus?) Q. d. Cum itaque res Iudaeorum habeant ad hunc modum, ut multum excellant Gentes, ergo Gentibus meliores sumus, & potiores. Quid ergo est quod Iudaeos Graecis adaequaui, imò prope infra Graecos abieci? Nullo modo, inquit, praecellimus, sed similes sumus Gentibus peccatores & nos. Quod autem non dicit, Praecellunt, sed praecellimus, quo uerbo seipsum quoque connumerat, & in eo, quod de Iudaeis erat positurus, nempe aequae peccatores esse illos atque Graecos, comunicat, ad hoc facit ut eo reddat tolerabiliorē admonitionem: nam egre ferimus, si ita corrigi uideamur, ut qui soli prauissimi sumus. Ita & infra non dicit, Scitis autem, quod quaecumque, &c. sed scimus, etc. Sed hic dices, Ergo & Apostolus sic corruptus erat, quemadmodum describit

bit hic Iudæos & Græcos: utiq; si naturæ peruersitatem respexeris, in qua cum reliquis mortalibus communicauit. Id & ipse quoq; confessus est dicēs: Non est in carne mea bonum. Quod uero talia in illo non apertè deprehendebantur, gratiæ Christi opus erat.

Physiognomon quidem ex eorum numero, qui se mortalium ingenia ex habitu corporis & oris lineamentis deprehendere posse iactant, inspecto Socrate hominem fatuum ac stultum, mulierosum, & pæderasten, uinolentum & intemperantem esse pronūciāuit. Cum indignatī amici, hominī dīra minarētur, Socrates cohibēs illos respōdebat, Nihil plane mētītus est, sed quod natura sum, hoc certo ac uere pronūciāuit, nā omnino talis essem, nisi me philosophiæ cōmisisssem. Quæso an non Paulus uerius diceret, omnino talis essem, nisi me gratiæ Christi cōmisisssem? Proinde hac in re nō est spectandū quid gratia contulerit credentibus in Christum: Sed quales natura genuerit.

Illud, Nullo modo, cum emphasi dixit, qua quidem uerbis Iudæos nullo modo meliores esse Gentibus dicit, sensu uero intelligit omnium esse deploratissimos. Plus enim significat quā dicit. Quid nanq; aliud est quod illos quidem propter singularia Dei beneficia supra Gentes extulit, quod uero ad uitæ probitatem attinet, iam Gentibus meliores esse pernegat?

Maluit autem innuere quod uerum erat, idq; ipsis Iudæis expendendū dare, quā palam edicere, ne uidelicet contra ueritatem iritiores redderētur.

Iam enim antea probauimus causis redditis.) *πενηταὶ αὐτῶν γὰρ*. Potest etiā reddi, ante accusauimus, ante culpauimus, &c. quemadmodum & Chrysost. legisse uidetur, cum dicit *κατηγοροῦν ἐμὴν ψυχὴν, κατηγόρησεν ἐξ ὧν αὐτῶν*. Est autem *κατηγόρησεν* hoc adiunctis ponitur causis. Et certe si peruersitatem & Iudæorum & Gentium consyderes, nihil necesse erat Apostolo illam probare, cum omniū fuerit manifestissima, sed satis erat illam culpāre tantum & criminari.

Fecit autē illud cap. 1. quod Gentes attinet, & 2. quod Iudæos, taxans utroque uitam & corruptissimam, arguensq; eos omni esse iustitia nudos.

Iudæos & Græcos.) Per Græcos quidam intelligunt non qualis Gentes, sed eos qui Græcorū institutione prudentiores erāt reliquis. Videtur em̄ Apostolus in ijs culpandis operā singularē impēdisse, qui præ alijs iustitiæ studere uidebātur. Nā illis damnatis, qui inter gētes philosophiæ & inter Iudæos legi studebāt facile intelligebatur reliquā turbā iustitia solida prorsus esse uacua. Sub peccato esse.) Id est, peccato obnoxios esse, peccato seruire, sub illius tyrannide captiuos ad omnem illius libidinem detineri.

Vel ut quidā exponūt, reos esse & dānationi, propter peccatū obnoxios. Quemadmodum scriptum est.) Satis quidem apertā fecerat iam antea, accusaueratq; Iudæorū prauitatē. Verū propter incredibilem illorū obstinationē & hypocrisim etiā scripturæ testimonia, quibus contradicere nō poterant inducit, ut sine omni contradictione euincat Iudæos corā domino culpabiles esse & gentibus nihilo meliores, imò etiam peiores. Nam tametsi in hoc est ut utrosq; & Iudæos & Gentes peccati arguat, & omni iustitia priuet, istas scripturas tamē propter Iudæos inducit. Nam nihil laboris exigebat Gentes arguere peccatorum, id quod antea iam sufficienter fecerat.

Colligūt autē ista script. testimonia ex uarijs locis. Ex Psalmis hinc inde, deinde & ex Esaia propheta, in quibusdā magis sensum q̄ uerba appendens.

Totum hunc locū quidam retulerunt in Psal. 14. non uidentes, unde Apostolus omnia collegerit, putantesq; Psalmo ista deesse, atq; ideo illi reddenda esse, quasi Iudæi Psalmum his uersibus spoliārint. Quidam uero anxij fuerūt, quomodo Apostolū tuerētur qui uideretur Psal. 14. adscribere quæ in Ebreo nō habent, quasi nominatim ex Psal. 14. ista se inducere dicat, & nō magis ex uarijs locis ea desumat. In istis angustijs & ipse Hieronymus fuit, eo per mulierculam Eustochium inductus, ut ipse cōmemorat in prologo Commentariorum 16. in prophetam Esaia. Sed uideamus locos ipsos.

Non

A Non est iustus, ne unus quidem, non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum, omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonitatem, non est usque ad nnum.

Ista sunt hactenus ex Psal. 14. Verum non omnino iuxta seriem uerborum, siue quod Ebraea siue quod ad Græca attinet. De sensu tamen nihil decedit.

Illud. *Non est iustus.*) Apostolo non faciens bonum idem est, quod, non est iustus. In Ebraeo est, *אין עשה טוב*. Non est faciens bonum. In Græco est, *οὐκ ἔστι ποιεῖν καλόν*. Non est faciens bonitatem.

Illud. *Ne unus quidem.*) In Ebraeo non habetur hoc loco, sed subdetur postea. In Græco legitur, *οὐκ ἔστιν ἓως ἑνός*. Non est usque ad unum, quam particulam bis ponit Græca uersio, quam nos habemus.

Non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum.) Hic Apostolus quædam omisit, utpote, Dominus de cælo prospexit super filios hominum, ut uideat si est intelligens, &c. Ex his desumpsit quod ad propositum faciebat.

Simul inutiles facti sunt.) In Ebraeo est *אִנְיָוָה* corrupti sunt, cōputruerunt. Græcus reddidit *ἀργεῖοθυγατρίαι*. Inutiles facti sunt, metaphoram Hebræam relinquens, & sensum reddens: ita & nos metaphoricōs eos qui inutiles sunt, laborē fugientes, uocamus, *faul*, putidos, addentes, *du stinckst von feule*. Ita & Ebraea dictio *אִנְיָוָה* significat foetuit, putrefactum est.

Illud. *Non est usque ad unum,* in Ebraeo est *אין אחד*. i. Ne unus quidem. Corruptionem humane nature.) Apostolus ex scripturis propter Iudeorū pertinaciam probaturus illam ordinē omniū rectissimo aggreditur, ad hunc modū.

Primum ponit in genere. Non esse iustum, ne unum quidem, id quod factis fuisset non pertinacibus. Est enim quasi quædam summaria propositio, quod dicit: Non est iustus, ne unus quidem. Quemadmodum enim iustitia omnes in se uirtutes, utpote generalis uirtus, ita & iniustitia omnis generis flagitia complectitur.

Non est iustus: summaria propositio.

Non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum.) Iam per amplificationē attexit iniustitiæ membra, interna simul & externa. Et quoniā omnis iniustitia in duo diuiditur. 1. Non facere quod bonum est. 2. Etiam quod malum est facere; ideo istam accusationē, ut plena esset, simili ratione in ista duo membra diuidit. Prius testimonio ex Psal. 14. sumpto, probat: alterum ex uarijs alijs locis.

Amplificatione diuidit totā nostram corruptionem.

In priore membro primū quasi internam mali radicem ponit, dicens: Non est qui intelligat, non est qui exquirat Deū, quibus ostendit totum internū hominem esse deprauatū, dum probat neque intelligentē esse neque Deum exquirere, ut uideas ambas illius partes primarias illas, unde totus homo regitur & ducitur, uim scilicet intelligendi & ratiocinandi, deinde & affectuū esse deprauatas & corruptas, ita ut quæ Dei sunt non intelligat, & quod peius est, de Deo etiam nihil cogitet, nulla cura Dei afficiatur.

Interna nostra corrupta esse, primum declarat.

Perpende uero, quā apte ignorantiam Dei præmiserit, ut intelligas fieri non posse, ut ritē Deū exquirant, qui in rebus diuinis cæci sunt. Nōsse Deum uita est æterna. Ita ignorare Deum, initium est omnis mali. Hinc est quod Satan magno studio mentes mortalium in cæcitate & ignorantia diuinarū rerum detinet, & Paulus turpem Gentium uitam isti cæcitati acceptam fert. Nam corrupto iudicio, nequeunt affectus non esse peruersi & corrupti.

Peccatum contra primam tabulam.

Omnes deflexerunt.) Recte & hoc. Quid enim aliud sequeretur, quā ut a uia Dei deflectat, qui nec intelligit, nec amat quod rectū est & iustum? Nam omnino tales affectibus suis obsequuntur, carnales carnalibus, quemadmodum spirituales spiritualibus suis affectibus obsequuntur. Vide Eph. 2. & 4.

Simul inutiles facti sunt.) Hoc ex eo necessario sequitur, quod dixit eos a uia Dei deflexisse, id quod nihil est aliud, quā quod sequitur, Nō est qui faciat bonum. Eatenus enim utilis est homo, quatenus quod bonum est facit.

Vides iam ad externam uitam progressam maliciam esse, uelut sterilitatem ex putrida & corrupta radice?

Non

Non est usq; ad unum.) Quidam hic, ut August. Psal. 14. usq; ad unum, exclusi-
 Aug. ue legunt, per unum intelligentes Christum, qui unus eximatur ab ista cor-
 ruptione humani generis, purus ab omni prauitate, & solus Deū intelligēs,
 requirens, utilis, & quod bonum est faciens. Quanquam hoc per se uerū est,
 in loco tamen non recte ponitur. Nam Ebraeus non habet usq; ad unum, sed
 אֶחָד אֶחָד, id est, ne unus quidem. Et Apostolus quoq; isto loco non id a-
 git, ut probet Christum istius esse corruptionis expertem.

Nonnulli cum Iudæis facientes per synecdochen arg. Apostoli eneruant,
 per omnes intelligentes, multos, quæ sanè loquutio aliquando repetitur, ut
 exiuit ad eū omnis Hierosolyma, id est, magna multitudo de Hierosolyma.
 Aut uolunt Dauidem loqui de sui tantum sæculi hominibus, id quod nō est
 firmum. Quanquam enim arguat malitiam sui sæculi, inducit tamen & ipse
 testimonium scripturæ ex Genesi, cap. 6. tale, unde probet, totam mortalium
 naturam esse corruptam, idq; testimonio Dei, qui de coelo despexerit, &c.

Proinde notandæ sunt emphaticæ illæ loquutiones. Non est qui faciat bo-
 num, omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt, non est ne unus quidem.

Obijciunt multos in scripturis laudari hoc nomine, quod iusti fuerint, ut
 Noe, Iob, Abraham, &c. Respondemus: Quod iusti dicti sunt, ex collatione
 aliorum improborum dicti sunt, non ita ut planè sine peccatis fuerint. Si di-
 cas. At qui tantæ improbitatis nō fuerunt, quantā hic omnibus tribuit Apo-
 stolus. Respondeo: Natura fuerūt tales, gratia Dei facti sunt meliores. Pau-
 lus uero humanæ naturæ corruptionem in seipsa extra energiam diuinæ gra-
 tiæ ob oculos ponit, ut gratiæ uiam paret.

Sepulchrum apertum guttur eorum.) Sequuntur octo uersiculi hinc inde ex scriptu-
 ris desumpti. Istud. Sepul. ap. gutt. eorum. linguis suis dolose agebant, ex
 Psalmo quinto desumptum est.

Venenum asp. ex Psalmo 140.

Quorum os. ex Psalmo 10. Veloces ped. & contritio & cala. ex Esa. 59.

Non est timor. Psalmo 36.

Hicce uero iam alterum membrum humanæ corruptionis absoluit, quod
 est, malum etiā facere. Quanquam enim ad reprobationem nostræ corrup-
 tionis satis sit ostendisse, ad omne bonū opus esse nos inutiles & reprobos,
 quemadmodum recte mala arbor dicitur, quæ sterilis est & digna, ideo quæ
 excidatur, propterea quod fructus bonos non adfert, tamen pergit etiā hoc
 ostendere, nempe esse nos non solum reprobos ad id quod bonum est, sed et
 etiā ad omnia mala procliues, pessimas scilicet arbores malos fructus pro-
 ferentes. Dicit itaque:

Sepulchrum patens guttur eorum.) Metaphora utitur ad exaggerandū illud quod
 antea dixit, omnes homines esse mendaces, quasi diceret: Ex ore ipsorum quasi
 quidam foetor mendacium, & corruptio illa affectuū exhalat, ut recte dicas:
 Sepulchrum esse apertum, unde cadauerum putredo foetorem exhalans se-
 ipsam prodit. Et pulchre respicit ad id quod suprā dixerat, corrupti sunt. Ut
 ostendat, quomodo illa interior corruptio ad exteriorē uitam progrediatur.
 Sic Christus dicit Matth. 15. Ex corde ueniunt mala, &c.

Linguis suis dolose agunt.) In Ebraeo est, נִדְבָּלִים blandiuntur, quo uerbo notat
 non simplex mendacium, sed studiosum, concinnatum, & subdolum.

Huc pertinent & quæ sequuntur uenenum aspid.

Et nota quomodo omnia exaggeret, ut faciat nos non simpliciter menda-
 ces per impotentiam, sed cum summa malitia, & ad maximam proximorum
 perniciem, quod per metaphoram ueneni sign.

Item os eorum plenum est. Non simpliciter dicit, maledictio est in ore eorum:
 sed os eorum plenum est maled.

Ita & illud: Veloces ped. Non tantum dicit: Sanguinem effundunt, sed, ut
 notet studium & procliuatē effund. sang. dicit ueloces pedes. Nam ad ea
 quæ libenter facimus, pedibus ueloces sumus, tardi ad ea quæ non lubent.

Illud

A Illud, *Contritio & calamitas, &c.*) Quidam exponunt passiuè, ut intelligas, talibus omnia cedere calamitose & misere. Sed ad istas exaggerationes & angustias præsens magis conuenit, ut actiuè exponas.

Viam pacis non cog.) Non tantum, non sunt pacifici, sed nesciunt esse pacifici, ut illud Hier. 2. Bene facere nesciunt.

Non est timor Dei ante oculos eorum.) Summam mali repetit: quasi diceret: Hæc omnia ideo sunt quod timore Dei carent.

Scimus autem, &c.) Præoccupatio est: quid ad nos ista? dicturi erant Iudæi: Ad uos utiq; pertinent præ reliquis omnibus. Scimus enim quod quæcunq; lex dicit, istis dicat quæ sub lege sunt, id est, quibus lex data est.

Et uide quàm potenter gloriam legis unde tumebant, in ignominiam illorum uertat. Gloriabantur sibi & non gentibus datam esse legem. Recte, sci, mus hoc inquit, iuxta illud: Non fecit taliter omni nationi. Pertinent igitur ad uos ista quæ lex dicit. Lex autem ista taxat in illis quibus loquitur: loquitur uero illis, quibus data est. Ergo uobis loquitur, & uos reos facit tantæ corruptionis, ideoq; coram Deo damnabiles. Legem uocat generaliter & lar, Lex.

Et notanter dicit, Scimus: Erat forsan generalis sententia inter Iudæos. Et Scimus. tacite proprias conscientias ipsorum per istam communicationem appellat, omnemq; dissimulationem aufert.

Vt omne os obturetur.) Gentium, cap. 1. Iudæorū isto, quanquam & Gentium isto. Notat autem pulchrè impudentiam hypocriticam, qua nos iustos esse simulamus, istis locis retundi.

Omnis mundus.) Hoc uolebat Apostolus, hoc agebat scilicet.

Quid ergo? Excellimus?) Notatur clanculū ingeniū nostrū, quo nos magni aestimamus, si à magnis uel à multis honorati fuerimus, cum simus pessimi. Quasi OBSER. I. Cognitio diuinæ bonitatis et nostræ prauitatis complectuntur se mutuo.

B *Non est iustus. Non est faciens bonum.*) Vide hic quid sit esse iustum, & quæ sit iustitia quæ desyderatur in nobis. Nempe facere *ἀγαθόν & ἡσυχίαν.*

Non est intelligens. Non est exquirens Deum.) Radix malæ uitæ, cæcitas est & ignorantia Dei. Ephes. 4. OBSER. II.

Sepulchrum patens.) Per istas exaggerationes, admonemur, quàm non simpliciter mali, sed plane ita corrupti simus, ut ad omnia mala, utur magna, propedeamus. Hoc dericiat nostrum supercilium, & obturet nostram impudentiā & hypocritism, faciatq; etiam aliorum tolerantes. OBSER. III.

Quapropter ex operib. legis nō iustificabitur omnis caro in cōspectu ei⁹.

Viderat Apostolus, ex eo, quod circūcisioni & Iudaismo plurimū dignitatis & utilitatis dederat, occasionē augendi fastus sui sumptuosos Iudæos iustitios multum de operibus legis gloriantes, atq; ideo etiam isti malo per aliquot scripturæ loca occurrēdū putauit, quod & fecit, ostendens & probans Iudæos non esse potiores in causa iustitiæ coram Deo, Gentibus, imò plus etiam probauit, quàm probandum assumpserat. Ex his enim quæ lex culpat in Iudæis facile apparet Iudæos peiores etiam esse Gentibus. OBSER. IIII.

Iam subiicit conclusionem ex præmissis, dicens: Quapropter ex operibus legis non iustificabitur omnis caro in conspectu eius. Quapropter: Propter quid? Nimirum cum tam abest ut Iudæi, qui sub lege sunt, quibus lex loquitur, per opera legis iustificati sint, ut etiam in uniuersum omnes per illā damnentur, & peccatorum adeo enormiū, tantæq; impietatis arguantur, quid aliud sequitur, quàm ex operibus legis non iustificari quenquam.

Ex operibus legis.) Variant hic patres. Ieronimus per opera legis intelligit circūcisionē & reliquas legis cerimonias. August. cōtendit omnia præcepta legis, etiā decalogi, intelligenda esse. Ambro. quoq; totam legē intelligit. Et certe non immerito. Nam mox subditur: Per legem enim cognitio peccati. Deinde nō solum nō iustificat cerimonialia, sed neq; moralia legis, ut enim uere dicit Aug. Nullū omnino opus & præceptū legis est, quod possit homi-

nem iustificare. Vocat autem Apostolus praecepta legis, opera legis, non A quod lex ea faciat, sed quod ea iubeat, atq; ideo recte legis dicuntur opera, non fidei, quod iussu & impulsu legis fiant, non ductu & energia fidei, & spiritus.

Non iustificabitur.) Iustificari est pro iusto censi & haberi. Aliquando etiam pro iustum fieri. Sed hic quaeritur, quomodo coram Deo non iustificetur, qui praecepta legis operatur, cuius enim est lex nisi Dei? praecepta legis sunt praecepta Dei. Et quomodo non iustificatur coram Deo qui opera legis illius facit? Si apud eos non iustificatur, qui illa praecepta non dederunt, nihil mirum fuerit. Quomodo uero non iustificatur apud legislatorē Deum, qui praecepta illius facit? Deinde, quomodo supra cap. 2. dixit: Non qui audiunt legē iusti sunt apud Deum, sed qui legē factis exprimunt, iusti habebuntur? Quomodo concordat, quod hic dicit: Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro in conspectu eius? Hac de re supra satis dixi, ostendiq; quomodo utraq; sententia uerasit.

*Commode usury
pata ditio.*

Omnis caro.) Scripturae phrasis est, pro uniuersis mortalibus. Notanter autem Apostolus hoc loco carnis dictionem posuit, contra fastum Iudaeorum & opinionem propriae iustitiae disputans, ut ad suam ipsorum cognitionem eos induceret, admoneretq; propriae & communis infirmitatis & corruptionis, carnis uocabulo. Q. d. Quoscunq; mihi referas, siue Iudaeos siue Graecos, caro sunt, ut una dictione dicam, corripit autem omnis caro uiam suam uana & infirma facta, & ad omne bonum opus reproba.

In conspectu eius.) Siste carnem in conspectum Dei, cum uniuersa sua iustitia, & omnibus uiribus ac motibus utcunq; elicitis, quid quaeso erunt omnes illius iustitiae, nisi pannus mulieris menstruatae? Habet enim emphasim relationis quod dicit, in conspectu illius. Obijcit quippe cogitationibus nostris imensam illam & perfectissimam diuinā iustitiae puritatem, ad cuius iudiciū etiam angeli immundi sunt. Hinc Iob 4. ita legimus: Nunquid homo compa- ratione Dei iustificabitur, aut factore suo purior erit uir? Ecce qui seruiunt ei, non sunt fideles, & in angelis suis reperit prauitatem. quanto magis hi qui habitant domos luteas? &c. Et cap. 15. Quid est homo ut immaculatus sit, & ut iustus appareat natus de muliere? Ecce inter sanctos eius fideles non sunt, & coeli non sunt mundi in conspectu eius, quanto minus abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem? Et cap. 25. Nunquid iustificabitur homo apud Deum, aut mundus erit natus de muliere? Ecce luna etiam non splendet, & stellae non sunt mundaе in conspectu eius, quanto minus homo, putredo & filius hominis uermis? Ita & Exod. 34. dicebat Moyses: Nullusq; in conspectu tuo per se est innocens. Et Dauid psalmo 143. Ne intres in iudiciū cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens.

Commodum itaq; Apostolus carnem ducit ac statuit in conspectum & iudiciū Dei, ut uel ex ipsa consideratione conspectus & iudicii Dei, immensaq; & absolutissimae illius iustitiae & puritatis, deinde carnis tot modis imunda & corrupta, deiciatur fastus ille propriae iustitiae & opinionis, quae plurimum tuebant Iudaei.

Animaduertit enim Apostolus omnē illorū de propria iustitia persuasio- nem hinc esse, quod obliuiscerentur se esse carnem, nec considerarent exat- tissimā rectitudinē diuinā iustitiae, quid sit reuera in conspectu domini sisti, il- liq; probari & iustificari. Nā dicit: Perfecti estote quia & ego perfectus sum.

*Arg. a con-
trario.*

Per legem enim cognitio peccati.) Conclusioni, tametsi tam ex praemissis, q̄ ex sua quoq; ipsius ueritate satis firmā, subiicit ratiunculam istam, cuius argumen- tum est ab usu & effectū legis, Iudaicae opinionī planē contrario. Q. d. Quo- modo enim esset ex operibus legis iustitia coram Deo, cum lex non sit ad hoc data, ut iustificet, sed magis ut peccati reos arguat? Peccati enim arguit & condemnat, hoc ipso, quod peccati cognitionem infert. Est autem per legem peccati cognitio. Ergo non iustificatio. Quemadmodum igitur per lucem est cognitio furti, atq; ideo & condemnatio, ita & per legē est cognitio peccati, atq;

A atq; ita & condemnatio. Cum ergo lex non uiuificet (si enim data esset lex ut uiuificaret, uere esset ex lege iustitia, Gal. 3.) sed magis condemnet & occidat peccati reos, quomodo putatis ex operibus legis iustificari carnem posse in conspectu Dei? certe iustificationi contraria est condemnatio, iustitiæ peccatum, uitæ mors. De hac uero causa dicet cap. 7. fusius.

Nunc uero sine lege iustitia Dei manifestata est.) Hactenus unum hoc egit Apostolus, ut probaret & Iudæos & Græcos, hoc est, totum mundū, peccato obnoxios esse, & inexcusabiles coram Deo, in iudicio Dei consistere nō posse, inanēq; esse omnē iustitiā illā qua illi ex lege isti ex uiribus rationis intumescerant.

Nunc demum principalem huius causæ propositionē, & totius Epistolæ statū aggreditur, nempe, qua in re sita sit uera iustitia coram Deo. Nam post istam disputationē de uanitate sapientiæ humanæ & operū legis, in quibus non sit iustitia Dei, desiderabatur iam & quodammodo maturum erat, ut ostenderet, qua demum in re iustificatio sit hominis coram Deo. Infert ergo illam ad hunc modum: Nunc uero sine lege, &c.

Illud. Nunc uero, quidam faciunt esse notam temporis Euangelici, in quo tandem sit per efficaciam Euāgelicæ prædicationis manifestata iustitia Dei, ut idem sit quod suprà primo capite dixit: Non me pudet Euangelij. Potentia siquidem Dei est ad salutem omni credenti, Iudæo primum & Græco. Iustitia enim Dei per illud reuelatur ex fide in fidem.

Quidam uero sensum hunc reiicientes, dicūt hanc particulam esse notam illationis & connectionis. q. d. Dum ergo conditio humani generis, deinde & legis sic habet, ut ostendimus, sequitur iustitiā Dei sine lege ex Deo esse per fidem. Verum Apostolus non dicit: Nunc ergo, ut innueret se connectere & inferre ista ad formam consequentiæ. Sed, Nunc uero. Deinde non dicit: Nunc est iustitia Dei sine lege ex fide. Sed, Nunc manifestata est iustitia Dei sine lege.

Vide infra ut in presenti tempore ostenderet iustitiam suam.

B Illud. Manifestata est, potest bifariam intelligi. Aut ut referas ad prædicationem Euangelij, quod per Euangelium prædicata sit iustitia Dei per fidem in Christum. Aut intelligas, non tam de prædicato Euangelio q̄ de illius efficacia, qua iustificatis hominū cordibus, lux quædam, antea nō uisa, singularis cuiusdam iustitiæ & probitatis in uita illorum, qui Christo crediderant, omnium oculis sese offundebat, & reipsa prædicabat, neq; per studiū philosophiæ, neq; per legis opera, sed per fidem Christi ueram esse iustitiā, ut quemadmodū cap. 1. ex ipsa Gentium uita, tot modis cōtaminata, & postea cap. 2. & isto tertio ex uita Iudæorum per legem quoq; condemnata, neq; ex rationis uiribus humanaq; sapientiā, neq; ex operibus & studio legis iustificari mortales euicit, ita hoc loco potenter & efficaciter probet ex credentiū Christo uita ueram iustitiā Dei sub prædicatione Euangelij diuina potentia singulari & inaudita hactenus esse manifestatum. Notat hic Chrysostomus quomodo caute dixerit Apostolus: Manifestata est, ne uideatur negare illam antea fuisse in electis, & noui aliquid inducere. Sanè ista manifestatio iustitiæ Dei quæ per efficaciam est fidei, omnium est potentissima. Nos uero illam non admodum curamus.

Ex ista efficacia fidei arguit etiam ad Gal. 3. An ex operibus legis spiritū accipistis, an ex auditu fidei?

Iustitia Dei.) Et istam particulam licet uariè interpretari. Aut enim potest exponi de iustitiā qua Deus iustus est, promissionē suam seruās. Atq; ita exponit Ambrosius, scribens istam Dei iustitiā esse misericordiam Dei qua peccatis ignoscit, ideo dictam iustitiā, quod de promissione originem habeat. Cum enim promissum Dei reddit, iustitia Dei dicitur. Iustitia enim Dei est, quia redditū est, quod promissum est. Et cum suscipit confugientes ad se, iustitia dicitur, quia non suscipere confugientē iniquitas est. Hæc Ambrosius.

Ambrosius

Aut certe exponi potest de ea iustitiā, quā nos coram Deo iustificamur. Id quod dupliciter fit. Vno modo per imputationē. Altero, per purificationem cordium nostrorū, quæ utraq; in scripturis fidei dantur. Ista uero nostra iustitia, qua non solum pro iustis censentur coram Deo, id quod gratiæ est, sed &

iusti reddimur, quod operationis est spiritus sancti, in hac uita quidem incipit, sed non absoluitur nisi in futura.

Quod si exacte consideretur, quo tendat Apostolus, quid sibi probandum sumpserit, contra quos disputet: uidetur hic magis intelligenda esse ea iustitia qua nos iusti reddimur, quam qua iustus est Deus, ut & uidere est infra, ubi mox dicit: Iustificantur autem gratis per illius gratiam, licet & hoc uerum sit, quod iustitia Dei, quae est in praestitis promissis, per Euangelij praedicationem manifestata est. Quia uero Apostolus meminit fidei nostrae, dicens: Iustitia uero Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes eos qui credunt, satis manifestum est (nam istis uerbis exponit de qua iustitia dicar) intelligendum esse de ea, qua nos iusti sumus. Nam iustitia illa qua Deus iustus est, non est per nostram fidem, hoc est, non nititur nostra fide, quemadmodum & supra dixit: Nunquid illorum incredulitas fidem Dei euacuauit? Absit. Imò sit Deus uerax, omnis autem homo mendax.

De Spiritu & li
tera cap. 9.

Absq; lege.) Id est, absq; opera & adminiculo legis existens. Vt intelligas iustitiam Dei, de qua hic fit mentio, non habere ex lege, aut aliquo illius opere, ut sit iustitia, sed magis ex illius gratia, qui iustificat impium. Atq; ideo putat Augustinus legendum esse hunc locum ad istum modum. Nunc uero iustitia Dei sine lege, manifestata est. Non ut intelligas eam sine lege manifestam esse. Negat enim se uidere, quomodo testimonium habeat ex lege, si sine lege sit manifestata. Proinde putat legem quoq; facere ad manifestandam iustitiam Dei, uel hoc ipso quod ostendens peccata, ad misericordiam Dei quarendam impellit. Ideo non esse legendum, ut manifestatio iustitiae Dei adimatur legi, sed ut negetur iustitiam Dei esse ex lege.

Nihil uero impedit, quo minus legas iustitiam Dei manifestatam esse sine lege, siue intelligas de praedicatione & doctrina legis, siue de illius operibus. Non erit absurdum si intelligas Apostolum loqui de legis praedicatione & doctrina, quasi dicat: Nunc uero, quando nos legem nec doceamus nec praedicamus, sed Euangelium de Christo Iesu, absq; legis praedicatione per doctrinam Euangelij manifestata est iustitia Dei, &c.

Testimonium habens à lege & prophetis.) His uerbis occurrit suspicioni, qua putabatur & legi & prophetis contrarius, docetq; se legem & prophetas suo loco habere. Imò magis hoc agit, ut doceat se non nouam quandam iustitiam docere, quam lex ignoret, de qua nihil loquuti sint prophetae, sed eam, quae testimonio legis & prophetarum nitatur. Et certe non mediocriter taxat hic ludaeorum caecitatem, qui non obseruarent legem ipsam de qua tantopere gloriabantur, non solum peccata ipsorum condemnare, & omnem operum iustitiam reijcere, sed & testimoniū ferre ei iustitiae quam ipsi tam pertinaciter impugnabant. Pulchre autem Matthaei 17. declaratum est in transformatione Christi, & apparitione Moysis & Heliae, cum Christo loquentium, quod hic Apostolus scribit.

Nihil uero opus est hic adducere aliquot legis & prophetarum testimonia, quando ipse Apostolus, quod hic breuiter assignat, post latius est docturus & explicaturus, adductis aliquot testimonijs ex lege & prophetis.

Iustitia uero Dei per fidem Iesu Christi.) Per repetitionem exponit, de qua iustitia dicat. Dixerat iustitiam Dei manifestatam esse sine lege, testimoniumq; habere ex lege & prophetis, iam ut notum sit, quae illa sit iustitia, imò magis unde constet & qua in res sita sit, posteaquam ex lege non est, addit per expositionem repetitionem, dicens: Iustitia uero Dei, de qua loquor, est ea quae per fidem est Iesu Christi, &c. Ponit autem hic principalem propositionem huius causae, quam oportet ueluti scopum semper ob oculos habere, ut obseruemus quo argumenta Apostoli omnia tendant, & quomodo ad hunc scopum ferant.

Iesu, notanter ut
ad hunc hominem
referatur quem
crucifixerant.

Notanter autem addit, Iesu Christi. Nam alioqui Iudaei nolebant uideri reprobatos esse fidei. Gloriarentur enim & ipsi de fide. Verum illa carent, quoniam promissionibus de Christo factis, & ut in Christo adimplete sunt, relictur.

In omnes

A. In omnes & super omnes eos qui credunt.) Nonnulli putant hic esse *πλεονασμῶν*. Nobis nihil abundat, ut ut videatur esse copia uerborum. Ambrosius uidetur ita intelligere, ut prius ad Iudæos, alterum ad Gentes pertineat. Certum est. Completur uniuersum genus mortalium Apostolus, quod & ex subiectis rationibus liquet. Non est autem præter singularem rationem & affectum, quod bis ponit uniuersalem particulam. Mihi uidetur ita uoluisse commendare imensam illam Dei bonitatem, qua gratiam suam in Christo Iesu abunde quibusuis credentibus infundit & comunicat. Nam omnino tale aliquid uoluit istæ dictiones *eis*, & *omnibus*. Vult enim loqui pleno ore de oblata uniuersis mortalibus, imò effusa largiter & copiose, Dei gratia. Et certe non absque ratione. Nolebant enim hoc agnoscere Iudæi.

Illud. Qui credunt, non est intelligendum de nuda fide, quæ aliquando est sine fiducia, qua sola apprehenditur iustitia & misericordia Dei. Nam alioqui & demones credunt & contremiscunt. Et Mar. 3. Matth. 8. Lucæ 4. confitentur Christum, & filium Dei esse hunc Iesum, & tamen nullus eorum hac fide iustificatur aut saluatur.

EX OPERIBVS LEGIS.

Hoc loco obseruandum est omnibus in uniuersum operibus, quæ ab hominibus fiunt, ad imi uirtutem iustificandi. Si enim opera diuinæ legis non iustificanc, quæ tandem sunt opera quæ iustificanc? Neque putandum est, quod ideo damnentur opera quæ à lege traduntur, sed quod ad iustificandi rationem non admittantur: quanto minus opera traditionum humanarum.

OMNIS CARO.

Perpendendum hic fuerit, quid de se sentire debeant hypocritæ & iustitiani: nempe, esse se carnem.

IN CONSPECTV ILLIVS.

B. Ista absoluta & inaccessa Dei puritas & iustitia suo loco considerata, multum ualeat contra opinionem propriæ iustitiæ.

PER LEGEM COGNITIO PECCATI.

Consideranda est hic nostra prauitas, qua sit, ut quæ in se bona præcipiuntur, non nisi eo faciunt, ut nos condemnent & peccati arguant. Lex enim iusta est & sancta, nos uero carnales. Obseruandum ergo in scripturis, quomodo nos peccati arguat.

MANIFESTATA EST.

Quomodo per Euangelium iustitia Dei manifestetur, dictum est supra cap. 1. Nota de efficacia fidei in credentibus, sine qua mortua sunt in nobis omnia quæ ueram iustitiam concernunt.

PER FIDEM IESV CHRISTI.

Hoc altissime mentibus nostris insigendum est. Nunquam enim satis creditum est, iustos nos haberi coram Deo per fidem Iesu Christi.

IN OMNES ET SUPER OMNES.

Ista consolatio notanda est contra prædestinationis tentationem. Nempe iustitiam illam Dei non huic aut illi, sed omnibus esse oblata, tantum credant & fide amplectantur. Nostrum non est curiose scrutari qui sint electi qui non.

Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt ac destituuntur gloria Dei.

Quia dixerat iustitiam Dei manifestatam esse per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes eos qui credunt, id quod nihil aliud est, quam quemadmodum & mox dicet, apud Deum neminem iustificari nisi per gratiam, uidebatur Iudæis res dura, qui perpetuo quandam distinctionem somniant inter se & Gentes. Ideo subiicit: Ideo dico iustitiam fidei per Christum super omnes & in omnes, non operadores, sed credentes manifestatam esse, quod plane nulla est distinctio Iudæorum & Gentium coram Deo.

Et ut etiam declararet, quare dicat nullam esse distinctionem, Iudæos non esse potiores Gentibus, iterum repetit quod supra dixerat, omnes esse peccato obnoxios

OBSER. I.

OBSER. II.

OBSER.
III.OBSER.
IIII.OBSER.
V.OBSER.
VI.OBSER.
VII.

noxios, scripturisq; probauerat, nepe omnes peccasse, & destitutos esse gloria dei. Cū ergo peccauerint oēs, quid poterit distinctiōis esse inter peccatores quod ad causam iustitiæ attinet, etiam si quod ad personatū externū attinet, iudæi differant à Gentibus, ut nos hodie differimus à Turcīs & Iudæis?

Omnes.) Non solum referendū est ad id temporis, in quo gratia domini illuxit, & fidei iustitia manifestata est. Sed etiam retro ad præteritū mundū uniuersum usq; ad Adam, ut simul includantur & sancti (id quod & Ambrosius annotat) Noe, Abraham, Isaac, Iacob, Moses, Samuel, Dauid, propheta & quotquot ex patribus in scripturis iustitiæ nomine cōmendati sunt, quorum gratia Iudæi plurimū superbiebant, ut intelligamus & illos nō potuisse proprijs uiribus & iustitiæ operibus iustificari coram Deo, sed opus habuisse & ipsos ea iustitia quæ est per fidem promissi seminis, eò quod simul cum alijs peccatores fuerint.

Peccauerunt.) Verbum hoc non tantū de actualibus peccatis, ut uocant, intelligendū est, sed etiam de ipso corruptæ naturæ habitu peccatore, quo concipimur & nascimur omnes peccatores & natura filij iræ, ut pariter includamus & infantes, qui etiam si necdum quid bonū, quid malum sit cognoscunt, & ad similitudinē transgressionis Adæ nondū deliquerunt, tamen in Adam omnes peccauerunt, & per unius inobedientiæ constituti sunt peccatores, ut & ipse Apostolus infra cap. s. docebit. Et hoc est, quod patres tāta diligentia contra negatores peccati originis urserūt, nobis quoq; probe tenendū, ut sciamus usum ac necessitatē gratiæ Christi etiam infantibus nostris communicari debere. Nam & ipsi peccatores sunt, ac destituti gloria Dei, quatenus ex Adam proueniunt.

ὅτι ὅς ἐστιν ὁ θεὸς ὁ λόγος ὁ θεός.) Hic locus uarie exponitur & legitur. Veteres omnes legunt, & egent gloria Dei. Erasmus maluit uertere, Et destituuntur gloria Dei. Hunc sequuntur recentiores ferè omnes. Iam egere & destitutum esse, idem quidē esse uidentur. Nam qui eget, omnino destitutus est eò, quo eget, & qui destitutus est, si intelligas de necessarijs, nam hic non loquimur de nō necessarijs, ne sit locus sophisticis argutijs, eget eo, quo destitutus est, multum tamen refert hoc loco quid legas. Illi qui legunt, destituti sunt gloria Dei, per gloriam Dei aliud atq; aliud intelligunt. 1. Quidam cōmunicationem singularem diuinæ cognitionis, sapientiam illam scilicet, qua maiestas Dei cognoscitur & prædicatur: quasi hic Apostolus dicat, omnes diuina sapientia & cognitione destitutos esse, per quam Deo gloriam dare queant in omnibus. 2. Quidam per gloriam Dei intelligunt integritatem, sanctimoniam, & perfectionem illam, quam Deus in homine quem ad imaginem suam, ad imaginem Dei, ac principem creaturarum reliquarum creauit, habere debebat. Atque ita à nonnullis Germanicè redditum est, vnd manglen der chren die Gott an inen haben sollt.

Egent gloria Dei.

Qui uero legunt: Et egent gloria Dei, per gloriam Dei intelligunt gratiam tam condonationem & remissionem peccatorum, iustitiæq; imputationem, qua ideo egent in uniuersum omnes quod gloria propriæ iustitiæ destituti sunt. Atq; ita intellexisse uidetur Ieronimus, cum dicit: Et egent gloria Dei, quia non habent suam. Et ex Erasmo uidere est aliquot exemplaria latina habere. Et egent gratia dei. Glorificatur enim, inquit ille in hoc deus, quod ex sua bonitate seruat humanū genus. Hinc Euangelium, id est, prædicatio gratiæ Christi, ab Apostolo. 1. Tim. 1. Euangelium gloriæ dei uocatur. Et ad Eph. 1. non semel atq; iterū, sed quarto, imò quinto, ni fallor, ubi de mysterio redemptionis loquitur, gloriæ & laudis dei meminit. In laudem, inquit, gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo, & c. Ita etiam intellexit Primitianus ille Vticensis, recens in lucē editus. Nam ita exponit: Et egent gloria redemptoris. Ista sententia posterior uidetur mihi uerisimilior, & instituto Apostoli accommodatior, in quam eò libentius inclino, quod plurimū facit ad commendationem gratiæ Euangelij. Quin & ipsum uerbum satis uidetur

A uidetur innuere, intelligendum esse de gloria gratiæ dei, qua opus habent ad salutem omnes mortales, magis quàm de ea quam amiserunt per transgressionem Adæ. Si enim de illa quæ in Adam amissa est loqueretur Apostolus, nõ ueretur uerbo præsentis, sed magis præteriti temporis. Quadraret enim magis illi sensui si diceret, & destituti sunt gloria Dei, quoniam dixit: Nam omnes peccauerunt. Quia uero dicit *ὥστε πάντες*, quod reddunt destituuntur, arbitror commodius intelligi posse de gloria gratiæ Dei, & legendum cum patribus: Egent gloria Dei.

Quod si omnino uidetur legendum, nõ egent, sed destituuntur, propterea quod uerbum *ὥστε πάντες* non ita uideatur necessariam egestatem exprimere, atq; si dixisset, *ἡμεῖς ἐχούμεν*, aut *ἡμεῖς ἔχουσιν*, uel *ἀπορνύμεθα*, quæ uerba significant sine cõtrouersia, egere, opus habere, cum *ὥστε πάντες* magis significet si proprie interpretæris, posteriores habeo, uel postremus uenio, & per metaphoram, careo, uel destituor, ab eo sumptus, quod n̄ qui in stadijs cursu certando postremi sunt, braui destituuntur, & gloria uictoriæ priuantur, qua tamen nõ recte dicerentur opus habere & egere, cum sine illa quoq; queant homines esse & commode uiuere, quod si, inquam, ista uidetur eius uerbi quo Apostolus hic utitur, significatio, puto tum gloriam Dei hoc loco non pro ea sumenda qua Deus apud nos gloriosus esse debebat, siue per sanctimoniam & integritatem imaginis suæ in nobis, siue per hoc quod nos eam laudando glorificare debebamus, sicut Deum, neq; etiam pro ea gloria, qua sane egemus, nimirum gratiæ illius, sed magis pro ea, qua nos apud ipsum gloriosi & illustres per integritatem iustitiæ esse possimus, ut quemadmodum iustitiam dei plerunque uocat Apostolus, non eam qua Deus apud nos, sed qua nos apud ipsum iusti censemur, ita etiam hoc loco gloria Dei sit non ea de qua Deus apud nos, sed qua nos apud Deum siquidem iusti nostris essemus iustis, gloriarì possemus. Hoc sensu, nihil aliud diceret Apostolus, quàm ad hunc modum. Nam omnes peccauerunt, & destituuntur glorificatione omnì apud Deum, quemadmodum supra dixit, ut omne os obstruatur, & infra hoc capite dicturus est. Vbi igitur nunc est gloriatio? Exclusa est. Erat enim Apostolo non parum negotij in eo, ut glorias illas infinitas istius Iudaici supercilij, quibus perpetuo opinione iustitiæ erga quasuis nationes insolescebant, deiceret, & inanes redderet, oraq; ipsorum obstrueret & ostenderet, etiam ipsos cum omnibus reliquis iustitiæ propriæ destitutos esse gloria & laude.

B Atq; istum sensum uidetur tenuisse Germanicus interpres, in uersione sua ubi ita reddidit, *und manglen des rühms den sie an Gott haben solten*, hoc est, bey Gott. Nam ita etiam in margine annotauit, Apostolum hoc agere, ut ostendat irritam esse omnem humanorum operum laudem & gloriam, manereq; solam in omnibus Dei gloriam & gratiam.

Si uero placet sententiã ueterum de gloria gratiæ Dei, quæ est, quod genus humanum bonitate sua seruat, non puto absurdum esse, si legas cum patribus: Et egent gloria Dei, quando & Erasmus secunda Corinthiorum undecimo, quod in Græco est, *ὅτι πάντες ὑμᾶς, καὶ ὡς ἐγὼ*, reddidit: Cum essem apud uos & egerem.

Iustificantur autem gratis per illius gratiam.

Erasmus non reddidit, ut uetus, iustificati, sed iustificantur, & de suo addidit coniunctionem, autem, ut inoffensior esset lectio.

Mihi uero uidetur illud *δικαιοσύνην* positum pro *ὅτι* *δικαιοῦνται*, id est, ut iustificentur, ut ita legas: Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, ut iustificentur gratis per illius gratiam, & c. ut illud *δικαιοῦνται ὡς ἐγὼ* expositorie subiiciatur, quo declare, quò & qua gloria Dei opus habeant omnes.

Apostolus nequit satis inculcare absq; omni merito gratuita nos Dei misericordia saluari. Atque ideo non habet satis dixisse, neminem iustificari ex operibus legis coram Deo, sed iustitiam Dei esse ex fide Christi in omnes &

super omnes, nisi addat & urgeat iustificari nos gratis: δωρεάν enim est, ex dono, quemadmodum si uitam & libertatem ex dono permittas latroni, quē iuste poterās auferre. Ita uidelicet uult Apostolus iustificari nos coram Domino. Deinde neq; ista dictione δωρεάν contentus, adiicit, per illius gratiam, ut totum nobis auferat, ac bonitati Dei adscribat.

Gratis.

Sola fides.

Diuus Ambrosius, in uoce, gratis, intelligit nos iustificari sola fide, dono Dei. Nam ita annotat. Iustificati sunt, inquit, gratis, quia nihil operantes neque uicem reddentes, sola fide dono dei iustificati sunt. Hæc ille. Quid hic aduersarij gratiæ Dei? An non est orthodoxus Ambrosius? An non orthodoxe hoc scripsit? Quis illum hac in re unquā reprehendit? Et quid est quod dicit, nihil operantes, quā quod iustificationē nullis operibus priores com meriti sumus? & uicem reddentes, quā quod illam adepti nullo opere com pensamus? Ita sanctus uir non habet satis adnotasse, fide nos iustificari, nisi sola fide nos iustificari dicat, & addat etiam, nihil operantes, neq; uicem reddentes. Dixisset ad morem sophistarum nostrorum, nihil legalis obseruationis operantes, si cum hoc hominum genere gratiæ Christi aduersari uoluisset. Et isti sunt qui hæresim clamant si doceas, sola fide nos iustificari, & perpetuo patres & fidem orthodoxam obijciunt.

Est autem hic locus, iustificantur gratis per illius gratiam diligenter notandus: quia dixerat, iustitiam Dei esse per fidem in Christum, ne putetur fide istam eius esse dignitatis, ut iustitiam coram Deo mereatur, adiicit, iustificati nos gratis per illius gratiam.

Videmus ergo hic iustificationem non tribui fidei, tanquā dignæ cuidam in nobis qualitati, sed magis gratiæ dei, idq; ex dono gratis, propterea quod fides gratiam illam dei per quam iustificamur apprehendit.

1 Est quidem fides uera, noua quædam qualitas in pectoribus nostris. Sed nō iustificat nos quatenus est noua qualitas, sed quatenus gratiā dei in Christo oblatam apprehendit. Proinde non sunt audiendi, qui fingunt nos ob id tantum fide iustificari, quod fides sit initium renouationis & purgationis.

2 Deinde & hoc uerum est, fides de qua Apostolus loquitur, non est informis, sed formata: non mortua, sed uiua: non ociosa, sed efficax: non sola, sed multis uirtutibus cumulata & ornata. Efficax est per dilectionem, per spem, per patientiam, & perseuerantiam diligit, operatur, sperat, patitur, deum colit, metuit, & ueneratur. In summa, fides est hominis regenerati uita. Et tamen non ex eo iustificat quod diligit, operatur, sperat, patitur, colit & ueneratur Deum, sed quatenus credit, & gratiam dei apprehendit, quæ sola nos gratis iustificat.

Itaque oportet correlatiuas istas sententias, fide iustificamur, & gratis iustificamur per gratiam, diligenter obseruare, ne causam iustificationis, quæ per fidem est, demus uel qualitati uel efficaciæ fidei, sed gratiæ dei bonitati & gratiæ: neq; à fide regenerationem interni hominis, & uiuam illius efficaciam sed à causa iustificationis excludamus. Alioquin nunquā erit conscientia secura, si non intuitu misericordiæ dei, sed propriæ mundiciæ deo se acceptam esse arbitratur.

Per redemptionem quæ est in Christo Iesu.) Quia gratiæ dei meminit, per quam gratis iustificantur omnes, iam explicat latius, quod uno uerbo dixerat, ut nō solum sciamus gratia dei nos esse iustificatos, sed opus gratiæ quoq; & modū iustificationis aliquāto clari⁹ cognoscāmus. Proinde circūstantias iustificationis nostræ diligenter & quasi Rhetorico more describit.

1 Deus est qui iustificat. Infra.

2 Iustificat gratis, per suam gratiam.

3 Quomodo? Per redemptionem quæ est in Christo.

4 Quomodo ille redemit? Sanguine suo.

5 Quibus contingit illa gratia? credentibus.

6 Quare ad hunc modum? Ad ostendendam iustitiam suam.

Et ob

A Et observa in uerbo redemptionis quod occultae captiuitatis admonuerit. Venundati enim eramus sub peccato. Loquitur namque ad similitudinem eorum qui ab hostibus in bello capti, per amicos data pecunia redimuntur & liberantur. ἀπολυτρώσεως.
 Annotant Chrysoſt. & Hieron. quod non dicit, ἀλὲν ἀπολυτρώσεως, sed ἀλὲν ἀπολυτρώσεως, hoc est, non per emptionem, sed redemptionem. Vt innuatur non simpliciter nos à Christo emptos esse, quemadmodum emi solent, quae antea in emptoris iure non fuerunt, sed redemptos esse, quomodo quae antea emptoris quidem fuerunt, sed sunt modo aliquo adempta. Nam Dei eramus per ius creationis, abegerat autem & captiuauerat nos per peccatum Satan. Ideo recte dicitur nos redemisse Christus, patrique restituisse.

Annotant non immerito utrique Chrysoſt. & Hieron. ut caueamus ne denuo ad pristina captiuitatem unde redempti sumus, relabamur. Et certe merito perit, qui cum sit per dominum suum à captiuitate redemptus, denuo ad hostem relabitur.

Quem proposuit Deus propiciatorium.) Iam explicat etiam ipsam redemptionem, quae est per Christum. Primum dicit eum à patre propositum esse redemptorem: hoc est, istud fuisse consilium & propositum patris ab initio, ut per filium suum redimeret ac liberaret captiuos. Licet enim mors Christi sit precium redemptionis, id tamen est, quia pater ita proposuit. Et de isto Dei proposito, pleraque leguntur ad Ephes. 1.

Commode autem utitur dictione propiciatorii. Vt ostendat istud propositum Dei per sedem propiciatorii, quam fieri praeceperat Exo. 25. adumbratum, iam tum uelut figuram in Christum respexisse. Imò Christum esse & fuisse illud propiciatorium, ubi peccatorum est quarenda remissio. Deinde ostendit, quo precio sit facta illa redemptio.

Per fidem, interueniente ipsius sanguine.) Quod dicit, per fidem, Chrysoſt. nec legit nec exponit, sed omnino non habet. Ambrosius legit: Quem Deus proposuit propiciatorem fidei. Et exponit ideo dici à Paulo, quod deus proposuerit se propiciaturum humano generi in Christo, si credat. Hieronymus refert ad sanguinem Christi, nimirum propiciatorem esse Christum illis qui se sanguine ipsius redemptos esse credunt. Hoc tamen obseruandum est hic agi à Paulo, ut ostendat redemptionem istam factam esse per sanguinem Christi. i. per illius mortem.

Iste redimendi modus etiam in ueteri testamento adumbratus est per sanguinem agni, qui postibus illitus Israelitis ab angelo percussore liberabat. Non autem dicit simpliciter, ἐν τοῦ αἵματος, in sanguine, sed addit, ipsius, ut oblatarum pecudum sanguinem rejiciat. Vide Ebr. 9. Si sanguis pecudum, &c. quanto magis iste sanguis?

Ad ostensionem iustitiae suae.) Iustitiam dei quidam hic bonitatem dei intelligunt, cuius sententiae uidetur etiam Chrysoſtomus esse, qui iustitiam dei ostendit uel potius ostentari in eo dicit, quod peccatores iustos facit, quemadmodum potentiam suam ostendit, dum infirmos reddit potentes: diuitias, cum pauperes facit opulentos: uitam, cum mortuos uiuificat. Ambrosius intelligit iustitiam dei qua promissa sua praestant.

Per remissionem peccatorum praeteritorum.) Ergo in remissione peccatorum ostenditur iustitia dei, id est, bonitas dei. Quod autem dicit, praeteritorum peccatorum, non eo rapiendum est, ut tantum pro illis peccatis, quae ante passionem Christi admissa sunt, ualeat ista Christi redemptio, quemadmodum impij quidam ut quæstum suum saluent, tradunt, docentes oportere nos ipsos pro peccatis nostris satisfacere, propterea quod Christus praeteritorum tantum peccatorum remissionem sanguine suo acquisierit, id est, eorum quae ante aduentum suum admissa sunt, & pro peccato originali, uel illis etiam quae baptismum praecedunt, pro ceteris quoniam oportere Deo satisfacere.

Et ex hoc loco Nouatus errorē suum, quo lapsis post baptismum aditum ad poenitentiam & peccatorum remissionem negat, confirmare conatus est.

Quidam ex nostris ita effugiunt, ut dicant Apostolum simpliciter de omni tempore, & de omnibus peccatis loqui, non specialiter de tempore illo, quod aduen-

aduentum Christi præcessit, propterea quod omnibus temporibus peccato-
rum remissio per unum Christum constet. Quod uero attinet ad hoc quod di-
cit, præteritorum peccatorum quæ Deus tolerauit, dicunt omnem peccatorum re-
missionem, præteritorum esse non futurorum. Neque enim fieri posse ut remittatur
peccatum quod nondum est admissum, atque ideo remissionem peccatorum non ha-
bere locum nisi in præteritis peccatis. Hoc sane constat (nisi quod Rom. Pon-
tífex tandem eo prorupit amentia, ut & pro futuris peccatis indulgentias lar-
gitus sit, ut hic prorsus exclamandum sit illud: Quid non mortalia pectora co-
gis Auri sacra fames?) Verum si uerborum contextus expendatur, meo iu-
dicio, Apostolus de præteritis temporibus loquitur, quæ Christi aduentum
præcesserunt, hac uidelicet ratione.

Ostenderat totum mundum obnoxium esse Deo, neque Gentes philosophiæ
studio, neque Iudæos operibus legis iustificatos esse coram Deo, nullam esse di-
stinctionem, peccasse omnes, egereque gloria Dei. Deinde iustitiam Dei tandè
postremis illis temporibus per prædicationem Euangelij manifestatam esse, eam
scilicet, quæ sit per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes, idque gratis per
gratiam Dei, & redemptorem Iesum Christum, quem proposuerit Deus propicia-
torem, interueniente ipsius sanguine, ad ostendendam iustitiam suam, &c.

Hic audire poterat. Si per legem non est iustitia coram Deo. Si peccauerunt
omnes, & obnoxij sunt Deo. Si demum isto tempore postremo post aduentum
Christi uestri, manifestata est uera iustitia, quam dicitis esse per fidem in Chris-
tum uestrum, quem facitis redemptorem & propiciatorem per sanguinem ipsius, quem
Hierosolymis post tot annorum millia fudit, quid faciemus patribus nostris,
qui ante aduentum illius obdormierunt, in quo seruati sunt illi? Etenim aduen-
tum Christi uestri non uiderunt. Et uos dicitis per legis opera, per circuncisionem,
per sabbata, per oblationem, purgationes, etiam per uniuersam legem nulli mor-
taliu salutem constare potuisse, sed per fidem in Christum uestrum, cuius sangui-
ne parata sit redemptio. Damnabimus ne tot hominum myriades, tot patres, qui
omnes hæc tempora & istam uestram redemptionem non uiderunt?

Isti cogitationi occurrat, quod dicit & præteritorum peccatorum remissionem
esse per sanguinem Christi, non solum eorum qui tum uiuebant, sed & retro om-
nium, qui aduentum ipsius præcesserunt. Et in eo notanter dicit, iustitiam Dei
ostentatam quodammodo esse, quod propter sanguinem filij sui postremis tēpo-
ribus tandè effusum, non solum præsentis tēporis peccata, sed & ea quæ retro
lapsis sæculis admissa erant, remisit, quæ scilicet patienter tolerauerat, cum
punire posset, & cum per tolerantiam diuinam debuerint ad resipiscentiam per-
moueri, mundi impietas eo euaserit, ut semper sit reddita cumulatio & au-
ctior, ipse tamē illa omnia paratus fuerit remittere, propter sanguinem filij sui,
credentibus. Atque hoc est quod Ambrosius dicit hoc loco. Propositum Dei
fuisse succurrere peccatoribus per sanguinem filij sui, tam superis quam inferis, id
est, tam uiuis, quam ante illius aduentum mortuis. Et ut quidam putant etiam hoc
est, quod Petrus 1. Pet. 3. dicit, Christum in spiritu descendisse ad inferos, Eu-
angeliumque prædicasse spiritibus illis in carcere constitutis, &c.

Similem locum habemus Ebr. 9. ubi cum docuisset Apostolus per sangui-
nem uitulorum & hircorum non potuisse constare remissionem peccatorum, inducit
Christum mediatorē noui Testam. per cuius mortem ad redemptionem earum
quoque præuaricationum quæ sub priori testamento admissæ sunt ualentem, qui
uocati sunt, promissionem acceperint æternæ hereditatis. Vide locum.

Hoc scilicet est quod hic agit Apostolus, interea non excludens à gratia il-
la redemptoris aliquod tempus posterum, neque aliquem hominem, dumtaxat
ad sit fides, sed unum hoc agens, ut faciat Christum communem totius mundi
& utriusque Testamenti redemptorem & uerum propiciatorium, in quo sit
credentibus omnibus peccatorum exposita remissio. Nihil itaque loci hic ha-
bent siue Nouatiani, siue reliqui gratiæ Christi aduersarij.

Quod autem per sanguinem Christi non solum sit ueteris Testamenti de-
lictorum

A lictorū remissio, sed & noui huius, in quo sumus: deinde nō solum eorū quæ ante, sed & post baptisma admittuntur, satis patet 1. Ioh. 2. ubi sic legimus: Filii mei, hæc scribo uobis, ne peccetis, & si quis peccauerit, aduocatū habemus apud patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autē tantū, sed & pro totius mundi, & c. Ecce, non tantū pro nostris, inquit, sed & pro totius mundi. An totus mūdus coartatus est tantū in tempus ueteris Testamenti? Deinde quibus scribit, nisi Christianis iam baptizatis? His dicit Christum, etiam si post baptismum peccent esse aduocatum coram Deo, & ἱλασμον, id est, propiciationem.

Quæ Deus tolerauit, ad ostendendam iusticiā suam in præsentī tempore, in hoc, ut sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu.

Ista sunt probe notanda & expendenda diligenter. Nam non mox cuius legenti sensus occurrit Apostoli.

Dixerat qua in re iustitiā suam ostenderit Deus, nempe in remissione peccatorum, eorum maxime, quæ etiam in priori testamento admissa fuerant, quæ longanimitate sua tolerauerat, & non, ut merebantur pro iustitia sua punierat. Iam quasi rationem tam diuturnæ ac proluxæ tolerantie subiiciens ac declarans, dicit: Deum peccata prioris testamenti ideo tolerasse, filiumque suum in ista postrema tempora distulisse, qui tandem genus humanū redimeret, ut eo redderet clariorē & manifestiorē iustitiā suam, qua uidelicet ipse iustus est, uerus ac bonus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu, id est, qui est ex numero credentiū Christo. Nam ista Dei iustitia per fidē Christi: ista redemptio per sanguinē Christi, nō fuisset adeo insignis & illustris, si mox initio corrupti generis humani fuisset absoluta. Propterea dilata est in postrema tēpora, ut ubi peccatū abundauit, abundans quoque esset & gratia. Quem admodum medicinæ bonitas & uirtus nō ita conspicua redditur, si mox initio morbi adhibita agrotū, nondum ad desperationem magnitudine morbi adductum, sanitati reddiderit, quam sit postremo tandem deplorata iam sanitate admota agrotū, de quo desperatum sit & conclamatum, & in quo omnes medicinæ reliquæ nihil potuerint, perspicue curauerit.

Cum ergo facturum esset ad ostensionem iustitię diuinæ, si aduentus Christi & redemptio per sanguinem illius non præproperē, sed pessimē habente humano genere fieret, certe necessariū erat, ut per tolerantiam illam longanimitate parceret peccatis humani generis, donec ueniret redemptio, quā ipse ab æterno proposuerat, & postremis temporibus manifestandam destinauerat. Et hoc pacto Apostolus non sine causa magnæ & non ociosæ quæstioni satisfacit, quam ex ipsa materia quam tractabat, nasci uidebat.

Ubi est igitur gloriatio? Posteaque Apostolus satis euicerat nihil habere Iudæos, quo Gentes excellerent, sed æque peccatores esse atque Gentes, egeretque gloria Dei, propterea quod ex operibus legis non iustificetur coram Deo ulla caro, sed iustificatio sit super omnes & in omnes eos qui credunt, neque enim esse distinctionem, peccasse autē omnes & iustificari gratis per gratiam Dei, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, & c. Iam cōmode & satis in tempore ad deiiciendum fastum illum Iudeorum iustitiaris de sua iustitia præsumptibus insultat, dicens: Ubi est igitur gloriatio? Erat autē Iudeorum gloriatio, qua sibi belle placebant & aduersum Gentes insolescebant, in eo sita, quod gloriabantur se esse populum Dei, esse circumcisos, habere legem Dei & id genus multa, ex quibus sibi iustitiā coram Deo pollicebantur. Huius itaque gloriationis cum nec esset modus, nec numerus, nec finis, atque nihil adeo doctrinæ fidei aduersaretur, atque illa ipsa gloriatio, recte Apostolus eam quoque deiicit, posteaquam illa omnia ad iustitiam coram Deo non facere, sed ex sola fide iustitiam Dei, idque gratis, per illius esse gratiam declarauit.

Quemadmodum enim si quis ei, qui de medicina quapiam plurimū gloriat, deprahensus esset nihilo sanior reliquis illa non utentibus, dicat: Ubi est nunc

nunc tua gloriatio? Vides iam re ipsa nihil esse quod tibi pollicebaris, & in re infirma gloriatum esse, cum nihil minus agrotus sis reliquis?

Ista certe insultatio non est animi maligni, & de miseria gaudentis aliena, sed potius animi amici ad hoc parata, ut miser propriæ admonitus stultitiæ resipiscat, uiamq; rectam quæ curetur, ingrediatur & usurpet.

Obserua uero, q; prudenter nō dicat: Vbi est igitur circumcisor ubi est Iudaismus: ubi sunt legis opera, de quibus gloriamini cum tamen illorū ostenderit ac probarit infirmitatē & inefficaciam in causa iustificationis, sed caute: ubi est igitur gloriatio: uidelicet ne putaretur culpam uelle legi ac circumcissioni adscribere, tanquam Iudaismo inimicus. Sed ut ostendat eos esse in culpa qui stulte sibi pollicerentur iustitiam ex lege, cum magis ex illa deprehendantur esse peccatores, proprio non legis uicio.

Exclusa est.) Non dicit: Imminuta est, sed, exclusa est. Non enim relinquitur uel in minima aliqua re gloriandi locus, id quod & supra uoluit, cum dixit: Ut obturetur omne os. Et hic modus percontandi, ubi est igitur gloriatio: idem agit. q. d. Nusquā. Nam isto insultandi modo uti solemus, ubi nihil est super de præterita gloria, ubi planè actum est, & conclamatur. Vt Deut. 32. Vbi sunt dii tui, in quibus habebas fiduciā? Et Esa. 37. Vbi est rex Aemath, & Arphad? & c. Et 1. Cor. 15. Vbi est mors uictoria tuar? ubi est mors stimulus tuus?

Exclusa est.) Nō dicit, euaniuit ac periit, quod tamē uerū erat, sed, exclusa est, quo uerbo magis exprimit intempestiuā iam & impudentē deinceps esse Iudeorū iactantiam, ut quæ nec locū nec tēpus habeat, & c. nimirū post aduentum Christi, qui nō meritorū coronator, sed peccatorū saluator uenit, & tum uenit, cum longo tempore conspicuū iam esset factum, neminem per legem & proprias uires iustificari posse. Itaq; quæ ante Christi aduentum aliquid adhuc uidebatur habere loci, certe post illum omnino impudens sit oportet ista Iudeorum gloriatio. Recte itaq; dicit: Exclusa est.

Per quam legem? Operum? Non. Sed per legem fidei.) Vide q; nequeat seipsum Apostolus satis declarare. Ex præmissis conspicuū erat, quo pacto esset Iudeorum exclusa gloriatio. Non tamen cōtentus, adiicit, Per quam legem? operū? nō. Sed per legem fidei. Quid illud sit, quod Iudeorū tandem gloriationem plane excluderet, his uerbis ostendere uoluit. Nempe, non legem operum, sed legem fidei. Hoc est, non per eam legem, quæ exigat operum iustitiam, sed per eam, quæ exigat fidei iustitiam, quæ imputetur credenti grātis.

Videtur autē obscurū esse, quod dicit, legem fidei, cum dis dia pasōn à se inuicem dissitæ sint lex & fides, & fides nihil minus sit quā ex lege.

1 Quidam exponunt legem fidei doctrinam fidei, legem more Hebraico sumentes pro doctrina.

2 Quidam uero per legem fidei intelligunt, uim fidei, legē exponentes esse uim cogentem à quibusdam ad aliqua, ut infra capite 7. dicit in membris suis esse legem quandam repugnantem legi mentis.

3 Hieron. legem fidei intelligit determinatū fidei statū, & subiūgit, hoc est, nouū Testam. Vt lex operū, data in Sina seiūgatur à lege fidei data in Zion.

4 Chrysost. exponit legem fidei esse saluari per gratiam.

5 Sunt qui dicāt esse τὴν μιμήσιν imitationem, ut illud Ioh. 6. Hoc est opus Dei ut credatis in eum quē misit ille. Et Chrysost. uidetur quoq; eius esse sententiæ, cum dicit: Ecce & fidem uocat legē, istis nominibus libenter immorans, quasi leniter declinet nouitatis suspiciōē, quā ingerere uideri poterat.

Vt ut accipiamus, liquet Apostolū discernere inter legē Moysi, & gratiam noui Testamēti, quæ est per fidem Christi, legemq; Moysi uocare legē operū, gratiam noui Testamenti legem fidei, quod ista exigat fidem, sicut illa opera, ista iustificet credentes, quemadmodum illa operantes. Iam quoniam lex Moysi, id est, tempus ueteris Testamenti gloriationem Iudeorū non sustulit, urgente operum studio, gloriandiq; præbente materiā, sustulit autem & plane exclusit noui Testamenti gratia, lex fidei saluans credentes gratiam

A gratiam Dei & redemptionem Christi, recte Iudæorum glorias per legem fidei tandem omnino exclusas esse dicit. Quod si per legem operum fuisset iustitia non fuisset opus lege fidei. Quia uero illa non iustificauit necesse fuit huius opera quæ ut iustificat credentes; atq; ita operariorum glorias excludit. Tribuit itaq; legi operum, quod per eam iustitiorum gloriatio & arrogantia non tollatur. Vnde plerumq; uidemus iustitios illos operarios arrogantes esse & iactabundos reliquorum contemptores atq; irrisores, quales hodie quoq; uidemus inueteratos pariter ac nouos monachos qui propter doctrinam fidei & gratiæ, impughnatamq; operum fiduciam *μισεργους* nos & remissionarios uocant.

Vicissim, ubi dicit per legem fidei excludi omnem iustitiæ propriæ gloriationem, uidemus noui testamenti mystas & alumnos humiles esse & modestos, de sua iustitia nihil, omnia uero de gratia Dei per Christum præsumentes, et gratiâ Dei ex animo amplectentes. Vnde haud illibenter feremus Phariseorum istorum illusiones, dummodo locus sit et copia potiùs diuinæ gratiæ & illius iustitiæ quæ est per fidem in Christum. Haud grauatim etiâ alieni erimus ab ista iustitiorum gloriatione; ut non nostro merito sed gratia Christi saluati, gloriemur in cruce Christi, dicamusq; cum Paulo, Absit mihi gloria nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. Et. Non aspernamur gratiam Dei.

Arbitramur igitur fide iustificari hominem, sine operibus legis.

Arbitramur hic non est opinamur uel putamus. Non enim dicit *οιόμεθα*, *λογιζόμεθα*. sed *λογιζόμεθα* hoc est certis rationibus colligimus & concludimus, affirmamus ex præmissis, & pro certo inferimus.

(*hominem.*) Ambro: pro æthnico tantum intelligit, forsitan propter sequentia, ubi subiungitur. An Iudæorum Deus tantum? Nunquid & Gentium? Chrysost. uero, annotat, non dixisse Apostolum, Iudæum, sed hominem, idq; ad hoc, ut toti orbi salutis portas aperiret, atq; ideo communis posuisse naturæ nomen.

B Colligit itaq; Apostolus ex præmissis, neminem iustificari ex operibus legis, sed iustitiam homini contingere sine operibus legis per fidem Christi. Atq; ita post inductas rationes, et scripturarum testimonia primariam propositionem iam probatam resumit et ob oculos ponit tanq; elaboratâ iam et cōspiciuâ.

Illud uero sine operibus legis quidam de ceremonialibus tantum ut Ambrosius, deinde & Hieronymus (si titulus illorum commentariorum non fallit.) Quidam uero de uniuersis simul tam moralibus quàm ceremonialibus intelligunt ut Origenes. Et Chrysost. inter exponendū omissa dictione legis dicit sine operibus saluari fide eos qui per opera saluari non potuerunt.

Apostolus aut legis dictionem adiecit non ideo, quod tantū legalia opera in causa iustificationis excludere uoluerit, sed quod illa inter omnia mortalium opera præcipua esset et Iudei illorum nomine plurimum gloriarentur, putaretq; sine illis saluari neminem posse. Hac ratione, quauis probarit sine omnibus operibus fide iustificari tam Iudæos quàm Græcos, legis tamē uocabulū adiecit, propter contentiosam Iudæorum gloriationem & arrogantiam reprimendam.

Ex hoc loco nata est contentio de eo, an sola fides iustificet nec ne. Noster cum patribus quibusdam, colligerunt sola fide iustificari hominem. Aduersarij, quibus neq; gratia Christi neq; mens Apostoli satis nota est non solum hoc negant, sed & nostris calumniam corruptionis & falsata Apostolicæ sententiæ impingunt, belli homines non uidentes eam calumniam non tam nostros quàm patres petere. Eccius etiam hæresim esse dicit, si quis fidem solam absq; operibus iustificare doceat.

Hanc litem dirempturi quidam docent uerum quidem esse sola fide absq; operibus iustificari hominem, sed initio tantū fidei in Christum, ut intelligendus sit Paulus hoc astruere, quod neq; opera Iudæis ad fidem Christi uenientibus profuerint, neq; peccata, quauis multa, gentibus obfuerint quin mox atq; in Christum credere cœperint, coram Deo pro iustis habiti sint. Verum

h post

post iustificationem rem non ita habere hoc est, non amplius solam fidem iustificare in illis qui iustificati sunt, sed necessaria ad salutem esse opera bona quibus mereantur bona uitæ æternæ. Atq; de hac sua sententia ita gloriatur ac si nusquam antea sit audita, sed ipsis primum hoc tempore reuelata. Sumptum autem eam ex commentarijs Hierony. qui hoc loco quem iam tractamus sic habent. Dicit autem Apostolus de eo homine qui ad Christum ueniens sola cum primum credit fide saluatur.

Quid hic dicemus? placet quod fatentur sola fide iustificari eum qui primum in Christum credit. Quod uero credentem docet, & iustificatum iam, operibus oportere iustificari, idq; quasi primarie iustificationis finem faciunt, fidei iustificationis initia tantum tribuentes, tam est absurdum, quam si dicas animam quidem solam mox corpus ingressam uiuificare, postea uero non ita, quo quid potest esse absurdius? Apostolus dicit Ro. 1. Vitam iusti esse fidem, non dicit initium esse uitæ tantum, uitam iusti quid habet? Habet charitatem, Dei & proximi, habet spiritum, habet patientiam, habet timorem Dei, habet animi modestiam, & quæque bona opera. Jam si iustus ex fide uiuit, ergo iustus ex fide credit, diligit, sperat, timet, colit Deum, modestus est, & bona operatur quæ iustificatio fidei per omnem iustam uitam durat, quemadmodum animæ uiuificatio durat in corpore usque ad ultimam uitæ spiraculum, ut quemadmodum recte dicemus animam solam non initio tantum, sed & per omnem uitam uiuificare corpus, licet habeat sua opera, quibus tamen non adscribitur ipsa uiuificatio, quæ solius est animæ, ita etiam recte dicamus soli fidem iustificare non tantum initio, sed per omnem iustam uitam, licet efficax sit in bonis operibus, quibus tamen ipsa iustificatio nequit adscribi, hoc est, quibus nequit iustus reddi operas, qui nisi iustus esset fide ista bona non operaretur. Atque ita res habet, si considerauerimus alteram iustificandi partem, quæ est non iustitiæ imputatio, sed impuri pectoris purgatio, de qua Apostolus Petrus, Act. 15. si de inquit purificans corda illorum.

Quod si loquuntur de imputatione iustitiæ quæ per fidem est, neque sic tamen uerum est quod dicunt eam initio tantum ualere. Est enim necessaria per omnem uitam sanctorum & iustificationum, quæ peccatis nunquam caret, & quorum opera sunt sicut pannus menstruatus, & Christus dicit. Etiam si omnia feceritis, dicite in utiles serui sumus, &c. Et credentibus scribit Iohannes & iam iustificatis, si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Non dicit, & ipse erat propitiatio pro peccatis nostris, iam uero oportet ut iustitiam obtineatis bonis uestris operibus. Quomodo uero ista reconciliatio apprehenditur à peccatoribus, nisi fide in Christum, etiam post illam primariam iustificationem? Sed uide quid Apostolus Phil. 3. dicat de ista fidei iustificatione.

Num Iudæorum Deus tantum? An non & gentium? Certe & gentium. Quamdoquidem unus est Deus qui iustificabit circ. ex fide, et preputium per fidem.

Posteaquam euicerat iustitiam non esse ex operibus legis, sed ex fide tantum, idque non solum Iudæis sed & gentibus, quæ in re etiam hoc non parum uidebat turbare Iudæos, quod & Gentibus esset ad istam iustitiam accessus, in Christo saluatore ac propiciatore. Putabant enim ea quæ diuina oracula de uenturo Messia habent tantum pertinere ad Iudæos, non etiam ad Gentes, cuius gratia non parum contentionis initio prædicati Euangelij erat inter credentes Iudæos. Et Paulus ad Eph. gloriatur istud tanquam singulare mysterium à sæculis absconditum Apostolis Christi & sibi esse reuelatum. Huic ita his uerbis occurrit, dicens. An Iudæorum Deus tantum? Nunquid & Gentium? quasi dicat. Quid tibi mirum uidetur, quod & Gentes gratiæ huius participes esse dico. Quomodo putas illam ad Iudæos tantum pertinere? Est ne Deus Iudæorum Deus tantum? Certe est & gentium? Si & gentium, quod negare non potes, certe & gentium saluator est. Idem agit & in

^A fra cap. 10. Non est distinctio Iudei & Græci. Nam idem Dominus omnium. Et 1. Tim. 2. Vnus Deus & unus mediator, &c.

Et uide quomodo Apostolus hoc loco illud legis exponat, audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est. id quod Iudæi putabant ita dici, ac si illis tantum sit unus habendus Deus: cum nihil aliud sit, quàm nullum in orbe uniuerso Deum esse præter uerum illum & unum. Deut. 5.

Illud qui iustificat ex fide & per fidem, putatur à quibusdam uarietatem aliquā habere propter uoculas illas ex & per, ut uidere est in Origene. Hieronymo tamen & reliquis idem est.

Quod dicit fide iustificari omnes siue Iudæos siue Gentes non ociose legendum est, propter eos qui nescio quam salutem etiam illis qui extra Christum sunt promittunt, ex eo quod Deus unus est omnium. Nobis non licet aliter hac de re iudicare quàm secundum certas istas scripturas. Est quidem Deus omnium, atq; ideo & saluator, uolens omnes homines saluos fieri, uerū eos quos saluat ad cognitionē ueritatis per fidē ducit & saluat. 1. Timo. 2.

Legem igitur irritam, &c.) Ista obiectio nascitur ex eo quod Iudæos quoque non minus quàm Gentes ostendit absq; legis operibus fide iustificari. Quid ergo opus lege? Ergo lex per fidem inanis reddita est? Absit inquit. Quin magis stabilimus illam fide. Quomodo fides legem non faciat irritam, sed stabiliat, uaria traduntur.

Hieronymus dum probamus uerum esse, inquit, quod lex dixit, legem legi, testamentum testamento, circumcisionem circumcisioni successuram; Ambrosius idem agit. Perfectio legis
Christus ad salutem
omni credenti.

Chrysost. & Aug. dicunt ita stabiliri legem per fidem, quod ipsa iustitiam præstiterit quam lex quærebat. Quod erat opus legis inquit Chrysostomus? Quatenus iustum redderet hominem uerum hoc præstare non potuit. Verū ^B niens uero fides hoc statim præstitit: uoluntatem igitur legis fides stabilidum quod lex uoluit ad finem perduxit. Vide Ro. 8.
Quod lex præstare
non poterat. &c.

Considerandum hoc loco est, quid faciat imperitiā eorū, qui diuinæ prouidentiae rationem, qua cursus salutis nostræ dispensatur haud intelligunt; lex non erat data, ut iustificaret ac saluaret, sed ut disciplina esset & pædagogia ad Christum suo tempore uenturum. Iudæi quoniam ista non intelligebant sed arbitrabantur omnem salutis humanæ rationem in lege esse sitam, audita fidei doctrina colligebāt, esse eam blasphemiam in Deum, eo quod legem redderet irritam. Etenim aiebant, si ex operibus legis nemo saluatur, ad quid est data lex? Ergo facta est irrita. OBSER. I.

Consimili modo arguantur hodie homines imperiti. Si iustificatio salus & uita non est ex doctrina bonorum operum, sed ex sola fide, ergo irrita & uana sunt omnia quæ in sacris scripturis de bonis leguntur operibus. Verū & istis & Iudæis inculcatur ab Apostolo, haud quaquam esse hanc fidei conditionem, ut irritam faciat legis doctrinā, cum illam magis adimpleat ac stabiliat. Vanum in se non est quod lex de ueræ iusticiæ studio tam multis præcipit, & iram Dei transgressoribus mandatorum illius minatur. Verum nihil efficit, nisi quod naturæ nostræ corruptionem redarguit, & conscientias nostras iudicio Dei reddit obnoxias ac terribas. Idem facit & doctrina bonorum operum, fides uero, quoniam iustificat credentes & corda credentium purgat, quod neq; lex apud Iudæos, neq; philosophia apud Gentes, neq; doctrina bonorum operum apud Christianos præstare potest, tam non adiutus bonorum operum doctrinā, ut illam magis stabiliat. Etenim quod in lege à Iudæis in philosophia à Gentibus, in doctrina bonorum operum à Christianis queritur, illa præstat ac per gratiam uirtutemq; Christi perficit. Quare magna contumelia doctrinam fidei afficiunt illi qui studium bonorum operum per eam irritum reddi mentiuntur, illiq; quamcunq; uitæ dissolutionem falso impingunt.

HACTENVS concluderat Apostolus tanquam probatum & certis rationibus euictum iustificari hominem sine operibus legis, per fidem, gratis, per gratiam Dei: iam quia poscebat ipsa docendi ratio, ut propositionem istam etiā aliquo declararet & illustraret exemplo, cōspiciamq; per exempla sanctorum qui ad eum modum non operibus sed fide coram Deo iustificati essent ob oculos exponeret, exemplum hoc capite ex ueteri testamēto desumptum in medium adducit, in quo uerum esse declararet quod ante iam rationibus certis probauit.

Et licet multorum patrum exempla ad manum essent, uisum tamen est exemplum Abrahamæ ad hanc causam usurpare, utpote patris Israelitarum, & cuius nomine Iudæi plurimum insolescebant quicq; magnæ authoritatis & uenerationis apud omnes erat Israelitas, & quem Deus ipse prædixerat fore patrem multarum gentium, cuius plurima laus & commendatio in scripturis habetur. Sciebat enim facillimum esse persuasum, neminem iustificari operibus coram Deo si declaratum esset Abrahamum quoque ipsum non operibus sed fide coram Deo esse iustificatum, id quod in alio quopiam qui tantæ probitatis non fuisset, ut in latrone non poterat adeo fieri clarum.

Tractat autem hoc exemplum Abrahamæ multis hoc toto capite, (dempto uno Psalmistæ loco quē illi immiscet.) Versans, adornās, amplificās, & expoliens illud more plane rhetorico, ut uidere liceat spiritui sancto nō deesse artificium, si quādo opus sit, ut causa ueritatis ampliter ac splendide tractetur.

Quid igitur dicemus patrem nostrum Abraham inuenisse secundum carnem.

Quid igitur dicemus? Quasi dicat. Itaque si nemo prorsus mortalium ex operibus corā Deo iustificatur, quid dicemus de Abrahamo patre nostro secundum carnem? Quid ille inuenit, id est, consequutus est? An eam iustitiam quæ est ex operibus, uel eam quæ est ex fide? Certè non eam quæ ex operibus est, sed eam quæ est ex fide.

Illud *ἐν γενέσει*, non simpliciter hoc loco inueniendi significatione accipiendum est, sed ut idem sit atque cum labore & studio consequutum esse, quemadmodum usurpatur & Gen. 16. ubi legimus, seminauit autem Isaac anno illo, & inuenit centuplum. Certè labore seminandi hoc ipsum quærebat quod post inuenisse dicitur.

Illud secundum carnem, bifariam legitur. Aut enim refertur ad patrem nostrum, aut ad uerbum inuenisse. Ad inuenisse, refert Ambrosius, quem imitatur Bullingerus: ad patrem nostrum Chrysostomus, Hiero. & Origenes.

Et obserua prudentiam Apostoli. Quamquam in eo est, ut quemadmodū glorias Iudæorum de lege, legis operibus, & circumcisione, & toto Iudaismo deiecit hactenus, ita nunc quoq; eas illis auferat quibus propter Abraham patriarcham gloriabantur, non tamen illud ita agit, ut uideatur eam posteritatem uilipendere aut aliquam degenerationem, ut solent apostata, sapere atq; ideo non dicit, quid dicetis Abraham patrem uestrum secundum carnem inuenisse, sed. Quid dicemus Abraham patrem nostrum, &c. Ut ostendat se quoq; agnoscere authoritatem illam uenerandam Abrahamæ, haberiq; adhuc uelle & recenseri inter illius posteros, atq; ideo quæ scripturus sit nō sinistro affectu scribere, sed ueritatis explicandæ gratia in mediū adducere.

Notanter autem addit, secundum carnem, id quod Chrysostomo eo uidetur institutum, ut extenuet carnalem illam successionem, quo uiam pareret meliori, nempe illi quæ est per fidem idq; propter Gentes. Quid enim magni est filium Abrahamæ esse, secundum carnem de qua successione gloriari possent & Ismaelitæ & Edomitæ. Secundum fidem uerò filium esse Abrahamæ, id demum gloriæ fuerit.

Si enim

A Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet quod gloriatur, at non apud Deum.

Hoc dicit. Abraham habet corā Deo laudem, eamq; non modicā, laudem uidelicet iustitię. Igitur illam nō habet ex operibus, sed ex fide. Si enim ex operibus iustificatus esset, haberet et sic quidē laudem, sed apud homines, non apud Deum qui, uidelicet externa facta non cōsyderat, cōsyderat uero affectus spiritus, uide supra cā. 2. cuius laus non ex hominibus sed ex Deo est.

Quidam illud, at non apud Deum, legunt pro, at non de Deo, quasi dicat. Habet quidem Abraham, si ex operibus iustificatus est, in quō gloriatur sed de bonitate Dei non poterit gloriari, nec iustitiam suam diuinā acceptā referre benignitati.

Annotat non incommodē hoc loco Chrysostomus duo esse gloriationum genera, operum unum, fidei alterum, extolli uero ab Apostolo gloriationem eam quæ ex fide est, eo quod illa sit apud homines, ista uero apud Deum. Gloriationem uero accipit pro gloria. Qui enim inquit ex operibus gloriatur, proprios labores obtendit, qui uero ex fide gloriatur, is Deum glorificat & magnificat, illiusq; bonitatem obtendit & ueritatem. Atq; ita fides gloriationem habet, & non habet. Propriæ uirtutis non habet, diuinæ bonitatis habet.

Quid enim scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam.

Quid enim. Probatio est ex autoritate sacræ scripturę sumpta, qua cōfirmat utranq; particulam præteriti argumenti, affirmatiuam quā licet non manifeste posuerit, intelligendam tamen ex opposita negatiua dedit, nempe Abraham fide iustificatū esse coram Deo, & negatiuam nempe, Abraham nō esse iustificatum ex operibus, alioqui nō habiturū fuisse gloriā apud Deum. Iam cum certū sit habere illū gloriā apud Deum, indubitātū esse quod ex fide eam habeat et nō ex operibus. Hoc scilicet inducto scripturę loco probat.

Est autem locus iste Genesis. 15. ubi legitur apparuisse Deum Abraham, ac dixisse, noli timere Abraham, ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis. Abraham uero dixisse. domine deus quid dabis mihi. Ego uadam sine liberis. Mihi nō dedisti semen, & ecce uernaculus meus hæres meus erit. Tum statim sermonem domini ad eum factum esse, non erit hic hæres tuus, sed qui egreditur de utero tuo, ipsum habebis hæredē. Eductōq; foras dixisse dominum, suspice cœlum & numera stellas si potēs. Sic erit semen tuum. Hic credidisse Abraham deo, imputatumq; illi esse ad iustitiam.

Gen. 15.

Duo habet hic locus, quę diligenter sunt cōsyderanda et explicāda. Vnū, quod dicit. Credidit Abraham deo. Alterum, & imputatum est ei ad iustitiā. Credidit Deo. Videri potest non bene conueniens hoc testimonium causæ, quam agit Apostolus, nempe ad probandam iustitiam fidei, quæ est in Christum, cum in eo tantum fiat mentio fidei Abraham, qua credidit promissioni de seminis sui multiplicatione: quæ res erat terrena et corporalis, et quę fidei in Christum non bene conueniat. Atq; ideo quidam putant Paulum hunc locum detorquere ad fidem Christi, illoq; abuti ad hoc, ut & fictis laudibus fidem Christi reddat cōmendatiorem, et hoc pacto ad Christū ludęos alliciat.

Oportet hic scire, quid sit fides, id quod scite a nonnullis annotatur. Nempe fidem esse fiduciam misericordiæ promissæ, ut proprium obiectum fidei sit misericordia dei promissæ, deum esse ueracem, propitium ac beneuolum. Hoc obiectum immotum est fidei, in quibuscunque promissis siue spiritalibus siue corporalibus, utut uariant res promissæ a deo, et per fidem etiam expectatæ & apprehensæ, manet tamen semper immotum fidei obiectū, deum esse beneuolum, propitium, ueracem, & seruatorem, esse deum, in summa.

Ita fides Abraham uersabatur hoc loco specialiter quidem circa promissam

seminis ac posteritatis multiplicationem, fides Iacob Gen. 28. circa expecta-
 tionem reditus ac uictus, Davidis circa uictoriam hostium. Et tamen nec A-
 braham posteritatis suae multiplicationem, nec Iacob uictum ac reditum,
 nec David uictoriam fide potuissent expectare, nisi primum fide statuissent
 propitium se habere Deum & in promissis ueracem. Et hæc fiducia constare
 non posset sine promissione Dei. Et eam habuit uniuersalem Abraham et-
 tiam hoc loco, non solum istam particularem. Nam præmissum est. Noli ti-
 mere Abraham, Ego protector tuus &c. quæ promissio principalis est, ad quæ
 sunt particulares omnes, nedum ista specialis, referendæ. Itaque fides hæc
 Abraham, nihil erat aliud, quàm fides misericordiæ & bonitatis Dei, ad quæ
 etiam ea quæ in Christum est refertur. Nam omnino cognata sibi est fides,
 cuicumque tandem promissioni particulari & speciali credatur. Commo-
 de igitur Apostolus hunc locum pro statuenda sua causa adduxit, ut nihil in
 eo sit tortum, si ad istum modum obseruauerimus quid sit fides, & quod
 sit perpetuum illius & principale obiectum.

2 Et imputatum est ei ad iustitiam.) Dixi supra Apostolum non solum hoc proba-
 re quod per fidem iustificatus sit Abraham, sed & quod sine operibus sit iusti-
 ficatus. Est igitur hoc loco uerbum imputandi diligenter obseruandū. Nam
 alioqui ad speciem locus esse uidetur ijs qui mox dicunt: Concedimus A-
 brahamum fide iustificatum esse, sed ubi est illa exclusiua, sine operibus,
 uel sola fide, uel gratis &c. Licet enim fide iustificatus sit, nihil tamen impe-
 dit, quo minus coniungantur & opera fidei ut æque dici possit, & propter
 opera iustificatum esse Abrahamum. Contra istam obiectionem fortissime
 pugnat uerbū imputandi. Id quod et ipse Apostolus mox explicat, cum dicit:

Ei uero qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed
 secundum debitum. Ei uero qui non operatur, sed credit in eum qui iu-
 ficat impium, fides sua imputatur ad iustitiam.

Hac gemina sententia adductum scripturæ locum causæ suæ applicat, &
 ostendit iustificationem Abraham, propterea quod fuerit imputatiua, non
 posse adscribi operibus, sed necesse esse, ut soli fidei adscribatur. Quare?
 Quia uidelicet operibus iustitiæ laus debetur ex merito uelut merces, & non
 ex gratia. Iam imputare non est attribuere quod ex debito dandum est, sed
 est gratuito dare & assignare, quod iure negari poterat. Ideo non potest
 ista imputata iustitia operibus Abraham adscribi, quia non est debita red-
 ditio sed gratuita imputatio.

Illud. Ei qui operatur, & qui non operatur, sed credit, prudenter legen-
 dum est ne Apostolum de fide ociosa & mortua, hoc est historica, quæ & de-
 monibus communis est loqui, Abraham quæ bona opera demi & fidem tan-
 tum tribui putemus cum multis & magnis heroicis uirtutibus conspicuis
 fuerit, quas & scriptura in illo commendat, sed hoc tantum agi, illum non
 ex operibus quæ præclara habuit, coram Deo iustificatum esse, sed ex fide
 tantū. Ideo, quod dicit Ei qui operatur, intellige, id est ei qui operibus iustitiæ
 meretur, illi certe iustitia non potest imputari per gratiā, sed debetur ut mer-
 ces. Et: Ei uero qui non operatur, id est, qui operibus suis iustitiā non mer-
 retur, sed credit in eum qui iustificat impiū, id est, Sed bona fiducia est erga
 Deum, cuius tanta bonitas est, ut & impiū iustificet, id est, pro iusto habeat,
 si illi fidem habuerit. Hic scilicet ingenium iustorum & credentium in perso-
 na Abraham Apostolus clare tradit & explicat, tale esse, ut tamen si bona plu-
 rima operetur, agnoscant tamen se indignos esse, qui illorum gratia iusti ha-
 beantur imo esse impios, si pro meritis iudicandi uenirent atq; ideo fiduciam
 omnem in bonitatem & misericordiam dei collocāt, cuius ampliudine fiat,
 ut & impij coram deo iustificentur per gratiam. Atque hic apertè uides ob-
 iectum fidei esse, non propria merita sed misericordiam dei iustificantis im-
 pium

A pium, idq; non solum in latrone, sed & in Abrahamo.

Hic locus diligenter inspiciendus, enucleandus, uersandus & memoriae commendandus, imo toto pectore absorbendus est tanquam potentissimus contra doctores meritorum humanorum. Vides hic opposita, Operibus mereri, & operibus non mereri. Mercedem & gratiam, debitum & gratuitam imputationem, quae simul esse non possunt, ut uidere est infra 11. Si ex gratia iam non ex operibus. Alioqui iam gratia non est gratia. Vides etiam ex fide iustificari idem esse atq; ex gratia iustificari, quemadmodum ex operibus, idem atque ex debito iustificari.

Ista Scholasticis non placent, propterea quod putant conscientijs non adferre certam salutis fiduciam. Quantum intelligo, illi eodem spectant quo illi, qui gratiae doctrinam promotam cupiunt. Vtriq; enim quaerunt doctrinam, qua conscientijs sit firma ac certa salutis fiducia & persuasio. Scholastici uero magis rationem & cursum humanae uitae in consilium uocant quam auctoritatem sacrae scripturae, atque ideo putant certius constare salutis spem, si expectanda sit ex debito, quam ex gratia. Putant enim incertam esse spem, quae non sit nata ex meritis, atq; ideo quaerunt & statuunt meritum & debitum ut efficiant certam salutis spem. Iuxta illud. At spes ex meritis quae uenit aqua uenit. Nostri uero licet eodem spectent, ex scripturis tamen admoniti, uiderunt salutis persuasionem nulli conscientiae posse certam esse & incoscussam, si nitendum sit operibus nostris & operum nostrorum meritis, quae plane inania sunt si iudicio domini examinentur. Nunq; enim legi dei satisfacimus. Atq; ideo tradunt auscultandum esse S. scripturae, quae docet fidendum esse promissis diuinis, quae nituntur non nostris meritis sed ueritate diuina, fide uero apprehenduntur. Itaque certa est salus quae expectatur per misericordiam dei, propter promissionem dei. Est enim Deus uerax, omnis homo mendax, & incerta quae expectatur per nostra merita, propter corruptam naturam, qua sit, ut etiam omnes nostrae iustitiae sint instar panini mulieris menstruatae.

Quemadmodum et Dauid explicat beatificationem hominis, cui deus imputat iusticiam absq; operibus. Beati quorum remissae sunt iniquitates & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir cui non imputabit dominus peccatum.

Quaquam ad institutum satis sit exemplum Abrahamae, tamen ad abundantiam etiam testimonium Dauidis adducit, ad hoc, ut uideant Iudaei istum sensum imputatae iustitiae absque operibus per gratiam Dei, non esse ab ipso recens inuentum, sed & a Dauid ante se agnatum & proditum, idq; apertis uerbis. Quemadmodum & Dauid inquit, Desumpsit autem hoc testimonium ex Psal. 32. in quo ista notanda sunt.

psal. 32.

1 Primum Remissionem peccatorum esse iustitiam nostram. Hoc ex eo liquet, quod Apostolus hunc locum qui est de remissione peccatorum, applicat ad probandam causam in qua de iustificatione hominis agit, quae est sine operibus per fidem. Alioqui quomodo faceret hoc testimonium ad institutum Apostoli: Quemadmodum & Dauid, inquit, explicat beatificationem hominis cui Deus imputat iustitiam absque operibus, quibus uerbis ostendit idem hoc testimonio Dauidis declarari, quod ipse declarandum sumptulerat. Non dicit simpliciter, Dauid explicat beatificationem hominis, sed Quemadmodum & Dauid. Et statim beatus uir cui Dominus non imputat peccatum. Illud Apostolo idem est, atque si dixisset Beatus uir, cui imputat dominus iustitiam absque operibus. Ergo iustitia dei est quae gratis imputatur, non imputari peccatum. Quid autem iustum esse aliud est, quam peccatis esse liberum: peccatis autem nemo liber est & purus, nisi per gratuitam imputationem iustitiae, & remissionem peccatorum.

2 Deinde uidemus hoc loco Apostolo idem esse istam imputatam gratuitam iustitiam, quod Propheta beatificationem, cum dicit. Beatus uir, Beati quorum remissae sunt iniquitates, id quod idem est, ac si dixisset, iusti sunt,

h 4 quor

quorum remissæ sunt iniquitates, iustus est ille uir, cui non imputat dominus peccatum. Ergo beatificatio est ista iustitia, quæ gratis imputatur absque operibus.

Tertio. Obseruandum & hoc est, quod fide opus sit ad istam beatificationem, quæ est iustitia gratis imputata, quoniam Apostolus de ea arguit quæ imputatur propter fidem, ergo, Qui credit iustus est & beatus, propter remissionem peccatorum, absque operum meritis.

Respondeant hic qui fidem initio tantum cum primum creditur, iustificare dicunt, quomodo ista ad ipsorum sententiam quadrent, qua Apostoli uerba enervant? Si iustitia dei per fidem est absque operibus, quæ gratis imputatur per remissionem peccatorum, dicemus ne eam iustitiam imputari sit dei initio tantum credendi? Ergo remissio peccatorum gratuita, post baptisimum non apprehendetur sola fide, sed adscribenda erit operibus, contra apertum textum i. Ioh. 2. cuius & supra memini.

Deinde quis poterit asserere et probare Dauidem hoc loco loqui tantum de initio fidei, id est, de illis duntaxat, qui iam incipiunt credere, ita ut ratio beatificationis huius non habeat locum in illis qui iam ante iustificati delinquant, & ueniam per fiduciam bonitatis dei quærunt?

Tertio. Si expendatur locus ex Genesi, qui fidei Abraham absque operibus, atque ideo soli, iustitiam adscribit, quis non uidet istam iustitiam imputari hoc loco non homini qui primum incipiat credere, cum, ut cap. 12. legitur, iam diu antea Deo crediderit atque ex fide patriam ad uocationem dei reliquerit, ut est Ebr. 11?

Epistola
Iacobi

Atque huius gratia plane fateor me non uidere, quomodo Iacobi Epistola, cum Paulo concordet, non solum, quod disertis uerbis iustitiam soli fidei detrahit, (id quod forsitan per distinctionem fidei historicæ & iustificantis, hoc est uiuæ & efficacis excusari poterat) sed & quod hoc scripturæ loco ad confirmandam iustitiam operum abutitur, cum nullius operis hic fiat mentio, & Apostolus hinc colligat iustitiam imputari fidei absque operibus & nominatim absque operibus. Malo itaque cum ueteribus de authore Epistolæ Iacobi dubitare, quam illius auctoritatem ad obscurandam Apostoli doctrinam puram, certam ac solidam admittere, maximè cum & Hieronymus dicat à ueteribus assertum, illam non esse Apostoli Iacobi, sed alterius cuiuspiam, & succedente tempore inuenisse auctoritatem. Mirum sanè, cur apud ueteres auctoritatem, ubi Epistolæ Pauli in auctoritate fuerunt, non inuenerit, inuenerit uerò postea procedente tempore. Nimirum quod ueritas iuxta prophetiam Pauli paulatim magis ac magis inualecente mendacio proculcari cœperit.

Obserua.

Interea tamen uerum est, quod Iacobus dicit, inanem esse eam fidem & mortuam, quæ factis careat, sed intellige, si locus sit & facultas. Nam alioqui nec arbor hyeme dici poterit infrugifera aut mala, etiam si nulum ferat fructum, nec dormiens homo poterit dici cæcus, aut surdus, aut mutus, etiam si cum dormit nec uidet nec audit nec loquitur. Deinde & hoc uerum est quod ex operibus fides perfecta, hoc est, uera & uiua redatur, id est, agnoscatur. Sed hoc nondum est iustificari hominem ex operibus. Aliud enim est iustificari fidem, aliud hominem iustificari. Fides quidem ex operibus iustificatur, atque id tantum apud homines, & homo quoque ex operibus, sed apud homines, secus apud Deum, cui non solum fides absque factis si desit facultas, sed & ipsa corpora absque ratione & planè mortua non mortua sunt sed uiua. Quid enim opus est cognitioni diuinæ fructus operum? An ignorat fidem esse in corde, nisi se se prodatur suo fructu? Iam cum fidem tantum respiciat, & illam tantum quærat, certe inconsulto ad causam iustificationis admittuntur à Iacobo opera. Sed Iacobus loquitur de uera & uiua fide. Verum. At de eadem loquitur & Paulus.

A. Paulus, & tamen opera excludit nominatim, in hac causa. Sed, ut dixi, utut omnia Iacobi excusantur, hoc non poterit, meo iudicio, excusari, quod Abrahamum ex eo quod filium suum obtulerit iustificatum esse dicit, cum eo loci nulla fiat iustificationis mentio, deinde, quod istum locum dicit impleri per iustitiam operum, quem hic Paulus in contrarium contra iustitiam operum adducit. Nemini tamen præiudico, neque quicquam pertinaciter assero, sed sententiā meam simpliciter profero. Cordatorū hominū esto iudiciū.

Beatificatio igitur hæc in circumcisionem tantum deuenit an & in præputium?

Immoratur adhuc exemplo Abrahamæ, uel potius ad illud post interpositū testimonium Dauidis, fusius explicandum, regreditur.

Agit autem hac sectione quatuor, ad causam facientia quam tractat.

PRIMUM.

Primum, eodem Abrahamæ exemplo adhuc propositionem suam probat nempe, iustitiam esse ex fide, absque operibus quam ab initio capitis huius quarti tribus argumentis munierat.

1. Abraham habet gloriam iustitiæ coram Deo. Ergo non ex operibus. Nam si ex operibus iustificatus esset, haberet quidem gloriam apud homines sed non apud Deum.

2. Scriptura testatur Abrahamæ imputatam fidem esse ad iustitiam. Est itaque iustitia Abrahamæ non ex meritis sed gratuito imputata, itaque non ex operibus. Alioquin esset ex debito non ex gratia.

3. Iustitia est ex condonatione peccati gratuita. Probat hoc ex adducto testimonio Dauidis. Ergo non ex operibus.

Iam itaque reuersus ad exemplum Abrahamæ, idem probat per argumentum ordinis, quo iustitia deinde & circumcisio Abrahamæ contigit qui talis est, ut nequeat opus circumcisionis causa esse iustificati Abrahamæ. Nam causa prior est effectu, recto ordine. Iustitia uero contigit Abrahamæ ante circumcisionem. Igitur nequit circumcisio eo loci haberi, ut ex ea iustificentur homines.

Atque hoc argumentum ita est manifestum, ut confidenter interrogandi schemate utatur, non simpliciter dicens. Iam beatitudo ista contigit Abrahamæ non in circumcissione sed in præputio, sed ita: Beatificatio igitur ista an in circumcissione tantum an & in præputium deuenit? Deinde & repetit. Quomodo ergo imputata est, cum esset in circumcissione, an cum esset in præputio? Notum enim erat, istā imputationē factā esse in præputio existenti non in circumcissione. Vnde eadē cōfidentia subdit. Non in circumcissione sed in præputio.

Obserua uero, quod pro iustitia ponit beatificationem. Nam in eo est ut probet iustitiam esse ex fide non ex operibus. Huius & supra monui.

SECUNDUM.

(Et signum accepit circumcisionis.) Secundo loco, per occupationē, usum & rationem circumcissionis subiicit. Animaduertit enim mox cogitaturū Iudeū. Si iustificatus est Abraham ante circumcissionē ad quid ergo opus erat circumcissione? Igitur frustra imposita est. Isti cogitationi respondet dicens: Et signum accepit circumcisionis ut esset signaculum iustitiæ fidei. Hoc est. Ex eo quod iustificatus iam per fidē postea demū circumcisus est Abraham, recte quidē colligimus illū ex circumcissione non esse iustificatū, propterea tamē non sequitur nullū fuisse circumcissionis usum. Collatū est enim ut signū, nimirū quo iustitia illa fidei in Abrahamo obsignaretur, ut quæ Deo chara esset, imo, quo Abraham ipse ut iustificatus obsignaretur, inque fœdere in quod erat assumptus confirmaretur.

Notandum autem est, quomodo Apostolus dicat esse signaculum iustitiæ fidei signum illud fœderis, quod in carne sua accepit Abraham cum posteris, de quo est Gen. 17. Hoc est pactū meum, quod obseruabitis inter me, & inter uos, & semen tuum post te. Circumcidetur ex uobis omne masculinum. Infans octo dierum circumcidetur in uobis.

Iam

Lucem addit, et
δι' ἡμετέρας
interrogationis
huius.

Iam quia Iudaei plurimum de isto foederis signo gloriabantur, omnium commodissime ex eo ipso probat foedus hoc non operum, sed fidei iustitia, non merito humano, sed diuina gratia niti, in eo quod dicit circumcisionem foederis huius signum esse ob signationem iustitiae fidei, quae fuerit in praeputio idque in ipso Abrahamo, qui eam primus accepit.

DE VSV ET RATIONE SIGNORUM & sacramentorum.

Annotatur hoc loco à plerisque quis sit signorum sacramentalium usus, propterea quod circumcisio quae isti populo initiale sacramentum fuit, ab Apostolo uocatur signum, deinde & σφραγίς iustitiae fidei, quam rationem habere & nostra Sacramenta omnes consentiunt quotquot ego uidi.

Signum:

Signum inquit circumcisionis accepit, hoc est, circumcisionem accepit quae signum est, quemadmodum nos dicimus signum uel Sacramentum Baptismi, id est, baptismum quod signum uel Sacramentum est. Neque enim omnis circumcisio signum est, neque qualibet tinctio signum est. Signum autem esse finit rem aliquam uisibilem, quae aliquid aliud, praeterquam quod uidetur oculis, mentibus spectantium cogitandum ingerit. Vt circumcisio illa carnis admonebat foederis cum Deo initi, deinde & circumcidendi cordis. Baptismus noster admonet & ipse foederis diuini, deinde & renouationis spiritus sancti.

Dein uocat circumcisionem σφραγίς qua dictione illam secernit à signis simplicibus (uoco autem signa simplicia, quae nihil aliud in se habent, nisi quod signant aliquid. Vt lapidum cumuli iuxta uias signant eam esse rectam uiam, cui à latere locati sunt, praeterea nihil habent officij.) Est enim σφραγίς tale signum, quod non solum signat aliquid, sed & quo aliquid ob signatur, & quasi si quadam custodia munitur, quo uidelicet certificatio quadam rei quae geritur traditur et offertur. Vt ob signatio testamenti non solum significat aliquid, nempe cuius sit testamentum, sed illud etiam corroborat & de ueritate testatur. Ita per circumcisionem praeterquam quod signum erat, etiam foedus cum Abraham initum ob signabatur & confirmabatur, ita ut anima non circumcisa in isto populo rea fuerit fracti foederis. Habebat promissionem: Ego ero Deus tuus & Deus seminis tui. Illa isto signo ob signabatur & firmabatur. Ita & Baptismus noster non solum signum est, significans aliquid sed & ob signatio est in corpore nostro, annexa promissioni. Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, qua ob signatione quasi sigillo quodam redemptori nostro afferimur & assignamur, de qua gratia reconciliationis & redemptionis certificamur, siquidem fide illam apprehenderimus. Alioqui ut nec uerbum ipsum ita nec adiecta ob signatio profuerit nisi accesserit fides.

Repudiandi sunt quorundam errores.

- 1 Eorum qui uim iustificandi dederunt Sacramentis ex opere operato, cum non Sacramentum sed fides Sacramenti iustificet.
- 2 Eorum qui Sacramenta fecerunt tantum certas quasdam notas, ad hoc institutas, ut esset inter populum Dei & incredulos aliquod discrimen, deinde quibus credentes inter se copularentur.
- 3 Eorum etiam qui professionis signa tantum ex sacr. fecerunt & allegorias bonorum operum.

AD PRIMUM ARTICULUM HUIUS

sectionis adiiciendum.

Quod Apostolus cum probandum esset fidem iustificare absque operibus, non solum ceremonialibus sed & moralibus circumcisionem inducit, non ad hoc rapiendum est, ut error stabiliatur eorum, qui in causa iustificationis ceremonialia quidem opera excludunt, moralia uero necessario coniungunt & includunt. Quod enim hic circumcisionis meminit, non ideo fecit, quod illam tantum excludat in causa iustificationis, cum infra totam legem cum omnibus suis praeceptis, & maxime moralibus, rejiciat, ubi dicit legem iram operari

^A operari, id quod nō magis de ceremonialibus, quā de moralibus intelligi potest, & cap. 7. nominatim inducit legem moralem de non cōcupiscendo. Meminit autē circumcisionis in isto Abrahæ exemplo, qui eam primus accepit, non prater rationem. Nam huius gratia plurimū gloriabantur Iudæi, illaq; ad insolentiā abutebātur, quasi ex ea corā Deo iustificati essent. Ostendens igitur illam in Abrahamo ipso nō hoc egisse, quod sibiipsis ex ea usurpabant, satis potenter illud neq; in posteris agere demonstrat.

TERTIVM.

Vt esset pater omnium credentium, per prapucium, ut imputaretur & illis iustitia.

Tertio loco, colligit ex adducto Abrahæ exemplo, Abrahā esse patrē nō solū circumcisorū sed & praputiatorū credentiū, propterea quod in praputio anteq̃ circumcideretur per fidem iustitiā inuenit. Vnde illud, ut esset pater omnium credentiū, nō est referendū ad circumcisiōnē, ut legas, circumcisiōnē ideo accepisse, ut esset pater omnium credentiū per praputiū, id est, eorum qui sunt in prapucio credentes. Sed ad hoc quod in prapucio iustificatus per fidē scribitur, ut referas ad proxime precedens, nempe quæ fuerat in prapucio. Facit enim Abrahamū prapuciātū ad huc anteq̃ circumcideretur per fidē esse patrē omnium credentiū eorū qui sunt in prapucio credentes, ut & illis credentibus imputaretur ad iustitiā fides.

Vide itaq; quam potenter Iudæis adunat gloriā illam, qua se solos Abrahæ posteros esse gloriabantur, reiectis ab illius, successione incircumcisis, euincens Abrahamum esse patrem nō solū circumcisorū sed & incircumcisorum, imō prius incircumcisorum quā circumcisorum. Si igitur ad posteritatem Abrahæ pertinent & prapuciati credentes, ergo & ad Deum pertinent, cuius est Abraham, & ad illius exemplum credentes coram Deo iusti habentur, ut iam non solum Iudæi de Deo uero & posteritate Abrahæ sed & Gentes, si credant, gloriari queant.

^B Pulchrē igitur exponit illud Gen. 17. Quoniam patrem multarum gentiū constitui te, ne de solis circumcisis intelligatur.

QVARTVM.

Et pater circumcisionis ijs qui nō solū circumcisi sed qui & uestigijs fidei ingrederētur, eius uidelicet quæ fuit in prapucio patris nostri Abrahæ.

Iam quarto loco, non cōtentus eo quod & Gentes in posteritatē Abrahæ, si credant, inclusit ipsos Iudæos ostendit, nisi ad exemplum Abrahæ credant neq; propter carnalem successiōnem neq; propter circumcisionem ad posteritatem istam Abrahæ pertinere. Vbi uidemus Abrahamum hic patrem dici, nō propter carnalem generationem, sed propter fidei prapogatiuam & exemplar, in quo omnibus præcessit & prapuciatis & circumcisis.

Et uide quam pulchre uitam & conuersationem credentis Abrahæ, dicat fuisse in fide, tribuens illi uestigia quædam, ad hoc posteris relicta, ut & ipsi hac fidei uia ingrederentur, admonens iter Abrahæ non fuisse in istis operibus legis ex quibus ipsi sibi iustitiā coram Deo pollebantur, sed in fide.

Ista uestigia fidei Abrahæ pulchre depingit & ob oculos ponit undecimum caput Epistolæ ad Ebræos. 1. deinde simul & aliorum qui fide ambuleuerunt coram Deo, ut & nos ad eam rationem uitæ nostræ conuersationem instituamus.

ἀλλὰ καὶ τοῖς σοιχοῖ τοῖς ἔχουσιν ἐλπίδας. Singulārī prudentiā loquitur Apostolus. Vult ostendere qui sint habendi pro ueris Abrahæ filiis. Nimirum non operantes sed credentes. Et ne putetur de inani quadam & ociosa qualitate in homine, aut opinione magis q̃ uera fide loqui, dat fidei in uita Abrahæ in illius nempe prapucio, uestigia, eaq; obseruabilia. Quæ uero sunt illa uestigia fidei? Nimirū facta fidei, quæ in prapucio Abrahæ deprehendunt.

Rursus

Rursus ne locum det fiduciæ operum, non dicit *πιστοι τοις ἔργοις* sed *πιστοι* ut doceat fidem in uita Abrahæ spectendam esse, ut quæ totam illius uitam moderata sit. Sic alibi dicit, quorum imitemini fidem. Eadem solertia utitur & in uerbo *σοιχοι*. Non dicit simpliciter *πειπατοει* uel *βαδιζοει*, sed *σοιχοι* quod est non simpliciter utrunq; ingredi & ambulare sed ex ordine & directe ad præscriptam normam incedere illud certe est eorum qui ad præfixa uestigia incedunt. Vnde *σοιχοι* uersus dicuntur, eo quod nō libero, sed ordinato & certo gradu incedūt. Itā Apostolus exigit ut qui filij uelint esse Abrahæ, uestigia fidei Abrahæ sequantur.

Velus lectio.

Est autem lectio Græcā cōsideranda, quam male reddidit uetus interpres, qui ita habet, non his tantum qui sunt ex circumcisione sed & his qui sectantur uestigia fidei, quæ est in præpucio patris nostri Abrahæ, quasi Apostolus dicat non solum circumcisos, sed et credentes filios esse Abrahæ, cum non hoc dicat, sed in hoc sit ut doceat circumcisos nisi fidem Abrahæ habeant, nō esse filios Abrahæ. Igitur notandum est, quod non dicit *πιστοι πειπατοει* sed *σοιχοι*, id est non ijs qui solum sunt circumcisi, sed ijs qui non tantum circumcisi sunt sed & uestigijs fidei ingrediuntur.

DE CIRCUMCISIONE UT EST SIGNACULUM IUSTITIÆ FIDEI.

Quæritur hoc loco quomodo infantibus competat circumcisio, cum illa sit signaculum iustitiæ fidei, eamq; infantes Hebræorum octauo die nō dum habuerint. Abrahæ quidem signaculū fuisse iustitiæ fidei, nihil est dubiū, secus uero uidetur de infantibus. At illis quoque dari præcepta est circumcisio.

VARIE RESPONDETUR.

1. Quidam dicunt Abrahæ quidem fuisse iustitiæ fidei ob signationē, non autem infantibus. Illis fuisse signum fœderis tantū, ideo dari præceptū, quod fœdus pertinuerit nō solum ad credentem Abrahamum sed & ad omnes postereros eius, etiam domesticos.

Hinc nata est sententia patrum de fide parentum, in quam baptizentur paruuli, quæ, si profunditas misericordiæ Dei, deinde & fœderis ratio. Ego ero Deus tuus & seminis tui post te, cōsideretur, non omnino ratione caret. Iuxta quorum sententiam non sunt exigendi fidem infantes cum ista exactio sit præter ætatem, quemadmodum eam neq; Christus exegit à paruulis ad se deportatis Math. 19.

1. A puero nemo exegit sapientiam, nec illi quisquam mox imputat stultitiam, nisi acceperit iudicium ætatis.

2. A plantula recenti nemo exigit fructū, nec illi mox adscribit sterilitatē.

3. Princeps à suis exigit fidē, adultis scilicet, nō statim etiā ab infantibus.

2. Alij dicunt paruulis quoq; circumcisionem fuisse signaculum iustitiæ fidei, non quidē præsentis, ut Abrahæ, sed futuræ, hoc est, circumcisos & ob signatos eos esse in fidem Abrahæ suo tempore apprehendendam. Iuxta istorum sententiam Apostolus Iudæos potenti argumēto admonet, ut iustitiam non aliter quærant quàm per fidem in quam pueri sint ob signati.

3. Præter istos sunt, qui etiā pueris sacramento fœderis initiandis reuera adscribant fidem, nisi hoc uno, fidem esse donum Dei, quod rationis usu nō egeat. Cum istis nemo facit ex omnibus patribus. Verum per melicebit sua sententia fruuntur. Nolo enim cuiquam præiudicare temere. Ista dico propter errorem eorum qui negant infantes esse baptizandos, ex eo falsos quod rationem fœderis & ordinem œconomiae regni Dei non intelligunt, nec satis expendunt.

OBSER. I.

Ista felicitas an circumcisioni tui. Videmus hic, quod etiam supra notauimus, idem esse, iustitiam fidei, remissionē peccatorū & nostrā felicitatē: Hoc est, certum esse de remissione peccatorū, esse nostram iustitiā & beatificationē.

OBSER. II.

1. In usu signorū, expendendū. Gratiā oblatā, ad certificandas cōscientias.

2. Admoneri nos ut acceptæ gratiæ respondeamus. Ro. 6.

In hoc

In hoc ut esset pater omnium credentium.) Videmus hic qua in re sita sit unio veteris populi & novi testamenti. Abraham est omnium pater. Quorum? Credentium. Ergo fide coadunatur uterque populus. Si hoc est, unitas igitur Ecclesiae ex Iudaeis & gentibus congregata, est in fide Christi Iesu. Quid ergo cum suis sacramentis, & reliquis humanis institutis faciunt qui in illorum observantiam unitatem redigunt Ecclesiae Christi?

Non enim per legem promissio.) Omnis illa disputatio Pauli de causa iustificationis, est concathenatio quaedam densissima & argumentosa, in qua alterum pendet ex altero, probatur ex altero, inferturque ex altero. Hinc perpetua sunt illa, *ἡ ἀλλήλων ἀπὸ τοῦ ἑκαστοῦ* & *ἡ ἀπὸ τοῦ ἑκαστοῦ*, id est, Etenim, quoniam, propterea, igitur, quibus vel antecedentia per sequentia declarantur aut probantur, vel sequentia ex antecedentibus inferuntur. Proinde quisquis istam disputationem sibi clarā facere cupit, videat ut istas illationes, et probationes probe obseruet. *οὐδὲ γὰρ* quoddam est, iustitiā hominis esse ex sola fide, ideo, neque ex operibus, neque ex circumcisione, neque ex lege. Huc referenda sunt omnia, tanquam ad causae caput.

Non enim per legem. Particula causalis, ostendit ista, probationem esse antecedentis, nempe eius quod dixerat posteros Abraham censendos esse non solum circumcisos sed et incircumcisos sine fide non esse posteros Abraham. Istud iam latius declarat, & firmum facit.

Est autem rursus argumentum ab ordine causae sumptum. Nimirum ab ordine promissionis quae Abraham facta erat ante legem. Vnde certe non poterat observatio legis causam promissionis hereditatis & posteritatis sustinere. Iam uero Iudaei de hereditate ista & posteritate Abraham promissa ex fiducia legis gloriabantur, quasi ideo essent posterii Abraham, et capaces promissionis, quod legem haberent: Gentes uero non essent, quod ad legem non pertinerent, cum omnis ista prerogativa posteritatis Abraham promissionis hereditatis sola fide constaret, sui capaces faciat credentes tantum, siue illi sint Iudaei siue Gentes. Hoc argumentum tractatur in Gal. cap. 3.

Illud, heredem fore mundi simpliciter accipio cum Ambrosio de promissa hereditate terrae Chanaan, Gen. 15. 17. Quidam de Christo semine Abraham Gen. 22. Psal. 136. Non ablu dit autem à scopo, si de terra Chanaan intellexero. Nam eam hereditatem sibi ex lege uendicabant Iudaei.

Etenim si non qui ad legem pertinent, haeredes sunt, exinanita est fides, & soluta est promissio.

Rursus adiecta causalis ratio. Dixit non esse per legem promissionem Abraham factam. Adiecit rationem potuit ex tempore colligere, factae promissionis. Sed erat nota ea ratio. Addit igitur et istam, ex natura relatiuorum ductam. Promissio & fides relationem inter se habent. Promissio exigit fidem, fides promissione nititur. Promissa est aut simpliciter hereditas. Ergo fides capax illius est. Si igitur lex facit haeredes, exinanita est fides simul & promissio.

Sed observa cur non dicat, Etenim si per legem contigisset promissio Abraham, sed, si qui ad legem pertinent, haeredes sunt, &c. cum tamen ista sint superioris argumento probationis uice adiecta. Iudaei gloriabantur se esse haeredes propterea quod pertinebant ad legem. Hoc uerum fuisset, si ex lege data esset Abraham hereditatis promissio. Et Iudaei firmiter illud ex adductio Abraham exemplo conclusissent ad hunc modum. Abraham contigit ex lege hereditas. Et nos sumus ex lege, ergo & nos sumus haeredes. Cum uero hoc non sit, sed ex fide sit hereditas, uis ista argumenti facit pro Paulo: Abraham ex fide contigit hereditas non ex lege, ergo et uobis non ex lege sed ex fide continget.

Nam lex iram operatur.) Probat quod dixit, fidem & promissionem irritam esse, si hereditas pendeat à lege. Si dicas quomodo, respondet, Nam lex iram operatur. Argumentum est à contrariis effectibus legis, qui certe ad causam iustificationis & capiundae gratuita promissionis non faciunt.

Est etiam argu-
hoc ab impossi-
bili. Est enim
impossibile pro-
missionem Dei
fieri irritam ir-
deo neq. fidem.
Vide Galat. 3.

Sed

Sed quæritur, quomodo lex iram operetur (id est, uindictam Dei, more scripturæ) cum sit sancta, iusta, bona, conuertatq; corda Psal. 19. Apostolus reddit rationem, dicens:

Siquidem ubi non est lex, ibi non est transgressio. Quasi dicat. Transgressioni debetur uindicta non hæreditas. Vbi uero lex est, ibi transgressio est, Ergo & uindicta. Igitur non hæreditas.

Quomodo autem transgressio sit atq; adeo & uindicta, ubi lex est, uidebitur infra latius cap. 7. Loquitur hic de lege scripta, non quod illi transgressionem non habeant, qui non habent legem scriptam, cum habeant legem naturæ, uerum quod hæc sit legis conditio, ut reos reddat transgressores. Igitur ubi plus legum, ibi plus est & transgressionum. Atq; hoc uitium non est legis sed deprauatæ nostræ naturæ, quæ carnalis est, cum lex sit spiritalis, prophana est & mala, cum illa sit sancta et bona. Ista cōcludi possunt hoc modo.

1 Vbi cūq; transgressio est, ibi irrita fit promissio.

Quia iram meretur.) 2 Vbi uero est lex, ibi est transgressio.

3 Ergo per legem irrita fit promissio.

Ex istis cōcludet summam per Epilogū. Igitur ex fide datur hæreditas. *inanis facta est fides & irrita promissio.* Videmus promissionem & fidem hic connecti indiuisse.

OBSER. I.

OBSER. II.

OBSER. III.

Doctrina legum, irritas reddi utraq;.

Vbi lex ibi transgressio.) Pensanda naturæ nostræ corruptio.

Propterea ex fide. *διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως.* habent Græca, nimirum ἐκκλητικῶς. Desideratur enim aliquid ad perfectionem sententiæ, id quod ex præcedentibus, unde ista conclusio infertur, sumendum est. Vt, datur hæreditas, uel constat hæreditas, aut promissio uel tale quicquam.

Concludit ex præmisso argumento, quod duxerat ab impossibili & absurdo, nempe, si ex lege constat hæreditas, inanis & irrita facta est utraque & fides & promissio. Cum enim impossibile sit promissionem Dei irritam fieri, atque ideo & fidem ab illa pendentem, recte colligit non ex lege constat hæreditatem ut putabant Iudæi, sed ex fide. Hoc uidelicet innuit illatio, nis nota *διὰ τοῦτο.*

Vt secundum gratiam, ut firma sit promissio uniuerso semini.

Lectio apud Græcos uisa est ueteri interpreti superflui quicq; habere. Nam ita habet, *ἡ κατὰ χάριν ἐς τὸ ἄνα βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν.* quod ipse reddidit ad hunc modū, ut secundum gratiam firma sit promissio quasi abundet *ἐς τὸ* legēdumq; sit, *ἡ κατὰ χάριν βεβαία ἡ ἐπαγγελία,* uel *ἐς τὸ κατὰ χάριν βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν.* Verum Apostolus non gaudet superfluis, neque facile abundat uerbis. Quin magis abundat crebra *ἐκλέγῃ*, quæ & hoc loco perficienda est aliquo uerbo, ut, sit, uel constet, ut inquit secundum gratiam constet hæreditas. Quid ita? Ad hoc, inquit, ut firma sit promissio.

Quia collegerat hæreditatem non constare ex lege, propterea quod eo pacto nequireret consistere promissio, id quod esset impossibile, & absurdum dicere, iam è regione has rationes per argumentum à necessario ductum, subiicit ei quod intulerat, idcirco ex fide dari hæreditatem. Quasi dicat. Cum ita quæ impossibile sit promissionem Dei fieri irritam, fieret autem si ex lege esset hæreditas, quid aliud sequitur, quàm necessario hæreditatem ex fide constare, propterea quod necesse sit consistere promissionem dei. Ea uero consistit gratia dei, cum lex iram operetur, propter transgressionem.

IDCIRCO EX FIDE.

Dixerat, hæreditatē Abraham & semini eius promissam non esse ex lege. Illud probauit Enthymemate. Non est ex lege hæreditas. Nam si ex lege est hæreditas, irrita facta est promissio. Nam lex iram operatur. Vbi desideratur maior, ut sit syllogismus ad hunc modum.

Quicquid inanem reddit promissionem dei, in eo non constat hæreditas. Hæredes

A 1. Hæredes constituere eos qui sunt ex lege, inanē reddit promissionē dei.
 3. Ergo ex lege non constat hæreditas.

2. Deinde, quia subiecerat assertiuā, sed ex iustitia fidei, necesse habebat & illam probare. Nam tamen si probauerit nō esse ex lege, nondū tamē clarū erat esse propterea ex fide. Assertiuam itaq; probat per argumentū à necessa-
 rio ad hunc modum. 1. Quicquid firmā reddit promissionem dei in eo con-
 stat hæreditas. 2. Hæredes autē constituere eos qui sunt ex fide, firmā reddit
 promissionē dei. 3. Ergo ex fide cōstat hæreditas. Huc pertinet quod di-
 cit, Idcirco ex fide, ut secundum gratiā firma sit promissio.

Notandū est autē hoc loco, q̄ apte Apostolus cōiungat gratiā, promissio-
 nem, & fidem, quibus hoc tribuit, ut neutra queat ab altera separari. Gratiā
 & fides ita habent in hac causa, ut mediā inter se promissionem cōplectan-
 tur & efficacem reddant. Ex gratiā nata est promissio qua & nititur. Fide ap-
 prehenditur inq; effectum ducitur. Nullus itaq; locus est apud promissionē
 dei, operibus, legi, circumcissioni, propterea quod nequit apprehendi merito
 operum. Alioquin iam nō esset gratuita promissio. Opus itaq; est, ut fides ac-
 cedat quæ non nititur propriā iustitia, sed gratiā & ueritate dei.

Obseruandū uerō est, quod nō simpliciter dicit, ut firma sit promissio, ne
 uideatur ueritatē dei fundare nostra fide, quasi sit in seipsa imbecillis, sed adi-
 cit, omni semini, id est, tam Gentibus q̄ Iudæis. Nimirū ut promissio dei, a-
 lioquin in seipsa cōstans & firma, firma sit etiā uniuerso semini Abraham. Nam
 & illi facta est, non tantū Abraham. Iam semen, id est, posteritas Abraham, non
 concludebatur in unam tantum Iudæorū nationem, sed amplectebatur om-
 nes totius orbis gentes. Non erant autem omnes circūcisæ, nō erant omnes
 sub lege, nō erant omnes ex carne Abraham. Proinde ne reliquæ Gentes quæ
 & ipsæ ad semen Abraham pertinent, quotquot credunt, ab ista promissione
 excluderentur, atq; ita & ipsa promissio inanis redderetur, recte colligit, hære-
 ditatem non lege quemadmodum neq; circūcissione consistere, sed fide, quæ
 una capax reddit promissionis diuinæ uniuersum Abraham semen.

Non ei quod est ex lege tantū, uerū etiam ei quod est ex fide Abraham.

Exponit quod dixit, omni semini, ne putetur loqui de Iudæis tantum
 Quemadmodum enim supra declarauit Abrahamum esse patrem omnium
 credentium, non ad circūcisos tantum pertinere, sed et ad incircūcisos, ad
 utrosque uidelicet, si credant, ostendens paternitatem Abraham non niti cir-
 cumcissione, ita & hic, ut ostendat semen Abraham non niti neque compre-
 hendi lege, sed fide, dicit, Non ei qui est ex lege tantū, uerum etiam ei quod
 est ex fide Abraham. Hinc subiicit.

Qui est pater omnium nostrum. Rursum uniuersalē particulam usurpat, quasi di-
 cat. Non solum Iudæorum, non solum circūcisorum, non solum in lege exis-
 tentium, sed omnium nostrum, uidelicet credentium quorumcunq;.

Sicut scriptum est. Patrem multarum gentium constitui te.

Ne uideatur de suo ista colligere, scripturā inducit, ut uel ex illa intelligāt
 se nihil adferre noui, à quo tantopere debeant abhorrere, sed istud iam olim
 diuinitus ita esse dispositum. Est autem locus iste Gen. 17. ubi Deus ad A-
 brahamum ita loquutus est. Ego sum, & ponam pactum meum tecum, erisq;
 pater multarum gentium. Nec ultra uocabitur nomen tuum Abram, sed ap-
 pellaberis Abraham, quia patrem multarū gentium constitui te. Admonet
 itaque eos uel ex nomine Abraham, cuius ea est ratio, quod propterea indi-
 tum est, quia futurus erat multarum gentium pater. מֵרַבְּרֵי גוֹיִם inquit Mul-
 titudinis gentium, ne effugium sit ad multitudinem unius Iudaici populi.

Valet autem uirtus huius argumenti ex natura relatiuorum. Si enim A-
 braham est pater multarum gentium, ergo non una tantum gens ad illius po-
 steritatem pertinet, sed multæ illæ quarum pater constitutus est. Nam relati-
 ua inter se sunt pater & semen. Igitur non soli Iudæi ad semē Abraham accen-
 sendi

sendi estis, sed quæuis etiam Gentes, si fidem Abraham habuerint.

Ad exemplum Dei, cui credidit.) Hæc non scripturæ uerba sunt sed Pauli. Legitur autem illud *κατ' ἑκαστὴν* uariè. Quidam, coram deo, quidā ante deum, quasi Apostolus dicat, Abraham etsi non apud mundum, ante Deum tamen esse patrem omnium credentium. Quidam uero legunt, ad exemplum, ad similitudinem Dei, ut Chrysostomus, qui interpretatur per *ὁμοίως*. Est autem *κατ' ἑκαστὴν* idem quod ex opposito, uel iuxta oppositionem, quod non male uerti potest, ad exemplū, uel ad similitudinem, aut ad imaginem: propterea quod imago suo archetypo uelut ex opposito correspondet.

Commendat autem Apostolus istam Abrahæ paternitatem, quam hæcenus et rationibus et scripturis ad omnes credentes et nationes pertinere probauit, etiam à dignitate archetypi sui cui uelut ex æquo respondet, nimirum quod similis sit paternitati Dei, cui ille credidit. Quasi dicat. Quid horretis istam paternitatem Abraham, cum adeo non absurda sit, & præter rationem ut conformis sit paternitati Dei, ad cuius exemplum accedit.

Qua uero in re sita sit ista similitudo inter utranque paternitatem, tam est ex eo colligendum, quod multarum Gentium pater constitutus esse dicitur Abraham, ut intelligamus & Deum non esse unius tantum gentis deum, sed multarum sicut & Abrahamum, quā ex eo quod subiicitur.

Qui uitæ restituit mortuos ac uocat ea quæ non sunt tanquam sint.

Hoc est. Quemadmodū Deus eius est uirtutis & potentie, ut uitæ restituat mortuos, & uocet ea quæ non sunt, tanquam sint, ita Abraham fide illi adhærens, inq; illā istam uirtutē Dei omnipotentē respiciens, effecit, ut cum esset iam emortuus, hoc est, effecit id, quod ad posteritatem aliquā acquirandā nihil est aliud q̃ emortuū esse, reuiuisceret ac fœcundus fieret, uocareturq; pater credentiū omniū, etiā eorū qui nondū essent, quasi iam essent, atq; ita respondet pulchre archetypo suo, etiam hac ratione.

Chrysostomus adiicit & aliam similitudinem inter Deum & Abrahamū, nempe, quemadmodum Deus sine naturali cognatione per fidem est pater electorum credentium, ita & Abraham. Hoc quidem et ipsum uerum est, sed non uideo, quomodo ab Apostolo tradatur.

Epilogus.

Absoluit iam Apostolus argumenta quæ ab exemplo Abraham ad confirmandam propositionem de iustificatione fidei desumpsit, per quæ totam lucorum uelut *τὴν πικρὰν* subuertit in uno isto Abraham exemplo. Præsumebant plurimum de operibus legis, de circumcisione, de posteritate Abraham, de lege, de promissa hæreditate & benedictione. Hæc omnia illis abstulit euidentissimis rationibus & scripturis, idq; quod supra modū admirabile est, in ipsorum patriarcha Abraham, in quo mirum in modū superbiebant. Probauit Abrahamū fide iustificatum esse absq; operibus, citra meritū, sola Dei gratia, iustificatum esse ante circumcisionem in præputio per fidem, ne quid huius circumcisioni possit adscribi, circumcisionem illum accepisse signaculum iustitiæ fidei, factum esse patrem omnium credentium, non solum eorū qui circumcisi, sed & eorū qui in præputio credunt. Deinde per materiam promissionis, per illius naturam & rationem, probauit hæreditatē & benedictionem illam Abrahæ & semini eius promissam, non constare ex lege, sed ex fide. Adiecit rationes, quibus ostendit impossibile esse ut per legem constet hæreditas, & necessariū, ut constet fide, ad hoc, ut constet gratia, firmata sit promissio uniuerso semini, tam Gentibus quā Iudæis quotquot credunt. Conclussit, Abrahamū igitur esse patrē multarū gentiū nō per legē, sed per fidē, ad exemplū Dei, cui credidit. In quib⁹ omnib⁹ stupendū est, quod nō solū docuit Iudæos neq; ex lege, neq; ex circūcisione, neq; ex persona & prærogatiua Abrahæ, neque ex promissa hæreditate ea possidere quæ sibi ipsis pollebantur, sed hæc omnia plena esse argumentis ad iustitiā fidei deducentibus, quā tanto furore impugnabāt, nō aliter, q̃ si strenuus quidā pugil aduersariū suum spoliaret omnib⁹ armis, in quibus fiduciā uictoriæ collocauerat, deinde

non

non solum spoliaret, sed illis ipsis eum quoque sternat & uulneret. Ita uidelicet potens est ueritas, ut quicquid uerū ab aduersariis usurpatur, cogatur contra eos ipsos facere pro defendenda ueritate, quod genus uictoriæ omnium est potentissimum simul & illustrissimum.

Idcirco ex fide, ut secundum gratiam, ut firma sit promissio.) Videmus hic, quæ sit ratio, quod fide iustificamur, & benedictionem hereditatis accipimus, non operibus. Assignantur duæ rationes. Prima, ut secundum gratiam, hoc est, ut salus nobis constet non ex merito sed ex gratia, ut omnis gloria cedat diuinæ bonitati. Hinc Paulus ubi per inculcat nos gratia saluari, per fidem in Christum, quam gratiam etiam in omnibus ferè epistolis imprecatur quibus scribit.

OBSER. I.

Ut firma sit promissio Dei. Nam Deus ex sua gratia pollicitus est semini Abraham benedictionē. Ista promissio labefactatur per doctrinam operū, si de uero firmatur, dum credentibus iustitia imputatur, & benedictio datur in Christo. Iam si firma est promissio, firma est etiam benedictio credentium. Vbi sunt, qui docent dubitare de gratia Dei?

Qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est, Patrem multarum gentium constitui te.) Quid tale legitur de Romanis Episcopis? Aut de Apostolo Petro? Videmus hic unum esse populum ueteris & noui testamenti, quod sub semine Abraham, communis omnium credentium patris, comprehenditur. Math. 8. 2. Deinde unitatem populi Dei sitam esse in fide Abraham, non in lege Dei, multo minus traditionibus humanis.

OBSER. II.

Qui uiuificat mortuos, &c.) Expendenda uirtus & potentia Dei, in isto Abraham typo ob oculos nostros posita & commendata. In rerum natura & usu duo sunt quæ uidentur impossibilia. Vnum, ut quod mortuum est, uiuum reddatur. Alterum, ut quod non est nec unquam fuit, creetur ut sit, & tum etiam cum nondum est uocetur. Hæc pulchrè in typo isto Abraham uidentur. Mortuum erat corpus Abraham, mortua matrix Sara, & tamen uirtute fidei, quæ fuit in præputio Abraham uiuificantur, id est, fecundantur, idque non solum carnali, sed etiam, immo magis spiritali sobole. Nimirum ad exemplū eius qui uiuificat mortuos. Seminis uocatur pater, nondum existentis pater filiorum, quorum nullus adhuc erat, quorum aliqui in fine mundi demum generabuntur, qui tamen & ipsi dicentur filij Abraham. Ista dicuntur ad commendationem fidei quæ prædicatur in hoc Abrahamo. Verum in sequentibus fidem Abraham diligenter expoliet Apostolus, ut audiemus.

OBSER. III.

Qui præter spem sub spe credidit, &c.) Post iustificationis argumenta hinc ad finem usque capitis duo agit Apostolus. 1. Expolit & ob oculos uisendam ponit Abraham fidem, cuius exemplum induxerat. 2. Applicat illius iustificationem ad nostram fidem. Videbantur enim ista duo ad ea quæ hætenus egerit desiderari. 1. Primum enim quia extulerat Abraham fidem, illique docuerat acceptam referri iustitiam coram Deo. Queri poterat quomodo tanti haberetur fides coram Deo, ut illius gratia imputare uoluerit iustitiam. Nequit enim ratio humana cōtenta esse scripturis, nisi audiat & rationes. Et alioqui illi uidetur fides res esse leuicula. Id quod & nos hodie experimur. Ne itaque præter causam uideatur fidei tantum tribui coram Deo, expolitione illam uisendam ornat & explicat. 2. Deinde quia obijci poterat, Et quid ad nos quod Abraham fides ad iustitiam imputata est? docet istud non Abraham tantum sed & nostri gratia scriptum esse, ut sciamus & nobis imputari ad iustitiā si promissis Dei credamus.

INTERPRETATIO.

Qui præter spem sub spe credidit se fore patrem multarum gentium iuxta id quod dictum est. Sic erit semen tuum.

Primum ponit promissionem Dei quæ Abraham de multiplicatione seminis sui facta est Gen. 15. cum annorum esset circiter centum, & Sara esset nonagenaria. Deinde illi ex latere adiungit fidem, dicens, Qui credidit se fore

i s patrem

patrem multarum gentium, sicut dictum est, &c. Vt autem admoneat fuisse A
præclaram & insignem fidem, & quæ admiratione digna sit, addit: Qui præ-
ter spem sub spe credidit, id quod uelut summarie positum, mox declarabit &
explicabit. Possunt autem obscura uideri, in ista loquutione, primum quid uo-
cet præter spem credere, deinde sub spe credere. Nam uidetur absurdi quid-
piam habere & contrarium inter se hæc uerba. Si enim præter spem credi-
dit, quomodo sub spe credidit. Si sub spe, quomodo præter spem?

Quamuis seipsum declarabit Apostolus, tamen istas loquutiones opere
precium est exponere. Credere per se, est uerbis Dei fidem habere. Fides
enim Christianorum non est inanis opinio præter uerbum Dei mente conce-
pta: fit autem illud dupliciter. 1. Primum quando prædicatur aliquid factum, ut quā-
do nobis prædicatur Christus pro nostra salute crucifixus. Ibi exhibitum iam
beneficium fide apprehendimus. Deinde quando aliquid promittitur. Id quia non
solum credimus futurum, sed & speramus, hoc est, cum desiderio expectamus,
recte sub spe dicimur credere. Nam ibi fidei coniungitur spes, fides credit uer-
bo Dei, spes expectat promissum. Sic Abraham cum haberet uerbum promissi-
sionis de multiplicatione seminis sui, primum illi credebat, tanquam Deo,
qui mentiri nequeat. Deinde quia desiderio ferebatur in rem promissam ac-
cedebat fidei spes, unde dicit, Qui sub spe credidit.

2. Quod autem dicit, præter spem credidit, idem est atque, desperatis rebus
credidit ac spem habuit. Dicuntur autem res desperatae, quando iuxta iudi-
cium rationis nullus superest spei locus, unde probabiliter aliqua spes sumi
queat. Naturaliter enim creditur & speratur quod ex ratione probabili appa-
ret esse possibile. Ita & nos Germani loquimur. *Es ist kein hoffnung mehr da*, signifi-
cantes non esse rationem aliquam spei relictam, magis quam non esse spem
amplius in quoquam.

Hinc Chrysost.
Præter spem, in-
quit, humanam
sub spe Dei.

Spes enim bifariam se habet. Est spes ex rationibus collecta. De illa est
quod dicit, Qui præter spem credidit. Nihil enim ad oculum erat, unde ratio
humana colligere posset Abrahamum iam senem & effoetum ex uxore steri-
li & iam sene fore patrem multarum gentium. Atque hoc declarabit mox Apo-
stolus. Deinde est spes non rationis sed fidei iudicio nitens. De illa est quod
dicit, qui sub spe credidit. Et illam quoque explicabit infra. Itaque nihil contrarium
aut absurdi habet hic locus, si ad eum modum expendatur.

Ac non infirmatus fide, haud considerauit suum ipsius corpus iam em-
mortuum, cum centum ferè esset annorum, nec emortuum uterum Saræ.

Corpus emor-
tuum.

Declaratio est eius, quod dixit Abrahamum credidisse præter spem. Non
erat enim amplius spes ex naturæ uiribus suscipiendæ prolis, cum ambo es-
sent & Abraham et Sara iam prouecta ætate & effoetis corporibus. Vt igitur
exprimat illam naturæ impossibilitatem & magnitudinē fidei in Abraham
non dicit, Non considerauit corpus suum iam frigidum & propter ætatem
ad foeturam ineptum, sed iam emortuum, item emortuum uterum Saræ. Non
quod utriusque corpus iam factum fuerit cadauer, sed quod ad procreandam fo-
etalem, quam fecundissimam pollicebatur diuina promissio esset iam emor-
tuum, et ad uiuificandam foeturam impotens. Quemadmodum enim uitalia
membra uocamus non quæ tantum per se uiuunt, uel aliunde uiuificantur,
sed quæ potentiam habent uiuificandi alia. Et deum ipsum uiuentem appel-
lamus, non tam quod ipse per se uiuit, quam quod omnia uiuificat, à uirtute
scilicet illa uiuificandi omnia, ita recte uocatur corpus uiuidum, non quod tan-
tum in se uiuit, sed quod uirtutem habet gignendi & uiuificandi. Cum illam
nec Abraham haberet nec Saræ, recte dicuntur ab Apostolo, ad exprimen-
dam non simpliciter ineptitudinem aliquam, sed impossibilitatem procrean-
dæ sobolis, corporibus fuisse emortuis.

Q V A E S T I O.

1. Sed dicet hic quisquā, de Saræ facile credidero, quod utero fuerit emor-
tuo.

tu, cum esset iam nonagenaria, & ut scriptura habet, cessassent illi fieri muliebria. De Abraham uero quomodo uere dicatur non uideo, cum post obitum Sarah, quæ anno uitæ suæ centesimo uicesimo septimo demum, hoc est post natum Isaac tricesimo septimo mortua est, aliam uxorem duxerit atq; ex illa susceperit sex filios, ut uidere est Genesis 25. Nam ipse Abraham post natum Isaac annos adhuc uixit septuaginta quinque, & post obitum Saræ 38. Quomodo ergo Apostolus hic corpus centenarij uocat emortuū, quod nec ante id ætatis, in generando Ismaele anno uitæ suæ 86. nec post in procreandis ex Kethura liberis, cum ultra annos esset 137. infœcundum fuit, sed uiuū dum esse repertum est?

Quæstionem hanc mouent Origenes, Hieronymus, Augustinus, & ex recentioribus Oecolampadius, sed uariè soluunt.

Origenes exponit de spiritali mortificatione corporis Abrahæ, item & Saræ, hoc est, de proposito & uirtute cōtinentiæ ac domita iam libidine generandi. Verum si ea esset Apostoli mens, nihil opus erat cōmemorare quæ ætate fuerit Abrahā, & q̄ uterus Saræ fuerit emortuus. Non obseruat argumentum Apostoli in eo esse, ut ostendat amplitudinē fidei Abrahæ nō in eo quod cōtinentiæ proposito reiecto, operam dederit suscipiendæ ex Sarah soboli, sed quod credidit ac sperauit præter spem. Non dicit: Qui præter cōtinentiæ propositum sub spe credidit, sed qui præter spem credidit, innuens ita fuisse utriusq; corpus emortuū, ut nulla superfuerit gignendæ prolis spes. Proinde Origenes quæstionem quam multis uerbis mouet, non soluit.

Hieronymus & Augustinus exponūt Abrahæ corpus ab Apostolo non simpliciter sed secundū quid emortuū ad gignendū dictū esse, nempe ad hoc, ut ex Sarah iuxta promissionē dei pater fieret futuræ sobolis, nō ut ex iuuenicula. Et reddunt rationē physicā. Dicunt physicorū esse sententiam, hominē senem ex muliere etsi nō planè adhuc effœta, tamē prouectiore ætate, nō tollere liberos, tollere uerò ex iuuenicula, & uicissim mulierem prouectiore ætate, quæ tamen adhuc uires gignēdi habeat, ex uiro effœto & seniculo nō concipere liberos, cōcipere uerò ex eo qui sit adolescens & iuuenis. Atq; ita reddunt rationem quomodo Abraham dicatur emortuo corpore fuisse, nempe gignendū liberos ex Sarah nonagenaria, non ex Kethura iuuenicula.

Origenes non contentus horum duorum ratione, aliam assignat, nempe, declaratam esse potentiam dei et efficaciam fidei in eo, quod corpus Abrahæ omnino iam emortuum & ad gignendū impotens, usque adeo factum sit uiuū ac fœcundum, ut non solum ex Sarah, sed post multos etiam annos ex Kethura liberos tulerit.

Ego uerò haud cum Origene sed cum Hieronymo & Augustino sentirem malo. Nam Origenes non obseruauit posteritatem Abrahæ promissam, cui credidisse scribitur, & cuius fides tantopere prædicatur, pendere ex ea fœcunditate quæ Saræ data erat, non Kethuræ. In ea uidelicet & fidei efficacia & potentia dei declarantur, non in ea quæ est ex Kethura. Nam nihil mirum est uel insolens, uirum grandæuū ex iuuenicula patrem fieri, cum idem antea sit toties ab adultioribus & grandioribus ætate factum.

Quod autem dicit. Non est infirmatus fide, ostendit ex cōsyderatione uirum & cursus naturæ, infirmam reddi fidem erga diuinas promissiones. Non cōsyderauit, inquit, quasi dicat. Quod si cōsyderasset emortuum corpus suum, & effœtum uterum Saræ, tam forti fide non fuisset. Est itaque ægritudo fidei, cōsyderatio rerum naturæ, & uicissim fortitudo, si non uires naturæ sed Dei promittentis ueritas & potentia, de qua subiūget, cōsyderata fuerit.

Q V A E S T I O I I.

Verum occurrit hic scrupulus quomodo dicat Apostolus Abrahamum non cōsyderasse corpus suum emortuū, & matricem Saræ emortuam, cum

i 4 tamen

tamen Gen. 17. legatur risisse in corde suo & dixisse. Putas ne centenario nascetur filius, & Sarah nonagenaria pariet?

Certe negari non potest, ista uerba Abrahamæ exprimere quandam senilis & emortui corporis consyderationē, tam in Abrahamo quā in Sarah. Verum Apostolus non de simplici cōsyderatione loquitur, quā Abraham non adimit, scriptura illi etiam tribuit, sed de tali quæ fidem in promissionē Dei reddidisset infirmam. Vnde dicit: Non est infirmatus fide, neq; consyderauit corpus suū emortuū iam, id est à credendo non est impeditus cōsyderatione corporis sui emortui. Ideo & subiunget. Verum ad promissionem Dei non hæsitatione ob incredulitatē, sed robustus factus est fide, ut ostendat Abrahamum consyderatione emortui sui & Saræ corporis à fide promissæ posteritatis non esse auulsum aut deiectum. Alioquin & ipsa Apostoli uerba declarant Abraham in mentē uenisse emortui corporis sui, item & Sarah, cum dicit infra, Robustus factus est fide, tribuens gloriam Deo, certa persuatione concepta, quod is qui promiserat, idem potēs esset & præstare. Quibus uerbis certe declaratur consyderasse aliquo pacto Abrahamum, quā inepto esset ad generandum corpore, uerum nihil inde dimotū ab integritate fidei, sed suæ impotentiae & sterilitati uxoris obiecissee potentiam Dei, posteritatem tantam promittentis. Ista annotare uolui, ne uideatur locus ille Gen. 17. non conuenire uerbis Apostoli.

Hactenus declarauit Apostolus quod dixit Abrahamum credidisse se fore patrem multarum gentium præter spem. Iam ostendet quomodo illud sub spe crediderit.

Verum ad promissionem Dei non hæsitatione ob incredulitatem, sed robustus factus est fide tribuens gloriam Deo, certa persuatione concepta, quod is qui promiserat idem potens esset & præstare. Quapropter etiam imputatum est illi ad iusticiam.

Quia dixerat Abrahamum licet spes nulla fuerit, sub spe tamen credidisse, eam particulam, quomodo & sub qua spe crediderit, iam declarat, quem admodum in præcedentibus particulam, præter spem, declarauit.

Ad promissionem Dei, inquit, & dixit non disceptauit penes seipsum, nō dubitauit, nihil hæsitatione. Nam *disceptare* est, ambigere, in utranque partem fluctuare, harere, quemadmodum solent qui in rebus arduis ac dubiis uersantur. Commendat itaq; Abrahamum ab eo, quod in re tam impossibili ad promissionem Dei non fuerit animo hæsitatione ac fluctuabundo, sed certo & robusto. Atq; hoc est quod subdit.

Sed robustus factus est fide. Illud, fide, uidetur amphibologice positum. Potest enim intelligi, fidem Abraham factam esse robustā. Ut legas, robustus factus est fide, id est in fide, ut sanus corpore, id est, in corpore, uel, robustus factus est fide, id est ipse Abraham robustus factus est per fidem, ut intelligas animi Abraham uirtute & integritate fidei erga promissionem Dei firmum & robustum factum esse, & ab omni hæsitatione conseruatum. Si legero, robustus factus est fide, id est robusta fide factus est, mox subit cogitatio, an antea non fuerit robusta fide, deinde unde fides illius isto articulo sit facta robusta. Si dicas ex eo quod sciuit Deum esse omnipotentē, qui promiserat, occurrit ut rogem quomodo sciuerit Deum esse omnipotentem nisi fide, atq; ideo idem erit ac si dicas per fidem facta est robusta fides Abraham, quod perinde est ac si roges, unde iste tam est firma sanitate & respondeat quisquam, ex eo quod est sano corpore. Atqui nihil aliud est sanū esse, quā sano corpore esse. Itaque absurdum quodammodo sequetur, nisi intelligas per fidem omnipotentiae Dei robustam factam esse fiduciam Abraham, ut exponas hic fidem per fiduciam. Proinde puto simplicius esse, si legamus, robustus factus est fide, id est, per fidem, ut Abraham robusto animo, robusta spe, robusta fiducia, per fidem, id est, credendi beneficio & uirtute factus esse dicatur.

Tribuens

Tribuens gloriam Deo.) Alia commendatio fidei Abraham. Nimirum quod gloriam dederit Deo. Est autem Deo gloriam dare, nihil aliud, quam Deo debitum honorem dare, de Deo omnia magnifica sentire, utpote esse iustum, esse uerum, esse omnipotentem, esse misericordem &c. Dedit itaque Abraham Deo hac sua fide qua erga promissionem eius erat, gloriam omnipotentis ut qui queat quæ naturæ quoque uiribus impossibilia sunt præstare præstet etiam, si promiserit. Ioh. 9. dicebant ad cæcum pharisæi, Da gloriam Deo. Nos scimus hunc hominem esse peccatorem, quasi dicat. Quod uisum recepisti, acceptum refer Deo qui tibi oculos aperuerit, da illi istum honorem, quod is solus sit qui hoc queat præstare, non huic homini quem scimus esse peccatorem. Ita & Iehosua 7. Legimus fili mi da gloriam Deo: & confitere quid feceris, quasi dicat: Agnosce uirtutem Dei, qui peccatum tuum per sortem prehendit, agnosce illius conscientiam, qui omnia secreta nouit & da illi istum honorem, ut nolis ei mentiri, neque putes te posse illum fallere. Hoc scilicet erat Deo dare gloriam quod is unus omnium secreta sciât, & manifestet.

Ioh. 9.

Iehos. 7.

Certa persuasione concepta, quod is qui promiserat, idem potens esset & præstare.

Declarat seipsum Apostolus, quomodo & quam Abraham sua fide deo gloriam dedisse dixerit. Persuasus, inquit, omnino certissime, de omnipotentia Dei dedit deo gloriam omnipotentis, tantam uidelicet agnouit esse Dei potentiam, ut id quod promiserat, ut ut esset impossibile uiribus naturæ, tam præstare posset. Quod autem & uellet, id accepit ex ipsius promissione, cui ideo credidit, quod deo gloriam ueritatis dedit qui mentiri nesciat.

Quapropter etiam imputatum est illi ad iustitiam.) Quia mirum uidebatur, quod imputatione iustitiæ adscripserat fidei, posteaquam amplitudinē fidei declarauit, & ostendit quam gloriam illa dederit deo, comode subiungit, quapropter etiam imputatum est illi ad iustitiā: quasi dicat: Non est præter rationē, quod si dei tribuitur iustitiæ imputatio. Nam illa sola est, quæ debitum honorem deo exhibet, & quia ipsa deum glorificat, digna est quæ a deo uicissim honoretur.

COLLIGAMVS NVNC EX PRAEMISSIS, IN/
genium & efficaciam fidei.

1 Credidit se fore patrem multarum gentium, iuxta quod dictum, &c. Videmus hic fidem nitī uerbo dei, eoq; nudo, sine omni demonstratione, sine omni signo, sine omni exemplo præuio. Tantū audiebat, Sic erit semen tuū, & credebat quod dicebatur futurū, tantū quia a deo promittebatur. Multi sunt hodie qui uel credunt uel simulant se credere, quæ uerbum dei non habet. Ea fides non est uera, quia non nititur uerbo Dei, 2 Multi etsi ea quæ scriptura sacra habet, & uera sunt, credūt, quia tamen non ideo credūt quod uerbum Dei illa docet & promittit, sed quia uulgo ita creditur, uel sancti alii qui uiri ita crediderunt, eorum quoque fides non est uera, quia non credunt respectu uerbi dei.

2 Tribuit fidei, quod credat præter spem sub spe. Hoc est, quod spem habeat ubi deficit rerum cursus, ubi nulla spes est ex rebus humanis. Neque enim cōsyderat imbecillitatem rerum, neque illarum uires, sed potentiā Dei, id est, fundamentum spei suæ non sumit ex cōsyderatione rerum humanarū, nec impeditur ex cōsyderatione impossibilitatis humanæ.

3 Animum firmū facit fides. Robustus, inquit, factus est fide. Item ad promissionem dei non hæsitabat. Item certa, inquit, persuasione concepta. Ista declarant ingenium fidei, quod animum credentis in rebus arduis, dubiis, & iuxta rationis humanæ iudiciū impossibilibus solidum, firmū, certum ac robustū faciat. Est itaq; fides nihil minus quam temeraria quædā & incerta opinio, sed firma et indubitata certitudo. Atq; ita definitur Hebr. 11. Fides est spei certitudo rerum inuicibilium, id est, firma subsistentia, ἀεὶ ὄντος nō apparentiū, id est, argumentum, deprehensio, & euidentia. Atq; ista certitudo, ut & Chrysostomus

Nō apparentiū,
non solum inuisi-
bilibus, sed et
quarum nulla
spes ad oculum
est.

Chrysostomus

solemus annotat, quam fides parit, longe firmior est ea quam pariunt iudicia rationis. Nam quicquid rationis iudicio colligitur, alijs potest rationibus in dubium uocari, & infirmū reddi. Fides uero, aduersum omnes rationes sese quasi quodam muro certitudine ueritatis et potentie dei communit, quæ multo est firmior ac solidior omni naturæ cursu. Quippe creator in suo uerbo ita est firmus, ut Christus dicat: Cælum & terra tranlibunt, uerba autem mea non tranlibunt. Proinde cum illi qui mutabilitate rerum & rationis suæ iudicio nituntur, nequeant certi esse in eo quod sperant, credentes uerbo dei, omnium redduntur certissimi, & ab omni mentis hæsitacione per certitudinem ac ueritatem uerbi Dei liberati.

Istam fidei certitudinē & plerophoriam non considerarunt, qui docuerunt incertum esse hominem de amore erga se dei, cum illum deus ipse nobis tot modis & uerbo & spiritu suo & sacramentalibus oppignerationibus certum reddat.

4 Tribuit Deo gloriam.) Dans, inquit, gloriam deo. Ergo fides est uerus & genuinus cultus Dei. Id uidit & Augustinus qui dixit cultum Dei uerum esse, fidem & charitatem.

Cum itaque fides ista operetur, quomodo obijcitur nobis illam docentibus & predicantibus, quod nescio quam ignauiam doceamus populū. Quod si rem cum Chrysostomo recta reputarent aduersarij, uiderent utique plus laboris & operis inesse ipsi fidei, quam iustitiariorū operibus. An fides est sine labore, quæ tot & tanta impedimenta, tantas tentationes in ipsam mentē, aures & oculos incurrentes, impugnant, diuersumq; à uerbo Dei suadentes, una superat: quæ uictoria certē non est sine colluctatione, sine pugna. Corpori labores multis modis aliunde, etiam ab ipso animo iuuantur. Lucta uero fidei tam abest ut iuuetur uicissim à corpore, ut magis ab illo impediatur, iuuatur à nulla creatura, nullaq; ratione, sed omnia repugant, omnia contradicunt, quæ sola cogitur sustinere ac uincere, ut illius respectu nihil sint omnia omnium iustitiariorum opera & labores.

Istam itaque dexteritatem, fortitudinem, potentiam, & efficaciam fidei obijciamus aduersarijs, operarijs & iustitiarijs. obijciamus illis incredulitatem, animi infirmitatem, ignauiam, diffidentiam, fluctuationem ac derogationem gloriæ Dei.

Echp. Non scriptum est autem propter illum tantum, imputatum fuisse illi, sed etiam propter nos, quibus imputabitur credentibus in eum, qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis. Qui traditus fuit propter peccata nostra, & excitatus est propter iustificationem nostri.

Illud, propter illum tantum, & sed etiam propter nos, Origenes legit, de illo tantum, & de nobis. Nam Moses non propter Abrahamum, qui iam olim mortuus erat, scripsit, utpote ad quem huius scripti nulla potuit accedere utilitas, sed de Abrahamo.

Hoc est alterum, quod post argumenta iustificationis ab exemplo Abrahamæ desumpta desiderari uidebatur, nempe quid ad nos faceret, quod Abraham credendo est non operando iustificatus. Sumit autem argumentum à ratione scripti. Quasi dicat. Si tantum Abrahamæ à Deo datum est, ut non operibus sed fide iustificetur, & non etiam nobis, ut quid hoc à Mose in literas relatum est? Quæ erat ratio talia scriptis ad posteritatem transmittere, si nihil ad posteritatem pertinent, sed unum Abrahamum concernunt? Liqueat ergo uel ex scripti ratione ista propter nos etiam esse scripta. Iam quamobrem & quomodo propter nos sunt ista scripta, nisi ut quemadmodū Abrahamæ credenti imputata est fides, ita etiam nobis credentibus imputari sciamus? Ita & alibi dicit. Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, & cætera.

Videmus

Videmus itaque hic usum scripturarum. Nam ut uerè colligit Origenes, nulla est ratio propter quam ad nos non pertineant, quæ de Isaac, Iacobo, Dauide, & reliquis scripta sunt, pertineant tantum quæ de Abraham scriptura tradit. Attamen caute uersandum est hac in re. Non enim omnia sanctorum exempla, ad imitationem cuius sunt rapienda. Nam uariæ sunt uocationes, nec potest quiduis competere cuius. Verum quæ salutem nostram, quæ fidem, spem, charitatem concernunt, ea sunt nobis cum sanctis communia.

Credientibus in eum qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis, & cætera.

Dicet hic quisquam. Ista non respondent legi similitudinis. Docet nos iustificari fide ad exemplum Abraham, atque hoc exemplum Abraham esse nostri gratia literis mandatum. Iam Abraham credidit se fore patrem multarum gentium. Quomodo cōuenit illud nostræ fidei, quam Apostolus hic ponit? Respondeo. Optimè. Dixerat Abrahamum fide sua dedisse deo gloriam omnipotentiae, quod talis sit Deus, qui queat promissis stare, utut iudicio rationis impossibilibus, atque hoc illi esse imputatum ad iustitiam. Ergo ea fides ad iustitiam imputatur, eamque ob causam ad iustitiam imputatur, quod deo gloriam dat ueritatis & omnipotentiae in illius promissis. Cum itaque promiserit Deus filium suum, per quem genus humanum redimeret, qui esset futurus Rex & Saluator populi sui, qui morte sua suos à peccatis liberaret, & tamē æternus Rex esset, id quod & præstitit, quid aliud fecit, qui hoc credit, quàm quod Abraham fecit, credendo promissæ posteritati? An non & ipse gloriam dat deo ueritatis & omnipotentiae, multo præclarius quàm Abraham in suo genere?

Frequenter autem meminit Apostolus resurrectionis Christi, non tam eius gratia, quod prædicat omnipotentiam Dei, quàm quod omnis nostra salus, & totius fidei nostræ summa in illa comprehenditur. Atque ideo notandum est quod hic paucis uerbis dicit, Qui mortuus est propter peccata nostra, &c. Vide similem locum infra cap. 15.

Obseruandum autem est, de qua fide loquatur hic Apostolus, nempe non de historica, sed de fiducia bonitatis Dei. Proinde, non dicit, credentibus Iesum à mortuis resurrexisse, sed credentibus in eum qui illum excitauit. Et addit, dominum nostrum, deinde subiungit causam mortis & fructum resurrectionis dicens, non simpliciter, qui traditus est & resurrexit, sed qui traditus est (nempe à patre) propter delicta nostra, & excitatus est (à patre) propter iustificationem nostri. Ergo fides Christiana est non solum credere historiam passionis ac resurrectionis Christi, sed ea fiducia esse erga & in Deum, quod ipse pater tradiderit filium in mortem ut expiaret peccata nostra, illumque ex mortuis excitauerit ad hoc, ut nos iustificaret credentes in illum.

Quod autem morti Christi tribuit remissionem peccatorum nostrorum, ideo facit, quod per illam facta est oblatio pro peccatis nostris, & quod resurrectioni illius dat iustificandi partem, ideo fit, quod resurrectio Christi est nostra uiuificatio, qua nos ad hoc suo spiritu uiuificat, ut iusti effecti in nouitate uitæ ambulemus. Hieronymus hoc ita exponit, & excitatus est propter iustificationem nostri, id est, ut iustitiā credentiū confirmaret. Ea est autem, quod credimus Deum esse excitatorem mortuorum, & qui filium suum nobis dederit in saluatorem æternum, caput uitæ & salutis nostræ.

Apostolus in summa his uerbis omnem nostram salutē, quam per remissionem peccatorum & nostri iustificationem comprehendit, morti & resurrectioni Christi adscribit, si credamus in eum qui excitauit Christum à mortuis. Hoc simpliciter est contra doctrinam humanorum meritorum tenendū, nec anxie disputandum, quomodo remissionem peccatorum morti, iustitiā uerò

1. Cor. 15. uerò nostram resurrectioni adscribat Apostolus, cum tamen 1. Cor. 15. dicat. Quod si Christus non resurrexit, inanis est fides uestra, adhuc estis in peccatis uestris, quibus uerbis resurrectioni omnem nostram salutem etiam peccatorum remissionē, acceptam fert, ita ut peccatis non essemus liberati per mortem Christi, nisi resurrexisset. Non est igitur resurrectio à morte Christi separanda, nec mors à resurrectione, nec diuidendum opus redemptionis nostrae, neque separanda etiam remissio peccatorū à iustitia, nec iustitia à remissione peccatorū. Idem faciendum est & in eo quod infra 10. dicit, Si confessus fueris in ore tuo dominū Iesum, & credideris in corde tuo quod deus illum excitauerit à mortuis, saluus eris. Hic fidem & confessionem simul facit salutis causam. Et tamen mox subdit. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit in salutē: cum tamen iustitia & salus nequeant se iungi.

Rom. 10.

CAPVT V.

ACTENVS Apostolus multis & fortissimis argumentis, rationibus, scripturae locis, deinde & illustrissimo omnium Abrahamae exemplo principalem totius disputationis propositionem probauit & asseruit, nempe iustitiam esse non ex operibus siue moralibus siue ceremonialibus quibuscumque, sed ex sola fide in Christū Iesum, in omnes & super omnes eos qui credunt, iam uerò tanquam euictam suam & obtentam sententiam resumit in manus & quasi fingit, expolit, & illustrem facit. Et in summa hoc capite, primum ponit iustificatis fidei effectus, deinde eam particulam iustificationis, quae docet nos saluari & iustificari per fidem quidem, gratia tamen & beneficio mediatoris Christi, Apostolico spiritu per oppositiones quasdam mortis & uitae, inimicitiarum & reconciliationis, Adae & Christi, peccati & gratiae luculentissimè illustrat. ubi & obiter officium legis intermiscet. Nam & illa non parum facit ad hanc causam si nullo fuerit abusu alio quam quo data est abrepta & usurpata.

Iustificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum.

Per breuem repetitionem principalis propositionis aliquot fidei effectus declarat, uiuos ac certos, uidelicet quos in Christū credentes, & fide iam iustificati uiua & omnium certissima experientia tenebant ac sentiebāt. Quamuis enim ingenium fidei supra uires humanas esse in exemplo Abrahamae declarauit, propius tamē ad causam facit, quod fidei in Christū effectus, quos Christiani reipsa experiuntur, ob oculos ponit. Illi uerò sunt, quos hic enumerat. 1. Primus est iustitia coram deo. Iustificati, inquit, ex fide, de illo hactenus multis egit. 2. Est pax, id est, reconciliatio cum deo pacem, inquit, habemus erga deum. 3. Est firma perseverantia et conscientia in gratia dei. In qua, inquit, stamus. 4. Est gaudium & gloriatio certificatae & pacatae conscientiae. Et gloriamur, inquit, sub spe gloriae dei. 5. Adfert donum spiritus sancti. Per spiritū sanctū, inquit, qui datus est nobis. In istis sanè fidei effectibus sitū est regnū dei, ne putemus esse res mediocres. Vide infra cap. 14. Regnum dei non est esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto.

Iustificati igitur ex fide.) Igitur nota illationis est respiciens ad praecedentes rationes & argumenta quibus propositionem suam probauit, quae probè sunt tenenda, & mentibus fidelibus infigenda. Deinceps enim alia aget, et ex ista propositione, ut probata & euicta, res alias producat.

Pacem habemus erga Deum.) Hic ueteres aliquot aliter legerūt quam nos, ut Origenes, & Chrysost. qui pro habemus *ἔχομεν*, legerūt *ἐχόμεν* habeamus, quā lectionem & bisariam exposuerūt. Ita legit & uetus interpres, et Ieronymus. Chrysost. refert quorundā expositionē de ea pace quam iustificati per fidem inter se mutuā habere debeāt, relicta cōtentione legalis obseruantiae, quorū tamē sententiā non probat, sed de ea pace exponit, quam seruare debeamus cum deo, uiratis peccatis, per quā inimicitia inter deū & nos fuerat inducā. Quanquam

Ambrosius legit
& exponit ha-
bemus.

A Quanquam istud iure exigatur abs reconciliatis per fidem & iustificatis, ut pacem seruent cum primis cum Deo, deinde & cum omnibus quoad fieri licet, quemadmodum & infra cap. 14. ubi posuerat iustitiam, pacem, & gaudium in spiritu sancto, mox subdit: Itaque quæ pacis sunt sectemur, uidetur tamen hoc non agi à Paulo isto loco, sed magis prædicari & cōmendari fidem ab eo effectu, quod conscientias pacatas reddit. Non enim apparet Paulū descendere hoc loco ad præcepta moralia, id quod abūde faciet infra suis locis.

Pacis dictionem licet hoc loco capias, uel pro recōciliatione ipsa, quæ per Christum parta est inter Deum & nos, sublati inimicitias, uel pro sensu illius reconciliationis quem parit in cordibus nostris fidei iustitia. Quod si de reconciliatione intellexeris, commendabitur magis opus mediatoris Christi, quam effectus fidei. Si uero de pacata conscientia, prædicari sentiendum est fidei effectum, quæ quia reconciliationis gratiam credendo apprehendit, pacatissimas reddit conscientias.

Iam siue de reconciliatione inter Deum & nos, siue de pacatis conscientias intelligas, sensus Apostoli est, sublatas esse inimicitias & peccatum inimicitiarum causam per Christum condonatum esse, ita ut liberati sint timore iræ Dei & condemnationis aternæ, qui Christo credunt.

1 Relinquitur ergo omnes eos, qui in Christum nō credunt, adhuc esse sub ira Dei. **2.** Deinde si fides in Christum hanc pacem erga Deum apprehendit, quid aliud sunt absq; fide operum studia quam inanes conatus? Quemadmodum enim iustificare non possunt, ita certe nec pacē istam apprehendere possunt. **3.** Videmus hic non esse pacem cum Deo, nisi iustificatis. Iustificati, inquit, pacem habemus erga Deum. Ergo quicūq; extra iustitiam Christi sunt, sub ira Dei sunt. Sed ista coincidunt, quæ poteris ita colligere:

Quisquis iustitiæ expers est, sub ira Dei est,

Increduli omnes, siue sint operarii siue non sint, iustitiæ Dei expertes sunt,

B Nam sola fides iustificat. Ergo,

Increduli omnes sub ira Dei sunt.

Est igitur iste locus notandus contra peruersitatem & corruptionem Sophistarum: siue eorum qui docent nos dubitare de remissione peccatorum & gratia dei: siue eorum qui nescio quas operum satisfactiones docuerūt ad pacandas conscientias, & merita sanctorum morituris inculcarunt: siue qui discernunt remissionem culpæ à remissione pœnæ, eneruantes istam pacem iustificatorum fidelium.

Per Dominum nostrum Iesum Christum.) Ne putemus istam pacem ita nos fide nostra acquisiuisse, quod ea uel sit nostra uirtus, uel tanti sit, cui merito hoc tantum bonū debeatur, sed ut sciamus nos omnia ista beneficio mediatoris Christi possidere: particulam hanc diligenter Apostolus ubiq; in omnibus suis Epistolis inculcat, ad quam etiam pertinebunt declarandam & illustrandam quæ hoc capite in finem usq; dicturus est.

Per quem accessum habemus fide in istam gratiam in qua stamus.

Hæc uerba aliter atq; aliter leguntur. Erasmus legit: Per quem contigit nobis, ut fide perduceremur in istam gratiam. Videlicet propter uerbū *ἐξ ἡμετέρου*, habuimus, præteriti temporis. Quanquam non negat id uerbi posse in præsentī legi, quemadmodum & sequens *ἐς ἡμᾶς*. Erit ergo & expōitio iuxta uarietatem lectionis uaria.

Lectio Erasmi uidetur hoc uelle tribuere Christo, quod & ipsa fides ad prædicationem Euangelij concepta, per quam in istam pacem & iustificationē peruenimus, sit donum mediatoris Christi, q. d. Nō solum hoc habemus per Christum, et nō aliquo nostro merito, quod iustificationē & pacem erga deū credentes per fidem apprehendimus, sed & hoc ipsum, quod illius Euangelio primum credidimus, & per fidem in istam gratiam peruenimus, per Christum habemus. Huius est beneficiū, ipse nos perduxit in istam gratiam. Do-

k cet

cet itaq; Paulus iuxta istam sententiam non solum quæ per fidem apprehendimus dona Dei, sed & ipsam fidem esse donum Christi.

Vetus lectio uidetur aliud commendare, nempe fiduciam, eam qua ingredimur ad thronum gratiæ bona conscientia auxiliū Dei patris nostri implorantes. Pertinet enim & hoc ad ueritatem reconciliationis & pacis per Christum partæ, quod non solum remissa est ira & inimicitia, Sed & quod datus est liber, securus, & fiducialis aditus & accessus ad Deum iam placatum & summe beneuolum. Istam fiduciam obscurauit nobis superstitio Pontificia multis modis, maxime uero per intercessionem sanctorum, & fictas Missarū oblationes. Videtur autem Apostolus hoc sensu loqui ad morem humanū, quo à conspectu reijciuntur quibus indignamur. Quemadmodum Absalomino negabatur accessus ad Dauidem patrē, & rursus accessus datur reconciliatis. Iste certe aditus omnibus est fidelibus per Christum mediatorē factus, de quo uide locos Ebr. 5. & 10. qui pulchre exponit figuram sancti sanctorū.

Quod si ita legere & exponere placet, ordinanda uidetur lectio ad hunc modum. Per quem accessum habemus (subintellige ad Deum) fide, in istam gratiam in qua stamus, id est, ea fide qua gratiam istam apprehendimus credentes, ut dictionem fidei coniungas non præcedentibus, sed sequentibus, quæ quali ad declarationem fidei subiecta sunt.

In istam gratiam.) Et hæc particula bifariam exponitur. Quidam pro ipso fauore Dei, ex quo quasi fonte quodā cætera omnia effluxere, utpote ipsa mediatio, peccatorum remissio, iustitia, pax, adoptio, ipsa quoq; fides, &c. Quidam uero pro certo aliquo beneficio Dei, si ad præcedens referas, nempe iustificationis & pacis donum. uel, ut quidam, ad conditionem filiorum Dei. Apostolus libenter hac gratiæ dictione utitur, ut doceat nos omnia gratiæ dei accepta referre, tametsi illa cum per fidem tum per Christū assequamur.

In qua stamus.) Hoc quidam intelligunt de certitudine animi qua per fidem in gratia Dei credentes firmi excussa omni hæsitacione consistunt, cui opponitur animus dubius, pendēs, omnia metuens, nulla in re certus, uagus ac nutabundus, qualis est incredulorum & impiorum, quorum cor nō frustra maris fluctibus assimilatur.

2 Quidam legunt, stetimus; & exponunt idem esse atq; erecti sumus, qui prius uidelicet facebamus, id est, perditī eramus, quo sensu uidetur poni ab Apostolo infra cap. 11. Tu fide stas, noli altum sapere, sed time. Et 14. Domino suo stat aut cadit. Et 1. Cor. 10. Qui se existimat stare, uideat ne cadat.

3 Præterea sunt qui exponūt pro perseveramus & constantes sumus, ut his uerbis ab Apostolo prædicetur effectus fidei in eo quod animum facit firmiter in gratia Dei perdurare & consistere. Sic namq; constantem animum reddit fides, ut nullis tentationibus & aduersitatibus queat deijci, & ab ista gratia Dei auelli. Atq; hoc sensu plerumq; Apostolus hortatur ad perseverantiā, ut 1. Cor. 15. Vigilate & state in fide, uiriliter agite & confortamini. Et Phil. 1. Quia statis unanimes, &c.

Et gloriamur sub spe gloriæ Dei.) Alius fidei effectus hic ponitur, nempe gaudium animi credentis, de futura gloria conceptum, quum spe expectat. Multa tamen hic concurrant.

Primum, quod fides non solum hos firmos reddit ac certos in gratia præsentī, quam in hac uita per Christum accepimus, de qua notanter iam dixit ac determinate, in gratiam istam, in qua stamus, sed & spem facit gloriæ Dei futuræ filiorū scilicet Dei reuelationis, de qua nos docebit infra cap. 8. Nam fides non solum credendo præsentia Dei dona capit, sed & sperando futura expectat. Atq; ita Ebr. 11. definitur esse substantia rerum sperandarum.

2 Deinde spem illam ita certam ac firmā reddit, ut non minus de futura gloria Dei glorientur credentes, quam de iam acceptis bonis. Nam id uult gloriandi uerbum.

3 Tertio, animum quoq; ingenti gaudio perfundit, quod gloriandi uerbo expris

A exprimitur. Non enim potest quisquam gloriari aliqua de re sine gaudio. De tristibus nemo gloriatur, quemadmodum neque de dubiis.

Obseruandum est hoc loco, quantum sit fidei bonum, per quam solam iustificamur, pacem cum Deo acquirimus, in gratiam Dei perducimur, accessum ad Deum cum fiducia adipiscimur, in gratia Dei stamus, de futura gloria Dei speramus, certi reddimur, gloriamur & gaudemus. Eant nunc & rogent operum doctores qua ratione fidei tantum demus.

OBSER. I.

Obseruandum est quomodo Apostolus hoc loco duo necessaria nobis ad salutem coniungat, nempe Christum mediatorē ac dominū, & fidem in Christum. Docet nobis hæc tanta bona omnia constare per Christum, sed ita ut non sine fide. Atque ideo his interserit fidei dictionem. Iustificati, inquit, ex fide pacem habemus. Et, Ut fide perduceremur in eam gratiam, &c. Admonemur itaque nec fidem nobis sine Christo, nec Christum sine fide quicquam prodesse. Sed hæc duo necessaria coniungenda esse, ut salutem consequamur. Nam ista duo ita sese mutuo requirunt, ut neutrum prosit sine altero. Quemadmodum enim (ut rem hanc similitudine aliqua declarem) ad pastum ac recreationem stomachi duo necessaria sunt, cibis uidelicet & cibi comestio, id est, apprehensio. Nisi enim cibum comedas, nihil profuerit illius bonitas, neque enim poterit esuriem tollere, & stomachum pacatum reddere, nisi comestus. Rursus etiam si comedas aliquid, nisi cibum comedas, id est, nisi tale quid comedas, quod cibare queat, & uires pascendi habeat, frustra comederis. Quod si uenenum comederis, mortem comederis non uitam, si inanes quisquillas, stomachum onerabis, non pascēs, atque adeo affliges non recreabis, ita scilicet necessaria sunt hæc duo ad pastum, ut cibum habeas, dein & comedas, & non simpliciter quiduis comedas, sed cibum comedas. Ad eum planè modum sese mutuo respiciunt Christus uerus cibus & unicus mediator ac saluator, qui solus nos potest iustificare, pacare, pascere ac saluare, per quē omnia nobis sunt acquirenda ad salutem necessaria, deinde & fides in Christum, quæ nihil est aliud quàm esus huius cibi. fides inquam in Christum, non qualibet. Nam alioqui suam fidem habent & Iudæi & Gentes, qua tamen non saluantur. Comedunt & ipsi, sed quia inanes quisquillas, imò uenenum comedunt non cibum, non saturantur, sed perduntur.

Simile.

In eo quod dicit, gloriamur sub spe gloriæ Dei, uidemus quàm certa sit expectatio futuræ gloriæ Dei, illis, qui Christo credunt. Vnde certissimū est eos qui de illa dubitant incredulitatis morbo laborare. Gloriantur filij huius seculi de rebus huius uitæ caducis ac perituris, de mundi scilicet gloria, fortuna, opibus, potentia, nos expectamus gloriā Dei, expectamus autem eam omnium certissimam, idque cum gaudio, cum gloriatione.

OBSER. II.
116

Nec id solum, uerum etiam gloriamur super afflictionibus.

Græcus textus habet eclipsim, Paulo solitam, & μόνον δὲ. Non solum autem, subintelligendum est, gloriamur sub spe gloriæ Dei, sed gloriamur etiam super afflictionibus.

Dicuntur ista per occupationem. Respondet enim Apostolus cogitationi incredulorum uel certe imbecillium, quibus uidebatur sub sole non esse mortales, qui minus sint in pace & gratia Dei, quàm Christiani, propter crebras persecutiones, & res aduersas. Nequit enim mundus aliter iudicare de afflictis, quàm esse eos sub ira Dei, eos uero, qui rebus prosperis in hac uita fruuntur, esse in pace & gratia Dei. Consulit itaque Apostolus infirmis mentibus, idque sua persona (nam id ita intelligit Chrysost.) dicens: Non solum gloriamur sub spe futuræ gloriæ, id est, cum gaudio expectamus futuram Dei gloriā, nobisque placemus in illa spe, sed & de ipsis afflictionibus gloriamur, ob quas putat nos mundus esse infelices & sub ira Dei, in illis ipsis nobis placeamus, illas cum gaudio perferimus, imò amplectimur tam abest, ut putemus eas nobis esse dedecori, aut existimemus illarum tolerantiam rem esse infelicem &

cem & miseram, quam debeamus fugere. Absit. Non minus de illis gloria-
mur quàm de futura gloria Dei quam expectamus.

Ista sanè occupatio necessaria est huic loco. Eà tractat & alijs aliquot locis,
utpote 2. Cor. 11. ubi studiose afflictiones suas recenset, & 12. ubi dicit: Liben-
ter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Christi.
Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessi-
tibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo. Ostendit itaq; Paulus
afflictiones quas Christiani in hoc mundo pro Christo patiuntur, ut ut per se
quæuis afflictio res sit misera & lugubris, non esse Christianis materiam lu-
cius sed gaudijs, non turpitudinis, sed honoris & gloriae. Quis enim gloriari
queat de re lugubri & turpi? Ob scelera affligi moestitiæ & turpitudinis ma-
teria sit, ob ueritatem & Christum pati res tristes, nō ita. Vnde Apostoli gau-
dentes ibant à consp. concilij, cum essent propter Christū flagellati. Et Chri-
stus dicit Matt. 5. Gaudete & exultate &c. Et Iacob initio Epistolæ suæ dicit,
Omne gaudiū existimate fratres mei, cū in tētaiones uarias incideritis, &c.

Scientes, quod afflictio patientiam, patientia probationem, proba-
tio spem pariat.

Videbatur paradoxum esse, quod dixit, uerumetiam gloriamur in tribula-
tionibus, hoc est, absurdum quid, incredibile, immo insanum, atq; ideo ratio-
nem subiungit omnium robustissimam.

Scientes, inquit.) Non dicit, putamus, opinamur, credimus, possibile est,
sed, scientes, ut doceat tolerantiam Christianorum non esse rem incertæ opi-
nionis, uel temerariæ præsumptionis aut alicuius obstinatę pertinaciæ, qua-
lis nonnunquam in filijs seculi reperitur, qui & ipsi incredibili tolerantia res
aduersas perpetiuntur, sed rem esse certæ sciētiae, hoc est Christianos pati res
aduersas propter Christum & ueritatem illius illatas, scientia certissimi pro-
fectus, qui fallere nequeat.

Quis uero profectus ille sit Christianarum afflictionum, elegantissima fi-
gura tradit, quam gradationem uocant Latini, quæ Græcis dicitur κλίμαξ.
Scientes, inquit, quod afflictio patientiam, patientia probationem, probatio
spem pariat. De ista gradatione, quemadmodum sit iucunda & elegans, ui-
de Augustinum lib. 4. de doctrina Christiana, capite 7. Annotat & Erasimus
hoc loco quædam de hac figura. Verum nostri instituti non fuerit ista in A-
postolicis scriptis persequi.

Scientes, inquit, quod afflictio pariat patientiam, &c.) Quasi de gradu ad gradum a-
scendens, docet afflictiones credentium rem esse fructuosissimam, ex qua nō
una tantum sed multæ, magnæ & præclaræ uirtutes generentur, nempe, pa-
tientia, probatio, spes, imò spei soliditas, præter reliquas quæ hic non recen-
sentur. Si enim afflictio causā est patientiæ, patientia probationis probatio
solidæ spei, recte omnium harum uirtutum causā est afflictio. Quemadmo-
dum enim mulier recte mater dicitur, non solum eius quem ipsa peperit, sed
& eius qui sit ex filia ipsius prognatus, ita habet ut hoc loco, &c.

QVÆSTIO.

Sed quæri poterit, quomodo Apostolus dicat ex afflictione nasci patien-
tiam, cum illa impatientiam magis pariat. Obseruandum hic est, duplicē es-
se causam in rebus. Vna est quam uocant dialectici, causam sufficientē, quia-
dam, causam per quam. Hac posita necesse sequitur effectus: ut, sol oritur, er-
go lux est. Per hanc causam non est uera ista Apostoli sententia. Neq; enim
necessario sequitur, ut ubi afflictio est, ibi mox sit & patientia, probatio, spes,
cum plerunq; uideamus apud afflictos esse impatientiam, deiectionem ac des-
perationem, contrarias illas passiones, tantum abest, ut hoc pacto ex affli-
ctione generetur patientia, probatio & spes. Altera causā est, quam uocant
necessariam, quidam, sine qua non. Vt si dixeris ferrum esse causam gladij, la-
pides & ligna, & reliquam materiam causam domus. Nam gladius esse non
potest.

^A potest, nisi ex ferro, nec domus, nisi ex necessaria materia. Ad istum modum uerū est, quod Apostolus dicit ex afflictione nasci patientiā. Patientia namq; nō potest esse sine afflictione. Nemo enim dixerit patientiam esse, quierē illius, cui nihil accidit aduersi. Cum itaq; tanta uirtus patientiæ, quæ generat probationē, ex qua spei soliditas est, sine afflictione nequeat esse, recte dicit Apostolus ex tribulatione esse patientiā, atq; pios gloriari etiā in tribulatione, utpote sine qua tot bona nequeant cōsistere. Obseruandū itaq; est ad ueritatem huius sententiæ opus esse, ut & aliæ quædā causæ accedant, utpote fides in Christū, dilectio erga Christū, spes futuræ gloriæ, cognitio operationis diuinæ, & principaliter uirtus spiritus S. de quā mox dicet. Quemadmodum enim licet sine muliere nō nascuntur liberi, nō tamen causa sufficiens est ad partum mulier, nisi accedat copula uiri, ætas, fecunditas, &c. ita & hic habet. Tamen si sine afflictione nequeat esse patientia, non est tamen afflictio sufficiens causa ad patientiam, nisi accedant quæ iam memorauimus.

Locus hic cōmunis est, de usu & fructibus afflictionū. Nisi enim illos cognoscamus, quo pacto aduersa pro ueritate tolerabimus? Non est satis Apostolo cōsolari nos spe futuræ gloriæ Dei, nisi soleatur etiam ex utilitate afflictionū, & doceat tam nō abhorrendas esse afflictiones pro Christo subeundas, ut magis sit in illis gloriandum. Assignantur pleriq; afflictionū fructus, utpote quod à terrenis auellimur, imbecillitatē nostram docemur, ad Deū cōgimur, dilectionem illius & custodiam experimur, in fide, spe, & patientia solidamur, &c. Ista ignorantes nequeunt esse patientes malorum, multo minus gloriari de afflictionibus.

OBSER. I.

^B Secundo obseruandū est in Græco quid sit patientia, uirtus illa tantopere laudata. Vocat eam Paulus hoc loco *ὑπομονή*, quæ est persistētia sub re aliqua, quam nos uocamus tolerantia. Ea uirtus est, nō qua patimur aduersa nolentes & inuiti, excussuri illa si fieri queat, id quod faciūt quotquot tristibus occupantur. Sed qua alterius rei gratia, & quadam animi mansuetudine simul & fortitudine tolerantur aduersa, etiam si liceat ea reiicere. Vt in exemplo Dauidis. Poterat ille secūdo sese à Saulis persecutione liberare: uerū ne peccaret in Christū dominū, res aduersas pro uoluntate Dei patienter ferre malebat. Huius uirtutis tanta est efficacia, tanta bonitas, ut ea seruata superiores euadamus in rebus tristibus. Et Christus: In tolerantia uestra possidebitis, inquit, animas uestras. Rursus impatientiæ tantū est malum, ut illi omnia peccata adscribantur. Notus est liber Terulliani de bono patientiæ, & malo impatientiæ. Qui tolerans est temptationum, nec prosperis nec aduersis frangitur. Qui impatiens est, omni temptatione uincitur.

OBSER. II.

SEQUITUR.

(Patientia probationem.) Probatio, Græcis *δοκιμή*. hoc loco nō idē est quod tentatio uel exploratio. Nam eius significatio nō est actiua, sed passiuā, cum uidelicet aliquid per ceria experimēta genuinū esse deprehenditur & integrū. Vt si aurū per patientiam ignis probatū esse dicas. Alioqui ipsa afflictio fidei credentis explorat ac probat, cui si accesserit patientia, fit ut tandē agnoscatur esse probata & integra. Sic patientia facit nō ut tentetur quis & exploretur, quod afflictionis est munus, ut ignis in explorando auro, sed ut probatus & firmus deprehendatur, quemadmodū ignis non facit, ut probatū sit aurum, facit autem hoc patientia auri, id est, patientia auri nota est, qua deprehenditur illius synceritas. De ista probatione uide 1. Pet. 1. Item Iacobi 1. ubi legitur ex probatione gigni patientiam, quod fit, cum parati reddimur ac probati ad ferenda grauiora. Atq; ita patientia non solum probationem, sed & seipsam gignit & auget.

(Probatio uero spes.) Hoc nō ita est intelligendum, quasi initium spei, sit ex ista probatione, ita ut ante illam nulla sit spes in animo credentis & patientis. Hoc pacto spes magis est ex fide, quā ex ista probatione. Nec est possibile, ut sine spe sit, qui tentationes pro Christo patienter tolerat, & in ipso opere ten-

tationis ac probationis uersatur. Quia uero fit, ut probati iam certis experientis deprehendamus opis diuinæ præsentiam, contingit simul ut spes illa, unde mala passi sumus animo forti augeat & robustior reddatur. Itaque illud, probatio uero spem, idem est atque probatio generat spei augmentum. Hoc sensu poteris illud *κατὰ γὰρ τὴν* exponere non per gignit, sed per absoluit ac perficit. Quia autem cœperat de spe gloriæ filiorum Dei dicere, recte in illam definit, ostendens tribulationes, quas Christiani pro Christo ferunt tam non obesse isti spei, ut illam magis prouehant ac firmam reddant.

Spes non pudefacit.) Quia dixit, gloriamur etiā in afflictionibus, sciētes quod afflictio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, ne uideatur ridicula gloriatio propterea quod spes plerumque fallit & sperantē pudefacit in hoc mundo, dat isti spei Christianorum hoc elogiū, quod nō pudefaciat. i. nō fallat, sed quod sperando expectant credentes certo consequantur.

Quia uero de spe cōfirmata, id est, de spei augmento per probationē acquisito loquitur, intelligendum est quod hic dicit nō solum de eo quod spes ipsa nō potest esse irrita, sed quod & animus credentis per afflictionis patientiam iam probatus, quicquid accadat sperando, nō pudefit, sed firmiter quod sperat in finem usque expectat. Vel certe hac sententia declaratur quid requiratur ad hoc, ut spes non fallat, sed apprehendatur quod speratur, nempe, ut in afflictionibus patientes simus & probati per constantiam & perseverantiā spei inueniamur. Nam alioquin non apprehendemus quæ promissa sunt credentibus si reprobī inueniamur, & ad tempus duntaxat sperauerimus, & in tentationibus defecerimus. Huc pertinet illa sententia Iacob. i. Beatus uir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronā uitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. Hic illud, accipiet coronam uitæ quam repromisit Deus, nihil est aliud, quā quod Apostolus dicit eam spem, quæ probata est nō pudefacere. Ergo opus est ut in spe perseueremus, si nolimus falli & frustrari re sperata. Nam per multas tribulationes oportet nos ingredi in regnum cœlorū. Proinde ut spes seminis supra petram iacti, fallit & pudefacit, propterea quod fructus iustus nō consequitur. Is autē non consequitur, propterea quod æstum solis nō ferens ante maturitatis tempus exarescit, ita habet & spes hominis erga ea quæ promissa sunt credentibus. Nisi adsit patientia in aduersis, non potest consistere spes, nec apprehendi quod speratur, atque ideo spes ista quæ probationem non sustinet, fallit & irrita est. Huc pertinet quod Apostolus de seipso scribit 2. Tim. 4. Bonum certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruaui, de reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex.

Cum itaque suo modo ad istam spei certitudinem & apprehensionem sperata uitæ faciat afflictio Christianorum, recte dixit, quinetiam gloriamur in afflictionibus, tanquam de re, quæ ministra est salutis nostræ & gloriæ Dei, quod ut doceat pulcherrime ista gradationis figura usus est.

Quod charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per spiritum sanctū, qui datus est nobis.

Ista uerba, si probe perpendantur, causam reddunt, non solum eius quod spes nō pudefacit, id est, in se nō est irrita & uana, sed & eius, quod ipsa mens credentis certitudinem illius sentit. Nam hæc duo habet. Primum, diligere nos à Deo. Alterū, istam dilectionē Dei effusam esse in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, quæ effusio nihil est aliud quæ uia persuasio dilectionis Dei, quæ ex testimonio est spiritus sancti, quod is dat spiritui nostro, esse nos filios Dei. Nam hoc loco charitas uel dilectio Dei actiue sumenda est, non passiue, de ea qua nos à Deo diligimur, nō qua nos illū diligimus. Ita intelligunt & patres, uno Augustino dempto, & sequentia quoque hoc docent, quæ nō nostram erga Deum, sed Dei erga nos dilectionem cōmendant.

Est itaque hoc loco perpēdenda ratio quoque eius, quod spem nō pudefacere dicit.

A dicit. Scholastici multa tradunt de meritis nostris, deq; patientiæ dignitate, quæ hoc mereatur, ut spes non pudefaciat. Paulus uero aliter, ut uideamus, id quod & Chrysostomus hoc loco uidit, cuius hæc sunt uerba: Noli itaq; tam etli dignus non sis animum despondere, cum habeas tam ingens patrociniū, uidelicet iudicis dilectionem. Propter eā quippe & ipse Apostolus cum dicit: Spes non pudefacit, non recte factis nostris, sed dilectioni Dei totum tribuit. hæc ille. Item uide Aug. to. 9. lib. Meditationū, cap. 14. Deinde & Psal. 34. Gustate & uidete, quoniam bonus est Dominus, beatus uir qui sperat in eo. Hac de re uide Psal. 22. in Annotationibus nostris, uer. 5.

Effusa est in cordibus nostris.) Duo sunt hic notanda. Vnum, quod non dicit: Quam in scripturis sacris, uel ex predicatione uerbi cognouimus, de qua audiuius, sed quæ effusa est in cordibus nostris. Loquitur enim non de rationali aliqua collectione, sed de uiua experientia dilectionis Dei. Is sensus efficax est & ad ferenda omnia aduersa paratus, de quo infra in fine cap. 8.

Alterum, quod non dicit, quæ data est, sed effusa est, qua metaphora exuberantiam diuinæ dilectionis expressit, quæ nota est in scripturis.

Per spiritum sanctum.) Hoc est, per donū spiritus sancti. Videmus hic quod sit opus spiritus sancti in cordibus credentium, & quæ doctrina. Nempe, quod nobis experientiam diuinæ dilectionis administrat. Istam totus mundus nō persuadebit unī mortalium, nisi hoc faciat spiritus sanctus. Is uero absq; dubio quod optimum est docet. Proinde si melius quid esset, quod præ cæteris ad salutem nostram faceret, ad hoc, ut firma simus fide, spe & patientia, certe hoc cum primis pectoribus nostris infunderet. uerū de opere spiritus sancti audiemus infra capite octauo.

Qui datus est nobis.) De credentibus loquitur, quibus datur spiritus sanctus. iuxta illud Ioannis 7. Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Intellige uero de gratia spiritus sancti, quæ datur per patrem, per filium, per spiritum sanctum ipsum.

Commendat aut Apostolus & in hoc dilectionē Dei, quod spiritum suum nobis dat. Vide quid hoc in se habeat 1. Cor. 1. ubi dicit spiritū sanctū à Deo nobis datum, ut arrhabonē & pignus. Et 1. Ioh. 4. In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis.

Christus enim cum adhuc infirmi essemus, iuxta temporis rationem, pro impijs mortuus est.

Dixerat Apostolus ex probatione generari spem, quæ non pudefaciat, id est, quæ sit omnium firmissima. Huius spei firmamentum subiecerat dilectionem Dei per spiritum sanctum in corda nostra infusam.

Quoniam itaq; uidebat persuasionē istam dilectionis Dei, quæ per spiritū sanctum infunditur quidem, sed fide apprehenditur, plurimum ualere ad hoc ut gloriari possit fidelis in tribulatione, & in spe diuinæ bonitatis corroborari, instituit amplificationē huius diuinæ erga nos dilectionis. Illam uero amplificat non simpliciter in seipsa, sed in illius omnium euidentissimo testimonio, nempe morte Christi. Primo, dicit Christū pro nobis esse mortuū. Hoc scilicet, sine omni circumstantia consyderatū sufficeret ad agnoscendam dilectionē Dei erga nos. Sic Christus Ioh. 3. Ita dilexit Deus mundū. Et Ioh. 15. Maiorem charitatē nemo habet, q̃ ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Et Rom. 8. Proprio filio suo nō pepercit, &c. Secundo, ut istud argumentum diuinæ dilectionis amplificet, inducit indignitatē & impietatem nostram, ut eo ampliorem reddat dilectionem Dei. Huc pertinet quod dicit, pro impijs mortuus est. Hoc sine dicit nos fuisse infirmos, impios, peccatores, hostes quoq;. Auxesim istam dilectionis Dei expolit per id quod dicit:

Nam uix pro iusto quisquam morietur. Pro bono siquidem aliquis forsitan mori sustinet.

Quasi dicat, Magnum omnino est in se mori pro aliquo. Raro inueniuntur qui

tur qui pro aliquo moriantur, etiam si bonus sit & iustus. Quis autem pro iniustis & malis sustinet mori? certe nemo. At Christus hoc fecit. Nimirum quod nemo facere sustinet. Qua quæso alia causa, quam quod tanta erga nos est dilectione præditus, nempe infinita, stupenda, & incomparabili.

Illud, pro iusto & bono, bifariam legitur & exponitur. Quidam in masculino, pro iusto homine, bono homine. Quidam in neutro genere pro causa iusta & bona. Iustam causam dicunt, cum quis mortem debet alicui, ut si quis moriatur pro patria, aut amico cui hoc debeat, ut similes moriatur in bello, ad quod corpus suum sumpto precio locauit. Causam bonam dicunt, quæ utilis sit uel iucunda: ut si quis ad retinendas res charas coniugem, liberos, uel gloriam & honestatem moriatur. Verum utrum accipias, mens Pauli est ostendere Christum neque ex debito neque propter suam utilitatem, pro nobis mortuum esse, qui nec iusti nec boni, nec amici etiam sed impii peccatores & hostes eramus.

Tertio. Non contentus dixisse Christum mortuum esse pro nobis, impiis, peccatoribus, hostibus, addit, hoc factum esse tum quoque, quando adhuc eramus impii, peccatores, hostes, &c. ne putemus pro nobis peccatoribus ita mortuum esse Christum, ut pro illis qui olim quidem fuerint impii, tum autem, cum pro nobis moreretur, non ita. Huc facit, quod illud *ἐν ὧν ἡμεῖς* secundo ponit.

Illud, cum adhuc infirmi essemus iuxta tempus, quidam coniungunt, quidam uero istam particulam, iuxta tempus coniungunt cum sequenti, pro impiis mortuus est. Qui legunt cum adhuc iuxta tempus infirmi essemus, uariè exponunt quidam, ut sit nota mitigationis & extenuationis. Verum Apostoli argumento non competit ista extenuatio, maxime cum mox subiungat, cum peccatores, impii & hostes essemus. Quidam uero simpliciter sumunt pro tempore ignorantie & impietatis, ut commendetur dilectio Christi in eo quod in ipso tempore indignitatis nostræ pro nobis est mortuus. Qui legunt, mortuus est pro impiis iuxta tempus, exponunt de tempore à patre ab æterno præstituto ac definito, quod & plenum tempus dicitur. De hoc tempore Christus plerisque locis meminit. Sed neque hoc uidetur ad causam præsentem facere.

Dilectione infirmitatis utitur Apostolus multis in locis, pro quauis impotentia. Hic pro ea utitur quæ est ad bonum, quod cum essemus omnino deprauati, corrupti, & ad omne bonum opus reprobi & infirmi. Amputat enim ab hoc beneficio & amplissimo diuinæ dilectionis exemplo omne meritum nostrum, ut remaneat soli gloria Christo, & illustrior sit illius dilectio.

Commendat itaque suam charitatem erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est.

Ex præcedentibus colligit Apostolus quod instituerat, quod. Itaque ex eo quod Christus pro nobis mortuus est, tum cum adhuc essemus peccatores, quid aliud nobis commendat quam charitatem suam? Hæc charitas Dei fons est præcepti Christi, quo præcipit dilectionem inimici. Item uidemus hic ingenium ueræ iustitiæ, quæ potest amare etiam impios, non continere. Quos supra uocauit infirmos, impios, hic uocat peccatores, id quod non est de actualibus tamen peccatis, sed magis de peccatrice & corrupta natura intelligendum, quemadmodum si uoces lupulum unius diei raptorem, ita certe merito peccator uocat qui in peccatis conceptus & natus est, & cor habet ad peccandum propensum, prauum ac peruersum.

Multo igitur magis iustificati nunc sanguine eius seruabimur per eum ab ira.

Iam per collationem colligit, quid ex ea charitate sit sperandum & tenendum. Nempe non defuturam operam Dei in posterum, quia protegamur ac seruemur à quouis malo. Confert autem duo illa tempora, primum quo eramus adhuc impii, alterum in quo iam sumus iustificati, tempus uidelicet gratiæ colligens ad hunc modum. Quod tanta est in nos charitas dei, ut dilexerit adhuc impios, in tantumque dilexerit, ut filium suum pro nobis dederit in mortem: quoniam nunc cum iustificati simus per sanguinem eius. id est mortem eius, tantæ uidelicet dilectionis testimonium non diligeret. Quoniam nunc iustificatos ab ira non seruaret, cum impios seruauerit. Quisquis

A Quisquis tantæ dilectionis est pater, ut diligat etiam reprobos filios multo magis diliget probos. Si turpem potest mater amare prolem, quanto magis formosam? Si hortum agricola uel agrum spinis ac urticis oppletum & inamœnum magno labore & sumptu repurgat & amœnum reddit, quomodo repurgatum deseret? Quisquis ita ardet amore mulierum, ut depercat etiam deformes multo magis formosas ardebit. Quisquis ita uinum sitit, ut & feces uini cupide bibat, multo maiore cupiditate uinum merum bibet, &c. Ita scilicet habet & ista dilectio Dei.

Commode uero hoc enthymemate confirmat propositum, quo dixit, sed & gloriamur in tribulationibus, & spes non pudescit. Quisquis enim credit se sanguine Christi iustificatum cum esset adhuc impius, & a uentura ira liberatum per dilectionem Dei tam uehementem, ut pro se impio datus sit in mortem filius Dei, is certe merito gloriabitur in afflictionibus, sciens se tamen non ab ulla iraperdi, ut & ad probationem & confirmandam spem faciant, quæ aduersa inciderunt. Colligit enim facile, si tum tantum dilexit & seruauit, quomodo non magis nunc non deseret seruatum?

Vtatur hoc enthymemate & nos qui aliquando cum peccatis uiueremus, & simul impietati obnoxij essemus, bonitatē Domini erga nos sensimus. Cogitemus, quod si tum cum talis ac talis essem, ab ira per bonitatē Domini liberatus sum, quanto magis nunc post initam pœnitentiam fruar ope Domini? Si enim misericordia Domini tanta est, ut solem suū oriri faciat supra malos, quomodo negabit illum bonis? si ingratīs pluuit, quomodo non gratis?

Iustificati per sanguinem eius seruabimur, &c. **1.** Videmus hic iustificationē nostrī tribui sanguini, id est, mortī Christi, quam suprà tribuit fidei. Itaq; fidei illam non ita dat, ut quæ digna sit propter quam iustificamur, sed ut quæ instrumenti uice illam sanguine Christi partam credendo apprehendat. Dignitas iustificationis nostrī est non in fide nostra, sed in sanguine Christi. Quia tamen illa non apprehenditur re alia nisi sola fide, recte fidei quoq; tribuitur.

2. Deinde cum sanguinis meminit qui pro peccatis nostris effusus est in cruce, admonet simul & satisfactionis, ne putemus ita nos esse iustificatos gratis, ut iniuria sit facta diuinæ iustitiæ, quæ satisfactionem à reis adhuc exactura sit, sed ut certi simus & bona conscientia, scientes licet per nos nihil sit factū unde contenta possit esse iustitia Dei, satisfactum esse tamē per Christum, idq; non uili precio, sed omnium summo, nempe effusione sanguinis illius. Et quare non exhalatione spiritus Christi iustificati dicimur? In exhalatione spiritus non est ira satisfactio, quia non continet mortem cruentam & uiolentam, quæ effusione sanguinis notatur. Mactari oportuit agnū illum & morte cruenta mactatum offerri. Vulgaris mors est in exhalatione spiritus, in effusione sanguinis non item; quæ recte ponitur ad significandum pro peccatis nostris, ad satisfaciendum diuinæ iustitiæ, mortuum esse Christum. Cruenta mors cōpetit illis qui pro malefactis plectuntur, non simplici ter exhalatio spiritus. Et hoc uoluit mactatio pecudū & sanguis agni pefachi.

3. Tertio, obseruandum est & hoc quod & suprà habuimus, nempe iustificationem nostrī esse sitam in remissione peccatorum nostrorum, id quod ostenditur in eo, quod sanguini Christi, qui pro peccatis nostris effusus, à peccatis nos emundat, 1. Ioh. 1. Iustificationem nostrī tribuit.

Et ne cogitet quisquam, si demū sanguine Christi iustificamur, ita ut eam iustificationē nostrī per fidem apprehendamus, id est, si fides per se non iustificat, sed ideo quod iustitiam sanguine Christi partam apprehendit, iustificare nos dicitur, quomodo iustificatus est Abraham fide, cum tamen nondum esset sanguis Christi, ne dum fusus? Sciendū hic, hunc Christi sanguinē in tēpore quidem postremo fustum in hoc mundo, in quo sunt tēpora & tēporū articuli: apud Deum uero, ubi nulla est temporū uicissitudo, fustum iam fuisse ab origine mundi. Atq; ita dicitur agnus iste ab origine mundi occisus esse;

1. Tim. 2.
Matth. 26.

esse. Apoc. 3. Effectus sanguinis Christi nō se tantū in posteriora sed & in anteriora tempora extendit. Nam ut Christus à patre est positus unicus mediator omnium hominū, tam ueteris q̃ noui testamenti, ita & sanguis illius factus est redemptio omnium hominū, omnium seculorū. Quod aut̃ in Ebraeis sanguis iste Christi dictus est sanguis noui Testamenti, dictus est ita ad differentia sanguinis ueteris Testam. qui fundebatur in figura, in mactatiōe agni paschalis, ac uitulorū, &c. nō ita, ut intelligendū sit sanguinē Christi tantum pertinere ad nouū Testamentū, quantū attinet ad effectū & redemptionē.

Quod aut̃ reipsa nō mox initio mundi effusus est, adscribendū est diuinæ sapientiæ, quæ omnia in tēpore, numero, &c. dispensat. Oportuit infirmitatē & impietatē humani generis cognitā plane reddi, anteq̃ induceretur remediū. Nā hoc faciebat ad gloriā sanguinis Christi. Deinde noluit illum differri usq̃ ad finem mūdi, ne adobrueretur desperatione genus mortalium, & inanes & irritæ putarentur diuinæ promissiones.

Nam si cum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati seruabimur per uitam ipsius.

Obiter legenti uidetur Apostolus tautologiā hoc loco cōmittere, hoc est, idem bis dicere, uerū diligenter consideranti nō ita. Nihil frustra dicit Apostolus. Augēt nobis beneficiū mortis Christi, fructus illius ponit & simul per collationē, quam in his uerbis habet geminā dilectionē Dei perpendendam proponit. Dixerat nos sanguine Christi iustificatos, cum essemus peccatores & impij, quod beneficiū mortis Christi sanè magnū est, nepe ex impijs reddi iustos. Iam quia nō solū peccatores eramus & impij, sed & inimici & indignationi Dei obnoxij, à Deo ut hostes auersi ac digni qui in perpetuū alieni essemus & proiecti, etiā posteaquam pro præteritis offensis satisfactum esset, recte subiungit, etiā hoc nos habere beneficij ex morte Christi, quod qui olim eramus inimici, iam simus reconciliati Deo, id est, in amicitia recepti & amici facti. Ut itaq̃ antea inter peccatores & iustitiā, ita hic inter inimicitiam & reconciliationē interponit mortem Christi. Hanc reconciliationē prædicat nobis Euangeliū, & illius ministrū se dicit Apostolus 2. Cor. 5.

Deinde ex aucto beneficio mortis Christi & diuinæ dilectionis, iam positū suū quoq̃ robustius reddit, ostendens quāta sit credentibus in Christum in quibusuis aduersis fiducia. Et ut hoc omnium robustissime faciat, rursum utitur enthymematis argumento per collationem, primum inimicorū & reconciliatorum, deinde mortis & uitæ Christi. Colligit autem ad hunc modum. Primum constat nos fuisse inimicos Dei, per mortem autem filij illius iam esse reconciliatos, amicos effectos. Itaq̃ quis non uidet, quā nequeant deferri amici & reconciliati, qui cum inimici essent tantopere delecti sunt, ut deferri nequiuissent, sed asserti sint etiā morte filij. Qui hostibus benefecit, idq̃ morte filij, quid quæso negabit amicis?

Adhæc, si mors Christi tantæ uirtutis fuit, ut nos à morte æterna & ira dei seruauerit, Deoq̃ amicos reddiderit, quid non poterit uita Christi? Est itaq̃ argumentum à minori ad maius, ut si dicas, si infirmus hoc fecit, quid faciet sanus? Si Samson morte suā prodesse uoluit & potuit populo suo, quid nō fecisset, si fuisset uitæ restitutus?

Vide admirabilem Apostoli sapientiam, quomodo ex mortis Christi beneficio, uitam quoq̃ Christi nobis ita commendat, ut sciamus nos per illam ab omni malo seruari, quasi ut pro nobis mortuus est, ita etiā in bonum nostrum uiuat. Qualis autem uiuat habet fides catholica, nempe rex regum & dominus dominantium, sedens ad dexteram patris, potestate accepta super omnia, tam in cœlo quā in terra. Item Ebr. 7. Vnde & in perpetuum saluare potest semper uiuens ad interpellandum pro nobis.

OBSER. I.

Inimicum esse Dei, quomodo hic accipiatur, perpendendum est. Nam illa dictio, quemadmodum & uox amicitia tam actiue q̃ passiue sumi potest. Dicitur

A Dicitur enim inimicus meus tam is qui mihi, quam cui ego male uolo. Nam amicū esse, est uel beneuolle cuiquam, uel alicuius beneuolentia potiri. Cum ergo hic Apostolus dicat nos aliquando fuisse inimicos Dei, & tum cum adhuc essemus inimici, Christum pro nobis esse mortuū, merito quaritur quatenus hic dictio inimicitiae sumatur ab Apostolo. Nam nemo putat hoc esse in homine posse, ut scienter male uelit Deo. Rursus si Deus nobis male uoluit, ut passiuē fuerimus inimici Dei, quomodo dilexit nos, & ita dilexit ut filium suum pro nobis dederit? Quis enim benefaciet ei, cui male uult? Quis male uult ei quem diligit? Iam cum sint duo isti duntaxat modi, quibus inimicus esse cuiusquam dici queas, oportet ut uel uno istorum uel utroque inimici Dei ante fidem in Christum fuerimus.

Si dixerimus passiuē, quari poterit cur Apostolus dicat, Deū nobis fuisse amicū? Nam is recte alicui dicitur reconciliari, qui propter malum facinus fuerat ex amicitia reiectus, ut Absalon Dauidi reconciliabatur. Hic Dauid nō offenderat Absalomum, sed Absalon Dauidem. Ita si nos ex amicitia reiecti fuimus, quomodo nos tantopere dilexisse dicitur? Rursus si nos Deum ex amicitia reiecimus, quomodo non is nobis reconciliatus dicitur magis quam nos illi? Quid ad ista dicemus? Hoc scilicet Deum offendimus nos, atque ideo ex amicitia illius decidimus; non ille nos, neque ipse amicitiam suam erga nos remisit. Affectus eius erga nos non fuit inimici, sed amici. Ideo filium dedit, & mundum sibi ipsi non rogatus reconciliauit in Christo, imo legationē reconciliationis in orbem misit, uide 2. Cor. 5. Et tamen amare non potuit illud in nobis per quod facti sumus ipsi inimici. Hinc infra dicitur affectus & sensus carnis esse inimicitia aduersus Deum. In hac inimicitia fuisse se dicit & Paulus, ubi se dicit fuisse natura filium irae, Eph. 2.

Per uitam ipsius seruabimur.) Obseruandum est hoc loco, quomodo salutem nostram, etiam posteaquam iustificati sumus & reconciliati, non nostrae dignitatis & iustitiae, sed omnino etiam post redemptionē Christo adscribat, dum dicit nos reconciliatos iam seruari ab ira per uitam Christi, quemadmodum & supra dixit. Multo igitur magis iustificati nūc seruabimur ab ira per eum. Non dicit, per nostram iustitiam, nostram dignitatem, nostras uires, nostra merita, sed per eum, id est, Christum; ut sciamus eum nobis saluatorem opus esse etiam post reconciliationem, quem habuimus redemptorem & conciliatorem, ne quicquam nostris meritis, sed omnia mediatori Christo deamus, ne Christum faciamus tantum mediatorem redemptionis, & nō etiam sacerdotem & interpellatorem ac saluatorem reconciliatorum ac redemptorum. Ista igitur particula diligenter est obseruanda.

OBSER. III

Non solum autem hoc, uerum etiam gloriamur in Deo per Dominum nostrū Iesum Christum, per quem reconciliationē assequuti sumus.

Rursus, ut supra, in Græco est *ἡ μὲν οὖν* de. Non solum autem, ut necesse sit aliquid subintelligere, uidelicet, gloriamur in tribulationibus, uel in fiducia; quæ nobis est in Christo, sed & in Deo ipso. Nam repetit glorias credentiū Christo & pacem cum Deo per Christum habentium, & iam fide iustificatorum, quibus supra dedit gloriationem de futura gloria, deinde & quæ sit in afflictionibus pro Christo illatis, ubi ad declarandum quæ sit fiducia redemptorum Christi mortis illius beneficium induxit, & mediationem exposuit ac declarauit, tam mortē quam uitam Christi nobis utilem esse demonstras, ita ut quemadmodum per mortem Christi redempti sumus, ita & per uitam illius ab ira omni in perpetuum seruemur. Nunc uero ne uideatur gloratio Christianorum in Christo tantum concludi quod is noster sit, & in illis quæ per Christum adepti sumus, addit summam omnium, nempe, & Deum ipsum esse nostrum, gloriari nos non solum in Christo, sed & in Deo per Christum, id est, non solum Christum ut mediatorem esse nostrum dominū, sed & per eundem Deum ipsum esse nostrum. Quanta igitur gloratio credentium & quam

quàm immensa sit, ita uoluit exprimere Apostolus, ut doceat merito spem Christianorum nō pudefacere, qui pro se habeant Christum filium Dei, imò A
 Deum ipsum. Hac de re infra, si deus pro nobis, quis contra nos? Inexplicabilis est ista gloriatio credentium & fidei in Christum uirtus, quam hoc capite declarare uoluit Apostolus. Hanc norunt n̄ duntaxat qui sensu fidei illam experiuntur in ipsa probatione degustatam.

Propterea, quemadmodum propter unum hominem, &c.

Quæ sequuntur, quidam non ineptè faciunt esse reditum ad principalem propositionē illustrandam: quidam uero seiungunt à præcedentibus, ut quæ si nouus tractatus hic incipiat, in quo per methodicam resolutionem necessaria quædam dictiones declarentur, ut sunt peccatum, lex, & gratia, quarum cognitio non parum facit ad intellectum propositionis, qua dixit omnes esse sub peccato, & iustificari sine operibus legis gratis per fidem in Christum.

Adhuc alij ista ita legunt, ut exponant esse illationē, ad præcedentia pertinentem. Dixerat enim Apostolus, per Christum nos accepisse reconciliationem, id quod nihil est aliud quàm per unum Christum totum genus humanū restitutum esse. Id ut illustraret & declararet, intulit per collationem non ab simile accidere in causa restitutionis, ab eo quod in humani generis corruptione usuuenit. Nempe quod quemadmodum per unum hominem mortales omnes peccatores & morti facti sunt obnoxij, ita per unum hominē Christum reddamur iusti, & uitam recuperemus.

Poterat enim mirum uideri, quod tanto serio omnem salutis humanæ restitutionem in unum mediatorem ac reconciliatorem Christum conijciebat. Nam apertis uerbis colligit ex authore peccati Adamo, uirtutem Christi authoris iustitiæ. Si Adam suo delicto, &c. multo magis Christus sua iustitia. Ideo per sequentem collationem declarat, non esse ut incredibile cuiquā uideatur, quod de Christo saluatore tradit si perpendatur, quomodo per unum hominem peccatum & mors in orbem intrauerit super omnes homines. B

Dicit itaq; propterea, id est, cum hoc sit, nempe, quod per Christum reconciliationem omnes accepimus, nō dissimile hic factum est ab eo, quod in Adam primo homine factum est, &c. Facit autem hic locus, de peccato, unde sit, & cuius efficaciam, plurimum ad augmentum beneficii per Christum accepti. Atq; ideo necessarium est, ut diligenter inspiciatur. Nisi enim peccati uirtus, propagatio, & origo teneatur, è regione non poterit teneri quæ sit uirtus gratiæ Christi, de qua in altera collationis huius parte tractabit.

Habet aut initiū huius collationis de Adamo & Christo ἀναπόδοσις. Nam priori membro non redditur ex ordine quod ad similandum assumptum est, ut imperfecta sit collatio quam cœpit. Reddet autem eam collationis portionem quæ desyderatur aliquanto post interiectis quibusdā de peccato & mortis regno sententijs. Videtur autem ad hunc modum continuandū esse quod dixit: Propterea, quemadmodum per unum hominem peccatum in orbem introiit, & per peccatum mors, & sic in omnes homines mors pertransiit, quatenus omnes peccauerunt, ita per unum hominem iustitia in orbem introiit, & per iustitiam uita, & sic in omnes homines uita peruasit, quatenus omnes iustificati sunt. Origenes putat consulto Apostolum collationis partem, quæ desyderatur, omisisse, propterea quod ueritus sit desidiæ ansam dare, si gratiam hanc Christi in hac collatione plene ac perfecte poneret. Hic metus sanè non ita assignandus est Apostolo, ut credamus illum prædicationē gratiæ Christi omittere uoluisse propter reprobos, quibus omnia ad impietatem ipsorum uicio seruiunt.

Sunt præterea qui ueretur Apostolo uiciū hoc orationis adscribere, atq; ideo conantur quouis modo declarare hoc membrum non esse mutilum, sed perfectum, utpote si ita legatur: propterea quemadmodum per unum hominem peccatum in orbem introiit, ita & per peccatum mors, &c. ut sit similis lectio

A lectio ei quam in oratione dominica habemus, ubi legitur, *ὅς ἐν ἑαυτῷ καὶ ὑμῖν* *ἐν ᾧ*, ubi coniunctioni *καὶ* adiungenda est similitudinis nota *ἐν ᾧ*, quod putant & hic faciendum. Verum uidetur Apostolus non hoc instituisse ista collatione, ut doceret nos, quemadmodum peccatū, ita & mortē per unū in omnes homines peruasisse: sed magis iustitiam & uitam per unū Christum nos esse adeptos, quemadmodum peccatum & mors per unum Adamum in orbē introiit. Nam hoc totus cōtextus collationis agere uidetur. Sanē nō potest negari, accidere Apostolo hoc & alijs locis, quod solet illis, qui plus attendunt quid dicant, & ardentē dicūt toti in causā quā tractant, q̄ quō, & q̄ ordinatē dicāt, qui dicēdi affectus, tā abest ut uitiosus sit, ut etiā laudi sit dādus.

Peccatum.) Vocabulū peccati hoc loco nō est uulgariter de actualibus delictis tantū, sed simul, imō principaliter de corruptione naturæ humanæ, & ad peccandū pronitate ac libidine sumendū. Eneruarunt hunc locū Pelagianī, qui originalem naturę corruptionē negantes, contendebant hominē suis uiribus legi Dei satisfacere posse, & infantes ante usum rationis morientes damnationi nō esse obnoxios, propterea quod peccatū non haberent. Atq; ideo quod Paulus dixit, peccatū per unum hominē intrasse in mundum, interpretantur de imitatione & exemplo quod à primo hominē datum, posterī sequuti sint: alioqui sine peccato futuri, nisi actualiter delinquēdo uestigia Adæ primī peccatoris sequerentur. Proinde diligenter notandū est, quomodo Apostolus hoc tractatu peccati uocabulo utatur, ne locū demus hostibus gratiæ. Non est autem opus ut de peccato originali hic multa annotem, cum satis multa sint de illo à multis doctis uiris, maxime Augustino, contra errorem Pelagianorum perscripta.

Pelagianī.

Aug. epist. 89.

Per unum hominem.) Exordium peccati tradit, unde uidelicet peccatū, & letale uulnus peccati, mors scilicet, in mundū intrauerit. Quod peccatū in initio sit, quod occupet omnes homines, quod mortē intulerit uniuerso mortaliū generi, in confesso est & ipsa experientia notū. Proinde quod hic Paulus agit, nō tam est, peccatū esse in mundo omnes esse peccatores, & ex peccato mortales, q̄ unde sit hoc malum & uniuersalis ista perditio. Nempe nō ex Deo, sed ex homine, eoq; uno, ex quo uelut infecta radice malū progressum sit in omnes homines, ut in exordio & modo perditionis humanę disceremus exordium & modū, imō & uirtutē restitutionis nostræ quæ est per unū Christum. Atq; hac ratione plus decies unitatis uocabulū repetit & urget, ex uno, per unū unius delictio, &c. Nam nō etiā hoc agit, hominē aliquo pacto iustificari & uiuificari, sed iustificari & uiuificari per unū Christū. Sed quis est ille unus homo, per quem peccatum & mors intrarunt in mundum?

Hieron. deinde & Ambrosius exponunt de Eua, de muliere uidelicet, non de uiro. Illis nō Adam non speciei, sed generis uocabulū est, tam mulieri q̄ uiro cōpetens. Reliqui exponunt de uiro Adamo, propterea quod successio & propagatio in scripturis nō ad mulierē, sed ad uirum pertineat. Eam rationē assignat Origenes, & certe nō frustra. Licet enim initium malī à muliere ceperit (iuxta illud Ecclesiastici 25. A muliere initium factum est peccati, & per illam omnes morimur, unde & Tertullianus de habitu muliebri mulierē uocat, primā diuinę legis desertricē, uetitæ arboris resignatricē, & diaboli inuam) ipsa tamen peccati & mortis in posterōs propagatio, de qua hic Apostolus agit, nō mulieri, sed uiro danda est. Nisi em̄ uir diuinū præceptū transgressus esset, seductio Eue posteritati hoc uenenū nō intulisset. Vnde & non mulieri, sed uiro dicitur, Gen. 3. Quia comedisti de ligno, ex quo præceperā tibi ne comederes, &c. donec reuertaris in terrā de qua sumptus es, quia puluis es, & in puluerē reuerteris. Ideoq; circūcisionis symbolū, masculino sexui datū est, & ei membro, unde humani generis propagatio est, ad declarandū immundicię humani generis esse ex uiri semine. Hinc cautū est diuino consilio, ne Christus ex uiri semine nasceret, &c. Vnde ego malo hoc loco, quod Apostolus dicit: Quemadmodū per unum hominē peccatū intrauit in mundum,

Tertull.

dum, cum Origene & alijs intelligere & exponere de uiro Adamo, quam de muliere Eua. Nec obstat locus Apostoli 1. Tim. 2. ubi legimus, Adam non est seductus, sed mulier seducta, in prauaricatione fuit. Nam & isto loco mulieri nihil aliud tribuitur, quam initium prauaricationis ex seductione, quae per serpentem seducta est, non Adam, qui credidit non serpenti, sed Euae. Pro-
pagatio uero peccati & mortis in posteros, neque hic mulieri datur.

1. Ioh. 3.

Restat alius locus, qui isti uidetur parum consentire. Sap. 2. legimus. Inui-
dia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Imitantur autem illum, qui sunt
ex parte illius. Et ne excusemus hunc librum carere autoritate sacri canonis,
occurrit Iohannes 1. epist. cap. 3. ubi sic dicit: Qui facit peccatum, ex diabolo
est, quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit filius Dei, ut dissoluat
opera diaboli. Videtur & hoc loco author peccati & mortis constitui non A-
dam sed diabolus. Quid est ergo quod Apostolus dicit, per hominem unum,
siue sit Eua, siue Adam, peccatum & mortem intrasse in mundum?

Respondeo. Primum non erat in potestate serpentis, seducere Euam & A-
dam. Homo ad imaginem Dei conditus, liberi arbitrii erat. Tentatio fuit sa-
tanæ, assensus non item. Iam quia tentatio initium fecit aliquo pacto huic malo,
ideo non praeter rationem satanæ datur, quod per illum sit mors ingressa in mun-
dum, & quod is primus deliquerit. Quia uero ista tentatio satanæ, nisi illi ob-
temperasset Eua, & Euae Adam, posteritati nihil nocuisset, recte datur initium
peccati & mortis, quatenus in effectum abiit ista perditio, non satanæ tenta-
tori, sed homini obtemperatori, qui ita erat conditus, ut si uoluisset, praece-
ptum Domini non transgredi potuisset.

In mundum introijt.) Mundus hic non est aliud quam uniuersum genus hu-
manum, ut in mundum intrasse peccatum, sit idem atque totum genus mortaliū
occupasse, quod & ipsa subsequenter uerba de morte satis declarant, ubi legi-
tur ac per peccatum mors, & sic in omnes homines mors peruasit. Sic Chri-
stus Ioh. 17. a patre se missum esse dicit in mundum, & suos se mittere in mun-
dum, id est, ad omne genus mortaliū.

Ambrosius.

Et per peccatum mors.) Generaliter omnes fatentur, stipendium peccati esse mor-
tem. Rom. 6. item stimulum peccati esse mortiferum, 1. Cor. 15. Quoniam uer-
o in confesso est Apostolum hoc loco de peccato originali & illius uirtute
loqui, & non de actualibus peccatis, quæ quisque mortaliū per se operetur, sit ut
& hic non idem sentiant patres, de qua morte dicat Apostolus. Ambrosius in-
telligit non de aeterna, sed de corporea morte tantum, cuius hæc uerba sunt. Hic
enim (id est, Adam) beneficiū Dei perdidit, dum prauaricauit, indignus fa-
ctus edere de arbore uitæ, ut moreretur. Mors autem dissolutio corporis est, cum
anima a corpore separatur. Est & alia mors quæ secunda dicitur, in gehennam,
quam non peccato Adæ patimur, sed eius occasione proprijs peccatis acquiri-
mus. hæc ille. Ista sententia, in speciem quidem uidetur nisi sententia diui-
na, quæ est Gen. 3. uerum omnino non conuenit argumento Apostoli, & ual-
uas aperit errori eorum, qui asserunt infantes morientes ante usum rationis &
propria delicta, non damnari, eo quod peccatum actuale non habeant, tantum mo-
ri corporaliter propter delictum Adæ. Et huc torquent illud Ezech. 18. Filius
non portabit iniquitatem patris, sed impietas impij super eum erit. Et anima quæ
peccauerit, ipsa morietur. Qui locus non est abripiendus extra institutum pro-
phetæ. Satiusest, ut cum reliquis sentiamus, Apostolum hic loqui de mor-
te aeterna, nisi passuri sumus in altera parte collationis illum non de aeterna sed
temporaria uita loqui, quæ sit per Christum, ut ita in hac uita tantum sperantes si-
mus in Christum, & miseriiores omnibus hominibus. Ipsa collationis ratio,
non patitur: ut de temporaria morte tantum intelligamus hunc locum.

Et sic ad omnes homines mors peruasit.) Qui de morte temporaria intelligunt, nihil
habent hic quod disputent. Videmus enim re ipsa omnes mori corporaliter.
Quibusdam uero ex illis, qui de aeterna morte intelligunt Apostolum, nego-
cium sit hoc loco, quomodo Abrahamum, Isaacum, Iacobum, Dauidem, Abeli-
& reli-

A & reliquos iustos liberent ab ista sententia, ne & ipsi æternæ morti obnoxij credantur. Ex his est Hieron. si uerè illius sunt commentarij, qui ipsius titulo uenditantur. Nam in illis ita legimus: Dum ita peccant, & similiter moriuntur. Non enim in Abraham, Isaac & Iacob, pertransijt, de quibus dicit Dominus: Omnes enim illi uiuunt. Hic autem dicit omnes mortuos, quia in multitudine peccatorum, non excipiuntur pauci iusti, sicut ibi. Non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum. Et, omnis homo mendax. Siue in eos omnes, pertransijt, qui humano, non cœlesti ritu uiuebant, &c. hæc ille. Iste cōmentator, quisquis sit, non obseruat Apostolum loqui de uirtute & efficacia peccati originis, quatenus dignos morte reddat omnes homines in uniuersum, non quatenus gratia Dei à merita morte liberantur, quos præscientia & gratia sua Deus ante mundi constitutionē in Christo Domino ad uitam saluandos elegit & prædestinauit.

Hieron.

Omnes pro multis.

Ex quo omnes peccauerunt.) Græce est ἐφ' ᾧ, id est, in quo, quod uariè exponūt. Alius Adam, alius Euam, alius peccatum intelligit. Simplicius est ut de Adamo intelligamus, per cuius inobedientiam, ut infra audiemus, peccatores constituti sumus, quanquam in unum recidunt istæ sententiæ.

Peccauerunt.) In Adā enim omnes fuimus, in lumbis illius primi peccatoris, ex cuius massa nati sumus. Itaq; si leui decimatus est in lumbis Abraham, quid mirum si nos peccatores cōstituti sumus, in lumbis Adæ peccantis existētes.

Reddit itaq; rationē Apostolus, quare dicat mortem perualisse in omnes, quæ mors sit ex peccato, cum uideantur infantes peccato non esse obnoxij. Respondet. In illo, id est, Adamo, peccauerūt omnes. Peccatum unius hominis peccatores reddidit omnes posteros, atq; ideo morti obnoxios.

B Quidam exponunt, peccauerunt, id est, peccato perditī sunt, uel peccatores uirtualiter constituti sunt. Quod sane uerum est. Interea tamen nihil uertat quo intelligas etiam ipso actuali peccato Adæ peccasse omnes Adæ posteros, in lumbis illius existētes. Quemadmodum enim non solum hoc beneficio Christi accepimus, ut uirtualiter simus iustificati, per illius obedientiam, sed & hoc, ut ipsa etiam actuali obedientia Christi obedierimus patri, quatenus Christi sumus, ita nō solum uirtualiter peccatores sumus in Adam facti, sed & actualiter. Hoc est, non solum nos damnat quod mali sumus facti, sed ipsum etiam peccatum Adæ, nos condemnat, unde & Apostolus hic dicit, condemnationem esse ex uno delicto, in condemnationem. Verum de istis aliorum sit iudicium.

Propterea, quemadmodum per unum hominem peccatum.) Hoc loco admoneamur de OBSER. I.
prauata in uniuersum humanæ naturæ.

1. Vt modesti simus & humiles, contra tentationem superbiæ.
2. Vt gratiam Christi eo subnixius ambiamus.
3. Ne nimium fidamus hominibus. Deinde si ab illis decipiamur, non sit admodum insolens.
4. Vt diligenter obseruemus ingenium liberorum nostrorum, institua-

musq; eos summo studio ad bonum.

Et per peccatum mors.) Ad horrorem peccati incutiendum hoc faciat.

Item quoties uiderimus homines mori, cogitemus unde hoc sit, & admo-

OBSER. II.

neamur æternæ mortis.
Vsq; ad legem enim peccatum erat in mundo: porro peccatum non imputatur, cum non est lex. At regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, in eos quoq; qui non peccauerant in similitudinem transgressionis Adæ, qui est forma futuri.

Tam uaria est huius loci expositio apud ueteres, ut cogar studio dissimulare quæ hic tradiderunt, ne quod alioqui obscurum est, obscurius reddam. Quidam de lege naturæ, quidam de lege Moyse, quidam de utraq; exponunt. Aliqui exclusiue, aliqui inclusiue. Imputationem peccati pars ad conscien-

tias

tias peccantium, pars ad seculum & humana iudicia referunt. Et illud, in eos quoque qui non peccauerant ad similitudinem transgressionis Adæ, aliqui de illis intelligunt, qui contra legem naturæ quidem, sed non contra expressam aliquam legem, ut Adam, & acceptum mandatum peccarunt, aliqui uero de illis, qui nullo actuali & proprio peccato deliquerunt, ut infantes, &c.

Relicta ista sententiarum uarietate simpliciter quid mihi uideatur dicam. Nam nec recentioribus conuenit.

Principio ista Apostoli uerba, quæ quasi parenthesis uice præmissæ collationis parti subiecta, uel magis ipsi collationi inserta sunt, probationem habent prioris partis cœptæ huius collationis, quæ est, quod peccatum & mors per unum hominem in mundum intrauerunt, & omnes homines peruaferunt, id est, quod omnes homines per transgressionem unius Adæ, peccatores & mortis obnoxij facti sunt. Quod autem sic habeat, liquet in nota causali, yep. Nam non simpliciter dicit, usque ad legem peccatum erat in mundo, sed, usque ad legem enim, &c. Illud, enim, satis declarat, ista probationis habere rationem.

2. Probat autem ex definitione peccati, sumpto argumento. Est enim peccatum diuinæ legis transgressio. Nam ut supra dixit, ubi lex non est, ibi non est transgressio. Deinde ex diuina iustitia, quæ peccatum non imputat, ubi non est peccatum. Hæc probatio, ut clare intelligatur, ducatur retrogradu, ab eo quod dicit mortem ab Adamo usque ad Moysen regnasse, ad hunc modum.

1. Mortem in omnes ab Adamo usque ad Moysen, uidelicet legislatorem, regnasse in mundo, etiam in eos qui non ad similitudinem præuaricationis Adæ peccauerant, nemo est qui negare queat.

2. Postea certum est, mortem esse stipendium peccati, & per peccatum ut uulnus ex stimulo gladij, in mundum uenisse.

3. Adhæc, certum est, imputationem peccati esse non posse, ubi non est lex. Nam ubi lex non est, ibi non est transgressio. Vbi non est transgressio, ibi non est peccatum, intellige, actuale & proprium.

Ex istis ita colligit Apostolus. Cum ergo mors peccati uulnus & iudicium, regnauerit ab Adam usque ad Moysen, eo scilicet tempore quo nondum data erat lex, atque ideo imputari non poterat ut transgressio diuinæ legis, ita & peccatum, ad formam scilicet peccati & transgressionis Adæ, quid aliud relinquitur quam nihilominus peccatum aliquod fuisse in mundo, quod mortem intulerit omnibus? Nisi enim illud fuisset, mors utique non regnasset. Regnauit autem. Ergo cum regnum suum non habuerit ex peccatis actualibus mortalium, sequitur aliunde habuisse. Nempe ex illius peccato, qui primus legem dei transgressus, hoc uenenum fudit in omnes posteros. Itaque quod dico peccatum & mortem per unum hominem intrasse in mundum uerum est, & uerum esse deprehensum est potissimum eo tempore quod inter Adamum & legislationem intercessit.

1. Quod ergo dicit, peccatum erat in mundo, recte intellexeris de uirtute, efficacia, & ueneno peccati.

2. Et quod dicit, Porro peccatum non imputatur, ubi non est lex, generalis est sententia, si ita legatur in præsentia, ut conueniat illi, quod supra dixit, ubi non est lex ibi non est transgressio.

3. Ad hæc, illud quod subiicit, in eos quoque qui non peccauerant ad similitudinem Adæ, nihil refert, an de infantibus accipiamus, uel de illis qui licet contra legem naturæ peccauerint, contra expressum tamen aliquod mandatum non peccauerunt. Nam hæ sententiæ utræque nihil efficiunt isti expositioni.

Illud. Qui typum gerit illius futuri, quasi aperit ipsum scopum, quo Apostolus hæc omnia refert. Nempe. Ut per unum hominem Adamum perditos esse homines ex ipso uenientes, etiam ad præuaricationis illius similitudinem non peccantes, ita per unum Christum, qui futurus erat Adam, salutem & iustitiam illatam esse in mundum ut per illum saluentur, etiam ij, qui ad similitudinem illius iustitiæ, iusti non sunt, tantummodo ad ipsum pertineant.

OBSER. 1.

Qui illud. Porro peccatum non imputatur cum non est lex, intelligunt, de mortu

A morfu conscientiae, & agnitione propriae corruptionis. annotant hic quanta sit pestis, si contingat hominibus uiuere sine lege, & absq; sedula peccatorum increpatione & castigatione.

In eo, quod dicit mortem regnare etiam in eos, qui non peccarunt ad similitudinem transgressionis Adae admoneat nos, ut cum uiderimus infantes multa pati & misere mori antequam ad iustum rationis usum pertigerint, cogitemus quae sit illa perditio quam humano generi peccatum Adae intulerit, nec putemus esse innocuos, in quibus uidemus regnare mortem, sed agnoscamus omnium certissimo argumento peccati originalis uirtutem, à quo nisi per Christum queant liberari.

OBSER. 17.

Qui typus est futuri.) Videmus hic admirabile consilium Dei, qui tum cum initium mali & mortis gereretur, in ipsa transgressionem & corruptionem humani generis praedestinauerit futurum saluatorem. Imò typum quendam saluatoris in ipso mortis auctore posuerit. Hinc uidemus, quid sit quod alibi dicit: Concluserit Deus omnia sub peccato, ut omnium misereatur. Iam tum enim misericordiae uiam parabat. Iucundissimum est consyderare, quomodo consiliū hoc faciat ad gloriam diuinae bonitatis, cuius meminit Apost. Eph. 1.

OBSER. 111.

At non ut peccatum, ita & donum. Nam si unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, quae est unius hominis Iesu Christi, in multos exuberauit. Et non sicut per unum qui peccauerat, (ita) donum. Nam iudicium quidem ex uno ad condemnationem, donum autem ex multis delictis ad iustificationem. Etenim si per unius delictum mors regnauit per unum, multo magis ipse, qui exuberantiam gratiae & doni iustitiae accipiunt in uita regnabunt, auctore uno Iesu Christo.

B Haec omnia dicuntur ab Apostolo ad augendam & amplificandam gratiam Dei per Christum, extollendamq; supra uires peccati. Ardet plane Apostolus in commendatione & praedicatione gratiae noui Testamenti. Atq; ideo non habet satis ostendisse per unum Christum iustitiam & uitam in multos uenire, quemadmodum peccatum & mors in multos per Adam uenit. Sed docere instituit gratiam Christi abundantiorē esse in sua operatione, & efficaciorē ad saluandum, quam peccatum Adae fuerit in sua ad perdendum. Ideoq; quia coeperat conferre Christum cum Adamo, similitudinisq; nota, *ἵνα*, usus fuerat, & tandem subiecerat Adam fuisse typum futuri, id est, Christi, ne uideretur humiliter & angustius de Christi gratia loqui, subiungit quasi per correctionem dissimilitudinē inter Adamum & Christum, ut exprimat excellentiam gratiae.

At non ut peccatum, ita & donum.) His uerbis admonet dissimilitudinē quamdam esse inter peccatum Adae & donum Christi. Dicit peccatum, id est, uires peccati ad perdendum impares esse dono Dei ad saluandum, q. d. At donum illud per Christum, non eadem est mensurae angustia quae est peccatum, non consistit in iisdem terminis, ita ut sese non extendat latius in saluando, quam peccatum Adae in perdendo, uerum multo est amplius & efficacius.

Nam si unius delicto multi mortui sunt, &c.) Declaratio est, q. d. Si unius Adae peccatum tantum ualuit ad perdendum, ut tantam multitudinē perdiderit, quomodo non multo magis gratia & donum Dei, unius hominis Iesu Christi potentior est ad saluandum, ita ut in multos exuberet? Habent ista omnino argumenti formam & rationē firmam & certam. Ea est in antithesi peccati & gratiae Dei, Christi & Adae. Si peccatum tam fuit potens ad perdendum, quomodo non esset potentior gratia Dei ad saluandum? Si Adam hoc potuit suo peccato, quomodo non plura potest gratia & donum Dei per Christum? Gregor. Nazanz. serm. de natali Christi, *εἰ ἡ γὰρ τοῦ αἵματος καὶ τῆς χάριτος τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἀνάλογον*. Nam omnino potentior est gratia Dei, quam peccatum Adae. Et alioqui magis propendet uoluntas Dei ad saluandum quam ad condemnandum, ut est Exo. 20. cuius misericordia in mille generationes, ira uero in ter-

tiam & quartam sese extendit. Potuit autem peccatum unius Adæ perdere multos, & morti reddere obnoxios. Hoc egit suprà & probauit. Ergo constat & hoc quod ex eo probat, nempe multo magis gratiam Dei potentem esse ad saluandum multos.

Multi.) Pro omnibus. Id quod adnotat Origenes, & ex superioribus & inferioribus patet.

Gratia. Gratia & donum differunt. Gratia est beneuolentia Dei erga nos. Donum est beneficiū illud redemptionis per Christum datū, ex gratia dei proueniēs.

Donum. Exuberavit.) Pulchrè non dicit, uenit, sed, exuberavit, ut exprimat abundantiam gratiæ Dei, quæ longè sit copiosior, quàm peccati progressus.

Et non sicut per unum qui peccauerat, donum.) Eclipsim habent hæc uerba, alioqui propter breuitatem obscura. Hanc quidam sarcunt ad hunc modum: Et nō sicut per unum qui peccauerat, uenerat mors, ita & donum.

Vetus habet: Et nō sicut per unum peccatum, ita & donum, quæ sanè lectio esset planior. Nam hic non confert Adamum & Christum, sed unum illud peccatū quo perditī sumus omnes, & iustitiam qua saluamur, uel si maius, modum perditionis & saluationis. Et certe facilis est lapsus, si ex ἀμαρτία, id est, peccato, fiat ἀμαρτία, id est, peccante uel per peccantem.

Nam iudicium quidem ex uno ad condemnationem, &c.) Ex uno, id est, delicto. Hoc arguit quod subiungit, donū autem ex multis delictis. His uerbis docet, quomodo donum Dei excellat uires peccati, & Christus plus præstiterit per gratiam & donum Dei saluando, quàm Adam suo peccato perdendo. Condemnatio quæ est ex Adam, nititur uno delicto. Iustificatio uero quæ est ex uno Christo, non solum unum illud delictum tollit, sed omnia reliqua quoque quæ uni illi adiecta sunt per omnes in uniuersum mortales.

Illud, ἡ ἑκαστοῦ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν, Erasmus reddidit. Nam condēnatio ex uno ad cōdemnationē, quali idē sit ἡ ἑκαστοῦ ἁμαρτία quod ἡ ἑαυτοῦ ἁμαρτία. Est autē ista Eras. uersio obscura, tenebrasque sine necessitate offundens lectori, ut mirer cur non retinuerit ueterē uersionē quæ clarior est, & satis quod in Græco est exprimit.

Etenim si per unius delictum mors regnauit per unum, &c.) Nunquā sibi satisfacit Apostolus in extollenda gratia Christi. Rursus arguit ex effectu peccati & regno mortis, probans excellentiam iustificationis & doni per Christum, q. d. Si unius delictum tam fuit potens ut mortē regnare fecerit, quanto potētiore est gratia & donum iustitiæ per unum Christum, ad hoc, ut regnare faciat in uita eos qui hanc gratiæ Dei exuberantiam accipiunt. Quia uero istud fieri non posset, nisi iustitia quæ per Christum est, nō solum Adæ peccatum tolleretur, sed & reliqua omnia, ideo recte ista subiūgit per notam rationis, dicēs: Etenim, &c. q. d. Alioqui si hoc nō esset, certe nō possent regnare in uita qui Christo credunt, & illius iustitiæ participes sunt, atque ita Christus non posset suos liberare & asserere sua iustitia in uitam, quos Adam suo delicto mortis potestati subiecit, id quod esset absurdum.

OBSERVANDA QVAEDAM.

OBSER. I. Nam si unius delicto.) Nota hic prudentiam Apostoli. Iuxta rationem oppositionis debebat subiungere: multo magis iustitia unius multi uiuificati sunt. Verum ut consulat imbecillium cōscientiis, maluit ponere gratiam & donū Dei, id est, ipsam iustitiā Christi cōmunicationem, quæ iustitiam ipsam. Ita & infra: Etenim si per unius delictum mors regnauit per unū, debebat subinferre, multo magis uita per unius iustitiā, regnabit per unū. Verum & hic maius dictiones gratiæ & doni dei, imò exuberantiā gratiæ & doni dei ponere.

OBSER. II. Diligenter est notandum, quod uires gratiæ potentiores facit uiribus peccati, Christi gratiam & donum excellere peccatum Adæ. Huc pertinet, quod toties istam collationē ponit, item toties gratiæ & doni dictiones urget. Ista est magna consolatio conscientiarum quas peccati iudicium premit. Nam illis mox occurrit dictum Caim. Maius est peccatum meum, quàm ut ueniam merear. Istis diligenter est inculcandum, ampliorem esse & potentiorē Christi gratiam.

A sti gratiam, quàm sit uirtus peccati potentius esse regnum Christi, quàm peccati & mortis. Blasphemus est in Christum qui istis contradicit.

Tertio notandum est & hoc, quod dicit, iustitiam Christi nō solum unum illud peccatū Adæ, id est, peccatum originis tollere, sed simul & reliqua omnia, iuxta illud 1. Joh. 1. Et sanguis eius emundat nos ab omni peccato. Et cap. 2. Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non solum autē nostris, sed & totius mundi. Quid ergo faciūt hostes gratiæ Dei, qui docent mortē Christi satisfacere tantū pro originali peccato, & quæ baptismū præcesserūt? Pro reliquis nobis ipsis esse sudandum & satisfaciendum?

OBSER.
III.

Quarto. In uita regnabunt, obserua. Debat dicere iuxta rationē & ordinem antitheseos, uita regnabit per unū, uerū mauult regnū uitę dare nobis & facere nos reges qui regnemus in uita, quàm in quibus regnet uita. Nam ita uisum Deo est nos eximere ab omni seruitute, & in summam libertatem constituere, ut nō satis habuerit ē mortis regno liberatos regno uitę subdere, nisi & hic ita reddat liberos, ut rectius dicāmur regnare in uita, quàm regi à uita. Regnabimus autem in uita, id est, fruēmur iure & possessione uitę omnium plenissime & absolutissime.

OBSER.
IIII.

Et simul obserua, quod istud regnū uitę, nullis adscribit meritis nostris, sed gratiæ Dei exuberantiæ & dono iustitiæ. Quid hic dicent, qui initium salutis & iustificationis tantum adscribunt gratiæ Christi reliquum salutis, id est, illius consummationem acceptum ferunt nostris meritis?

Nota.

Postremo & hoc nota, quos dicat regnuros in uita per Christum Iesum illiusq; gratiam. Qui exuberantiā, inquit, gratiæ & doni iustitiæ accipiūt. Qui sunt illi? qui scilicet fide gratiam hanc apprehendunt. Excludit hic incredulos & contemptores huius gratiæ & doni Dei.

OBSER.
V.

B Ideoq; quod 1. Cor. 15. dicit: Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes uiuificabuntur. Per hunc locum moderandum est, ne dicamus omnes in uniuersum mortales per Christum esse saluandos, sed eos tantū, qui istam gratiā accipiūt fide. Omnes autē ideo dixit Apostolus ut respondeat similitudini Adę, per quē omnes moriunt, quotquot ad illū pertinet, ita oēs in Christo uiuificant, quotquot ad ipsum pertinent. uel certe quēadmodū extra Adamū nemo est morti obnoxius, ita extra Christū nemo uitā apprehendit.

Itaq; sicut per unius delictum (propagatū est malum) in omnes homines ad condemnationem, ita & per unius iustificationem (propagatū est bonum) in omnes homines ad iustificationem uitę. Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti fuimus multi, ita & per obedientiam unius iusti constituentur multi.

Hic demū ad coeptam Adę & Christi collationē, quam imperfectā supra reliquerat, aliō auocatus, redit, ita ut omnia illa quæ ab eo, ubi dicit: Vsq; ad legem enim peccatum erat in mundo, ad hunc usq; locum posita sunt, parenthesis rationem habere uideantur. Et quia longius recesserat, ideo & priorem collationis partem quam initio absoluerat, repetit. Vides quàm multis Apostolus istam collationem Adę & Christi urgeat, quoties repetat & inculcet, quod iam fecit sex uicibus, si recte numeres. Nam omnino in illa sita est summa salutis nostrę, & utraq; pars collationis istius eius est rationis, ut qui alteram ignoret, magnam partem eius cognitionis nō teneat, quę ad salutem est, & gratiam Christi cognoscendam necessaria. Repetit autē & summar iam his uerbis: Itaq; sicut per unius delictum, &c.

Itaq; sicut per unius delictum.) Imperfectum sensum habet ista collatio. Nam non ponitur quid sit, per unius delictum in omnes homines ad condemnationē, & quid per unius iustificationem in omnes ad iustificationem uitę propagatum, ut necesse sit aliquid subaudire. Erasmus uero adiecit, propagatū est malum, item, propagatum est bonum, quod satis constat, dummodo per malum

non solum intelligas mortem & poenam peccati, miseriam uidelicet humanam, sed & ipsum peccatū. Nam subdit Apostolus, ad condemnationē, quo satis declarat, tale quid ex unius delicto propagatū esse in omnes homines, quod condemnationē promeruerit. Hoc autē nihil est aliud, quā peccatū. uel, quod simplicius est, intellige iudiciū propagatum esse ex unius delicto in omnes ad condemnationē. Et donum Dei uel gratiam Dei ex unius iustitia in oēs ad iustificationē uitæ. Nā ita supra rem hāc Apostolus ipse declarauit, ut nequeat defectus huius loci certius impleri, q̄ ex ipsis Apostoli uerbis.

Omnes. Multi. In omnes homines ad condemnationem. Item, in omnes homines ad iustificationē uitæ.) Apertē uidemus hoc loco, quod suprā dixit: Nam si unius delicto multi mortui sunt, &c. gratia Dei in multos exuberauit, & quod infrā dicit: Quemadmodum per inobedientiam unius peccatores constituti fuimus multi, &c. uniuersaliter exponendū esse, ut multi accipiantur pro omnibus, ne cū Origene ponamus quosdam, quos peccatū Adæ nō fecerit cōdemnationi obnoxios.

Quid ergo dicet quisquā, de saluandis sentiemus? Si hic locus generaliter est accipiendus propter particulam uniuersalitatis, ubi dicit: In omnes homines ad iustificationē uitæ, dicemus ne omnes homines saluari, ut nemo mortalium damnetur? Certe ipsa collationis ratio hoc uidetur uelle, si dixerimus in Adam omnes reddi condemnationi obnoxios, & non multos tantum.

Hic scrupus torfit Ieronymū, deinde & Ambrosium, ut legerint hic omnes utrobique pro multis, ne cogerentur dicere, per Christum omnes saluari, cum multi quidem per ipsum saluentur, sed non generaliter omnes.

HIERON. SUPER HUNC LOCVM.

Nunquid iniquus Deus qui infert irā? Absit. Quomodo potest unius delicto Adæ omnes homines condemnare, cum nec unius Christi iustitia omnes homines iustificati sunt? Omnes autē dicens, nō generaliter dicit, sed unus cuiusque partis significat multitudinē. Alioquin inueniuntur omnes homines iustificati in Christo, sicut & in Adam condemnati, & non erit ultra qui puniatur.

ITEM:

Sicut exemplo inobedientiæ Adæ peccauerunt multi, ita Christi obedientia iustificantur multi. Hæc ille.

AMBROS. SUPER HUNC LOCVM.

Hoc est. Sicut per unius delictum omnes condemnationē meruerunt, similiter peccantes, ita & in iustitia unius omnes iustificabuntur credentes. Si qui autem condemnationē hanc generalem esse putant, simili modo & iustificationem generalem accipient. Sed non est uerum, quia non omnes credunt.

pro multis. ITEM: Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt plurimi, ita & per unius obedientiam iusti constituentur multi. Quos suprā omnes dixit, hic plures & multos significant. Plures enim delictū Adæ sequuti sunt prauaricando, non omnes. Non ergo in eos regnauit mors, qui non peccauerunt in similitudine prauaricationis Adæ. Hæc ille.

Itaque duæ sunt rationes, quibus isti mouentur, ut particulam uniuersalem non uniuersaliter sumant, sed omnes exponant pro multis.

Vna est, quod uidetur iustitiæ Dei non conuenire, ut propter unicum Adæ delictum condemnet totum genus mortalium, etiam eos, qui nullo proprio peccato id meruerint, ad exemplum Adæ.

Altera. Ne cogantur uicissim admittere, quod omnes per Christum mortales saluentur, si concesserint omnes per Adamum perdi.

Atque ut hæc duo euitarent, inuenerunt expositionem istam imitationis & exempli, ut dicant, eos tantum damnari peccato Adæ, qui illud ut peccandi exemplum imitantur, eos uero nequaquam qui ad exemplum transgressoris Adæ non peccauerunt.

Liquet itaque hos patres uim peccati originis ignorasse, uel certe de eo hoc saltem loco non cogitasse, quo damnantur omnes, quotquot sunt ex Adam. Damnantur, inquam, id est, damnabiles redduntur, ut merito in aeternū per-

cant

eaant, nisi succurrat gratia Christi quæ sententia est catholica. Nec obseruat mentem & scopum Apostoli, qui istis collationibus ut omnem omnium mortaliū perditionem in unum Adamum, ita omnem omnium salutem in unum Christum reijcit, ita ut quemadmodum in Adam omnes pereunt, ita extra Christum nemo saluari queat.

Quid autē dicemus ad rationes istas quibus ad hanc expositionē moti sunt? Primum, omnino fatendum est Deo hoc dari non posse, ut condemnet innocentē. Quod iustificat impium, contra gloriam Dei non facit. Si uero condemnaret innocentē aliquē, hoc demū esset, quod illi nullo pacto cōueniret.

At quis est innocēs coram Domino, apud quem ne unius quidem diei infans innocens est, apud quem non solum malefacta, sed & ipsa naturæ corruptio damnabilis est? Cum ergo, quotquot ex Adam sunt, in peccatis concipiuntur & nascantur, ita ut naturalem illam corruptionem secum adferant, ex Adæ peccati traduce sumptam, ita ut Esau in utero matris, antequam quicquid mali fecisset, dignus fuerit qui reijceretur, & Iacob qui nihil dum boni fecisset sola electionis gratia alioqui indignus acceptaretur, quam quæso rationē habet, quod putant Deo nō cōuenire, si quotquot ex Adam sunt condemnent, quasi infantes condemnent? In hoc erratur, quod putant actualia tantum delicta iudicari à Domino, & non magis ipsam naturæ corruptionē. Ex serpente natus, licet neminem dum ueneno infecerit, horrorem incutit, propter qualitatem uenenatæ naturæ, lupulus unius diei non minus lupinæ rapacitatis damnabilis est, quàm si aliquot oues rapuerit. Et quomodo iustificari poterit coram Deo iustissimo iudice, qui de immundo conceptus semine naturam habet corruptam & immundam? Ita dixerim ad primam rationem, quæ adeo nō constat, ut ipsa mors quæ omnes tollit, euincat neminem ex Adam progenitum esse infantem, siquidem stipendium peccati mors est.

Ad alteram rationem respondeo. Ex Christo, unico salutis authore, iustificantur & saluantur omnes. Quomodo omnes? Quemadmodū ex Adam damnantur omnes. Damnantur autem omnes ex Adam, quia quotquot pereunt, ex Adæ peccato percunt. Pereunt autem quotquot ex illo nascuntur, propter cōtagionem peccati originis. Angeli nō perierunt ex Adamo. Quare? Quia ex illo nō sunt nati. Non cōmunicant de ipsius corruptione, nō proueniunt ex ipsius propagine. Ita scilicet ex Christo iustificantur & saluantur omnes, quotquot ad ipsum pertinent, pertinent autē ad ipsum omnes electi. Vt duplici nomine etiam saluentur per Christū omnes, quemadmodum & duplici nomine pereunt ex Adæ delicto oēs. Primo, quod extra Adam nemo mortaliū perit: altero, quod omnes mortales ad ipsum pertinentēs, hoc ipso quod illius sunt pereunt. Ita quod extra Christū nemo saluatur, ut quotquot saluantur unius Christi iustitia, seruentur. Deinde quod omnes qui illius sunt, quorū ipse secundus Adam est, caput & author, qui de spiritu ipsius participant, saluantur. Quid uerat itaq; quo minus hanc uniuersitatis dictionē legamus generaliter, ut non sit necesse concedere neminem mortalium, ideo, damnantur quod ex Adam est, cum multi sint qui ideo non saluantur, quod ex Christo non sunt, & ad ipsum non pertinent: & nihilominus constet collationis huius ratio, qua Apostolus dicit per unius iustitiā Christi saluari omnes, quæ admodum unius Adæ delicto percunt omnes.

Itaq; expositio illa Hieron. & Ambr. ratione caret, & est repudianda, quæ dicunt tantū eos condemnari delicto Adæ, qui illud ut exemplū propositum imitatur peccando. Sed audiamus cōmodum hoc loco sententiā Augustini.

AUGUST. DE PECCATORVM MERITO

& remissione, lib. i. cap. 15.

1. Nam si sola imitatio facit peccatores per Adam, cur non etiā per Christum sola imitatio iustos facit? Sicut enim, inquit, per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, sic & per unius iustificationem in omnes homines ad iustificationē uitæ. Proinde isti, unus & unus, nō Adam & Christus,

stus, sed Adam & Abel constitui debuerunt. Quoniam cum multi nos in huius uita tempore praecesserint peccatores, eosque imitati fuerint qui posteriori tempore peccauerunt, ideo tamen uolunt isti non nisi Adam dictum, in quo omnes imitatione peccauerunt, quia primus hominum ipse peccauit. Ac per hoc Abel dici debuit, in quo uno similiter omnes imitatione iustificentur; quia ipse primus hominum iuste uixit.

ITEM STATIM.

2. Porro si propterea Christus unus est in quo omnes iustificentur, quia non sola eius imitatio iustos facit, sed per spiritum regenerans gratia, propterea & Adam unus est in quo omnes peccauerunt, quia non sola imitatio eius peccatores facit, sed per carnem generans poena.

IDEM CAP. IX. LIB. EODEM.

3. Si Apostolus peccatum illud commemorare uoluisset, quod in hunc mundum non propagatione, sed imitatione intrauerit, eius principem non Adam, sed diabolum faceret, de quo scriptum est: Ab initio diabolus peccat. De quo etiam legitur in libro Sapientiae: Inuidia autem diaboli mors intrauit in orbem terrarum. Nam quoniam mors a diabolo uenit in homines, non quod ab illo fuerint propagati, sed quod eum fuerint imitati, continuo subiunxit: Imitantur autem eum qui sunt ex parte eius. Proinde Apostolus cum illud peccatum ac mortem commemoraret, quae ab uno in omnes propagatione transiissent, eum principem posuit a quo propagatio generis humani sumpsit exordium. Imitantur quidem Adam quotquot per inobedientiam transgrediuntur mandatum Dei. Sed aliud est quod exemplum est uoluntate peccantibus, aliud quod origo est cum peccato nascentibus, uide quae illic sequuntur.

CAP. XIII. LIB. I.

4. Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, &c. Hoc unius delictum, si imitationem attendamus, non erit nisi diaboli. Sed quia manifestum est de Adam, non de diabolo dici, restat intelligenda non imitatio, sed propagatio peccati.

ITEM CAP. XV. LIB. I.

5. Ob hoc etiam dictum est, omnes & omnes, neque enim qui generantur per Adam, idem ipsi omnes per Christum regenerantur. Sed hoc recte dictum est, quia sicut nullius carnalis generatio, nisi per Adam, sic spiritalis nullius nisi per Christum. Nam si aliqui possent carne generari non per Adam, & aliqui regenerari spiritu non per Christum, non liquide omnes siue hic siue ibi diceretur. Haec ille.

Ita et per unius iustificationem.) *διὰ τὴν χάριν* hic non sumitur pro tali iustificatione qua Christus sit a patre, sed qua nos per Christum iustificamur, uel certe simpliciter pro iustitia Christi, ut e regione respondeat peccato Adae.

Aug. ubi supra cap. 14. annotat, qua ratione sit iustificationis dictio posita hic ab Apostolo. Nempe ut excluderetur imitationis commentum. Christi enim iustificatio nemini proposita est ad imitandum, cum ipse solus sit qui iustificet impium, ne putemus iustificari nos per imitationem iustitiae Christi, & non magis per gratiam iustificantis nos Christi.

Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis, &c.) *διὰ τὴν χάριν* Isti repetitio non est inanis & praeter rationem. Aliquoties meminit delicti unius, per quod perierunt omnes, & iustitiae unius Christi, per quam saluentur omnes, & tamen nominatum non definierat siue delictum siue iustitiam. Itaque his uerbis aperit de quo delicto Adae loquatur. Nempe de illius inobedientia, quae descripta est Gen. tertio. Item de qua iustitia Christi loquatur, uidelicet de illius obedientia, de qua legis Phil. secundo.

De inobedientia
Adae uide Aug.
de Ciuit. Dei, li.

14. cap. 15.
OBSER. I.

In eo, quod dicit malum peccati ex Adam in omnes propagari ad eandem nationem, perpendendum est quantum sit malum, quouis pacto peccatorum contagione commaculati, si unum peccatum tantum est, ut eos qui uel natiuitate tantum in eo communicant, condemnati habeantur coram Deo. Condemnationis uero dictio

Acto, includit in se omnimodam reiectionē à Deo, atq; adeò & ab omni felicitate excludit. In eo quod inobedientiā & obedientiā meminit, uidemus in quo situs sit scopus ueræ iustitiæ. Nempe in obedientia. Rursus perditionis nostræ, in inobedientia.

OBSER. II.

Lex uero obiter ingressa est ut abundaret delictum. Vbi uero exuberavit peccatum, ibi magis exuberavit gratia. Vt quemadmodum regnauerat peccatum in morte, sic & gratia regnaret per iustitiam ad uitam æternam, per Iesum Christum.

Occupatio est. Dixerat, peccatum fuisse in mundo, ab Adam usq; ad legē. Iam ne quis dicat, quid ergo lex? an illa peccato non adhibuit medelam? cur ergo data est? breuiter attingit hanc causam. Lex, inquit, obiter subiit, ad hoc ut abundaret peccatum, &c. In septimo uerò capite infra materiam hanc legis copiosius tractabit. Proinde & nos eam hic non excutiemus, nisi quantum exigat præsens contextus.

Lex.) Origenes exponit de lege membrorum, id est, innata illa peccandi libidine. Verum ex præmissis satis apparet Apostolum loqui de lege per Moysen data.

Obiter subiit.) *ἡ ὁμιλία*. Non clanculum & occulte lex ingressa est, sed post accessit, regnante iam morte per peccatum, tanquam fatalem quendam morbum, mundo incognitum, & tamen pestiferum.

Vel obiter ingressa est, id est, tanquam non primarium & perpetuum aliquid, sed accessorium & temporarium.

ut peccatum abund.) Chrysost. *ivā* hoc loco dicit notam esse, non causā, sed euentus. Id est legem non ad hoc datam esse diuinitus, ut abundaret peccatū, sed id accidisse uitio mortalium, ut quæ sit ad arcendum & imminuendū peccatum data, in contrariū rapta illud magis auxerit. Cum isto sentiunt & Ambrosius & Hieron. Metuunt enim hoc dare diuinæ iustitiæ, quod legem populo suo ferat, ad hoc ut malū magis augeat quàm minuat. Ego uero id adscribo summæ providentiæ Dei, quæ ita uoluit exagitare latens malū & auctum reddere, nō eo fine, ut cederet in perditionem mortalium, sed magis ut uia pararetur futuræ medicinæ, simul & gloriæ gratiæ suæ. An non & medici plerumq; hoc faciunt, ut morbos contrarijs potionibus excitent & exagitent, quo ægroti postea, dum putantur perituri, certius sanentur?

Quod si hoc putant Deo non conuenire, ut scienter malum reddat auctius lata lege exagitatū, ad hoc, ut postea illud cum maiore laude gratiæ suæ curet, poterunt ne dicere, istum euentum aucti mali, iam tum cum legem suam ferret, illi fuisse ignotum? certe non poterunt. Alioqui merito culparetur imprudentiæ, qui potionem daret per imprudentiam, quam putaret curaturam morbum, cum per illam magis exasperaretur. Quis talem medicum non fugiat? Sciuit ergo futuram peccati auxilium, cum eam ferret? cur itaq; illam tulit? cur scienter dedit talem medicinā, quæ non solum non esset curatura huius morbi, sed & peiorem redditura? Fatendum itaq; omnino legem datam esse ad hoc, ut redderet peccatum auctius, idq; non inconueniens esse diuinæ prudentiæ, sed conuenientissimū. Deo nihil cadit in diuersum aut fortuito. Omnia illi quàm certissime instituuntur.

Abundaret.) Quomodo, triplici nomine. 1. Quod concupiscentia praua irritata fortior & uegetior redditur, ad omnem peccandi libidem. Iuxta illud: Nitimur in uetitū semper, &c. 2. Quod per scientiam diuinæ uoluntatis, quam adfert, peccatū reddit damnabilius & maius. 3. Quod tandem aucto malo ad desperationem adigit, & plane interimit. Hinc illam alicubi ministram mortis facit. 4. Chrysost. dicit peccatum per legem ita auctū, ut transgressionem multiplicauerit, iuxta multitudinem præceptorum. Nam ubi multa præcepta, ibi multæ quoq; sunt transgressionem.

Ostendit itaq; his uerbis Apostolus tam abesse, ut lex sustulerit peccatū, iustificat

simile

iustificationemque attulerit ut per illius aduentum peccatum sit abundantius etiam factum, & auctum hoc corruptæ naturæ malum. Non secus, quam si currenti uel leuiter quoque labenti fluuiio saxum aut aliam quempiam remoram iniicias, qua tam abest, ut cursum illius cohibeas, ut reddas illum insaniorem etiam & impetuosiores, sentiasque uim contra lucantis fluminis, quam antea ignorabas. Ita plane habet natuum hoc malum. Vis eius non existente lege ignoratur. Si lex accesserit, tum demum contra nitentis peccati uirtus sese exerit, ut recte dixerit alibi Paulus, peccati uirtutem esse legem, 1. Cor. 15.

Vbi uero exuberavit peccatum, ibi magis exuberavit gratia.

Magnum encomium gratiæ. Non dicit *ἐπεὶ πλεονέκτης ὁ ἥμαρ*, sed, quod summam quandam abundantiam exprimit, *ὅτι πλεονέκτης ὁ ἥμαρ*, adiecta particula *ὅτι*, quæ idem est Græcis quod Latinis est (annotante Erasmo) quam uel per,

Prædicat autem Apostolus tantam esse uim cœlestis gratiæ, ut peccatum quod Adam induxit cum sua pernitiæ, non solum quatenus illud induxit, sed & quatenus postea per legem accedentem est auctum, sustulerit & uicerit, ita ut ipsa peccati abundantia tam non cesserit ad pernitiem mortaliū & culpam legislatoris, ut utrinque seruerit mirum in modum, hic salutem mortalium, illic gloriæ gratiæ Dei.

Vt quemadmodum regna.) Explicatio est & declaratio, quomodo gratia magis exuberauerit. Comparat peccatum tyranno qui uiolenta tyrannide suos perdat, cuius tyrannis defauit ita ad mortem, ut nemo sit qui illi resistere ualeat, uimque eius euadere. Gratiam uero facit regem quendam, cuius potentia longe superet tyranni uires, qui tyrannum uincat, tyrannidem illius tollat, regnetque ad uitam suorum, inducta iustitia. Et uide, quomodo occulte significet Iudæos tam non esse per legem iustificatos, ut illi ipsi sint, in quibus peccatum uires suas potentius exeruerit, atque adeo & præ cæteris ope cœlestis gratiæ, quæ ex tyrannide peccati liberet, opus habeant.

Per Iesum Christum.) Ut scias per quem constet regnum hoc gratiæ.

OBSER. I.

Vt abundaret peccatum.) Notanda est hic naturæ nostræ prauitas, quæ tanta est, ut per mandata Dei, sancta & iusta, ad pietatem & iustitiam per se facientia, reddatur auctior & peior. Hoc est, ut quod debebat facere ad medelam, magis faciat ad pernitiem augendam. Ista prauitas in omnibus obseruari potest, maxime in illis qui statutis reguntur.

OBSER. II.

Superabundauit gratia.) Discamus istam gratiæ exuberantiam non in hypocritis, sed in conuersis ad Deum peccatoribus. Huius exemplum habes in Paulo, Magdalene, latrone. Vide 1. Tim. 1.

OBSER.

III.

Obseruet quisque in quo regno sit, duo sunt regna: unum peccati ad mortem: alterum gratiæ ad uitam. Qui sub regno peccati militat, sciat se militare ad mortem, militiæque suæ stipendium laturum æternam mortem. Qui uero sub regno gratiæ esse desiderat, sciat gratiam Dei regnare quidem ad extinctionem mortis, uerum simul ad extinctionem peccati, perque iustitiam administrare regnum. Nam non simpliciter dicit Apostolus: Sic & gratia regnaret ad uitam æternam per Iesum Christum, sed immiscet, per iustitiam. Est ergo Christus rex quidem gratiæ, sed simul & rex iustitiæ: coniungamus igitur gratiam iustitiæ, & iustitiam gratiæ, ne dum putamus gratiam regnare præter iustitiæ studiū impietati & impœnitentiæ locum demus, & uicissim, nedum putamus iustitiā regnare sine gratia, uel desperationi uel meritis nostris ianuas aperiamus.

CAPVT VI.

ERSVTIAM carnis obseruat Apostolus hoc capite, occurrens, uel magis præoccupans ea quæ illa poterat ex prædicatione gratiæ, ut solet, peruerse colligere. Respondet autem duabus objectionibus. Vni mox initio capituli, alteri in medio illius. Vt rationibus & adhortationibus ad hoc impellens, ut peccatis mortui iustitiæ uiuamus.

PRIMA

PRIMA OBIECTIO.

Quid igitur dicemus? Manebimus in peccato, ut gratia abundet?

Dixerat circa finem capitis præcedentis, ubi peccatū per legis accessio-
nem exuberauit, ibi magis exuberasse gratiam. Id quod ad cōmendationem
gratiæ regni Christi dixerat. Ex eo intelligebat mox carnis uersutiam colle-
cturam: Maneamus ergo in peccato, Hoc est, constanter & sine intermissio-
ne peccemus, ut abundet & in nobis gratia. Si enim multitudo & exuberan-
tia peccatorum facit ad gloriam gratiæ Dei, bonum est peccare in desinen-
ter. Istud dicturos uidebat reprobos, non quod serio ita sentirent, sed quod
ita suggillaturi essent doctrinam suam, ut ex qua res tam absurda colligere-
tur, quæ nihil aliud esset factura, quàm quod homines redditura esset leues et
in omnis generis delicta ruentes. Istam calumniam repellit ad hunc modum.

Abfit. Qui mortui sumus peccato, quomodo post hac uiuemus in illo?

Calumniam hanc, ut absurdam & impiam mox rejicit magna religione,
quemadmodum solet. Repellit autem eam alia absurditate, uelut cuneum cu-
neo trudens. Sumit argumentum ex causa finali, per inuersionem. Quasi di-
cat. Imo hinc sequeretur res absurdissima. Dixi gratiam ibi magis exuberare,
ubi abundauit delictum. Sed in quem finem exuberauit gratia? Nimirū,
ut peccatis simus mortui, & iustitiæ uiuamus. Iam quomodo poterimus in
peccato uiuere, cui per gratiam mortui sumus? Qui uitæ isti corporali mor-
tuus est, quomodo poterit adhuc facere quæ uiuus fecerat? Quomodo po-
terit edere, bibere, moueri et agere quæ sunt uiuentis? Itaq; hoc esset rem ab-
surdam & impossibilem colligere, nedum impiam. Quisquis uxori mortuus
est, uxori non poterit operam dare. Ita: Quisquis peccato mortuus est pecca-
to non poterit amplius uiuere, Christianus autem peccato mortuus est: Itaq;
Christianus peccato non poterit uiuere. Maior per se patet. Proinde mino-
rem declarabit. Habet autem ipsa interrogatio confidentiam, qua solet in re
impia, absurda, & impossibili confutanda uti.

**An ignoratis, quod quicumq; baptizati sumus in Christum Iesum, in
mortem eius baptizati sumus?**

Minorem declarat, argumento sumpto ex mysterio baptismatis tanquā
symbolo gratiæ. Est autem minor, Christianos esse peccato mortuos. In Chri-
stum uero baptizari, est regno illius et gratiæ assignari. Communicationem
autem gratiæ Christi quæ est in symbolo baptismatis, declarat esse in morte
Christi, ut in mortem Christi baptizari, sit idem atq; per baptismum incor-
porari in communicationem mortis Christi, id est, illius uirtutis gratiæ, &
efficaciæ. Habet uero communicatio mortis Christi duo, quæ ambo in bap-
tismate sunt obseruanda. Primum, quod ex ea peccatorum remissionem ade-
pti sumus. Ergo & in baptismate confertur remissio peccatorum. Iuxta illud
surge & ablue peccata tua. Act. 22. & Act. 2. Baptizetur quisq; uestrum in no-
mine Christi Iesu, in remissionem peccatorum. Quomodo hoc dicatur, alibi
declarauimus. Alterum est imago Christi mortui & excitati, ad quam fin-
gendi sumus, idq; non nostris quoq; sed Christi gratiæ uiribus, quæ confer-
tur per spiritum Christi. Ea est, ut mortificetur uetus homo noster, & excite-
tur nouus uirtute Christi. Istam imaginem, ut alteram baptismatis portio-
nem, in argumentum rapit Apostolus contra absurditatem inductæ obie-
ctionis. Ideoq; explanandi gratia subdit.

**Consepulti ergo sumus per baptismum in mortem, ut quemadmo-
dum excitatus est Christus ex mortuis per gloriam patris, ita & nos in
nouitate uitæ ambulemus.**

Consepulti ergo sumus. Ergo, Quasi dicat, Cum in confesso sit baptizatos nos
esse in mortem Christi, sequitur nos illi per baptismum in mortem esse con-
sepultos

sepultos ut quemadmodum, & cetera.

Habet hoc argumentum in imagine mortis & resurrectionis Christi duo membra, quæ ambo repellunt inductam absurditatem.

1 Est, quod uetus homo noster. Cum Christo consepultus est per baptismum. Vtitur autem uerbo sepellendi, ad innuendam omnimodam & certam mortificationem eius rei, quæ planè sit emortua facta. Cum ergo corpus peccati, uetus homo, per baptismum sit consepultum Christo in mortem quomodo poterimus peccato uiuere?

2 Est quod in nouam uitam exurgimus cum Christo excitati. Hæc est noua creatura, nouus homo, regeneratio et innouatio. Hoc symbolicus geritur cum baptismo, re uera per omnem uitam Christiani, ex spiritu Christi. Itaque cum innouati simus & in nouam uitam cum Christo excitati, quæ omnino ueteri contraria est, quomodo poterimus deinceps manere in peccato?

Et obserua, quod interserit per gloriam patris Christum esse excitatum in nouam uitam ex mortuis, ut ostendat & hoc in nobis esse & referre gloriam patris, si ad imaginem Christi in nouam uitam, ex impijs facti iusti, excitati, deinceps iustitiæ studeamus. Secus uero, si in peccatis manserimus. Et pulchre hic quoque omnem gloriam humanarum uirium deprecia, excellens in excitatione nostri non nostras sed patris nostri uires & gloriam. Tam enim est opus patris & gloria patris, quod ad uitam nouam excitati sumus quam quod Christus est ex mortuis excitatus. Et certè non minor est uirtus ex impio facere iustum, quam corpus mortuum uitæ restituere.

In nouitate uitæ ambulemus.) Non dicit, in noua uita, sed in nouitate uitæ. Hoc est nouis uiuendi formis, actionibus & fructibus. Respicit enim Apostolus non ad nouam regeneratorum qualitatem, quam habent in animis iam in nouati spiritu Christi, sed magis ad illius efficaciam & operationem. Et huc pertinet etiam uerbum ambulandi, id est, operandi, agendi, & mouendi, quod uisum patet ut studium & actus iustitiæ ac nouæ uitæ exprimat. Licet autem ita colligere. Noua natura habet nouos motus, nouos affectus, nouos actus. Nos autem in nouam naturam sumus ad imaginem Christi per baptismum regenerati, tanquam per lauacrum innouationis. Ergo oportet ut nouos quoque iustitiæ actus & fructus ferentes bene operemur. Quomodo igitur in peccato manebimus?

Si enim insiti facti sumus, illi per similitudinem mortis eius nimirum & resurrectionis participes erimus.

Obijci poterat. Non sequitur, Christus excitatus est ad nouam uitam per gloriam patris, ergo quicumque in illum baptisati sumus, mox ad uitam nouitatem excitati sumus. Respondet argumēto ducto ex uirtute Christi, per positionem hypotheticam. Si hoc est, ergo necesse est illud sit. Si Christo insiti sumus per similitudinem mortis illius, certè & resurrectionis erimus participes. Vis huius argumenti latet in uerbo inferendi, quod metaphoricè ad similitudinem plantationis usurpatur, quoque docetur Christum esse instar arboris in quam si plantæ ramusculos, hæc duo necessario usuueniunt. 1 Ut natura ramusculi pristina intercida & emoriatur. 2 Ut transformetur ad naturam arboris, cuius in se succos adsumit, unde crescit & uiuit, & ita ut non pristina natura quam reliquit, sed eius in quam insitus est fructus ferat.

Itaque dicit, Si per baptismum insiti sumus Christo, ad similitudinem mortis eius, necesse est, ut & resurrectionis illius reddamur participes. Quod autem illi simus insiti, confessum esse ex præcedentibus liquet.

In Græco est. *εἰ γὰρ σύμφυτοι γέγοναμεν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ.* Si enim simul insiti sumus imagine mortis eius, ubi non liquet cui insiti sumus, an Christo ipsi uel similitudini mortis illius. Verum quoniam uerbum inferendi uidetur absolute positum, & similitudo mortis Christi magis instrumentaliter uel typicè adiecta, quam id cui sumus insiti, placet Erasmi uersio magis quæ uetus.

Admonet

A Admonet autem Erasmus, præpositionem *συν* posse intelligi de Iudæis & Gentibus, simul Christo insitis.

Hoc scientes, quod uetus ille noster homo cum illo crucifixus est, ut aboleretur corpus peccati, ut post hac non seruiamus peccato.

Certitudinem primi membri præcedentis hypotheticæ positionis inducit, quod Christianis baptismi mysterium agnoscētibz est certum & persuasum. Scimus hoc, inquit. Quid? Veterem nostrum hominem, hoc est, corruptam illam naturam, cum Christo esse crucifixum. Vbi? In baptismo. Ad quid? Ut aboleretur corpus peccati. Quare hoc? Ut post hac non seruiamus peccato. Quomodo ergo manebimus in peccato? Peccati uim confert Apostolus homini, corpus habentem, & ad naturam suam uiuentem, quoad uita durauerit. Huius si corpus fuerit crucifixum ac mortuum, certè simul crucifixa & emortua erunt omnia illius membra, & quicquid ad eius subsistentiam & actionem pertinebat. Hinc ad Coloss. membra corporis illius peccati facit, fornicationem, immundiciam, &c.

Non dicit ut nō peccemus sed ut non seruiamus peccato.

Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.

Sententia generali & indubitata cōfirmat, peccato non posse uiuere eum, qui mortuus est.

Iustificatus est à peccato. Hoc est, liberatus est & absolutus à peccati imperio, ut iam non possit peccato seruire. Nos autem, qui in Christum baptizati sumus, mortui sumus quod ad ueterem hominem & corpus peccati attinet, Ergo non poterimus peccato seruire. Cauendum est, ne uerba hæc ab argumento & mente Apostoli abalienantes, dicamus eos qui mortui sunt sic esse iustificatos à peccato, ut abolita sint omnia peccata, quæ in hac uita admissæ sunt, etiam si nulla fide præditi ex hac uita migrarint.

B Quod si mortui sumus cū Christo, credimus quod & uiuemus cū illo.

Rursus colligit per hypotheticam rationem, arguens ex uirtute dei, quæ operata est in morte Christi, & ex natura insitionis.

Scientes, quod Christus excitatus est à mortuis, non amplius moritur, mors illi non amplius dominatur.

Certitudinem huius illationis sumit ex resurrectione Christi, quem facit instar capitis, cuius bona communia sint membris corporis. Nam eadem uirtus operatur in capite & membris.

Et notanter ponit, Christum non mori amplius, mortemq; illi non dominari amplius. Ut innuat ita & nobis ad peccatum non recidendum, sed in uita persistendum exemplo & uirtute Christi.

Nam quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit semel, quod autem uiuit, uiuit Deo.

Ex mortis & uitæ Christi ratione declarationem subiicit quare Christus amplius nō moriatur, imo mors illi nequeat amplius dominari. Ideo, inquit, non moritur amplius, quia mortis eius causa peccatum fuit. Iam postquam morte sua illud interemit, non potest denuo mori, quia non potest peccatum illi dominari. Cui ergo uiuit iam? Deo.

Ita & uos, reputate uos ipsos mortuos quidem esse peccato, uiuentes autem Deo, per Christum Iesum dominum nostrum.

Summaria conclusio huius argumentationis est, per applicationē. Deo uiuere est, iustitiæ uiuere. Subdit Per Christum Iesum, ut gratiam mediationis commendat.

Verbum reputandū hoc loco positum est, pro eo, ut agnoscamus ac sentiamus

tiamus baptismatis Christi gratiam & mysterium. Ad quod ideo hortatur, quod non ab omnibus agnoscitur. Et nisi agnoscat ea quæ posita sunt, locum habere non possunt. Quæ hoc loco notari possunt, ab ipso subiunguntur Apostolo, quare uoluimus ista breuiter percurrere.

Ne regnet igitur peccatum in mortali uestro corpore, ne obediatis illi in concupiscentiis eius.

Redit ad finem capituli præcedentis, ubi dixerat gratiam regnare per iustitiam ad uitam, quemadmodum antea peccatum per legis accessionem aut cum regnauit ad mortem. Postquam enim respondit calumniæ quæ intendi poterat in speciem, regreditur ad intermissam disputationis seriem, illi quæ, tanquam omnium præclarissimæ commendationi cœlestis gratiæ adhortationem, pro more suo subtextit, desumptam commodè ex beneficio gratiæ regni Christi, qua ad hoc impellit, ut gratiam Dei non inaniter accipiamus, sed nos illi probe ex animo accomodemus. Dicit itaque igitur. Quasi dicat. Cum res ita habeat, id est, cum regnet iam gratia Christi deleta peccati tyrannide, uidete ne uestra desidia & ignauia fiat ut regnum denuo redeat ad peccatum à quo liberati estis.

Sunt autem in ista adhortatione quædam rationes annexæ, quarum nonnullæ sunt occultæ & cum diligentia obseruandæ. Nam uidentur quasi obiter ac temere insertæ, ut nisi diligenter aduertas, non cognoscas. Quædam uero ex professo est adiecta utpote, quod dicit. Non enim estis sub lege, sed sub gratia.

Habet uero hæc admonitio duo membra. Vnum dehortans à seruitute peccati. Alterum adhortans ad seruitutem iustitiæ. Non potest enim fieri, ut iustitiæ seruiat, qui sub regno est peccati. Nam hic quoque uerum est quod Christus dicit, neminem posse duobus dominis seruire. Rursus, non est satis liberum esse à tyrannide peccati, nisi accedat & seruitus iustitiæ. Alioquin nihil differret talis à mortuo, qui & ipse à peccato iustificatus est.

Ne regnet igitur, &c.) Per notam illationis remittimur ad præmissam disputationem de exuberatione ac regno gratiæ. Et certe omnium fortissimum argumentum est ad persuadendum iustitiæ studium, consideratio impensæ & acceptæ per Christum gratiæ. Quemadmodum si dicas ei, qui ex maximo morbo ad sanitatē restitutus sit, ut uideat ne ultro sese agridudini denuo permittat e qua sit beneficio medici ereptus. Huiusmodi admonitio ita est fortis & cōmuni omnium iudicio nitens, ut nemo neget digne perire eos, qui suo preiudicio in foueas perditionis sese præcipitāt, e quibus fuerāt semel recepti.

Peccatum.

Quidam hic annotant collationem esse rei turpissimæ, & potestatis summæ. Quid turpius peccato? Quid potentius regno? Itaque quid absurdius ac scœdius esse poterit, quàm rei omnium turpissimæ de qua sis factus liber, summam permittere potestatem?

Tribuit peccato personam, ut admonitionem reddat clariorem & efficaciotiorem. Turpe est uiris mulieris alicuius libidini obnoxios esse, maxime si sit scelestæ ac turpis. Quemadmodum ueteres sub persona ueneris tyrannidem libidinis & turpis lasciuiæ depinxerunt, ut & cupidinis sub persona puellinæ, ut dehortarentur quosuis ab ea tyrannide, per argumentum turpitudinis. Quid enim turpius quàm doctos uiros, fortes ac strenuos, ferre tyrannidem mulieris ac pueri cæci & ludicris.

In corpore uestro mortali.) Mortalitatē epithetum rationem habet de effectu peccati. Est autem peccati effectus mors. Hinc corpus nostrum mortale est. Admonet itaque accepti iam olim ex regno peccati nocuenti, ut persuadeat ne denuo subeamus perniciosissimam illam peccati tyrannidem, cuius maliciam in corpore nostro experti sumus.

Mortalitatē uero dictione non solum necessitatem moriendi, sed simpliciter uniuersos corporis defectus, erumnas, calamitates & miseras includit quæ illam concomitantur. Quid ergo illæ in nobis aliud faciunt, quàm quod peccati

A cati uim & pestem ob oculos ponunt & admonent, ne denuo ad eandem fo-
ueam insensati feramur?

Ut obediat ei.) Declaratio est, ostendens quando regnet peccatū in mor-
tali nostro corpore. Nempe quando illi obedierimus. Ergo nostro uicio re-
gnat peccatum. Nisi enim illi obediremus, utique regnum in nobis non ha-
beret. Includit autem obedientiæ uocabulum animum uoluntarium ad ea
quæ obediētes præstamus. Præcipit quidem peccatum, id est, innata illa li-
bido ad malum, innumera, uerum nisi tu obedias illius præceptis ex animo,
nunquam dicetur regnare. Regnare nanque non est simpliciter præcipere
et imperare (alioqui quis non posset præstare Regem?) Sed habere obediē-
tes præceptis, & iussa facientes. Itaque regnum magis est in obediēte situm
quàm in imperante, quando quidem nemo poterit regnare, nisi accedat sub-
ditorum obediētia. Relinquitur ergo nostro fidei uicio, si peccatum regnū
obtineat in nostro corpore.

OBEDIENTIA QUID SIT.

Ex ipsa nominis ratione facile intelligitur quid sit obediētia. Dicitur es-
nim tam latino quàm græco uocabulo quasi obaudiētia, quæ græcis est *ὑπακούω*.
Est autem nihil aliud quàm animi submissio, qua uoluntati & uoci præci-
pientis mos geritur, qua & animus & auris ad uocem & uoluntatem eius,
cui addictus es arrigitur, & quæ præcipiuntur sine omni contradictione pro
uiribus & ex animo adimplentur. Itaque obediētia non solum manum, sed &
animum obsequentem requirit. Proinde inter obediētes computari non
possunt, qui aut manu duntaxat sine animi uoluntate, aut uerbis & aure tan-
tum sine operis cum licet exequutione, obsequuntur. Ergo quod Paulus in-
fra cap. 7. dicit, Malum quod nolo facio, et bonum quod uolo, non facio, non
habet in se ueram obediētiā ad præcepta peccati, quoniam animo illis
contradicebat.

B Istam obediētiæ definitionem puto obseruandam esse, et ad hoc necessa-
riā ut intelligam⁹ quid sit obedire peccato, illudque regnare in nostro corpore.

In concupiscentiis ipsius.) Declarat, quomodo fiat peccato obediētia. Nempe
si concupiscentiis corporis peccati obediatur. Illius præcipere est depraua-
tis motibus carnis afficere.

Notandum autem quod peccato non dat concupiscentias, sed corpori no-
stro mortali. Nam in Græco non est *αὐτῷ* sed *αὐτῷ* ut non ad peccatum, *τῷ* &
υατριᾷ, sed ad corpus *τὸ σῶμα* referatur. Quæ sunt ergo illæ concupiscentiæ
corporis, in quibus situm est imperium peccati? Corporis concupiscentiæ
sunt bifariam æstimandæ. Quædam sunt naturales, ut pote quæ ad conserua-
tionem ac necessitatem huius uitæ faciunt. Quædam uero sunt deprauatæ &
corruptæ, diuini uoluntati repugnantes, de quibus est Gal. 5. Loquitur ergo hic
Apostolus non de naturalibus ac necessariis concupiscentiis corporis (nam
in illis non est imperium peccati, sed naturæ, non aduersus diuinam uolunta-
tem pugnās sed ad huius uitæ cōseruationē respiciēs, quibus si obedierimus
nō mox peccato obedierimus, nisi accedāt peruersi carnis motus & affectus.

Videmus itaque hoc loco, quare Apostolus supra uocet corpus nostrum,
corpus peccati. Nempe propterea quod peccatū illius concupiscentias cor-
rumpat, & per illas ipsi corpori imperet.

Quid ergo est aliud, non obedire peccato in concupiscentiis corporis no-
stri, quàm abnegare & mortificare nos ipsos, pugnare & aduersari nobis ip-
sis, id quod omnium est difficillimum, & nisi ad sit gratia et uirtus Christi pla-
ne impossibilis? Hoc poetæ dicunt defraudare genium & cedere genio quod
sit difficile, cum facile cedatur agello. Et Basiliius ad Greg. Nazanz. scribit,
se quidem urbanam conuersationem, tanquam causam multorum malorum,
reliquisse, seipsum uero nondū relinquere potuisse. Quo enim cognatiores
nobis sunt istæ concupiscentiæ corporis, per quas peccatum imperat, hoc
difficilius illis resistimus. Facile resistitur alienis & exteris desideriis pro-

Epistola. 1.

prijs nō item. Non est enim uiolentior ulla uis, q̄ propria cuiusq; libidinis. A

Fixit itaq; peccatū, tanquā truculentissima quā dā Regina sedem imperij sui in ipso corpore nostro, & materiam tyrannicā legis, qua dominatur nobis, de nobis ipsis sumit, efficitq; ut reddamur ministri perditionis aduersum nos ipsos, idq; non ea praeicipiens, quae carni non adlubeant. Sed quae maxime placeant, & tamen quasi sub melle uenenum habeant, quemadmodum scorta solent dominari amatoribus suis ad ipsorum perniciem. Dulce uenenum est lex peccati, quia praecipit quae caro nostra corrupta concupiscit, non auersatur, ultro appetit nō fugit. Quid quāso poterit esse astutius? quid blandius? & quid iuxta uiolentius ac perniciosius isto peccati regno? Magna sit oportet gratiae Christi uirtus, quae sola potest istam peccati uim atq; tyrannidem in nobis opprimere.

Neq; accomodetis membra uestra.) Membra uocat, omnes eas hominis partes, unde fiunt agendi motus, quorum principales sunt animi, inferiores quae corporis sunt. Non enim Apostolus tantum de oculis, auribus, manibus ac pedibus, & si qua sunt alia corporis membra loquitur, sed etiam de affectibus animi. Utitur autem membrorum uocabulo, quod isti affectus quibus ministratur peccato, plerumq; corporis membra mouent ac in ministeriū peccati rapiūt.

In uerbo accommodandi uel exhibendi quoque innuitur Apostolum loqui de ea peccati obedientia, quae sponte fit, quae animum habet promptum & uoluntarium sine quo peccatum non poterit regnare.

Arma iniustitiae peccato.) In Graeco est ὀπλᾶ non σκηνῇ innuit Apostolus hac dictione peccatum gerere militiam ac bellum. Ut & .i. Pet. 2. carnis concupiscentijs datur militiā aduersus animam. Est autem belli huius materia, iniustitia. Iam cum peccato sit bellum aduersum nos iniustitia plenum, & nequeat illud perficere, sine nostro auxilio, quae tandē esset illa caecitas, imo plane insania truculentissimo hosti militare operamq; nauare & armaturam nostram collocare aduersus nos ipsos? Quis ita insanit, ut inimico suo cui sciat aduersum se esse bellum, si quid armorum habeat, adferat, imo ipse illis contra se ad ipsius nutum utatur, maxime cum sciat illum nihil posse, nisi ipse adferat suam operam?

Sed exhibeatis uosmetipsos Deo.) Haecenus absoluit primum membrū huius adhortationis, iam subiicit alterum.

Inducit Deum antagonistam peccato cui aduersus peccatum sit bellum: Et cum illius simus, admonet ut magis illi armaturam nostram colloceamus et exhibeamus quā peccato. Perfidorum est, in bello deficere ad partes aduersarias & ea arma quae ad expugnandum hostes data sunt conuertere aduersus legitimum herum.

Vosmetipsos.) Non dicit primum membra uestra, sed uosmetipsos utiq; totos. Nos ipsos uult Deus. Hoc est tota anima Deo addictum esse. Ita de Macedonibus. .i. Corin. 8. Semet ipsos dederunt primum Domino.

Tanquam ex mortuis uiuentes.) Ratio ducta à praestantia gratiae & doni Christi, qui ex mortuis excitatos uiuentes reddidit. Admonet igitur iterum accepti beneficii, & pristini mali. Quasi dicat, cum sitis à morte liberati, & uiuificati, quomodo non totis uiribus eo niteremini ne denuo morti reddere mini obnoxij?

Et membra uestra arma iustitiae Deo.) 1. Bellum quod Deus habet aduersus Satanam & peccatum, materiam habet ipsum iustitiam. In illa exercenda est nostra militiā. 2. Et pulchrè subnectit membrorum exhibitionem Nam in ea palam fit, quomodo sese quilibet Deo accommodauerit. 3. Quid ergo? Non potest Deus hoc bellum administrare sine nostra armatura? Potest utique. Sed hoc exigit & ipsa nostra salus, non ipsius necessitas, & ipsa exhibita gratia ut & ipsi pro nostro modulo huic bello non desimus.

Peccatum enim in uobis non dominabitur, Non enim estis sub lege, sed sub gratia.) Haec ratio expresse adiecta est ab Apostolo, 1. Est autem argumentum ductum ab effici

catia

A catia gratiæ Christi, & imbecillitate peccati. Effecit enim gratia Christi, ut liberati sumus à potestate & uis peccati, ita ut nisi illi nos ipsos, ultro nostro uicio submittamur, nihil in nos habeat uel iuris uel potestatis. Cum hoc sit, quæso quam facile est ei tyranno resistere, quem scias spoliatum esse omnibus uiribus, et in te nihil posse, nisi tu ipsum armes, teteq; ipsi ultro submittas. Atq; hoc est fortissimum argumentum ad excitandum ad pietatis studium & rebellionem contra peccatum, nempe quod peccatum nequeat dominari per se in illis qui Christi sunt. 2. Quare nequit peccatum in nobis dominari?

Non enim estis sub lege, inquit, sed sub gratia. Quid hoc est? Nō estis sub lege. Cur non dicit Non estis sub peccato? Quid est quod legis meministis? Cur legem opponit gratiæ? legem non simpliciter ponit loco peccati, & e regione gratiæ. Nam lex sancta est & iusta, & plena diuini beneficii. Verum sub lege esse, hoc est quod opponit gratiæ Christi. Quid est autem esse sub lege. Et quid sub gratia? Apostolo sub lege esse idem est atq; sub legis iure & condemnatione esse, destitutum esse spiritu & gratia Christi, atq; ideo subiectum esse tyrannidi peccati. Nam ubi peccatum regnat, ibi lex condemnat. Vbi lex locum habet, ibi certe peccatum sit oportet. Sub gratia uero esse, est sub gratiæ uirtute & regno esse, per gratiam Christi duci ac regi.

sub lege esse est
sub gratia

1 Ne regnet igitur peccatum. Quid opus est ista admonitione, cum dixerit nos esse peccato mortuos? Quis dicet mortuo, ne regnet in te ira uel inuidia, &c? Quæ præmissa sunt respiciunt ad exhibitionem gratiæ Christi, quæ data est in baptismo symbolicō, & quatenus fide apprehenditur & uere. Admonet igitur, ut quod gratia cepit, curemus etiam nos ipsi pro accepta gratia in idem præstendum incumbere. Sic. 2. Cor. 5. postquam disputauit de eo, quomodo simus Deo per Christum reconciliati, mox adnectit per admonitionem ut ei gratiæ non desimus. Reconciliamini itaq; Deo inquit. Et idem agit 1. Cor. 6. Eph. 5.

OBSER. I.

B Quod admonet ut nos ipsos exhibeamus Deo, & membra nostra arma non iniustitiæ peccato, sed iustitiæ Deo, argumento est, esse in nobis libertatem conandi aduersum peccatum pro iustitiā. Verum non ex nobis, sed ex spiritu Christi. Si filius uos liberauerit uerè liberi eritis inquit Christus. Et omnia possum per eum qui me confortat. Et Deus est qui operatur in nobis & uelle & perficere. Non trahit nos Deus ut lapides & ligna, sed efficit, ut ex animo quod bonum est cupiamus & sectemur.

OBSER. II.

IOAN. 8.

In eo quod meminit armorum argumentum est, quanta diligentia, uigilantia, animiq; constantia & fortitudine resistendum sit peccato, iustitiæq; incumbendum, & quid omnis nostra uita esse debeat. Nempe militiā aduersus iniustitiam pro iustitiā, aduersus Satanam & peccatum, pro Deo. Et quis est qui desperet in hac militiā, ubi armatura & opera nostra locantur, duci omnium potentissimo, Deo scilicet, idq; in causa æquissima, aduersus iniustitiam pro iustitiā?

OBSER. III.

Quid ergo? Peccabimus, quod non sumus sub lege, sed sub gratia?

Hæc est altera pseudoapostolorum obiectio, quorum spiritus Apostolo probe erat cognitus. Videbat quid cauillationis in specie sumpturi essent ex eo, quod dixerat. Non enim estis sub lege sed sub gratia. Quæ sententiā in auribus eorum, qui nō obseruabāt mentē disputationis Apostolicæ, plane uidebatur periculosa & irreligiosa, ualuasq; libidini ad peccandū aperiēs. Idq; duplici nomine. Primo, ex eo, quod dicit Non enim estis sub lege. Id quod iudicio carnis idē est, atq; si dicas, liberū est uobis absq; omniū impedimēto facere quid uis. Nam nulla lege tenemini. Quæcūq; lex Dei ad studiū pietatis promouendum præcipit & cōtra peccandi temeritatē prohibet, ea omnia ad uos non pertinet, uos non astringūt. Iam certe manifestū est, uel in hoc pessimo sæculo, ruptis et abiectis legib. uiuentes omniū uiuere flagitiosissime. Exēplū esto lasciuia sacerdotū. Altero, q; subiecit, sed sub gratia, quod sonat impijs idem

atq; quicquid deliqueritis, mox est remissum. Non potestis damnari, utut flagitiose uiuatis. Quæ & ipsa ratio hodie quoq; multis peruersis materiam exhibet temere in peccatis perseverandi. Et hostes gratiæ prædicationem remissionis peccatorum sub nomine Christi publicatam ad hunc modum traducunt, quod causam det leuitatis & multorum flagitiorum, omneq; pietatis studium pessundet. Nisi ista sentiremus hodie, mirum uideri poterat, quomodo Apostolus putauerit isti calumniæ ex hac sententia in speciem ansam esse datam. Dicit itaq; Quid ergo? quasi dicat. Qui adeo estis astuti ad carpendum bene dicta, & ad peruertendum quæ recte proferuntur, quid ex hac mea sententia colligetis? Quid putatis inde sequuturum? Quam calumniam mihi hoc loco struetis? Video quid hic sitis dicturi. Noui enim uestram maliciam. Scio quid in aliorum scriptis uenemini. Quid ergo? Peccabimus ne quod non sumus sub lege sed sub gratia?

Ista est confidentia Apostoli peculiaris omnibus illis, qui recte sibi doctrinæ & infallibilis ueritatis conscij sunt. Illi, quemadmodum non ignorant impiorum maliciam & calumnias, ita eas non pertimescunt, sed ultro etiam ad lucem & pugnam prouocant. Norunt enim ueritatem esse instar solis, quæ omnes ubiq; tenebras & tenebras dispellat ac discutiat.

Absit.) Iterum, ut impiam illationem mox initio suo more simpliciter & plane pernegat ac rejicit. Deinde subiungit.

An nescitis, quod cui accommodatis uos ipsos seruos ad obediendum, eius serui estis cui obeditis, siue peccati ad mortem siue obedientiæ ad iusticiam?

Quam non habeat rationem ista cogitatio ex ijs quæ dicta sunt declarat per conditionem seruitutis. Communis est omnium seruorum conditio, ut serui sint eorum in quorum sese obedientiam ultro addixerunt, atq; ita sint & liberi & sint serui. liberi ab illis quos deseruerunt à quibus sunt exempti, serui eorum, in quorum sese obedientiam dederunt. Ergo qui in alicuius obedientiam concessit eius est seruus, si seruus, itaq; & uoluntati ipsius addictus, ita, ut nequeat interea alterius obnoxius esse libidini. Non enim potest fieri ut duobus Dominis seruiat.

Siue peccati ad mortem, &c. Applicatio est similitudinis ad institutum. Et habet collectionem ex natura & ui oppositorum, quasi dicat. Aut estis serui peccati aut iustitiæ. Vtriusq; esse non potestis. Et necesse est ut sitis alterutrius. Iam si peccati estis serui, liberi estis iustitiæ, si iustitiæ, liberi estis à peccato.

Et uide quomodo non seruet ordinem ac seriem oppositionis: peccato erat opponenda iustitia: & morti uita. Verum peccato opponit obedientiam, ut ostendat peccatum esse inobedientiam. Et morti opponit iustitiam, ut declararet ex iniustitia esse mortem. Est autem obedientia hoc loco nihil aliud, quam fides in Christum cui Apostolus plerisque locis obedientiam tribuit. Vt Ro. 1. Quid enim aliud est credere Deo, q̃ obedire uerbo illius? Et Ioh. 6. dicit Christus. Hæc est uoluntas patris, ut qui uidet filium credat in eum. Et 1. Ioh. 3. Hoc est mandatum, ut credamus in nomine filij eius. Et Math. 3. Hic est filius meus dilectus ipsum audite.

Sunt uero ista ita aperta & irrefragabilia, ut mirum sit Apostolo, an ea ignorent pseudoapostoli, unde dicit. An nescitis? Quasi dicat. Quomodo potestis ista ignorare? Rursus si ea scitis, quomodo hæc infertis?

Gratia autem Deo, quod fuistis quidem serui peccati, sed obedistis ex animo, in eam in quam traditi estis formam doctrine, ceterum liberati à peccato, serui facti estis iustitiæ.

Hæc est minor in hac argumentatione, quæ sic habet:

- 1 Quisq; seruus obtemperare debet ei cuius factus est seruus.
- 2 Vos autem serui facti estis iustitiæ.

Ergo

Ergo debetis obtemperare iustitiæ.

Notanda est autem prudentia Apostoli. Debebat minorem iuxta præmissam positionem ita subtexere. Si peccato obediueritis. serui eritis peccati ad mortem, si uero iustitiæ, serui eritis iustitiæ ad uitam. Sed relicta hac forma, quod mollius est & magis accendit, hoc ponit, Nempe factos esse eos ex animo obediētes doctrinæ iustitiæ, asserens illud, non in dubium uocans.

Præmittit uero & gratiarum actionem, qua declarat istam obediētiā esse gratiam Dei. Et simul exprimit quanta animi lætitiā hoc præceperit ut nequeat pro hoc beneficio diuino satis gratiæ habere Deo. Qui affectus plane est animi diligentis eos quibus diuinitus est benefactum. Iuxta etiam admonet pristinæ seruitutis, e qua sint per gratiam Christi liberati, ut sint & ipsi grati deo, & beneficium acceptum bene collocent. Quasi dicat. Tantum est hoc donum dei, quod cum fueritis olim serui peccati, sitis nunc ab illo liberati, & serui iustitiæ facti, ut nequeam satis uestri gratia beneficiū dei deprecari. Quomodo ergo uos uelletis peccato denuo obedire?

In quam traditi estis formam doctrinæ.) Videmus hic quæ sit obediētia illa iustitiæ de qua loquitur. Nempe ea qua obeditur doctrinæ Euangelij.

Forma doctrinæ.) Non qua formetur doctrina ipsa pro uoto docētis, sed qua per doctrinam ueritatis formantur qui ei sese submitunt formandos.

Format enim doctrina Euangelij animos credentium ad archetypum Christum, qui præfixus est omnibus, tanquam expressum exemplar omnis & iustitiæ & pietatis.

Ex animo. Et, Traditi estis.) Hæc duo sunt coniungenda in disputatione liberi arbitrij. Typus Euangelicæ doctrinæ exigit, ut informandos nos illi consecremus ex animo. Et tamen hoc non fiet, nisi tradamur in eam formam diuino beneficio. Ergo concurrunt in opere huius formationis & gratia Dei & uoluntas informandi.

Notandum est etiam hoc loco, quā nequeant esse auditores Euangelicæ doctrinæ, qui alta sapientes, seseq; doctos æstimantes, manum hanc fingentis doctrinæ non sustinent. Exigit enim omnino animum modestum & morigerum, non elatum & præfractum.

Quisquis ergo doctrina fidei & sacra scriptura ita utitur ut faciat ex illa materiam exercendi ingenij, & quam se putat habere, singularis cuiusdam industriæ, is certè, quia ad hanc formam non quasi fingendus, sed tanquam fictor & artifex ad materiam artis accedit, non poterit ex illa ad studium pietatis & Christianæ iustitiæ fingi. Hinc fit, quod simplices qui sese modeste & humiliter isti doctrinæ fingendos concedunt nihil disputantes, sed simplici ter quod in fide uerum est, accipientes, ad ueram pietatem finguntur, cum interea doctores reddantur peiores. Et anxie uereor, hodie multos esse, qui ad sacram hanc doctrinam longè alio animo accedant, quā ut ex illa & per illam formentur ad imaginem Christi, quin magis, ut uel alios ad suam sententiam forment, uel acumen ingenij ostendent.

Humanum quiddam dico, propter imbecillitatem carnis uestre.

Subiecturus exhortationem, præmittit extenuationem quandam & premollitionē, ne uideatur plus aliquid exigere quā ipsi queant præstare, aut debeant etiam, sed multo minus quā debeant, & quod per gratiam Christi possint etiam adimplere. Imò tale sit ad quod exhortatur, ut nisi id præstent, rem admittant omnibus modis turpissimam & indignissimam. Posse enim ab illis, & merito, maiora peti.

Humanum, inquit, quiddam dico.) Hoc est, leue & præstabile uel tolerabile, quod plurimum habeat indulgentiæ & remissionis. Quod nihil in se habeat eximij, nihil sublime, nihil excellens. Nam humana dicuntur, quæ accedunt ad captum & conditionem hominum, qui sunt imbecilles & longè infra angelorum naturam & conditionem seiuncti. Ita nos dicimus

extenuandi

extenuandi gratia. Humanum est. Dicit itaq; Apostolus. Humanum quidam dico. Hoc est, non exigo quod sit angelicæ uirtuti consonum. Humanum aliquid peto. Quare?

Propter imbecillitatem carnis uestre.) Non simpliciter dicit propter imbecillitatem uestram, sed adiicit carnis uestre. Videlicet, ne ita illis adscribat imbecillitatem, quasi proprio quodam & peculiari uicio præ alijs sint imbecilles, sed reñcit causam imbecillitatis ipsorum in carnis corruptionem, quæ illis erat cum omnibus communis, ne pudore confectos deiciat & magis absterreat quam prouocet. In istam carnis infirmitatem transfert plerq; Apostolus, ut & infra cap. 8. illi adscribit, quod lex non potuerit à peccato & morte liberare. Dicit itaq;. Ne reputet me quisquam esse austeriorem a quo & exigere immoderate quiduis, sine respectu captus ac uirium auditorum. Noui humanam imbecillitatem, quæ est in carne nostra, illiusq; rationem habens non eo exurgo quo iure deberem, sed per indulgentiam multo minus exigo, quàm iure Christo debeamus qui animam suam pro nobis posuit, & in aeternum beatos reddidit.

Quemadmodum enim exhibuistis membra uestra serua immunditiæ & iniquitati, ad aliam atque aliam iniquitatem sic & nunc præbete membra uestra iustitiæ ad sanctificationem. Cum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ.

Argumento utitur ab æquitate omnium æquissima ducto, cuius abnegatio sit omniū iniquissima. Quid enim iniqui habet, de quo quis merito queratur, si idem studium exigatur à rege iusto, quod antea præstitum sit tyranno iniusto, idq; ab eo rege, qui deuicto tyranno libertati captiuos restituerit? Quasi dicat uel hoc iam præstare iustitiæ ad seruiendum Deo, qui uos ex potestate peccati liberos reddidit, quod antea præstitistis immunditiæ & iniquitati ad seruiendum peccato. Vel ad eum modum seruite nunc iustitiæ, quo aliquando seruistis peccato. Quomodo obediistis peccato? Membra uestra ultro & ex animo exhibuistis serua, (id est, ad plenam obedientiam imperantis dedita) immunditiæ et iniquitati ad aliam atq; aliam iniquitatem, hoc est in omnia flagitiorum genera, sine omni contradictione, ut nihil iniquitatis adeo fuerit graue quod non libenter obieritis. Tantopere uidelicet addicti fuistis tyrannidi peccati. Quid itaq; queri poteritis si idem obsequiū exigamini: ad seruiendum iustitiæ in sanctificationem, si eadem animi petatur promptitudo, quam antea sponte peccato exhibuistis? Vocabulis immunditiæ & iniquitatis comprehendit omnes peccati species, quemadmodum uicissim per iustitiam & sanctimoniam complectitur quæuis uirtutum genera. Est autem immundicia Apostolo genus omnium libidinum carnis quæ sunt in lasciuia. Atq; illam plerunq; obicit gentib. Vt supra cap. 1. 2. Cor. 12. Eph. 4. Gal. 5. Colos. 3. Est enim hæc turpitudine peculiaris illis qui cognitione Christi & spiritu sanctificationis carent. Immunditiæ opponitur sanctificatio, id est, castitas animi & corporis. Vel si ita uis consecratio illa, qua per Christum sanctificati, id est, repurgati et ueritati addicti sumus. Iniquitas est, quicquid contra ius & fas, contra dilectionem Dei & proximi admittitur.

Cum enim serui essetis peccati liberi eratis iustitiæ.) Ratio adiecta est, à cōditione seruitutis sumpta, ex natura repugnantia. Pugnāt enim inter se peccatū & iustitia ut quisquis peccati seruus est, hoc ipso quod peccati seruus est nequeat esse seruus iustitiæ sed sit liber iustitiæ. Probat uero hac ratione quod dixit eos traditos fuisse omnis generis iniquitati, atq; adeo caruisse omni iustitia, nullumq; habuisse cōmerciū cū iustitia, sed totos fuisse in seruitute peccati. Subintelligendū itaq; relinquit, ut quemadmodum antea cum essent serui peccati liberi fuerunt iustitiæ, ita nunc, cum sint facti serui iustitiæ, eadem quoq; ratione uideant, ut sint liberi peccati. Hoc est, nullum planē cōmerciū cum peccato

^a peccato habeant, tanquam ex illius obedientia planè exempti, & in seruitutem iustitiæ dediti.

Quemadmodum.) Expendamus & nos qua fuerimus ante Euangelicæ ueritatis cognitionem animi promptitudine ad seruiendum idolis ad pascendum uentres, contra institutum Christi, & Christianæ fidei rationem, & cogitemus quomodo possimus excusari coram Deo, quod eandem promptitudinem seruituti illius & alendis pauperibus denegamus.

OBSER. I.

Cogitet quisque quid et quantum aliquando insumpserit in libidinem suam, quid & quantum laboris & molestiæ ultro subierit ac tulerit, et collocet e regione istam qua occupamur stupiditatem ac frigiditatem & uideat quàm nihil sit ardui, nihil eximij, nihil duri, si eodem studio fuerimus nunc iustitiæ ultro & sponte dediti & uicissim, quàm sit iniquum si hoc detrectemus.

Quem igitur fructum habebatis tunc in his, de quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors. Nunc uero manumissi à peccato serui autem facti Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem autem uitam æternam. Etenim stipendia peccati mors. Donum autem Dei, uita æterna per Christum Iesum Dominum nostrum.

Ut ad studium iustitiæ permoueat & à seruitute peccati auocet & absterreat, utitur argumentis ad utrumque facientibus.

CONTRA SERVITUTEM PECCATI.

^a ^b Huc intendit tria argumenta omnium fortissima. 1. Ab inutili. Quem fructum inquit habebatis tunc in illis? Quasi dicat. Nullum. At seruire sine fructu & lucro ut est iniucundum ita & inutile. Hoc tamen non est satis, sed subdit secundum argumentum, à damno, dicens. Nam finis illorum mors est. Quasi dicat. Parum esset si absque fructu inutiliter seruissetis peccato, nisi tandem hac seruitute uestra mortem quoque meruissetis. Nam eorum quæ uos fecistis obediendo peccato, finis mors est. Quis ita insanit, ut cupiat frustra seruire sine omni spe premij? Certe nemo. An non est ille omnium insanorum insanissimus, qui etiam pro morte seruit, ut nullum alium expectet seruitutis suæ finem, nullam aliam mercedem quàm ut in æternum pereat?

Tertium argumentum est sumptum à turpitudine seruitutis qua seruitur peccato. Ne uidelicet prætexat quis iucunditatem earum rerum, quibus seruitur peccato. obijcit turpitudinem & ex turpitudine pudorem, quem iam sentiebant, in cognitionem propriæ turpitudinis per ueritatis ac sanctimoniam splendorem inducti. Quid autem miserius quàm ut & uulgari proverbio dicitur, *den spot güm schaden haben*? Damnum ferre in re honesta lucrosum est, in re uero turpi, omnium est miserrimum.

Et uide quomodo interrogationis confidentia utatur. Quem fructum habuistis &c. Quasi dicat. Proferre aliquid lucri quod ex eo caperitis. Ista cogitemus & nos. Rogemus et nos ipsi, dicat quisque sibi ipsi posteaquam libidini suæ ad satietatem usque indulsit, Quæ iam fructum habes ex perpetratis peccatis? Quem finem quam mercedem pro hac peccati seruitute expectas?

OBSER. I.

De quibus nunc erubescitis. Vide hic ingenium eorum, qui in cognitionem ueritatis inducti relipuerunt. Pudet eos præteritæ uitæ. Hodie audimus quosdam gloriari etiam in malitia præteritæ uitæ, dolereque, quod nequeant eadem facere senes quæ iuuetes antea deliquerunt.

OBSER. II.

AD STUDIUM IUSTITIÆ.

Nunc uero manumissi &c. Utitur hic argumento ab utili pariter & honesto. Honestius est seruire Deo, quàm peccato. Rursus utilius est & in ipsa seruitute aliquem capere fructum, & post seruitutem insigne aliquod præmium & donarium, quàm nec in ipsa seruitute quicquam colligere fructus, & perfectæ seruitute reportare pudorem & expectare mortem æternam loco stipendij. Utitur autem collatione peccati & Dei & utriusque stipendiorum, mortis æternæ, & uitæ æternæ.

Donum

obfer. Donum Dei uita æterna. Antithesim mutat. Debebat dicere stipendium uero iustitiæ, uita æterna. Ostendit hac ratione Apostolus, mortem quidem ex merito deberi illis qui peccato militant tanquam militare stipendium, atque ideo merito perire peccati seruos. Vitam uero æternam, etsi illa sequatur iustitiæ studiū, tamē non esse meritum stipendiū, quod negari iure nequeat, sed esse gratuitum Dei donum, ut si quis Deo seruīens, uitam apprehenderit æternā, nō eam adscribat suæ seruituti suæque iustitiæ, sed magis gratiæ dei. studiosè cauet ne uitā adscribat nostræ uel iustitiæ uel obediētiæ. Vide & suprà cum deberet opponere morti uitā, & peccato iustitiā, mutauit antithesim. *Per Dominum nostrum Iesum Christum.*) Ne putemus hoc donum Dei nullo propriis merito constare, quia nostro non constat, declarat pro suo more, uitam æternā & omnia dona Dei parta nobis esse per mediatorē Christum Iesum.

CAPVT VII.

QVONIAM prædicationi gratiæ non minimo impedimento erat præposterus legis zelus apud Iudæos uim peccati & rationē datæ legis ignorantes, disputat hoc capite Apostolus. primum ad huc de eo, quod ante capite præcedenti dixerat, Christianos nō esse sub lege sed sub gratiā, atque ideo neque sub imperio peccati sed iustitiæ. Videbatur enim omnino insolens imperitis quod dixerat, quoniam non estis sub lege sed sub gratiā. Resumit igitur illud declarandum. In illius enim cognitione plurimum erat situm, ad hoc, ut Iudæos à præpostera legis obseruantia ad gratiam Christi auocaret. Maxima enim illorum pars ob id Christi fidem respuebant, quod sese Mosi putabant obnoxios esse, adeoque Christo accedere non posse, non secus atque mulier uiro uiuenti alligata alteri nubere non substat, donec se priori putat esse obnoxiam. deinde occurrit obiectioni de lege cui prope ita uidebatur iniquus iudicio imperitorum & maleuolorum, quasi nihil discriminis constitueret inter peccatum & legem, imo peccati causam ac uires legi acceptas referret. In hac disputatione multis tractat uim et usum legis, cui hæc duo dat: primum, quod peccatum manifestet; alterum, quod etiam irritet & prouehat peccatum, tam scilicet abesse cōuincit, ut ex lege sit iustitiā, ut nusquā peccatum uiolentiùs regnet, quam apud eos qui sub lege sunt constituti.

An ignoratis fratres, &c.) Sub finem capitis sexti refutare cœpit eos, qui ex eo quod dixerat, Non estis sub lege sed sub gratiā, mox illaturi erant peccabimus ergo, quod non sumus sub lege sed sub gratiā. Hos illic per inductā seruitutis conditionem & rationem redarguit, ostendens non posse seruire peccato eum qui liberatus à Tyrannide peccati seruus factus est iustitiæ. Idem nunc capitis huius initio agit per hoc quod declarat quousque lex dominetur hominī, id quod ideo facit ut euincat legi non esse ius in hominem extra terminos dominij, ita ut liberato à lege ius sit alijs sese addicere, in cuius postea dominio, liber à lege, constitutus uiuat ac seruiat.

An ignoratis.) Iam tertio opprobrat ignorantiam, idque cum interrogandi uehementia & admiratione. Videbatur enim turpe esse si ea ignorentur, quæ trita sunt & uulgaria inter Christianos, ut suprà. *An ignoratis* quod quicunque baptizati sumus, &c. trita & notissima omnibus, ut suprà de ratione seruitutis. *An nescitis* quod cui accommodatis uos ipsos seruos &c. trita & usitata illis qui legis habent scientiam, ut hic. Sunt enim in unaquaque professione quedam ita uulgaria, ut sine turpitudine ignorari nequeant, & tamen talia ut ex illis quasi quodam fundamento multa ducantur. Cum itaque & hæc unde Apostolus argumenta sumebat ad decarandam gratiam Euangelij talia essent, merito opprobrat illis ignorantiam, quam in eo demonstrabant, quod doctrinæ gratiæ adeo pertinaciter resistebant, & ex bene dictis res adeo absurdas inferebant.

Fratres.) Demulcet eos, ne durior uideatur toties ignorantiam obiciēs. Quod & illud facit, quod interserit, Scientibus enim legē loquor. Quasi dicat. Negocium

gocium mihi est, cum hominibus in lege doctis, etc. Nam plurimum de legis scientia gloriabantur.

Quod lex tantisper dominetur homini quoad uixerit.) Quasi dicat: Cedo uos ipsos, qui perpetuo sub lege esse uultis, an dominum legis perpetuum sit ut sine fine dominetur homini? Certe aliud scitis. Nempe, per mortem dirimi ac finiri legis dominium, ita ut in hominem posteaquam intercessit mors, nullum ius habeat, nec impedire queat, quo minus ille in alterius dominium ac seruitutem concedat.

Illud autem: Quoad uixerit, amphibologicè positum est, ut nescias an ad legem uel ad hominem referendum sit. Orig. & Ambrosius, quos Erasmus cum in uersione tum in Paraphrasi sua sequitur, legunt, quoad ea, id est, lex uixerit. Chrysostomus & aliquot ex recentioribus referunt ad hominē, quoad homo scilicet uixerit. Ratio est, quod putant Apostolum hic studio cauisse, ne aperte diceret legem esse mortuam, id quod Iudæis intolerabile fuisset, adeoque hac usum esse amphibologia. Deinde colligunt illud ex subiecta similitudinis applicatione. Vbi dicit uos mortui estis legi.

Iuxta istos collectio Apostoli ita habet. Lex dominatur non mortuis sed uiuis. Vos autem mortui estis legi. Igitur non estis sub dominio legis.

Itaque hæc sententia maioris loco est. Lex tantisper dominatur homini quoad uixerit. Mortui namque illius sunt imperio exempti.

Nam uiro obnoxia mulier, uiuenti uiro alligata est per legem &c.) Hoc ad probandam, imo magis declarandam maiorem exempli uice inducit Apostolus. Lex uiri in mulierem est, quæ habetur Gen. 3. Sub potestate uiri eris & ipse dominabitur tibi. Vigore legis huius mulier marito suo obnoxia est, ita ut nequeat addici alteri. Sed quousque? Certe non ultra uitæ tempus. Quod si mors intercesserit, libera est ab hac lege mulier. Hoc intelligit Apostolus de uniuerso legis dominio.

Habet autem paradigma hæc duo: primum, post intercessionem mortis legem esse irritam, eo quod non dominetur mortuis sed uiuis. Hanc partem ita declarat per similitudinem, ut clanculum doceat eos qui Christo credunt ob id quoque liberos esse à lege quod illis lex ipsa sit mortua. Alterum, quod à lege iam liberato, potestas sit alteri se domino addicere. Ut doceat Christianos nullo pacto contra legem facere, quod Christo sese addicunt, neglecto legis dominio iam irritato & eneruato. In similitudine non quadrabat dicere. Viro obnoxia est mulier quoad ea uixerit. Vbi autem mortua est, iam libera est à lege uiri, ut nubat alteri. Licet enim mulier mortua libera sit à lege uiri, alteri tamen nubere nequit iam mortua. At Apostolus non hoc solum agebat, ut declararet nos liberos esse à lege peccati, sed ita liberos esse, ut alteri nubere possimus, Christo uidelicet. Proinde hactenus similitudine hac usus est, ut ostenderet morte intercedente solui legis dominium. In applicatione uero similitudinis non dicit legem esse mortuam, sed nos legi esse mortificatos.

Obiter hic annotat Erasmus, non esse ex hoc loco colligendum, nullo pacto licere mulieri à uiro diuertere adhuc uiuente. Apostolus enim non hoc agit isto loco, sed simpliciter exemplum coniugum inducit, uerum ita ut de uero ac legitimè se habente uiro colligat, non de eo qui leges coniugij ipse infringit. Hic certe uerum est, quod dicit Apostolus, quanquam aliud agens, uerum si maritus uxori suæ nolit sese maritum præstare, alia disputatio est, de qua habemus Matth. 5. & 19.

Itaque fratres mei, uos quoque mortificati estis legi.

Minorē habent ista. Eam supra cap. sexto pluribus declarauit. Vos quoque mortificati estis legi. Non simpliciter mortificatos dicit. Nam hoc non est uerum in Christianis, sed ostendit cui simus mortui, legi inquit.

Sed quæso, quomodo mortificatus est legi Christianus, cum adhuc uiuat, si lex dominatur uiuis? Respondeo. Quemadmodū refert magis cui uiuat, si lex dominatur uiuis? Respondeo. Quemadmodū refert magis cui uiuat,

n uas,

uas, quàm quod simpliciter uiuis, ita refert cui mortuus sit quisquam. 1. Qui A
 cuius iam uiuit illius dominio subiectus est. Nam hoc est cuius iam uiuere. Ita
 que legi uiuere, est legis dominio subiaceret. Christo uiuere, est illius gratia
 ac iuri subditum esse. 2. Rursus obseruandum est, quia in re cuius iam uiuas.
 Nam si illa desit, nequis illi uiuere. Quia in re ergo situm est legis dominium.
 In corpore peccati. Ergo si peccato mortuus es, liber es à legis dominio.
 Nam illa nullam in te potestatem habet, posteaquam non habet quod dam
 net, in quo dominium suum exerceat. Sumus autem mortui peccato, per ba
 ptismum in mortem Christi sepulti, de quo supra initio capitis sexti. Itaque
 mortificati pariter sumus & legi. Nequit ergo legi uiuere, qui peccato mor
 tuus est. Ita & materia domini Christi, est gratia & iustitia. Vbi illa deest, ibi
 non uiuitur Christo.

Per corpus Christi.) Declaratio minoris est, per quem sumus legi mortificati.
 Per corpus Christi, id est, per communicationem corporis Christi pro nobis
 occisi & immolati. Per illam enim oblationem, deinde & communicatio
 nem corporis Christi, liberati sumus à peccato, à ui & tyrannide peccati a
 deoque & dominio legis.

Vt iungeremini alteri.) Ratio est & causa, uel magis finis, eius liberationis à
 peccato & lege, quam per corpus Christi adepti sumus. Quasi dicat. Ideo li
 berati estis à lege ut iungeremini alteri marito. Neque enim ideo liberati su
 mus à iure prioris mariti, ut postea licenter uiueremus, sed ut in alterius po
 testatem traduceremur.

Nimirum ei, qui ex mortuis surrexit.) Acquisitum est, ut eius sis per quem à ty
 rannide liberatus es. Is autem est Christus. Noluit autem dicere, ut Christo
 iungeremini, sed magis ponere mortem Christi tanquam eam unde liberati
 sumus à iure peccati & legis, ut admoneret eius æquitatis, quia merito sub
 dimur liberatori nostro. Neque dixit, Sed ei qui mortuus est pro nobis, ne
 dicat calumniator, Quomodo iungi poterit quisquam mortuo, cum mors e
 demit, ut iungeremur iam uiuenti.

2. Cor. 5. Vide
 locum unus pro
 omnibus mor
 tuus est.

Vt fructificemus Deo.) Finis nuptiarum est foetura. Manet in forma adducta si
 militudinis. Oportet ut fructificemus ei cui iungimur. Sed cur addidit Deo?
 Quia omnia hæc, quæ per Christum & in Christo operatur in nobis gratia
 diuinæ efficaciam, dei sunt, cuius est Christus, omnino fructificandum nobis
 erat deo, id est uiuendum ad gloriam & sanctificationem diuini nominis. Quia
 uerò lex ad istam nos foeturam foecundos reddere non potuit, propter corru
 ptionem ac sterilitatem carnis nostræ, liberati sumus ab illa, alteriq, nempe
 Christo, iuncti, qui nos spiritu suo impregnatos, foecundos deo faciat, hoc
 est, iustitiæ & gloriæ illius uiuentes.

Nota.

Cum enim essemus in carne.) Cum enim. Probatio est. Probat posteriorem par
 ticularum, qua dixit nos ideo iunctos esse alteri, ut fructificemus Deo. Non ut
 indulgeamus concupiscentiarum libidini, sed ut toti uiuamus Deo in Chri
 sto. Probat autem à contrario uitæ prioris, quæ erat in carne, id est, carnis cor
 ruptione. De eo quid sit in carne esse infra cap. 8. plura: Debebat dicere iuxta
 argumenti & disputationis seriem, cum essemus sub lege. Verum illi idem
 est esse sub lege, & esse in carne. Vnde & mox infra. Nunc autem liberati su
 mus à lege inquit ubi debebat dicere, à carne. Medium huius probationis &
 argumenti est. Ad contraria consequi contraria. Contraria est uita carnis &
 peccati, in quam dominatur lex, ei quæ est in Christo, in uera iustitia & pie
 rate. Et ista contrarieas talis est, ut non sit medium aliquod, ut necesse sit li
 berato à uita peccati & dominio legis uiuere iustitiæ et Christo. Quemadmo
 dum necesse est exemptum è tenebris in luce uiuere.

Affectus peccatorum. τὰ παθήματα Erasmus iudicat, morbos posse uerti.
 Et certe morbi sunt ad mortem facientes, nisi succurrat gratia Christi. Obser
 uanda est ista loquutio, ut sciamus concupiscentias peccatorum esse quidem ut
 apparet

A apparet carni blandas & iucundas, attamen morbos adferre lethales.

Qui sunt per legem.) Cautè legendum. Non ideo dicit affectus peccatorum per legem esse, quasi lex illos nobis primum indiderit, cum sint innati nobis, sed quod illi lege non existente uelut mortui, sub lege uerò efficaces & uiui di sunt, de qua re paulo post hoc capite disputabit.

Chrysostomus exponit, qui cognoscuntur, uel manifestantur per legem: *φανερόν τε καὶ γνωστόν διὰ τοῦ νόμου*. Idem uidetur & Hieronymus sentire.

Vigebant in membris nostris.) *ἑνυγυῖτο* inoperabantur, uim suam exerebant. Intelligit enim de uiolenta ui & efficacia malarum cupiditatum, quæ est in illis qui in carne, id est, extra gratiam & spiritum Christi uiuunt. Quæ quæso relinquitur hic ad bonum arbitrio humano libertas in illis qui non sunt in Christo. Liberat à culpa membra corporis humani, quæ bene sunt à Deo condita, & tribuit omnem malæ culpam affectibus peccatorum, dominantibus in carne. Chrysostomus hoc annotat & similitudine Citharædi declarat, cōparans mentem & spiritum hominis Citharædo corpus uero citharæ, propterea quod ut cithara non aliud sonat, quàm quod sonare per artificem cogitur, ita & corpus hominis non aliud agit, quàm ad quod imperio inhabitantis spiritus impellitur. Si uel istam suam similitudinem obseruasset sanctus hic uir, nō tantum dedisset libero hominis arbitrio.

Ad fructificandum morti.) Deterret à seruitute affectuum peccatorum, per mentionem damni quod inferunt, commendatq; gratiam Christi.

Nunc autem liberati sumus à lege.) Græcè est *καταργηθῆναι*, quod uetus reddidit soluti sumus. Significat autem hoc uerbum, aboluitum esse & antiquatum. Cautè itaq; Apostolus non dixit, Nunc autem soluta uel antiquata est lex, sed, nos soluti sumus à lege, ne nimium detrahère legi uideretur, si in uniuersum eam antiquatam esse diceret.

B *Mortui ei, in quo detinebamur.*) Mox subiicit rationē, quare uel poti⁹ declaratio nē, qui sumus à lege liberati. Nimirū qui mortui sum⁹ ei in quo detinebamur.

Illud, *in quo* uariè exponitur. Nam quidam exponunt in neutro in quo: quidam in fœminino, in qua, ad legem referentes. Si legerimus in qua, de lege, uidebitur idem esse cum eo quod ad Gal. 3. agit Apostolus ubi dicit. Prius, quam enim fides uenit sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ reuelāda erat. Itaq; lex pædagogus noster fuit in Christo. At ubi uenit fides, iam non sumus sub pædago, &c. Nisi quod hic alio utitur simili. Si uerò placet legere, in quo, uidetur intelligendū de uinculo illo, quo sub legis dominio detinentur qui in carne uiuunt. Illud uerò est nihil aliud quàm peccatū. Illi qui mortui fuerit reuera solutus est à lege, ut & supra annotauimus.

Vt seruiamus per nouitatem spiritus, & non per uetustatem literæ.

Adhuc subiicit finem eius liberationis à dominio legis, cuius meminit. Nempe, ut seruiamus, cui⁹ Deo. Quomodo? Nam multū hoc refert. Persuadent enim sibi ipsis & Iudæi quod Deo seruiant. Seruiunt quidē, sed per uetustatem literæ. Litera est, quicquid ex litera discitur, quicquid litera impellente fit. Litera sunt omnia præcepta dei, quatenus spiritu dei nō figuntur in corda mortaliū. Qui uerò in Christo sunt, seruiūt & ipsi, sed in spiritu, id est, impulsore spiritu. Itaque pulcherrima est hoc loco inter Iudæos & Christianos differentia, quomodo utraq; pars habeat in cultu & pietate Dei. Illi per mortuam literam aguntur sine spiritu, isti per spiritum dei uiuidum & efficacem.

Quod autem non simpliciter meminit literæ & spiritus, sed literæ addit uetustatem, spiritui uerò nouitatem, non est ad substantiam uel initium ali, quod utriusque referendum, quasi litera sit uetustior spiritu, & spiritus tempore noui testamēti demum cœperit, cum & in ueteri multi sancti per illius impulsū piè uixerint, sed magis adiectum est, ad declarandam utriusque efficaciam, ut uetustas literæ sit, qua is qui spiritus actu caret &, soli literæ duragitur, in uetustate carnis peccati detinetur, non mortificato uetete ho-

mine, & nouitas spiritus sit, efficacia illa spiritus quæ credentes innouat, & regenerat, & efficit, ut in Christo sint noua omnia.

Itaque Christianorum est seruire deo & impelli, non ex litera tantum, sed ex spiritu dei. De illo habebimus infra cap. 8. Iuxta tamen non sequitur, literam spernadam esse Christianis, ut præposteri spiritus ex hoc & similibus locis colligunt. Alioqui male de scriptura loqueretur Paulus infra 15. & 1. Timot. 3. Neque enim aliud agit litera sacra scriptura, quàm spiritus S. impulsus, nisi quod efficacia caret sine spiritu dei. Neque spiritus Dei ita agit, ut litera medium & instrumentum contemnat. Ideo Apostolus scribit Timotheo, ut uacet lectioni 1. Timot. 4.

PER VETVSTATEM LITERAE.

Potest & sic intelligi, ut litera detur uetustas & spiritui nouitas, quem admodum dicitur testamētum uetus ante Christi aduentum & nouum, post factam redemptionem. Ideo scilicet quod uetus testamentum in tabulis lapideis per literarum sculpturam datum est, nouum uerò per missionem spiritus in corda credentium.

Itaque hoc sensu extollit Apostolus ministerium noui testamenti supra ueteris sacerdotium, quemadmodum & 1. Cor. 3. facit.

Quid ergo dicemus? lex peccatum est? Diligenter obseruat Apostolus, quid in specie ex dictis suis queant colligere aduersarij, illi quæ per occupationem studiose occurrit. Dixerat quædam, quæ imperitis & maxime maleuolis uideri poterant irreligiose de lege, imò blasphemè contra legem, quin magis aduersus legislatorem ipsum deum esse dicta, nimirum talia, quæ legi darent peccatorum causam, malitiæq; illam culparent: utpote.

1. Cap. 4. Lex iram operatur.

2. Item. Vbi non est lex, ibi non est transgressio.

3. Et cap. 5. Lex obiter subiit, ut abundaret delictum.

4. Et capite 6. Peccatum in uobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia.

5. Et cap. hoc 7. paulo ante hunc contextum. Cum essemus in carne, affectus peccatorum qui sunt per legem, &c. Horum occasione, ne relinquat improbis calumniandi materiam, disputationem de lege illiusq; sanctitate & effectu ingreditur, dicens.

Quid igitur dicemus? Vide prudentiam Apostoli. Disputaturus de legis effectu, ita orditur, ut qui nihil sit animo inimico, nihil contentiose, nihil suo pte iudicio, sed omnia quasi communicato consilio acturus. Proinde, non dicit, Quid ergo dicam? Neque, quid igitur dicetis uos? Sed, Quid ergo dicemus? Quasi dicat. Expendamus causam hanc legis communi consyderatione. Agitur enim commune negotium. Quæramus simul rei ueritatem. Iste sanè tractandi modus, qui & à Chrysostomo obseruatus est hoc loco, omnium est pacatissimus & ad agendam ueritatis causam accommodatissimus & utilissimus. Ita scilicet Apostolus aduersarium suum à studio contendendi auocatum ad quærendam ueritatem sibi adiungit, & inquirendæ causæ pacatè studiosum reddit.

Lex peccatum est? Quidam istud per metonymiam dictum esse scribunt, pro, lex peccati causa est. Hoc scilicet est, quod intelligebat Apostolus ex iam dictis sententijs illaturos pseudapostolos præposteros legis zelatores.

Abfit.) Antequam usum & effectum legis declaret, primum blasphemiam istam in legem Dei simpliciter ac diserte reijcit. Atque hoc pacto, statim ab initio auditorem sibi reconciliat, conceptamq; suspensionem animo illius eximit, eoq; uocat, ut iam securus de legis usu & efficacia secū dispiciat, uel certe differentem placide audiat.

Sed peccatum non cognoui nisi per legem.) Posteaquam blasphemiam legis pernerat, gauit, iam per particulam aduersatiuam subiungit quid de lege & illius efficacia sentiat. Deinde quid in culpa sit quod ea operetur lex quæ illi adscribit.

Est

A 1 Est autē efficacia legis duplex, una propria. 2 altera impropria per accidēs. 1 Propria est, quod dum bona præcipit & mala uetat, peccatum prodit, quod alioqui latet & ignoratur, dum quisque quod placet licere sibi putat, uel certe nihil habere mali arbitratur. Nam ea est corruptio non solum genij sed & iudicij humani. Aut saltem tantū in se mali habere quantū habet, nō uidet.

De ista legis efficacia meminit primo loco, cum dicit, sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Quasi dicat. Tam abest, ut lex peccati sit causa uel ministra, uel in se mala peccatoque cognata, ut nisi illa esset pestilens hoc malum, unde mors uenit in orbem, esset quidem & perderet, sed occultum et incognitū. Cum ergo lex malū illud intestinū prodat, & detestabile reddat, certe nō poterit dici quod illi faueat, quod cōmertiū aliquid cum illo habeat, sed necesse est, ut summopere illi aduersetur. Quicquid enim mādati malū uetando peccatū prodit, peccatū nō est. At lex hoc facit. Ergo lex peccatū non est.

Et uide, quā diligenter non dicat, sed peccatum cognoui per legem, id quod uerum quidem est, ut & alibi cap. 3. supra dixit, per legem cognitio peccati, uerū istam legis efficaciam nō ita potenter exprimit, atque quod dicit, sed peccatū non cognoui, nisi per legē. Voluit re omnino iustificare legē, ut quæ tam nihil habeat cōmertiū cum peccato, ut sola sit quæ illud prodat. Ista enim loquutio hoc in se habet, quod legi soli iudiciū peccati adscribit. Plus ergo est, peccatū nō cognoui nisi per legē, quā si dixisset, peccatū cognoui per legē.

1 Sed queri poterit, quomodo & qua ratione nulla re alia peccatum prodatur quam per legem. Responsio facilis est. Lex est norma iuste & ad uoluntatem Dei uitam instituendi. Nos uero corrupti sumus & animis & iudicio. Mox ubi accedit lex, apparet quā simus corrupti, proditur latens peccatū. Et ideo lex sola hoc potest, quia sola regulam adplicat uitæ rectæ & sanctæ.

Quare per solā
legem peccatū
prodatur.

B Quemadmodū artifex curuitatem & inæqualitatem materiæ non potest certius cognoscere, quā per applicatā regulā, ita habet etiā ista peccati cognitio.

2 Rursus quærendum uidetur, de qua lege intelligat Apostolus. Nam & hic uariarunt ueteres id quod & Chrysostomus annotat. Quidā intellexerūt de lege naturæ, quæ sit in omnibus mortalibus quasi canon quidam, ad id quod rectum est dirigens. Illi uidentur moti, quod peccatum à multis qui partim ante legem Moyli scriptam, partim extra illam uiuere, cognitum sit, nimirum iudicio legis naturæ. Quidam uero exposuerunt de lege lata in paradiiso. Vtramque sententiam reiicit & Chrysostomus ostendens, Apostolum loqui de nulla alia quā Moyli lege. Id quod subiectum exemplum de concupiscentia sumptum ex decalogo, deinde & Apostoli intentio, de libertate à lege Moyli ex professo disputantis satis declarat.

De qua lege lo-
quitur.

Sed quomodo lex Moyli sola hoc habet, quod peccatum prodit. 1 Primum ideo, quod certum est eam esse legem Dei, ut quicquid illi contrarium sit, pro certo peccato habeatur. Habet quidem lex naturæ eadē quæ lex Moyli, si ad moralia respicias, uerum ea quæ dicitur, non ita accipiuntur passim, ut ea quæ sint præcepta Dei. 2 Deinde lex Moyli ita spiritalis est, ut non solum crassa illa & externa peccata, sed malum ipsum intro latens arguat & prodat. 3 Tertio iram Dei & terrorem conscientiae adfert, dum peccatum ita prodit, ut doceat Deum offensum per peccatum æternam mortem minari. Atque hoc est uere prodere peccatū. Nempe non solū iudicare, quod peccatū sit, sed & maliciā & pestē, id est, dāmnū quoque illius manifestū reddere.

1 Lex naturæ uim suam exerere non potest propterea quod impeditur per affectuum uiolentiam. 2 Deinde peccatum, ut est internum & naturale malum. 3 Tertio, ut est mortiferum, non ita prodit, atque expressa illa & manifesta lex Dei, quæ data est per Moysen. Atque ideo supra dixit Apostolus peccatū fuisse in mundo ab Adā usque ad Moysen, uerū nō esse imputatū, cum non esset lex iuxta uulgatā expositionē. His de causis ego puto legi Moyli ab Apostolo nō solū hoc dari, quod peccatū prodiderit, sed & quod sola prodiderit.

Lex naturæ.

Annotandum est & hoc, quod omnem hanc disputationem de legis efficacia, ita

ctu, ita tractat, ut quæ de illa dicit, non dicat in uniuersum cum omnibus ita habere, sed se illa in seipso esse expertum. 1 Primum ideo. Ut admoneat, non nisi certa se & docta per experientiam de lege dicere. 2 Deinde ob id, ut reddat disputationem istam, alioqui Iudæis inuidiosam et acerbam mitior rem & tolerabiliorem. Quasi dicat. Posteaquam adhortatus sum ut quid de lege sentiamus, in medium proferamus, ego dicam simpliciter quæ mihi de illius effectu liqueant, quæ sit in me operata. Quod autem illa & in alijs operetur, ad eum modum, hoc relinquit auditorum iudicio & candori, nihil addubitan-
tans quia eadē experiantur & alij, quotquot legis dominio uere subditi sint.

Nam & concupiscentiam non nouissem, nisi lex dixisset, ne concupiscas.

Probat per exemplum, ultimi præcepti ex decalogo sumpti. Nam & concupiscentiam non nouissem, subaudi peccatum esse, nisi lex, &c. Non simpliciter. Nam concupiscentiam non nouissem, sed adiecta coniungendi nota, cum emphasi dicit, nam ne concupiscentiam quidem peccatum esse nouissem, cum illa tamen sit quasi radix quædam & fons omnium malarum cogitationum & actionum, nisi lex dixisset, ne concupiscas. Itaque recte August. intelligit Apostolum hoc præceptum, non ut est priuatum & singulare quoddam mandatum, sed ut generale exempli uice induxisse, quo sit reliqua omnia complexus. Nam cum nullum peccati genus admittatur sine concupiscentia mala, certe fieri nequit, ut peccatum uere agnoscat, qui radicem illius ignorat.

Atque ideo & hinc uidemus legem naturæ non hoc præstare, ut peccatum uere ac solide prodatur. Quis enim credat Apostolum legem naturæ caruisse? At tamen non illi sed legi Moysei dat iudicium istud peccati. Cum ergo hoc ascribat legi Moysei, quod concupiscentiam doceat esse peccatum, certe palam est, quod proprium sit eius peruersitatem naturæ nostræ, quæ est in corruptis affectibus prodere, ita ut aliunde illa nequeat deprehendi & cognosci.

Quæ in decalogo sunt specificandi gratia adiecta, quæ concupisci non debeant, omittit Apostolus. Nam erant nota Iudæis. Hoc ideo annoto, ne putemus Apostolum uniuersam concupiscentiam damnare.

Sed occasione accepta per præceptum, peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam.

Per rhetoricam translationem culpam aucti peccati reijcit in peccatum. Hoc est, in naturæ nostræ corruptionem & prauitatem. Atque ita docet abundantiam peccati supra non proprie sed per accidens datam esse legi, cum proprie omnis culpa mali sit peccati. Et quod supra dictum est affectus peccatorum esse per legem, rhetorica ista translatione exponit, docens excitationem maiorum affectuum esse quidem per legem, uerum non proprie sed improprie per accidens.

Altera legis efficacia.

Itaque iam alteram efficaciam legis tradit quam dixi esse impropriam. Non ergo dicit, præceptum occasione peccati operatum est in me omnem concupiscentiam. Sed peccatum occasione per præceptum accepta operatum est in me omnem concupiscentiam, id est, omne genus concupiscentiæ, uel ut quidam intelligunt, omnimodam, id est, plenam & consummatam concupiscentiam. Loquitur autem de præcepto illo: Ne concupiscas.

Occasione accepta per præceptum.) Quomodo? Dum præceptum uidelicet malum uetat, peccatum, id est, prauitas ingenij, magis iritatur & uehementius redditum inflammat concupiscentiam. Iuxta illud. Nitimur in uetitam semper, cupimusque negata. Sic interdictis imminet ager aquis. Hoc fit non uicio præcepti quod bonum est & recte mala uetat, sed culpa omnis est prauum ingenij. Ergo peccatum suo uicio occasionem accipit mali, quam lex non dat. Augustinus utitur similitudine torrentis, cuius cursus obice iniectio redditur uiolentior. Deploranda est hic malicia morbi nostri, quæ tanta est, ut etiã quæ bona sunt ad exitum sibi uertat. Hanc Apostolus in seipso agnoscit. Id & nobis faciendum.

Siquidem absque lege peccatum est mortuum.) Exponit, quomodo peccatum occasione accepta per præceptum operetur omnem concupiscentiam. Absque lege in-

Aquit peccatum est mortuum. Non dicit, peccatum non est, sed mortuum est, id est, non sentitur, vires suas non exerit, sese non mouet, non grassatur.

¹ Peccatū est mortuū, Chrysost. *ὁ καὶ τὸ γινώσκουσιν*. Non ita cognitū. Intelligit Apostolum loqui de proprio legis effectu, quo peccatū prodit. Quod si ita libet exponere, intelligendus erit Apostolus de ea peccati cognitione loqui qua ut offensio Dei cognoscitur. Ad eum modū exponit & Ambrosius, qui peccatū tū dicit esse mortuū, quando putatur, quod nō imputetur apud deū.

² Peccatum dicitur mortuum, quando ut dixi, nō solum non intentat conscientię iram Dei, sed & tanto impetu ad malum nō urget, quanto urget per legem iritatum. Vnde lex dicitur uirtus peccatī. 1. Cor. 15.

Ego autem uiuebam sine lege quondam. Hoc est, securus uiuebam, non urgebar in cōscientia per legem iudicio ac metu dei. Non enim intelligendus est Apostolus uel legem Dei ignorasse, cum sit sub ea natus & educatus, uel temerē illam reieciisse, cum de seipso dicat, quod uixerit irreprehensibilis in lege, supra coeuos suos, sed quod lex nondū efficaciam suam planē in ipso exercuerit, ut sit in adolescentibus, &c. De triplici aetate hominis, Ante legem, In lege, & libertatis à lege, in gratia, Augustinum uide.

Porro ueniente praecepto, peccatum reuixit, ego uerò moriebar.) Veniente praecepto, id est, Reuelata lege in corde, accensa luce legis & irradiante in interiora mea. Nam lex abesse dicitur, quando quid uerē exigat ignoratur, quando minae illius non sentiuntur.

Peccatū reuixit.) In speciem uidetur culpāre legem. Verum maximē illam commendat. Nō enim illa peccatū secū adfert sed dū prohibet, quasi excitat. Ut iam apertius et uiolētius agat. Id quod nō parū facit ad hoc, ut cognoscatur uis mali, cognita sit execrabilis, & impellatur aeger ad amplexandū medicū.

Ego uerò moriebar.) Hoc est, turbabar ac premebar iudicio Dei, & terroribus mortis enecabar. Nonnulli hoc, ego uero moriebar, faciunt esse oppositum ei quod dixit. Ego uiuebam sine lege aliquādo, ut sit idem atq; Ego cum lege Dei nō premerer, uidebar mihi pulchre uiuere, id est, securus eram, &c.

Et reperiuntur est mandatum, &c.) Iustificatio & purgatio legis, & accusatio peccati est: Quasi dicat. Ea est peccati peruersitas, ut mandatum quod est ad uitam, mihi fuerit ad mortē. Emphasis huius loci est in pronomine. Mihi. Nam non simpliciter mandatum ad mortem fecisse, sed sibi id usuuenisse dicit.

Nam peccatum occasione accepta.) Adhuc cauet ne culpa detur legi. Repetitio est prioris sententię & rhetoricę translationis.

Decepit me.) In Græco, est pulchra metaphora. *ἐξυπνέτησε*, id est, de uia deduxit. Confert peccatum latroni, qui uiatorem à uia abductum in auia, occidit. Aug. refert istam deceptionem ad maiorem oblectationem quæ in malo occasione legis exoritur.

Itaq; lex ipsa quidem sancta.) Conclusio est translationis, qua legi adscribit sanctitatem, iustitiam & bonitatem, ut sit cōmendabilis, uerum iustificandi uires non adscribit. Quare ponit particularem concessionem, *μὴ*, id est, quidē, qua ita quiddam datur, ut aliud auferatur: sanctam uocat legem Dei, id est, qua ita quiddam datur, ut aliud auferatur: sanctam uocat legem Dei, id est, diuinam, Deo consecratam, non humano ingenio inuentam, humanis legibus præstantem, si sancta est, non est causa peccati. Deinde uocat eam iustā. Ideo scilicet, quod iusta præcipit ac tradit. Quomodo igitur causa peccati esset? Tertio dicit eam esse bonam, hoc est, utilem & proficuum. Non ergo poterit esse noxia. Quantum itaque legem Dei commendat à sanctitate, à iustitia, à bonitate, tantum humani ingenij prauitatem, ut prophani, iniusti ac mali condemnat. Quasi dicat. Lex quidem ipsa sancta, iusta ac bona est. Quod uero tam abest, ut discipulos suos sanctificet, iustificet, ac bonos reddat, ut etiam per accidens peiores reddat, non illi sed peccato, id est, prauitati humanæ acceptum ferri debet, quæ tanta est, ut ex bono reddatur peior.

Ergo quod bonum erat, mihi factum est mors.

Iterum occurrit calūniā. Quia dixerat quidem legem esse bonā, & man-

datum bonum, præmiserat uero per mandatum se esse occisum, uidebat inde alteram calumniam pro ingenio Sophistarum orituram, quorum est ea quæ secundum quid dicuntur, rapere ut simpliciter dicta. Non dixerat se per præceptum occisum esse, sed peccatum inquit, occasione ex mandato sumpta occidit me per illud, id est, per mandatum. Et Paulo supra. Repertum est mihi mandatum cedere ad mortem. Dicit itaq; Ergo, inquiet hic quisquam, fateris quidem legem esse bonam & mandatū bonum, at tamen culpas eam ab effectu, dum impingis illi, quod te occiderit. Si te occidit, utut bonā dicas, nihilominus, mortifera erit. Si mortifera, ergo noxia. Si noxia, quomodo bona? Absint inquit.) Reijcit istam redargutionem. Nam structa est ex paralogismo, non uera ac solida collectione.

Imo peccatum.) Translatio est criminis. Sed peccatum inquit, subaudi, factū est mihi mortiferum. Vitanda est hic uiciofa distinctio, quam habet uetus interpretres, referens ista ad sequentia, cum pertineant ad ἀπαγορευτικόν, & contineant in se alteram partem propositionis, quæ est. Non lex sed peccatum adfert mortem. Nam duo agit Apostolus ista propositione. 1. Liberat legem à culpa illatæ mortis. 2. Transfert crimen in peccatum. Et eam translationem complexus est duabus hisce dictionibus, sed peccatum.

Vt appareret peccatum, per id quod bonū est, mihi gignere mortem, ut fieret supra modum peccans peccatum per præceptum.

Ratione diuini consilij tradit cur uoluerit Deus legem dare, cuius occasione peccatum non tolleretur, sed magis auctum & uiuacius redderetur. Ideo inquit, ut appareret, id est, manifestum ac dilucidum fieret tantam esse peccati uim ac malitiam, hoc est, tam nos esse corruptos ac prauos, ut etiam id quod bonum est, non solum hoc malum nostrum curare nequeat, sed magis ad mortem impellat. Itaq; oportuit peccatum reddi supra modum peccans per præceptum, id est, occasione præcepti oportuit excellentem peccati maliciam conspicuam fieri. Nam reuera magna sit prauitas morbi oportet, quando per medicinam non modo curari non sustinet, sed per illius occasionem uehementior etiam redditur.

1. Istam uehementem itaq; maliciam peccati in nobis, peruersissimam hanc humani ingenij corruptionem, uoluit Apostolus hoc pacto describere & ob oculos ponere, per id quod ostēdit legem sanctam, bonam ac iustam illi etiā ad auctiōnem mali celsisse.

Quemadmodum si uelis febrilem calorem, quanta sit peruersitate depingere, non poteris hoc melius præstare quàm si doceas illum frigida cuius natura est refrigerare, magis accendi, & uehementiorem reddi.

Huc facit quod legem commendat, asserens esse sanctam, iustam ac bonam. Nam per illud non solum calumniam effugit cōtemptæ legis, sed simul omnem mali causam ac culpam reijcit in magnitudinem peccati originalis, ex quo corruptum est ac deprauatum genus humanum.

2. Deinde, pulcherrime, licet clanculum, simul innuit, quod supra dixit, ex lege non esse iustitiam, non uicio legis, sed corruptæ nostræ naturæ.

Consilium
Apostoli.

Videbat Apostolus hæc duo, nempe ignorantiam mali proprii, id est, peccati originalis, & errorem iustitiæ ex lege quæsitæ, Iudæis remoras iniicere, ne ad gratiam regni Christi amplectendam aspirarent. Ideo uisum est illi tanta diligentia de magnitudine labis originalis, & de legis impotentia hoc loco disputare, atque ita obiectas remoras amoliri, utamq; ad gratiam Christi aperire. Non potuit autem uirtutem ac beneficium Christi magis illustrare, quàm quod ostendit illum genus humanum tanto malo tamq; uehementi label liberasse, cuius tanta fuerit malicia, ut nullo pacto potuerit curari, immo omnem curationem in peius uerterit.

Simile.

Quid dares ei præceptor, qui puerum ita mali ingenij, ut si à malo abarcere coneris, insanius in quæque mala ruat, si liberū permittas, suapte sponte omnis

A te omnis generis flagicia designet, ita reddat sua disciplina emendatū ac in-
nouatum, ut incipiat quæ gesserat detestari, & sic affici ad bonum, ut antea
afficiebatur ad malum.

Scimus enim quod lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, uenun-
datus sub peccatum.

Declarationem habent ista superiorum. Non eius quod dixit. Peccatum
gignere mortem. Nam id per se clarum est. Sed quod dixit illud fieri per pec-
catum quidem, at occasione sumpta ex lege, ex mandato, ex eo quod bonū
est. Hoc scilicet uidebat declarandū esse, ne sinistre captū pateret calumniæ.

Instituit autem declarationem istam argumento ex natura causarum sum-
pto per collationem, qua utriusq; & legis & corruptæ nostræ naturæ qualita-
tem, ingenium & naturam inter se confert, ostendens quantum à se inuicem
disideant ut clarum fiat, cuius culpa sit, quod ad mortem cedat id quod da-
tum erat ad uitam.

Est autem hoc studiose faciendum quoties mali quicquam non una ex
re sed ex pluribus gigni uidetur, ne causa mali efficiens detur ei, quod ad ma-
lum per se non facit, sed magis est, quod uere in causa est.

Malum hoc loco est, mors. Ad illius generationem concurrere uidentur
tria in hoc exemplo. 1. Peccatum uidelicet, id est, corrupta nostra natura, &
innatus ad peccandum impetus. 2. Deinde internus homo, iam regeneratus
& illuminatus. 3. Tertio lex Dei bona præcipiens, mala uetans. Iam si exacte
cognoscere lubet cuius culpa fiat, quod mors generatur, examinanda est sin-
gulorum natura, & uidendum quid ex istis ita habeat, & tale sit, ut ex se gi-
gnat mortem, quid ita sit, ut per se hoc facere nequeat.

Si quæras de lege dei. Illa ut mala non est sed bona, natura nō ad mortem,
sed ad uitam facit, mala uetans, bona præcipiens. Igitur illa culpa uacat. Hoc
est quod illam uocat sanctam, iustam, bonam, & spiritalem. Si quæras de in-
terno homine Pauli, ille condelectatur legi Dei, eo quod bona est, & bona
uult facere, mala odit de quo hoc capite habebimus. Igitur nec ipse in culpa
est. Relinquitur ergo, mali huius culpam solius esse corruptæ naturæ quam
peccatum uocat, cuius uis tanta est ad malum, ut per legem Dei non solum
non cohibeatur sed magis prouocetur, & uiolentior reddatur.

Calceis, hoc est lapidis incensi, ingenium est, ut si perfuderis frigida magis
æstuet: si calida, non item. In culpa est hic non aqua, cuius natura est refrige-
rare nō calefacere neq; lapis in se, qui natura frigidus est, sed latentis calor.

Idem uidere est in illis qui ardore febrili laborant. Illi nimio frigore
& calore agitantur & linguis exiccantur. Ista exiccatio fit uicio non fri-
goris sed calor.

Ita omnino habet in isto exemplo quod de se Paulus hoc capite adducit,
ad hoc, ut ex natura causarū per collationē declaret, quomodo per occasio-
nem legis bonæ, sanctæ, & spiritalis peccatū reddatur supra modū peccans
& mortem gignēs, cum hoc sit contra naturam legis quæ data est ad uitam.

INTERPRETEMUR IAM SINGULA

Lex spiritalis est. Cum omnino Apostolus loquatur de lege per Moysen da-
ta, ut patet in adducto decalogi præcepto, uidendum est cur eam uocet spiri-
talem, cum sit scripta in tabulas lapideas, & alicubi litera uocetur, uariāt hac
in re ueteres & recentiores.

Origenes dicit ideo spiritalem dici, quod sit allegorice exponenda,
ex quo sumpserunt theologī quidam, quod sensum mysticum in exponen-
dis scripturis uocant, sensum spiritalem, quasi literalis sensus sit carnalis,
quorum opinio ut ridicula est, maxime hoc loco, ubi agitur de præceptis
decalogi, & nominatim de non concupiscendo, ita magis est explodenda
quā argumentis refellenda.

Reliqui

Reliqui ueteres, ut Ierony. Ambr. Chrys. Athanasius, quemadmodum & A
 potior pars recentiorum, sentiunt ideo dici spiritalem, quod spiritalia præci-
 piat. In hoc tantum differunt, quod ueteres intelligunt spiritalia esse uirtutes,
 simpliciter ea quæ bona sunt, ut carnalia sint ea quæ sunt uiciofa, id est, corru-
 ptæ carnis opera, ad quem sensum uidetur facere locus Galat. 5. de operi-
 bus carnis & fructibus spiritus. Recentiores uero ideo tradunt legem spiri-
 talia præcipere, quod non simpliciter in genere tantum iubeat fieri opera
 bona, sed quod requirit puros cordis affectus, spiritum regeneratum, animi
 Deo addictum, ut non solum opere externo obediatur diuinæ uoluntati, sed
 ipsa mente tota, integra & sana diligatur, colatur, ac metuatur Deus, ipseque
 hominis spiritus quæ bona sunt amet. Sunt qui aliò respiciant. Non quod
 ista culpent aut reñciant, cum nihil repugnèt, sed quod putent causam hanc
 propius esse considerandam. Hi dicunt legem hic ab Apostolo ideo dici spi-
 ritalem, quod sit data ad uitam, apta scilicet ad uiuificandum. Nam dictione
 spiritus, cuius proprium opus est uiuificare, pro uita usurpari putant, ut spi-
 ritualis hoc loco idem sit quod uitalis. Intelligunt enim Apostolum mortis
 culpam ita uelle legi non posse adscribi, ut natura magis sit uitalis quàm mor-
 talis, atque ideo eam uocare spiritalem, quod sit doctrina spiritus ad uitam da-
 ta non ad mortem.

Hoc sensu non iam qualitas legis, qualitatè corruptæ nostræ naturæ, sed
 magis effectus illius opponeretur effectui peccati. De isto legis Dei effectu
 multa leguntur Psalm. 119. & 119.

Isti sententiæ nihil aduersantur quæ alibi de lege hac leguntur, ut quod
 sit litera occidens, ministerium mortis, & quod uiuificare nequeat, ut Gal. 3.
 Si data esset lex quæ posset uiuificare, &c. Nam ista non proprie de lege sunt
 scripta, sed per accidens. Infirmitas enim ista legis, quod non uiuificat, nec
 potest, est ex uicio carnis. Vt infra cap. 8. Lex infirmabatur per carnem. Ita &
 illud, quod occidit cum sit data ad uitam, est ex uicio peruersæ naturæ. Quod
 si cui ista sententiæ placet, per me licebit eam tenere, dummodo meminerit le-
 gem Dei quatenus est in litera, uim istam uiuificandi non habere, nisi acce-
 dat lex spiritus uitæ, de quo infra. Idest nisi per spiritum sanctum scripta fue-
 rit in cordibus nostris, cuius gratia & impulsu tales reddamur quales lex spi-
 ritualis exigit.

At ego carnalis sum.) Hoc est, diuersi ingenij sum ab eo, quod exigit lex.
 Quasi dicat, lex quidem ad uitam facit recte, iustitiam spiritus exigit, uerum
 ego plane deprauatus sum, ut illi obedire & respondere nequeam.

Carnalis esse dicitur is, qui concupiscentijs carnis deditus est, prauis ui-
 delicet & corruptis affectibus. Nam hic non damnatur creatura carnis, neque
 desideria illa quæ in carne sunt naturalia, sed magis corruptio naturæ nostræ,
 per quæ caro, in se bona, & creatura Dei, uiciata est & prauis affectibus sub-
 dita. Sed hac de re infra cap. 8. latius.

Venundatus sub peccatum.) Hoc quidam intelligunt adiectum esse declarandi
 gratia, quid sit esse carnalem. Nempe non idem quod esse hominem, sed esse
 peccato subiectum. Alij intelligunt dictum esse per modum exaggerationis,
 quasi non solum se dicat esse carnalem, id est uiciosum, sed lege quadam &
 ui ad peccatum cogente occupatum, ut sui iuris plane non sit, more manci-
 piorum, quorum & similitudine dicit se sub peccatum, id est, peccandi libi-
 dinem uenundatum esse, hoc est, hominem peccati captiuum. Quicquid sit,
 utraq; sententia uera est. Nam is est carnalis, qui sub peccatum uenundatus
 est, & carnalium ea est conditio, ut non solum ament mala, sed & ui quadam
 & tyrannide peccati nolint uelint ad peccandum rapiantur.

Quod enim ago, non agnosco.) Ista non pertinent ad id, quod dixit. At ego
 carnalis sum, quod de innata uiciositate dixit, sed ad id quod dixit se non
 agnoscere, non probare, ea quæ faciat, uidelicet mala. Declarat enim
 adductam mancipij similitudinem, quam ideo induxit, ut ostenderet se
 captiuum

A captiuum sub peccato, inuitum facere quæ mala sunt, conscientia ei interno homine reclamante & legi Dei consentiente. Hoc autem ideo facit, ut ob oculos exponat. Vim, malitiam & tyrannidem peccati, omnemque mali culpam in illud reijciat.

Ambrosius cum ueteri interprete legit, non intelligo. Et exponit his uerbis. Quod operatur non intelligit, quia aliud per legem se scire uidet, & aliud agere. Ambr.

Chrysostomus disputat, quomodo se dicat Apostolus ignorare quod malum faciat, cum nemo sit qui unquam plane ignoranter peccauerit, & ipse fateatur se facere malum, sed inuitum, magis autem consentire legi Dei, quod bona sit, quæ uerba certe sunt non eius qui nesciat se delinquere, sed qui omnino intelligat se contra legem Dei quod malum est facere. Concludit ergo Apostolum loqui non de omnimoda ignorantia, sed magis de tenebrosa quadam uertigine, qua se dicat obuolui, corripí, uiolentiamque pati, ignorantem quomodo subuertatur. Non quod non intelligat se subuerti & corripí ad malum, sed quod nesciat, quomodo id fiat quemadmodum & nos dicere solemus, si quando contra animi sententiam in factum aliquod rapimur, cum dicimus, ignoro quomodo ille uel ille cum ueniret, eo me corripuerit, cum tamen his uerbis non prætexamus ignorantiam, sed deceptionem quandam casumque & insidias obuuisse significemus. chrys.

Ad eum modum exponit & Ieronymus, per similitudinem hominis inebriati, dicens, quasi inebriatus consuetudine peccatorum, ignoro quod facio. iero.

VERVM QVOD SEQVITVR.

Non enim quod uolo, hoc facio, sed quod odi, hoc facio.) adiectum est declarandi gratia quomodo non agnoscat malefacta sua. Nempe quod non sentiat de intellectu, sed magis de uoluntate. Alioqui dixisset. Non enim quod intelligo facio, sed quod ignoro, hoc facio. Iam cum dicat se facere quod non uult, & quod odit, & quod uult & amat, non facere, satis apparet se non loqui de ignorantia, sed magis de eo, quod contra animi sententiam inuitus obediatur tyrannidi peccati, more mancipii, quod ad ea nolit uelit cogatur, quæ exigit libido tyranni. Non enim disputat hic aliud, quam de ui & tyrannide peccati. Itaque illud. Quod operor non agnosco, nihil est aliud, quam non approbo, non uolo, non placet. Quidam facere exponunt pro concupiscere.

Si uero, quod non uolo hoc facio, consentio legi, quod bona sit.

Iam colligit ex præmissis. Et primum colligit innocentiam tam legis Dei, quam interni sui hominis, utriusque causam mali adimens. Quasi dicat. Per id quod detestor mala, quæ inuitus contra legem Dei subinde admitto, manifestum est, quod legi Dei, ut bonæ, bonaque præcipienti consentiam, testimoniumque illi præbeam sanctitatis, bonitatis et iustitiæ. Quomodo igitur illi culpam mali adscriberem?

Est autem potentissimum testimonium quod legi datur, esse illam bonam, sanctam & iustam, cum datur etiam ab eo, qui contra eam delinquit. Per hoc enim ostenditur bonitatem legis adeo esse irrefragabilem & manifestam, ut non solum ij, qui contra eam non peccent, sed & ipsi peccatores cogantur eam agnoscere, ut ut contra eam delinquant, etiam tum, quando in eam peccant. Vide quam potenter se purget ab ea suspitione, qua premebatur, quasi legem Dei contemneret & damneret.

Nunc autem non iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatum.

Iam colligit quod alterum est in hac causa, nempe si lex insons est, insons est et internus homo legi consentiens, quis sit tandem in culpa, quod malum sit. Itē. Si quis roget, qui sit ergo, quid malum facis cum illud odias, et legi dei consentias? Respondet per translationem crucis non iam ego perpetro illud sed inhabitans in me peccatum. id.

id est, uicium corruptæ naturæ, uis illa ad malum rapiens.

Et ut tyrannidem istam & uiolentiam peccati euidenter exprimat, nō dicit, existens in me peccatum, sed inhabitans in me peccatum. Nam ostendit uerbo inhabitandi plenum in se peccati obtinere dominium, peccatum quasi sedem suam in se fixisse. Malum nusquam potentius regnat, quā ubi sedem fixit, id quod uidere est in tyrannis. Ita contrario modo dicitur Deus habitasse in medio Israël, eo quod in nullo alio populo bonitatem suam tanta euidentia declarauit atq; in isto, iuxta illud. Non fecit taliter omni nationi. Hoc sensu sapenumero uerbum habitandi in scripturis usurpatur. Cum itaq; uellet Apostolus declarare peccati in se uim & tyrannidem, dixit illud in se habitare, uelut in proprio domicilio, atq; ita plene regnare.

Noui enim quod non habitet in me, hoc est, in carne mea bonum.

Quia dixit, inhabitare, id est, regnare in se peccatū, probat illud per contrarium. Nempe per id quod certo sciat & expertus sit, quod in se non habet bonum. Cum ergo domicilium suum sciat uacuum esse à bono, necesse est illic habitare malum.

Et uide quā iterum caute utatur uerbo habitandi. Non dicit. Noui quod non sit quicquam in me boni. Nam unde alioqui approbaret bona, & detestaretur mala, consentiens legi Dei, quod sit sancta iusta & bona, si nihil in se boni haberet? Sed, noui quod non habitet in me bonum. Hoc est, quod id quod bonum est, non regnet in me, non potiatur imperio cum illud in se rapuerit peccatum, sitq; uoluntas, quod bonum est expetens, nō libera, sed infirma & coacta sustinens potentiam tyranni.

Deinde, diuidit se in carnem & spiritum, uel hominem externum & internum, ut doceat qua sui parte sedem fixerit tyrannis peccati, & qua malum ipse non operetur sed magis detestetur. Ideo illud, in me, exponit dicens, id est, in carne mea. Intelligit autem per carnem hominem externum, animalem illum, qui quæ Dei sunt, non sapit. Ne crassam illam carnis substantiam tantum intelligamus, sed magis totum hominem cum anima & corpore, quatenus ex carne & semine masculi natus est, labe peccati originis uiciatus & corruptus.

Et hoc quoque cautionem Apostolicam respicit, quod non dicit carnem suam operari malum, sed peccatum in carne inhabitans, ne creaturā Dei bonam damnare & hæreticis errorum ansam dare uideatur.

Nam uelle adest mihi, at ut faciam bonum, non reperio.

Declarat habitandi uerbum, quatenus dixerit in se non habitare bonum. Quasi dicat. Voluntas quidem ad bonum inclinatur, atque hæc inus est in me bonum, uerum non ita, ut quod bonum uolo præstare possim. Eam facultatem in me non reperio. Itaque bonum in me non habitat, id est, regnat, sed peccatum.

Ambrosius istam uoluntatem ad bonum tribuit naturæ humane, id quod sane est intelligendum & caute legendum, de natura humana qualis uel primum est instituta & condita diuinitus, uel postea per gratiā restituta. Nam ut est uiciata per peccatum originis, non solum non facit quod bonum est, sed ne approbat quidem, quin magis abhorret, instar febricitantis cui etiam dulcia amara uidentur.

Et Apostolus ipso uerbo adiacendi respicere uidetur ad primordia celestis gratiæ, unde acceperat, ut approbaret bona, detestaretur mala, consentiret legi, dissentiret peccato. Non enim dicit, Nam mihi agnatum est, sed adiacet *παρρησια*, quod bonum uolo & malum odi.

Non enim quod uolo facio bonū, sed quod nō uolo malum, hoc ago.

Repetit superiora, probans quod dixit facultatem faciendi bona se non reperire in se ab effectu ipso. Cum enim placerent bona, uelletq; bonum cupide

A pīdē facere, displicerent mala, nolletq; ea admittere, & tamen bona non faceret, faceret uerò mala, quid aliud relinquitur quàm, licet adesset uoluntas ad bonum, non adfuisse tamen præstandi facultatem? Nam omnino actus, qualiscunque ex uoluntate sequitur, si adsit facultas faciendi. Ita enim com parati sumus, ut feramur in ea quæ lubent. Quod si diuersum sit, in causa est imbecillitas præstandi, quæ est ex potentioribus & alio cogentibus im pedimentis ac remoris.

Si uerò quod ego non uolo hoc facio, non iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatum.

Resumit conclusionem, qua culpam omnem etiam antea in peccatum transtulit. Quali dicat. Itaque manifestum est culpam malī huius, unde mihi obtrigit mors, nec ex lege esse, neque ex animi mei sententiā, sed ex ui & maliciā inhabitantis in me peccati. Vnde liquet me uenditum esse & capti uum sub peccato, unde omne hoc malum nascitur.

Ad dilucidiorē causæ istius declarationem, id quod & ab alijs annota tum est, obseruandi sunt tres gradus sanctorum per quos ad pietatis perfe ctionem diuinitus ducuntur.

oseruatio.
Tres gradus
sanctorum.

1. Primus eorum est, qui inslar ebriorum sopito aliquandiu omni et iudicio & affectu bono, in peccatis uiuūt, nondū affectū suum in illis agēte lege dei.
2. Eorum est, qui utcunque ad se reuerſi, illuminato iam iudicio rationis & immutato affectu quod bonum est cupiunt, atque ita legi dei consentiunt & condelectantur, & malum detestantur quidem, uerum præualente adhuc peccati tyrannide, ad mala trahuntur inuiti, ideoq; bonum quod probant cupiunt & uolunt, non faciunt, malum quod odiunt & fugiunt, hoc faciunt, reclamante conscientia, & longē aliud dictante animi sententiā. Plutarchus de uirtute morum, uerum quidem dicit, quod queritur ad hunc modum. Hei hei coelitus inuectum est hominibus hoc malum, quod quum quis meliora uideat probetq; deteriora tamen sequitur. Nam reuera hoc ita habet. Non est tamen hoc malum coelitus inuectum, sed ex naturæ corruptione. Nisi ex ponas iuxta illud, Conclufit Deus omnia sub peccato, ut omnium misereatur.

B Ad hunc gradum referenda sunt, quæ Paulus hic suo exemplo disputat. In isto regnat colluctatio carnis & spiritus. imò dominium adhuc caro ob tinet, reluctantē quidem spiritu, sed nondum præualente. Spiritus agno ſcit uoluntatem Dei & probat. Agnoscit exitiosum esse, delinquere contra dominum. At caro contrā, quæ iucunda sunt, esse persequenda & usurpan da. Cum ergo dominetur in carne libido peccandi, fit ut iudicium spiritus succumbat, præualeat uerò sensus carnis, atque ita contra animi sententiā in peccatum ruatur. Et quod hic dico, de sensu iucundo carni, idem sentien dum est de sensu timoris, per quem aliquando iudicium rectum spiritus suf focatur. Exemplum sunt adulterium Dauidis, & negatio Petri.

Anabapt.

Perstringendi sunt hic Anabaptistæ quidam impostores, qui peccata sua excusantes, dicunt. Non ego, sed caro mea facit hoc, interea omnium iudi ces & contemptores.

3. Tertius eorum est, qui domita & uicta per spiritum sanctum peccati ui & maliciā, in libertatē iustitiæ adserti sunt, ut iam non obediāt legi peccati, sed legi spiritus regnantis in membris ipsorum, & habeant utranq; & uolendi et perficiendi facultatē, de quo gradu aget capite sequenti, in quo planē decla rabitur uirtus et gratia Christi, actusq; & opus spiritus sancti in credentibus, de quo prophetæ plura ad nouum testamentum prospicientes prædixere.

SIMILE FORNICATORIS.

Habent autem isti gradus nō secus, quàm si uideas hominem fornicatio nis spiritu aliquandiu raptum, scortum quoddam immundum deperire, reie cio omni pudore, iudicio recto, & affectu honesto, quem, donec talis est, nul

lis queas rationibus ad odium immunditiæ & amorem pudicitiae reuocare. **A**
 Deinde posteaquam æstus ille libidinis aliquantisper inclinauit, uideas in se reuersum agnoscere quidem turpitudinem malæ, atque nonnihil pudore affici, detestariq; scortationem suam, & de matrimoniij honestate cogitare, uerum nondum planè recepturi canere, neque desistere posse, eo quod adhuc rapiatur longe consuetudinis uis & habitu iam contracto, sed reclamante, licet frustra, conscientia, contra mentis intentionem pristinas scortandi spurcitiæ sectari, ut liceat intelligere non ipsum hoc facere, sed præualens in carne ipsius malum.

Tertio uero gradu, cum iam extingui cœpit feruor libidinis, & altius radices agere amor honesti, & detestatio immunditiæ, tum primum cernas illum in uniuersum ualedicere pristinae spurcitiæ, seseq; matrimonio honesto totum addicere, & iam nō solum uelle, sed & posse quod primum ne uolebat quidem, & postea cum uellet, nondum poterat.

Ad istum omnino modum habent & gradus illi per quos sancti ad libertatem spiritus ducuntur. Non potest autem cuiquam ex ipsis certum tempus adscribi, cum omnia hæc agantur inscrutabili iudicio & sapientia dei.

Secundi ordinis exemplū usurpat hic Apostolus, propterea quod in illo liq̃uid ostenditur uanissimam esse fiduciam, quam Iudæi sibi de iustitia ex lege acquirenda conceperant. Nam in isto gradu lex omnibus intentatis uiribus nihil aliud agit, quàm ut malum reddat peius, & cōscientiam reddat anxiam & afflictam, tam abest ut pacificare coram Deo ualeat.

Reperio igitur legē, uolēti mihi facere bonū, quod mihi malū adiacet.

EXPOSITIO.

Pertractata iam & excussa hac caussa, de ratione et effectu legis Dei, deq; ui & tyrannide peccati, ad finem tendens, conclusionem molitur, quam ducit ex præmissis quidem, uerum suo more adiectis rationibus & propria experientia iterum probat & declarat. Dicit itaq;.

Reperio igitur legem.) Locus iste omnino obscurus est & uariè expositus. Origenes nō hic tantum desyderat in Apostolo absolutiorem eloquutionem. Et cum illo nonnulli alij putant hic Paulum non satis expressisse quod dictum rus erat. Videtur enim de lege aliquid uoluisse dicere, quod tamen non expressit, ut necesse sit aliquid subaudire, non expresse positum ad hunc forsan modum. Comperio igitur legem Dei hoc mihi conspicuum reddere, quod malum mihi, bonum facere uolenti, adiaceat. Atque ita una dictione adiecta uidetur ista obscuritas tolli posse. Erasmus lucem illi adhibuit per præpositionem per, cum ita uertit. Reperio igitur per legem, quod uolenti mihi facere bonum adiaceat malum. Verum in ista lectione uidetur abundare pronomen mihi, quod semel positum satis esset, nisi sit geminatum propter geminum hominem in Paulo, ut cuique situm tribuatur, interno bona uoluntas, externo adiectum malum.

Hac sententia Apostolus ita colligit. Itaque hac caussa undique & diligenter examinata, hoc in summa quàm certissimè per legem, quasi Lydium quendam lapidem comperio, quod, dum bona quæ lex præcipit, appeto & facere uolo, malum mihi adiaceat, hoc est ubique concurrat ingenij mei prauitas, & mali libido, in diuersum rapiat.

Sunt qui dictionem legis, hoc loco, non de lege Dei, sed magis de peccati ui & tyrannide ad malum rapiente exponant, quasi dicat Apostolus. Inuenio igitur uel experior legem (uidelicet in carne mea) & coactionem quandam, ex qua nolim uelim, ad malum rapior, utut bonum facere cupiam.

Prior sententia magis quadrat præcedentibus, quibus docuit quomodo per legem sit cognitio peccati.

Posterior uero prospicit ad sequentia, quæ legem peccati exponunt. Non tamen ita, ut nihil faciant cum proximè præcedentibus, in quibus ostendit se

^A dit se facultatem faciendi boni non habere.

Condelector enim legi Dei, secundum internum hominem.

Præcedenti sententia duo dixerat. Primum, quod habeat uoluntatem faciendi bonum. De quo & aliquoties antea meminît, quod bonum uelit, & quod legi dei consentiat, & quod malum nolit.

² Alterum, quod bonam istam uoluntatem impediât malum corrupta natura, quod experiatur sibi adiacere.

Iam ista duo per immorationem amplius declarare instituit. Quod itaque dicit, Condelector enim legi dei, secundum internum hominem, pertinet ad primum membrum, quo dixit se uelle bonum facere, quod ista subiecta declaratione illustratur, & docetur Primum, unde habeat istam uoluntatem ad faciendum bonum. Nempe non ex naturali inclinatione, ut quidam dicunt, hoc omnibus inesse mortalibus, ut ratione ducantur ad appetendum ea quæ sunt bona & honesta, sed ex condelectatione legis quæ certè non potest naturale & generale donum esse, sed omnino est opus gratiæ dei in electis. Animalis enim homo, non sapit ea quæ Dei sunt, imò ne potest quidem. Cor. 3. Si non intelligit, quomodo consentiret legi dei, quod bona sit. Imò quomodo delectaretur illa? Reperias enim forsitan qui rei bonæ, quam agnoscant & fateantur esse bonam, tamen non cōdelectentur. Rectè itaq; ei quod dixit se bonū facere uelle rationis uice subiecit, Condelector enim legi dei.

² Deinde, quoniam uidebatur sibi ipsi non consentire, quod toties asserit se bonum uelle consentire legi, & mala derectari, cum tamen adiungat se mala facere & malum sibi adiunctum habere, quæ in uno & eodem stare non posse uideri poterant, ideo adiicit, secundum internum hominem, ostendens qua sui parte uel quatenus sit animatus ad faciendum bonum. Intelligit autem per internum hominem, non animam uel spiritum tantum, sed totum hominem, quatenus cōstat et anima & corpore cum omnibus suis uiribus. Vocatur enim totus homo iuxta quod affectus est. Si uiuit & afficitur innouatione spiritus, ita ut mens & ratio ductui spiritus obediat, iam totus homo cum corpore & anima spiritalis, nouus, internusq; uocatur. Si uerò afficitur uetustate carnis & ex corrupto iudicio & appetitu uiuit mens hominis, nulla renouatiōis luce perfusa, externus homo propterea quod externis tantum & carnalibus delectetur, appellatur.

Veteres per internum hominem, hoc loco, intelligunt rationem, animum, mentem, cui dant naturalem lucem cognoscendi & affectum approbandi & appetendi bonum & honestum, fugiendiq; malum. Recentes fere omnes reclamant, & per internum hominem hic intelligunt nouam creaturam, asseruntq; Paulum ista de se non, ut in naturali adhuc & animali iudicio & affectu agente. Sed iam conuerso scribere.

Hoc liquet. Quod hic uocat internum hominem, secundum quem se dicit condelectari legi Dei, idem infra uocat mentem, & consensum istum ac condelectationem in legem Dei rapientem, uocabit mox legem mentis suæ. ex quibus quidem certum est, quod ueteres dicunt internū hunc hominem esse animum, mentem, siue rationē. Verum iuxta non sequitur quod sit mens ut est adhuc animalis, nondum cōuersa, nondum spiritu dei illustrata & purgata. Illa enim certè & si simulet aliquando consensum legis dei, condelectari tamen illi reuera non potest. Proinde malo cum recentioribus internū hominē Pauli intelligere nouam creaturā, mentē regeneratā & fide purgatam.

Video uerò aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris meis.

Declarauit ingenium interni hominis, cuius iudicium & affectus sunt ad bonum, condelectantis legi dei. Iam subiicit declarationem corruptæ naturæ, peccati originis, uiciosæ & peruersæ libidinis, cuius culpa fit, ut du-

ctus ille interni hominis ad bonum præpediatur, & homo captiuus sub peccato detineatur. Dicit itaque, Sed uideo aliam legem in membris meis.

Lex. Ad intellectum uero huius loci, primum obseruandum est quomodo dictione legis Apostolus hic utatur. Non enim usurpat eam hoc loco pro scriptura aliqua, uel scripto mandato aut statuto, sed per metalepsin, pro uis & coactione, cui subiiciatur quisquam ad obtemperandum, quemadmodum statutis legalibus subiiciuntur subditi ciues, ut faciant quæ illa præcipiunt. Itaque lex membrorum, lex mentis, lex peccati, nihil aliud est, quam actus, impetus, & uis uel uolendi, uel nolendi, uel affectandi, uel abhorrendi, suadendi uel dissuadendi, impellendi uel retrahendi, quæ est in membris, mente, & peccato in carne nostra inhabitante, ut lex mentis sit dictamen illud & iudicium mentis illuminata, præcipiens quæ bona, & uetans quæ mala sunt, lex uero peccati sit imperium libidinis prauæ, uel libido ipsa peccandi, praua & peruersa uoluptas.

Lex membrorum. Lex autem membrorum, quam hic facit ministram & quasi satellitem legis peccati, unde captiuamur sub legem peccati, quid hic sit, non possum certo definire. Neque uideo quid certi colligendum sit ex his qui hanc Epistolam exposuerunt. Quidam hanc legem membrorum ita exponunt, ut nihil differat à lege peccati, quasi idem sit lex ista membrorum captiuans sub legem peccati, quod lex peccati.

Orig. Origenes dicit esse concupiscentiam & desideria carnis, eo quod certum sit illis nos ad peccandum rapi, uerum ex lege peccati nihil facit aliud, quam peccatum ipsum, & de peccato ita loquitur, quasi de externo quodam peccati opere: cum certum sit peccatum hic ab Apostolo magis uicium ipsum corruptæ naturæ, labemque originis uocari, quam aliquod externum malefactum. Quod si sequimur Origenem, ut dicamus legem istam membrorum esse concupiscentiam carnis, uidendum est quid uocemus peccatum, deinde quid legem peccati. Videtur enim aliud quid esse peccatum, à lege ipsius.

B Dicam itaque quid hic sentiam, aliorum sit iudicium. Primum, legem membrorum intelligo uim illam, & impulsam, quo aguntur membra nostra (uoco autem membra hic non solum oculos, aures, manus pedes, linguam & reliqua externa corporis organa, sed animi quoque uires) cui membra obediunt iubenti & agenti. Ea uis in homine spiritali est regenerata, in carnali uiciosa uoluntas. Non enim inuenio aliud, unde regantur membra nostra, nisi ex imperio uoluntatis. Quia ergo hic loquitur non de interno, id est, nouo & spiritali, sed de externo & carnali homine in cuius membris dicit se uidere aliam legem, quæ repugnet legi mentis, uidelicet iam illuminatæ ac renouatæ, puto legem istam membrorum non noui sed ueteris hominis esse peruersæ uoluntatis imperium, cui mirum in modum obediunt ipsa membra, ita ut antequam intelligas, iam illi ministerium obsequentissimè exhibuerint. Hanc peruersam carnalis hominis uoluntatem nihil impedit cum Origene uocare concupiscentiam, ut eius contrarium sit alia concupiscentia quæ est mentis renouatæ & spiritus, de quo Galat. 5. Caro concupiscit aduersus spiritum & spiritus aduersus carnem, hæc enim sibi ipsi aduersantur ut non quæ uultis faciatis. Utrobique uoluntas, utrobique concupiscentia, quareruntur uel interni uel externi corporis membra, illuc ad legem Dei istuc ad legem peccati. Ista dominans membris uiciosa uoluntas, uel si mauis concupiscentia, ideo lex membrorum dicitur, quod in illis dominetur, ita ut non faciamus quæ uult lex mentis.

Lex peccati. Deinde de lege peccati ita sentio. Primum, peccatum intelligo hic nullum aliquod externum opus, neque aliquem affectum animi, neque iram, neque odium, neque amorem, neque gaudium, neque timorem, neque concupiscentiam, sed unam istorum omnino corruptionem originalem, quæ est ex traduce Adæ propagata in nos. Quemadmodum maliciam & peccatum arboris malæ non dicimus esse uel fructus, uel folia, uel corticem, uel stipitem, uel

A uel humorem, uel uenas humorum sed corruptionem magis & infectionem humoris, quæ est, ex radicibus, unde proueniunt mali fructus. Ita uidelicet & hoc loco peccatum est, infectio illa & corruptio originalis qua uiciati sunt omnes nostri affectus, qui ut naturales sunt, ita mali non sunt. Neque enim malum est concupiscere, cum et spiritus concupiscat, neque malum est irasci cum frascatur & Deus, humano more loquendo, neque odium malum est, cum Dauid. Perfecto odio prosequutus sit hostes Dei, sed istorum & aliorum affectuum & desideriorum peruersitas, est peccatum, est malum quod sibi ad se se dicit Apostolus.

Legem uero peccati huius, nihil aliud intelligo, quam uim & efficacem ipsius potentiam. Si enim esset in nobis infirmum peccatum hoc, id est, corruptio et uiciositas affectuum, ut non cogeret nec raperet in obsequium suum, membra nostra lex illi adscribi non posset cum deesset obedientia, & esset nihil aliud quam emortuum quoddam malum.

Itaque meo sensu lex membrorum captiuans externum hominem sub lege peccati, est uiciosa illius uoluntas uel concupiscentia peruersa, ideo lex dicta quod uim faciat & captiuat.

Peccatum est infectio & corruptio carnis nostræ, affectuumque naturalium, quo extra statum & conditionem naturæ rapiuntur & peruertuntur.

Lex peccati, est infectionis & corruptionis huius uis & uolentia, uel libido peccandi.

Sunt qui legem membrorum dicant esse uim & potestatem Satanae quam in nos habeat à peccato originali, & qua dictus sit princeps huius mundi.

Miser ego homo. Quis me eripiet ex corpore mortis huius?

B Deplorationem cum exclamatione intermiscet isti disputationi antequam inferat finalem conclusionem, qua uidelicet exprimit angustiam animi captiuitatem istam & peccati tyrannidem sentientis ac gementis. Vocat autem corpus mortis, corpus illud peccati, ueterem hominem, peccato et morti obnoxium. Ut mortem hic intelligas æternam illam, quæ peccati stipendium est.

Quamquam putem mortem hic propter adiectam specificationem, qua non simpliciter dicit, ex corpore mortis, sed mortis huius, nihil aliud esse, quam captiuitatem istam quam deplorat, quæ certe homini spiritali & legi dei condelectanti omnium est amarissima & ipsius mortis instar. Quemadmodum & nos Germani solemus ea mortem uocare, quæ summopere detestamur quidem, sed interea effugere nequimus, *Das weill mir s bitter tod sein*. Sic Susanna dicebat, si hoc egero, mors mihi est.

Quod autem non tantum dicit, Miser ego, sed addit, homo, habet emphasis, unde admonemur istam miseriam esse humanam, intelligamusque quid sit esse hominem.

Quod autem exclamat & suspirat pro liberatione, & ereptione, dicens, quis me liberabit, non solum indicium habet animi angustiatum & libertatem suspirantis peccatique seruitutem detestantis, sed & inuictam & insuperabilem peccati tyrannidem notat, ex qua nequeat sese eripere, quisquis illi subiectus est. Imo etiam hoc habet quod ostendit infirmitatem legis quæ hominem, sibi consentientem & condelectantem à ui peccati liberare nequeat, ut necesse sit alio respicere.

Videmus hic quanta sit membrorum nostrorum captiuitas, quam mortem uocat Apostolus & summam miseriam.

Regnant in nobis duæ potentissimæ ac saeuissimæ leges.

¹ Prima est ipsa concupiscentia, quæ hoc est uolentior, quod imperat non quæ sint carni iniucunda, sed plane iucunda & quæ ultro affectantur.

² Altera est corruptio & uiciositas affectuum, libido quædam delinquendi, ita potens et late dominans, ut ministram habeat ipsam concupiscentiam, qua in ipsius dominium captiuamur, & hæ duæ potentia fortissimæ sedem suam

Homo.

Quis me eripiet.

OBSER. I.

suam fixerunt non extra nos sed in nobis ipsis, idque non in cute & crinibus, sed ipsis affectibus, imo sede affectuum precordijs & intimis medullis. Quare quis subditorum tantos tyrannos excutiat?

OBSER. II.

Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius. Videmus hic ingenium piorum, quanto dolore deplorent istam peccati seruitutem, quam sustinent nempe tanto, ut eam mortis & summæ miseriæ loco ducant. Ille dolor non reperitur in homine animali. Tenebricosum illud uiciata naturæ lumen, quando uideret istam miseriæ? Caro stupida quando sentiret? Non sentiens quando deploraret, cum illa delectetur etiam? Videmus quid agant carnales, quibus miseria est, quod nequeunt satis indulgere carnis affectibus, tam abest, ut hanc miseriæ miseriæ loco habeant.

Gratias ago Deo, per Iesum Christum Dominum nostrum. Mira & repentina affectuum conuersio. Iam deplorauit se esse miserum & captiuum, & mox gratias agit. Hinc uidemus Paulum usurpare personam suam, non eam quam tunc cum hac scriberet gerebat, sed quam antea gesserat.

Gratias agit, ut liberatus, Deo ut à quo hoc beneficium acciperat, addit per Christum tanquam mediatorem. Non potuit dicere, Gratias ago Deo per legem ipsius. Nam per illam non erat ab hac miseria liberatus.

Liberationem hanc declarabit cap. sequenti.

Itaque idem ego, mente quidem seruius legi Dei, carne uero legi peccati.

Conclusio ista est præmissæ disputationis, quam commodum seruauit & deplorationi postposuit. Suo loco enim exclamauit, nempe cum recederet ipsam miseriā: sunt autem ista referenda ad personā, ut dixi, quam antea gesserat.

OBSER.

Docent nos ista, quæ sit seruitus arbitrij nostri, siue respicias nouum siue ueterem hominem.

CAPVT VIII.

Arg. Cap.

STO capite Apostolus copiose describit, quid nobis attulerit meritum Christi, qui in Christo sumus, & quid in nobis operetur spiritus Christi, quæ sit gloria filiorum Dei quā expectamus, quantæque fiducia et securitas Christianorum, qui pro se habent & patrem et filium, quæ miro modo nobis non solum beneficium Christi declarant, sed & ad quauis aduersa pro fide illius ferenda seruiunt.

Nulla igitur nunc est condemnatio his qui in Christo non secundum carnem sed secundum spiritum ambulant.

Ingreditur isto capite Apostolus post declaratum usum legis & uim peccati, prædicationem & commendationem gratiæ regni Christi, in illis qui in Christo Iesu sunt. Et ut antea descripsit conditionem hominis legali spiritu uiuentis, ita nunc eius qui Euangelico spiritu præditus est declarat. Dicit itaque. Nulla igitur, &c. Quare? Referendum est istud exordium ad gratiarum actionem capituli præcedentis, qua dixit, Gratias ago Deo meo per Iesum Christum Dominum nostrum. Nam illa ostenderat se per Iesum Christum liberatum esse à corpore mortis eius de qua querebatur. Recte itaque intulit, dicens, igitur, quoniam Christi me gratia ab ista peccati ui & morte liberauit, propterea quod illius sum, sequitur nullam condemnationem esse illis qui sunt in Christo Iesu.

Notandum est autem, quod non dicit. Nihil condemnabile, quemadmodum uersiones Germanicæ habent, fere omnes quotquot uidi, Nichts verdamlichs, aut *nothing damnable*. Nullum peccatum, sed *nothing unchristian*, id est. Nulla condemnatio. Non enim dicit in Christianis nihil esse amplius peccatorum, nihil quod damnari queat in se, id est, damnabile sit, sed esse illos condemnationi, quæ peccato competit, exemptos, id quod nihil est aliud quam esse sub gratia Dei, quod Christus Ioh. 8. dicit, non uenire in iudicium in se credentes. Habent quidem & sancti reliquias in se peccati, uerum extra condemnationem sunt, propter gratiam Christi, propter remissionem peccatorum, quam & ipsi quotidie per Christum credunt & orant. Aliud est condemnari, & aliud condemnabilem esse. Nemo

talis

A talis est apud Deum, qui non sit condemnabilis. Non tamen omnes condemnabiles apud eum condemnantur. Proinde paraphrasis Erasmi hoc loco caute legenda est quæ sic habet.

Quod si nunc nonnulli etiam reliquæ præstinae seruitutis resident in nonnullis Christianis, tamen eas pio studio superabunt, neq; pertrahentur nolentes ad graue crimen ullum, ob quod damnari mereantur ij, qui semel Iesu Christo per fidem ac baptismum sunt insiti. Hic apparet hunc doctum uirum, uelle ideo nullam esse condemnationem Christianis, quod gratia & uirtute spiritus sancti conseruentur ne peccatum aliquod grande admittant, cuius merito cõdemnabiles esse possint, quod quàm uerum sit iudicet alij. Nolo de tanto uiro iudicare, sed admoneo ut ista caute legantur.

nonnullis
Christianis.

Obseruandum est initio huius capituli, quid ex quo inferat. Nempe ex eo quod dixerat se à Deo per Christum à corpore mortis liberatum esse, colligit Christianis nihil esse damnationis, ubi uidemus in causa gratiæ & salutis quæ per Christum est, nihil esse discriminis inter Apostolũ & quemuis fidelem. Alioquin male inferret Apostolus ex suo exemplo. Ad eum modum exponit ad Timotheum quoque gratiam sibi collatam per Christum esse exemplum quid expectare debeant in Christum credentes. Et propheta David plerumq; suo exemplo bonitatem Dei cõmunem facit omnibus in illũ sperantibus.

OBSER. I.

Habemus etiam hoc loco declarationem de peccatis mortalibus & uenialibus, ut uocant. Videlicet peccata mortalia et uenialia non esse discernenda secundum uel qualitatem uel quantitatem admissorum, sed magis secundum differentiam admittentium. Refert hic non quantum, sed à quo peccetur. His qui in Christo sunt peccata sunt uenialia non mortalia. Quare? Quia non peccant grauiter. Non, sed quia sunt in gratia. Alioquin & ipsi grauiter delinquant. Imo si recte reputes peccata eorũ qui cognitionem Christi adepti sunt & gratiam spiritus. S. receperunt, maiora sunt, quàm eorũ qui secus habent. His uero qui extra Christum sunt omnia sunt mortalia. Quare? Quod soli illi tam grauiter delinquant. Non ideo, sed quod non sunt sub gratia, sed sub morte & ira Dei, iuxta illud: Qui non credit ira Dei manet super ipsum. Et si non credideritis in peccato uestro moriemini.

OBSER. II.

Qui non secundum carnem, sed: Secundum spiritum ambulant.

Cur istud adiecit? Quidam hoc instar adiectæ rationis ad id referunt, quod dixit, nullam esse cõdemnationem, Christianis, quasi uelit Christianos ideo esse extra condemnationem, quod illi secundum spiritum, non secundum carnem ambulent.

Alij, quod uerius est & gratiæ Christi uicinius, legunt hoc, ut adiecta declaratione, uel si mauis, cõditione Christianorũ, declarande uidelicet eius particule gratia, qua dixit, qui in Christo sunt, quasi uoluerit Apostolus ista adiectione declarare de quibus Christianis loquatur & in quibus uerũ sit quod dicit Christianis nullam esse condemnationem. Videlicet non illis qui inani magis opinione fidei q̃ uera fide in Christo sunt, qui adhuc secundum carnem ambulant, et non secundum spiritum, sed ijs qui spiritu incedunt, hoc est, qui spiritu dei reguntur. Id quod infra aperte dicit. Qui spiritũ Christi non habet hic non est eius.

Ista sententia pia est & Christiana, prior non item. Non enim propter nouam aliquam qualitatem quam in nobis operata sit gratia spiritus. S. extra condemnationem sumus, sed propter solam gratiam Dei, quam fide Christi apprehendimus. Ideo scilicet salui sumus quod in Christo sumus. Mors Christi nos saluat. Interea tamẽ hoc uerum est quod illi qui in Christo sunt non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. Non tamen ideo sunt salui, sed ideo spiritu Dei reguntur, quod gratia Christi saluati sunt.

Quid est autem ambulare secundum carnem, & ambulare secundum spiritum.

Vide August.
de ciuit. Dei lib.
14. cap. 2. et 3.
Caro.

Carnis uocabulo Apostolus hic intelligit animalem hominem, totã corruptam naturam, non solum quod ad lasciuiam et uoluptates, sed & quod ad rationem animalis hominis attinet, quatenus est extra Christum, & spiritu

Dei destitutus, ut secundum carnem ambulare, sit uiuere secundum ductum & imperium corruptæ naturæ, corruptorū affectuum, corrupti iudicii. Non damnatur hic caro, ut est creatura dei bonæ, nec dānatur uita carnis nostræ, quatenus necessitatibus illius consulitur, sed damnatur illius corruptio, qua fit, ut uiciatis affectibus contra mentē & gloriā Dei sapiamus & uiuamus. Hinc etiam ea quæ ad sustentationem naturæ data sunt, non suo modo nec suo fine usurpamus, sed omnia peruertimus.

Spiritus hic, non hominis, sed Dei spiritus accipiendus est. Cauenda est enim hic philosophica distinctio eorum, qui dictione carnis intelligunt lasciuias & uoluptates bestiales, rationi repugnantes, & dictione spiritus intelligunt rationē quasi potiorē hominis partē, quā dicunt semper ad optima tendere, & quæ insit omni homini, eo quod nobiscū nascatur. Ipse cōtextus declarat Apostolum loqui de spiritu Dei. Illius lex uita est, non lex rationis.

Itaq; secundum spiritum ambulare, est uiuere ex ductu & gubernatione spiritus, qui spiritus datur ijs qui credunt in Christum. Ioh. 7.

OBSER. I.

Videmus hoc loco, qui ueri Christiani sint, ne quis seipsum fallat, uel ab alijs falli sinat, maxime periculosis istis temporibus, in quibus Christiani ab ijs rebus æstimantur quæ Christianum uerum non faciunt. Ad Christum nemo pertinet, qui spiritu Dei caret, non quod ideo ad Christum pertineamus, quod spiritū Dei habemus, quasi illum habuerimus antequā Christo insiti sumus, sed quod ille in se credētes spiritu suo baptizat & imbuat. Ideo ista sententiæ Apostoli, hæc præsens, & quæ infra habebitur hoc capite, quod qui spiritū Christi nō habet, Christi nō sit, & Gal. 5. Qui Christi sunt carnem suā crucifixerunt cum concupiscentijs, & 1. Cor. 12. In uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, & si quæ sunt aliæ huiusmodi diligenter sunt notandæ, contra pseudochristianos, qui Ecclesiæ & ueritati Christi negociū faciunt suis statutis, sub Ecclesiæ nomine, cum non sint tales de corpore Christi, quod & ipse Aug. lib. 2. contra Cresconium Grammaticum cap. 21 aperte scribit reddita causa, quod Christus non habeat membra damnata.

OBSER. II.

Ergo Christiani non sunt, qui secundum carnem ambulant. Et iuxta notandum, quod non dicit, qui non peccant. Nam et sancti peccant. Sed, qui nō secundum carnem ambulant. Peccat quidē quisquis secundū carnem ambulat. Sed non mox secundum carnem ambulat quisquis semel atque iterum peccat. Secundum carnem ambulare, est sine omni numinis respectu uitam omnem ad iudiciū & imperium animalis hominis institutā habere, ex corrupto iudicio, corruptis affectibus omnia cogitare, dicere, facere ut solēt, qui gratia Dei & spiritu Christi nō reguntur. Sancti, ut dixi, peccāt quidē & ipsi, sed nō ambulant secundū carnē, id est, nō sapiūt ea quæ carnis sunt, uitā carnis non uiuūt, peccata detestantur, iustitiā sectantur, uoluntatē Dei mentibus suis inditā habēt, cui sese totos cōsecrāt. Istud discrimē inter Christianos & nō Christianos, pios & impios, spirituales & carnales, probe notandum est, cum ad hoc quod supra monui, tum ad imbecillium consolationem.

Nam lex spiritus uitæ liberum me reddidit, à lege peccati & mortis.

Non eodem sensu exponuntur ista. 1. Legem spiritus Ambrosius facit fidem, uel fidei legem, per quam liberamur a morte secunda damnato peccato, cui ideo adscribitur uita quod peccata remittēs, à morte liberat & uitā donat. Recte quidē Ambrosius ista dat fidei, Nam quid aliud est quod Christus dixit. Qui credit in me habet uitam æternam, & qui non credit manet in morte? 2. Chrysostomus per legem spiritus uitæ intelligit spiritum sanctum ipsum, à quo est uita.

Recentiores quidam intelligunt gubernationem illam spiritus S. qua reguntur fideles, illuminantur, docentur, innouantur, aguntur, ad hoc ut sapiant, & uiuant uitam Dei.

Legem peccati & mortis diuidit Ambr. Legem peccati exponit esse uim illam ad malū, quæ est in membris nostris, de qua & supra, Legē mortis facit esse

esse legem Moyſi, quatenus ea ſcripta eſt in tabulis lapideis, ſequutus ſententiam Apoſtoli, qua alibi illam uocat adminiſtrationem mortis.

D. Chryſoſtomus pernegat iſta de lege Moyſi eſſe accipienda.

Auguſtinus cōtra fortunatū diſput. 1. legem peccati dicit eſſe ut quicumq; peccauerit moriatur, legem mortis, qua dictum eſt homini terra es & in terram ibis. Atqui ab illa mortis ſententiā non ſumus liberati per Chriſtū, non enim hoc per Chriſtū habēt credentes, ut in terrā nō reuerſātur. Sunt qui per legē peccati & mortis exponāt cōdemnationē & terrores peccati & mortis, reſpiciētes ad id quod prāmiffum eſt, nullā eſſe cōdemnationē Chriſtianis.

Nonnulli cum Ambroſio exponūt legis uocabulū eſſe uim & tyrannidē, ut lex peccati ſit qua impellimur & rapimur ad peccandum, lex mortis, quæ peccatores æternæ morti ſubijcit propter peccatū, quæ expositio uidetur eſſe ſimplicior, ut intelligamus legem ſpiritus nō hoc ſolū in nobis agere quod nō condemnatur propter imputationē iuſtitiae, ſed & uim peccati in nobis extinguere, ut iam non regnet in nobis peccatū, ſed gratia & uirtus Chriſti.

Atq; ideo quod dicit, liberū me reddidit, nihil eſt aliud q̃ inualuit in me, & a ſeruitute pariter et cōdemnatione peccati, fortior lege peccati et mortis, liberauit ut iam nec ſeruiam peccato, nec morti ſim obnoxius. Liberū me reddidit.

Hoc ideo moneo, ut non ſolum perpendamus gratiam imputatā iuſtitiae quæ eſt per fidem in remiſſione peccatorum ſed & operantem, agentem, & gubernantem in fidelibus uirtutem & efficaciam ſpiritus Chriſti.

Quod autem hanc liberationem à lege peccati & mortis per cauſalem particulam *per* priorī ſententiæ ſubijcit, uidendum eſt quo ſit referenda. Habet enim prior ſententiā duo. Vnum, quod nulla ſit cōdemnatio Chriſtianis. Alterum, quod uerī Chriſtiani non ſecundum carnem ambulent ſed ſecundum ſpiritū. Cum ergo duobus iſtis unam hanc cauſalē ſubijciat, uidetur incertū, quo ſit applicāda, quā particulā ex duabus uelit probare uel declarare.

Quidam referunt ad priorē particulam probandam.

Quidam uero ad poſteriorē ut Chryſoſtomus & Auguſtinus in quæſtionibus 33. quæſtione 66. quos Eraſmus in Paraphraſtes ſequutus eſſe uidetur.

Illis qui priorē expoſitionem ſequuntur commoda erit uerſio Eraſini, qui legit à iure peccati & mortis.

Qui uero ſequuntur poſteriore, recte exponent cum Ambroſio legem peccati, uim eſſe & tyrannidem peccati, qua animales homines ad peccandum coguntur.

Vterque ſenſus quidem uerus eſt, ſed multum refert, quomodo exponas hic legem ſpiritus & legem peccati, ne ordinem confundas huius liberationis, & hoſtibus gratiæ & imputatæ iuſtitiae locum des.

In eo quod non dicit. Nam lex ſpiritus uitæ liberauit eos qui in Chriſto ſunt &c. ſed me, iterum obſeruandū eſt quod ſupra memini, nempe in cauſa gratiæ Chriſti nullum eſſe inter Apoſtolum & quamuis Chriſtianum, diſcrimen. Non eſt quod dicamus Paulus fuit Apoſtolus, nos nō item. Ex eo quod ſibi contigit, per gratiam Chriſti probat hoc quod tribuit omnibus Chriſtianis. OBSER. I.

Notandum eſt etiā quā certus ſit ſenſus liberationis à lege peccati & mortis. Tam certus ſcilicet quā eſt ſenſus captiuitatis ſub lege & morte. Quando quæſo gratiam & uirtutem Chriſti agnoſcemus? quando prædicabimus? quando Chriſtianiſmum intelligemus ſine iſto liberationis ſenſu? OBSER. II.

Nec hoc prætereundum eſt, quod opus hoc liberationis noſtri commune facit & patri & filio et ſpiritu ſancto. De patre ſupra cap. 7. Gracias ago deo, De filio ibidem, per Ieſum Chriſtum. Et hic, per Ieſum Chriſtum. De ſpiritu. S. hic quoq;. Nam lex ſpiritus uitæ. Hoc annotat Chryſoſt. Hic cernere eſt, quid ſit quod Chriſtus iuſſit baptizare in nomine patris & filij & ſpiritus. S. OBSER. III.

SPIRITVS VITAE.

Videmus hic in eo, quod ſpiritu dat uitam, extra ſpiritum & Chriſtum omnia OBSER. IIII.

omnia esse mortua & ad uiuificandum mortuos inefficacia. Ista spiritus Dei efficacia ubique est imploranda quidem, cauendū tamen, ne quibus spiritus Dei rebus externis in Ecclesia uti uoluit, illas nos non iusto loco habeamus.

Quod enim legi erat impossibile, in eo quod infirmabatur per carnem, misso Deus filio suo proprio in similitudine carnis peccati, ac de peccato peccatum condemnauit in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritū.

Primum loci huius lectio est adimplenda. 1. Nam omnino desideratur ad impletionem sensus uerbum aliquod, antequam legamus, ac de peccato peccatum condemnauit. Hoc sarcinuit Erasmus uerbo, præstitit, ut legamus, hoc præstitit Deus, misso filio suo quod legi erat impossibile. 2. Vel certe abundat coniunctio *et*. Ut ita legamus, Deus misso filio suo proprio peccatū de peccato condemnauit in carne, quod legi erat impossibile. 3. Aut legatur participium *πεποιθας* pro praterito imperfecto *ἐπειμην* misit Deus filium suū, & de peccati &c.

Pertinent ista declarationis uice ad id quod dixit se per legē spiritus uite liberatū esse à lege peccati & mortis, eff. q. nullā condemnationē ijs qui sunt in Christo, qui nō secundū carnem ambulāt, sed secundū spiritū. Et transfert totius huius negocij causā et meritū in gratiā Dei, qui misso proprio filio nos à condemnatione & lege peccati ac mortis liberauerit. Dicit itaq.

Q. quid. Quod enim legi erat impossibile. Hoc scilicet præstitit Deus. Sed quid est illud, quod legi erat præstitū impossibile? Abolere scilicet peccatum & reddere iustos, liberare à iure peccati et mortis, dare, ut iustitia quā docebat & exigebat in nobis impleretur. Hoc uidelicet præstare non poterat lex.

Et obserua quod nō dicit, quod enim legi erat graue & difficile, sed quod erat impossibile, quibus sane uerbis adimit legi in uniuersum iustificandū, & iudæis tribuit irritum conatum iustitiā ex lege quærendi, docetq. rationem, quare iudæi sub lege existentes adhuc sub condemnatione & lege peccati ac mortis detineantur, atq. ideo, nisi perire uelint, cogantur ad Christum confugere qui unus præstiterit, quod legi erat impossibile.

Obfer. Quæso quid poterunt omnes in uniuersum humanę leges, ad inuentiones doctrinæ, cerimoniarū si legi Dei impossibile fuit arcere peccatum ac reddere iustos, eos qui sui erant studiosissimī.

In quo infirmabatur per carnem. In quo. Græce *ἐν σαρκί*. Est autem idem atq. *διὰ τῆς*, propterea quod, uel *ἐφ' ὃ*, id est, quatenus.

Transfert istam legis impotentiam alio, ut legem absoluat à culpa quam dat carni, uidelicet nostre, id est, corruptę nostre naturę. Quali dicat lex quidem sancta est, iuxta & bona, & natura ad hoc faciens, ut extincto peccato iusti redderemur quantum in ipsa est. Verat enim mala, idq. multis ac magnis comminationibus, & damnat peccata, iubetq. uicissim bona, docet dilectionem & fidem in Deum, uerum Dei cultum, & iustitiā erga proximum. Verum ea est carnis nostrę peruersitas, ut fuerit illi impossibile quod uolebat præstare. Quemadmodum si dicās præceptorī cuidam impossibile fuisse, eruditum reddere adolescentem quendam, propterea quod illius socordię præualere non potuerit.

Quod dicit, infirmabatur, idem est atq. inualida erat & inefficax. Intelligit enim per prius id quod est posterius. Qui infirmi sunt, efficaces esse non possunt, sed non statim qui inefficax est ideo infirmus est. Potest enim efficaciam suam cohibere certa ratione & non præstare quod facile poterat efficere. Proinde fortius est, et ad causā quam agit accommodatius, magisq. respondet ei quod dixit de legis impotentia, quod non dixit, propterea quod inefficax erat, sed quod infirmabatur.

Obfer. Videmus hoc loco, cuius sit culpa, quod tam pura Euangelij doctrina, tot serię adhortationes ad resipiscentiā & uitę pietatem inefficaces sunt apud plerosq.

^A plerofq; Euangelij auditores. Videlicet infirmæ sunt per illorū carnem, quæ efficaces sunt apud electos per spiritum Christi.

Quid hic dicēt naturalium uirium prædicatores ac doctores? Reddant rationem, quare per carnem infirma fuerit lex Dei, ita ut necessitas humanæ salutis opus habuerit missione Christi filij dei, ac liberatione à seruitute peccati & mortis. Si uirtus & iudicium rationis tam est potens, ut quæ bona præcipiuntur, agnoscat, approbet, & præstare ualeat, quomodo in illis nō potuit, qui sub pedagōgio legis fuerunt? Si in illis non potuerūt hoc præstare uires naturæ, & rationis humanæ, quid obsecro habēt præcipui hac in re, qui sunt ex Gentibus? An non eadem massa sumus utrinq;? An non pariter filij Adæ, & corrupti ingenij utrinq;?

Naturalium uirium doctores.

Missio Deus filio suo proprio, in similitudine carnis peccati.

Duo hic docet. Primum quis hoc præstiterit, quod lex non poterat. Deus inquit. In hunc transfert omnem hanc causam, cui cum Iudæi resistebāt, nihil aliud faciebant, quàm quod deo ipsi resistebant, cuius uolebant uideri cultores, & in cuius lege iustitiam quærebant. Idem, inquit, deus ille, qui legem istam Moyse dedit, legi suæ opem tulit, & quod illa nō poterat, perfecit ipse. Noluī enim propterea quod lex imbecillis erat per prauitatem humanæ naturæ, opus salutis humanæ abijcere, quasi non posset per aliam, quod ista legis uia non succedebat, efficere.

2. Quis.

Deinde quomodo præstiterit hoc deus, subiungit, dicens: Missio filio suo proprio. Vique adeo scilicet dilexit genus humanum, ut & filium proprium impenderit illius saluti. Ioh. 3. & infra hoc ipso capite, & supra 5.

3. Quomodo.

Quomodo misit illum? Non in similitudine angelicæ naturæ. Non enim illū mittebat ad redemptionē angelorū. Quomodo ergo? In similitudine carnis peccati. Hoc est, in humana nostra natura. Cur hoc? Vide ad Ebr. cap. 2.

^B Quid est autem quod dicit in similitudine carnis? Ergo non uere in carne? Aliud est enim similitudo carnis, & aliud ipsa caro. Ex isto loco, & eo qui est Phil. 2. Marcion, Valentinus & Manichæus sumpserunt argumentum erroris sui in speciem confirmandi, ut probarent Christum non habuisse uerum corpus, sed phantasticum.

At Apostolus non negat ueritatem humanæ carnis in Christo, quam adeo diligenter docet. Proinde quod ad hunc locum attinet, non est simpliciter legendum, in similitudine carnis, sed adiungendum, peccati. Eandem carnem assumpsit Christus, quæ est & nostra, sed absq; peccato. Peccatricem carnem non assumpsit, qualis est nostra, naturalem uero illam nostram assumpsit. Nō enim demit naturæ quicquam, quod accessoriam illam peccati qualitatem, non assumpsit, quæ non est substantialis & essentialis, sed talis, quæ ut postea accessit, ita & sine destitutione naturæ abijci potest. Si enim caro Adæ erat uera caro antequam peccauit in paradyso, utiq; & Christi caro uera est humana caro, etiam si peccati qualitatem non assumpsit.

Quoniam itaq; caro Christi, non omnia eadem habet cum nostra, & tamē mortem subiit, esuriit, fleuit, & c. ad infernum descendit, quod nihil aliud erat, quàm gestare similitudinem carnis peccati. Vigilanter utitur Apostolus ista similitudinis dictione: ut quia caro Christi caro peccati non est, quæ est nostra, non dicat, in carne peccati, sed, in similitudine carnis peccati. Ita & ad Phil. secundo, quod dicit: In similitudinem hominum factus & habitus inuentus ut homo, non negat Christum factum esse uerum hominē, quem & ipse 1. Tim. 2. simpliciter hominē uocat, sed ad eum modum, ideo loqui uoluit, quod non per omnia homo est, quemadmodum nos sumus. Non enim in omnibus nobiscum cōmunicat, sed tantū in ueritate humanæ nature. Nos sumus anima & caro tantum, ipse Deus uerbum, anima, & caro. Nos ex uirili semine cōcepti, ipse absq; uirili semine ex spiritu sancto. Nos in peccatis concepti & nati, carnem peccati habemus, ipse absq; omni peccato est purus;

Nudus homo, id
est, nihil aliud
quàm homo.

purus, sanctus & innocens. Cum itaq; Christus nō sit nudus homo, unus ex nobis, sed amplius quiddam quàm homo, ut pote & Deus uerbū & quasi unus ex nobis, & tamē uerus homo, uera humana natura assumpta, in qua nos redimeret, recte ad istum modū loquutus est Apostolus, nihil minus faciens, quàm locum hæreticis præbens, Verbum, inquit Iohannes, caro factum est, & habitauit in nobis. Et Christus, Palpate & uidete quoniam spiritus carnē & ossa nō habet, sicut me uidetis habere. Et Eph. 5. Caro de carne illius & os de ossibus illius sumus. Et ad Ebr. 2. Vbi quoq; similitudinis dictiōe usus est Apostolus, dicitur carnis & sanguinis particeps factus esse Christus, propterea quod filij Dei, quos saluandos à patre accepit. in carne & sanguine sunt. Legatur hac de re Chrysost. Sermo 7. super Epistolam ad Philip.

Ac de peccato condemnauit peccatum, in carne.

Condemnare.

Hoc est opus Dei per Christum filium suum præstitum, quod lex efficere non potuit. Videlicet, condemnatio peccati. Est autem cōdemnare hoc loco non simpliciter iudicare, & lata sententia iniustum pronunciare. Nam & lex ita peccatum condemnauit, non solum scripta sed & ea quæ est naturæ. Oportet itaque istam condemnationem peccati talem esse, ut eam lex præstare nequiuert, sed necessarium fuerit ad hoc mitti filium Dei. Chrysostomus exponit, condemnauit, id est, plaga mortis percussit ac perdidit, ut sit Synecdoche, & quod prius est pro posteriori ponatur. In iusto iudicio prius est condemnare, posterius extinguere condemnatum.

Loquitur ergo Apostolus per prosopopeiam, dans peccato personam deuicti, condemnati, ac percussit Tyranni.

Sed quatenus est peccatum extinctum, cum adhuc sit in corporibus nostris? Legem ac ius suum amisit. Imperium perdidit, mortis sententiam accepit, in uinculis adhuc est, sed plane interficietur. Hoc est quod supra dixit, liberum me reddidit à lege peccati ac mortis. Duo amisit peccatū, quæ illi lex auferre non potuit, abstulit autem Christus. Vnum, quod nos omnes morti obnoxios faciebat, & maledictio subiiciebat, alteram quod seruituti suæ obstrictos habebat ad iniustitiā, & omne genus iniquitatis. Ista amisit, ut iam eos qui sub Christo sunt nec condemnare, nec libidini suæ subicere queat.

1 Illud πῶς ἀμαρτίας, uarie exponitur. 1 Quidam exponunt peccatum hic hostiam pro peccato quam Christus pro nobis obtulit. Vt sit peccatum per hostiam peccati Christum condemnatum, ad hoc ut iusti redderemur. Ad eum modum loquitur Apostolus etiam 2. Cor. 5. dicens τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἀμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γινώμεθα δικαιοσύνην θεοῦ ἐν αὐτῷ. Et Esa. 53. legimus prædictum Christum uitam suam positurum peccatum, οὗτος, id est, hostiam pro peccato. Hac sententia placet Origeni, & Aug. illam inter reliquas commemorat lib. 3. contra duas Epistolas Pelagianorum, cap. 6.

Et Osee. 4. Pec-
cata populi mei
comedunt sacer-
dotes, id est, sa-
crificia pro pec-
catis.

2 Alij, ut Chrysostomus & Ambro. exponunt adhuc modum. Peccatum condemnauit de peccato, id est, de proprio peccato, quod admisit in occidente Christum infontē. Et græca lectio uidetur huic expositioni fauere. Nam & Ioh. 16. dicit Christus spiritum S. arguturum mundum de peccato πῶς ἀμαρτίας, id est, conuicturum peccati. Damnatum ergo peccati est peccatum, quod causam dedit morti Christi infontis.

In carne.) Augustinus exponit de nostra carne, in qua peccatum tyrannidem possidet extra Christum. Erasmus uertit per carnē, sequutus Origenē, qui de carne Christi exponit, in qua damnatum sit peccatum. Ambrosius ita exponit ut generaliter carnem complectatur humanam, dicens in eo condē-
natum esse peccatum, in quo & peccauerit.

Sic Christus, nō
ueni soluere legem
sed adimplere.
Math. 5.

Vt Iustificatio legis impleretur in nobis.

Hic fructus est redemptionis per Christum factæ. Ostendit Apostolus, se non esse inimicum legis, nec reiicere eam iustitiā, quam lex docet & exigit & legis iustitiā tam non irritari per Euangelium Christi, ut illud magis ad iustitiā

A iustitiam nos legis adducat lex non potuit hoc dare, ut iustitia quam docebat impleteretur, Christus uero hoc præstitit.

Sed quæ est ista legis iustificatio? Hoc scilicet, quod lex ab homine requirit, iustum, sanctum, rectum ac pium, ut ad uoluntatem Dei comparati essemus.

Quomodo illa in nobis impleta est per Christum? Duplici nomine.

Primum imputatiue, aliena iustitia, quæ Christi est, adeoque et nostra, quia caro sumus de carne eius & os de osibus illius. Hac ratione uere iusti sumus, quia scilicet Christus nostra est iustitia, sanctificatio et redemptio 1. Cor. 1.

Deinde & ita, quod per spiritum Christi regenerati, quisque pro mensura gratiæ Dei uitam & iustitiam eam exprimimus, quam lex Dei exigit. Hac iustitia non saluamur, quia imperfecta est. Et quia Apostolus non dixit, ut iustificatio legis impleteretur per nos, sed in nobis, magis placet prior sententia, hoc loco.

Qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.

Iterum cauet, ne uideatur de falso & solo nomine Christianis loqui.

Non autem dicit, quia non secundum carnem ambulamus, sed qui non secundum carnem ambulamus, ne faciat in hac iustificationis causa primum esse, quod secundum est, & dare uideatur causam & rationem iustificationis nostræ immutatae uitæ conuersioni, quam illa fructum habet non causam. Per fidem enim & gratiam Christi iustificati, accipimus legem spiritus, qui mentes nostras dirigat, & omnem nostram uitam gubernet.

Nam qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt curant, qui uero secundum spiritum quæ sunt spiritus.

Quia iam secundo Christianis hoc tribuit, quod non secundum carnem uiuant sed secundum spiritum, reddit rationem iam, primum unde ipsi habeant, quod cum, ut reliqui, homines sint & ipsi, non tamen cum reliquis secundum carnem uersantur, sed secundum spiritum, deinde quid ad Christianismum faciat hoc uitæ genus, quare necesse fuerit istam conuersionis pristinae fieri immutationem.

Primum his uerbis docet quod simplicissime per physicam & comuni sensui accommodatissimam rationem unde habeant Christiani quod non secundum carnem uiuant sed secundum spiritum. Eam rationem uice propositionis ponit ad hunc modum. Qui secundum carnem sunt, secundum carnem uiuunt, qui secundum spiritum sunt, secundum spiritum uiuunt. Quasi dicat. Qualis quisque est, taliter uiuit. Aristot. eth. 4. cap. 7. *ἕκαστος οἷον ὅτι τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ λέγει, καὶ ὁ πνεύματος.* Naturam & ingenium suum quisque uiuendo exprimit. Quod natus est quisque, hoc uiuit. Id Iohan. 3. ita expressum est. Quod ex carne est caro est, quod ex spiritu, spiritus. Et. Qui de terra est, terrenus est, & de terra loquitur, qui de coelo est, super omnes est. Cum itaque Christiani sint per Christi spiritum renati, iuxta illud Ioh. 1. Qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex Deo nati sunt, quomodo possent aliud uiuere, quam quod renati sunt? Quemadmodum enim brutum non potest exprimere hominis uitam, ita & carnalis homo non potest exprimere uitam spiritus, & uicissim spiritualis, uitam carnis. Quæ carnis sunt curant. Itæ quæ spiritus sunt curant. Quæ sunt autem ea, quæ carnis & ea quæ spiritus sunt? Ista. Videre est Gal. 5. Vbi opera carnis et fructus spiritus describuntur.

Videmus hic, qui sint spirituales & qui carnales, ne sinamus nobis imponi splendidis & iam per tot sæcula usitatis eorum titulis, qui Spirituales appellari uoluerunt. Hominem spiritalem declarat uitæ conuersatio non ceremoniarum splendor, carnalem produnt opera carnis.

VERBUM CVRANDI.

Et obserua propter imbecilles, quod non dicit *τὰ τῶν σαρκὸς ποιεῖν* quæ carnis sunt faciunt, sed *φρονεῖν*, id est, curant, quod uerbum magis est affectuum quam actionum, significat enim *φρονεῖν* affici aliqua re, cogitare, curare atque appetere quicquam, etiam si opere illud nequeas assequi. Hinc, ut et Erasmus annotat, *καὶ φρονεῖν* dicuntur apud Græcos non qui magnifica designant, sed qui subtilia et magnifica semper cogitant & affectant, qui animo sunt elato, etiam si

p prastare

OBSER. I.

OBSER. II.

præstare nequeant, quæ mente cogitant & sectantur.

Cum igitur & pī subinde carnalia quædam propter imbecillitatem admittant, ne mox habeantur pro carnalibus, & putentur gubernatione spiritus planè expertes esse, non dicit, Nam qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt faciunt, sed, curant & affectant. Hoc demum est carnaliū, & nihil minus quàm spiritaliū. Tamen enim carnales, aliquando in speciem aliquid quod uideatur opus esse spiritus, ostentant, spiritalia tamen non affectant, & spirituales, etiam si nonnunquam carnale quid faciant, carnalia tamen non curant, quibus non delectantur, imò quæ ex animo detestantur.

¹ Nam affectus carnis mors est. affectus uerò spiritus, uita & pax. Pro/
² pterea quod affectus carnis inimicitia est aduersus Deum. Nam legi dei
³ non subditur. Siquidem ne potest quidem. Qui uerò in carne sunt, Deo
⁴ placere non possunt.

Ita habent propositionis expolitionē & amplificationē, quibus quod dixi secundo loco agi ab Apostolo, continetur, nempe, quare necesse sit Christianos uiuere non secundū carnem, sed secundū spiritum. Quamq; & quod iam dixi, eos qui secundū carnem sunt, quæ carnis sunt appetere et curare, si exactè perpendatur, ad hunc scopū pertinet, uidelicet, necessario hoc ita habere apud Christianos, quod nō secundū carnē sed secundū spiritū uiuant, ideo quod aliter uiuere potest nemo, q̄ secundū id quod natus est, uel renat⁹.

Quod itaq; dicit Nam affectus carnis mors est, ratio ducta est à causā, uirtute & effectu redemptionis quæ est per Christū. Quali dicat. Christiani hoc habēt ex morte Christi, quod à morte translati sunt ad uitā, cuius gratia pro illis est mortuus. Iam nequeūt tales esse, et tales relinqui à Christo, qui adhuc morti sint obnoxij (Alioqui frustra pro suis esset mortuus) sed necesse est tales reddi, qui sint in uita, & qui cum Deo sint reconciliati, & damnationi exempti. Sunt autē sub morte adhuc, qui secundū carnem sunt. Nam affectus carnis mors est. Ergo necesse est Christianos nō uiuere ex affectibus carnis, adeoq; non esse carnales, sed spirituales & spiritaliter affici, propterea quod spiritus affectus est uita & pax.

Non est autem hoc ita legendum quod caro affectet & amet mortem. Nemo enim carnalis mortem amat, sed quod affectus carnales in homine, qui nihil aliud sunt, q̄ affectus peccati, inordinati, & diuinæ uoluntati repugnantes, tales sint, qui mortem promereantur, & hominem morti reddant obnoxium. Contra affectus spiritus, id est, per spiritum Christi purgati ac regenerati, tales sunt qui deo placeant, & uita ac pace cum Deo fruuntur.

Propterea quod affectus carnis.) Reddit rationem eius quod dixi Affectum carnis esse mortem. Ideo inquit, quod inimicitia est erga deum. Nam omnis inimicitia erga Deum mortem adfert. Nequit enim uita esse, ubi gratia dei non est, cum fons uitæ sit deus. Affectus autem carnis inimicitia est cōtra deum. Ergo, Affectus carnis mors est.

^{obs.} Notemus uigore huius rationis qua in re sita sit uita & salus nostra. Nemo in beneplacito diuino, in amicitia Dei. Ideo ubi Christus dicitur nos Deo reconciliasse, quid aliud dicitur, quàm nos esse uitæ æternæ per ipsum assertos. Et Euangelium quid aliud est, quàm doctrina uitæ, quia doctrina est reconciliati Dei cum humano genere, per Christum?

Nam legi Dei non subditur.) Si roges, quare affectus carnis inimicitia est contra Deum? Responderet. Quia legi dei nō subditur. Hoc est diuinæ uoluntati inobediens est. Legi Dei nō subdi inimicitia est cōtra Deum, nō si traditionib. humanis fueris immoriger⁹. Caro subdola et hypocritica, nō uult tantē impietatis uideri, quod inimica sit Deo. Absit. Et tamen interea nō amat quæ de⁹, nō præstat quæ Deus exigit, uoluntati Dei non subditur. Re ipsa autē, ut idem uelle idemq; nolle uera demum est & firma amicitia, ita non idem uelle, neque idem nolle, uera est inimicitia.

Videmus

A Videmus hoc loco aperte, quid sit esse amicum Deo, et quid inimicū. Amici Dei sunt qui uoluntati illius obtemperant. Christus dixit. Vos amici mei estis si feceritis quæ ego præcipio uobis. Expendamus an simus amici Dei, & uideamus ne nos ipsi inani spe & opinione fallamus. Reconciliati sumus quidem per Christum, & facti amici Dei. Sed oportet ipsam amicitiam reuera in hoc exprimere, quod uoluntati Dei simus obtemperantes. Non idem est affectus, non eadem uita, eorum qui reconciliati iam sunt & in amicitiam recepti, & eorum qui adhuc sunt in inimicitia. Per gratiam reconciliati sunt Christiani intercedente sanguine Christi, sed uere reconciliati sunt, non in speciem, more filiorum huius seculi. Si uere amici facti sunt, utique idem uolent quod Deus, idemque nolent cum illo. Hoc carnales non faciunt, ideoque sunt inimici Dei atque adeo & sub morte, & propterea non in Christo.

Siquidem ne potest quidem.) Quasi dicat. Quicquid caro simulet uoluntati Dei subdi non potest. Ex animo, inquam, non potest. Hoc est, ita corrupta, deprauata & à mente Dei abalienata est: ut nequeat legi Dei subdi, quemadmodum homini lasciuo nequit placere pudicitia, palato corruptis humoribus infecto nequeunt placere sani cibi. Sed quid? An non potest caro circumcidi, sabbathum seruare, sacrificare, lauare, deinde & ciuilia quædam & moralia præstare, atque ita legi Dei subdi. Respondeo. Paulo negotium est cum affectibus carnis, non cum externis operibus. Deinde non hic intelligit per legem dei externas ceremonias, & opera moralia, sed magis ipsam mentem dei, quæ dilectionem sui & proximi exigit, & quæ illi repugnant prohibet. Isti certe caro subdi non potest. Est enim lex spiritalis, caro uero sub peccatum uendita, non potest amare & appetere quæ spiritus dei exigit.

Ergo animalis homo, naturalis homo, qualis est extra spiritum Christi, non potest diligere deum ex uero corde, illum unum colere, illi fidere uni, nec proximum potest diligere, ut seipsum, atque ideo est inimicus Deo, sub morte & æterna damnatione. Ideo Christus dixit Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit de nouo, non potest uidere regnum dei. Vbi sunt hic liberi arbitrij doctores? ubi uirum humanarum prædicatores?

Qui uero in carne sunt, Deo placere non possunt.) Hoc pertinet ad id quod dixit affectum carnis inimicitiam esse contra deum, unde concludit, carnales deo placere non posse, ideoque Christianos qui propter Christum deo chari sunt carnales esse non posse. Et uide quomodo utrobique caueat, ne quid sibi caro presumere coram deo possit extra Christum. Quod enim attinet ad animalem & carnalem hominem, illum non solum dixit legi dei non subdi, sed ne posse quidem. Et quod ad deum, non tantum dicit illi carnales homines non placere, sed ne posse quidem. Cum ergo caro ita habeat, ut deo nequeat subdi, & deus ita, ut carnis affectum probare nequeat, quid aliud restat, quam opus esse regeneratione? Nihil commercij potest esse luci ac tenebris, iustitiæ et iniquitati. Vide 1. Ioh. 1.

Papa Siricius hoc loco contra Sacerdotum matrimonium in decretis suis usus, imò abusus est, quasi in matrimonio esse Apostolo idem sit atque in carne esse. Vnde apparet satanâ istis temporibus diffamasse thorum matrimonij, tanquam rem immundam, unde & aperte ibidem introduxit & eum locum Apostoli, quo dixit, Immundis nihil esse mundum, mundis uero omnia. Verum aliter spiritus S. qui dicit thorum coniugij esse honorabile & sacrosanctum. Et Apostolus Gal. 5. inter opera carnis non numerat matrimonium, sed adulterium, fornicationem, &c. Quid quæso hinc cogitabunt qui in matrimonio sunt Christiani, si iste locus aduersus matrimonium citandus est? Nimirum eos qui in matrimonio sunt deo placere non posse. Ergo tollatur ex medio Christianorum matrimonium diuinitus institutum. Hoc scilicet erat quod præuidit Apostolus 1. Timot. 4. Deinde, colligere poterant Apostolum hic tantum sacerdotibus et continentibus scripsisse, ubi subdit, Vos autem non estis in carne.

Vos autem non estis in carne, sed in spiritu.) Probare uult Apostolus & declarare, quare necesse sit Christianos uiuere non secundum carnem, sed secundum spiritum. Istud

coepit ostendere ad hunc modum. Quisq; secundum quod natus est, hoc uiuit, qualis quisque est, taliter uiuit, carnalis carnaliter, spiritalis spiritaliter. Hanc ueluti maiorem iam expoliuit, nunc subiicit minorem uos autem non estis in carne sed in spiritu. Vtitur autem apostrophe cum simpliciter dicendum fuerat Christiani autem non sunt in carne sed in spiritu, ut colligeretur, ergo Christiani non secundum carnem uiuunt sed secundum spiritum. Quia uero non hoc solum agebat, ut declararet, eos qui uere Christiani sunt, secundum spiritum uiuere non secundum carnem, sed ut simul a uita carnis ad uitam spiritus, Romanos adhortaretur & excitaret, maluit per apostrophem dicere, uos autem non estis in carne, sed in spiritu, quam Christiani autem non sunt in carne sed in spiritu.

Siquidē spiritus Dei habitat in uobis.) Minore illustrat, & rationē reddit, quomodo & quatenus dicat Romanos esse non in carne sed in spiritu, cauens ne uideatur simpliciter hoc dare quibusuis sub nomine Christi constitutis, quod hoc ipso, quod Christiani uocantur, iam non sint in carne sed in spiritu. Ideo subdit conditionē, dicēs. *Siquidē spiritus dei habitat in uobis.* Quod habet aut spiritus dei in Christianis, qui uere Christiani sunt, per negatiuā declarat dicens.

Quod si quis spiritum Christi non habet hic non est eius.) Debat dicere, habitat autem spiritus dei in uobis, quia Christi estis, atq; ideo non estis in carne sed in spiritu, uerum maluit mutata persona & assertionē, non dicere, habitat autem in uobis spiritus dei quia Christi estis, neq; quod si spiritum Christi non habetis, non estis eius, ne & durior esset generaliter loquendo, & uideretur simul omnibus Christianis dare spiritum Dei, cum in confesso sit, non omnes præditos esse spiritu Dei.

Cōclusio erat. Ergo non poteritis secundum carnem uiuere, sed necesse est, ut secundum spiritum uiuat, hanc tamē non subiicit expresse, eo quod ultro sequatur. Quod si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Videmus hic quis sit uerus Christianorum character, unde cognoscantur. De operibus & fructibus spiritus, habes Gal. 5. Reijciuntur hic plane omnes naturæ uires, ex quibus non potest fieri Christianus, ut in speciem sanctis.

Hic non est eius.) Dicendū erat, hic non est spiritalis uerū maluit ita loqui, ut & exponeret illud initio capitis, qui in Christo Iesu sunt, & ostenderet Christi non esse, qui spirituales non sunt. Error igitur est, quod Christianos diuiserunt in seculares & spirituales. Cum nemo Christianus esse possit nisi sit spiritalis.

Si uero Christus in uobis est corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus uero uita propter iusticiam.

Quia dixerat se per spiritum uitæ liberatum à iure peccati & mortis & intelligi poterat hoc dare Christianis, quod per spiritum Christi, ut à peccato iustificati ita & à morte illa corporea liberati sint, cum tamen appareret diuersum, uisum est declarare quomodo Christiani sint in uitam per Christum asserti & à morte liberati, quid uidelicet per spiritum Christi in hac, & quid in futura uita præceteris mortalibus qui extra Christum sunt, habeant. Dicit itaq; si Christus in uobis est, corpus quidem mortuum est, id est, mortale est, passionibus, corruptioni & temporariæ mortis obnoxium propter peccatū, quod uidelicet adhuc est in mēbris uestris, spiritus uero uester, uita est, hoc est, uiuus est, uitæ assertus, à morte iam æterna liberatus propter iustitiā, quæ scilicet est per Christum cum ex imputatione, tum ex spiritu. S. in operatione. Quod itaq; adhuc mortalia sunt corpora Christianorum, id quod cum infidelibus commune habemus nihil derogat ei, quod dixi me, quemadmodum & quemuis uere Christianum, per spiritum uitæ à iure peccati & mortis liberatum. Spiritu enim iam uiuimus, licet corpore moriamur cum reliquis, propter peccati reliquias expurgandas, & abijciendam istam corporum nostrorum corruptionem. Arrhabonem uitæ iam spiritu percepimus, quo à reliqua mortalium turba seiuncti sumus, & in uitam æternam assignati.

Quod

A Quod si spiritus eius, qui excitat Iesum à mortuis, habitat in uobis, is qui excitauit Christum ex mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra propter ipsius spiritum inhabitantem in uobis.

Occupatio est. Nam poterat quisquā dicere, quod si hoc tantum habemus Christiani à spiritu Christi, quod spiritus nostri in uitā sunt asserti, quid fiet cum corporibus nostris? Igitur illa manebunt in morte, & cum impijs carebunt uita & beneficio Christi. Isti cogitationi occurrit, dicens. Quod si spiritus eius, &c. Quasi dicat. Ea est spiritus Christi efficacia, ut non solum in hac uita spiritum nostrum uiuificet, sed uiuificaturus sit etiā corpora nostra mortalia, in futura uidelicet uita, quando illa excitabit à mortuis, ut per omnia tam corpore quam spiritu, eos quos inhabitauerit, saluet ac uiuificet.

Et, quoniam istud tale erat, ut in corporibus Christianorum nihil apparet minus, qui in hoc seculo miserabiles erant omnibus hominibus, & plane exigebat fidem in futuram spiritus. S. operationem, inducit exemplum Christi, ex antea actis, quæ præcesserunt in Christo, ut credibile reddat, quod rationi omnino est paradoxotaton. Dicit itaq; non simpliciter, quod si spiritus dei habitat in uobis, sed circumscriptiōe usus, quod si spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis, is qui excitauit Christū ex mortuis, inculcans uirtutem & operationem spiritus dei, quæ præcessit in corpore Christi, quod & ipsum mortem gustauerat quidem, attamen uirtute Dei uitæ restitutum est, ut credamus idem usuuenturum corporibus nostris propter spiritum dei habitatantem in nobis. Ista expositio uidetur esse simplex & aperta, nihil habens torti, nihil obscuri, quæ licet sprete sit cum à ueteribus tum à recentioribus, talis tamen uisa est Augustino, quam relictis alijs sequeretur, qui fere omnes corpus ita dicunt mortuum, ut peccato sit mortuum, uita tam scilicet peccati amiserit. Et per corpus intelligunt totum hominem, ut est ex Adam, cum corpore anima & omnib. animæ uiribus, quasi dicat, mortui quidem estis peccato, uiuistis uero iustitiæ, ut idem sit cum eo quod supra cap. 6. dixit. Itaq; reputate uos ipsos mortuos quidem esse peccato, uiuentes autem deo per Christum. Verum hoc pacto nihil erat opus discernere inter corpus nostrum & spiritum, idq; interiecta particula *uel*, quidem, quæ omnino discernendi uim habet, & occultam etiam concessionem includit qua uti solemus, quando uidelicet aliquid quod causæ uidetur detrudere ita cōcedimus, ut doceamus tamen nihil inde esse, quod causæ obsit, per id quod consequenter per particulam, *ne*, uero subiicimus. Proinde mihi uidetur simplicius, ut intelligamus Apostolum ista concessionis particula *uel* hoc uelle quod supra dixi. Ac si dicat. In hac quidem uita, quod ad mortalitatem corporum nostrorum attinet, nihil differimus à reliquis, spiritu uero plurimum differimus. Alioqui illud *ne*, id est, propter, secundum aliorum sententiam uel legendum est in datiuo, peccato, uel exponendum per *ne*, id est, secundū. Quomodo enim corpus peccati, uetus Adam, uita peccati, extincta est propter peccatum, cum sit magis extincta propter acceptum spiritum sanctum? Nisi illud, mortuum est, exponas, mortificatur, in presenti, ut sit idem atq; corpus peccati, propter in habitans adhuc peccatum mortificatur & crucifigitur, quemadmodū solent sancti terroribus & afflictionibus erudiri, & mortificari, quo uidetur pertinere locus. 2. Cor. 4. Etsi exterior noster homo corrumpitur, interior tamen renouatur de die in diem.

Et illud spiritus autem uita est intelligunt pleriq; de spiritu dei, qui hic dicitur non uiuus sed uita, id est, uiuificans.

Et quod de resurrectione Christi adducit, ut probet mortalia corpora nostra uiuificari per spiritum dei, exponunt, ita ut pertineat non ad futurā corporum nostrorum resurrectionē, sed ad eam quæ in hac uita fit à uiuificans, quomodo & supra cap. 6. exemplo resuscitati Christi usus est.

Ista sententia, si cui placet, applicetur ad argumentum adhortatorium, ad

id, ut persuadeamur si Christiani sumus uiuere non secundum carnem sed secundum spiritum, id est, non peccati & carnis sed iustitiæ & spiritus uitam meditari, ut sit argumentum ductum à natura & efficacia spiritus Christi, & proprio Christianorum. Christianorum proprium est agi spiritu Christi. Spiritus Christi proprium est extinguere peccatum & mortem & uiuificare & iustificare. Nequeunt ergo Christiani uiuere in peccatis & carne, sed necesse est, ut uiuant in iustitia & spiritu.

QVAE SINT OBSERVANDA.

Si uero Christus in uobis est.) Videmus hic eundem esse spiritum dei & spiritum Christi, ut colligamus eadem diuinitate Christum esse cum patre.

Deinde, quod cum de spiritu Christi dixerit, quod si quis spiritum Christi non habet, is non est eius, et subiungendum sit, si uero spiritus Christi in uobis est, tamē subiungit si uero Christus in uobis est, documento nobis est, quomodo et quando sit Christus in nobis. Nempe, quando spiritus eius in nobis est. Tum scilicet uiuit in nobis Christus, quando agimur & uiuimus ex spiritu Christi.

Corpus quidem mortuum est, propter peccatum.) Admonemur hic unde sit corporum nostrorum corruptio, & mortalitas ista, cui obnoxij sumus. Nempe ex peccato. Quod si incidant uel immittantur diuinitus afflictiones, dolores & passionēs, lequutura mortis praeludia, cogitemus peccatum esse in causa idque duplici nomine. Primum propterea, quod peccatum uelut causa corpora nostra reddidit mortalia, iuxta illud, stipendium peccati mors. Nisi enim peccatum accessisset, mansissemus immortales, atque adeo & liberi fuisset ab omni corruptione. Deinde propterea, quod peccati reliquiae in nobis ita sunt mortificandae, & tandem plane extinguendae per mortem. Ista incutiant peccati horrorem, & iustitiæ amorem.

Spiritus uero uita, propter iustificationē.) Aduertendum est hic mundo nunquam satis cognitum de Christianis paradoxon. Nempe Christianos esse mortuos ac uiuos, habere in se mortem ac uitam, esse peccatores & iustos. Licet enim corporibus sint mortales spiritu tamē sunt uiui. Licet sint propter peccati reliquias peccatores, sunt tamē propter gratiam iustificationis iusti. Sunt ergo Christiani *tepen dige todte, vnd gerechte sind er.* Nam hic uidemus in uno & eodem homine esse mortalitatem & uitam, deinde peccatum & iustitiam. Verū praeualet in Christianis uita contra mortem, & iustitia contra inhabitans peccatum, propter inhabitantem spiritum.

Propter iustificationē.) Notandum hic, quod uita coniungitur iustitiae, id quod & supra cap. 6. uidemus. Nam omnino ut peccato mors, ita iustitiae uita cohaeret, idque ita, ut necesse fuerit nobis in Christum credentibus, ut uiueremus, imputari gratuito iustitiam, quia peccatores sumus, & propria actualique iusticia caremus. Proinde iniuri sunt in doctrinā Euangelij, qui illā falso dicunt patrocinari peccato & iniustitiae, cum nulla peccato & iniustitiae magis repugnet & iustitiae patrocinetur, dum peccato mortem, iustitiae uero uitam adscribit.

Quod si spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis.) In hoc argumento, ab exemplo Christi sumpto, uidemus Christum esse exemplar nobis propositum non solum iustitiae sed & uiae in quo admonemur, ut aduertamus consilium dei, quid cum genere humano instituerit cuius typum in Christo nostro saluatore et capite exhibuit. Et huius argumenti uigor situs est in eo, quod deus in operatione spiritus sui sibi similis est, ne cogitemus illum Christum quidem excitasse, ut pote filium, nos uero non isto loco habere. Alioqui non stare hoc Pauli argumentum. Eodem utitur et 1. Cor. 15. cum dicit, si autem Christus predicatur quod resurrexerit à mortuis, quomodo quidam in uobis dicunt, quod resurrectio mortuorum non sit?

Quod attinet ad futuram corporum nostrorum resurrectionem, cauendum est, ne ex eo, quod conditionaliter colligit, corpora nostra mortalia deum uiuificaturum, si spiritus illius in nobis sit, tantum eos in iudicii die resurrecturos putemus qui in Christum credentes spiritum dei habent, propterea quod spiritum dei habent. Cum scriptura habeat omnes mortales, etiā impios, resurrecturos, licet non omnes ad uitam. Proinde obseruandum est, quod caute Apostolus licet excitandi uerbum in Christo

A Christo posuerit, illo tamen cum de nobis loquitur abstinere, sed loco illius ponit uiuificandi uerbum dicens, uiuificabit mortalia corpora uestra. Licet enim excitandi sint etiam impij, ad uitam tamen non excitabuntur, sed ad mortem aeternam, atque ideo non possunt dici uiuificandi per spiritum Dei, quod recte hic tantum illis datur, qui spiritu dei in hac sunt uita donati.

Proinde fratres, debitores sumus non carni, ut secundum carnem uiuamus. Nam si secundum carnem uixeritis moriemini. Quod si spiritu facta corporis mortificaueritis uiuetis.

Iam tandem progreditur in apertam paranesim, cuius est propositio, non carni sed spiritui debitores sumus ut non secundum carnem sed secundum spiritum uiuamus. Colligit autem eam ex praemissis argumentis, quibus docuit eos qui uere in Christo sunt non posse secundum carnem uiuere, sed secundum spiritum propter inhabitantem in ipsis spiritum Christi, quem per gratiam Christi credentes ueluti magistrum doctorem, renouatorem, ac moderatorē acceperunt.

Et uide quid uelit dictione debiti cum non simpliciter dicit, proinde fratres nolite uiuere secundum carnem, sed, debitores estis, non carni sed spiritui. Quia supra meminerat libertatis, quae est per legem spiritus uite, ne putemus nos omnino esse liberos, quia à peccato & morte liberi sumus & iam nemini subiectos ac debitores, admonet nos quidem carni nihil debere, attamen debitores esse spiritui, ut illi obediamus.

Debitores.

Notandum tamen, quod & Chrys. annotat, quatenus non simus carni debitores. Debemus enim illi quaedam. Victum uidelicet, & amictum, & quae alia necessario exiguntur ad sustentationem corporis & uite. De illis non est intelligendus Apostolus, sed de eo quod subdit, ut secundum carnem uiuamus. Viuere secundum carnem non est simpliciter edere, bibere, nubere, dormire, uestiri, sed imperio concupiscentiarum carnalium subditum esse carnem scilicet pro domina uitae habere, quo loco habenda est non caro, sed moderatio spiritus.

B Iuxta obseruandum est *ἀναπόδοτον* in lectione, nam debebat ad perfectionem sententiae subiungere, sed spiritui, ut secundum spiritum uiuamus. quia uero & alioqui occurrebat, quid intelligeret, & ex affectu loquebatur incidit in istam sententiae imperfectionem.

Quod non dicit debitores estis, sed, debitores sumus, se quoque immiscens, & adiecit dictionem fraternitatis & prudentiam & suauitatem Apostolici pectoris respicit, ad hoc facientem, ut facilius admittatur admonitio, dum & communis est & fraterna.

sumus et fratres.

Nam si secundum carnem uixeritis, moriemini, &c.) Adiecit suaforia, & primum à damno & utilitate, pro sua prudentia gnarus, quam parum subinde moueant argumenta debiti, quod est ex praeteritis & acceptis beneficijs. Proinde non contentus dixisse, debitores itaque sumus, attexit quid damni si debitum non praestiterimus, & quid lucri si obsequentes fuerimus, sequatur, dicens, nam si secundum carnem, &c.

Moriamini.) Quare? Quia affectus carnis inimicitia est aduersus deum, legi dei immorigerus, atque ita et mors. Viuetis. Quare? Quia spiritus uita est & pax. Quod si spiritu facta corporis mortificetis, uiuetis.) Corporis dictionem hic usurpat pro carne peccatrice, de qua illi sermo est.

Corporis facta fere omnes exponunt per studia corporis carnalia & praua. *πράξεις* enim non solum est externa opera corpore, facere sed & mente cogitationibus & proposito deditum esse.

Sunt autem opera carnis non intelligenda naturalia illa, neque duntaxat de fornicatione, adulterio, ebrietate, comestatione, quae uentris sunt uicia, sed & de illis quae sunt animi impij, de quibus apertus est locus Gal. 5. & Coloss. 3.

Est uero mortificare carnis facta & studia, concupiscentijs non obsequi. Habent sancti adhuc in se motus prauarum cupiditatum, uerum dum illis non obtemperant, gratia Dei studia carnis mortificant.

OBSER.

Si spiritu.) Notandum probe est quod non simpliciter dicit, si facta carnis mortificaueritis, sed præmittit, spiritu, id est, per spiritum, neque dicit, si spiritus facta carnis uestre mortificauerit, sed, si uos spiritu facta corporis mortificaueritis, mortificationem hanc nec sine spiritu, nec sine nobis fieri docēs.

¹ Proinde uanum est, quod quidam dant uiribus humanis & externis quibusdam statutis & castigationibus mortificandæ carnis uirtutem, nulla habita spiritus S. ratione, omnia suis studiis ac uiribus metientes. Hinc est quod tam abest, ut monastica studia carnem mortificent, ut nusquam plus reperias immunditiæ, fastus, philantiæ, inuiditiæ, iræ, zelus, odij, &c. quam apud istos mortificatores carnis, qui sese mundo pro mortuis uenditant, ut reliqua taceam, pudoris gratia.

² Deinde falluntur & isti, qui summe securi & ociosi, spiritus operationi omnia permittunt, quasi ille uelit carnem nostram sine nobis mortificare: Edunt, bibunt, ludunt, garriunt, & quouis modo genio indulgent, atque interea perbelle de spiritus S. operationibus disputant. Apostolus castigat corpus suum & seruituti subiicit, ne alijs prædicans ipse sit reprehensibilis. Et Timotheus uino abstinet in quo nouit esse luxuriam. Nos somniamus mirabilem quandam mortificationem carnis nostræ inter ipsas carnis delicias, quibus illa uelut ad omne genus uiciorum saginatur.

1. Cor. 9.

Eph. 5.

Iungendum itaque utrumque, ut mortificationem carnis nostræ sciamus pendere quidem ex uirtute & operatione spiritus Christi, ne cum monachis inaniter ludemus, & isti spiritus operationi adiungendos esse nostros conatus, ne cum securis nimia securitate nos ipsos seducamus.

Etenim quicumque spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorē, sed accepistis spiritum adoptionis, per quē clamamus Abba pater. Idem spiritus testatur una cum spiritu nostro quod sumus filij dei.

B

Et ista ad suaforiā partem pertinet. Habent enim argumentū à natura & dignitate filiorum dei, quorum est agi non carnis sed dei spiritu, atque ideo non secundum carnem uiuere, sed secundum spiritum, uel certe rationem hic reddit, eius quod dixit, si spiritu facta corporis mortificaueritis, uiuetis. Si roga ueris quare? Quia filij dei sunt, qui hoc faciunt per spiritū dei. Filij dei autem omnino uitæ sunt heredes. Series huius argumenti talis est. Qui uere filij dei sunt, illi aguntur spiritu dei, uos autem estis filij dei. Ergo uiuetis secundum spiritum dei non secundum carnem. Maiorem non probat, per se apertam cui nequeat contradici. Quis enim neget filios dei non esse qui sunt spiritu Dei destituti? Ponit autem hic, esse filium dei pro, uiuere. Nam filij Dei soli sunt qui uiuent. Ut respondeat præcedentibus.

OBSERVANDA HOC LOCO.

Primum, si filij dei sunt ii, qui spiritu dei aguntur, ergo qui spiritu dei non aguntur non sunt filij dei. Christiani autem in Christum credentes sunt filij dei, iuxta illud Ioh. 1. Dedit eis potestatem filios dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex sang. neque ex uolunt. carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt. Christiani ergo ueri sunt, qui spiritu dei aguntur. Huc pertinet quod Apostolus 1. Cor. 12. dicit, nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in spiritu sancto.

OBSER. 12.

Aguntur.) Quid est quod non dicit, Quicumque spiritum dei acceperunt, sed qui aguntur spiritu dei? Apostolus uersatur in genere exhortatorio. Hortatur enim Romanos ut non secundum carnem, sed secundum spiritum uiuant. Huc confert argumentum à beneficio dati spiritus, quod acceperant credentes, admonens ut illius ductui acquiescant. Ideo non dicit, qui spiritum dei acceperunt, sunt filij dei, sed qui spiritu dei aguntur, id est, qui illius affectui obtemperant. Sunt enim qui regimini spiritus immorigeros sese exhibent, atque ita donum spiritus, quod acceperunt intra se emori sinunt, imò

Aimo extinguunt, dum illi non acquiescunt. Ideo supra non dixit uos autem non ambulatis secundum carnem sed secundum spiritum. (Nam si hoc fecissent admonitione non fuisset opus) sed uos autem non estis in carne sed in spiritu. Est ergo aliud esse in spiritu, & aliud agi spiritu dei. Ideo Timotheum iubet excitare donum spiritus in se. Et scriptura ad sanctimoniam exhortans, dicit nos esse sanctos. Et 1. Cor. 6. cum dehortatur à fornic. dicit eos habere spiritum dei.

Tertio loco expendendum & hoc quis sit actus spiritus, qui tantum sit filiorum Dei Actus spiritus in electis est de quo iam dixit. Quod si spiritu facta corporis mortificaueritis uiuetis. Sunt opera spiritus uaria, & non omnia eius generis, ut reddat filios dei. Vide 1. Cor. 12. 13. Et Math. 7. Et Saul erat inter prophetas. Proinde ex fructibus spiritus Gal. 5. sumendum est quis sit actus spiritus in filiis Dei.

Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filii dei.

Omnes homines esse ἀνοήτους, propter ignorantiam, imbecillitatem, & corruptionem ingenij. Quapropter uehementer temerarij sunt, qui cum sint ipsi reuera ἀνοήτοι, malunt esse ἀνοήτες, propter cordis sui superbiam.

Agitur quousque homines aliquo spiritu motu cordis interno.

Motum hunc cordis esse geminum, unum quo appetimus placita, alterum quo auersamur ea quæ displicent.

Geminum quoque esse spiritum cordium humanorum motorem. Bonum ac Dei unum, malum ac satanae alterum.

Bonum ac dei spiritum sic agere electos. Primum illuminare mentes illorum, dareque cognitionem dei ac ueræ pietatis. Deinde, regenerare corda illorum ut appetant etiam quæ bona cognouerunt, & fugiant, quæ sciunt esse mala et abominanda. Tertio adiuuare quoque, ut illa faciant, ista effugiant. Hoc est, quod Apostolus dicit. Qui operatur in uobis & uelle & perficere. Hic est actus spiritus. S. in ternum. Huc pertinet autem instrumenta spiritus, ministerium uerbi, auditus, lectio, oratio, meditatio, &c. His medijs excitatur donum et opus spiritus. S. cuius rei meminit & Apostolus 2. Tim. 1. dicens. ἀναμνησκω σε ἀναζωοποιεῖν τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ. Contra: Malum spiritum obtenebrare primum et excecari mentes infidelium ut prorsus dei ac ueræ pietatis ignorantes: deinde corda illorum sic pervertere, ut appetant mala & odiant bona: tertio adiuuare etiam, ut quod male uolunt perficiant, &c. Et habere ipsum quoque sua instrumenta homines malos, quorum operatur ad obtenebrandas, corrumpendas & in malo adiutandas infidelium mentes.

Spiritum hunc Dei operi suo non deesse etiam erga malos, quamuis frustra. Sic Stephanus dicebat, uos semper spiritui sancto resististis Actorum. 7. Rursum, spiritum satanae quoque maliciam suam exercere contra pios, uerum hos illi perpetuo per gratiam boni spiritus resistere.

Utriusque spiritus filios suo quemque obedire motori. Qui filij Dei sunt, in hoc agnoscuntur, quod spiritui Dei obtemperant. Contra, qui satanae sunt, obediencia sua, qua motui satanae obsequuntur, cuius sint filij abunde satis produntur. Hinc est, quod Apostolus colligit dicens: Etenim quicumque spiritu dei aguntur, hi sunt filij Dei, &c.

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem. Minor est. Idem dicit, ac si assereret simpliciter, estis autem filij dei. Dicit enim eos accepisse spiritum adoptionis, hoc est filiorum dei. Probat illud per solennem Christianorum orationem, qua deum patrem nostrum uocamus, quæ compellatio non potest esse nisi ex spiritu dei, unde dicit, per quem clamamus Abba pater.

Verbo clamandi exprimit fiduciam filiorum dei ad deum patrem. Nam ut diffidentia agre musitat etiam ad deum, ita fiducia filiorum dei corde & ore ad Deum fiducialiter clamat. Sciunt enim se ad patrem orare.

Abba pater. Ebream uocem adiecit pro suo affectu. Adiunxit & Græcam, propterea quod tum omnes prope rationes hæ duæ lingue complectebantur. Idem habes & Gal. 4. Vbi & de hoc timoris spiritu & eo qui est filiorum dei habes.

Idem

Idem spiritus testatur, &c.) Adhuc probat minorem testimonio spiritus Dei, qui contestatur cum spiritu nostro, quod sumus filij Dei. Est autem hoc testimonium occultum & solis sanctis cognitum. Ideo nullo argumento probatur, nisi accipiamus quæ de oratione præmisit pro isto spiritus. S. testimonio.

Quod si filij, igitur & hæredes. Hæredes quidem Dei, cohæredes aut Christi. Siquidem una cum illo patimur, ut & una cum illo glorificemur.

Ista pars ad præcedentia, pars ad sequentia referunt. Si ad præcedentia habebunt argumentum ad eundem scopum, de eo quod Christianorum sit uiuere secundum spiritum, non secundum carnem, ab eo quod sunt hæredes Dei cælestium bonorum omnium, quæ sane dignitas omnium est maxima. Ut sit amplificatio adoptionis filiorum Dei, & simul adiunctam habeat incitationem ad uitæ nouitatem in Christo meditandam. Si uero ad sequentia referes, facient ad consolationem et corroborationem in afflictionibus quæ Christi & pietatis nomine inferuntur, de quibus differet iam hoc capite. Ut sint hæc quasi transitio quædam ad sequentia. Et certe non parum ad utrumque facit considerata ista dignitas & immensa felicitas filiorum Dei, ut uidelicet & mortificatis carnis affectibus secundum spiritum uiuamus, & in tribulationibus pro ueritate Christi fortes perstemus.

Amplificat autem istam felicitatem per id quod non tantum dicit, nos esse hæredes, quia filij sumus, sed addit, Dei, neque sic contentus, adiungit, & cohæredes Christi. Magnū est esse filiū dei adoptiuū. Quia uero non omnibus adoptiuis adscribitur passim hæreditas, raro omnis hæreditas, ideo addit & hæredes Dei nos esse, & cohæredes Christi, qui est naturalis filius dei, & omnium quæ dei sunt hæres. Ebr. 1. uide 1. Cor. 3. omnia uestra sunt.

Siquidem compatimur.) Et hoc bifariam exponitur. Quidam conditionaliter, quidam causaliter: ut ut exponamus, respicit Apostolus in exemplum Christi, & æquitatis regulam omnium iustissimam, de qua & Christus, non est discipulus supra Magistrum. Dominus noster passus est, pro nobis, si nos afflictiones illius nomine ferre noluerimus, quomodo cum illo regnabimus? Idem habes 1. Tim. 2. Certus sermo, inquit. Nam si commortui fuerimus & conuiuemus, si sustinuerimus & conregnabimus, si cum Christo passi fuerimus.

OBSER. Non enim accepistis spiritum seruitutis.) Notanda hic excellentia noui testamenti, quomodo Christiani excellere debeant populum ueteris testamenti, quam excellentiam collatione seruorum & filiorum ob oculos ponit. Ista excellentia in duobus consistere uidetur. Primum in maiore cognitione & intellectu diuine uoluntatis quam fuerit in ueteri testamento. Mysterium enim absconditum in ueteri, reuelatum est in nouo. Deinde in maiore fiducia erga Deum, exprimitur in eo quod clamamus nunc Abba pater.

Huc accedit libertas ab elementis mundi, de qua est & ad Gal. 4.

Sed queritur hic de Iudæis, an non & ipsi Deum patrem habuerint æque ac nos, cum Moses dicat deū qui te genuit dereliquisti, & Esaias. Filios enutritui, & ipsi spreuerunt me. Et alibi. Primogenitus meus Israel. Item unus est pater omnium nostrum. Respondetur. Verum est. At spiritum filiorum dei nondum acceperunt quo illum ut partem agnouissent & filiorum affectu erga illum præditi fuissent. Non quod nemo fuerit in ueteri, qui dixerit Abba pater, & nemo in nouo, qui spiritum timoris habeat, sed quod utrumque ita habuerit plerumque status & ordo diuinæ dispensationis in populo utroque.

OBSER. Abba pater.) Notent hic qui non ad deum sed ad sanctos uel angelos uel mortuos homines orant, quo spiritu ducantur, spiritus. S. mouet corda credentium ut clament ad deum, tanquam ad patrem, donatque credentes suauissimo ac fiducialissimo filiorum affectu erga deum patrem.

OBSER. *Idem spiritus testatur.*) Quid hic est doctrina eorum, qui docent hominē quemcunque incertū esse an sit in gratia dei uel non? An frustra est testimoniū spiritus dei. Si testaretur angelus inquit Chrys. uel etiā archangelus posset quisquam addubitare

Addubitare, quia uero Deus ipse testatur, quis locus relinquitur dubitationis (*Spiritu nostro.*) Vide certitudinē huius testimoniū. Non dicit auribus nostris uel per literam uel sonum aliquē externū, sed spiritui nostro testatur spiritus. (*si filij & heredes.*) Nota commendationem gratiæ Dei. Primo, quod adoptati sumus in filios, deinde quod spiritum dei accepimus, tertio quod heredes Dei facti sumus. Quarto cohæredes etiam Christi. Quid hic facient merita? Aeterna bona comprehendit nomine hereditatis, & omnem felicitatem quam expectamus per hoc quod sumus cohæredes Christi. Hereditas nō cōstat merito, sed uel natiuitate uel adoptione.

OBSER. III.

OBSER. V.

(*si quidem compatimur.*) Ergo qui non adfliguntur propter Christum, sed in pace uiuunt & moriuntur, non regnabunt cum Christo. Vide 1. Timo. 2. Illi non regnabunt cum Christo, qui Christum negant, si quando illum confiteri debent. Aliud est non pati, cum non sit occasio, aliud nolle pati, cum sese offert necessitas uel confitendi uel negandi.

OBSER. VI.

Deinde & hoc obseruandum, quanta consolationis efficacia gloriam nostram euehat, dum non solum nos facit heredes Dei, sed & cohæredes Christi ad ipsam Christi communionem & confortium naturam nostram extollens. Cohæredes inquit Christi. Et, ut una cum illo glorificemur. Non simpliciter, ut glorificemur, sed una cum illo glorificemur.

OBSER. II.

Huc etiam facit, quod non simpliciter dicit, siquidem passi fuerimus aliquid pro eo, sed siquidem simul cum eo patimur, inducēs & Christum ipsum patientem, passionumq; & afflictionum participem, ut soletur nos non solum ex eo, quod passiones nostras, quas pro Christo in hac uita sufferrimus, subsequutura est gloriæ Christi communicatio, sed & ex eo quod cum Christo patimur, hoc est, quod non solum pro eo patimur, qui passiones nostras in æternam requiem & gloriam commutare potest, sed simul cum eo, qui summo amore miseriam & afflictiones nostras in sese transtulit, filius Dei, ad hoc a patre missus ut passionibus crucis nos ab æterna morte redimeret. Cum ergo nostri gratia factus sit passibilis, tantaq; pro nobis nostriq; redemptione passus, quis queso piorum detrectare poterit istam compassionem cum Christo? Quod si sui non nostri gratia passus esset, nunquid merito, cum sit Dominus noster, cum illo pateremur? Cum iam non pro se, sed pro nobis hoc certamen subierit, quomodo non simul cum illo decertabimus?

OBSER. III.

Notandum & hoc, quod non simpliciter dicit, siquidem passi fuerimus malum quicquam, sed adiungit, cum eo. Ergo ad hoc, ut cum Christo glorificemur, non est satis quouis modo adfligi, uel quauis de causa, sed exigitur, ut cum Christo patiamur, id est, ut afflictio nostra eandem causam habeat cum Christo & talis sit, quæ communicet afflictionibus Christi. Alloqui teste Augustino, martyrem facit nō passio, sed causa. Igitur hæretici, qui propter pertinaciam suam adfliguntur, non adfliguntur cum Christo.

OBSER. III.

Querendum autem, quid sit cum Christo, uel etiam pro Christo pati. Nam quemadmodum fit, ut habeantur pro martyribus Christi, qui propter iustitiam non patiuntur, ita fit, ut pro martyribus Christi non habeantur, qui uere pro Christo & cum Christo adfliguntur. Sed hac de re uide in Mathæo nostro, cap. 10. ibi. Ante reges & præsidēs ducemini propter me. Et ibi. Omnis qui confitebitur me coram hominibus, &c.

Nam reputo afflictiones præsentis huius temporis non esse pares ad gloriam quæ reuelabitur erga nos.

Quoniā meminit eius gloriæ quā qui Christi sunt in futura uita cōmunē cum illo habebūt, mox rapitur ad amplificandū illā, ut adflictos reddat in tolerandis malis fortiores ac cōstantiores. Solenne est in hoc seculo, ut qui gloriam mūdi huius quærūt, nihil laborū ac tribulationū, ut quo uolūt peruenire possint, detrectēt. Et plerumq; multā molestiā frustra ferūt, dum non adipiscuntur quod querebant. Etsi datur uoti compotes fieri, non tamen acquisita gloria

gloria toleratos labores ac pericula adæquat, cum quod est imperfecta & in-
 syncera, tum quod est labilis inconstans ac fluxa, unde merito uana uocatur.
 Hic uero longe aliter habet. Ea gloria, quæ Christi est, quæ est filijs Dei cum
 Christo communis, & certo apprehendetur ab illis qui cum Christo passi
 fuerint, & talis est, quæ & perfectione, quantitate & æternitate sua qualis
 afflictiones superet, ut reuera momentaneum sit quicquid malorum hic pro
 Christo tolerauerimus, respectu futuræ gloriæ huius qua de re uide 2. Cor. 4.

OBSER. II. *Ad gloriæ.*) Annotat Chrysostomus Apostolum non inuenisse dictionem
 qua summam cœlestium ac futurorum bonorum exprimeret pro dignita-
 te, atque ideo usurpasse aliquid ex rebus huius mundi quod magno desy-
 derio affectetur ab omnibus, & cuius contrarium fugiatur ab omnibus.
 Ea scilicet est gloria.

Notandum itaq; quàm commode gloriæ dictione Apostolus & in loco
 uratur ubi ad patientiam ac tolerantiam afflictionum Christi hortatur. Nam
 illæ nihil in se habent iniucundius ignominia, quæ semper comitatur affli-
 ctos, maxime pro Christi nomine. Erat enim crux Christi summe ignominio-
 sa. Itaq; illi contemptui & ignominia omnium opportunissimè opponit nō
 simplicem aliquam, sed omnium excellentissimam futuræ uitæ gloriā.

OBSER. III. *Quæ reuelabitur in nobis.*) Non dicit, quæ futura est, sed quæ reuelabitur
 in nobis. Aliud est reuelari aliquid, & aliud esse. Multa sunt, quæ ab-
 scoudita sunt, quæ non tum primum incipiunt esse, quando reuelantur.
 Ita habet & ista gloria nostra. Est quidem iam parata, sed adhuc abscondita.
 Ita alibi dicit. Non ascendit in cor hominis quæ Deus parauit diligentibus
 se. Et uita quoque nostra, quam in Christum credentes iam habemus, ita re-
 uelanda dicitur in reuelatione Christi. Coloss. 3. Eri. loh. 3.

Itaque gloriæ istius reuelatio in futurum tempus referuatur, id quod ma-
 gnæ consolationi seruit. Signum est enim tale esse ac tantam quæ præsentī
 sæculo non conueniat & cōditionem illius excedat. Bene ergo nobis, quod
 passionēs isti tempori caduco ac fluxo Deus, & gloriā nostrā futuro se-
 culo, quod æternum est adiunxit, cum æque potuisset diuersum.

Etenim sollicita creaturæ expectatio reuelationē filiorū Dei expectat.

Institutum Apostoli est, ut eos, qui tum afflictionibus Christi grauaban-
 tur, ad patientiam & constantem expectationem eius gloriæ, de cuius magni-
 tudine ac reuelatione futura iam dixit hortetur. Non enim ignorauit, quo
 animo sint qui rei cuiuspiam, quam futuram credunt et expectant, desyderio
 tenentur. Illis omnis mora longa est & molesta. Quia ergo gloriā istā fi-
 liorum dei, quam cum Christo habebimus, magnā quidem esse dixit, ita ut
 nullæ prorsus huius sæculi passionēs illi pares esse queant, uerum adiecit in
 futuro demum reuelandam esse, ut afflictos & grauatos, desyderioq; illius
 accensos ad patientiam interra hortetur: inducit argumentum ab exemplo
 totius rerum machinæ, quam uniuersum uocant, omnium appositissimum
 ad consolationem, hoc sensu.

Vides quanta sit creaturæ totius & præsentis rerum status, superioris il-
 lius cœlestis, & inferioris terrestis, diuturnitas & patientia, qua constanter
 & immote omnia ut diuinitus ordinata sunt in suo quodq; ordine perdurat.
 Putas ne figuram istā creaturæ huius scilicet mundi, ita fore perpetuam?
 Nequaquam. Scis enim quomodo scriptura dicat, fore cœlum nouum ac ter-
 ram nouam, & omnia olim immutanda, Deum solum esse qui constans &
 immutabilis perseueret. Plalmo. 102. Cum ergo status huius præsentis sæculi
 sit mutabilis & mutandus aliquādo, quā putas subesse causā, quod adeo
 diuturnè perdurat? Nullam scilicet aliā, quā istā de qua loquor, reuela-
 tionem ac liberationē filiorū Dei. Sunt enim hominis gratia omnia condita.
 Iam donec is est obnoxius præsentī uanitati & corruptioni, donecq; uitā
 hāc incolit, expectandū est omni creaturæ manendūq; in sua seruitute, donec
 tempus

A tempus liberandorum & glorificandorum filiorum Dei adueniat. Itaque cum omnis hæc mundi machina sit in uanitatis patientia & futuræ libertatis expectatione, quomodo grauaberis simul cū illa expectare, maxime cum ipsa nō suaipius, sed tua gratia isti sit corruptioni ac diuturnæ molestiæ subiecta?

Hoc uidetur, meo sensu, uelle Apostolus, atque ideo non simpliciter dicere, etenim creatura expectat, sed, expectatio illa creaturæ expectat, quā ego puto nihil esse aliud quā diuturnitatem illam ac perseverantiam omnium cuiusque in suo statu & ordine, quæ certe mirabilis est cogitanti & obseruanti, quæ omnia sint uanitati & corruptioni obnoxia. Atque hinc ego malim illud *ἀνὰ πᾶσιν* uertere, diuturna expectatio, Germanicè *das endlich harren*, quā anxiosa expectatio, ut adiecta præpositio *ἀνὰ* intentionem habeat expectationis magis quā anxij affectus notam. Nolim tamen repugnare illis qui ita uertendum putarunt, quod & Chrysostomus facit. Nam illi nō nihil rationis habent in sequentibus, ubi creaturæ datur quod nolens subsit uanitati, & quod congemiscat & parturiat sub ista expectatione ac seruitute.

Notemus hic mirandam Apostoli prudentiam, quomodo ex eo, unde im- OBSER. pijs sumitur argumentum impij uiuendi ac sentiendi, doceat nos sumere argumentū patienter perseverandi in uera pietate, & quæ illam comitatur, adflicciónē. Impij ex eo, quod uident cursum ac statum huius mundi adeo constan-tem esse, colligunt esse perpetuum & æternū, atque ideo quæ de futura uita & rerum immutatione, deque futuro iudicio, supplicio malorum, ac premijs iustorum sacra scripturæ tradunt, planè rident, de quibus est totum caput ultimum secundæ Epistolæ Petri, in quo puto etiam quæ de Pauli Apostoli sapientia, & scriptorum eius difficultate scripta sunt, ad hunc ipsum esse Apostoli locum referenda.

¹ Nos uero discamus istam diuturnitatem huius mundi esse expectationē, non esse æternitatē. Esse aliquid futurū certo, quod expectetur, quo præsentē immutanda sit præsens seculi figura. Hoc certe innuit uerbum expectandi.

² Deinde discamus quis sit finis ille, quem creatura tanta diuturnitate & patientia expectat. Reuelatio, inquit, filiorum Dei. Ergo nostrū longe amplius erit illam expectare, & simul cum uniuersa creatura persistere in patientia, quam illa iam tot seculis constanter, idque nostra gratia seruat.

SEQUITUR.

Nam uanitati creatura subiecta est, non uolens, sed propter eum qui subiecit illam, sub spe.

Ista declarationis uice subiecta sunt, ut creaturæ expectationem, quam uocet, doceat. Nempe subiectionem eam, qua omnia uanitati subiecta sunt. Et docet simul rerum hunc statum non esse *ἀνὰ τὴν ἑαυτῶν*, liberum ac spontaneæ electionis, isti creaturæ, hoc est, creaturas mundi huius nō liberè ac temerè suo, pte ingenio ferri, aut fortuito quæ fiunt, fieri sine aliqua cœlesti prouidentia, sed creaturam esse instar famulæ, subiectam diuinitus isti cui seruit rerum uanitati. Ideo dicit: Nam creatura subiecta est uanitati. Non dicit: Elegit istam uanitatem. Et addit: Non uolens, ut excludat *ἀνὰ τὴν ἑαυτῶν*. Deinde, sed propter eum, qui subiecit eam, quibus uerbis ostendit, diuinā prouidentiam ita constituisse, cui creatura sit obediens. Et ne putes istam subiectionē creaturæ fore perpetuam, adiicit sub spe. Ea scilicet est, quam suprà uocauit expectatio, nem reuelandorum filiorum Dei.

QVAESTIO.

Sed hic quaeritur, quomodo Apostolus dicat creaturam subiectam esse uanitati, cum scriptura creationem rerum describens, dicat: Et uidit Deus cuncta quæ fecerat, & erāt ualde bona? Si quæ Deus fecit, sunt ualde bona, quomodo dicuntur uana?

Respondeo. Non dicit: Nam creatura uana est, uel uanitas, sed uanitati subiecta. Aliud est esse uanitatem, aliud uanitati ad tempus subiectum. Vanitas

nitas est corruptio & interitus, qui est ex corruptione. Ita exponit Ambros. ^A Et ipse Apostolus hoc infra mox declarabit. Creatura propter hominem condita, ideo corruptioni est obnoxia, quod homo ipse propter peccatū illi obnoxius factus est, cuius gratia illa cōdita est, ut seruiret illi in ista corruptione constituto. Ista uero subiectio ac seruitus corruptionis, creaturam nō reddit malam, nec prohibet esse bonam, id est, utilem. Quomodo enim mala esset & inutilis, cū prouidentia Dei & uoluntati adeo constanter seruiat? Non ergo damnatur hic creatura iuxta opinionem hæreticorū, sed declaratur dispensatio diuina, cui illa seruit, donec ueniat tēpus gloriæ filiorum Dei.

OBSER. I.

Creatura subiecta est, non uolens.) Diligenter obseruandus est hic locus, ne putemus omnia quæ in rerum natura & cursu fiunt temerario ac libero cursu ul-
tro ita sine summa illa cōlesti prouidentia fieri. Naturalia quidem sunt, sed nō libera & spontanea. Aliud enim est esse naturale, aliud liberum & propriū motus. Cogitemus itaq; nos quæ naturaliter fiunt in rebus creatis, fieri à subiectis, & nolentibus, id est, si libera essent, longe aliud acturis. Hoc proderit ad alendam fidem, dum obseruamus in omnibus diuinam ordinationem, prouidentiam ac uoluntatem.

OBSER. II.

Vanitati.) Ergo omnis ista mundi machina cum uniuersis suis membris ac portionibus, quæ sub creaturæ appellatione comprahenduntur, uanitati, id est, corruptioni, obnoxia est. Quid illis ergo tantopere adhæremus, cum sint obnoxia corruptioni? Quid admiramur seculi huius pompam, gloriam, fastum, uires, &c. de quibus dicit Sapiens, quod uana sint omnia?

OBSER.

III.

Propter eum qui subiecit illum.) Famulatum creaturæ facit obedientiam, quæ diuinæ uoluntati exhibetur. Et uide quàm cōmodè admoneat ad patientiam, cuius est obiectum diuina uoluntas & dispositio. Discamus itaque & nos in quibusuis afflictionibus ac molestiis respicere ad ordinationē Dei, cogitantes Deum esse qui nos quemq; suo loco collocauerit, & ferenda iniunxerit. ^B

OBSER.

IIII.

Sub spe.) Nota, quomodo diuturnitatis molestiam soletur ac mitiget, tolerabilemq; istam subiectionem qua uanitati subiaceamus, reddat, argumēto spei rerum meliorum, quod sanè omnium est fortissimum in rebus aduersis, imò unicum, id quod & seculi istius prudentes agnoscunt. Spei solatium, si quis afflictio indere queat, quæso quanta illum angustia & molestia leuabit? Rur-
sus si quis adimat, quid aliud facit, quàm quod in desperationem adigit, & ex
afflictio facit omnium afflictissimum?

Ideo cum Cicero Catilinam uellet summæ improbitatis arguere, inter cætera & hoc illi adscripsit, quod nō solū pessima quæq; designarit, sed & spem rerum meliorum miseris ademerit, quæ unica sit consolatio in miseris.

Quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Rursus declaratio. Quia dixit, sub spe, quæ sit illa spes, quam habeat creatura uanitati diuinitus subiecta, his uerbis exponit, dicens, Quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis. Ergo spes creaturæ est, quod sit olim futura libera ab ista seruitute corruptionis.

¹ *Eti ipsa.*) Non simpliciter, quoniam creatura liber: sed, & ipsa, ut doceat non solam nec primariè, sed nobiscum & secundariè liberandam.

² *A seruitute corruptionis.*) Hic discere corruptionem esse quam suprā uocauit uanitatē. Est autē φθορά Græcis anceps. Nam illis significat hæc dictio uiciatio-
nem rerum, deinde & interitum & exitium. Aug. legit, à seruitute interitus.

³ *In libertatem gloriæ.* Quidam legunt, pro, in libertatē gloriosam, more Ebraico. Aliàs poterit intelligi dictum tanquam oppositū seruitutis corruptionis. Opposita enim sunt seruitus & libertas, deinde corruptio & gloria. Itaq; ut ineptum fuerit, si seruitutem corruptionis exponas pro seruitute corrupta, ita puto non quadrare, si exponas in opposito, libertatem gloriæ, per, libertatem gloriosam. Proinde apertius forsan erit, si exponas, libertatē ad gloriam filiorum

A filiorum Dei, id est, qua filij Dei à corruptione ad gloriam liberabuntur.

QVAESTIO.

Sed hic nō mediocris quæstio occurrit, de creaturæ immutatione. Quod creatura dicitur olim ab ista seruitute corruptionis libera fore, nihil habet obscuri. Quod uero non solum uidetur Apostolus dicere, quod sit aliquando liberanda ab ista seruitute, sed addit etiam, quod sit liberanda in liberationē gloriæ filiorum Dei, facit ut hic locus sit semper habitus obscurus & multis ineptijs & impijs cogitationibus occasionem dederit apud hæreticos, quod Augustinus etiam apertè scribit, qua de re uide libro quæstionum 83. cap. 57. Nam hic mox disputatur de angelis quomodo illis cōueniat, quod dicit creaturam uanitati subiectam esse, deinde congemiscere ac parturire. Tertio liberandam à seruitute corruptionis. Postea de bestijs, an illæ quoq; sint future post resurrectionem, & an omnes quorumcūq; generum & ætatum. Item de plantis ac sponte nascentibus, an horum omnia genera omnes omnium generum species, omnia singularū specierū indiuidua, quæ unquam fuerunt atq; intercederunt, quæ iam sunt, & quæ sequentur in finē usq; mundi, etiam cum frugibus suis, ac suis quæq; locis ubi olim collocata fuerant, sint ad futurum seculum restituenda. De his omnibus disputationem ex hoc loco mouent curiosi homines, ut solēt ex obscurioribus eruere, unde ineptias suas stabiliant. Hinc est quod credo præsentem locum potissimū ex his esse de quibus Apostolus Petrus secunda Epistola cap. ultimo meminit, ubi ita scribit: Adueniet autem dies Domini sicut fur, in quo cœli magno impetu transibunt, elementa uero calore soluentur, terra autē, & omnia quæ in ipso sunt, opera eurentur. Cum igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet uos esse in sanctis cōuersationibus, & pietatibus expectantes ac properantes in aduentum diei Domini, per quē cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent. Nouos uero cœlos, & terram nouam, & promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat. Propter quod charissimi, hæc expectantes satagite immaculati & inuiolati inueniri in pace. Et domini nostri Iesu Christi longanimitatem, salutē arbitremini. Sicut & charissimus frater noster Paulus, secundū datam sibi scientiā scripsit uobis, sicut & in omnibus Epistolis loquēs in eis de his, in quibus sunt quedā difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas ad suam ipsorum perditionem. Proinde B. Augustinus, loco suprà citato, per creaturā nihil intelligit aliud q̃ homines, id scilicet quod est in homine terrenū & corruptibile. Quemadmodū & creaturæ dictio uidetur accipi, Mar. ultimo. Prædicatē Euangelii omni creaturæ. Et Coloss. 1. Quod prædicatū est coram uniuersa creatura, quæ sub cœlo est. ut idem sit, atq; coram uniuersis mortalium nationibus ac generibus. Ita tamen istam sententiam ponit uir sanctus, ut esse eam certam affirmare non ausit. Putat illam temen posse mederi hæreticorum inanibus cogitationibus.

Quidam alij, ut Chrysost. Ambr. Athanasius, &c. de creaturā quidē, id est, mundi hac machina, & omnibus creatis, intelligūt, sed nō eodem sensu, ut apparet. Nam Chrysost. ita exponit ut dicat creaturā cum homine glorificandā etiam, quemadmodū si familia glorificetur cum hero glorificato, idq; facturū ad amplitudinē honoris nostri. Ambros. uero uidetur in eo consistere quod creatura sit à seruitute corruptionis, in qua iam laborat & ingemiscit, liberanda requiemq; habitura, quod uero sit etiam honoris nostri particeps futura, non uidetur adicere. Quancūq; quid necesse est, ut in has angustias detrudamur, cum neq; ipsa Apostoli uerba talia sint, quæ necessario gloriam filiorum Dei creaturis cōmunicandam euincant. Quod enim dicit, ad libertatē gloriæ filiorū Dei, potest de eo intelligi, quod nō simpliciter à seruitute corruptionis creatura liberabitur, sed quod liberatio illius ad hoc factura sit, ut cessante corruptione cui seruiūt, quod in filijs Dei corruptibile erat, incorruptionis gloriam induat. Quid nos tenebimus? certa sequemur. Primum certum est, creaturam omnem à corruptionis seruitute liberandam: spiritus sanctus per

Apostolū hoc dicit, credimus ergo uerum esse, nec possumus falli. Deinde credimus filios Dei potituros libertate gloriæ cœlestis cum Christo, spiritus sanctus hoc prædicat, ergo uerum est. Qui credit errare nō potest. Tertio, quod ad creaturas attinet. De angelis nulla est dubitatio, quod sint gloriosi permāsurī, cum omnibus electis. De cœlo & terrā, scriptura docet, quod sint immutanda. Hoc est de corruptione ad incorruptionem transitura. Psal. 102. Ebr. 1. & 2. Pet. ult. Cœlos nouos & terrā nouā creabit Dñs. qui ista credunt, nō fallunt. Quod uero attinet ad ea quę quidē propter hominē cōdita sunt et ipsa, sed trāsitoria fuerūt & sunt, ut oriant & statim intercīdāt, ut plātē, bestię, & id genus alia, nostrū non est certi quicq; statuere. Proinde quę huiusmodi sunt cōsilio dei inscrutabili, relinquamus, an omnia uelit restituere, uel sec⁹.

Scimus enim, quod omnis creatura congemit, simulq; nobiscum parturit usq; ad hoc tempus.

Quia creaturæ suprà dedit, quod expectet reuelationē filiorū Dei, & quod uanitati sit subiecta non uolens, & quod ipe sit liberationis prædita, quod ab ista corruptionis seruitute aliquando sit liberanda, cōmodum dat illi etiam gemitus ac parturitionem. Est autē *ἀνθρώπων πένθος*, qua Apostolus hic utitur, ea quę hominum sunt & animatorum transferens magnitudine affectus ad inanimata quoq; quemadmodum solent qui uberanti affectu uel tristes sunt uel læti. Alicubi iubet propheta montes exultare, iubilare, ac plaudere manibus. Ita & hoc loco Apost. ut exprimat, & quasi ob oculos ponat, seruitutem istam creaturæ non perpetuam, sed olim cessaturam, quando scilicet reuelabitur gloria filiorum Dei, ut afflictos ad patiētiam hortetur, facit creaturam expectare nobiscum tempus illud glorię, & in terra nobiscum gemere, & instar mulieris grauidæ parturire. Qua sanē parturitionis metaphora clanculum significat prope esse liberationem creaturæ ab isto graui seruitutis onere, adeoq; & prope esse tempus nostræ gloriæ.

NOTANDVM.

Omnis creatura congemit.) Argumentū hoc ad patientiam in afflictione, omnium est fortissimum. Si enim omnis creatura in labore est & gemitibus isto corruptionis tēpore, simulq; nobiscū parturit, donec liberetur, quare nos impatientes essemus passionis huius temporis detrectantes, cum illa nostri gratia hæc patiatur. Vniuersa mundi machina laborat, corruptioniq; ac uanitati subiecta est, cur nos grauabimur, si quid sit ferendum? Nimirum delicatus est, qui cum uniuersa regio, in qua uiuit, calamitatē patitur, ipse solus quicquam ex ea ferre detrectat. Et si in causa sit eius calamitatis, sanē improbus est cum alijs calamitatē uicio suo accerserit, si ipse interea cupiat delicijs operā dare, dum alijs dolent ac lugēt. Vide quo pudore suffundamur, qui delicias huius seculi sectamur, cū omnis creatura cōgemiscat ac parturiat nostri gratia. Creatura dolet ac luget, grauatur corruptionis seruitute, & nos quorū gratia creatura uanitati subiecta est, nullo *συνπαθίας* huius sensu tenemur.

Non solum autem illa, sed & ipsi qui primitias spiritus habemus, & nos ipsi, in nobis ipsis gemimus adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri.

Vt amplificet desyderiū istud futuræ gloriæ, reddatq; argumentum patientiæ fortius, a creaturis ascendit ad ipsos usq; Apostolos, qui & ipsi intra se gemant & parturiant, expectantes redemptionē plenam & consummatam.

Illud, Qui primitias spiritus accepimus, intelligitur de dono illo spiritus S. quod primū Apostolis datū est, atq; ideo primitiæ uocat sicut Christus uocatur primitiæ resurgētū ex mortuis, eo quod primus ex mortuis resurrexit.

Adoptionem expectantes.) Quomodo dicit expectari adoptionem, cum suprà dixerit nos esse iam filios Dei, accepisseq; spiritum adoptionis? Seipsum declarat, cum subdit, redemptionem corporis nostri. Spiritus quidem liber est & in

A & in uita, corpus uero adhuc uanitati subiectū, causam dat gemendi pro ple- Vide 2. Cor. 5.
na & cōsummata redēptione, quę futura est adeoq; cū gemitibus expectatur.

Magnifica consolatio. Ipsi Apostoli in corpore cōstituti, corruptione gra- OBSER. I.
uati, spe adoptionis liberandorumq; corporū ingemuerunt, expectantes ple-
nam redemptionem. Si ergo ingemiscimus & nos, expectamus & nos futu-
ram redemptionem & gloriam, grauamur & nos in hoc mortali nostro cor-
pore, habemus hæc omnia nō solum cum uniuersa creatura, sed & cum ipsis
Apostolis communia. Erat illis gemendum & expectandum, qui spiritus pri-
mitias acceperant, quare non & nobis? Quid enim aliud per gemitus & ex-
pectationem redemptionis significat, quā adfligi ipsos quoq; Apostolos?

Et præterea obserua quā extollat futuram gloriam filiorum Dei. Philo- OBSER. II.
sophi quidam id uoluerunt esse summum bonum, quod omnes expetunt. Vt
Epicurei uoluptatem, quam omnes ex natura appetant. Noster non philoso-
phus, sed *θεός* proponit nobis uere summū bonum, futuram scilicet glo-
riam filiorum Dei, dum illam facit expectare omnem creaturam, proq; illa ge-
mere scribit eos qui mortalium omnium fuere præcipui. O quis dabit nobis
istos Apostolorum gemitus in pectora nostra? Quā longē alia futura es-
set uitæ nostræ ratio?

Siquidem spe seruati sumus, spes autē si uideatur, non est spes. Quod
enim cernit quis, cur illud & speret? Si uero quod non uidemus, spera-
mus, id per patientiam expectamus.

Præcedentia latius declarat, sed ita ut ex ipsa præcedentium declaratione
iterum alio argumento consolationem adflictorum ad patientiam stabilien-
dam firmiorē efficiat. Dixit ipsos etiā Apostolos ingemiscere intra seipso-
rum cum præcedentibus conuenire, quibus asseruit nos esse iam filios Dei,
acceperisseq; spiritū adoptionis, ut auditor imperitus statim cogitare poterit,
Quid hoc est? putabā nos esse saluos, ac redēptos. Iam dicit Apostolos ipsos
expectare adhuc redemptionē, & intra seipso-
rum gemere. Si redēpti sunt, quid
expectant redemptionem? Si saluati sunt, quid ingemiscunt? Has cogitatio-
nes amolitur per ea quæ declarandi gratia subiicit, sumpta ex ipsa ratione sa-
lutis nostræ, quæ ita habet, ut nondum illam reipsa, sed spe tantum apprehen-
derimus. Et quia hoc omnino indubitatum est, propositionis uice per asser-
tionem dicit: Spe enim salui facti sumus, quod idem est, atq; salutē nostram,
spe, & nondum reipsa, apprehendimus. Hanc propositionem non firmat ali-
qua probatione. Christianis enim certa est alioqui & indubitata, qui nega-
re nō possunt se saluos esse per Christū, & cum interea reipsa nondum sint
plane beati, sed adhuc miseriæ & corruptioni obnoxii, per se patet nō re, sed
spe salutē istam esse adeptos. Ex ista certa ac manifesta propositione decla-
rat iam, quod antea dixit Apostolos ipsos quoq; expectare redemptionē cor-
poris, & consummatam adoptionē. Vsurpat autē argumentū ex ipsa spei na-
tura, cum dicit: Spes uero quæ uidetur, non est spes. Quod enim quis cernit,
ut quid & sperat? Quibus uerbis nihil aliud facit, quā quod naturā spei po-
nit talem esse, ut nequeat respicere præsentia, sed necesse habeat adaptari ab-
sentibus ac futuris. Hinc colligit & infert. Si ergo quod non uidemus spera-
mus, consequens est ut per patientiam illud expectemus. Habet ergo hic lo-
cus ad hunc modum. 1. Quicquid speratur, præsens non habetur, sed futu-
rum expectatur. Ad maiorē hanc pertinent ista, spes si uideatur, non est spes.
Quod enim cernit quis, cur illud & speret? 2. Salus autem nostra ac plena
redēptio speratur. Huc referendū est, quod dixit: Spe enim salui facti sumus.
Ergo salus nostra præsens nō habetur, sed futura expectatur. Hoc est quod
dicit: Si uero quod non uidemus speramus, id per patientiam expectamus.
Admonet itaq; non solum Apostolorum exemplo ad patientiam & expe-
ctationem futuræ gloriæ, adoptionis ac redemptionis, sed & per ipsam salu-

tis nostræ rationem, quæ nisi Christianismus plane inane quid sit, non potest aliter habere, quàm ita, ut spe futuræ gloriæ patienter quasvis afflictiones tolerantes expectemus quod speramus.

OBSER. I. Illud, Spes autem si uideatur, non est spes, per metonymiam dictum est, ut intelligas spem dici id quod speratur. Proinde non subicit: Quod enim certum quis, quomodo illud spes est, sed, cur illud & speret. Item non dicit, si uero quod non uidemus, spes est, sed, speramus.

Non est autem ista metonymia inanis ac mere poëtica, sed reuera theologica, magnæque ratione suffulta. Quod enim spes uocatur, id quod speratur, admonet in Christianismo, ueris, ac rebus ipsis agendum non nudis tantum nominibus. Ut is uere spem habere dicatur qui sperat, quemadmodum & fidem, qui promissionibus Dei uere credit. Apostolo sermo est de uera spe uerorum Christianorum, id est, uere credentium. Quid enim est quod speratur, nisi quod certo futurum creditur ac desideratur: iuxta illud Ebr. 11. Fides est substantia rerum sperandarum. Qui ergo fide carent, quid sperabunt? Qui non sperant, de illis dici non potest, quod spe sint salui facti, & quod spem habeant.

OBSER. II. Deinde notandum est quid ex spe credentium colligat, nempe expectationem futuri ac sperati boni. Hoc & in rebus huius uitæ patet. Qui ergo non sperant, non expectant certe quod non sperant. Et quia futura bona non expectant, fit ut presentibus sese oblectent, quibus deficientibus nihil aliud sequitur, quàm desperatio. Hic scilicet fons est omnis auaritiæ ac luxus presentis seculi.

OBSER. III. Obseruandum est & hoc, quod adiungit, per patientiam, quo innuit, ita habere conditionem huius spei & expectationis, ut per patientiam tolerandæ sint omnis generis afflictiones. Notæ sunt illæ sententiæ. In patientia uestra possidebitis animas uestras. Et: Per multas tribulationes oportet nos ingredi regnum Dei. Apposite ergo solat afflictos, qui tamen pro Christi nomine plura perpetiebant.

Consimiliter autem & spiritus auxiliatur infirmitatibus nostris. Siquidem hoc ipsum quod oramus ut oportet, non nouimus: uerum ipse spiritus intercedit pro nobis, gemitibus inenarrabilibus.

At ille qui scrutatur corda, nouit quis sit sensus spiritus, quoniã secundum Deum intercedit pro sanctis.

Aliud argumentum est ad consolationem & confortationem in afflictionibus, & ipsum fortissimum ac rarum sumptum ex ope spiritus, qui datur credentibus uerus paracletus & consolator.

Magna quidē est uirtus spei & patientiæ, de qua supra meminimus. Quia uero, dum supra modum urgent afflictiones, animoque credentium negotium facessunt horror ac metus, uel tristitia & dolor, fit ut (quæ est carnis imbecillitas) nonnihil ipsa spes & patientia labefactentur, ut uidere est in multis Psalmis, in Iob & Hieremia, fortius aliquod adiutorium ostendit, quo infirmitati nostræ succurratur, cum dicit:

Consimiliter autem & spiritus auxiliatur infirmitatibus nostris. Consimiliter, id est, quæ admodum spes & patientia imbecillitates nostras corroborant.

συναντιλαμβάνεται. Simul adiuuat. *ἀντιλαμβάνομαι* hoc loco significat laborantem adiuuare, manum porrigere, *zugreifen*, quemadmodum solemus in deportandis grauibus oneribus, ubi uel manus manui inseritur, uel alijs medijs & instrumentis utrinque præhensis onus asportatur. Hoc scilicet facit spes, quæ afflictiones nostras tolerabiles reddit. Hanc ipse quoque spiritus adiuuat & succurrit. Ideo dicit *συναντιλαμβάνεται.*

OBSER. I. Quis quæso ista credens ad tolerantiam malorum non animabitur? Tot sunt adiumenta, tot consolationes in afflictionibus Christi, ut etiam si nos infirmus sumus, nemo tamen causam habeat desperationis. Vniuersa creatura nobis collaborat, seruit, congemiscit, congemiscuntque etiam illi qui spiritus acceperunt potiora dona, spes, qua saluati sumus, patientiam ad expectandam futuram

A ram gloriam largitur, & præter hæc omnia ipse quoque spiritus succurrit infirmitatibus nostris, laborantiq; spei opem fert.

Quod attinet ad imbecillitates nostras, non parum consolationis adfert & hoc, quod humanam illam & communem imbecillitatem & ipse Apostolus agnoscit, & simul in sese transfert. Non enim dicit, auxiliatur infirmitatibus uestris, quasi Apostoli humana infirmitate careant, adeoque isto spiritus adiutorio opus non habeant, sed coniungit se infirmis, ipse infirmus erigens & consolans infirmos. Ita uoluit Deus, ut ii, quorum opera uti destinauit ad docendum & confortandum alios, & ipsi sint infirmi, communisq; fragilitate & imperfectione præditi, ne causa sit imbecillioribus aliqua pusillanimitate grauatis, animum despondendi, ne ue putent se contemni, quod sunt imbecilles.

OBSER. 11.

Hanc consolationem imbecillium obsecrarunt in Ecclesia, qui de sanctis omnia sublimia & fortia prædicarunt.

Huc etiam facit, quod inducit spiritum sanctum quoque imbecillitates nostras tam non contemnere aut detestari, ut eas magis adiuuet, ne quod infirmum est, penitus extinguatur ac pereat.

OBSER.
111

Quæso quo spiritu ducunt qui incredibili isto & pharisaico fastidio imbecilles peccatores abieciunt & contemnunt, quemadmodum fieri uidimus ab Anabaptistis? Spiritus S. non est contemtor infirmorum, sed adiutor. Illo non possunt esse præditi, qui eundem animum non ostendunt. uide Gal. 5. Vos qui spirituales estis, etc.

Siquidem hoc ipsum quod oraturi sumus, &c.) Ista declarationem habent & probatio, nemini eius, quod dixit spiritum adiuuare infirmitates nostras. Quomodo hoc fiat docet cum dicit: Ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Loquitur autem de gemitibus cordium nostrorum ita occultis, ut sint plane inenarrabiles. Illos dat spiritui sancto, propterea quod suo motu eos genere ac producat. Id quod ideo dico cum ueteribus, ne quisquam disputet, quomodo spiritui sancto conueniat adscribere gemitus & interpellationem, cum sit uerus Deus, in quem nec gemitus cadere, nec interpellatio competere potest. Quemadmodum in spiritu sancto clamamus abba pater, ita & in illo ingemiscimus, dum per illum ad occultos istos gemitus permouemur.

Apparet itaque Apostolum mirabili modo gemitus sanctorum, de quibus supra dixit, propius & exactius considerasse, ex quo illis, qui miserabile quid ac lucuosum esse uidentur, argumentum sumpsisse omnium maximæ consolationis, quod interpretatur eos esse argumentum inhabitantis & ingemiscientis in nobis, atque interpellantis pro nobis spiritus Dei. Ratio humana interpretaretur istos gemitus notas esse impatientiæ, & animi reluctantis diuinitati. Apostolus uero intelligit eos esse gemitus motu spiritus S. elicitos, esse quoque ipsissimam interpellationem spiritus S. pro nobis, & indubitatum imbecillitatum nostrarum adiutorium.

Nota

PROBATIO.

Sed quomodo probat istos sanctorum gemitus, esse gemitus spiritus S. & interpellationem ad deum pro sanctis? Ita scilicet. Siquidem hoc ipsum, inquit, quod oraturi sumus, ut oportet, non nouimus. His uerbis pernegat istos gemitus esse simpliciter cordium nostrorum motus, dum asserit nos ignorare quid illis gemitibus petamus. Intelligunt quidem sancti anxios quosdam in se uolui gemitus, maximè dum obtinet grauis aliqua tentatio. Sed illi sunt adeo obscuri, ut ipsi eos non intelligant. Vigent enim tum maximè, quando uidetur tentari fides ac spes, quando sentitur abiectio quædam ac destitutio opis diuinæ. Ideo uocat eos hic gemitus inenarrabiles. Cum ergo sint tales, qui nobis etiam ipsis incogniti sint, colligit esse eos motus spiritus ad deum pro nobis interpellantes.

Illud, *ut sciamus*. Quemadmodum oportet, bifariam accipitur. Quidam referunt ad præcedens, oramus, ut intelligas nos orare non posse ut oportet, id est ignorare quid sit quod orandum & petendum sit, quo sensu ueteres plerique exponunt. Ut exempli gratia, Paulus orauit, ut auferretur a se stimulus ille Satanae, &c. Et hoc sane plerumque fit, uerum non uidetur istud hoc loco uelle Apostolus. Quidam referunt ad sequens, non nouimus, quasi dicat, hoc quod nos

oramus non intelligi à nobis, ut oportet ad quod uidetur pertinere argumen-
tum ipsum, quo probat gemitus istos esse spiritus sancti pro nobis interpella-
tionem, quemadmodum dictum est.

Pace omnium dicam quod mihi uidetur. Posterior sententia quidem pro-
pius uidetur accedere ad scopum Apostoli, uerum impedit adhuc, quod ita
exigeretur à nobis intellectus istorum gemituum, qui sunt spiritus, & inenar-
rabiles, si referas hoc sensu, ad uerbum intelligendi, nescimus ut oportet, ui-
delicet scire. Ergo oportet scire quid uelint isti gemitus. Quid ergo cum ne-
scimus quid uelint?

Proinde mihi uidetur ita exponendum, ut exacte faciat ad probationem pre-
cedentium, atque adeo & consolationem non ad maiorem perturbationem ac
defectionem. Si enim oportet scire quid uelint isti gemitus, & quid sit quod
oramus, imò quod interpellat pro nobis spiritus, certe non proderunt nobis
hi gemitus, nisi sint nobis cogniti. Non sunt autem, &c.

Itaque mea sententia ad illud *uobis autem* subaudiendum est, si nostri essent isti ge-
mitus. Q. d. Si gemitus est de quibus dixi, plane nostri essent, certe oporteret
eos nobis esse quam cognitissimos, quid scilicet uellent quid orarent. Iam cum
sint occultissimi & inenarrabiles, sequitur non esse nostros, sed spiritus sancti.
Hæc sententia si non uidetur esse remotior, pulchre facit ad scopum huius ar-
gumenti. Si uero displicuerit, simplicior erit ea quam ueteres tradunt.

OBSER. I.

Videmus hic quæ sit uera oratio credentium, imò magis uita, radix, ac prin-
cipalis motus orationis, gemitus scilicet spiritus sancti. Verba oris & exter-
ni gestus magis ad speciem sunt referenda, quàm etià hypocritæ referre possunt.

OBSER. II.

Secundo loco obseruandum est & hoc, quod gemitus sanctorum in rebus ad-
uersis uocat interpellationem spiritus sancti. Vnde intelligimus eos signum
esse futuri auxilij. Ideo plerumque fit, ut tempore eo ubi in uicino est auxilium
Dei, sancti enixius ingemiscunt ad Deum. Sic Israelitæ nunquam enixius ad
Deum ingemuerunt, quàm dum in propinquo esset etiam ipsis in seculis libera-
tio. Ita in Psal. Propter miseriam inopum, & gemitum pauperum, nunc exurgam,
dicit Dominus. Non potest Deus ferre gemitus suorum, ideo dum destinat au-
xilium, spiritu suo mouet pectora ipsorum, ut & altius ac crebrius ingemiscant.

Psal. II. 4

At ille qui scrutatur corda, nouit quis sit sensus spiritus. Quoniam se-
cundum Deum intercedit pro sanctis.

Q. cogitet quisquæ: Si ergo ignoramus quis sit gemituum nostrorum sensus,
quid proderunt apud Deum? Quid conferent ad consolationem? Etiam si no-
bis, inquit, sunt incogniti, Deo tamen sunt noti. Is nouit sensum spiritus, esse
scilicet intercessionem pro afflictis. Nota periphrasim Dei, qui scrutatur corda.

OBSER. I.

Innuat se loqui de gemitibus cordium nostrorum. Non dicit, qui scrutatur
spiritum, sed corda. 2. Expendendum dat, quod scriptura toties obijcit, ni-
hil esse in cordibus nostris quod Deo non pateat. Quotusquisque est, qui huius
non obliuiscatur? 3. Docemur Deum audire desideria nostra. Sic gemitus
Mosis ad mare rubrum, erant clamores in auribus Dei. Et in Psalmo: Desy-
derium pauperum exaudit Dominus.

Psal. 9. 2

OBSER. II.

Quoniam secundum Deum. Vel hoc uult, quod ista interpellatio spiritus sit ex
uoluntate Dei, uel, quod petat ea, quæ Deo placeant. Consolatio ergo est, spi-
ritum in nobis necessaria Deoque placita petere, etiam si nos ea ignoremus.

OBSER.

III.

Interpellat pro sanctis. Cum loquatur de infirmis, quare non dicit, interpellat
pro infirmis? Docet nos, sanctos esse istos imbecilles, & quæ scribit communia
esse sanctis quoque. Et ipsos ignorare quid orandum sit, adeoque opus habere ista
interpellatione spiritus. Iterum docemur sanctos non hoc esse, quod in erro-
re putauimus aliquando. Qui Christi sunt, sancti sunt. Illi uero dum in hac car-
ne sunt, communibus sunt infirmitatibus obnoxij.

Scimus autem, quod his qui diligunt Deum, omnia cooperantur in
bonum, nimirum his qui secundum propositum uocati sunt.

Quoniam

A Quoniam quos præsciuerat, eosdem & præfiniuit, conformes imaginibus filij sui, ut ipse sit primogenitus inter multos fratres.

Porro quos præfinierat, eosdem & uocauit. Et quos uocauit, eosdem & iustificauit. Quos autem iustificauit, hos & glorificauit.

Aliud argumentum ad consolandum & confortandum Christianorū afflictorum animos inducit, de eo, quod necesse sit illis nihil posse impedimento esse, quo minus saluentur: imò, conditionem eorum ita habere, ut omnia illis ad bonum cooperentur.

1 Parum erat dicere nihil uobis noxiū erit, omnia, inquit, ad bonū uobis cooperantur. Tam abest, inquit, ut quæ occurrūt aduersa faciant ad perditionem, quo mundus illa destinat, ut magis adiumento sint ad bonum.

2 Deinde, nō dicit aduersa quæ toleratis, sed omnia, quæcūq; uobis intari possunt: omnes creaturæ, spiritus ipsi quoq; cooperantur uobis ad bonū.

3 Notanter dicit, diligentibus Deū. Non dicit, dilectis à Deo, licet & ipsum quoq; uerum sit. Quid enim obesse poterit ijs, quos diligit Deus? Quia uero notius est nobis, maxime afflictis, quo nos erga Deum, quam quo Deus erga nos sit animo, & quæ hic scribuntur ad consolationem afflictorum, potissimum instituuntur, quo omnium sint de certitudine salutis certissimi, maluit nostram quam Dei ponere dilectionem.

4 Quarto, non simpliciter hoc asserit, sed tanquam rem omnibus Christianis certam & indubitatam, id est, quæ pertineat ad Christianæ fidei communem certitudinem, cum dicit: Scimus autem. scimus?

5 Quinto. Ne uideatur hoc dare nostræ dilectioni, quæ forsan in tentationibus ad consolationē imbecillior esset. Imò, ne dilectioni Dei, cuiusuis esse sinat, ad ipsum nos omnium certissimū salutis nostræ, primariumq; fundamentum quasi manuducit, dicens, qui secundum propositum uocati sunt. Loquitur autem de proposito non nostro, sed Dei.

Non simpliciter dicit, quos proposuit sibi saluandos Deus, sed, quos uocauit iuxta suum propositum, rem expressam coniungens rei omnium occultissimæ pariter & certissimæ. Ergo ista certitudo quod diligentibus Deum omnia cooperentur in bonū pendet à proposito Dei omnium firmissimo, de quo infra quoq; cap. 9. Eph. 1. & 1. Tim. 1. atq; ideo argumenti huius medium est, propositum Dei esse, ut saluemur. ut ita habeat ista collectio.

1 Quicūq; iuxta propositū Dei uocati sunt, illis omnia cooperant in bonū.

2 Diligentes Deum iuxta propositum Dei uocati sunt.

3 Ergo diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.

Minorem infra declarat latius, per gradationem quam audiemus.

Illud *συνεργεῖ*, cooperantur, annotante Erasmo bifariam potest exponi: uel ita ut referatur ad spiritum sanctum, quod is in omnibus cooperetur nobis ad bonum, uel ad omnia, quod omnia siue læta siue trista, siue creaturæ siue etiam Deus ipse, ad bonum nobis cooperentur. Simplicius uero uidetur, si posteriorem expositionem amplectamur.

Sed hic rursus occurrit quæstio, quo referenda sit præpositio *συν*, id est, cum. Operantur omnia ad nostrum bonum. Intelligimus hoc. Cum quo uero operantur? Non enim dicit, operantur, sed cooperantur, id est, simul cum alijs operantur. Potest referri uel ad nos ipsos, uel ad spiritū S. si ad nos ipsos, ergo nos erimus operatores ad salutē nostram & nō ociosi. Et certe res ita habet. Spiritus S. adiuuat nostrā nō dicit segnitie, sed infirmitatē. Pulcherrima sententia est Chrysost. quam legimus, in Eph. homil. 21. *ὁ καθεύδων τὸν ἑμὲν φημι, ὁ κορυεῖ τὸν θεόν, ἀλλὰ πορεύοις καὶ αὐτοῖς. ὁ γὰρ θεός, ὁ τὸ ἀγρόν δὲ τὸν θεόν ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἐργαζομένης.* Si uero referendū est ad opē spiritus S. quod omnia spiritui S. cooperatores sint electis ad salutē, quæadmodū & Apostoli cooperatores dicuntur Dei & ministri spiritus S. rursus summe consolatoriu est, sed ita, ne putemus nobis esse interea ocio & somno stertendum.

QYAE

QVAE OBSERVANDA SINT HOC LOCO.

OBSER. I. Videmus hic unde petenda sit certa nota uocationis nostrae, quae electorum est, & ad salutem certissima: uidelicet ex dilectione Dei, id est, si dilexerimus nos Deum. Dilectio Dei signum est, esse nos ex Deo, manereque in Deo, & Deum in nobis. 1. Iohan. 4.

OBSER. II. Scimus, quod dilig.) Hinc discimus Christianam fidem certo tenere, quod omnia diligentibus Deum ad bonum cooperentur. Istam scientiam ostendamus & nos in rebus aduersis. Quis quæso indignabitur de eo, quod scit sibi cooperari ad salutem? Ridenda sunt ergo aduersariorum consilia, quibus putant se egregie pessundaturos nostram salutem, cum hoc ipso illam magis prouehant. Apostolus uoluit hoc nobis esse quam persuasissimum, ideo non dixit, credimus hoc, uel speramus, sed scimus.

Quoniam quos præsciuit, &c.) Nota causalis, & admonet ista probationem habere præcedentium. Habent autem præcedentia duo membra. Primum, quod diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum. Alterum, quod diligentes Deum secundum Dei sint propositum uocati. Et quoniam uocationem Dei secundum propositum illius tanquam rationem eius adiecit, quod diligentibus Deum dixit omnia cooperari ad bonum, ideo eam partem amplificat, & latius subiecta ista gradatione declarat, dicens: Quoniam quos præsciuit, &c. Nam omnino hoc agit, ut doceat Christianorum salutem esse omnium certissimam, ex eo, quod à proposito Dei infallibili & immutabili pendeat. Atque ideo propositum illud dei quasi in sua membra diuidit, uelut manum in digitos, uel scalam in gradus, ad consolationem afflictorum, idque eo consilio, ut per manifestiora diuini propositi signa quæ abstrusiora & futura sunt intelligibilia & certa faciat. Abstrusiora sunt, præcognitio & præfinitio ad salutem, futura est glorificatio, quæ per patientiam spe expectatur. Manifestiora sunt, uocatio & iustificatio. Ex illis duabus & reliqua tria nobis qui in Christum credimus clara ac certa, per lucem istam gradationis facit, quæ ita ponit ut alterum gradum ducat ex altero, ut à superiore ad inferiorem, ab inferiore ad superiorem, uel ascendere uel descendere liceat. Imò ut uno habito, habeantur & reliqui, uno cognito, facillime cognoscantur & reliqui. Sed uideamus ipsum contextum huius gradationis.

Quoniam quos præsciuit.) Hic est primus gradus, à quo pendent reliqui. Loquitur autem Apostolus non de præscientia Dei hoc loco, de qua disputant scholastici, qua deum omnia omnium antequam fiant præscire dicunt, ut quod præsciuit qualis futurus esset Esau, & qualis futurus Iacob, & quia præsciebat Esau fore malum, ideo illum odio habuerit, & Iacob fore bonum, ideo illum dilexerit. Ista non conueniunt huic gradationi. Nam propositum dei pessundant, faciuntque ut initium salutis nostræ pendeat non à libero dei proposito, sed à nostra qualitate, id quod est non *θεολογείν*, sed magis *τεχνολογείν*, & ex certo salutis nostræ fundamento summam facere incertitudinem. Quis enim ita bonus est, uel futurus est, ut si secundum qualitatem nostram uel amandi à deo uel odio habendi simus, amari & eligi ad salutem hoc nomine queat? An non scriptum est: Non est qui faciat bonum, non est, ne unus quidem? Quem ergo bonum futurum præsciet deus, cum omnes sint & futuri sint mali? Proinde non est intelligendus Apostolus de ista præscientia loqui, qua quid futuri sint qui, que siue boni siue mali præscit. Atque hoc probat ipsa gradationis huius ratio. Nam ea est, ut uno posito, habeantur & reliqua, ut qui præscitus est, ille & præfinitus sit ad salutem, &c. Postquam enim dixit: Quoniam quos præsciuit, non adiicit fore bonos, alioqui quid faceret in ordine graduum istorum inserta iustificatio, de qua scribitur, quod deus iustificet impium? Neque adiecit, horum aliquos præfinit ad salutem, aliquos ad condemnationem. Non enim in istam præscientiam dei includit reprobos, sed tantum electos. Quomodo ergo dicit: Quoniam, inquit, quos præsciuit, hos & præfinit. Loquitur igitur de ea præscientia dei, quæ quotquot habuerint, habeant simul & præfinitionem ad salutem. Quæ iam est illa præscientia Dei?

Scriptura

Scriptura cognitionē Deo adscribit talem, qua approbet non tantū sciāt: ut cognoscere Dei nihil aliud sit, quā approbare, acceptare, gratum habere, complecti pro suo. Ita habemus Psal. 1. Quoniam nouit Dominus uiam iustorum, & iter impiorum peribit, ubi ipsa antithesis piorum & impiorum exigit, ut, nouit, & peribit, sint inter se contraria, & noscendi uerbū idem sit atq; conseruandi, tutandi, &c. Item Matth. 7. Non noui uos. & 25. idem ad uirg. fatuas. Et 2. Tīm. 2. Nouit Dominus suos. Ad hunc modum & hoc loco præscentiæ dictione utitur Apostolus, cum dicit: Quoniam quos præscentiuit, quod nihil est aliud quā, Quoniam quos ab aeterno iam olim pro suis approbauit, acceptauit, elegit, ut recte sequatur, illos etiā præscentiuit, &c. Ergo ista præscentia, uel prægnotatio Dei idem est, quod alibi uocat electionem, ut Eph. 1. Qui nos elegit ante mundi constitutionem, ut præscenti reuera sint electi.

Hos & præscentiuit.) Præscentiuit hanc cōmuniter uocant prædestinationē. Hanc nō immerito Erasmus uocat campum ingeniorū, propterea quod magis ea materia iuxta ingenij uires quā ipsam rei ueritatē tractata sit à plerisque. Nam in ea qui ingeniosiores reliquis uideri uoluerunt declarare conati sunt, quid & quantum possent in rebus abstrusioribus. Nobis uero omnium istorū, non theologorū, sed technologorū cōmentis relictis simpliciter quid Apostolus agat uidendum est, ad hoc ut imbecillibus conscientijs prosimus, nō oblimus. Duo sunt autē in uerbo *προβλεπειν*. 1. Est *προβλεπειν*, finitio, destinatio, deputatio, qua electos suos Deus à reliquis secreuit ad tale quid, quod negatū sit alijs. Atq; id est quod subiungitur, ut conformes fierent imagini, &c. Et Eph. 1. quos præscentiuit in adoptionē. 2. Quod eos antequam essent, imō ut est Eph. 1. ante mundi constitutionē, ad id honoris præscentiuit. Ideo Apostolus non simpliciter dicit, quos *ἔλεξε*, sed *προβλεπειν*.

1. Quid istis agit Apostolus aliud, quā primū, ut doceat salutē & gloriam nostram esse omnium certissimam, utpote diuinitus destinatam. Proinde qui de prædestinatione ita disputant, ut reddant animos imbecillum intricatos, & de salute dubitantes, illi nihil minus faciunt, q̃ quod Apostolus hic agit. 2. Deinde ut doceat destinationē istā salutis & gloriæ nostræ nullis nostris meritis constare sub solo diuinę gratiæ proposito, propterea, quod cum nondum essemus ad ista prædestinati iam sumus, nedū cum nihil adhuc boni fecissemus. Itaq; incipit texere opus Dei quod in electis suis habet, id est, quales eos facere ab aeterno proposuerit, ad quid prædestinarit, cū dicit: Hos & præscentiuit, ideo præscentiuiti annectit quod subiicitur.

Conformes fieri imagini filij sui.) Hac uelut summa complectitur totū opus Dei quod habet ille in electis. Non potuit breuius, nō potuit planius, non potuit consummatius exemplar proponere, & ad propositum accommodatius quā imaginē filij Dei. Si ad imaginē filij sui conformare suos instituit, & ab aeterno præscentiuit suos Deus, certe necesse cooperantur illis ad hoc omnia.

Expendamus imaginem filij Dei, ad quam conformandi sumus. 1. Hic sunt priores passionēs & posteriores gloriæ. Ille per crucem ad aeternam gloriam transiuit. Ergo idem expectabimus & nos. Huc pertinent illa: Si cōpatimur & conregnabimus. Et illud: Quoniam transfigurabit corpus humilitatis nostræ, configuratū corpori glorioso suo. De hac cōformatione intelligit Aug. & illa pulchrē facit ad propositū. 2. Deinde in Christo est uera iustificatio, & sanctificatio. Ad illā quoq; conformandi sumus. Huc pertinet iustificatio, de qua subiiciet quarto gradu. De hac intelligit Orig. Ambr. de utraq.

Magnum est plane conformē fieri imagini filij Dei ac maius, quā conformem fieri angelis. Dixisset saltē, conformes fieri imagini angelorū. Jam quis ad istam immutationē idoneus? Verum si Deus ita præscentiuit, omnino futurum est: ipse poterit, quod nobis est impossibile: ipse fictor est, nos figmentū. Ex imagine terreni Adæ, reformabit nos ad imaginem cœlestis Adæ. Proposuit semel hominē fingere ad imaginē suam, ad imaginē Dei, id perficiet, satan nō poterit impedire, neq; mors, neq; peccatū, in ijs qui ad hoc electi sunt.

Includit

OBSER.

1. Cor. 15.

Includit quidem ista præfinitio Dei in se non solum quid, sed & quando, quomodo, quousq. Verum nobis satis est scire ad quid præfinitum simus, reliqua prouidentia Dei sunt committenda.

Ut sit ipse primogenitus inter multos fratres.) Dixerit aliquis, Ergo non erit aliqua inter Christum & nos differentia? Ergo erimus ut conformes, ita & eiusdem honoris ac dignitatis? Ideo subiicit, ut sit ipse primogenitus inter multos fratres. Q. d. Præfinit quidem suos Deus ad hoc ut fratres sint Christi filij sui, illiusque imagini conformes, uerum ipse erit & manebit primogenitus inter fratres suos. Loquitur autem ad morem seculi, in quo primogenitis cedit regni administratio, sed ita, ut & reliquos fratres agnoscant, honoremque, qui filios regis decet, potiri sinant. Ita facit hic Christum caput ac principem inter filios Dei. Cuius sit regnum, & omnis regni potestas, per quem sint omnia, in quo consistant omnia, ut sit in omnibus ipse primatum tenens. Ita uocat eum & Coloss. 1. Primogenitum omnis creaturæ, id est, Dominum ac principem omnium, quæ in cælo & quæ in terra.

OBSER. I.

Notandum autem quod non dicit, ut sit ipse Dominus ac princeps inter electos, cum tamen tantundem dicat, sed ut sit primogenitus inter multos fratres, quo non solum nos Christo subiicit, sed ut fratres primogenito ut non solum regnet ille in nobis, sed & nos ut filij Dei regni illius participes simus parieter & honoris. Magnum discrimen est inter filios regis & reliquos regni ciues. Longè alius affectus est regis in fratres suos, quàm in reliquos regni ciues. Et uicissim longè aliter affecti sunt fratres ad primogenitum regem, quàm reliqui regni ciues, longè potiore accessum ac fiduciam habent ad fratrem primogenitum regnantem, quàm reliqui regni incolæ. O ineffabile regnum, in quo nihil regnat aliud quàm paternus & fraternus affectus, Deus pater in filiis, Christus frater in fratribus. In hoc seculo subinde male cedit filiis regis habere fratrem regem, aut regnum affectantibus contra primogenitum fratrem, aut primogenito regis suspicionis gratia fratres occidente. Hic longè aliter administratur omnia, quia Deus est charitas, non inuidentia, non superbia.

OBSER. II.

Inter multos fratres.) Quid est quod non dicit simpliciter inter fratres? Quid uult multitudinis adiecta dictio? Nemini dubium, quin spiritus sanctus per Apostolum nostræ consulat imbecillitati. Ineffabilis est ista dignitas, de qua loquitur, uidelicet conformem fieri imagini filij Dei, habereque Christum primogenitum fratrem. Hic mox occurrit esse quàm paucissimos, quibus hoc diuinitus datum sit, ut isto immenso honore digni habeantur, quo ne angeli quidem sint affecti. Et ista cogitatio secum trahet aliam, nempe: Putas ne ex isto unum esse te rarissimo electorum numero? Itaque ut simul admoneat diuinam istam beneuolentiam non esse angustam, non comprehendere paucos aliquot, utpote uel patriarchas, uel prophetas, uel Apostolos, &c. Sed plane multos, accommode dicit, inter multos fratres.

Sed multi sunt uocati, pauci electi, inquit Christus. Respondeo. Non simpliciter pauci, sed respectu reproborum pauci. Ideo dictum hoc Christi non repugnat Apostolo, qui multos facit Christi fratres. Non enim confert eos multitudini reproborum, sed in seipsis tantum considerat, & multitudinem agnoscit filiorum Dei & fratrum Christi.

Quos uero præfinit, eosdem & uocauit.) Hic tertius est gradus, quod suos Deus etiam uocat. Utitur autem uerbis præteriti temporis, cum dicit, uocauit, iustificauit, glorificauit, cum res ipsa operetenus nondum perfectæ sint, sed fiant partim usque ad finem mundi, partim post hanc uitam demum futuræ sint, ut uocatio & iustificatio pertinent ad uniuersum huius mundi tempus quod præscientia & prædestinatio præcesserunt, glorificatio uero in futuram uitam seruata est. Vult autem Apostolus isto loquendi modo non excludere opus uocationis & iustificationis ex præsentis tempore, nec asserere glorificationem filiorum Dei iam esse datam & perfectam, cum illam antea dixerit per patientiam expectari. Sed magis ideo ad istum modum loqui uoluit, ut quam certissimo

Attissimo persuadeat electos Dei uocandos, iustificandos, glorificandos, eo quod iam apud Deum ad id destinati sint, imò hoc iam apud eum sint quod futuri sunt, apud quem nihil futurum, sed omnia praesentia sunt & perfecta.

De uocatione ista non opus est, ut curiose disputemus, uidelicet quomodo eos qui in ueteri testamento uixerunt ante reuelatum Euangelium uocauerit, & quomodo hodie quoque eos qui inter Christianos non uiuunt, uocet. Ista relinquamus diuinæ prouidentiae, loquamurque de uocatione Euangelica quam simplicissimè.

Vocationem hanc ferè omnes diuidunt in externam & internam. Externam faciunt communem electis ac reprobis, de quibus illa exponunt illud Christi: Multi uocati, pauci electi. Internam faciunt propriam electis tantum, qua uidelicet illi gratia spiritus sancti intus in corde illuminentur, non solum externe per Euangelij praedicationem uocentur.

Dicam quid mihi uideatur hoc loco simplicius esse, ita tamen ut istam uocationis externae & internae distinctionem suo loco relinquam.

Arbitror Apostolum hic de externa illa Euangelij uocatione simpliciter loqui, & quae de interna uocatione alij tradunt magis ad sequentem iustificationem pertinere, ita ut una sit uocatio Dei, qua suos ad istam gratiam & gloriam uocat, quae fit per Euangelij praedicationem, ministerio scilicet uerbi Dei. Mea ratio est ista. Quemadmodum praedestinatio, iustificatio, & glorificatio pendunt à proposito Dei, ita & uocatio. Hoc est, Deus uocat ad istam gloriam non reprobos, quos ad uitam non praedestinauit, sed electos, praescitos, praefinitos, iustificandos, glorificandos, &c. Ideo Apostolus simpliciter ac certo loquitur, dicens: quos praefiniuit, eosdem & uocauit, quibus sane uerbis aperte declarat uocatione Dei includi tantum praefinitos ad salutem. Iam quis dubitat Euangelij ministrum ac praconem, dum ad uitam uocat, nullos posse alios spectare, quam quos Deus ad uitam uocat? Animus eius non potest aliò referri, quam ad eos quorum gratia Christus in hunc mundum uenit. Venit autem ut filios Dei in mundo dispersos congregaret in unum. Iohan. ii. Ergo Euangelium uocatio est praedestinatorum, & non reproborum, ut nihil, meo iudicio, opus sit uocationem diuidere in externam, quae & reprobis communis sit, & internam, cum hic uocati sint non reprobi, sed iidem qui praedestinati iustificandi & glorificandi.

Sed obijciunt illud Christi: Multi sunt uocati, pauci electi. Respondeo. Christus hic loquitur non de uocatis Dei, quorum ipse gratia uenerat, sed magis ostendit plures ad istam Euangelij uocationem accurrere, quam numerus electorum habeat, non omnes esse electos, qui accurrant, ut hic uocati nihil aliud sint quam ad praedicationem & uocationem Euangelij accurrentes, non quod omnes iuxta propositum Dei ad salutem uocentur, sed quod cum uocatis Dei ad Euangelicam uocationem & Ecclesiam uocatorum sese externe recipiant. Hac puto ratione dici uocatos à Christo multos, electos paucos.

Agricola inter seminandum non intendit ferere terram sterilem, utpote uiam, *simile.* spinetam, petrosam, &c. sed terram bonam & frugiferam. Et tamen accidit dum seminat, ut semen non solum in terram bonam, sed & in sterilem cadat, utpote in uiam. Quid hic uetat uiam uocare seminatam, etiam si agricola non proposuerit illam seminare, ita ut recte tamen possis dicere, multa est terra seminata, & modica frugifera. Et tamen nihil prohibeat quin & istam gradationem hic applies ad hunc modum. Quam terram agricola elegit, illam & sationi destinauit, quam destinauit, illam & seuit, quam seuit eandem & frugiferam reddidit, quam reddidit frugiferam, eandem & messuit. Hic nihil obstat quod supra dixi multam esse terram seminatam, & paucam frugiferam. Nam ea sententia, terra seminata non aliter dicitur seminata, quam quatenus extra propositum agricolae inter seminandum nonnihil seminis accepit, non quod iuxta propositum sit seminata. Ita & hoc loco. Vocati proprie sunt qui iuxta propositum Dei uocati sunt. Illi autem sunt electi. Nam nullos alios Deus uocare

r proposuit

proposuit. Et multi uocati in sententia Christi, sunt qui interea dum uocantur ad uitam electi ac filij Dei, & ipsi non electi accurrunt & externe uocatis iunguntur. Ista ideo annotare uolui, ut constaret nobis quam certo & simpliciter iuxta rationem gradationis huius qui sint uocati Dei, qui nō. Illi qui sint, non est hic locus inquirendi, sed magis in sequenti iustificationis gradu.

Huius tamen gratia nō est Euangelij prædicatio in arctum redigenda, sed publice ad omnes dispensanda, propterea quod ministro incogniti sunt, qui sint illi quorum ipsa gratia Christi regno ministrat, qui sint iuxta propositū Dei uocati. Ideo publicari uoluit Christus doctrinam suam, omnibusq; communiter proponi. Lupos, sues, canes uitari uoluit, sed cognitos.

Quos uocauit, hos & iustificauit. Hic est quartus gradus in ordine diuinæ dispositionis, uidelicet iustificatio electorū. De ista, quid sit & quibus medijs contingatur, non est huius loci inquirere, cū aliās satis illa sint manifesta, simusq; de illis in locis nostris cōmunibus, per gratiam Domini dicturi. Neq; etiam propriē ad hunc locum pertinent. Nam Apostolus hoc tantū hic agit, ut doceat certo iustificandos esse, qui prædestinati sunt, & iustificatos certissime glorificandos. Ad istum autem gradum referendum est, quod suprà dixit, diligentibus Deum omnia cooperari in bonum, quod nihil est aliud quā iustificatis omnia cedere in bonū. Nemo enim diligit Deum non iustificatus. Ergo hic probatur minor eius syllogismi, quem suprà posui, nempe, quod diligentes Deum secundum propositum Dei uocati sint. Quod quomodo intelligendum sit, declarandum est. Cum agitur de iustificatione, caute uidendum est quid illius causa sit, quis fructus, & utrinq; probe discernendum, ne cum aduersarijs faciamus iustificationis causam, quod illius est ueluti signū & fructus: causa efficiens est operatio spiritus sancti, instrumentalis est fides, qua corda iustificantur & purgantur. Act. 15. Finalis est salus & uita æterna.

Signa uero & quasi fructus quidam iustificationis sunt, ex quibus solis reliqui gradus deprehenduntur, & an ex electis simus quasi ex certis quibusdam notis agnoscitur.

I. Est fides & fiducia in Deum. Rom. 1. Euangelium est uirtus Dei ad salutē omni credenti. Et Ioh. 3. Omnis qui credit, habet uitam æternā. Ergo qui credit præscitus est prædestinatus, uocatus & glorificandus. Nam salus & uita æterna ad illos tantum pertinent.

II. Est spes. De illa dicitur: Omnis qui sperat in illum, non confundetur. Et Saluator est omnium sperantium. Ergo sperantes sunt præsciti, prædestinati, uocati, iustificati, & glorificandi, atq; ideo spes est signū iustificationis. Nam nemo sperat non iustificatus, & qui sperat, certo iustificatus est, quia fidelis est. Quis enim sperabit quod non credit?

III. Est inuocatio. Rom. 10. Quicūq; inuocauerit nomen Dñi, saluus erit. Si saluus erit, ergo & prædestinatus est & uocatus & glorificandus, & iustificatus.

IIII. Est timor Dei & cultus Dei. Beatus uir qui timet Dominum. Et in Psalmo: Et glorificabis me, & illic iter quo ostendam salutare Dei. & Glorificantes me glorificabo: Ergo timentes & colentes, laudantes & glorificantes Dominum de prædestinatis sunt.

V. Ita habet & dilectio. Diligentibus Deum, inquit, omnia cooperantur in bonū. Ergo saluabunt. Si saluabunt, prædestinati sunt, uocati, & iustificati, &c.

ORSEK. I. Itaq; non aded abstrusum est & difficile ad cognoscendam electionem & prædestinationem, si ista indicia iustificati animi obseruentur. Nam ubicūq; ea deprehenduntur, ibi certum est esse & prædestinationem & uocationem secundum propositum gratiæ Dei, Quotquot contrā, & fide & spe & inuocatione nominis Dei, timore & cultu Dei: item dilectione Dei destituti sunt, de illis nondum potest dici quod sint electi.

Notanter autem dico, nondum. Nam etiamsi non constet de illorum electione in præsentī, nondum tamen certi sumus de illorū reprobatione. Christus quidem dicere poterat: Vos non auditis, quia ex Deo non estis. Nos autē non

A non ita. Nam & Paulus aliquandiu nō audiebat, & tamen de electis erat. No-
uimus quidē ad quid uocentur electi, & quæ sint iustificationis indicia, tem-
pus tamē uocationis, quod & ipsum in prædefiniōe illa Dei cōprehensum
est, nō nouimus. Proinde caute hic agendū est, ne facile quenq; damnemus.

Videmus etiam hic, ad salutem necessario exigi iustificationē. Non enim

OBSER. II.

saluabunt, nisi qui iustificant. Alioqui excluderetur meritū & uirtus Christi.

Item notandum hic prædestinationem Dei non niti nostra bona qualita-

OBSER.

III.

te, alioqui non haberet locum hic iustificatio.

ADHVC QVAEDAM DE VOCATIONE.

Sententiæ meæ quam suprā posui, rursus aduersari uidetur quod in Euan-
gelij mentio fit, non solum eorum qui indigni accurrerunt, quorum perso-
nam gerit qui in nuptijs inter uocatos sedet, non habens uestem nuptialem.
sed & eorum qui destinato uocati sunt, & tamen indigni, qui non uenerunt,
imò seruos ad uocandum emissos probris affecerunt & occiderunt, de qui-
bus est Matthæi 22. Hic habentur uocati indigni, de quibus non potest dici,
quod non data opera uocati sint, sed ultro inter uocatos accurrerint. Nam &
destinato uocati sunt, & non uenerunt, quia electi non erant. Et Acto. 4. di-
cit Apostolus ad istos indigne uocatos: Vobis oportuit primum annuncia-
ri uerbum dei, sed quia illud repellitis, &c. Ergo non erant de electis. Si de e-
lectis non erant, non erant uocati secundum propositum. Si non secundum
propositum uocati, quare oportuit eos uocari, nisi quia uocatio illa externa
communis est reprobis & electis, & salua manet illa distinctio externæ & in-
ternæ uocationis, quam alij ponunt.

RESPONDEO.

B Dixi suprā me distinctionem illam intactam & illibatam relinquere. Et ta-
men ad istam meam sententiam moueri loco presentī, propterea quod uide-
tur interna uocatio quæ cordis est innouatio, nihil aliud esse quàm quod est
iustificatio. Nisi internam uocationem ita diuidamus à iustificatione, ut uo-
catio interna sit non cordis illuminatio, & immutatio uel purgatio, quæ ad
iustificationem ac fidem pertinent, sed principalis & initialis quadam per-
motio cordis ad hoc, ut audiat ac percipiatur Euangelij prædicatio, quod
possumus uocare apertionem cordis, ut in exemplo Lyddæ purpurissæ A-
ctorum 16. Auditas itaq; quadam erit audiendi uerbi. Illa certe diuinum &
internum opus est. Quemadmodum apertio stomachi, est auditas sumendi
cibi, quæ cibationem præcedit & stomachum ad cibum percipiendum ad-
aptat. Hoc sensu saluari potest interna illa uocatio, ne cum iustificatione
coincidat in idem. Et ita facile responderi potest, quomodo dicantur uoca-
ti qui indigni fuerunt, & ad uitam non electi, cum hic Apostolus dicat. Et
quos uocauit, illos & iustificauit. Nempe indignos uocatos esse externa tan-
tum & non interna uocatione.

Quia uero dixi Apostolum hic loqui de externa illa Euangelij uocatio-
ne, quæ non intendat uocare nisi electos & iustificandos filios dei, cum om-
nino pendeat à proposito dei, & hic locus Matth. 22. deinde & ille Act. 14. di-
uersum uidentur uelle, nempe quod deus non solum electos, sed & reprobos
uocatione illa externa uocare uoluerit, declarandum est, quid hic sentiam.

Respondeo igitur. Nemini dubium esse quæ fuerit ratio uocandorum Iu-
dæorum, maxime indignorum. Sciebat utiq; deus illos non obtemperatu-
ros, quos non elegerat, uocari autem illos uoluit per prædicationem Euan-
gelij duplici ratione.

1 Propter ueritatem suam stabiliendam, & confirmandas promissiones pa-
trum. Ita Christus minister dicitur fuisse circumcisionis, infra cap. 15.

2 Vt adimeretur illis omnis excusatio, iuxta illud: Si non uenissem & non
dixissem, peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent.

Ergo uocati quidem & isti possunt dici, sed nō proprie neq; secundū pro-
positum dei, sed improprie, & extra propositum illud, de quo hic fit mentio.

r 2

Proinde

Proinde quod Apostolus hic dicit: Quos prædestinauit, hos & uocauit, quos uocauit, hos & iustificauit. Verum Dei propositum concernit, ut intelligendum sit, quod præmissum est, ut fierent conformes imagini filij Dei, atque ita clarum erit quod dico, uocatione externam illam Euangelij dei proprie spectare ad electos, & non ad reprobos, reprobos uero dici uocatos accidentaliter & improprie, siue accurrant, siue contradicant.

Non tamen anxie discernendum est inter uocatos proprie & improprie. Paulus communiter omnes Christianos uocat uocatos Dei uocatione cælesti, per gratiam suam, ad regnum filij sui, nihil discernens inter eos. Idem faciamus & nos, nisi cogat ipsa diuersitas aliud facere.

Quos iustificauit, hos & glorificauit.) Hic est quintus gradus, glorificatio scilicet filiorum Dei. Hic finis est & quasi meta quædam, ad quam destinati sumus. Huius & supra meminit. De hac in præsentia nihil habeo quod dicam, nisi hoc unum, quod omnis illa cælestis & futura gloria quam expectamus, iuxta gradationis huius rationem omnino nostris meritis non conuenit, sed soli diuinæ electioni, prædestinationi, uocationi & iustificationi. Qualis & quanta sit, experiemur olim, iam expectanda est per spem & patientiam.

Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quo modo non & omnia nobis cum eo donabit? Quis accusationem instituet aduersus electos Dei? Deus est qui iustificat. Quis ille qui condemnet? Christus est qui mortuus est, imò qui & suscitatus est, qui etià est ad dexteram Dei, qui & intercedit pro nobis.

Hactenus Apostolus, maxime hoc capite res magnas, imò maximas ac potissimas ueluti Christianæ religionis arcana, tradidit, ex quibus iam emer-
sus conclusionem instituit talem, quæ summam habeat consolationem imbecillum conscientiarum, quam etiam summo animi feruore, & fiducia cōstantissima præmissis subiicit, id quod interrogandi toties repetita uehementia satis declarat, qua ita utitur, ut ostendat ea quæ concludit tam esse certa & firma, ut nemo audeat contradicere.

Habet autem ista conclusio duas partes. Prima est, quæ medetur conscientijs infirmis peccatorum onere pressis, metuq; diuini iudicii anxijis. Altera est, quæ animat afflictos ad patientiam ac tolerantiam afflictionum. Prima hic incipit: Quis accusationem instituet? Altera ibi: Quis nos separabit à dilectione Dei. Habet ista conclusio pulcherrimum & omnium accommodissimum ordinem, quod priore loco conscientias erga Deum pacatas ac securas reddat, omniq; prorsus metu iræ Dei & omni hesitatione liberat, dum certas facit immensæ beneuolentiæ Dei, deinde ad pugnam & aduersitatum tolerantiam demum excitat. Nisi enim primum sit, secundum hoc esse non poterit.

Quid igitur dicemus ad hæc?) Quasi dicat, Cum igitur res Christianorum ita habeant, quid ad ista quæ recensui, dicemus?

Ad ista, inquam, tam immensa, tamq; inaudita bonitatis diuinæ testimonia? Ad præclarissimam istam dignitatem, in quam assumpti sumus? Ad ineffabilem filiorum Dei gloriam quam expectamus? Ad subsidium illud spiritus sancti, quo infirmitatibus nostris succurritur? Ad propositum illud diuinum quod falli nequit, ex quo est, quod electi, prædestinati, uocati, iustificati, certissimam gloriam expectamus? Ad hæc, inquam, quid dicemus? Quid prætexere poterimus nostræ diffidentiae? Quid causabimur quibus ad omnia mox in promptu est, quod caussemur, quod prætexamus, in quo tergieremur queruli & anxij, ne fide solida certitudinem diuinæ beneuolentiæ, adeoq; & salutis nostræ plene assequamur? Ad ista tam aperta, tam indubitata, tam immensa, quid dicemus?

A Et observa, quod non dicit, quid dicetis uos? sed, quid dicemus? seipsum dicemus. quoque coniungens, ut eo tolerabiliorem & magis acceptam reddat interrogationis uehementiam, ne uideatur illis clanculum opprobare diffidentiam, & cunctationem ad credendum, quam opus habeat tot argumentis, tantaque disputandi, colligendi, & concludendi sedulitate expugnare *πῶς τοῦτο*. Ad hæc. Sunt qui exponant, per amplius, quasi dicat, Quid dicemus amplius? Quid maius? Quid ad consolationem efficacius? Putant enim Apostolum extollere ea quæ dixit, propter amplitudinem, qua tanta sint, ut nihil possit illis amplius addi. Et hoc quidem uerum est. Sunt tanta, sed, quia Apostolus non dixit *πῶς τὸ τοῦτο*, id est, præterea, sed *πῶς τοῦτο*, puto simplicius exponendum, ut intelligas Apostolum excludere uelle omnem diffidentiam & hæitationem, cum ad ista tam præclara & certa nihil sit, quod cauerrari possimus. Verum liberum sit, utut accipere uelis. Horum sententia non abluat ita à scopo. Videtur enim hoc uelle. Quid ergo ad ista dicemus? id est, Sunt ne ista satis magna? Desyderamus ne potiora? Nondum satisfactum est nostræ diffidentia? Poterimus ne maiora proferre? Q. d. Nequaquam.

Si Deus pro nobis, quis contra nos? Ad ea, quæ debebant ipsi Romani ex præmissis colligere, & certissime concludere, Apostolus ipse summa animi alacritate illos quasi manu ducit. Et primum generalem collectionem ponit, quam mox amplificabit & declarabit latius.

Est autem ista conclusio bimembris. Primum est, quod colligit Deum esse pro nobis. Alterum, quod ex primo illo inducit, nempe, neminem nobis obesse posse.

Primum membrum ex præmissis colligit, ex quibus docet certissimum relucere, quod Deus pro nobis sit. Proinde quod dicit: Si Deus pro nobis, non dubitative dicit, absit, sed collectivè. Q. d. Ad ista quid dicemus? Ex istis quid colligemus aliud, quam Deum esse pro nobis? ut sequatur: Si ergo pro nobis est Deus, quis contra nos erit? Itaque conclusionis huius summaria fundamentum in præmissis est, quæ tam ampliter disputauit, itaque illustrauit, ut deum esse pro nobis ex illis certissime colligi queat. Hoc declarabit infra fusius.

B *Quis contra nos?* Quasi dicat, Nemo prorsus. Istud ex priore sequitur, Si Deus pro nobis. Ideo emphatice pronuntiandum est, Si Deus. Exigit autem Deus. simul ista collectio cognitionem diuinæ potentia, quæ tanta est, ut nemo illi queat resistere. Hanc quisquis cum ista fiducia quod pro nobis sit, apprehenderit, is constantissime cum Apostolo gloriabitur, imò insultabit omni aduersaria potestate, dicens & ipse, Si Deus pro nobis, quis contra nos? Hac fiducia usus est Ezechias 2. Paral. 32. Et Iohannes: Maior est, inquit, qui in nobis est, quam qui in mundo est.

Observandum autem est, quare aduersariorum meminerit. Quare non dixit: Si Deus pro nobis, salui erimus, bene habemus, beati sumus, non condemnabit nos, &c. sed, Quis contra nos? Seruit imbecilibus conscientijs ex hoc fonte consolandis, ne metu aduersariorum decidant. Christianus enim est infirmus signi cui contradicitur undique, quemadmodum & sors habet magistri ipsius, cuius est discipulus. Impugnatur à satana, peccato, carne, mundo, intus & extra. Ideo comode dicit: Quis contra nos? Id est, quis nobis nocere poterit? Quis opprimeret? Alioqui dicendum erat: Quis non est contra nos?

Deinde non caret emphasi, quod non simpliciter dixit: Si Deus pro nobis, nemo contra nos esse poterit, sed, per interrogationem, quis contra nos? Quis. Quasi dicat, Quis tantæ potestatis est? Quem poterimus cogitare, siue in cælo, siue in terra, qui Deo resistat? Quis angelorum? Quis dæmonum? Quis mortalium? Homo erat rex Assuerus, & tamen ad querelas Hester contra Aman dicebat. Quis est iste? & cuius est potentia ut hæc audeat facere? Quid nos de Deo non poterimus præsumere?

1 Ergo tanta est Christiani hominis fiducia in Deo suo, ut omni aduersaria potestate insultet.

Deinde

2 Deinde clanculū admonemur ut magis Dei q̄ mundi amicitiam quæramus. Non possumus dicere, Si Cæsar pro nobis, &c. Si mūdus pro nobis, &c.

Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis illum omnibus tradidit: quomodo non omnia nobis cum illo donabit?

Ad primum membrum præmissæ summæ pertinet, nempe quod Deus pro nobis est. Hoc declarat iterum. Nequit enim satis declarari, propter incredibilem nostram diffidentiam. Nihil autem adducit nostrarum uirium, nostrorum meritorum, nostræ iustitiæ, sed inauditam & ineffabilem Dei dilectionem, quam declaratam in filio ob oculos exponit.

1 Quod filium dedit. Potuisset angelum aliquem.

2 Unigenitum & proprium. Non adoptiuum aliquem.

3 Non sui gratia, nec filij commodo, sed pro nobis.

4 Non pro iustis quibusdam & eximijs tantum, sed pro omnibus.

5 Tradidit. Quorū Ad mortem. Ideo dicit, non pepercit.

His testimonijs scilicet clarissimum facit, Deum esse pro nobis: hoc est nos diligere ac tueri, ita ut saluare nos prorsus instituerit.

Sic Christus Iohan. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitū daret, &c. Isti cōmodum subiicit: Quomodo non omnia cū filio donabit?

1 Quia filius est potior omnibus, quæ Deus habet. Qui potiora dat, minora quomodo negaret?

2 Quia filij sunt omnia. Hinc colligit idem Apostolus 1. Cor. 3. Omnia uestra sunt, quia uos Christi estis, Christus Dei.

Iam si uniuersalem, omnia, diuidamus in sua particularia, quid poterimus cogitare, quod pater nō sit daturus? Qui ita diligit ut filium dederit, quomodo non dabit terrena (dummodo necessaria & salubria) quomodo non dabit cœlestia, cœlum, uitam, gloriam, beatitudinem æternam? &c. Hoc habet in se amantes, ut nihil possint illis negare quos amant. Imò ut pulchrè sibi dū omnia in illos profundunt, placeant, nihilq; cum maiore uoluptate faciant. Cum ergo tantus sit in nos amor cœlestis patris, imò Deus ipse sit dilectio, quid quæso negaret usqueadeo dilectis?

DONABIT.

Vetus habet donauit. uerū Græcus futurum ponit *χαλειται*, quæ lectio magis conuenire uidetur instituto Apostoli, ut doceat Deum nobis nihil negare posse, quicquid ab illo petamus. Quanquam enim & hoc uerū est, quod in filio nobis omnia sint data, tamen quoniam adhuc bona nostra in manu sunt patris, & non in nostra dum possessione, ut necessarium sit omnia à patre petere, magis placet ut legamus *χαλειται* donabit, q̄ *ἐχαλειται*, donauit. **OBSER.** Pro omnibus nobis.) Vniuersalis ista, summè consolatoria est, qua excluditur ea diffidentia, qua quisq; cogitat non pro se, sed pro magnis quibusdam & eximijs traditum esse Christum.

Sed regeritur. Ergo omnes saluabuntur, si pro omnibus traditus est Christus? Quidam hic respondent, Christum prorsus pro omnibus hominibus traditum esse ad mortem, quod autem non omnes saluantur, id non defectu passionis Christi, sed eorum qui pereunt uicio fieri.

Quidam uero, pro omnibus, exponunt electis, ut reliquos excludant qui ad uitam electi non sunt. Nobis satis sit, quod Iohannis tertio dicit Christus, ut omnis qui credit in filium, habeat uitam æternā. De reprobis nihil curandum, qui ut electi non sunt, ita etiam non credunt, & ut non credunt, ita passionis Christi participes non sunt.

Referenda autem ista uniuersalis, non solum ad tempus Christi & noui Testamenti, sed & retro ad initium usq; mundi, ut idem sit quod 1. Iohan. 2. legimus: Ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non solum autem nostris, sed & totius mundi.

Origenes

A Origenes annotat neminē, ne minimū quidem in Ecclesia ledendum esse, eo quod pro minimo quoque Christus sit mortuus. Ita & Paulus infra cap. 14. Ne perdas illum cibo tuo pro quo Christus est mortuus.

Quis accusationem instituet aduersus electos Dei? Deus est qui iustificat. Quis condemnabit? Christus est qui mortuus est, imò qui & suscitatus est, qui etiam est ad dexteram Dei, qui & intercedit pro nobis.

Vide Esa. 50.

Primum ordinanda est lectio, id quod & Erasmus annotat. Augustinus quoque in eo laborauit, ut caueret, ne locus daretur absurditati, quæ posset incaute pronunciando hoc loco ita committi, ut cum blasphemia daretur Deo, quod nos accuset, & Christo, quod nos cōdemnet. Quod tum sit, quando, ut in templis boari solet, illud, Deus qui iustificat, & Christus qui mortuus est, responsionis uice præmissæ interrogationi subiungitur, ad hūc modum: Quis accusationem instituet aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Is scilicet est, qui accusabit. Quis condemnabit? Christus qui mortuus est. Is uidelicet nos condemnabit. Qua lectione quid absurdius & magis blasphemum? Putat Augustinus ideo percontatorie legi debere, non solum illud: Quis accusabit electos Dei? sed & quod subditur: Deus qui iustificat, cui interrogationi tacite respondendum sit, Non. Ita & illud, Quis condemnabit? Christus esus, qui mortuus est: &c. ut respondeatur tacite, non. Sed nihil opus est, ut pronunciata illa, Deus qui iustificat, Christus qui mortuus est, interrogatoriæ proferantur, si uerbum substantiuum, est, illis adiungas, Deus est qui iustificat, Christus est qui mortuus est, ita ut nulla sit hic responsio, sed simpliciter pronunciatio, & interrogatio, quæ interrogatio talis sit, ut subintelligendum sit, nemo.

De doct. Christ.
lib. 3. cap. 3.

B Quis accusabit? Hæc est prima pars consolationis, qua metus accusationis & condemnationis imbecillibus mentibus eximitur. Et certe non frustra. Nam omnino tales sumus, qui merito accusaremur & condemnaremur. Et ipsa nostra conscientia, peccatorum sibi conscia, contra nos testatur.

Origenes putat hic Apostolum respicere ad satanam, qui perpetuo in hoc sit, ut nos coram Deo accuset. Et certe in Iob tale quid uidemus. Verum simpliciter intelligendus est Apostolus, nihil esse prorsus quod possit nos accusare nec satanam, nec conscientiam nostram, nec quemuis hypocritam.

Quis condemnabit? Si nemo nos poterit accusare, quis poterit condemnare? Quis eos condemnabit, qui accusari non possunt?

SED QVARE NEC ACCVSARI NEC
condemnari possumus?

An ita sumus iusti? ita sancti? ita puri ac mundi? ita irreprehensibiles? Nihil delinquimus? Non peccamus quottidie?

A V D I.

¹ Aduersus electos Dei.) Non dicit, aduersus irreprehensibiles, prorsus mundos, peccatis carentes, sed, aduersus electos Dei. Hoc scilicet est, quod nos tuetur. Si Deus nos elegit, quis accusabit illius electos? Quis electionem illius reprehendet & traducet?

² Deus est qui iustificat.) Quasi dicat, Eriam si peccatores elegit & immundos, quia tamen ipse iustificat & purgat quos elegit, quis potest immundum dicere, quod ipse mundat? quis iniustos, quos ipse pro iustis habet & absoluit? Petro dicebatur cœlitus in Actis: Quæ Deus purificauit, tu ne dixeris esse immunda. Ita & hic, quis audebit ut immundum accusare, quem Deus iustificauit & purificauit? De iustificatione nostri uide supra cap. 5. 4. 5.

Act. 10.

³ Christus est qui mortuus est.) Ecce mors Christi reddit nos tales, ut condemnari nequeamus. Mortuus enim est pro peccatis nostris, qui excitatus est. Resurrexit propter iustificationem nostri, supra cap. 6.

Qui ad dexteram Dei est, Dominus super omnia constitutus.

r 4

Qui

Qui & interpellat pro nobis. Est enim mediator noster, summus sacerdos & pontifex, qui semetipsum pro nobis obtulit, proque nobis intercedit ad Deum. Ita habes 1. Iohan. 2. Ebraeorum 9. 7. Atque ideo sacerdotium Christi perpetuum est.

OBSER. I. Videmus hoc loco, quæ debeat esse fiducia ad Deum hominis Christiani, contra peccatum, mortem, & satanam. Pater elegit, iustificat, filium dedit. Filius mortuus est, resurrexit, ad dexteram Dei est, proque nobis interpellat. Spiritus sanctus quoque, ut supra audiuius, interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Quis ergo poterit nos inuita ista diuina maiestate, pro nobis faciente, condemnare?

OBSER. II. Obseruandū simul, quā odiosissimam prouinciā sibi sumant, qui prouini sunt ad iudicandum & condemnandum quosuis, etiam eos quos Deus iustificat, pro quibus Christus intercedit apud patrem.

OBSER. III. Tertio contra doctores purgatorii ignis, qui sit post hanc uitam, fortiter pugnat hic locus. Aut electi sunt, aut reprobī, quibus applicant purgatorium. Reprobis non applicant. Nam illi non saluabuntur. Ergo electorum erit purgatorium hoc. Sed Paulus dicit eos accusari nō posse, eo quod iustificati sint a Deo ipso, nec condemnari posse, eo quod Christum habeant mediatorem. Si iustificati sunt, & intercessione Christi seruantur electi, quomodo post mortem puniendi sunt? Deus defendit & pro iustis habet, quis in ignem purgatorii intrudendos esse iudicabit?

OBSER. IIII. Qui & intercedit pro nobis. Duo sunt hoc loco quaerenda.

1. Primum, quid opus sit interpellatione ista Christi apud patrem in coelis, post mortem, quam tulit pro peccatorum nostrorum remissione, deinde & post resurrectionem, qua ad nostri iustificationem excitatus est. Si enim remissis peccatis iustificati sumus, quid opus est ut pro iustis interpellatur, idque apud eum, qui nos iustificauit?

2. Alterum. Quomodo interpellare dicatur Christus, cum sit ad dexteram Dei dominus constitutus super omnia, omnem habens potestatem in coelo & in terra, iudex uiuorum & mortuorum.

AD PRIMVM RESPONDEO.

1. Licet morte Christi redempti, & resurrectione illius iustificati, ita tamen nondum iusti sumus, ut amplius non peccemus. Ideo ne desperemus in peccatis, inculcatur nobis perpetua ista sacerdotis Christi ad patrem pro nobis interpellatio, Ebr. 7. Semper uiuens ad interpellandum pro nobis. Et 1. Ioh. 2. Hec scribo uobis, ut non peccetis, sed si peccauerit quisquam, habemus aduocatum apud patrem Iesum Christum, &c. Alioquin cogitarem statim redemptionis & iustificationis gratiam nobis propter sequentia peccata profus perisse, id quod Nouatiani docuerunt.

Atque ideo impia est ea distinctio, qua auream illam Apostoli sententiam, unus est mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus, eneruant cum dicunt: Unus est mediator redemptionis, sed intercessionis sunt plures, uolentes ista distinctioe nos a Christi interpellatione ad sanctorum intercessionem auocare, quasi post redemptionem ociosus sit Pontifex noster, ut opus sit sanctorum intercessionibus. Hic uero audimus Christum etiam post mortem, ascensionem, confessum ad dexteram patris interpellare pro nobis, & ut in Ebraeis est, semper ad hoc uiuere, ut interpellat pro nobis.

AD ALTERVM.

2. Hic obseruandum est, quomodo dicatur Christus interpellare pro nobis, ne tale quid cogitemus, quod & patri & filio sit indecorum, & quod coelestis regni statum excedat.

Quæ in coelis aguntur, talia sunt, ut nec uideantur a nobis, nec audiantur, nec in cor nostrum ascendant, utpote incomprehensibilia, atque ideo fieri nō potest, ut nude nobis ut in se sunt, proponantur, sed opus est ut ueritas ipsa quibusdā formulis quasi delineetur & adumbretur, ut ueluti per enigma quoddam ali-

quam aliquid illorum, quantum satis est conscientijs nostris infirmis, capiamus.

Et hac ratione spiritus sanctus *συνηγαγὼν* imbecillitati nostræ creberimus est in translationibus de rebus huius uitæ, quas cognitas habemus, sumptis, quæ nō ita intelligendæ sunt, quod præcise ut hic, ita & in cœlis gerantur. Non enim ea est futuri seculi conditio, quæ est præsentis, sed caute uidendum est, quid sit quod istis formulis nobis adumbratur.

Ita & hoc loco Apostolus ut conscientias nostras in fide Christi, salutisq; certitudine confirmet, beneficiumq; Christi, deinde & illius potentiam, & sacerdotij perpetuitatem ob oculos ponat, & adumbret. utitur duabus translationibus. Vna est de forma Regnorum sumpta, qua filius primogenitus sedet ad dexteram patris, ut cui cōpetat regni administratio. In cœlis est Christus, Dominus super omnia constitutus. Dicitur sedere ad dexteram patris. Translatio est. Alioqui quæ est dexterâ patris? Altera est de foro iudicij humani desumpta, in quo sunt ista, accusator, reus, iudex, uel condemnans uel iustificans, & aduocatus causam rei sustinens. Huc pertinent ista. Quis accusabit? Deus est qui iustificat. Quis condemnabit? Et Christus interpellat pro nobis. Ecce formam fori, quam si uelis cœlis inferre, fueris plane ridiculus. Quid ergo agit Apostolus ista translatione? Hoc scilicet, ut simus coram Deo condemnationis securi, certi de omnimoda salute, & conscientijs bene pacatis, liberi à metu mortis & condemnationis æternæ.

Quemadmodum enim qui in hac uita contra Magistratum deliquerunt, anxij sunt, si fuerint accusatores, & standum sit apud iudicem, qui sine misericordia sit iudicaturus & cōdemnaturus, securi uero, si certum sit, neminem esse qui accuset, nec ipsum iudicem, etiam si accusati fuerint, condemnaturum, sed pro iustis habiturum & absoluturum, ita plane & cum conscientijs peccatorum agitur erga Deum.

Hic esset summa anxietas, & certissima desperatio, si remota misericordia sistendi essemus iusto iudici Deo. Quia uero, ut Christus ait Iohannis quinto: Qui credit in me, in iudicium non ueniet, sed transibit à morte in uitam; iudicij diuini metu liberati sumus credentes, ideo urget ista Apostolus, nec esse accusatorem, nec iudicem condemnaturum, sed eum ipsum esse qui nos iustificet, & præterea Christum esse, qui interpellat pro nobis.

Sed quomodo ille interpellat pro nobis? An procidit perpetuo in genua, manusq; ad patrem supplices extendit? quomodo pingi solet? Absit ut ista cogitemus de Christo, deq; gloria Christi super omnia regnantis, imò de ipso patre, qui hoc à filio ferat. Quid ergo? Audi Iohannem Epistola prima, capite primo: Sanguis eius, inquit, emundat nos ab omni peccato. Et capite secundo, postquam dixisset: Habemus aduocatum apud patrem Iesum Christum iustum, adiecit: Et ipse est propiciatio pro peccatis nostris, quasi exponens, quomodo sit aduocatus noster apud patrem, quia propiciatio est pro peccatis nostris. Quomodo? Suprà capite tertio dixit Apostolus: Iustificati igitur gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propiciatorem per fidem in sanguine ipsius. Audis modum propiciationis esse in sanguine Christi? Quomodo? An necesse est illum quotidie fundi? Absit. Nequit iterum ut mori, ita & sanguinem profundere. Igitur sanguis Christi interpellat pro nobis, semel effusus in cruce, cuius gratia patri recōciliati propiciationem habemus perpetuo durantem. Clamat pro nobis sanguis Christi, pro quibus effusus est, multo melius q̃ sanguis Abel, qui clamat aduersus Cain, & sanguis prophetarum, qui clamat pro uindicta. Quomodo clamat sanguis Christi multo melius quam sanguis Abel? Qua uoce clamat? Ea scilicet qua interpellat. Meritū sanguinis Christi pro nobis clamat & interpellat, quia per illud omnia impetramus accessum ad Deum adepti. Et hoc est quod Ebraeorum nono, Christus per sanguinem suum dicitur intrasse in sancta, id est, in ipsum cœlum, ut appareat nunc uultui Dei pro nobis. Atque illud præfiguratum in eo est, quod Pontifex

Ebr. 12.

Pontifex ueteris Testamenti interpellationis ac sacerdotij sui officium per-
 a acturus cum sanguine in sancta ingressus coram Deo apparebat, ut est E-
 braeorum nono. Vt ostenderetur intercessionem summi Pontificis nostri
 Christi futuram esse in sanguine, non tamen alieno, sed proprio, non quo-
 tidie, sed semel effuso.

Quoniam itaq; per sanguinem Christi Deo reconciliati sumus, & uia ad
 thronum gratiæ nobis per illum aperta est, ut Ebr. 10. legitur, ut ad Deum pos-
 simus accedere, & omnia impetrare, per sanguinem Christi, recte datur hoc
 Christo, quod interpellat pro nobis. Ad eum modum è regione sanguis Abel
 interpellat ad Deum, dicente deo: Ecce uox sanguinis Abel fratris tui, cla-
 mat ad me de terra. Quomodo? Quia scilicet uindictam meretur. Ita & Apo-
 cal. 6. Animæ sanctorum qui propter uerbum Dei interfecti sunt, magna uo-
 ce clamare dicuntur: Usquequo domine non uindicas sanguinem nostrum,
 de his qui habitant in terra? Quæso qua uoce clamant animæ defunctorum?
 Sed ista sufficiant de duabus istis quæstionibus.

1 Quid opus sit interpellatione Christi, redemptis iam & iustificatis.

2 Quomodo Christus dicatur pro nobis interpellare.

Et ex ista declaratione uidemus quàm interpellationem hanc non intelli-
 gant, qui ex hac præsentis Apostoli sententiâ colligere, & intercessionem san-
 ctorum ad hunc modum probare nituntur. Si ergo caput Christus, inquit,
 orat pro nobis, cur nõ etiam membra eius sancti cum eo rogantes, qui se con-
 formant Christo? Si roges istos doctores, quæso quomodo orat pro nobis
 Christus, nihil habebunt aliud quod respondeant, quàm quomodo putant san-
 ctos orare pro nobis, siue in hac, siue in futura uita, posteaquam sanctos Chri-
 sto in hac interpellatione coniungunt, quare manifeste declarant interpella-
 tionem hanc Christi, de qua agitur hoc loco, & Ebr. 7. & 1. Iohan. 2. Ab ea se
 quæ est in merito sanguinis eius seiungere, & aliam quandam, quæ illi cum
 sanctis communis sit, imaginari, quod est contra gloriam Christi. Apostoli
 talem interpellationem Christo dant, quæ competat uni, quæ nemini præ-
 terea sanctorum adscribi poterit. Vt 1. Iohan. 2. ubi dixit: Aduocatum habe-
 mus apud patrem Iesum Christum, addit, iustum, id est, qui ab omni peccato
 sit purus, nec ulla inobedienciæ labe unquam pollutus. Deinde, & ipse est
 propiciatio pro peccatis nostris, non solum autem nostris, sed & totius mun-
 di. Quæso quibus sanctis potest ista interpellatio adscribi? Et Ebraeorum se-
 ptimo, quoq; aperte tales habentur circumstantiæ, quæ non permittant eam
 interpellationem alicui cum Christo communem esse. Nam clare satis loqui-
 tur de sacerdotio Christi, per quod saluamur ad plenum, accessumq; ad deum
 adepti sumus. Cui sanctorum possunt ista communicari? Et hoc loco, quis
 non uidet de tali interpellatione loqui Apostolum, qua conscientiæ nostræ
 quàm certissimè pacificentur, certi, quod ab omni sumus condemnatione li-
 beri? Quis fidelium hoc dabit sanctis? Atq; ideo mortis, resurrectionis, as-
 censionis & exaltationis ad dexteram dei meminit, in quorum seriem istam
 interpellationem Christi collocat, qua re satis ostendit se de Christo hic ut u-
 nico mediatore loqui. Proinde plane impium est quod ex istis locis astrue-
 re moliuntur. Non quod dicam impium, si sanctos orare pro nobis probari
 posset, cum & nos alius pro alio oremus ad dominum, sed quod uel unico me-
 diatori conuenientem interpellationem, quæ est iugis propiciatio pro pec-
 catis totius mundi per sanguinem semel effusum, & omnis gratiæ impetra-
 tio, sanctis communem cum Christo faciunt, uel Christum regnantem ad sup-
 plicem quandam precandi formam, qualem imaginatur in sanctis è solio re-
 gni deiciunt, quasi pater illi non omnia dederit in manus.

Quis nos separabit à dilectione Dei? Num afflictio? num angu-
 stia? num persecutio? num fames? num nuditas? num periculum? num
 gladius? & cætera.

Hæc

A Hæc est altera pars consolationis in hac conclusione, quam ex priore colligit, quæ ad hoc instituta est, ut animos afflictos in rebus aduersis erigat, & fortes constantesq; ad quæuis pro Christo ferenda reddat.

Quis nos separabit à dilectione Dei?) Quis est in Græco commune est, tam masculino quàm foeminino generi, id quod moneo, ne quisquā hîc cogitet, quomodo non dixerit, quid nos, magis quàm quis nos, cum quæ subiunguntur talia sint, quibus ista interrogatio, quis nos, nō bene conueniat, & magis dicendum uideatur, quid nos, uel quæ res nos, &c. Potuit itaq; ita uerti, quæ res tanti est, ut nos à dilectione Dei separare queat? sed hoc minutulum est.

A dilectione Dei.) Bisariam exponitur. Quidam actiue, qua Deus nos, quidā passiuè qua nos illum diligimus. Verum ad argumentum Apostoli magis facit, ut actiue de dilectione Dei in nos exponamus, idq; duplici ratione.

1. Prima est, quod hanc fiduciam colligit nō ex nostra dilectione, sed ex dilectione Dei tam ineffabilibus & stupendis argumentis declarata. Nam docet nos hîc unde fuerit, quod pater filio suo proprio non pepercit, sed pro nobis illum tradidit, uidelicet ex eo quod supra modum nos diligit. Ergo de ea dilectione intelligendus est.

2. Altera est, quod magis ad erigendum animos nostros in afflictione facit Dei in nos, quàm nostra in Deū dilectio. Hoc aut agit Apostolus. Ergo, &c.

3. Quin & ipsum uerbum separandi hoc innuit. Dilectio unit, diligentiē & dilectum. Si separatio intercedit, ita ut pars una excludatur ab ista dilectionis unitate, dicetur iste exclusus, non qui diligere, sed qui diligi desinit. Iam Apostolus non dicit, quis separabit Deum à nostra dilectione, sed quis nos separabit, id est, excludet, à dilectione Dei?

separat nos

B Et hoc quoq; clare intelligendum est, potest enim ita exponi. Quis efficiet ne à Deo diligamur? Quis poterit Deum nobis reddere iratū, ut desinat nos amare? Atq; hoc sensu prædicaretur constantia dilectionis Dei, quæ tam sit firma, ut nullo pacto possit immutari, aut labefactari, uel impediri, ne quos coepit diligere, antequā essent, in finem usq; constanter diligit. Et nisi sequentia impedirent, pulcherrimus esset hîc sensus, & omnium *ἡ ἀμνηστία*.

Deinde potest ad hunc modum exponi. Quis nos separabit à dilectione Dei, id est, quæ res tanti momēti, tantæq; efficaciz est, ut poterit nos auellere ab ista dilectione Dei, ne illius gratia omnia perferamus, ne illi omnia posthabeamus, ut illam sinamus in nobis irritam fieri? Quæ res eō nos adiget, ut dilectionis huius tam ineffabilis ac stupendæ expertes nos ipsos reddamus, & ab ea deficiamus, ea nos ipsos priuemus, id quod faceremus si in fide Christi non maneremus? Et hoc sensu magis credentium in fide quàm Dei in dilectione constantia & immobilitas commendatur, uel certe excitatur.

Placet autem ista expositio, propter ea quæ subdit, quæ talia sunt, ut magis eo faciant, astu satanæ, quo nos à fidei constantia deiciant, quàm Deum à dilectione nostri. Si enim subiecisset, an immundicia cordium nostrorum? an inobedientia? an imperfectio? an fidei imbecillitas? an impatientia? uel quæ huiusmodi sunt alia, uideretur comodius esse, ut de priore sensu intelligeremus. Quia uero aduersitatum & tribulationum meminit, puto clarum esse Apostolum posteriore sensu ista posuisse.

Num afflictio?) Res aduersas, quibus sancti in hoc mundo affliguntur, coaceruat. Afflictionem & quæ ex afflictione est angustiam, generis loco ponit, quibus reliqua tanquam species subiungit. Afflictio enim & persecutionem, & famem & nuditatem, & pericula & gladium in se complectitur, non quod mox sit gladius ubicunq; est afflictio, sed quod de omnibus istis afflictio tanquam genus de quauis sua specie prædicari potest.

Enumerat autem Apostolus ea quæ sunt molestissima carni, & quorum quodq; innumeram molestiam in se habet. Quot enim sunt persecutionis incommoda? quot famis? quot nuditatis? quot periculorum? quorū in secunda ad Corinthios, longum catalogum recenset? quot item gladij? per gladium enim

enim omnia mortis genera complectitur. Quoniam itaq; instinctu satanae A
 qui rerum in mundo potiuntur, credentes Christo his afflictionibus plerūq;
 adoriebantur, quo illos à ueritate Christi auerterent, uideretq; Apostolus q̃/
 plurimos Christianos per ista cō adigi, ut Christum desererent, quoniam ni-
 hil horum ferre uolebant, ideo catalogum istum afflictionum ponit, idq; ma-
 gno seruire & confidentia, quasi contemnens & extenuans hæc omnia. Nō
 dicit; nec afflictio, nec angustia, nec persecutio. sed, num afflictio; num an-
 gustia; num persecutio? Q. d. Poterit ne nobis uel tam exigui momenti esse
 ista dilectio Dei, qua filius Dei pro nobis in mortem traditus est, uel tam cha-
 ra haberi caro & uita nostra, quā mundus tot afflictionibus petit, ut propter
 istas molestias à dilectione Dei nos auelli sinamus? Erimus ne tam molles?
 Absit. Mundus iste putat se fidem nostram quā fortissimis machinis impu-
 gnare, dum uarijs modis corpora nostra & uitam hanc alioqui miserabilem
 persequitur, cum hæc omnia utut horrenda ab ipsis quoq; philosophis, qui-
 bus ista dilectio Dei non est cognita, contemnantur & rideantur. Tale quid
 uidetur habere crebra ista interrogandi instantia. Extollit enim dilectionem
 Dei, quam dignam facit, cuius nomine nihil non perferatur. Deinde & mole-
 stias istas huius uite cum contemptu explodit, & tanti non esse momenti de-
 clarat, quod per illas à dilectione Dei auelli merito debeamus.

OBSER. I. Quis nos separabit à dilectione Dei? Notandum est quod unitatem nostram cum
 Deo, ponit in dilectione Dei. Non dicit, à ueritate Dei, à iustitia Dei, à po-
 tentia Dei: sed, à dilectione Dei. Unitatem enim satis indicat, cum dicit: quis
 nos separabit? Alioqui quid opus est separare non unitos? imò quis poterit
 separare non unitos? separatio non potest cadere nisi in unitos. Deinde uni-
 tos nos esse cum deo in dilectione dei declarat, cum dicit, à dilectione dei. Er-
 go cum deo uniti sumus, & in dilectione illius uniti sumus. Magnum est ho-
 minem unitū esse cum deo, atq; ita unitum, ut prorsus separari nequeat, cum
 tanta sit hominis & dei disconuenientia. Proinde nō frustra admoneo, ut ob-
 seruemus quam in rem collocet Apostolus istam unitatem. In ueritatem non
 collocat. Nam apud nos est mendacium, in iustitiam nō collocat, nam & hic
 plurimū deficimus. Ita neq; in potentiam illam ponit. Sumus enim infirmis-
 simi. Atq; ideo tantam non haberet consolationem, si diceret: Quis nos sepa-
 rabit à ueritate, uel à iustitia, uel à potentia, uel à sanctitate dei? quantam ha-
 bet quod dicit, quis nos separabit à dilectione dei? Ea est quæ nos in unitate
 cum deo conseruat. Quare? Quia omnia nostra immunda, omnia infirma, o-
 mnia imperfecta, omnia inæqualia, illa una absorbet, & ex peccatoribus san-
 ctos & iustos: ex imperfectis perfectos: ex immundis mundos facit, & nihil
 non condonat, quemadmodum & charitati hoc datur, quod operiat multitu-
 dinē peccatorū. Ergo hæc una est, quæ nos cū deo & unit, & unitos cōseruat.

OBSER. II. Num afflictio? num angustia? Notemus hic, qui usq; adeo sumus molliculi, ut ne
 pecuniolæ quidem alicuius damnum pro dilectione dei ferre sustineamus.
 Quam parū nos declaramus quo loco nobis sit stupenda ista dilectio. O in-
 credibilem nostram ignauiam. Videmus filios huius seculi pro rebus charis
 quidem, sed uanis, tanta perpeti quotidie, ut & mortem ipsam intrepidi ad-
 eant, quid nos putas passuros pro Christi nomine?

OBSER. III. Num angustia? *σφοδρα* plerūq; ad animum transferunt, quæ est, mentis
 in afflictionibus anxietas. Ergo & sanctis animi angustiam inferunt, perse-
 cutio, fames, nuditas, pericula, gladius. Potest ergo fiducia ista, qualem &
 quantam hic describit Apostolus coniunctam habere mentis anxietatē. Non
 habet ergo locū apud Christianos *ἀνὰ βίαν* illa Stoica, quā somniant & simu-
 lant etiā Anabaptistæ, qua in re una optimi Christiani uideri uolunt, cū nec
 Christus ipse angustia illa expers fuerit, ut taceā & prophetas & Apostolos.

SEQUITUR.

Quemadmodum scriptum est, Propter te occidimur tota die, repu-
 tati su

A tati sumus uelut oues destinatae mactationi.

Locus hic desumptus est ex Psal. 44. in quo populus Dei summam se perpeti queritur pro nomine Dei sui, afflictionem, & simul nec ipsa occidendi crudelitate à testamento ipsius auelli posse commemorat. Hunc itaq; Apostolus applicat ad proxime præcedens, ubi dixit, *ὡς θύματα*; an gladius? uidebatur enim miserrimum tanto laborare pro nomine Christi odio, ut non solum passim occiderentur Christiani, idq; quotidie ac iugiter, sine intermissione, ut nulla concipi posset pacis spes, sed & occiderentur sine omni reputatione, quasi ad hoc uenundati ac destinati, ut non secus atq; oues mactationi datae, occidantur. Agit ergo Apostolus hoc scripturae loco ista, quæ ad consolationem & instituti sui confirmationem faciunt.

1 Primum. Ne Christianis uideatur insolens, occidi pro Christi nomine, proq; causa pietatis, cum idem usuuenerit & sanctis ueteris testamenti, sitq; hæc sanctorum sors in hoc mundo.

2 Deinde ut doceat istam fidei constantiam, malorumq; pro pietate patientiam, de qua gloriatur, non tale quid esse, quod nemini datum sit diuinitus, quod sperare Christianus nequeat, cum scriptura doceat eam fuisse & sanctis ueteris testamēti, quorum exemplo & declarat & confirmat suam gloriatio- nem, credibilemq; reddit. Quin occulte pudorem incutit infirmis, qui in nouo testamento per crucem terrebantur ac desiciebantur, tantū non habentes constantiæ in nouo testamento, tempore reuelatae immensæ Dei dilectionis, quantum habuerunt qui sub umbris ante Euangelij lucem uixerunt.

Nobis autem hic obseruanda quædam sunt ad crucem ac patientiam san- OBSER:
ctorum pertinentia.

1 Primum. Quid pertineat ad crucem & afflictionē, ut reddat Christi martyrem. Quod sit proprium, & peculiaris quædam nota passionis sanctorum, cum & uniuersum mortaliū genus innumeris sit calamitatibus subiectū. Videmus hodie nōnullos de cruce gloriari, & ex illa argumentum sumere, quo opinioniones suas stabiliant, seseq; pro amicis Dei, & sanctis uenditent, quasi mox quælibet afflictio reddat Christi martyrem. Proinde notam sanctæ crucis obseruare oportet. Quæ illa est? Propter te, inquiunt, occidimur tota die. Christianorum & sanctorum est ita uiuere, ut nō propter malefacta, sed propter ueram pietatem, ac ueritatem occidantur. Vide 1. Pet. 2. 3. & 4. Inuenias qui horrenda patiantur, ut obtineant suas opinioniones, quod & zelotæ Iudæorum, ut apud Iosephum est, & Donatistæ, ut Aug. meminī, demonstrarunt.

2 Videmus hic, sanctorum esse ut occidantur, ipsi autem neminē occidant. Qui carnalis est, persequitur eum, qui spiritalis est, non uicissim. Intellige in causa religionis. Alioquin malefactores occidunt sancti qui magistratu funguntur, ut ministri Dei. Hodie pleriq; malunt persequendo quàm ferendo declarare, quo sint erga Christum zelo & amore: Christus potuisset incredulos Iudæos simul omnes perdere, uerum nec ipse hoc fecit, nec suis, qui in Samaritanos incredulos ignem de cælo petere uolebant, permisit dicens: Nescitis cuius spiritus sitis? filius hominis non uenit animas perdere, sed saluare.

3 Tertio loco. Notandum hic sanctos ac pios in hoc mundo non solum occidi, sed ita occidi, quasi destinati sint ac uenundati ad mactationem, ut sine omni reputatione occidantur. Mundus nō putat se delinquere, dum sanctos occidit. Habet enim eos pro scelestis. Nihil hæsitat, nihil dijudicat, dum mactat pios, mox ut palam est, esse tales, occidit. Ita occidebantur Christiani, ut qui destinati essent mactationi, in quibus occidendis nihil erat opus seria factorum recognitione & iudicij examine. Nam decretum erat Imperatorij, ut tales sine omni hæsitatione occiderentur. Ita hodie quoq; occiduntur multi. Malefactor, fur, latro, &c. non temere occiditur, sed primum excutitur admissum, quale, quantum, quoties, quibus circumstantijs uel aggrauatum uel extenuatū sit. Putat enim hic mundus, sanguinē humanum nō esse sine summa cautione, factorumq; examinatione fundendum. At in occidendis Chri-

stianis nulla talis habetur cautio, sed sine omni sollicitudine, metu, cunctatione, reputatione occiduntur. Hoc scilicet est instar ouium mactationi destinatarum occidi, quas lanus præter omnem commiserationem, præter omnem peccati conscientiam mactat.

4. Quarto. Quid est quod Christianos in afflictione & cruce comparat ouibus ad mactationem destinatis? An ideo quod destinatae sunt ad necem? At sues quoque & capellæ, & nonnullæ aliæ pecudes eidem sorti subiectæ sunt, cur non illarum meminit? Ipsam sanctorum patientiam & mansuetudinem spiritus quam in morte quoque sub manu mactatoris demonstrant, exprimit spiritus S. non hoc solum loco, similitudine ouium, idque etiam in ipso capite Christo. Hanc non ostendunt, qui dum sub cruce sunt, omnia querulando & uociferando replent, nemini non maledicunt, nihil non minantur, ut furiosos agnoscas magis quam pios, sues uideas mactari magis quam ouiculas. Declarant enim quanta sint spiritus acerbitate infecti, qua se nihil minus esse probant, quam quod uideri uolunt. Gloriosius putant audaciam, confidentiam, & nescio quem mortalium omnium contemptum ostentare, quam ad exemplum Christi & sanctorum ouinam referre mansuetudinem & patientiam.

SEQUITUR.

Verum in his omnibus superamus, per eum qui dilexit nos.

Vel ex hoc loco uidere est quomodo intelligendum sit quod dixit, Quis separabit nos à dilectione Dei? Superamus, inquit, in his omnibus. Hoc est, hæc nos omnia uincere non possunt, sed nos ipsa superamus. Quid est autem aliud uincere Christianum omnia, quam in fide & ueritate persistere, & per patientiam omnes superare afflictiones pro Christi nomine illatas, atque ita animam suam possidere. Notum est illud. Hæc est uictoria uestra, quæ uincit mundum, fides uestra. Item, Qui perseverauerit usque in finem, saluus erit. Itē, In patientia uestra possidebitis animas uestras.

In his omnibus, inquit.) Q. d. Tribulamur & angustiamur? At non desperamus, persecutionem ferimus? At fidem non amittimus, fame ac nuditate premimur? At in fide per patientiam manemus. Pericula incidunt? At constantes manemus. Occidimur? At fides non occiditur. Illa nobis non aufertur. In summa, nihil horum est, quod per patientiam non superemus.

1. Superamus.) ὑπερνικῶμεν, superuincimus, & wir überwinden weit. Q. d. Non tantum uincimus simpliciter, utrumque ægre, quasi aliquid uirium ista habeant, negociumque nobis facessere possint, sed quemadmodum si fortis athleta pusionem aliquem imbecillum superet, superaturus etiam si cum magno aliquo congruendum fuisset, ac cum robusto certatore ac pugile pugnandum.

2. Quidam ita intelligunt. Tam abest ut hæc mala, quod mundus sperat, fidem nobis in Christum extorquere, & à Christo separare possint, ut eam nobis magis adaugeant, & splendidiorē reddant. Nam tribulatio patientiam, patientia probationem, probatio spem operatur, atque adeo gloriamur etiam in afflictionibus. Hic quoque sensus non male quadrat. Nam si uincere in afflictionibus, est in fide persistere, fortiter certando, cursumque consummando, fidem seruare, ita ut qui illam per aduersa conabatur eripere, euaserit uictus, quid aliud erit, non solum fidem seruare in aduersis, sed illam etiam auctiorem reddere, probationemque ac spem certam ac firmam acquirere quam superuinceret. Nota quod dicit, in his omnibus superamus: non dicit, hæc omnia superamus ut non sint, sed in ipsis superamus, nempe satanam & mundum.

QUALITAS HUIUS VICTORIAE.

Expende quam admirabilis sit ista uictoria, quam admirabiles uictores, quam diuersi à more & ingenio mundi. In mundo pro uictoribus habentur, qui tribulationem inferunt, hic qui illam patiuntur, qui angustiant alios, hic qui angustiantur, qui persequuntur alios, hic qui persecutionem ferunt, qui deliciantur & abundant, hic qui fame ac nuditate premuntur, qui alijs pericula

A cula inferunt, hic qui periclitantur, qui occidunt alios, hic qui occiduntur. Quis quæso agnosceret pro uictoribus afflictos, angustiatos, agitados, esurientes, nudos, periclitantes, ac morti passim subiectos? Quomodo uictores sunt? uictoria ista non est sita in conseruandis corporeis bonis, uitaq; hac corporea, sed in conseruando eo, quod satan extortum cupit. Cupit autem extortam fidem in Christum, quia scit credentes saluari, cupit quosuis sibi subiectos ac perditos. Hoc quia nullis modis obtinere potest, recte dicitur uinci, ita ut satellites ipsius, tribulatores, angustiatores, persecutores, spoliatores, ac nudatores & occisores, qui putantur in hoc mundo plurimum posse & plane regnare, reuera sint uicti, per patientiam sanctorum. Exemplo sit Iob & satan, uter erat uictor? uter uictus? Satan percutiebat ac persequabatur, Iob omnia tolerabat, & tamen per patientiam uictor euadebat, ita ut non solum fidem in Deum non amitteret, sed & ea quæ perdiderat, duplicata reciperet, & rursus filios alios septem, & filias tres. Ita & nos, si patientes fuerimus, non solum fidem seruabimus, sed & centuplum recipiemus, & uitam æternam, cum corporibus nostris multo clarioribus ac melioribus possidebimus. An hoc non est *ὑπερνικῆν* superuincere?

Per eum qui dilexit nos.) Arduum est & insolens iudicio carnis, deinde & uiribus humanis impossibile, de quo gloriatur, & ad quod Christianos excitat. Ne ergo uideatur temerarius, & imbecillitatem carnis non bene expendisse, necessario subiicit: Per eum qui dilexit nos, qua adiectione declarat.

¹ Primum, hæc non esse uirium humanarum, neminem hac uictoria suo Marte potiri posse, ne sit gloria carnis, & liberi potentisq; mortalium arbitrii, sed prorsus alterius potioris. Nemo igitur suæ quicquam uel rationi uel uirtuti adscribat, aut aliquid de seipso præsumat. Præsumebat Petrus, nō alii pulante eo, qui uires suppeditat, & male cedebat.

B ² Deinde, unde sit ista constantia & uirtus ad uincendum, postquam nostra non est. Per eum, inquit, qui dilexit nos. Aliquid est agnoscere propriam imbecillitatem. Verum ad desperationem hoc faciet, tam abest ut prosit, nisi sciatur etiam, unde sint petendæ opes subsidiariæ. Proinde, non dicit, non ex nobis hoc possumus, sed aliunde: sed describit etiam eum, unde ista suppeditatur constantia, & uincendi potentia. Per eum qui dilexit nos. Quis ille est? Prædicant multa de dilectione sanctorum. Cur unus tantum meminit, & non multorum? Cur non dicit, per eos qui nos dilexerunt, angelos & sanctos? Per eum, inquit, qui dilexit nos. Ergo unus est, qui dilexit nos? Non diligunt, non dilexerunt nos sancti? Vtiq; Quis neget? Cur unus hic proponitur? Quia scilicet non satis est diligere, ad hoc, ut sustentet dilectum, nisi adsint & uires ad sustentandum. Has unus habet. Ergo unus sit mentio. Per hunc superamus omnia. Quis ille? Apostolo satis est dicere, per eum qui dilexit nos, putatq; istam descriptionem adeò claram esse ex præmissis, ut non sit necesse eum de quo loquitur, nominatim exprimere. Vis scire quis sit? Qui proprio filio suo non pepercit, sed hunc pro nobis omnibus tradidit? Quem habes, qui parem dilectionem erga nos declarauerit? Sit ergo periphrasis Dei omnium suauissima, & illustrissima, ista, per eum qui dilexit nos. Nam hic omnia habentur ad causam præsentem necessaria, quæ in hisce duobus sita sunt, ut primum adsit potentia, deinde & uoluntas. Primum est in descripto clarum, hoc est, Deo. Nam is est omnipotens. Hoc non exprimitur, est enim indubitatum conscientijs utut imbecillibus. Alterum in descriptione expressum est. Nam de hoc potissimum dubitatur. Ergo, non dixit, per eum qui omnipotens est, cui nihil est impossibile, sed per eum qui dilexit nos. Quis diligens deseret infirmum quem diligit? Potens infirmum facile deseret, diligens non item, si adsit facultas.

Ita scilicet perpetuo spiritus sanctus rationem habet imbecillium conscientiarum, quem utinam nos & probe intelligamus, & probe imitemur.

Notandum ergo hoc loco, ut quæ contra vires liberi arbitrii disputantur hodie, ad Christianum hominem non referantur, sed simpliciter ad carnalē. Nam Christianus omnia potest per eam à quo confortatur infirmissimus in se, fortissimus in Deo.

Sed quid est, quod non dicit, Qui diligit nos? An cessauit dilectio Dei? Qui dilexit nos, inquit. Absit, ut humanum quid passa sit dilectio Dei. Inter mortales hoc usuuenit, ut qui hodie diligit, cras diligere desinat. Putant sapientis esse, sic diligere, ut olim odio prosequi queas quem diligis. Ista inconstantia in Deo non est. Nam ut dona & uocatio Dei poenitentia carent, ita & dilectio. Quid ergo est, quod ita loqui uoluit? Apostolus non simpliciter nobis dilectionem Dei proponit, sed in omnium præclarissimo experimento, cuius meminit, dicens: Qui proprio filio suo non pepercit. Et quia ad illud factum quod semel factum quidem est, sed perpetuam declarat dilectionem, respicit, ideo dixit: Qui dilexit nos. Tam ergo abest, ut isto præteriti temporis uerbo desit conscientijs fluctuantibus, ut magis adsit ac proficit.

Et hoc potissimum obseruandum est tribulatis & afflictis, ne putent presentes quas ferunt afflictiones argumentum esse immutatae dilectionis Dei. Proinde in omnibus calamitatibus ac tentationibus constanti animo tenendum est, illud, qui dilexit nos, qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis illum omnibus tradidit.

Ad eum modum Apostolus dilectionem Christi usurpat Galat. secundo, cum dicit: Viuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus. Quod autem nunc uiuo in carne, in fide uiuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

Discamus ad hunc modum generalem istam Dei dilectionem, quas dilexit, ad nos ipsos quemque separatim referre & accommodare, ut & nos dicamus, quisque, qui dilexit me.

Nam mihi persuasum habeo.

Iterum rationis subiectio, dixit. Verum in his omnibus longè superamus. In quibus? Quæ enumerauit. Hæc quia uidentur grauia & insuperabilia, & tamē dixit ea à credentibus longè superari, uisum est & hoc probare. Quam ergo probationem subiicit? Nam mihi persuasus sum. Hoc est, certus sum, nihil hæsito. Sed unde? Quia qui dilexit nos ope sua præstò est. Qua de re persuasus est? De maiore scilicet quam cuius meminit. Ideo subdit:

Quod neque mors, neque uita. Neque angeli, neque principatus, neque potentatus. Neque instantia, neque futura. Neque altitudo, neque profunditas. Neque ulla creatura alia, poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in Christo Iesu.

In summa hoc dicit. Persuasum enim habeo, quod non solum nec afflictio, nec angustia, nec persecutio, nec fames, nec nuditas, nec periculum, nec gladius, quæ omnia mundus infert credentibus, sed quod nihil prorsus sit in omni rerum natura, tam charum, tamque horrendum, nihil tam potens, nihil tam prope, nihil tam distitum, nihil tam sublime, nihil tam profundum, aut si quid præter ista aliud est in creaturis, quod nos poterit ab ista dilectione Dei separare. Quomodo ergo separarent nos minuta ista quæ mundus infert corporibus nostris? Habet 1. Cor. 3. similem enumerationem.

Neque mors, neque uita.) Ambrosius. Neque uita promissa, neque mors intentata. Siue uiuendum sit siue moriendum, ut & alibi dicit, ut siue in uita, siue in morte mea glorificetur Christus. Et, Viuere mihi Christus est, & mori lucrum.

Neque angelus.) Quidam de malis angelis intelligunt. Nam putant absurde dari angelis bonis, quod metuendum sit ne separèt nos à dilectione Dei. Verum

A rum Apostolus hyperbolicus loquitur, uolens ostendere neque angelos, etiam si uellent, posse credentem separare à dilectione Dei. Ita & ad Galatas: Nam si angelus è cœlo aliud euangelizaret quàm accepistis, anathema sit. Non est timendum hoc. Sed uult Apostolus credentem ita de Euangelij prædicati ueritate certum esse debere, ut, si per impossibile angelus è cœlo aliud prædicaret, tam non acceptaret illum, ut & anathematizaret.

Neq; principatus, neq; potentatus.) Hoc uarie exponitur. Quidam de mundanis, quidam de spiritalibus. Quia uero angelorum meminit, satius est, ut de spiritalibus intelligamus. Nam quæ suprà dixit de afflictionibus corporeis, proprie ad mundanos aduersarios potentatus ac principatus referenda sunt. Hic altiora inducit. Nam ex maioribus quæ minora sunt, probare instituit.

Qui uero de spiritalibus intelligunt, & ipsi uariant. Pars enim de malis, pars de bonis intelligunt. De malis, qui & suprà de malis angelis intelligunt. Pars de bonis exponunt, qui scilicet suprà de bonis angelis exponunt. Nos uero utrunq; teneamus. Nam principatus & potentatus non solum bonis, sed & malis spiritibus ab Apostolo dantur. Ephes. 1. 3. Coloss. 1. 2. Ephes. 6. De bonis angelis, quod principatus gerant, & potentatus in ista inferiora, uidere est Dan. 10. ubi mentio fit principis regni Persarum, principis Græcorum, & principis Iudæorum, qui Michael dicitur. Satan est princeps huius mundi, & absque dubio habet suos principes, angelos & potentes, quibus utitur. Et Deus suos habet, quibus & regna moderatur, & improbos punit, & suos tuetur.

Sed de istis est incertum plura disputare. Hoc certum est. Sunt boni angeli, sunt mali. Boni sunt ministri nostri. Hoc exprimit dilectionem Dei. Mali sunt insidiatores salutis nostræ. Hoc reddat cautiore.

B Illud *anauqueis*, quidam intelligunt de miraculorum patratoribus. Et sanè magnum est, nec per miraculorum patratiōem uinci posse & separari à dilectione Dei.

Neq; instantia, neq; futura.) Transiit ad generalia. Videtur enim prolixū singula recensere. Instantia & præsentia refert tam ad mala quàm bona; ita & futura. Instantia mala & iam urgentia, magnam habent impellendū uim. Instantia & præsentia bona magnopere alliciunt, futura mala, quæ per minas intentantur, quemadmodum & bona quæ promittuntur, & ipsa plurimum possunt, sed hic nihil possunt.

Neq; altitudo, neq; profunditas.) Quidam per altitudinem cœlestia, per profunditatem inferna. Quidam per altitudinem honoris sublimitatem, quam Satan & Christo obiecit, ut ad se alliceret; per profunditatem, summum intelligunt contemptum. Hunc sensum sequitur Ambrosius.

Poterit nos separare.) Non dicit, non separabunt nos, sed, non poterunt. Non enim satis est Apostolo hoc inculcare, quid uelint ista, quid non uelint, sed quid, etiam si uellent, possint uel non possint. Quis timebit ea quæ nocere non possunt?

A dilectione Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro.) 1. Christi meminit, tanquā mediatoris. Nam sine illo nec dilectionem Dei assequuti essemus, nec in illa permaneremus. Dilexit nos in filio suo. In nobis nihil est, quod dilectionem Dei erga nos uel prouocasset, uel alere posset. Ideo recte dicit: Quæ est in Christo Iesu.

2. *Quæ est.*) Recte. Ne putemus hanc dilectionem in Christo finitam post opus redemptionis. Non dicit, quæ fuit, sed, quæ est.

3. *Domino nostro.*) Neq; hoc frustra.

1. Ut agnoscamus rationem, quare nos pater diligit in filio. Quia Dominus noster est.

2. Deinde ut illi obediamus ut Domino.

Cap. 1. 2. 3.

4. 5.

6. 7. 8.

9. 10. 11.

IACTENVS Apostolus ea quæ ad generalem disputationem fidei in Christum pertinent, absoluisse uidetur, unde & quidam hic Epistolam diuidentes finem faciunt primæ parti, in qua disputatū est de peccato, declaratumq; & Iudæos & Græcos, adeoq; & omnes mortales esse peccatores coram Deo & inexcusabiles, atq; egere gratia Dei: deinde de iustitiâ, unde illa sit & non sit, maxime contra Iudæos, quibus Apostolus omnem fiduciam operum legis, circumcissionis, Abrahæ ademit, inq; una Christi fide sitam coram Deo iustitiâ esse docuit. Tertio, de uita iustificatorum, ubi obiectis quibusdam obuiandum fuit, docuit eos peccato & carnî uiuere non posse, qui per baptismum cum Christo peccatis mortui ac sepulti, cumq; illo in nouam uitam excitati essent, & qui spiritū Dei acceperant, &c. Huic disputationi consolationē imbecillium conscientiarū subiicit, ut uidimus. Iam uero, quia res erat plurimi offendiculi in oculis Gentium, quod Iudæi tam pertinaciter Christo repugnabant, cum haberentur populus ille Dei, ad quem pertineret Christus, & uicissim in oculis Iudæorum, quod passim Gentes idololatras in consortium fœderis ac promissionū dei, per fidem Christi recipiebantur, operæ precium erat Apostolo, seorsim tractare de reiectione & excacatione Iudæorum, & uocatione Gentium, & utranq; scripturis diligenter communire, quo utrinq; quod offendere uidebatur, propter electos ex utroq; populo tolleretur à medio. Nam reliquis nihil satisfacere poterat.

Disputat itaq; tribus sequentibus capitibus, 9. 10. 11. de excacatione Iudæorum, & uocatione Gentium, de qua in genere nihil arbitror dicendum. Satis enim fuerit singula suis locis expendisse.

Ista uero transitio non omnino est ab eo quod proxime dixit auulsa & aliena. Vbi enim magno fidei affectu de dilectione Dei quæ est in Christo Iesu, disputauit, eamq; tanti fecit, ut digna sit, propter quam omnia contendantur, ferantur ac superentur, mox illi in mentem uenit, quanto bono sese Iudæi defraudent Christo repugnantes, atque adeo tam stupendæ dilectionis Dei in Christo & per Christum generi mortalium exhibitæ & oblatæ expertes reddentes. Et quia illos, ut subiiciet, plurimum amabat, ideoq; & salutem ipsorum magnopere desiderabat, & de ipsorum perditione mirum in modum dolēbat, non potuit ei non in mentem uenire miserabilis ac dolorosæ gentis huius perditionis & excacationis. Nam ita solent amantes, ut mox atq; iis rebus contingit immorari, quas magni faciunt, simul & amicorum recordatio subeat animos ipsorum, ut uel gaudio repleatur de illorum prospero statu, si eorundē bonorū simul fuerint participes, uel summo dolore crucientur, si fuerint expertes, nec induci seauerint ad tā præclarorū bonorū participationē.

CAPVT IX.

Veritatem dico, in Christo, non mentior, attestante mihi simul conscientia mea per spiritum sanctum, quod dolor mihi sit magnus & assiduus cruciatus cordi meo.

Abruptum plane exordium, ut intelligas non solum magni aliquid, sed & magno ac serio affectu contestatum adferri.

(Veritatem dico.) Quid ista asseueratione opus est? An non uidetur Apostolus metuere, ne quod dicturus est fidem non inueniat? Plane. Ideo primum dicit: Veritatem dico, deinde per contrarium, non mentior, nec his contentus, testes aduocat, primum Christum: deinde conscientiam suam: tertio spiritum sanctum, quasi metuens ne nudis uerbis, est, est, non sint credituri, quorum gratia quæ sequuntur, dicturus est. Sunt autē tanta, ut ad profectum ueritatis

A ritatis Euangelicæ & salutem mortalium faciat ea credere. Ergo non ueretur maioribus testibus adductis animi sui affectum & ueritatem attestari. Hoc anabaptista quisquam pertinax, etiam si postularetur, non faceret.

Docemur ergo etiam hoc loco quemadmodum & multis alijs, ut parati simus ad austruendam & contestandam rei ueritatem, ubi & gloria Dei & commodum mortalium exigere uidetur, ut nobis credatur. Quod si res est externa, oculis, auribus, & conscientia mortalium ipso opere obiecta, aduocentur in testes qui illius sunt conscijs, & isti non grauentur etiam interposito iuramento quod cognouerunt uerum sancte attestari. Si uero res est occulta, nemini extra te conscia, ibi adducendi testes, quorum authoritas apud mortales fidem meretur. Eos autem oportet esse tales, qui cognitores sint cordium, & secretorum affectuum. Hic non satis est citare conscientiam, ubi cum hominibus agitur. Quanquam quibusdam id moris est, ut crebro per conscientiam iurent, id quod plane facile fit. Conscientia testimonium magnum quidem est, ut merito dicatur conscientia mille testes, sed plurimum refert, ubi illa testimonium dicat. Coram Deo ualet hoc testimonium conscientia, cui intima cordium nota sunt, deinde & in tuo ipsius foro & iudicio. At coram hominibus alij testes producendi sunt. Ideo Apostolus hoc loco testimonio conscientia non contentus, adduxit testimonium maius, Christi scilicet & spiritus sancti. Hoc ualere debet apud pios, quibus eo loco & honore est Christus & spiritus sanctus, ut queant testes esse occultissimorum affectuum. At hic honos soli Deo competit, quia ille solus scrutator est cordium. Ergo diuinum honorem dat Christo & spiritui sancto, qui illos testes citat secretorum suorum affectuum. Et hac ratione prohibitum est populo Dei, ne per falsos deos, sed per solum uerum Deum iuraret. Nequeunt enim falsi dij testes esse occulte ueritatis, quam ideo ignorant quia scrutatores cordium non sunt. Hi autem ideo non sunt, quia dij non sunt.

OBSER.

Conscientia

B Quod dolor mihi sit magnus, & assiduus cruciatus cordi meo.

Ecce tale quid attestatur, quod sit in corde suo. Quid illud? Dolor magnus, & cruciatus assiduus. Qui dolet & cruciatur, oportet aliquid esse quod uellet fieri, uel aliquid fieri, quod uellet non fieri, quod etiam auertere cupiat, si possit. Tale quid oportet cordi insedisse Apostoli. Deinde necesse est non fuisse aliquid uulgare, sed plane magnum. Nam de rebus leuiculis magnopere dolere, non uidetur esse uiri cordati. Dolet autem magnopere, & assidue cruciatur. Ergo, &c.

Videmus hic Apostolum non fuisse ex Stoicis, qui putant sapientis animum nulla re utitur graui & incommoda, cruciari & angī posse. Pectora piorum non sunt lapidea. Tanguntur rebus humanis, & afficiuntur uel prosperitate uel dispendio mortalium, quod hic in Apostolo conspicuum est, quemadmodum & alijs locis.

OBSER.

Optarim enim ego ipse anathema esse à Christo, pro fratribus meis, cognatis meis, secundum carnem.

Quid cordi illius doluerit, & quid cruciatum hunc assiduū intulerit, his uerbis quidem innuitur, sed non clare ac manifeste exprimitur. Dolebat enim super perditione & excacatione Iudæorum. Verum non audet hoc statim ab initio clare ponere. Hoc tantum ponit, dolere se & cruciari propter Iudæos, salutemque ipsorum ita desiderare, ut optarit se penumero anathema esse à Christo pro illis. Hoc est, se totum impendi, ut ipsi salui sint, se plane perditum iri, ne ipsi perdantur. Qui cupit pro alio mori, satis innuit eum, pro quo cupiat mori, morti esse obnoxium. Ita Apostolus etsi non exprimit aperte, satis tamen declarat Iudæos exitialiter à Christo esse separatos, quod sibi ita doleat, ut hoc cupiat in se transferri, ne illi à Christo sint reiecti ac separati.

ἀνάθημα ²²¹. Verbum *ἀνάθημα* multae significationis est. Vnde fit, ut anathematis dictio nō eodem semper usu in bonis authoribus reperiatur. Aliquando significat ea quae in templis ornatus gratia suspensa sunt, ut donaria preciosa. Hinc *ἀνάθημα* ²²² *ὁ σκευὴς*, sunt uasa templi & sacrorum, quae non in usum sed tantum ornatum habentur. Aliquando significat sacrum & deuotum ad inferos ac condemnatum, ut qui *κατάρα* ²²³ *ἐπὶ* ²²⁴ *καὶ* ²²⁵ *ἀνάθημα*, id est, dam-nati sunt, anathemata dicantur. Ergo hoc sensu optauit Apostolus se plane sacrum, deuotum & condemnatum ad perditionem esse pro Iudaeis. Quia uero uerbum *ἀνάθημα* significat etiam seponere, reijcere, separare, quemadmodum solent quareproba iudicantur, & Apostolus hic non se simpliciter optasse anathema fieri pro Iudeis dicit, sed addit, à Christo, puto dictionem anathematis posse simpliciter pro reiectamento ac separato intelligi, à Christo. Si quis plura cupiat, consulat Budaeum in Commentarijs Graecae linguae. (Optabam.) Annotatur à quibusdam, quod non dicit, opto, sed optabam, atque inde colligere uolunt istum affectum fuisse non diuturnum ac perpetuum in Paulo, neque tum cum hoc scriberet, sed fuisse tum, cum per excessum mentis totus esset in consyderando populi huius exitio.

Quidam uero putant legendum esse, optarim, nō optabam, uolentes constantem hunc etiam cum ista scriberet, fuisse Apostolo amoris affectum. Et cum illis facit, quod non dixit, fuit mihi magnus dolor & cruciatus quidam transitorius, sed, est mihi magnus dolor, & cruciatus assiduus cordi meo.

QVAESTIO.

Sed quaeritur hic, quomodo optarit Apostolus pro Iudaeis à Christo separari, quem usque adeo dilexit, ut paulo antè asseruerit nihil esse uel in coelo uel in terra, tam charum, tam potens, tam sublime, per quod queat ab illo separari. Hic bifariam respondetur.

1 Qui affectum hunc Apostoli transitorium fecerunt, dicunt mentem illius hic se non inter Deum & creaturas liberasse, quam uellet partem praeferre, sed simpliciter consyderando exitio eorum quos diligebat, uel amoris in eum excessum esse abreptam, ut nihil aliud cogitare ualuerit, quam quomodo Iudaei saluari possent. Hic facile occurrisse, si ita uisum sit Domino, se libenter uelle pro ipsis impendi, quo seruarentur. Et talem quoque fuisse affectum Moy si, cum diceret: Dimitte populo hanc noxam, uel, si non dimittis, dele me de libro uitae quem scripsisti. Verum aliud esse si constituta sit mens in expendenda dilectione dei. Hic oportere omnia cedere, quem affectum expressum uolunt in fine capitis praecedentis.

2 Alij, ut Chrysostomus, dicunt tam abesse, ut mens Apostoli diminutionem dilectionis erga Christum hic passa sit, ut ista magis ostendant fuisse in diligendo Christo constantissimam. Volunt enim Christi gratia, proque Christi gloria illum hoc optasse, maluisseque se unum separari à Christo, ut apud istam Iudaeorum gentem obtineret cognitio & gloria Christi, quam se seruando tantam Gentem, ad magnum offendiculum & Iudeis & Gentibus, adeoque & remoram gloriae Christi excacari ac deperire. Quibus istam sententiam sequi placet, legant Chrysostomum.

CUR ISTA COMMEMORET.

Sed quid opus est Apostolo ut ista comemoret? Habebatur insensissimus Iudaeorum hostis, id quod Acta declarant. Nemo enim alius praeposteram huius gentis fiduciam tantis machinis impugnabat, atque ipse. Itaque opus habebat, ut fidem sibi faceret animi in eam Gentem beneuolentissimi, ut appareret quae disputaturus erat, nō animo maleuolo, sed uel ueritatis impulso disputare. Ob hanc rationem usus est tam sacrosancta attestazione, testatus est de summo cordis sui ac perpetuo dolore ac cruciatu, ostendit quae sint animi sui pro salute huius populi uota. Huc etiam faciunt quae sequuntur.

OBSER.

Discamus itaque & nos animorum nostrorum beneuolentiam illis quibus prodesse debemus & cupimus ad hunc modum testatam facere, id quod place-

ne fa-

A nè faciemus si adsit animus uere diligens, & ad iuuandum cupidus.

Idem hodie accidit illis, qui præcipuo ueritatis zelo tenentur & aguntur. Habentur pro pessimis hostibus, etiam si sint ueri amici. Et uiscissim qui in ecclesia Christi se ipsos quærunt, atq; ideo & magnatibus, ac nemini non assentantur, habentur pro amicis cum sint ueri hostes. Illi queruntur ad mortem, isti in delicijs habentur ac fouentur: ea fuit perpetuo mundi cæcitas ac peruersitas, id quod hoc loco satis est conspicuum.

Pro fratribus meis, &c.) Pleno ore fatetur & agnoscit, Iudæos sibi cognatos esse, atq; adeo inhumanum merito habendum, si sit illis inimicus. Generalius primum ponit, uocans fratres. Nam & Gentes fratres erant, ideo subiicit, specificandi gratia: Cognatis meis secundum carnem.

Ecce & carnalis cognationis Apostolus rationem habet. Ergo spiritali cognationi non reluctatur, si quis eos, quos habet carnaliter cognatos, diligat ac foueat. Ita alibi dicit: Si quis suorum ac domesticorum rationem non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

Qui sunt Israelitæ, quorum est adoptio, & gloria & testamenta, & legis constitutio, & cultus, & promissiones, quorum sunt patres, ex quibus est Christus, secundum carnem, qui est in omnibus Deus laudandus in secula. Amen.

His uerbis etiam ea agnoscit & fatetur, quæ erant isti populo ex diuina dignatione præ reliquis mortalibus concessa, de quibus & Iudæi plurimum superbiebant & gloriabatur, quæ tam abest, ut ea illis inuideat, ut etiam ostendat illos horum sibi gratia magni haberi ac plurimum esse dilectos. Imò ob hoc ita dolere se & cruciari, quod hæc omnia Christum reijciendo, in uanum à Deo accepissent.

B Discamus & nos candide agnoscere, si quid diuinitus datum est illis, qui ueritati reluctantur, dolereq; quod illa non bene collocat, dissimiles illis, qui inuidiæ stimulis agitantur, & uanæ gloriæ studio ducuntur, dum alios corripiunt, omnia simul reijciunt & condēnant, cæci ad ea quæ bona data sunt à deo.

Qui sunt Israelitæ.) Mox infra docebit, non omnes esse Israelitas qui sunt ex Israel, nec omnes esse filios, qui sunt ex semine Abraham, atq; ita nec ad quosuis pertinere patres, adoptionem & promissiones, sed eam dignitatem pendere ab electione Dei. Ergo hoc loco in genere accipienda sunt, non exacte quæ de Iudæis scribit, ad quos ista pertinent quidem, sed propter electos.

Quorum est adoptio.) Esa. 1. 63. 64. Filios enutriui, dicit Deus. Item, Tu pater noster es. Et ad Galat. 4. dicuntur Iudæi hæredes Dei, sub legis pædagogia constituti.

Datur autem Iudæis adoptio, non quod soli sint adoptati, sed quod sint primi, & quod quæ sequuntur, ad ipsos præcipue pertineant.

3 *Et gloria.*) Quæ ex eo est, quod à Deo in populum sunt adoptati. Non fecit taliter omni nationi. Item uide Deut. 4. Et sane ea potissima est gloria, quam ex eo habemus quod populus Dei sumus, ac filij Dei.

4 *Et testamenta.*) Hoc est fœdera & pactiones. Pluraliter loquutus est, non quod plura sint fœdera & testamenta Dei cum populo suo, sed quod toties renouatum est à Deo cum patribus initum fœdus in Abraham, postea in Isaac, deinde in Iacob, subinde sub Mose in monte Syna. Quidam exponunt de tabulis fœ-

5 *Et legis constitutio.*) Intelligo de lege data per Mosen. (deris)

6 *Et cultus.*) Hoc est, tradita ratio colendi Deum, sub qua omnia ea comprehenduntur, quæ lex ad colendum Deum præscribit.

7 *Et promissiones.*) Patribus scilicet factæ. Ille licet in unum Christum omnes spectarint, multæ tamen fuerunt, quia uariæ & multis modis factæ, & quia multa quoq; præclara in Christo futura promissa sunt.

8 *Quorum sunt patres.*) Intellige, ad quos factæ sunt promissiones, Abraham, Isaac, Iacob, cum quibus Deus fœdus inijt, quorum & Deus dici uoluit.

9 Ex qui

OBSER

OBSER

9 Ex quibus est Christus.) Hoc bifariam exponitur: uel ita ut intelligas Christum esse ex patribus istis, quorum meminit: uel ex Iudæis, pro quibus optabat anathema fieri.

Secundum carnem.) Notanter adiectum. Nam secundum diuinitatem aliunde est.

Qui est benedictus Deus in omnibus in secula. Amen.) Vbi Christi meminit, quem Iudæi explodebant ac reijciebant, non potuit non illum per acclamationem suam cohonestare laude, & Iudæorum damnare blasphemiam.

OBSER. I. Magnificat Apostolus dona dei Iudæis data, quibus tamē saluatī nō sunt, abusi uero plurimū sunt. Verū ita solent pī, quæ a Deo data sunt, agnoscunt esse præclara & salutifera, ut illa à mortalibus peruertantur.

OBSER. II. Quod post ista priuilegia omnia Iudæi excæcati sunt contra Christū, admonet nos cautionis, ne putemus satis esse, si multa bona diuinitus acceperimus, nisi illa etiam probe collocauerimus.

OBSER. III. De Christi uera diuinitate & humanitate locus hic notandus est. Quod secundum carnem dicitur esse ex patribus Iudæorum, Abraham, Isaac & Iacob, & Dauidis, testimoniū est illum ueram carnem sumpsisse ex Maria uirgine, nō ē cœlo secū attulisse, quod blasphemio ore Valentiniani dixerunt, & hodie quidā renouare audent. Quod uero dicitur, qui est laudandus Deus in omnibus, cōfessio est illū esse uerū deū: non em̄ simpliciter dicit, qui est deus (nam & Moyse cōstitutus erat deus Pharaoni) sed adiicit, laudandus in omnibus, & in secula, quod certe nulli simpliciter competit creaturæ.

Impossibile autem est, quod exciderit sermo Dei.) Quia dixit Iudæos esse Israelitas, illorum esse adoptionē, gloriam, testamenta, &c. & promissiones ac patres, & Christum: poterat quisquam admirari qua ratione testaretur eos ita habere perditē, ut cupiuerit illorum nomine anathema fieri à Christo. Si enim promissiones de Christo illorū sunt, quæret quisquam, quomodo possint nō saluari, nisi irritæ sint promissiones Dei. Hac ratione se declarat, ostendens promissiones Dei quidem esse ueras ac certas: uerum non omnes esse Israelitas ueros, non omnes esse semē Abraham & filios, atq; ideo promissiones Dei nō pertinere ad omnes. Et hoc ideo astruit, ne quisquam multitudine excæcorum & Christo repugnantium, adeoq; pereuntium Iudæorum offendatur. Et huius gratia mox initio disputationis certitudinem ac firmitatem uerbi Dei introducit, & quasi futuræ disputationis fundamentum collocat, dicens: Impossibile est, &c. Non dicit simpliciter: Sermo Dei non excidit, sed, impossibile est ut exciderit. Illud, *ὅτι οὐ δύναται*, Erasmus uertit, Non autē hæc loquor, uerum Græcismus est, pro eo quod est *ἀδυνατὸν εἶναι*. Hoc obseruatum liberat lectionem ab eclipsi, in qua quidam laborant.

OBSER. Notemus itaq; hoc loco, ut in omni disputatione certitudine uerbi dei nitamur, scientes illud non posse excidere. Dicitur autem excidere, quando irritum fit. Sic de regno Christi, quod scriptura dicit, extēsum esse ad terminos usq; terræ. Jam id non apparet. Et tamen uerū est. Nequit enim excidere uerbum Dei. Ergo ubiq; uel aliqui sunt pī. Qui citra uerbi Dei certitudinem disputant, & seipsos & alios fallunt. Proinde si qua uidentur obscura & uerbo Dei non admodum consona, culpemus potius nostram imbecillitatem & ignorantiam, quàm uerbum Dei.

Non enim omnes qui sunt ex Israel, sunt Israel, neq; quia sunt semen Abraham, statim oēs filij, sed per Isaac nominabitur tibi semē, hoc est, nō qui filij carnis, ij filij dei, sed qui sunt filij promissionis, recēsentur in semē.

Propositio futura disputationis. Ista propositionem habet principalem, quam hac disputatione probabit. Ea est, filios Dei, filios Abraham, ueros Israelitas, censerī non ex carne, sed ex promissione & electione.

Non enim omnes.) Hæc dicuntur tanquam ad certitudinem uerbi Dei saluandam subiecta. Dixit enim impossibile esse, ut uerbum & oraculum Dei, quod benedictionem Israelitis promiserat, excidat. Videbatur autem uel hunc lesum

sum non esse Christum, cui fere omnes Iudæi repugnabant, uel Iudæos benedictionē ac salutem promissam non accepisse, atq; ideo irritam factam esse diuinam promissionem. Ideo ut delectet, & hunc esse Christum, quē Iudæi negabant, & simul uerbū Dei esse certum ac firmū, probare instituit, qui sint ueri Israelitæ, semen Abraham & filij Dei, ad quos uerbum Dei pertineat.

Et principio negat, quod Iudæi sibi ipsi persuaserant. Putabant enim semē & successionē Abraham carnali posteritate & propagatione constare, adeoq; Iudæos omnes esse Israelitas, ideo dicit statim ab initio. Nō enim omnes qui sunt ex Israel (intellige secundum carnem) sunt Israel, neq; quia sunt semen Abraham (puta secundum carnem) statim omnes filij. At Iudæi haberi se uolebant omnes pro Israelitis, & filijs Abraham, ad quos pertineat benedictio. Et hoc nomine plurimū sese iactabant. Ideo istam falsam persuasionē illis statim adimit. Hoc & Ioannes Baptista fecit, Matth. 3. Et Christus Iohan. 8. ex operibus Iudæorū arguit eos nō esse filios Abraham, nec filios dei, sed filios diaboli.

sed per Isaac nominabitur tibi semen.) Posteaquam negauit omnes Israelitas uerē esse Israel, & quotquot carne sunt ex Abraham, esse semen Abraham benedictum ut doceat, qui sint ueri Israelitæ, adducit electionem Dei, ex scripturis, Gen. 21. Vide hic Commentarios nostros in Genesim.

Hinc colligit, semen Abraham non pendere ex carne Abraham, alioqui & Ismael erat ex carne Abraham, sed ex electione Dei qui Isaac elegerat, non Ismaelem. Hoc declarat cum dicit:

Hoc est. Non qui filij carnis, ū filij Dei, sed qui sunt filij promissionis, recensentur in semen.

Hoc scilicet erat quod exemplo Isaac probare instituit.

Promissionis em sermo hic est, in tēpore hoc ueniā & erit Sareh filius:

Hæc est promissio, cuius filius erat Isaac, non Ismael. Hanc habes Gen. 18.

His duobus locis scripturæ Apostolus alteram propositionis partem in exemplo Isaac probat, nempe, filios promissionis pertinere ad istam benedictionem & adoptionem.

Non solum autem hoc, sed & Rebecca ex uno conceperat Isaac patre nostro, & cetera.

Quamquam unius Abraham exemplo tanquam capitis, satis erat declarata propositio, addit tamē alterum exemplum ex Isaac filijs Esau & Iacob, & de illo inducit duo oracula, quibus probet posteritatem sanctorum constare per electionem Dei liberam, non à carnis prærogatiua pendentem.

Habet autē hoc exemplum amplius quiddam q̃ prius. Nam in priore poterat Iudeus dicere: Merito reiectus est Ismael. Erat enim ex ancilla, nō ex Sarah, quæ promissionem habebat. Nos uero nō sumus ex Ismaele, sed sumus ex Isaac, quem Sara peperit, in quo promissio est seminis.

Occurrit ergo hoc exēplo Esau & Iacob, qui nō ex duabus prognati sunt matribus, sed ex una, nimirū Rebecca, quæ illos etiam ex Isaac conceperat. Hoc exemplum expolit ad propositum, & adductis oraculis confirmat.

Ex uno conceperat Isaac patre nostro.) Quid est quod dicit ex uno? Periculum ne est, ne cadat in suspicionē adulteri Rebecca. Virget hoc ad refellendam carnis fiduciam, docens tam Esau quā Iacob esse de carne Isaac. Addit, patre nostro. Q. d. Et Esau est eodem nobiscum patre prognatus, & tamen non habetur consors benedictionis.

Nondum enim natis pueris, cum neq; boni quicq; fecissent nec mali.

Adducturus oraculum illud: Maior seruiet minori: tempus aditū oraculi primū expendendum proponit, ne dicat quisquam: Esau ideo reiectū, quod malicia sua id promeruerit, occupat, dicēs: At qui nondū natus, quid mali fecit, cuius nomine fuerit reijciendus? quemadmodum & Iacob, quid is boni fecit, cuius gratia sit electus? Nam diuinum oraculum adhuc utriusq; in utero existentibus latum est de utroq;.

Vt secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, ^A
sed ex uocante dictum est illi.

Quid ex eo quod tempus æditi oraculi & circumstātiās utriusq; pueri ex-
pendit colligendum sit docet. Nimirum hoc, propositum Dei manere secun-
dum electionem, atq; ideo nō secundum opera, sed secundum uocantis pro-
positum dictum esse oraculum.

Maiores seruiet minori.) Hoc sumptum est ex Gen. cap. 25. uide historiam. Maior
erat Esau, Iacob minor. Et tamen ita uoluit Deus, ut maior seruiret minori.

Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau odio habui.) Rationem reddit prioris oraculi ex
altero prophetico, quod habetur Malachię primo. Quare Esau maior seruiet
minori? Quia Iacob dilexi, inquit, & Esau odio habui. Ergo à dilectione Dei
& electione libera pendet benedictio.

ROBUR HÖRVM DVORVM EXEMPLORVM.

Si quid ad benedictionis hæreditatem conferret carnalis Abraham & reli-
quorum patriarcharū posteritas, illis magis, uel certe non minus conferret
qui ex ipsis nati sunt patriarchis Abraham & Isaac, quā ipsi qui longa serie
illos sequuti, & postea ex impijs quoq; parentibus nati sunt. Non autem con-
tulit. Testis est Ismael, testis est Esau, ergo, &c.

OBSER.

Itē si quid conferret operū iustitia, uel innocentia, primū Iacobo nihil cess-
sisset, quia deerāt opera, uel certe & Esau cōcessa fuisset benedictio, quia ea-
dem erat cū Iacobo præditus innocentia. Iam Iacob electus, & Esau reproba-
tus, satis declarāt benedictionē constare ex libera dilectione & electione dei.
Notandum ergo nobis est hoc loco, à quo & nostra & liberorum nostrorū
salus pendeat. Pendet quidem ab eadem promissione Abraham facta: In semi-
ne tuo benedicetur omnes gentes, quod Christus est, & ex eo quod iuxta fœ-
dus, Deus est & noster & seminis nostri Deus. Verū non mox omnes no-
stri liberi ad uitam pertinent, sed tantum hi qui ad uitam electi sunt. Quia ue-
ro ista benedictionis diuinæ & electionis libertas nobis in seipsa est incogni-
ta, studeamus simpliciter ab illo pendere oraculo, ero Deus tuus & Deus se-
minis tui. Isaac diligebat Esau, Abraham Ismaelem, & uterq; erat reiectus, nec
tamē peccasse credendi sunt, quin scriptura testatur utrisq; & Ismaeli & Esau
propter parentes à Deo esse benefactum. Fit aliquando, ut liberos quosdam
contemnamus, & quosdam euehamus, cum illi sint electi, isti reiecti, quod &
Dauidis parentibus accidit. Proinde propter istam electionis Dei ignoran-
tiam simpliciter liberos nostros omnes diligamus, foueamus, & ad pietatem
institutamur. Abraham nihilominus signo fœderis circumcidit Ismaelem, &
Isaac Esau, æque ac Iacobum. Noluist in isto externo symbolo discrimen fieri
inter filios sanctorū Deus. Ita & nos consecremus liberos nostros Deo, etiam
si ignoremus utri electi sint, utri reiecti.

SEQUITVR.

Quid igitur dicemus? Num iniustitia est apud Deum?

Satis quidem declarauerat Apostolus pijs animis per exempla Ismaelis &
Isaaci, deinde Iacobi & Esau, promissiones dei de Christo, Israeli ac reliquis
patribus factas, non à carnali successione, nec ab operum pendere præroga-
tiua, de quibus utrisq; plurimum præsumebant Iudæi, unde & offensionis oc-
casio multis dabatur, ut dictum est, sed pendere ab electione & uoluntate dei.
Verū quia intelligebat mox habituram humani ingenij curiositatem quæ
in speciem opponeret, imò non opponeret isti ueritati, sed ut assolet, quæ
absurda sunt ex ea inferret, uisum est illi occurrere, quod hinc ad finem us-
que capitis facit.

Dicemus.

Quid igitur dicemus? Iterum quasi ad cōmunem consultationē causam quam
agit, transfert, nō dicens: Quid igitur dicetis? sed, Quid igitur dicemus? Non
uult enim more contentiosorum disputationem hanc instituire, sed prorsus
ad ami-

A ad amicam & ueritatis indagandæ studiosam tractationem & cognitionem sese adaptare, quod genus docendi ac disputandi uidemus illi familiare esse, ut agnoscas animum nō contendendi, aut ad contentionem prouocandi, sed amice consulendi & instruendi studio deditum.

Igitur.) Q. d. Cum ergo ita habeat, Israelitas ueros ad quos pertineant promissiones Dei non esse omnes quotquot ex carne sunt patrum: sed eos tantū, qui sunt filij promissionis & electi, id quod ex locis adductis patet: in quibus uidemus Deum odio habere Esau, & diligere Iacob adhuc in utero matris utroq; constituto, cum tamen utroq; essent ex carne Isaac, & nihil illis uel mali uel boni operis adesset, quid inde colligemus? quid ad ista dicemus?

Num iniustitia est apud Deum?) Hoc non adfert Apostolus de suo, in ista causæ consultatione & tractatione, sed intelligit talem cogitationem mentibus carnalibus ex adducta scriptura generari. Ideo illam exprimit, & uentilandam proponit, dicēs: Num hoc dicemus, quod iniustus sit Deus? qua in res? Quod cum sit iudex, & teneatur omnibus paribus ex æquo omnia facere paria, hic inter pares, Esau & Iacob, quorum neuter quicquam uel boni uel mali dum fecerat, qui & ambo eorundem erant parentum, tantum discriminis fecit, ut alterum odio habuerit, alterum dilexerit, quod non uidetur conuenire Deo iusto iudici. Condidit omnes mortales ex æquo, & quomodo potest iuste quosdam damnandos reijcere, quosdam saluandos eligere? Esto dilexerit Iacobum, licuerit hoc. Sed quomodo licuit immeritum odio prosequi, & fratrem à fratre usque adeo separare, ut cum hunc saluare instituerit, illum damnet? Videmus nonnunquam à parentibus liberos nonnullos ita abdicari, ut & exheredentur, quo facultas sit reliquos altius euehendi. Videmus quidē, sed reprobamus, maximē si non appareat reiectorum liberorum culpa, qua abdicari & exheredari meruerint. Ad eundem modum & de Deo caro ratio cinatur, atq; ob eam rationem hanc obiectionem Apostolus diluendam induxit. **B** Quomodo ergo illam diluit?

Abst. Nam Moysi dicit, miserebor cuiuscunq; misereor, & commiserabor quemcunq; commiseror.

Primum pernegat hoc consequi ex adducto exemplo Esau & Iacob, item **Abst.** Ismaelis & Isaac, & quibuscunq; similibus, ut possit iniustitia adscribi Deo. Pernegat autem tanquam rem planē impiam; Deo adscribi posse iniustitiā, quæ ferri nequeat à pijs auribus, quibus persuasissimum est Deum esse omnium iustissimum, imō ipsissimam iustitiam.

Nam Moysi dicit.) Non conten us simplici ἀπαγορεύσει, sed quod pernegat, etiam per scripturam amolitur. Mosē commemorat ut uidentes Moysi tanto uiro hoc dictum, deinde illum nihil responsasse, pudefiant Iudæi queruli. Est autem ex capite 33. Exodi, quod adducit, quem locum uide, cuius sensus est quod Deus bene faueat ei, cui beneuoluerit, & misereatur eius, cuius misereri placuerit.

MISEREBOR CUI MISEREOR.

Hic locus uarie potest legi & exponi. 1. Primum ita, ut omnia in presenti legantur, misereor cuius misereor, miseror quem miseror.

2. Deinde, ut prima membra legantur in futuro, & altera in presenti, ut & ab Apostolo proferuntur. Miserebor cuiuscunq; misereor, & commiserabor, quemcunq; commiseror. ἐλεήσω ὃν αὐ ἐλεῶ, καὶ οἰκτερήσω ὃν αὐ οἰκτείρω. Et erit hic sensus, quem & aliqui ponunt, Beneficiam ei, cui beneuolo, & commiserationem in eum declarabo quemcunq; commiseror. Quali uoluerit Deus Moysi confirmare in ueritate & certitudine bonitatis suæ, quam sibi proposuerit declarare uelle in istum populum. Q. d. Quibus cœpi bene uelle, illis constanter etiam beneficiam, quos commiseratus sum, commiseratione etiam qua cœpi, prosequar. & m ich wol will / dem wird ich wol wellen / wes ich mich erbarm / des wird ich mich erbarmen.

c Tertiō

Tertio. Vt prima membra legantur in praterito, & altera in futuro. Ita habet Ebr. *אני ורחמתי את אשר אהם*, id est, *אני ורחמתי את אשר אהם*. Et beneuolui cuius cunq; beneuolē: & miseratus sum, quēcunq; miserabor. Hæc lectio coincidit in expositione cum prima. Ponit enim causam beneficiorum Dei, gratiam & miserationem Dei liberam.

Quid ergo hoc scripturæ loco agit Apostolus? Quomodo probat, Deum non esse iniustum, odio habentem Esau, & diligentem Iacob, eligentem quos placet eligere & reijcientem, quos lubet reijcere? Ita scilicet probat, inducit Deum ipsum, hoc de se testantem quod omnia pendeant à libera ipsius electione, uolūtate & misericordia. Quod enim dicit, *אני ורחמתי את אשר אהם ורחמתי את אשר אהם*, id est, & beneuolo cui beneuoluerō, & commiseror, quē comiseratus fuero, idem est ac si dicat: Nemini quicquam debeo, si cui benefecero, ex misericordia est & gratuita beneuolentia, quam & ipsam non debeo, sed liberam habeo, ut beneuelim ei ac faueam, cui fauero, commisererq; si quem commiseratus fuero. Iam ad exempla præmissa. Elegit Isaac, non elegit Ismael. Quare? Quia ita uoluit. Quia miseratus est Isaac pro sua bona uoluntate, quemadmodum & Iacob. Ismaelem & Esau non elegit, quia noluit. Nihil enim illis debuit, sicut nec Isaac & Iacobo, quicquam debuit. Dominus est suæ uoluntatis gratiæ & beneuolentiæ. Quæ esset ista iniquitas à deo exigere, quod nemo mortalium à se patietur exigi, uidelicet, ut nō liceat misereri & fauere quibuslibet, eaq; uel dare uel negare pro sua uoluntate, quæ nemini debet? Hinc est quod Apostolus iste Eph. i. ubi de electione & benedictionibus quæ per Christum ad electos peruenerunt, disputat, toties meminit propositi dei, beneplaciti dei, uoluntatis dei, consilij dei, gratiæ dei, & postremo illi dat, quod operetur omnia secundum consilium uoluntatis suæ.

Cum ergo nemini quicquam debeat deus, deinde sui sit arbitrij, ut faciat quod placuerit, quomodo iniustus esse poterit hunc eligendo illum reijciendo? Si des id potestatis mortali cuiuspiam ut de rebus & operibus suis statuatur ac faciat omnia pro ipsius uoluntate in uniuersum, quæso quomodo dicetur iniuste agere si faciat quod sibi faciendum uisum fuerit, pro uoluntatis suæ arbitratu? At deo oportet absolutam & liberrimam potestatem & uoluntatem dare in omnia & super omnia, quam uel ipsa diuinitatis & omnipotentiae ratio exigit. Disputant quidam de omnipotentia Dei, quam dicunt omnia posse præterquam quod iniustum est, unde per sophisticen inducunt, ergo non potest omnia, si quod peccatum est & malum, non potest. Sed quare non potest peccare? Habes rationem, quia absolutam ac liberrimam potestatem habet in omnia, pro suo quæcunq; arbitratu uel faciendi uel non faciendi, unde fit, ut, quicquid faciat, peccare nequeat.

Itaq; non uolentis est, neq; currentis, sed misereutis Dei.) Eclipsis est, subintellige, ut set uetur, uel, ut uoti compos euadat.

Concludit ex præmissæ scripturæ loco. Q. d. Si res ita habet, ut omnia pendeant à libera Dei uoluntate & gratia, sequitur nihil adscribendum esse uiribus humanis quibuscunq;.

Habet autem ista conclusio duo. Primum, quod omnia sint miserētis dei. Alterum quod nihil sit humanarum uirium. Primum quidem non neget forsitan aliquis, omnia esse uoluntatis & gratiæ dei, uerum quod nihil possint uires nostræ, hoc pernegant iustitiarij, hic magnis uoluminibus sudat industria humana, ne diuinitatem quam ambit, imò quam semel in paradiso per consilium serpentis rapuit, amittat. Hic dicunt quidam. Est uolentis & currentis, si deus nihil impediat. Hoc idem est, ac si dicas, Homo deus est si permittat deus. Apostolus uero, non solum deo dat liberam uoluntatem & potestatem faciendi quiduis, sed simul mortalibus omnibus adimit eas uires, quibus quod uolunt, assequi possint.

Deinde dicunt hic quidam, fatemur nihil posse hominem, etiam si non impediat, nisi cooperetur quoq; deus per gratiam suam, Interea tamen in homine est

A ne est uoluntas, & ex uoluntate conatus. Non enim adimit Apostolus hoc loco, sed magis dare uidetur homini uoluntatem & conatū, extra misericordiam Dei quidem inanem, & tamen in hominis uiribus existentem. Hic aperit se latissimus ingeniorum campus, de uoluntate hominis, & conatibus qui ex uoluntatis sint arbitrio, de quibus ita disputatur aliquando, ut non parum adimatur diuinæ prouidentiae. Ab huiusmodi contentionibus nos libenter abstinemus, credentes homini quidem uoluntatem esse & conatum, sed quatenus ad uelle & currere diuinitus, uel ex gratia uel ex indignatione Dei fuerit motus. Instrumenta uolendi & currendi naturaliter quidem accepimus, ipsum uero uelle & currere simul uoluntatis ac cursus qualitatem, quantitatem, diuturnitatem, assequutionem & apprehensionem arbitror non minus pendere ab eo, qui omnibus momentis in singulis suis creaturis pro sua prouidentia & uoluntate omnia quam liberrime operatur, quam ipsum intellectū hominis, ac reliquos affectus, gaudium, mœrorē, amorem, odium, spem, desperationem, item ipsos etiam sensus, uidendi, gustandi, audiendi, palpandi, olfaciendi. Horum enim omnium naturaliter accepimus quidem instrumenta, usum uero illorum non habemus in nostra potestate, sed is (quemadmodum & ipsa tota fabrica hominis) pendet à motore Deo.

Quis quæso etiā in rebus terrenis, intelligere potest quod uult? Quis pro suo arbitratu potest amare uel odio habere quiduis? Quis potest gaudere uel lugere, sperare uel desperare pro sua uoluntate in quibuscumque libuerit? Quis potest uidere, audire, tangere, &c. quiduis? Videre non possum, etiamsi oculos habeam optimos, nisi sit in conspectu positum, quod uidere cupio, & accedat desuper lux illa cœlestis. Ita audire nequeo, quæ uellem, & ut uellem, & quando uellem, & quamdiu uellem, etiam si sint aures quāpurgatissimæ & ita patulæ, ut asininis similes sint, nisi sit in sonitu & obiectu quod audire cupio, & sit aura quæ sonum adferat. Reges & prophetae uolebant uidere & audire, quæ futura erant in regno Christi, sed non poterant. Ita & de reliquis sensibus. Cum ergo hæc omnia aliunde pendeant, quomodo sola uoluntas ita naturaliter erit in homine, ut possit esse talis uel talis, uelle uel nolle pro libertate omnia siue in electis siue in reprobis? De electis habemus sententiā Apostoli Phil. 2. ubi cum dixisset: Vestram ipsorum salutem operamini, subdit, Deus enim est qui operatur in uobis, & uelle & perficere, pro bona uoluntate, in Græcō est *ὁ θεὸς ὁ ἐνδοξίος*. Hic uidemus uelle & perficere bonum pendere ab operatione beneuolentis ac misereantis Dei. De reprobis, quid in illis operetur, habebimus iam infra in exemplo Pharaonis. Proinde quod hic Apostolus dicit: Non est uolentis & currentis, non solum nos admonet, uoluntatem hominis esse irritam, nisi miseratione diuina det effectum, sed & uoluntatem & cursum, quem Dominus ipse dat homini, eius meriti non esse, ut propter ipsum dignus sit homo, ut quod cupit, assequatur, sed etiam sic effectus pendet à gratia Dei misereantis, & non à uoluntate & cursu satagentis.

Sed hic occurrit rationis humanæ prudentia, dicens: Si ergo nō est uolentis, nec currentis, igitur uanum erit uelle & currere. Quis ergo uolet & curet? Respondeo. Si absolute non esset cuiusquam assequendi effectus, certe nec ipse uellem currere. Verum non ita habet. Etsi effectus & assequutio nō est meæ potestatis ac dignitatis, est tamen dei misereantis. Tam ergo abest ut debeat nos, qui Christi sumus, à uoluntate & cursu, nostra auocare imbecillitas & indignitas, & quod Dei sunt omnia misereantis, ut magis ad uelle & currere animandi simus, hoc ipso, quod omnia nostra à miseratione Dei pendunt. Nam ita Apostolus loco supra citato, argumentum exhortandi ad operandam salutem ex eo sumpsit, quod Deus est qui operatur in nobis, & uelle & perficere, pro bona uoluntate. Omnia sunt misereantis Dei. Sed is est pater noster in Christo, est nostri misertus. Omnia pendent ab illius operatione & uoluntate, sed bene nobis uult, & operatur in nobis. Cum ergo habeamus misericordem, uolentem & operantem Deum, certe non erit irritus

OBSER.

noſter conatus, etiamſi pro ſua dignitate non fiat uoti compos, ſed pro miſe-
ratione Dei. Quid hoc ad me? Libenter dabo illi eam gloriam, & agnoſcam
meam utilitatem, ut gratus ſim. 1. Cor. 3. dicit Apoſtolus: Non eſt plantantis,
non eſt rigantis, ſed Dei qui dat incrementum. Ergo nemo plantabit, nemo
rigabit? Licet ne poteſtatem quidem & copiam ſiue plantandi ſiue rigandi,
nedum uegetandi habeat agricola in ſuo arbitratu, niſi diuinitus accipiat, ut
poſſit plantare & rigare, tamen ſub ſpe fructus & bonitatis Dei, plantat & ri-
gat, q̄ primum fuerit operandi data copia. Quis mercator, de quo eſt illud:

Impiger extremos currit mercator ad Indos, certus eſt de acquirendis,
quas ſectatur, opibus? Et tamen currit, quia eius rei uoluntatem & currendi
facultatem adeptus eſt, licet incertus ſit de euentu. Nos uero Chriſtiani, eti-
amſi nihil poſſumus ipſi per nos ipſos, currimus tamen cum Apoſtolo nō in-
certi de fine, ſed omnium certiſſimi, quia pendemus non à noſtris uiribus,
ſed à gratia & operatione miſerentis Dei, quem credimus in Chriſto Ieſu pa-
trem noſtrum omnia pro ſua miſericordia, quæ ad ſalutem noſtram faciunt,
& uelle & operari, nobiſq; dare ut uelimus, operemurq; & ipſi.

APPENDIX AD PRAEMISSA.

Qui de præſcientia Dei diſputant, excuſant hic Deum, & ab iniuſtitia no-
ta tuentur ad hunc modum. Homines à fine operationum iudicant, Deus
non ita. Illi non eſt neceſſe, ut expectet, quid homo ſit operaturus, ſed omnia
illius antequam operetur, nouit quis ſit & qualis futurus. Atq; ideo poteſt ex-
ligere uel reiſcere etiam in utero matris adhuc conſtitutos, idq; præter iniu-
riam, ſciens quem eligat & quem reiſciat. Quis accuſabit equiſonem, ſi de-
lectum habens inter pullos, eligat hunc, relinquat illum, qui tamen nondum
ſellorem deſecit, quem forſan nondum paſſus eſt? Nouit enim iudicare qua-
lis quiſq; futurus ſit, & hoc reſpectu eligit & reiſcit pro ſua præſcientia. Ita
putant & in hiſ duobus infantibus Eſau & Iacob à Deo factum eſſe, Eſau per
præſcientiam Dei, quod futurus eſſet malus, reiſciū: Iacob per eandem quod
futurus eſſet bonus electum.

Vide Aug. epiſt.
105. ad ſixtum
presbyterū, ubi
expoſitione iſta
reſutat.

Hæc ſententia planè aliena eſt à Paulo, qui omnia tribuit miſerentis Dei
liberæ uoluntati & gratiæ, unde & nata eſt iſta obiectio: Num iniuſtus deus?
quæ certe ex ea ſententia, quam memini eſſe quorundam, non innasceretur
mentibus mortalium. Deinde Apoſtolus non recte intuliſſet, non ex operi-
bus, ſed ex uocante dictum eſſe Rebecca: Maior ſeruiet minori. Quomo-
do enim non ex operibus, ſi Deus futura opera utrorumque reſpexit? Equi-
ſonis reſpectus eſt uſus pulli, etiamſi non præſens, tamen futurus. Non eſt
gratiæ illius, quod eum eligit quem ſcit ſibi profuturum & uſui fore.

Tertio. Neceſſarium non fuiſſet Apoſtolo, ſi id ſenſiſſet de præſcientia
dei, ſcripturam hanc de uerbis dei ad Moſen adferre, qua doceret, deum hoc
de ſeiſpo teſtatum, miſereri ſe quorumlibet, & commiſerari quos placuerit.
Potuiſſet enim ſimpliciter dicere. Abſit, ut propterea ſit iniuſtus Deus quod
Eſau reiſcit, & Iacob dilexit, etiam tum cum adhuc nec boni nec mali quic-
quam nondum nati feciſſent, & pares eſſent. Licet enim tum pares eſſent,
ſciebat tamen diſpares, & Eſau malum, Iacob uero bonum fore, atque ideo
quem præſciuit malum fore, reiſcit & odio habuit: quem uero præſciuit bo-
num futurum, dilexit & elegit. Certe hanc reſponſionem facile dediſſet, &
iſtis ſcripturæ locis opus non habuiſſet, quibus probaret omnia pendere à
libera Dei uoluntate.

Et adhuc clarius conſutatur iſta expoſitio, in eo quod ex uerbis Dei ad
Moſen concludit. Itaque non eſt uolentis neq; currentis, ſed miſerentis Dei.
Certe hic Apoſtolus uiſitur præſenti & affectu & conatu, & plus probat,
quàm neceſſarium erat. Erat enim probandum, quare deus Eſau reiſceret &
odio habuerit, cum nihil dum uoluerit uel fecerit mali, Iacob uero dilexer-
it, cum nihil dum uoluerit uel egerit boni, hic uero probat non ſolum iuſte
reiſci

A reſci à Deo pro ipſius uoluntate eum qui nihil dum faciat mali, & diligere eum qui nihil dum faciat boni, ſed etiã ſi uoluiffent & cucurriſſent ambo, & unus tantum fuiſſet electus, alter reprobatus, ne ſic quidem iniuſtitia potuiſſe argui Deum, eo quod non ſit uolentis neq; currentis, ſed miſerentis Dei, qui in ſua miſeratione liberrimi eſt arbitrii, & nullius unquam debitor. Cum ergo ne illi quidem reſpiciuntur, qui iam ſunt in ipſa uoluntate & actu, hoc eſt, non ideo eliguntur & diliguntur quod tales ſunt, ſed ſi diliguntur, diliguntur ideo quod Deus bonus eſt & miſericors, quomodo reſpicerentur futurae mortalium qualitates, ut illarum gratia antequam naſcuntur uel diligantur à Deo uel odio habeantur? Equiſo ſpernens præſentem commoditatem equi, quomodo reſpiceret ad futuram? Qui rei præſentis reſpectu non ducitur, quomodo duceretur futurae? Proinde ſatis liquet, non eam eſſe ſententiam Apoſtoli, quam hic ſcholastici, & quidam ex ueteribus, de præſcientia Dei tradunt: ſed ſimpliciter Deum defendi ab Apoſtolo ex eo, non quod præſcit omnia, quod & ipſum uerum eſt, ſed quod operatur & facit omnia pro uoluntatis ſuæ libero arbitratu, nemini quicquam debens, Dominus omnium quæ ſunt in cælo & in terra, ut non debeat in ius uocari à quoquam, quare hoc faciat, hoc non faciat, &c.

Dicit enim ſcriptura Pharaoni: In hoc ipſum excitaui te, ut oſtendam in te potentiam meam, & ut annuncietur nomen meum in uniuerſa terra.

Aliud exemplum ex ſcriptura inducit, quo probet omnia mortalium pendere à uoluntate Dei, qui quorum uult, miſeretur, quos uult, reſciit.

Habetur autem hic locus Exodi 9. ad hunc modum, *וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּרִאשִׁית בְּעֹבְדֵי הָאֱלֹהִים בְּעֹבְדֵי הָאֱלֹהִים בְּעֹבְדֵי הָאֱלֹהִים*. Hoc eſt. Et certe ad hoc ſtatuī te, ut oſtenderē tibi uirtutē meā, & ut narrareſ nomē meū in tota terra.

B Hic illud, *וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּרִאשִׁית בְּעֹבְדֵי הָאֱלֹהִים* uarie exponitur. Quidam, excitaui te. Sic Apoſtoli *ἐξήγειράς σε*. Quidam, ſeruatus es. Sic uulgata Græcorum additio habet, *ἐξήγειράς σε* hoc eſt, ſeruatus es, ne in hunc uſq; diem cum alijs quos plaga mea abſumpſit perieris, ad hoc, &c. Quidam, pro feci te, diſpoſui te, exaltaui te in regē. Mihi uidetur quā ſimpliciſſime tantundem eſſe, atq; obſirmaui te, obſtinatum & immobilem ac induratum reddidi, ut nullis portētis ac plagis fleſcī queas. Nam uerbū *עָמַד* quod ſtare ſignificat, & immotum eſſe ac firmum, in hyphil habens actionē tranſitiuā *הָעָמַד*, ſignificat ſtatue, re, obſfirmare, & immotum reddere. Et ideo Apoſtolus infra cum dicendum eſſet, Igitur cuius uult miſeretur, & quem uult excitat, dicit, & quem uult, indurat, oſtendens ſibi uerbum hoc *הָעָמַד* ita excitationem ſignificare, ut ſimul indurationem includat. Nam quid aliud erat excitare Pharaonē, quā animum eius ad rebellionem & pertinaciam obſfirmare, & quid aliud indurare, quā ad rebellandum excitare & animare?

Itaq; ut conſtet uis argumenti Paulini, exponendum eſt hoc uerbum ita, ut quadret ſequenti illationi.

Verbum indu/
radi legis Exo.
4.79.10.11.14

Itaq; cuius uult miſeretur, quem autem uult, indurat.

Diuidit Apoſtolus mortales in duo genera, id quod & infra faciet. Quosdam miſericordiæ Dei deputat, quosdam indurationi. Eos quorum miſeretur Deus comprehendit in Iacob, quos reſciit & indurat, exemplis Eſau & Pharaonis. Non enim ex priuatis hiſce exemplis priuatam & particularem, ſed uniuerſalem conſolutionem inducit, non dicens, Itaq; Iacobi miſertus eſt, quia uoluit, & Pharaonem indurauit, quia uoluit, ſed in genere, itaq; cuius uult miſeretur, & quem uult indurat.

Notandum autem, quomodo conſtanter iuſtitiam Dei tueatur quæ in uoluntatis illius eſt libertate. Adhuc enim in reſponſione uerſatur ad præmiſſam obiectionem: Num iniuſtitia eſt apud Deum? Imò hic reſponſionem quaſi ſummat ac determinat. Relinquitur itaq; ex iſta reſponſione Apoſtoli, Deum

Deum non posse peccare, faciendo pro sua uoluntate quidlibet.

OBSER. I.

Quem uult.) Poterat Apostolus dicere: Qui bene meritus est, illius misere-
tur, qui male, hunc indurat. Sed hoc non facit. Quin magis adscribit totum
liberæ illius uoluntati, ne quicquam demus nostris uiribus, sed sciamus ab
illius omnia pendere uoluntate. Hoc eò faciet, ut nihil ducamus prius, ni-
hil melius in coelo & in terra, quam illius bonam in nos uoluntatem, rui-
sus quæ nihil peius, nihil perniciosius nobis esse posse, quam si nobis male
uelit. Ista cognitio plurimum ad pietatis studium accendet, tam abest, ut
ab illo auocet.

Faciet etiam eò, ut si beneficijs Dei potiri contigerit, agnoscamus bonita-
tem eius in nos, & non nostra merita in causa esse.

OBSER. II.

Quod indurationem opponit misericordiæ, magnam adfert lucem utriq;
ut discamus quid utraq; ualeat & operetur in mortalibus.

1 Quid faciat induratio, uidere est in exemplis induratorum, Cain, Pha-
raonis, Saulis, Israelitarum reprobos, Iudæ proditoris, &c. Tantum uide-
licet ualeat, ut nullo pacto queat ad salutem illustrari & permoueri, quicquid
audiant & uideant, Cain admonebatur à Deo, reuocabaturq; à malo animi
proposito, sed frustra. Pharaon nullis potuit utut magnis & inauditis plagis ac
portentis permoueri, ut obediret uoci Domini ex animo. Saul conuictus de
innocentia Dauidis, deq; spiritu Dei in illo, & quod esset ad regni admini-
strationem diuinitus destinatus, non tamen potuit illum non persequi. Re-
probi & excæcati ex Israele, nec per prophetas nec per Christum ipsum, nec
per Apostolos, nec hodie diutina captiuitate ad resipiscentiā uocari pos-
sunt, eo quod cor habent aggrauatum. Ideo toties illis dictum est: Audite &
non intelligite, &c. Iudæ quid profuit uidisse tam admiranda Christi facino-
ra uidisse tam salubria: toties bonitate Christi admonitum esse: Nihil. Quo
destinatus erat, eo constanter pergebat induratus.

2 Quid uicissim faciat misericordia Dei, & hoc ipsum in exemplis ele-
ctorum uidere est, contrarium uidelicet ab induratione. Nam ut illi nullo pa-
cto ad salutem induci, ita isti nequaquam ab illa seduci queunt, etiam si ali-
quandiu magnis sint peccatis obnoxij. Exemplo sit Dauid, Paulus, publica-
ni, latro, meretrix, &c. Ideo Christus Matth. 14. dicit: Ut in errorem & electi,
si possibile esset, inducerentur. Nota, si possibile esset.

Quod ergo uidemus quosdam pertinaciter resistere ueritati, ita ut neque-
ant etiam agnitam amplecti, nihil sit noui, cum hoc hominum genus perpe-
tuo ita habuerit, & rursus: Si uiderimus quosdam peccatis esse irretitos, ne
desperemus certi, quod misericordiam consequuti nequeant in malo perse-
uerare. Interea omnibus promiscue est prædicanda ueritas, etiam si indu-
rati illam amplecti nequeant. Nam hoc uult Deus, ut amputet illis omnem
excusationem. Exod. 7. dicebat Dominus ad Moysen: Tu loqueris ad Pha-
raonem omnia quæ mandauero tibi, &c. At ego indurabo cor Pharaonis,
&c. Ita & propheta mittitur ad excæcos. Et Christus uoluit Euangelium
suum prædicari omni creaturæ, licet maior pars sit ex reprobis & induratis.

OBSER. III.

Vt celebretur nomen meum in tota terra.) Vide hic, quomodo etiam ipsa repro-
borum induratio, & aduersus ueritatem pertinacia cogatur ad gloriam no-
minis Dei facere. Nihil ergo nos moueat, si quando uidemus potentes hu-
ius mundi obstinate ueritati reluctari. Pharaon usque adeo gloriæ Dei illu-
strandæ causam non dedisset, si plane & mox morem gessisset Deo, atque
quod in finem usq; pertinax perdurauit. Idem usuueniet & hodie multis.

CONCILIATIO LOCORVM IN SPE- ciem dissidentium.

Ei quod ex adductis exemplis colligit Apostolus, uidelicet, quod Deus
miseretur cuius uult, & induret quem uult, uidentur quidam scripturæ lo-
ci non bene conuenire. Vtpote. Sapientiæ undecimo: Et misereris om-
nium

A nium. Item. Diligis omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ tu fecisti. Si omnium miseretur, quomodo aliquos indurare dicitur? Si omnes diligit, & nihil odit eorum quæ fecit, quomodo uocem ipsius esse legimus Esau odio habui, cum necdum mali quicquam fecisset? & Rom. 11. ita legimus. Con- Ro. 11.
clufit deus omnia sub incredulitatem, ut omnium misereatur.

Et 1. Timot. 2. Qui uult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem 1. Tim. 2.
ueritatis uenire.

RESPONDEO.

Quod attinet ad locum Sap. 11. nihil illius authoritatem in contentione ac rebus fidei moramur, cum non sit is liber in canone. Deus dixit, Esau odio habui. Si dixerit homo, neminem odio habes eorum quos tu fecisti, & c. puto satius esse credere deo quàm homini.

Locus ille Rom. 11. non ita intelligendus est, quod uelit deus omnium misereri. Quis alioqui prohiberet? Sed quod nemo absque misericordia queat saluari, sed quotquot saluantur ex incredulitate, per misericordiam Dei saluari agnoscuntur. Sic Ioan. 1. Qui illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Quis hic colliget omnes homines illuminari per Christum qui in hunc mundum ueniunt, ut nemo sit qui non illuminetur, cum ipse dicat se uenisse in mundum, ut qui uident cæci fiant, & glorificet patrem, quod is mysteria regni dei abscondat à sapientibus ac prudentibus huius mundi? Vult ergo Apostolus Ioannes nihil aliud dicere, quàm quotquot illuminantur, illuminari nō aliunde quàm per istam mundi lucem Christum. Ita & hic Paulus nihil uult aliud dicere, quàm quotquot siue ex Iudaïs siue ex Gentibus saluantur, per misericordiam dei saluari.

Et 1. Timot. 2. ubi dicit, Qui uult omnes homines saluos fieri, non hoc agit, quod uelit eam esse uoluntatem dei, ut cupiat uniuersos mortales, nemine dempto, saluari, & ad ueritatis agnitionem uenire, cum paucos elegerit, B ac plures reprobarit, imò quibusdam ueritatis cognitionem abscondat, sed ut doceat nullum mortalium genus, nullam conditionem à Deo sperni, sed ex omnibus quosdam saluti destinatos esse. Loquitur enim ibi nōminatim de principibus ac magistratibus qui tum erant impij, unde magna persecutio inferebatur Christianis, qua de causa iubet pro illis orari ad deum, ut ad ueritatis cognitionem inducantur, quatenus liceat tranquille uiuendo pietati operam dare. Et quia plerisque uidebatur tale genus hominum ad salutem non esse destinatum, dicit deum omnes homines uelle saluari, & ad ueritatis cognitionem uenire, id est, de omnibus hominum generibus aliquoti. Itaque nihil habent isti loci, si commodè intelligantur, quod cum præsentis loco dissideat.

Dices ergo mihi. Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati illius quis restitit?

Probauit Apostolus non posse iniustitiam adscribi deo, propterea quod miseretur cuius uult, & reijcit ac indurat quem uult, cum habeat liberam potestatem ac uoluntatem in omnia. Hæc ubi declarauit, animaduertit quid iterum ratio humana sit oppositura, atque hoc ipse in medium adducit ut diluat, tam abest, ut sibi de illius obiectionibus metuat.

Dices ergo mihi. Quid adhuc conqueritur? Ista obiectio pertinet ad materiam indurationis & exemplū Pharaonis, nititurq; eo, quod Apostolus dixit deum induare quem uult. Hic putat ratio humana, iniquū esse in deo, quod culpæ & damnat eos quos ipse tales esse uult quales sunt, imò indurat ut aliter esse & facere nequeant, q̃ ut ipse uult. Vt exempli gratia. Misit ad Pharaonē, dicens: Dimitte populū meū, &c. & interea nō uoluit ut is populū dimitteret, imò uoluit ut nō dimitteret, indurauitq; illū ne dimitteret, imò ne posset quidem. Et tamē postea, ut rebellē puniuit ac perdidit. Imò, non cōtentus ad egiptū se decem plagis, ut inuitus dimitteret populum, etiam ita postea indurat, ut egressos

egressos persequeretur, & non solum persequeretur, sed & magno miraculo mare rubrum siccatum ingressos, hostili animo infestaretur, quo scilicet illum perderet. Hic putat ratio humana Deum inique egisse cum Pharaone, nec causam habuisse illum damnandi. Colligit enim ac dicit, Voluntati illius quis poterit resistere? Primum cum ita uoluerit facere Pharaonem, deinde cum necessitas accesserit ita rebellandi. Voluntas enim dei necessitatem inducit. Nam nemo illi resistere potest.

Tale est su-
pra cap. 9.

Huc accedit, quod rebellio Pharaonis ad declarationem potentiae Dei a deoq; ad nominis ipsius celebrationem fecit. Hic dicit ratio, Si potentia Dei per rebellionem Pharaonis commendata est, an non iniustus est deus, qui induxerit iram? Si potentia dei per inobedientiam Pharaonis excelluit in gloria ipsius, quid postea Pharaonem ueluti peccator condemnatus est? Talia solet sapientia & curiositas humana ubi opera Dei examinat, proferre. Occurrit igitur illi Apostolus, dicens.

Quinimo, tu quis es, o homo, qui contra Deum respondes?

Principio contundit audaciam humanae rationis, qua deo sese respondendo opponit, & exigit eam erga deum reuerentiam ac metum, ut nihil eorum quae uel dicit uel facit in ius uocetur a quoquam. Huc facit quod primo loco interrogat respondentem deo, quis sit, cum dicit, Tu quis es? Innuit autem id in causa esse istius temeritatis contra deum respondendi & contendendi, quod non expendit homo quis sit ipse, hoc est, quam uilis & nullius momenti, quam imbecilli iudicio ad cognoscenda opera & iudicia dei, quam abiecta conditione, quam non deceat cum deo contendere. Atque id exprimit etiam pathetica appellatio hominis o homo. Deinde praemissa emphasis *μωωυης*, id est, quin potius, quasi dicat. Quin hoc potius curandum erat, ut expenderes conditionis tuae uilitatem, magis quam quid regeras aduersum deum. Ad haec & collatio humanae utilitatis cum deo, id uult, quod qui immensam dei maiestatem & providentiam expendit suamque inanitatem ad eam contulerit, nihil plane sit commissurus huius audaciae, ut conetur cum Deo contendere. Pusio si sciat imbecilles suas uires, & expendat gigantis robur immensum, haud facile pugnam cum illo inibit. Ad eum modum & hic habet. Praeterea correptionis uehementia, quae sita est in modo interrogandi, in exprobratione temeritatis, inque uerbo *ἀνταποκρίνεται* Deo, satis declarat magnitudinem temeritatis, quam ista praesens obiectio respicit.

10b 9. Videtur autem Apostolus respexisse ad uerba Iob cap. 9. ubi sic legimus. Verè scio, quod non iustificetur homo collatus Deo. Si uoluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei unum pro mille. Item eodem: Si repente interroget, quis respondebit ei? uel quis dicere potest, cur ita facis. Deus est, cuius irae nemo resistere potest, & sub quo curuantur orbis fulcra. Quis ego sum ut respondeam ei, & loquar uerbis meis cum eo?

Genesis 18. Ita dicebat & Abraham ad dominum, Loquar ad dominum meum cum simpuluis ac cinis? Et bis iram dei deprecatur, quam intelligebat merito incurrere eum, qui temere cum deo loqui audeat.

Ergo tanquam rem impiam Apostolus hoc loco traducit, si quis sui oblitus, & contempta numinis immensa maiestate, conetur contra deum respondere. OBSER. Sed quare Apostolus non argumentis & rationibus potius luctatur contra iudiciū rationis pro tuenda iustitia dei, docens quare deus ita faciat cum reprobis, ut ubi illos indurauit, induratos puniat?

Novit humana peruerbia & temeritati nullis posse argumentis satisfacere, cum perpetuo habeat quod more respondentium mulierum regerat. Atque ideo mauult pessimam hanc & impiam temeritatem mox obtundere, respondentiumque mentem ad humilitatem & reuerentiam diuinæ Maiestatis reuocare, id quod ita necessarium est, ut nisi fiat, frustra cum impiè rebellante contenderis.

Alluere oportet ad istam reuerentiam diuinæ Maiestatis. Hoc non poterit

A terit fieri commodius, quàm si in rebus hisce inferioribus & humanis modestiam hanc & animi submissionem addiscamus, ut iunior ea utatur reuerentia erga senem, filius erga patrem, rudis erga doctum, seruus erga dominum, subditus erga Magistratum, ut non temere de illorum dictis aut factis iudicet, sed sequi illis respondendo opponat. Alioquin omnium facillime usuueniet, ut qui in hisce temerarius fuerit, eadem protinus temeritate utatur erga dicta & facta Dei. Nam ut Iohannes dicit, Qui non diligit fratrem suum quem uidet, deum quem non uidet, quomodo poterit diligere? ita prorsus & hic dici potest, Qui nulla reuerentia est erga superiores quos uidet, erga deum quem non uidet, quomodo poterit non esse temerarius? 1. Ioh. 4.

Assuescendum est ad res magnas à minutis initia sumendo. Nam à modicis ad magna facilis est transitus, maxime in malo. Atque hoc erat quod Romani olim Censores puerum quem uiderant absque ulla commiseratione oculos auiculæ expungentem, morte punierunt, cōiicientes ex eo facio ingenium pueri, si uitæ relinqueretur, etiam erga homines crudele fore. Intelligebant enim à bestiolis ad homines facilem fore transitum, si contingat in malo proficiendi licentia. Idem planè & hac in re sentiendum est.

Num dicet figmentum ei qui se finxit, cur me finxisti ad hunc modum?

Absurditatem ac temeritatem quam retundere conatur clarius ob oculos ponit, & expendendam dat, idque non sine uehementi perpetuæ interrogandi instantia. Dixerat, Tu quis es o homo, qui respondes contra deum? iam iubet desigmento & fictore. Quali dicat, Figmentum es o homo. & qui te finxit cum non esses, deus est, cui temere respondas. An non habet potestatem in figmentum suum is qui ex nihilo facit, ut sint quæ non erant? Non licet ei facere pro suo arbitratu quiduis? Vtique. Quomodo igitur conuenit, ut figmentum dicat fictori suo, cur me fecisti ad hunc modum? Respexit Apostolus ad locum Esaie 45. ubi eadem impietas damnatur ad hunc modum. Vah qui contendit cum fictore suo, testa de testis terræ. Nunquid dicet lutum figulo quid facis? opus tuum sine manibus. Vah qui dicit patri quid generasti? & matri quid peperisti? Ita nos Germani dicimus, *Es ist ein bößs kind das sey, nen vatter ein dich heisst.* Esa. 45.

An non habet potestatem figulus luti, ut ex eadem massa fingat aliud quidem uas in honorem, aliud uerò in ignominiam?

Exemplo uulgaris manifestius facit, quàm sit absurdum & impium, si figmentum contendat cum fictore suo. Probat autem priorem partem eius quod præmisit, quæ est, fictorem habere potestatem figmenti sui ut ex illo faciat quodcumque libuerit. Altera est, non licere, ut contradictionem quis patiatur ab ea re, quæ prorsus sui est iuris. Et quia posterior à priore pendet, ideo priorem clariorem reddit, exemplo sumpto ex rebus humanis ita euidenti, ut nemo sit qui contradicere possit. Quis enim negare audebit figulum habere potestatem in lutum suum, ut ex illo faciat quodcumque uasculum pro suo arbitratu? Si figulo hoc iuris est in lutum suum, quomodo Deo non erit idem iuris in nos?

Et uide quàm commodè inducat exemplum figuli ac luti. Nam si responsatrix sapientia mundi regerere uellet, atqui aliud est lutum aliud homo, responderi potest, hominem nihil aliud esse quàm lutum, cui dictum est, Terra es, & in terram ibis.

Et hic quoque uidetur Apostolus respexisse ad scripta prophetica. Nam Ieremiæ capite 18. ita legimus. Surge & descende in domum figuli, & ibi audies uerba mea, Et descendit in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus suum super rotam, & dissipatum est uas quod faciebat è luto manibus suis, conuersusque fecit illud uas alterum, sicut placuerat in oculis eius ut faceret. Et factum est uerbum Domini ad me, dicens. Nunquid sicut figulus iste, non potero uobis facere domus Israel, ait Dominus? Ecce sicut lutum in manu figuli Hier. 18.

figuli, sic uos domus Israel in manu mea.

Aliud quidem uas in honorem, aliud in ignominiam.) Istitis declarat libertatem ac potestatem figuli faciendi ex luto suo cuiuslibet generis uascula. Magna est differentia in uasis figuli, licet ex eadem omnia sint lutea massa, sintque omnia eiusdem figuli opera. Quaedam honestiori, quaedam ignobiliiori usui deputantur iuxta diuersitatem membrorum corporis nostri, quod & ipsum membra habet, quaedam honesta, quaedam inhonesta.

Iam diuersitas ista uasorum planè pendet haud aliunde quàm à libera figuli uoluntate, ut ille non teneatur aliam assignare rationem cur aliud uas in decus, aliud in dedecus faciat, quàm quod ita sibi placeat. Habet quidem principalè aliquam rationem, cur tam uaria uascula faciat. Verum cur hanc massam fingat in uas honoris, alteram in uas ignominiae, non est alia ratio, quàm quod ita illi placet.

Ad eum planè modum habet & libertas diuinæ uoluntatis & potentiae. Licet uaria instrumenta faciat ex eodem luto, habeatque pro ratione suæ prouidentiae, in omnibus certū finem, quo ordinantur, ut nihil sit frustra factum, quod tamen hunc eligit & miseratur, alium indurat, non potest alia ratio assignari, nec debet, quàm uoluntatis ipsius libertas. Interea nemo pius negat esse deo certas rationes cur sic uelit, licet illae à nostro sint intellectu absconditae. Verum nostrum est in sola illius uoluntate conuiuiscere, & hanc iudicare, ut est iustissimi dei, ita & omnium esse iustissimam.

Ambrosius. Proinde non habet locū quod Ambrosius hic scripsit, dicens: Ita & deus, cum omnes ex una atque eadem massa simus in substantia, et cuncti peccatores, alij miseretur, et alterū despiciat, nō sine iustitia. In figulo enim sola uoluntas est, in deo autem uoluntas cum iustitia. Scit enim deus, cuius debeat misereri.

Apostolus non ita loquitur de hac causa. Dat figulo nō solam uoluntatē, sed & iustitiā. Hanc collocat in libertatē potestatis illius. An non habet potestatem, inquit figulus, &c. *τὸν ἐξουίαν* ponit, nō *τὴν ἀνάγκην* ius uidelicet, & non uires figuli considerat, & in eo declarat ius dei liberum in omnia. Itaque quod iustitiam dei Ambrosius collocat in praescientiam illius, quā nouit cui debeat misereri, extra mentem est Apostoli, & non facit cum argumento quod tractatur. Apostolus nunquam ita dixisset. Scit enim cuius debeat misereri. Magno studio uitauit dictionem debiti, & perpetuo inculcauit liberam dei uoluntatem & potestatem.

Planè admiror, quid patres fere omnes mouerit, quod tam trepidè causam hanc quam Apostolus tam liberè & confidenter agit exposuerint, magnoque studio diuertacula quaesierint rationesque excogitauerint eas, quas Apostolus non adducit, ut defenderent iustitiam Dei. Video enim illos uno hoc niti, quod deus merita uel demerita respiciat, siue praeterita siue futura, praeterita in Pharaone, futura in Esau, quorum gratia induret, indurandosque primum reprobet, quasi non satis sit uel temerarium sit, quod Apostolus omnia refert ad unam diuinæ uoluntatis & potestatis libertatem. Mihi iam non est mirum quod August. in 83. quaestionibus, quaest. 88. de haereticis scripsit, qui uel locum hunc reiecerint, tanquam supposititium, uel sugillarint Apostolum, ut qui rationes alias assignare cum non posset, ad conuicia sit uersus, postquam ita uacillare uideo Catholicos doctores.

- I. Videmus itaque sapientiā humanam ibi maximè declarare quàm sit impia, stulta, & inimica deo, ubi potissimum uult uideri sapientia.
- II. Deinde uidemus, quae sit impietas cōqueri de operibus dei, id quod nunquam non facimus. Hic audiamus & nos, Tu quis es o homo, &c.
- III. *Quare me fecisti sic?* Rarus est, qui sorte sua & conditione contentus sit, qui non cupiat aliud quid esse & haberi. Hic audiamus, Nunquid dicet figmentum ei qui se finxit, & cetera.

Quod si deus uolēs ostēdere iram, & notam facere potentiā suam, tulit multa

A multa animi lenitate uasa iræ, appa-
rata in interitū, & ut notas faceret di-
tias gloriæ suæ, erga uasa misericordiæ, quæ præparauerat in gloriam.

Locus hic omnino defectum habet, quem uariè supple-
tunt priora, uel, ô homo tu quis es, qui contra deum responses, uel, An non
habet potestatem? Tale quid addendum est, ut impleatur anapodosis.

Ad præcedentia pertinent ista quibus instituit humanam temeritatem
retundere. Habent autem præmissæ similitudinis applicationem, à minori
ad maius ducto argumento. Quasi dicat. Si ea potestas est figuli in lutum
suum, ut à nemine reprehendatur quicquid ex illo faciat, cum liceat ipsi pro
arbitratu suo facere ex eo quiduis, quis audebit accusare deum, si eodem iu-
re utatur in suum lutum?

Quod si Deus uolens, &c.) Vis argumenti est in collatione figuli & Dei.
Nemo enim adeo absurda mentis est, qui ausit id negare Deo, quod cogi-
tur concedere homini mortali id negare creatori, quod nolit uelit attribue-
re cogitur creaturæ.

Et ut istam collationem dilucidam faciat, confert propositum Dei erga
impios & pios, proposito figuli, quod habet in suo opere. Quod si cum fi-
gulo placet artem suam ostentare in uasis luteis, uaria uasa facit pro suo ar-
bitratu, idque sine omni contradictione cuiusquam, quomodo Deo non li-
cet, si uolet ostendere iram & potentiam, deinde & diuitias gloriæ suæ, ex
suo luto diuersa uasa facere pro sua uoluntate, sine cuiusquam contradictione?

Et obserua, quomodo interea pulchrè innuat, licet supra omnia dederit
libertati diuinæ uoluntatis, non tamē istam diuersitatem carere speciali pro-
posito & singulari sapiētiā. Assignat autem aliquas rationes, quare deus im-
pios excæcet & obturet. Vtpote

1 Ad declarandam iram suam, id est, uindictam in reprobos.

2 Ad ostensionem potentiae suæ.

3 Item ad manifestandas diuitias gloriæ suæ erga uasa misericordiæ.

Assignat autem hasce rationes non asserendo, sed disputando. Non enim
dicit. Nam uult deus ostendere iram suam, &c. sed, Quod si uolēs ostēdere,
&c. ubi admonemur de secreto operum dei iudicio & proposito non esse te-
mere sed modeste sentiendum ac loquendum.

Ostendere iram.) Non dicit, uolens irasci, sed ostendere iram. Hoc est, uo-
lens declarare se deum esse talem, qui odio habeat impietatem, poenasq; su-
mat de reprobis. Ergo uindictæ & ultiones impiorum, non hoc tantum uo-
lunt, ut puniantur reprobi, sed ut ostendatur impietate ultioni diuinæ sub-
iectam & obnoxiam esse, & sint quædam *quædam* iræ dei aduersus impieta-
tem, ut discamus metuere dominum, abstinemusq; ab impijs facinoribus.
Et hic est usus horrendorum exemplorum in scripturis. Vide 1. Pet. 2.

Et notam facere potentiam suam.) Iterum non dicit, & exercere potentiam suam,
sed, notam facere potentiam suam. Quare? Quia alioqui mundus illam non
sustinet agnoscere, imò impij pro ludibrio habent. Non gaudet Deus irasci
& exercere potentiam suam, sed gaudet agnosci & coli ut Deus. Ideo huic
attemperat uindictas impiorum, ut iram & potentiam suam notam faciat.
Et bene iunguntur ab Apostolo utraque. Ira enim sine potentia ridicula est
malis, rursus potentia malis non succensens, contemptui est. Vbi uerò u-
traque concurrunt, ibi declaratur qualis sit Deus. Sunt igitur in istis exem-
plis utraque diligenter obseruandæ, ut discamus eum metuere et colere, qui
& irascitur impietati, & potentiam habet ad ulciscendum.

Tulit multa animi lenitate.) Tulit, græcè *ἡρεσεν* bifariam legitur, & exponitur. **i**
Augustinus et quidam ex recentioribus legunt, protulit, attulit, ut intelligas
uasa iræ à Deo produci, nō sponte fieri à seipsis. Est aut idē protulit, atq; in lu-
cem exposuit, non solum facit, ut sint, sed ut tales quoq; appareant sicut figu-
lus uasa sua non solum facit, sed & profert & uisenda exponit. Alij uerò expo-
nunt

nunt, tulit, id est, tolerauit, utpote, non mox puniuit ac perdidit, sed aliquan-
diu tulit ut crescerent, eoq; euaderent, ut postea exemplū essent in quo decla-
raret iram & potentiā suam, ut factum est in Pharaone & reliquis Aegyptijs.
Prior sentētia Erasmo magis placet, propterea quod nō est *ἐφ' ἑαυτὸν* sed *ἐν ἑαυτῷ*.

Dat autem deo *μακροθυμίας*, hoc est, animū ad iram non statim inclinā-
tem, sed magna lenitate præditum. Hinc scriptura deum uocat *אֵל אַרְוֶה*, id
est, procul ab ira semotum, uel tardum ad iram. Ne ergo putes iram deo dum
punit impios, talem dari qualem nos habemus, quæ ex animi commotione
magis quā iusto iudicio punit, rectē de ira dei loquēs, meminit lenitatis a-
nimī. Et quia illa tanta est, ut subinde putetur deus, dum tolerat impios, nul-
lam habere rationem siue iustitiæ siue iniustitiæ, dicit lenitatem dei esse mul-
tam. Et reuera multa est & planē admirabilis, ut nihil æquē mihi sit in Deo
admirandum, atq; ista illius lenitas ac longanimitas, qua malos tolerat.

1. Huius recordemur, si quando uiderimus reprobos pergere & in hac uita
cum magna temeritate, magna simul rerum prosperitate potiri.

2. Deinde sit illa nobis quoq; exemplo. Nobis inquam nō qui in Magistrā-
tu sunt, sed qui priuati sumus, & ad ulciscendum præcipientes.

Vasaira.) *בְּיָד הַמֵּס*. Sunt autem uasa nō solum ea, quæ ad liquorē excipien-
dum parata sunt, sed omnis generis instrumenta, maximē domestica. Vtus
est autem hac dictione, per methaphorā à uasis figulinis sumptam, ut respon-
deat præmissæ similitudini.

OBSER.

Videmus hic homines esse Deo uice instrumentorum. Quid instrumentū
sit opifici, clarum est. Sumus autem bifariam deo instrumenta uel ira uel mi-
sericordiæ. 1. Quod iram suam uel misericordiam in nos. 2. Quod eam per
nos in alios exercet.

Apparata in interitum.) Rursus hic patres laborāt ne demus deo, quod ipse ho-
mines paret in interitum. Ideo exponunt hic, per seiplos apparatus esse im-
pios ad interitum. Verum Apostoli uerba ita sunt exponenda, ut cōcordent
cū præcedētibus. Nam Apostolus agit adhuc de libera dei potestate in quos-
uis ad quiduis, nō de maliciā impiorū. Vide locū 2. Pet. 2. ubi Apostolus im-
pios dicit esse instar brutorum, quæ naturaliter genita sint ad perditionem.

1. Pet. 2.

2. SAM. 2.

Hinc est, quod nihil planē emendantur impii, utut corrigantur. Quare
Quia parati sunt ad interitum. Sic filij Heli Sacerdotes nolebant audire uo-
cem patris, quia destinati erant ad occisionem. Volebat enim eos occidere
dominus, & in ipsis ostendere iram & potentiam suam ad exemplū aliorum.

Et ut notas fac. rei diuitias glorie sue.) Alius usus impiorum. Nam in illis declarat
deus quanta sit erga electos præditus misericordia. Quomodo? Ita scilicet,
quod electi quoq; de eadem sunt massa peccatores & ipsi, digni qui unā cum
reprobis reñcerentur. Hoc ubi non fit, sed diuersum liquet in causā nihil esse
se aliud quā copiosissimam misericordiam Dei.

OBSER.

Supra 2.
Infra 10.
Eph. 1. 2. 3.

Supra cum de potentia dei diceret, illi non adscripsit diuitias. Nam diui-
tiæ sunt thesaurus bonorum. Nec adiecit gloriam potentiae dei. Hic uerò il-
lam ad scribit misericordiae dei, ut discamus gloriam dei sitam esse in diuitijs
bonitatis & misericordie illius. Sic & ad Ephes. 1. Sit & nostra gloria, non in
fastu & uiribus terrenis, sed in bonitate erga proximum.

Admonemur ergo hic, quoties uiderimus impios à deo reiectos, et ad in-
teritum paratos, ut recordemur quanta sit bonitas dei, quam nobis immerito
tis ex sola misericordia impertiuuit.

Erga uasa misericordie.) Intelligit electos, uasa honoris. Non autem dicit ua-
sa uirtutum, aut meritorum, sed misericordiae, ut agnoscamus omnia debere
misericordiae Dei, & nos esse deo instrumenta in quibus declaretur quā sit
misericors deus, non quā sumus nos iusti & ad bonū appositī, ne nostra sed
Dei sit gloria. Ideo subdit.

Quæ preparauerat ad gloriam.) Non dicit, quæ seipsa preparauerant, sed quæ
ipse preparauerat ad gloriam suam, uel hic uidemus, supra quoq; illud appa-
rata

A rata ad interitum ita legendū esse, ut Deo adscribatur non impijs. Nam eodem est in utrosque iure, tam impios quā pios, ut paret utroq; pro suo arbitratu, illos ad interitum, istos ad gloriam suam.

Quos & uocauit, nos, nō solum ex Iudæis, uerum etiam ex Gentibus.

Redit ad institutum occulta quidem transitione, sed accommodata tam præmissis quā sequentibus. Respiciūt hæc quidem ad uasa misericordiæ, quorū meminit per occasionē, quod declarari dixit in impijs, quæ sint diuinitę glorię dei erga uasa misericordię, quæ ille nō solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus iam olim preparata, nunc demū uocari, pulchrē tamē ad institutū faciūt quod cœpit ad hoc ut occurreret scandalo quo tum Iudæi offendeantur.

1 Erat autem id duplex. Vnum, quod cernebant Gentes passim regno dei adscribi, & in populum dei confortiumq; benedictionis à Christo allatę & in prophetis promissæ assumi, quod putabant non licere, non solum increduli Iudæi, sed & qui ex Iudæis Christo crediderant, quod uidere est in Actis Apostolicis. **2.** Alterū erat, quod paucis exceptis ferē tota Israelis natio Christo reluctabatur, et pauci quidam omnem promissionē de Christo ad se quasi per seditionē rapere uidebātur, idq; cum essent infirmi & ignobiles, promissiones uerō tanta magnificētia factæ uiderētur ad totum Israelē pertinere.

B Hisce offendiculis occurrit Apostolus. Quod ergo hic dicit, Quos uocauit nos, non solum ex Iudæis sed & ex Gentibus contra primum offendiculum positum est, & docet, populum dei esse uel fieri pendere à libera dei electione & uocatione, non fieri populum dei ex carnali successione, nec ex meritis præcedentibus, sed ex uocatione dei. Ideo & suprà uocationis meminit, ubi dixit, In Isaac uocabitur tibi semen. Dat autē uocationi dei eam libertatem, ut uocet tam ex Gentibus quā ex Iudæis, eos quos ad gloriam suam iam ab initio præparauit, iuxta quod illi licet misereri quoruncq; misereri uoluerit, quod antea iam adducto oraculo dei, ad Mosen facto probauit.

Quemadmodum & Osee dicit, Vocabo populum qui meus nō erat, populū meum, & eam quæ dilecta non erat, dilectā, & erit in loco, ubi dictum fuerat eis, Non populus meus uos, ibi uocabūtur filij dei uiuentis.

Hoc pertinet ad reiiciendum scandalum uocationis Gentium. Quia dixerat, sed & ex Gentibus, ne de suo illud asserere uideatur, ideo testimonium Prophetæ inducit quod legitur Osee **1.** & **2.** quo quidem non probatur nominatim, quod Gentes à deo ad regnū & gratiam suam uocadæ sint, id quod faciet infra, sed id tollitur quod Iudæos in uocatione Gentium offendeat. Offendebat autem eos plurimum, quod Gentes assumebantur, cum non essent de populo Dei, & essent immundæ, gratiæ expertes, ac testamentorum, nec essent dilectæ, non cogitabant deum posse misereri eorum, quorum uisus sit aliquando ad tempus non misereri, & uocare eos ad populum suum, qui aliquando nō fuerint populus dei, & in gratiam assumere, qui aliquando extra illam fuerint. Docet ergo Apostolus hoc loco id non debere uideri insolens, cum & olim ipsis Iudæis, Iehudah & Israel, usuuenerit, teste Propheta. Vide prophetam ipsum.

Osee 1.

Et hoc sensu discimus, quid & nos sperare debeamus de illis, qui nondum misericordiam consequuti sunt, cum & nos olim tales fuerimus. Vide Eph. **2.** Et ut humiles simus, deinde grati, perpetua memoria tenendum est, quales olim fuerimus.

OBER.

Quidam uero hunc Prophetæ locum exponunt tanquam prophetiam nominatim de Gentibus uocandis positam, intelligentes per illa לא עמי, & לא רחמתי, non populus meus, & non misericordiam consequuta, Gentes, non Iehudah & Israel, maxime cum & Apostolus Petrus uideatur hoc loco ita uti, Qui quondam eratis non populus, nunc populus dei, qui quondam non consequuti misericordiam, nunc misericordiam consequuti estis. Verū quidem est, ista de Gentibus quoq; dici posse. At interea nihil obstat propo-

1. Pet. 2.

sito Apostoli, etiam si de Israelitis intelligamus, id quod in ipso Propheta fieri necesse est, ut & Jerem. exponit.

In summa hoc liquet, Gentes olim fuisse sine Deo in mundo. & non populus dei, iam uero esse populum Dei, & isti loci plurimum faciunt ad religionis nostrae corroboracionē. Interea tamen notandum est, quod Osee 2. ei quod ab Apostolo adducitur adiectum est. Et ipse dicit deus meus es tu. Hoc licet adductum ab Apostolo non sit, tamē ad causam Prophetiae huius pertinet, quae non solum hoc habet, quod Gentes populus dei futurae praedicuntur, sed quod & dicent, deus meus es tu. Apostolus hoc non adduxit, quia non hoc egit, ut doceat qua fide sint Gentes erga deum futurae, sed qua misericordia uisurus fuerit erga eas deus. Nobis tamē etiam hoc probe tenendum est, ut per omnes partes istī prophetiae respondeamus.

727 Vide 35. quaest. 1. cap. Cum igitur, quomodo Romani hoc loco abusi sint. Iesaias uero clamat super Israel. Si fuerit numerus filiorū Israel, ut arena maris, reliquiae saluae erunt. Verbum enim perficiens & abbrevians, cum iusticia. Quonia uerbum abbreviatum faciet Dominus in terra. Et quemadmodum prius dixit Iesaias, Nisi Dominus Zebaoth reliquisset nobis semen, ut Sodoma facti fuissetus, & Gomorrhae assimilati fuissetus.

Hi duo loci ad eundem scopum adducuntur. Primus habetur. Esa. 10. alter. 1. Non autem appendit Apostolus uerba uerbis, neque secundum Ebraeam, nec secundum Graecam uersionem, sed simpliciter sensum spectat.

Tollit autem his duobus locis alterum scandalum, de paucitate eorum qui ex Iudaeis Christo crediderunt, docens siue typum respicias, qui in capt. Babylo. praecessit, siue rem ipsam prophetice praedictam, ita dispositum esse a Domino, ut multi sint, uocati pauci electi.

Et notanter dicit hoc clamari a Propheta super Israel, quasi dicat. Quod scribo tam est notum, ut Propheta illud clamasse etiam legatur. Et certe non frustra. Nunquam enim sustinuerunt hoc credere Iudaei. Quare autem clamare dicat Prophetam, uidere est in Ebraeo ubi tertio ponitur illud וְרֵשִׁית reliquiae.

Illud uerbum perficiens & abbrevians, in Ebraeo est. וְרֵשִׁית בְּרֵשִׁית, id est, Quonia consummationem et abbreviationem, quibus dictionibus praedictum est, accisum fore populum eum qui sit saluandus.

Illud. Nisi Dominus Zebaoth reliquisset nobis semen, ut Sodoma &c. pulchre admonet Iudaeos non nisi gratia Domini seruatos esse, alioqui propter peccatorum multitudinem perdendos fuisse sicut Sodomitas, prorsus, et omnimoda interitione.

- i. Reliquiae saluae erunt. Paucos saluari, damnari multos etiam in nouo testamento testatur Christus.
- ii. Consummatio abbreviata inundabit iustitiam, ut est in Ebraeo. Hic admonemur, qui de paucis saluandi sumus, ut orbem inundemus iustitia. Id est uera pietate & animi probitate.
- iii. Et ex eo notandum est, in Ecclesia Christi non quid multitudo sed quid consummatio electorum sentiat, spectari debere.

Quid igitur dicemus? Hoc est, Quid ergo ex praemissis necessario colligemus? Quid per ea quae diximus asserere uolumus? Quo tendunt haec omnia quae de Iudaeis reiectis, ac Gentibus assumptis disputauimus?

Quod Gentes, quae non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam. Iusticiam autem eam, quae est ex fide. Israel uero, qui sectabatur legem iustitiae ad legem iustitiae non peruenit.

Ista non sunt per interrogationem legenda, sed pronuntiatiue, tanquam respondentia praemissa percontationi, ac declarantia, quid sit ex praemissis dicendum.

Dicit autem primum hoc. Quod Gentes, id est, populus ille aliquando non populus

A populus Dei, nec misericordiam consequutus, iustitiam apprehenderint, Iudæi uero non apprehenderint.

2 Deinde, quod admirabile est, dicit Gentes iustitiam apprehendisse, quam non sectabantur, & Iudæos, quam sectabantur, non apprehendisse, id quod omnino rationi uidetur contrarium. Sed ita clarum sit non esse uolentis, nec currentis sed misserentis Dei.

3 Tertio, addit, quam iustitiam Gentes apprehenderint, Iudæi non apprehenderint, faciens duplicem iustitiam, iustitiam fidei & iustitiam legis. Nam illud sectando legem iustitiæ, simpliciter esse dictum de legis iustitiâ, id est, ea quæ ex operibus legis est, patebit infra cap. 10. Ergo Gentes potiorē iustitiâ, quæ Dei est non sectantes, apprehenderunt, & Iudæi minorem sectantes apprehendere non potuerunt.

Propter quid? Quia non ex fide, sed tanquam ex operibus legis.

Quia paradoxū istud in eo quod dixit Iudæos iustitiam sectando iustitiâ non apprehendisse, plus uidebatur habere insolentiæ quàm in eo quod dixit Gentes non sectantes, apprehendisse iustitiam, ideo illius rationē reddit, dicens, Propter quid? Hoc est, Quid obstitit, quò minus Israel ad iustitiâ quam persequabatur peruenerit? Si adeo misericors est deus & adeo apprehensu facilis illius iustitiâ, ut eam Gentes quæ iustitiâ nō sectatæ sunt apprehenderint, quare Iudæi eam quam quærebāt non potuerūt assequi? Quid hic causse fuit?

Quia non ex fide, sed tanquā ex operibus. Hæc est ratio. Iustitiam fidei respuerūt, & eam quæ est ex operibus legis sectati sunt, atque ideo nec ad illam nec ad istam peruenerunt. Est igitur in causa, quod non recto zelo cum sciētia ueram iustitiam sectati sunt. Ideo dicit: Tanquam ex operibus. Quasi dicit. Quia iustitiam quærebant ex operibus legis, quibus & fidebant, factum est, ut fidei iustitiam non apprehenderint, sed respuerint.

B Sed hic duo sunt quærenda. **1.** Primum, quare ij, qui iustitiam operum sectantur, fidei iustitiam nequeant amplecti, & ij quæant, qui iustitiam operum non sectantur. Vtpotē meretrices & publicani fidei iustitiam apprehenderunt, pharisæi non apprehenderunt, de quibus Christus dicit, Meretrices & publicani præcedent uos in regnum dei. Quemadmodū & uidemus in monachis nostris fieri, ex quibus ij potissimum ad fidei iustitiâ perueniunt, qui non admodum fuerunt religiosi ac deuoti secundum institutum monasticæ, & qui habiti sunt pro religiosissimis, propter sectationem eius iustitiæ quæ esse putatur ex operibus monasticæ uitæ, aduersissimi sunt iustitiæ fidei. Quæ est huius ratio? Ea scilicet, quod propriam iustitiam statuere quærentes, deinde illi quoque fidentes, iustitiam Dei, quæ per gratiam Dei est ex fide, respuerunt. Gratiam Dei non affectant, quia seiplos non cognoscunt, saturi bonis suis operibus, ut solent ij, qui se sanos esse putant. Hi certè usum medicum nō appetunt. **2** Alterum: Quare Iudæi & omnes iustitiani, etiam eam iustitiam quæ operum est, apprehendere nequeant, Quia scilicet operum quoque iustitiâ nequit humano studio acquiri. Quomodo enim arbor mala ferret bonos fructus? Operum iustitiâ exigit bonitatē operantis. Ex corde impuro & malo quæ prouenirent bona opera? Ergo sine iustitiâ fidei, quæ corda purgantur, nemo poterit, utut operum sectator, assequi iustitiâ operum. Proinde stultissimi omnium sunt, qui neglecta fidei iustitiâ, imò repudiata, ex uiribus humanis magno studio operum iustitiâ quam nunquam assequuntur sectantur.

Gentes apprehenderunt iustitiam quæ est ex fide.) Notandum hic contra eos, qui perpetuo gloriantur de patribus, simulantes se patrū sequi uestigia. Nos sumus ex Gentibus. His dat Apostolus hoc loco, quod iustitiam apprehenderint, eam scilicet, quæ est ex fide, hoc est, quod ex fide iustificati sint. Qui iam sunt patrum sectatores? An qui iustitiâ fidei impugnant, uel qui illam totis uiribus promotam cupiunt? Quos referunt, qui in papatu sunt optimi ac religiosissimi? Certè maiores nostros ex Gentibus non referunt, sed plenè Iudæos, qui non ex fide, sed tanquam ex operibus iustitiam quæserunt.

ti. Apprehenderunt iustitiam.) Verbum apprehendendi auiditatem quandam eius rei quæ apprehenditur innuit, ut intelligamus Gentes magna auiditate, non frigide, iustitiam fidei apprehendisse. Quomodo ergo fuerunt eius auidi, cum illam non sint sectati? Quæ fuit illorum auiditas? Auiditas ista nulla erat alia quam gratissima oblata gratiæ acceptatio. Peccatores sese agnouerunt, ac miseros, atque ideo prædicationem gratiæ ac remissionis peccatorum per Euangelium oblata, prompta fide & cupide toto pectore amplexi sunt. Docemur ergo quid exigit ista fidei iustitia: nempe hoc, ut cupide apprehēdatur, ut solet ab esurientibus cibus, à captiuis liberatio, à damnatis ad mortē uita.

ti. Israel secundo iustitiam ad iustitiam non peruenit.) Discamus hoc exemplo, quomodo illud Christi sit intelligendum ubi dicit, Qui quærit inuenit. Quæsierunt & Iudæi, et tamen non inuenerunt. Quæsierunt iustitiam et iustitiam non inuenerunt. Quare? Quia illam non recte quæsierunt. Quæsierunt enim eam non, ut erat à Deo destinata, per fidem, quemadmodum Abraham illam inueniat, sed per opera legis, imò eam, quæ uera est non querebant, eam inquam quæ Dei est, sed suam ipsorum. Ergo merito non inuenerunt quod non recte quæsierunt, imò quod non quæsierunt. Requiritur igitur ad hoc, ut qui quærit inueniat, ut primum hoc quærat, quod Deus offert dare; uult, alterum ut illud recte quærat. Quod si quis ignem quærat ex aqua, non inueniet. Item si aquam querat in pumice, non inueniet, calorem in glaciē non inueniet, glaciē in igne non inueniet. Quare? Quia ibi quærit ubi à deo non est recedendum. Ita quisquis uitam, iustitiam, felicitatem quærit extra Christum, non inueniet. Quare? Quia non quærit eo loco, in quem à deo recondita est uita, iustitia, ac uera felicitas.

Impegerunt enim in lapidem offendiculi, sicut scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offendiculi, et petram offensionis, et omnis qui credit in eo non pudebit.

Rationem reddit aliam præter eam quam supra posuit, dicens, tanquam ex operibus, quare credere uoluerint in Christum fidei; iustitiam apprehendere. Quia scilicet impegerunt in lapidem offendiculi, id est, Christum. Offensi sunt in Christo, atque ita impediti ne illum agnoscerent et amplecterentur, uisus est illis indignus esse qui pro Christo haberetur, in quem credere deberent. Obstetit forma serui, forma humilitatis, & quod uideretur ex ignobilibus parentibus, loco quoque non competenti Nazareth, ortus, et quod scirent unde esset, & quod Sabbatum legis; cerimonias negligeret, ac postremo, quod crucifixus, de cruce non descenderat. Ob ista & similia uisus est hic lapis, aliàs electus & probatus. Esa. 28, reijciendus ac spernendus, atque ideo in Christo scandalum & offensionem passi, credere non potuerunt.

Et ne uideatur de suo hoc inferre, inducit testimonium prophetæ Esaia, ut doceat hoc Iudæis in fati fuisse ac diuinitus ita dispositum adeoque olim à spiritu S. prædictum scripturæque prophetiæ insertum. Ecce pono in Sion. Testimonium hoc non est unius loci, sed ex duobus. Videlicet. 8. & 28. cap. Esaia. Initium & finis ex 28, & medium ex. 8. Ecce pono in Sion. Hactenus ex 28. lapidem offendiculi & petram ruinæ, ex 8. cap. Et omnis (Vniuersalem de suo adiecit Apostolus) qui credit non confundetur. ex. 28. est & citatum iuxta editionem. 70. interpretum. Ebr. habet, non festinabit, uel trepidabit. Videmus ergo & hoc loco, quam non fuerit Apostolus additus literę sed in citandis scripturis liberrimus, magis sensum quam uerba appendens.

ESER.

Impegerunt in lapidem offendiculi.) Notandum est, quam facile offendantur in Christo qui non nisi sublimia spectant & humilibus absterrentur. Nec putemus hoc non nisi personæ Christi, cum in carne esset, à Iudæis accidisse, iam uerò nullum esse huius periculum. Quod enim Christo accidit, accidit et hominibus uerbo illius apud iustitios et mundi sapientes. 1. Cor. 1. Accidit & ministris uerbi. Sic Pauli humilitas offendiculo erat. Vide etiam 1. Cor. 1. Accidit & Ecclesiæ

4 & Ecclesie illius, de qua sublimes illi spiritus dicunt, Est ne ista Ecclesia Christi? Sunt ne illi Christiani? Sunt ne isti Euangelici? Offenduntur enim imbecillitate, humilitate, & impuritate Ecclesie, agrisque Dominici, eo quod referatissimum uident zizanijs.

4 Alios offendit adhuc hodie carnis Christi humilitas & uera humanitas, cogitantes eam dedecorosa esse Christo, atque ideo omnem illi creaturam exuunt.

5 Et nostri diuites non sustinent credere, Christum pasci, uisitari, uestiri, hospicio suscipi, in pauperibus & abiectis egrotis ac peregrinis, nudis & algentibus. Putant hoc homini genus nihil ad Christum pertinere, propter inegalitatem regnantis in celo, & istorum repentium & miserum habentium in terra.

Discamus ergo etiam hodie non offendi Christi, uerbi, ministrorum Ecclesie, carnis & membrorum ipsius humilitate, ne & nobis sit lapis offendi, culi & petra ruina.

CAPVT DECIMVM.

RATRES, propensa quidem uoluntas cordis mei, &c.

In calce capituli superioris post dilutionem aliquot obiectorum, ad tractandam uocationem Gentium & Iudaeorum reiectionem regressus est. Illi immorabitur duobus istis 10. & 11. capitulis.

Quia uero alioqui magna laborabat apud Iudaeos suspitione, quod esset Israelis hostis, prudenti consilio cordis sui pathos iam iterum immiscet, quod & initio capituli superioris dubio procul propter sanabiliores Iudaeos fecit, ne illos offenderet, sed causam ita tractaret, ut animaduernerent illam non ex animo odioso sed magis ueritatis studio tractari.

Dicit itaque, Fratres, propensa, &c. Mollit duritiam causae, per insinuationem animi beneuoli. Haec enim est *ἡ εὐδοκία*, animus uidelicet per dilectionem in alicuius salutem & commodum propensus. Sic Lucae angeli de beneuolentia & fauore dei erga homines canebant, *καὶ οἱ ἀγγέλους αὐτοῦ ἡ εὐδοκία*.

Et huius animi propensi iudicium subiicit, precationem ad deum pro salute ipsorum. Quod enim ad deum precabatur pro ipsorum salute, testimonium euidentis erat, quod cuperet ipsorum salutem ex animo. Nam apud deum non est locus hypocrisis.

Et uide prudentiam Apostoli. Dicit *ἡ εὐδοκία τῆς καρδίας αὐτοῦ*, &c. Propensa quidem cordis mei uoluntas est pro Israel, &c. ubi desideratur illud de ad absolutionem sententiae. Videtur enim uelle dicere tantumdem. Diligo quidem Iudaeos, & pro salute ipsorum ad deum preces fundo, attramen magis diligo ueritatem, quam tuendam ac promouendam suscepit. Amicus quidem Israeli sum, sed amicior ueritati. Hoc postremum membrum non exprimit, ne offendar, quod autem ad emollitionem faciebat hoc luculenter exponit.

Discamus & nos salutem eorum quos perire uidemus, querere ex animo, idque obnoxius ad deum precationibus. Hoc enim duntaxat est quod possumus, quandoquidem ueritati obedire non sustinent.

OBSER. I.

Interea causae quam agendam suscepimus ne desimus exemplo Apostoli, qui licet Iudaeos amaret, proque salute ipsorum oraret, causam tamen Christi nihilominus magna diligentia sine intermissione prouehabat, etiam si sciret Iudaeis nihil esse acerbius Euangelio Christi.

OBSER. II.

Tertio loco discamus & hoc, ut Euangelij doctrinam ita tractemus, ut aduersarij nonnullas uideant *τῆς εὐδοκίας* nostrae notas. Nam ita comparatum est ingenium mortalium, ut cupiant amari; & facilius audiant eos, quorum intelligunt animum erga se propensum quam eos, quos putant odio erga se implacabili flagrare. Primum est in lucradis mortalibus, ut corda placentur. Hoc si praecesserit haud agere instructio subsequetur ad causam ueritatis cognoscendam. Etsi non ubique hoc impetrabimus, nostrum tamen est, Christiana ista uti prudentia, ad exemplum Apostoli.

OBSER. III.

Testimonium enim illis perhibeo, quod zelum Dei habent.

u s Qua

Qua ratione eos diligit, imò ad precandum pro salute ipsorum permouetur, iam ostendit. Propterea, inquit, quod zelum Dei habent. Hoc est quod studio Dei tenentur.

I. Videmus hic quo affectu esse debeamus erga quosuis qui aliquo studio dei tenentur. Iam *videtur* parit in nobis dilectio dei. Quis enim non amabit eum, quem uidet dei studio teneri, cuius studio tenetur & ipse?

II. Deinde quod non simpliciter dicit, Quoniam zelum dei habent, sed, Testimonium illis perhibeo, hoc est, agnosco, fateor, & libenter prædico, quod studio Dei teneantur, & quæ contra ueritatem peccant, ex zelo dei peccant, non ex temeritate & contemptu dei, docet nos, aduersarijs si quid boni habent, libenter tribuere, testimoniumque illius dare, maxime cum & nos aliquando zelo isto præter scientiam uli simus, & nemo sit, qui non facilius ferat errorem sibi imputari quam destinatam contemptus dei ac temeritatis malitiam. Nec obstat, quod magna pars aduersariorum magis propriæ gloriæ quam dei zelo permota ueritati resistat, cum tales absque dubio & inter Iudeos fuerint, quibus tamen Apostolus hoc testimonio zelum dei tribuit. Videlicet propter paucos illos, quos ex se æstimat, qui reuera zelo dei ferebatur. Ad eum modum & nos de alijs iuxta nos ipsos sentiamus faciamusque in bono, quod mali faciunt in malo.

Sed non secundum scientiam.) Hoc modico initio, obiter inductio transitum parat ad ulteriorem causæ tractationem in qua Iudeorum defectus in medium adducet, quibus à cognitione & fide Christi impediebantur.

OBSER. Notandum hic, quam ad salutem non sit satis, agi simpliciter aliquo dei zelo, nisi adsit scientia dei. Quæ nisi ad fuerit, tam aberit, ut ad salutem faciat zelus præposterus ac cæcus, ut magis obstat. Nam hoc enormius contra deum delinquitur, & pertinacius ueritati resistitur. Proinde cum primis necessaria est illuminatio Euangelij. Non quod illa ad salutem satis sit, cum inuenias ueritatis cognitionem sine studio dei, quod pro dolor hoc nostro seculo nimis est manifestum, sed quod uoluntati dei rite ac digne studere sine illius cognitione nemo plane poterit. Orandus itaque Dominus ut zelo præditi addat scientiam, & scientia donatos, donet etiam zelo ac uero pietatis studio.

Nam ignorantes dei iusticiam, & propriam quærentes constituere, iustitiæ dei non fuerunt subditi.

Declarat, quod iam de zelo Iudeorum præter scientiam dixit. Ponit autem hæc tria.

1. Primum quæ sit ista scientia dei quam non habuerint Iudæi. Nam ignorantes, inquit, dei iusticiam. Ergo non satis est scire esse unum deum, nisi sciatur & quæ sit uera coram illo iustitia.

2. Alterum quis sit zelus dei, quem habuerint Iudæi, cæcum ac præposterum. Et propriam, inquit, quærentes iusticiam constituere. Ergo propriam iusticiam uelle constituere, est ferri zelo dei præter scientiam. Iustitiæ sectari aliquid est, sed propriam sectari & non eam quæ uera est, præposterum est & damnable.

3. Tertium est, fructus ille præposterij zeli. Iustitiæ dei, inquit, non fuerunt subditi. Nam causam hanc & supra reddidit, quare Israel sectando iusticiam, ad iusticiam non peruenit, propterea uidelicet, quod quærebant ex operibus legis iustificari, id quod est propriam uelle statuere iusticiam. Collige iam retro gradu. Iudæi non fuerunt subditi iustitiæ dei. Manifestum est. Res ipsa declarauit. Quare hoc? Quia scilicet propriam iusticiam constituere quæserunt. Hoc est, uoluerunt ex operibus legis iustificari, priorumque operum iustitia iusti esse. Qua ratione hoc uoluerunt? Quia iusticiam dei ueram, qua sola iustificantur electi, ignorauerunt.

OBSER. De duplici iustitia locus hic notandus est. Vna operum altera fidei, de quibus capite superiore dicere cœperat.

1. Obseruandum est autem hic primo loco, quod iusticiam operum uocat propriam iusticiam, clanculum notans superbiam humani cordis, qua fit, ut suis

A suis uiribus conetur sibi coram Deo ex proprijs operibus uendicare iustitiā, cum unius sit dei hæc prerogatiua, ut propria sit iustitia iustus nō aliena. Huc etiam facit, quod iustitiam fidei, uocat iustitiam dei, non ob hoc tantū, quod illa deo tribuit iustitiam, sed & ob id, quod nos per illius iustitiam gratis in Christo filio ipsius iustificamur per fidem, ita ut aliena iustitia iusti simus, nō propria. Maxima pestis est totius mundi, quod hanc dei iustitiam talem esse non agnoscit per quam nos iustificemur, sed putat nostra ipsorum nos esse iustitia saluādos, electi uero nō ita. Vide quid Apostolus Phil. 3. scribat. Phil. 3. Quin etiam arbitror, inquit, omnia damnum esse propter excellentiam cognitionis Christi Iesu Domini mei, propter quem omnia pro damnis duxi habeoq; pro reiectamentis, ut Christū crucifaciā, utq; reperiar in illo nō habens meam iustitiā ex lege, sed eam quæ per fidē est Christi, quæ est ex deo iustitia in fide.

Quid ergo? Non dabimus operam iustitiæ, sed contenti erimus imputatione iustitiæ gratuita quæ est per fidem in Christum? Non sequitur. Studebimus quidem iustitiæ, sed ad hoc, ut declaremus uirtutem dei in nobis per fidei efficaciam in dilectione. Ex eo uero non adscribemus nobis aliam iustitiam quā eam quæ est dei per fidem Christi.

Notandum & hoc, quod non dicit. Et propriam statuantes, sed, queren- II. tes constituere propriam iustitiam. Nequit enim fieri ut iustitiam illi propriam quam sectantur iustitiam, constituent, ut & supra nemini. Et certe res ipsa declarat, quā omne studium illorum nihil sit aliud quā conatus quisdam inanis in quo tamen ita gloriantur, quasi reipsa iustitiam sint assequuti.

Non sunt subditi.) Notanter dictum. Nam iustitia dei, quæ fidei est, submissio- III. nem exigit ac deiectionē nostri, exaltationē uerō dei. Nihil enim aliud est quā gratuita iustitiæ imputatio, peccatorumq; nostrorum remissio. Hanc submissionem & deiectionem, ingenij humani superbia non capit, sed cupit magis per propriam illustrari ac magni fieri iustitiam.

B Nam perfectio legis Christus ad iustificationem omni credenti.

In Græco est. $\kappa\lambda\theta$, quod uetus reddidit, finis. Non est autem intelligen- dum de abrogatione legis. Nam hic nihil de illa agitur. Sed de absolute ac perfectione legis, quæ est, ut adimpleatur ac præstetur quod lex docet & exigit. Vel certè, quod lex ad Christum ducit. Dum enim peccatū reuelat, arguit ac damnat, iustitiamq; exigit, quam non præstat, nihil aliud agit, quā quod ad Christum ducit, per quem iustificemur gratis. Hoc declarat subiun- gens, ad iustificationem credenti. Non dicit operanti. Et addit, omni. Ut in- cludat & gentes & iudæos. Hoc quia iudæi ignorabant, & ignorant etiā ho- die, sit ut perpetuo frustra ex operibus legis quærendo iustitiam sudent.

Sit hæc regula et nobis obseruāda, ut sciam⁹ uerū scilicet scripturæ usum OBSER. quæ utut multa bona præcipiat malaq; uetet, hunc tamen finem habet, ut per Christū iustificemur ac saluemur credētes. Atq; hoc est, quod Apostolus hic 2. Tim. 3. 2. Tim. cap. 3. ita scribit. At tu persistito in his quæ didicisti, & quæ tibi con- credita sunt, sciēs a quo didiceris et quod a puero sacras literas noueris, quæ te possunt eruditum reddere ad salutē per fidem quæ est in Christo Iesu. Hoc desideramus itaq; hodie in multis, qui ubi scripturas iuxta literam Ecclesiæ proposuerunt, quod attinet ad corrigendos uitæ mores, putant se apprimè ueritatis doctrinam prædicasse, & planè inculpate docuisse cum finem hunc omnis scripturæ ignorent, nec discere sustineant, quod salus mortalium est per fidem in Christum, quodq; sacræ scripturæ ad hoc data sint ut in fidem Chri- sti & eam iustitiam quæ ex fide est nos inducant.

Moses enim scribit de iusticia quæ est ex lege, quod qui fecerit ea ho- mo uiuet per ea.

Describit utranq; iustitiā, eam scilicet quā supra cap. 9. uocauit iustitiā o- perum, & hic iustitiā propriam, deinde eam, quam supra uocauit iustitiā fi- dei & hoc capite, iustitiam dei & de utraq; adducit scripturæ loca. Et primū

Leuit. 18. de iustitia propria, quā in praesenti uocat iustitiā ex lege, ex *Leuit. cap. 18.* ubi sic legitur. Custodite leges meas & iudicia, quae faciens homo uiuet per ea.

Hac est definitio iustitiæ operū legis, ac propriae. Videlicet obseruantia & adimpletio mandatorū dei. Iustum enim lex definit eum, uitamq; illi promittit, qui mandata dei custodit et seruat, & rursus maledictum comminatur ei, qui non permanserit in omnibus quae sunt in libro legis.

Hoc sciebant Iudaei, & praeter istam iustitiam aliam ignorabant, atq; ideo huic studebāt, ut propriā iustitiā constituerent, quā tamen, ut supra dictū est, assequi nunquā potuerūt. Et quia praecepta legis non seruauerūt, & tamen iustitiam fidei spreuerunt per quam a maledictio legis liberari poterāt, quid aliud relinquebatur, quam ut sub maledictio legis ac mortis aeternae condemnatio, ne cæci & obstinati permanerent: uide *Gal. 3.*

OBSER.

Lucæ 10.

Math. 19.

Qui fecerit ea homo uiuet per ea.) Hic locus, cū eo, qui supra cap. 2. legitur, usurpatur à iustitiarijs ad probandam iustitiam operum contra doctrinam Euangelij, quae docet hominem non iustificari ex operibus sed ex fide tantum. Ecce, inquiūt, qui fecerit ea, id est, mandata dei, uiuet per ea. Non dicit, qui crediderit ea, uiuet per ea. Et tale est quod Christus *Lucæ 10.* legisperito ac tentatori, dicentiq; Magister quid faciendo uitam aeternā possidebo, respondit. In lege quid scriptū est? Quomodo legis, &c. Et fac hoc & uiues. Et *Math. 9.* similiter rogātis, similiter respondit, si uis uitā ingredi, serua mādata. Vnde certe nihil dicit, qui effugium hic quērūt, exponendo illud, uiuet per ea, de uita hac corporali, cum Christus aperte & interrogetur & respondeat de uita aeterna illamq; assignet obseruantiae mandatorum dei.

Quid est ergo quod Apostolum hunc sequuti docemus hominem iustificari per fidem, fideq; uitam aeternam apprehendendam esse. Imò docemus nec iustitiam nec uitam constare ex operibus legis, sed ex sola fide? An non loci praemissi contradicunt?

Respondeo. Virumque uerum est. Qui facit mandata dei uiuet per ea. Et rursus, per obseruantiam mandatorū dei, nemo uitam ingreditur, sed per solam fidem. Nec lex nec Christus mentitur. Sed quis est, qui ea seruet, maneatq; in omnibus quae sunt scripta in lege dei, ne maledictio sit obnoxius in quo possit uerum esse quod hic dicitur? Nemo. Quia nemo est qui faciat bonum & non peccet: sequitur ergo quod nemo per obseruantiam mandatorū dei uitam aeternam ingrediatur, atq; ideo necesse sit, ut aliud sit per quod ingrediamur uitam, nempe fides.

Ad arboris sublimitatem ascendi potest uolatu. Verum est. Si respicias uolantia. Rursus ad arboris sublimitatem & cacumen nemo uolatu, sed uel gradibus, uel trunco & ramis innitendo ascendet. Vetum est & hoc, si referas ad homines.

Item debita soluuntur pecunia. Verum est, apud eos, qui soluendo sunt. Rursus, debita non soluuntur pecunia sed sola gratia & condonatione, uerū est & hoc, si respicias pauperes, qui non habent unde soluant.

Ita plane, ad uitam ascenditur per iustitiā operum, si sit qui illā habeat. Rursus. Quoniam nemo est inter omnes uiuentes, qui iustificari possit corā deo propria sua iustitia, uerum est, neminem ad uitā ingredi per obseruantia praeceptorum dei iustificatum, sed per solam fidem in Christum. At hac de re supra dixi cap. 2. ibi. Non auditores sed factores legis iustificabuntur.

Quod ergo lex dicit, qui fecerit ea homo uiuet per ea: & Christus, si uis uitā ingredi serua mādata, ad hoc dictum est, ut relicta propria iustitia, quam assequi nō possumus, cogamur ad alteram quae gratis offertur, quia saluemur, non ad hoc, ut more Iudaeorum propriam iustitiā ex operibus quærētes, constituere iustitiā dei quae per fidem apprehenditur subdi, nolimus.

Ceterum quae ex fide est iustitia, ea sic loquitur. Ne dixeris in corde tuo. Quis ascendet in caelum? hoc est, Christum deducere ex alto. Aut quis

A quis descendet in abyssum? hoc est, Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit? Prope te uerbum est in ore tuo; & in corde tuo.

Hæc pertinent ad descriptionem iustitiæ, quæ est ex fide. Hanc, ut cognoscatur, inducit loquentem, quem admodum supra de iustitiâ operum Moſen loquentem induxit.

Loqui uero iustitiâ fidei, nihil est aliud, quam docere et admonere iustitiam esse, ut credatur uerbo dei, nihilque in promissionibus illius hæſitetur. Quod ergo dicit. Cæterum quæ ex fide iustitiâ est, sic loquitur, idem est ac si dicat. Cæterum prædicatio iustitiæ eius quæ per fidem est, sic habet, hoc in se continet, hoc exigit. Quid prædicat fidei iustitiâ?

Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum? hoc est, Christum deducere, & cætera.

Duo hic sunt. 1. Vnum quid sit credendum. Videlicet Christum de cælis ad nostri descendisse redemptionem, hoc est filium dei factum esse hominem ut hominem redimeret, & deinde ab inferis suscitatum, & ad dexteram patris esse collocatum, hoc est mortem & inferni potestatem esse deuictam, uiamque ad cælestia per Christi resurrectionem & ascensionem apertam, Hæc est prædicatio fidei, de qua Apostolus ipse mox subiiciet.

2. Alterum, quod fides non ferat hic rationis iudiciū ac disceptationē cordis humani, quod ægrè credit ultra quod certa experiētia cōuincitur. Illud mox cogitat. Putas filium dei descendisse de cælis ad nos mortales. Quis mortaliū, e cælis illū ad nos deduxisset? Quam putas illū nostri habere rationē, ut taceā tantū nos ab eo fieri, ut dignatus sit descendere de cælis? Deinde ubi prædicatur mortuus esse, descendisseque ad inferos, & tertia die resurrexisse a mortuis, ac postea ad cælos ascendisse hic mox ratio humana cogitat. Et quis descendit in abyssum inferni, illinc educitur Christus, liberaturusque illū e claustris mortis & inferni? Istam disceptationē & hæſitationē rationis humanæ in corde mortaliū nō fert Christiana fides, & quæ per illā est iustitiâ, sed exigit, ut simpliciter credatur, etiā si rationi uideatur impossibile, quod per Euangelij prædicationē de Christi descensu & ascensu prædicatur, et si quis hic nihil hæſitauerit, illi iustitiâ coram deo tribuit. Hoc scilicet est, quod dicit Apostolus iustitiâ fidei sic loqui, ne dixeris in corde tuo, id est, ne diffidas ne hæſites, ne more incredulorum fluctues, &c.

Sed quid dicit? Posteaquā ostendit naturā fidei in eo quod rejiciat omnē hæſitationē humani cordis, recte subiūgit, certā persuasionē animi uerbo Euangelij credentis ei scilicet uerbo, quod plane per spiritum sanctum infixum sit ori & cordi, atque ita credenti prope ac certum, etiā si res ipsa quæ creditur captum superet humanum, sitque locorum talium, e quibus nulla poterit humana ratio gestorum apprehendere experientiam.

Prope te est, inquit, in ore tuo & in corde tuo. Quid? Verbum. Quod uerbum? Christū descendisse de cælis, et resurrexisse ex mortuis, quod uerbum est fidei ut seipse declarabit Apostolus. Quomodo prope te est? Quæ est ista uerbi Euangelij propinquitās? Exponit, dicens. In ore tuo & in corde tuo. Quomodo in ore? Per cōfessionē fidei. Quomodo in corde? Per fidei certissimā plerophoriā. Ista liquet ex sequentibus. Ergo ista uerbi propinquitās pertinet ad credentes nō ad hæſitantes. Nam illis est nō prope, sed abest quæ longissime.

Sed hic queritur, quomodo ista cōueniant loco Deut. 30. Vnde sumpta uidentur, cū illic uerbotenus ita legatur. Quia mādatū hoc quod præcipio tibi hodie, nō occultū est a te, neque lōginquū est. Non in cælo est, ut dicas. Quis ascendet uobis in cælū & accipiet illud uobis, & audire faciet nos illud, & faciemus illud? Et nō trāsmare est ut dicas, quis trāſibit uobis trāsmare, et accipiet uobis illud, & audire faciet nos illud, & faciemus illud? Quia propinquū est tibi uerbum ualde in ore tuo & in corde tuo ut facias illud. Hæc Moſes.

Multi hic sudant, quomodo concordent Moſen & Apostolū & doceant

utrunque

utrumque de fidei iustitia loqui. Verum res ipsa declarat Moſen loqui de obſeruantia & cuſtodia legis, & unum hoc agere, ut Iudæis auferat omnem excuſationē neglectæ legis, quā nō queant ideo nō ſeruatam cauſari, quod illam ignorauerint. Nam ita ſolet ſubdola caro ſeſe excuſare. Non licuit audire & cognoscere, alioqui cognita dei præcepta ſeruafſemus. Hoc eſt quod dicit. Mandatum hoc non occultum eſt à te, neque longinquum eſt, ſed propinquum tibi ualde in ore & corde tuo, id eſt, ut queat tibi in ore eſſe & corde et huc facit, quod toties illud infert, *לפניך* corā te. Et, ecce propono tibi hodie. Item, confeſſor contra uos cœlum & terram, &c.

2. Poteſt etiā exponi de ſumma illa legis, quæ eſt, audiendā eſſe uocē Domini, cōuertendumque ad Dominū, atque illū diligendū & proximū, ut intelligas hanc ſummā mandatorū dei eſſe propinquā omnibus mortalibus, in ore & corde, ut nemini liceat ſeſe de obſcuritate illius et ignorantia excuſare. Quis enim eſt, qui non fateatur eſſe Deum, illumque colendum ac diligendū, deinde & proximo faciendum, quæ quiſque ſibi fieri cupiat? Et hinc eſt quod Apoſtolus ſuprà inexcufabiles facit & Iudæos & Gentes.

3. Aut ſi magis placet, quoniam Moſes prophetiam habet de cōuerſione Iſraelis ad Deum illiusque reductione, deinde & cordis circumciſione, & c. poterit exponi hic locus per prophetiam ad hunc modum. Tunc, cum reducet te Dominus circumcidetque cor tuum, & c. mandatum hoc non erit tibi obſcurum, nec longinquum, ſed erit planē propinquum tibi in corde & ore, iuxta illud, Et legem meam ſcribam in corda illorum Hier. 31.

Verum ut ut accipiamus, liquet Apoſtolum uoluiffe hunc locum tanquā Moyſi uerba inducere, ſed tantū ad illum alluſiſſe. Atque ideo non dicit, ceterum de fidei iuſtitia Moſes ſic dicit, ſed iuſtitia ipſam fidei ſic loqui dicit, deinde nō de mandati cuſtodia, ſed de natura fidei loquitur, nec imiſceat illud Moyſi, Audiemus & faciemus, item, ut facias. Fertur itaque Apoſtolus hic pro libertate ſpiritus ſui non addiſtus literæ Moyſi, neque illius etiam ſenſui, ſed duntaxat alludit ad id quod Moſes dicit legem Dei non eſſe cœlo nec eſſe locis ultra mare ſitis petendam, ſed prope eſſe in ore et in corde, et hoc rapit ad ſuum inſtitutum, contra humanæ rationis diffidentiam, quā fidei natura illiusque iuſtitia ferre nequit.

OBSER. I. Doctores lib. arbitrii, utuntur iſto Moyſi loco, quaſi illud: Non eſt ſupra te, ut legunt, idem ſit, atque non eſt ultra uires tuas. Verū nec ita habet textus, nec ex eo quod textus habet hoc ſequitur.

OBSER. II. Videmus in Apoſtoli uerbis, ingenium rationis humanæ quæ perpetuo dicit, Quis aſcendet in cœlum? Quis deſcendet ad inferos? Hoc eſt, Quis nos certos facit de his rebus, quæ uel cœleſtes ſunt uel inferne? Nequit enim admittere, niſi præſentia quæ certa poſſunt experientia comprehendī.

OBSER. III. Ad hæc uidemus hic quoque expreſſam fidei naturam, quæ iubet ut omnem hæſitationem reiſciamus, uerboque adhæreamus, nō quærentes aliquam credendorum experientiam.

OBSER. IIII. Et hoc notandum eſt, quod dicitur uerbum fidei eſſe nobis qui credimus prope, in ore & in corde. Atque ea eſt uirtus ſpiritus ſancti, qui nobis uerbum Euangelij alioqui abſconditum (nam myſterium eſt) illuſtrat in peccatoribus noſtris, ut ſit iam uiuidum in ore & corde noſtro. Ore per cōfeſſionem, corde per fidem.

Hoc eſt uerbum fidei quod prædicamus.) Applicat alluſionem, & declarat quod ſit illud uerbum, credentibus propinquum. Hoc eſt uerbum fidei, quod prædicamus. Quod uerbum prædicabant Apoſtoli & Euangelium Chriſti prædicabant. Hoc uocat hic uerbum fidei, propterea quod fidem exigat, fi deſque ex illius auditu acquiratur, ut infra audiemus. Eſt autem pulcherriſimum & aptiſſimum planē ac propriiſſimum hoc Euangelij epitheton, quod uocatur uerbum non operis ſed fidei. Non enim prædicat opera operumque iuſtitiam, ſed prædicat fidem & quæ per fidem apprehenditur, iuſtitia imputationem

Aputationem adeoque & uitam æternam. Nam ita iussit Christus ipse prædicare, qui crediderit saluus erit, qui non crediderit condemnabitur. Et Apostolus supra cap. 1. dicit Euangelium esse uirtutem dei ad salutem omni credenti. Et 1. Cor. 1. dicit ita placuisse deo, ut per stultitiam prædicationis saluos faciat credentes. Et quid aliud exigeret saluberrima ac beneuolentissima illa prædicationis, qua mundi in Christo prædicatur redemptio, & gratiæ diuinæ oblatio, quam ut fides habeatur promissioni, & donum oblatum fide apprehendatur? Vbi leges uitæ præscribuntur & mandata agendorum proponuntur, ibi exigitur operum obedientia, ibi iustus est qui quod præcipitur, opere adimplet. Vbi uero non datur agendorum lex, sed promittitur, imò offertur gratia et beneuolentia dei, ibi non exigitur opus aliquod, sed ut credamus, & cupide quod offertur cum gratiarum actione acceptemus, ibi iustus censetur non qui operatur, sed qui credit & gratus est. Proinde nihil minus prædicant quam hoc uerbum fidei, qui in Papatu doctrinam tuentur operum ac meritorum humanorum.

Nempe, si confessus fueris ore tuo dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quod Deus illum excitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur, & cætera.

Pertinet declarandi gratia ad proximè præcedens, quod sit illud uerbum fidei, quod prædicarunt Apostoli. 1. Prædicarunt salutem orbi uniuerso. 2. Ad consequentem illius prædicarunt fidem in Christum. Sic habes. Act. 16, ubi custos carceris cum dixisset, Domini, quid me oportet facere, ut saluus fiam? audit Apostolis respondentibus, Crede in dominum Iesum, & saluus eris tu & domus tua. 3. Quid de Christo sit credendum adiecerunt. Id quod & hic facit Apostolus. Quod sit Dominus, hoc est quod omnem potestatem acceperit à patre in cælo & in terra. Et quod sit excitatus à Deo ex mortuis. Summam ponit, in qua comprehenduntur reliqua omnia. Resurrectio nem ponit nominatim pro suo more. Nam in ea uis est nostræ iustificationis ac redemptionis sita. Vide 1. Cor. 15. Sic & supra cap. 4. Quibus reputabitur iustitia credentibus in eum qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

NOTANDA QVAEDAM.

Sed occurrunt hic quædam, quæ uidentur opus habere explicatione.

1. Primum est, quare ponat confessionem oris tanquam rem ad salutem necessariam, quasi non sufficiat fides cordis. Quod sit illa non est satis ad salutem, quid est quod Christus toties dixit, Qui credit in me habet uitam æternam? Apostolus non ideo adiungit confessionem oris, quod fides non sufficiat, sed quod uera cordis fides, licet ad salutem quidem sufficiat, nequeat tamen non confiteri ore, quod corde credit. Sic Dauid. Credidi propter quod loquutus sum. Et hoc est quod Christus quoque Math. 10. oris confessionem, requirit. Mar. ult. dixit, Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit. Hinc non sequitur fidem non sufficere ad salutem, quod baptismus adiectus est, cum fieri possit, ut credens absque baptismo, attamen non contempto, saluetur, quod multis contigit Christi martyribus. Et tamen necesse est, ut credens in Christum baptizetur, sicut necesse est, ut credens confiteatur. Nam uera fides ista poscit si sit locus & occasio. Qui uero nec confiteri, nec baptizari sustinet, is certo declarat, se nec corde sincero ac uere credere, quod confessione oris & baptismi lauacro publice testari detrectat.

Corde enim creditur ad iustitiam.) Secundo loco uidendum est & hoc, quare separet iustitiam & salutem, iustitiam dans fidei, salutem uero oris confessio ni. An qui corde credit, ita iustus est, ut non simul sit & saluus? Quid ergo tanto studio iustitiam fidei commendat? Supra ubi dixit se præcarum ad Deum

Deum pro salute Israelis, quam uidebat periclitari, quasi rationem adiecturus, ob quam periclitaretur, subiunxit, quod ignorantes iustitiam dei, propriamque constituere querentes, iustitiae dei, quae fidei est, non fuerint subiecti, quasi dicat. Ideo perduntur, quod iustitiam fidei repudiant. Si ideo perduntur Iudaei, quod iustitiam fidei non apprehendunt, ergo saluarentur, si apprehenderent, atque ita salus illis contingeret ex fide Christi. Vtique non est ergo hic locus sic intelligendus, quod demat salutem iustificato, uel iustitiam saluato. Quemadmodum enim qui uere credit, uere & confitetur, ut non sint separatae res, fides & confessio, ita & qui iustus est uere saluus est, & qui uere saluus uere iustus, ut non sit putandum iustitiam esse sine salute, uel salutem sine iustitia.

Ro. 4. Supra Rom. 4. dixit, mortuus est propter delicta nostra (hoc est, propter delictorum remissionem) & resurrexit propter iustificationem nostri. Hinc non est colligendum, aliud esse remissionem peccatorum, & aliud nostram iustitiam. Nam eodem ipso capite satis liquet iustitiam nostram esse remissionem peccatorum. Imputatur enim nobis iustitia, dum peccata remittuntur. Quemadmodum ergo eo loco nec mortis Christi uirtus, nec resurrectionis efficacia separandae sunt, cum nec mors sine resurrectione profuisset. 1. Cor. 15, nec resurrectio sine praevia morte fieri potuisset, & per consequens liquet nulli separatim tribuendam uel remissionem peccatorum uel iustificationem nostri, ita & hoc loco plane faciendum est. Nec segregandae sunt fides & confessio, nec cuiquam ex ipsis separatim danda uel iustitia uel salus. Et ipse Apostolus hoc loco ubi fidei & confessioni simul salutem adscripsit, nihil inter illas discreuit. Et infra in loco quem ex scripturis adducet, nihil probabit aliud, quam credentem non pude fieri, id est, uoti compotem fieri, cum tamen praemissam sententiam uelit probare per eum scripturae locum. Et mox infra salutem adscribet inuocationi, ubi dicet. Quisquis inuocauerit nomen Domini saluus erit: unde non est id sumendum quod ad solam inuocationem proprie pertineat salus, & non simul ad fidem & oris confessionem. Fides enim ut iustificat, ita & saluat. Deinde ut confitetur ita & inuocat & sperat. Proinde quicquid adscribitur confessioni, inuocationi, ac spei, hoc cum primis ad fidem pertinet, & quod fidei datur, hoc consequenter recte & confessioni, inuocationi ac spei datur.

Sed dicis. Cur ita separatim loquitur de oris confessione & fide cordis? Respondeo. Facit hoc plurimum ad exprimendam fidei naturam & ueritatem contra pseudochristianos, deinde exigebat hoc ipsa allusio ad locum Moysi qui oris & cordis meminit. Quoniam ergo uerbum fidei propius est ori ac cordi credentium, quam lex Moysi, ori ac cordi Iudaeorum, sic uisum est illud exprimere. Atque ita factum est, ut oris confessionem praeposuerit fidei cordis, non quod illa sit ordine prior, ista posterior, sed quod locus Moysi ita positus est ad quem alludit. Quo ordine uero inter se sint fides cordis et oris confessio, in eo exprimitur, quod subiungit corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

III. Obseruandum est & hoc, quod non dicit. Mente intelligitur ad iustitiam ore disputatur ad salutem, sed corde creditur, etc. Ergo fides non est res mentis sed cordis, non est intelligendarum rerum sed credendarum. Et intellectus mentis, non facit ad iustitiam, sed fides cordis: & disputatio oris non facit ad salutem, sed confessio oris. Hoc non ideo admoneo, ut ab arceamus omnem intelligentiam rerum, quae sane carere non possumus, sed ut intelligamus iustitiam & salutem hoc unum querere ut credamus & confitemur, etiam si philosophicis rationibus ueritatem credendorum & confitentium demonstrare nequeamus. Nos uero obliti plerumque professionis nostrae malumus, intelligere quam credere, & ut intelligentes uideamur magis quam credentes, potius ore disputare, quam confiteri. Quare? Quia mente intelligitur ad scientiam & ore disputatur ad scientiae ostentationem. Maior
ris autem

ris autem in hoc saculo habetur scientia quam fides, atque ideo plus illi quam illi impenditur studij pariter & honoris.

Dicit enim scriptura. Omnis qui fidit illi, non pudefiet.

Locus hic sumptus est ex capite 28. Esaia. Probat autem id quod iam dixit corde credi ad iustitiam, ore confessionem fieri ad salutem.

Hic quod supra dixi, notandum est, quomodo quæ supra dedit confessio ni oris ac fidei, nempe iustitiam & salutem, ista uni adscribit fidei, in adiecta hac probatione. Nam non pudefieri, tale quid est quod nequeat esse sine iustitia & sperata salute. De iniustis enim ut & de perditis, non possumus dicere, quod non sint pudefaciendi. Qui non pudefit coram deo, omnino iustitiam habet deinde & uoti compos est. Hoc est salutem acquirit & uitam eternam, quam fide sperat. Ergo firmum est, quod fides non solum iustificat sed et saluat.

Habuius hunc locum & supra in fine cap. præcedentis, sed explanatio nem illius hæcenus distulimus.

In Ebræo est. *וְיִשְׁתַּחֲוֶה*, id est, Non festinabit, quod non est alienum ab eo, quod Greci reddiderunt *δὲ μὴ κενταξωθῆσθαι*, id est, haud quaquam pudefiet. Qui enim festinat, trepidat, fluctuat, & anxius est, is certe hæsitat & nihil minus est quam certus ac securus. Qui uero credit, non hæsitat, sed certus est. Si certus est, pudefieri nequit, atque ideo anxius non est, nec trepidans nec festinans. Proinde utraq; fidelium sunt non festinare, & non pudefieri.

In eo quod non simpliciter dicit, Qui credit, sed Qui credit in ipsum. *ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ*, admonet nos fidem Christianorum esse, non simpliciter historicam, sed esse fiduciam quandam in Deum, solidam ac firmam, qua aliquid in illo speremus, deique illius nobis promissione polliceamur. Nam oportet tale aliquid esse in deo, quod credentis animus concipiat, credat, ac speret, cuius & certo futurus sit compos, ut nequeat pudefieri, atque ita & animo sit pacato ac tranquillo nihil minus quam trepidanti anxio & festinanti.

Iam ista non possunt simpliciter historicæ fidei adscribi. Alioqui & Diabolus credere quidem dicitur, at ex sua fide non est securus, sed anxius & contremiscens. Hinc Iacobus dicit. Et diabolus credit ac contremiscit.

Ego facile credo Turcarum tyrannum esse potentissimum, sed hæc fides animi trepidationem tam abest ut tollat, ut magis adaugeat. Quare? Quia nulla in illum sum præditus fiducia.

Et hoc est quod Erasimum mouit ut uerteret, omnis qui fidit illi, non pudefiet. Sic intelligenda sunt uerba Christi, Qui credit in me habet uitam æternam, id est, Qui fidit mihi, &c.

Haud pudefiet. Item. Non festinabit. Obseruanda sunt hic duo, quæ fidei dantur. 1. In eo quod Ebræa habent, non festinabit, commendatur efficacia & uirtus fidei, qua cor credentis ac fidentis pacatum ac securum reddit, ut iam non festinet, id est, non trepidet, non sit anxius nec hæsitabundus. Hæc est pax & quies conscientia. Proinde Christiani *μακροθύμως ἔχουσιν*, nulla in re anxij. Sciunt enim cui fidant. Hæc qui non experitur, sciat se fidei defectu laborare.

Trepidabat in mari Petrus ex metu contrarij uenti ac procellarum impetuose irruentium, quia imbecilli erat fiducia præditus, id quod & audiebat à Christo. Quod si firma fuisset fiducia, utique non trepidasset, nec anxius fuisset.

Ita & discipuli in nauis, si bona fiducia firmi fuissent erga Christum, utut dormientem, certe non trepidassent. Discamus ergo unde sit pax ac securitas conscientiarum nostrarum, & unde sit, quod subinde trepidamus.

Trepidabat totus Israel, territus relatione speculatorum, non trepidabant Iosue & Caleb. Idem erat periculi utrinque, & tamen illi trepidant isti non trepidant. Quare? Quia tantum fiducie non habebant illi erga deum, quantum isti.

Trepidabat Saul, quia parum habebat fiducia, atque ideo festinabat offerendo contra præceptum dei, non expectans aduentum Samuelis.

His exemplis uidemus quid faciat fiducia, & quid diffidentia.

Alterum

OBSER. II

OBSER. III

Matth. 14.

Matth. 8.

Deut. 1.

Num. 13. 14.

1. Sam. 16.

A Alterum est, in eo quod Græci legunt, non pudeſſet. Hic commendatur proprie bonitas, fides ac ueritas promittētis dei. Quod enim fidens deo non pudeſſet, nec credentis nec ipsius fidei uel qualitati uel meritis, sed bonitati ac ueritati dei est ad scribendum qui non ſinit uoto ſuo ſperantem in ſe fraudari. Alioquin ſi ipſa per ſe præſtaret hoc fides, præſtaret hoc etiam in rebus humanis inter homines. Non præſtat autē. Quare? Quia quibus inter homines fidetur, mendaces ſunt ac uani. Quod ergo hæc duo dantur fidei, diuerſimode dantur. Primum enim, quod credens ac fidens non feſtinat, animo cum ſit pacato ac tranquillo, efficit ipſa fides pro ſuo ingenio, quemadmodum animi anxietatem ac trepidationem efficit diffidentia & hæſitatio. Alterum uero, quod fidens non pudeſſet, hoc non efficit ſed aſſequitur & apprehendit fides ex bonitate ac ueritate dei, quemadmodum quod in rebus humanis qui homini fidit pudeſſet, nō ex fide eſt, ſed ex malicia et fallitate eius cui fidetur.

711

ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ. Qui fidit illi. In Ebraeo illud *עַל אֵתוֹ*, in ipſum, uel, illi, non habetur ſed ſimpliciter, *וַיֵּאמֶר*. Qui credit, ut poſſis intelligere ſubdendum, uel mihi, uel illi uerbo meo. Apoſtolus uero magis mentem quam ipſa uerba prophetiæ huius expendens, & ſimul exprimens declarat hic ſpiritus. S. loqui de fide in Chriſtum, in lapidem illum probatum, angularem ac precioſum. Nam de illo eſt prophetia hæc. Ecce ego, inquit, Dominus, ponā in Zyon lapidem fundatum, angularem, precioſum, qui credit, non feſtinabit. Hunc locum Apoſtolus & ſuprà in fine capitis 9. de Chriſto adduxit, & Apoſtolus Petrus illum de Chriſto citat. Ergo Chriſtus talis eſt, qui poſſit ſaluare credentes in ſe, ut pudeſſeri nequeant. Iam maledictus eſt qui fidit homini. Amplius itaq; quiddam in Chriſto eſt. Prædicatur ergo hic diuinitas Chriſti. Non enim eſt diſtinctio uel Iudæi uel Græci.

ſuprà 9.

1. Pet. 2.

Locus Eſaiæ, cui iſta declarandi gratia ſubiicit Apoſtolus, particulam uniuerſalē, omnis, non habet, ſed ſimpliciter indefinite dicit *וְכָל הַיִּשְׂרָאֵלִי*. Credens non feſtinabit. Apoſtolus uero & hic et in fine capitis ſuperioris uniuerſalem poſuit, *πᾶς ὁ πιστεύων* omnis qui credit, magis reſpicens mentem prophetæ quam ipſa uerba. Cum ergo uniuerſalis iſta ad inſtitutum faceret, de uocatione & ſalute Gentium, quam probandam ſuſceperat, ideo illam hac ſententia declarat, dicens. Non enim eſt diſtinctio uel Iudæi uel Græci. Ideo ille locus prophetæ, qui fidei dat ſalutem, non ſolum pertinet ad Iudæos ſed pariter & ad Græcos. Non enim dicit, Iudæus credens ſaluabitur, ſed indefinite, Qui crediderit, non feſtinabit, ſiue Iudæus ſit ſiue Græcus.

Sed quomodo non eſt diſtinctio Iudæi ac Græci, cum aperte hic idem Apoſtolus de Gentibus ſcribat, Eph. 2. quod alieni fuerint à republica Iſraelis & extranei à teſtamenti promiſſionis. Et ſuprà cap. 9. Iſraelitis adſcripſerit pleraque tanquam illis peculiariter conceſſa: Et deus ipſe populum Iſraelis à reliquis nationibus ſegragauerit populumq; peculiarem uocauerit. An hæc non manifeſtam conſtituunt Iudæorum ac Gentium diſtinctionem? Cur ergo hic, & quomodo dicit non eſſe diſtinctionem Iudæi ac Græci?

¹ Reſpondeo. Iſta temporaria fuere uſq; ad Chriſtum, ideo Eph. 2. Apoſtolus dicit, in tempore illo, & quondam tales fuiſtis, nunc autem non ita.

cap 9.

² Deinde quod ad præſentē locū attinet, facit eos æquales in cauſſa fidei, nō in temporaria illa œconomia Iſraelis. Sic ſuprà cap. 3. æquales eos fecit in eo, quod omnes et Iudæi et Gætes peccatores fuere, qđ etiā rationis uice illic ponit propter quā ſine diſcrimine Iudæis ac Gentibus cōpetat iuſtitia fidei.

Nam idem Dominus omniū) Probatio eſt eius quod dixit nullā eſſe diſtinctionē Iudæi & Græci, in cauſſa uidelicet ſalutis. Eſt autē hæc probatio omniū poteritiſſima, quā nō poterāt negare Iudæi. Quis em̄ neget deū eſſe omniū mortaliū dominū? Iam ſi omniū eſt domin⁹, nō eſt Iudæorū tantū, ſed et Gentiū. Ergo et Gentes domini ſunt. Quis igitur prohibebit, ne illi per fidē adducantur?

Hac ratione & ſuprà uſus eſt Apoſtolus cap. 3. idē cum magna confidentia interrogans. An Iudæorū deus tantū? An nō & Gentiū? Vtiq; & Gentiū. Quare?

A Quare? Quia unus est deus. Et hoc erat caput eius fidei, quā habebāt Iudaei, nēpe esse unum deū. Si unus deus et unus dominus, necesse est ut nō sit alius deus Iudaeorum & alius Gentium. Qui ergo negat dominum esse Gentium eundem qui est Iudeorum, uel constituat alium deum ac dominum Gentib⁹, uel faciat Gentes eius esse libertatis, ut nulli domino subsint, quod omnium est absurdissimum. Ergo necesse est unum esse Deum ac dominum et Iudaeorum ac Gentium, adeoq; nihil esse discriminis inter Iudaeos ac Gentes.

Hoc habet ingenium humanum prauum ac corruptum, ut perpetuo cupiat differentiam ac singularitatem, aequalitatem uero & communicationem odiat. Ea est illi mentis superbia. Hoc accidit & Iudaeis, unde & tantopere uocationē Gentium detestabantur. Discamus ergo reiectio singularitatis ac differentiae fastu, aequalitatem nostram cum reliquis mortalibus agnoscere, maxime qui aliquid in hoc mundo uidemur. Agnoscamus nihil esse discriminis inter diuitem ac pauperem, sapientem ac stultum, dominum ac seruum, doctum & idiotam, ut enim taceā quod ex eadem massa telluris sumus omnes, quod eodem aere uiuimus omnes, quod eisdem calamitatibus obnoxij sum⁹ omnes, eidemq; mortis legi ac necessitati subiecti, praeter haec omnia, sumus aequē peccatores omnes, opusq; habemus gloria gratiae dei, & in eandem salutis acquirendae rationem inclusi sumus, & quod omnium est maximum, eundem habemus deum, dominum, ac patrem. Haec facient.

1 Primum ad modestiae studium. Sic illo utitur Paulus Eph. 6. instruens dominos, ut minas seruīs remittant, eo quod eundē cum illis dominū habeāt in caelis apud quem non sit personarum acceptio.

2 Deinde inflammabit in nobis charitatē erga reliquos mortales omnes, ut omnīū cupiam⁹ salutē. Ita utitur ista equalitate Apostol⁹ 1. Tim. 2. uide locū.

Diues in omnes, qui inuocant ipsum.) Ad quid adiectū est hoc elogium diuināe bonitatis? Non frustra adiectum est. Ut enim uersutum est humanae rationis ingenium, poterant Iudaei, ad id, quod Apostolus unum dixit esse dominum omnīū tam Iudaeorū quā Graecorū, adeoq; nullā esse inter Iudeos ac Gentes in causa fidei ac salutis distinctionē, mox obijcere, ex eo non sequi, quod Gentes quoq; ipsis in causa salutis sint cōiungendae, cum et in hoc seculo qui rerū potiūtur uideātur in subditos nō eodē esse affectu, licet pariter omnes illorū subiecti sint dominio ac iurisdictioni, sed quosdā illis esse charos, quosdā abiectos, atq; ita & deū, licet domin⁹ sit omnīū, nō tamē ideo eodē esse beneuolētie affectu erga Gentes, quō erga Israelitas. Quia ergo ista cogitatio occurrere poterat illis, quib. nō est cognitū diuināe bonitatis ingenīū, quo fit, ut longe alius sit dominātis dei in subditos suos affectus, q̄ dominātis hominis, omnium cōmodissimē elogiū istud di. bonitatis adijcit, quo declarat qualis sit domin⁹, is, qui omnīū est dominus, nempe, diues in omnes qui inuocāt illū. Non solum diues in Iudeos, sed in omnes, etiā Gentes, si illū inuocauerint.

Diues.) Non simpliciter dicit bonus est in omnes, sed diues, qua dictione solē exprīmere immensum illum gratiae ac bonitatis dei thesaurum, & infinitā copiam, ut diuitem esse deum erga inuocantes se nihil sit aliud, quā abūdē & infinite bonū, misericordē clementē, propiciū, ac beneuolū, cuius diuitiae, facillime superent omnia illa, quibus gentes uidebātur à causa salutis exclusi & alieni. O si diuitias istas bonitatis dei erga suos agnosceremus, quis quēso aliqua in re anxius esset? Quis illi sese non toto pectore committeret?

DIVES IN OMNES.

Tanta est uis & tam in exhausta profunditas huius sententiae, ut expendi satis nequeat. Probandum erat Apostolo, non pudefieri eos qui fidunt deo. Et eo prolabitur, ut animum nostrum in abyssum, immensae bonitatis dei, unica hac diuitiarū dictione ducat, qua inexhausta coelestium bonorū profusione quandā, ut ita dicā, exprimit. Non simpliciter, diues est inquit, sed in omnes. Diuitem esse exigit liberalitatē & profusionē. Diues fons non qui tantū multū aquae habet, sed & qui largiter profundit. Non est igitur quod ad necessaria

x 2 tantum,

OBSER.

tantum, siue præsentis siue futuræ uitæ, beneuolentiâ dei alligemus, cum diues sit. Diuitiæ aut non ostentantur in necessarijs tantum, sed in largissimâ & copiosissimâ rerum omnium abundantia & profusione. Sed expendamus istas diuitias bonitatis dei, quibus in rebus & quomodo declarentur. Sunt enim certe quædam notæ, in quibus deprehenditur gloria diuitiarum dei.

1 Si cogitauerimus quæ & qualia det. Non uulgaria & terrena temporaria tantum, sed & cælestia & æterna. Eph. 1.

2 Quantum det. Non necessaria tantum sed etiam abundantia, siue terrena respicias siue cælestia.

3 Quomodo det. Facile non ægrè, hilariter non cum molestia, libenter & cum gaudio. Qui auarus est, non diligit hilarem datorem filium. Deus autem diligit talem. Ergo. Præterea & cito dat.

4 Quibus det. Non dicis, benemeritis potentibus, sapientibus, magnis, sed inuocantibus. longe aliter quàm nostri diuites, qui diuites sunt ac profusi in sua desideria, & in suos siue liberos siue adulatorem, in inuocatores non ita. Deus uero in eos à quibus inuocatur, quicumque illi sint, diues est ac profusus. Oportet ergo ditissimus sit in benefaciendo. Hæc puto cōsideranda esse in expendendis d. largitatis diuitijs. Diues enim dici non potest in aliquos, qui uilia tantum dat, qui modica dat, qui ægrè dat, qui tantum benemeritis et domesticis dat.

II.

Qui inuocant illum.) Quare non dicit, qui credunt in illum? Quid est, quod inuocatione inducit? Fides est occultus quidam cordis affectus, confessio uero oris, & inuocatio, quasi quidam sunt fructus fidei apertiores, adeoque magis ad diuini nominis gloriam facientes. Cum ergo inuocatio nominis dei usque adeo faciat ad gloriam nominis dei, ut in illam collocatus sit uerus dei cultus Psal. 50. uisum est Apostolo illam ponere duabus rationibus.

1 Ut ostendat eos qui uocationi Gentium resistebant simul diuinæ gloriæ, ac uero dei cultui resistere, quod sanè alienissimum esse debet ab illis qui ueri dei cultores uideri uolunt, id quod faciebant Israelitæ cæci & obstinati. Iam uocatio Gentium ad fidem Christi in hunc finem tendebat, ut qui antea fuerant adoratores, inuocatores, cultores idolorum ad ignominiam nominis dei, conuersi per fidem ad uerum deum, efficerentur adoratores, cultores & inuocatores dei ad ignominiam & confusionem idolorum ac demonum, & ad d. nominis gloriam.

2 Deinde, ut clanculum suggillet Iudæorum superstitionem, qua cultum dei legalibus caerimonijs, non solum tempore Apostoli sed & prophetarum pertinacissime ac deplorate addixerunt. Recte ergo inuocationis meminit, illic dat diuitias bonitatis dei.

Quisquis enim inuocauerit nomen domini, saluus erit.) Ex Iohel cap. 2. confirmat quod dixit deum esse diuitem in omnes qui se inuocant. Habet autem ea sententia duo. Vnum, quod inuocatores dei accepti sint illi, bonitateque illius fruatur. 2 Alterum, quod hoc pertineat ad omnes inuocatores, quicumque illi sint siue Iudæi siue Græci. Hoc postremum erat Iudæis aduersum & huius gratia, ad confirmandam uniuersalem quam posuit, locum hunc Prophetæ inducit, cuius uis est in nota uniuersali.

Iohel 12.

Habet autem locus Prophetæ ad hunc modum. Et erit, omnis qui inuocauerit nomen domini, seruabitur. Quia in more Zyon & Ierusalē erit ereptio sicut promissit dominus. Est autem manifestum, quod prophetia ista pertineat

ad nouum testamentum, unde & Act. 2. adducitur ab Apostolo Petro.

Iam si Iudæus obiecerit ex eo quod subditur, Quia in monte Zyon et Hierusalem erit ereptio, locum hunc non pertinere ad Gentes, sed ad Iudæos, & istam salutem propriam esse Israelitarum, eo quod nominatim ponatur Zyon & Hierusalem, obijciemus nos quod mox sequitur, Et in residuis, quos dominus aduocabit, rogabimusque qui sint illi residui, quos dominus predicatur hic uocaturus.

Certe Prophetæ satis ostendit salutem hanc noui testamenti pertinere

ad inuocatores nominis dei omnes, deinde inter illos non solum recen-

sandos esse Israelitas, sed & reliquos populos. Et tertio, deum uocaturum ad hanc

A hanc salutem reliquos populos, quæ uerba satis aperte prædicunt uocationem Gentium futuram in nouissimis, hoc est, noui testamenti, diebus.

Nomen Domini.) Quod est illud nomen Domini, quod inuocatum saluat? Nomen Domini est laus dei. Quicquid de deo prædicatur. Prædicatur autem quod sit bonus, misericors, propitius et clemens, iustus ac uerax omnipotens et saluator. Nominis huius cognitio necessaria est ad inuocandum deum. Hinc illud sperabunt in te, qui nouerunt nomen tuum. Et. Turris fortissima nomen Domini, confugit ad eam iustus ac saluabitur.

saluus erit.) In Ebraeo est *יְהוָה*. Eripietur. Admonemur ergo hic saluari in uocatores dei, esse eripi, nimirum ex perditione. Itaque inuocatio nominis dei pertinet ad eos qui sunt in tentationibus & afflictionibus, & non ad eos, qui in delictis uiuunt. Ut enim satiari est esurientium, exultari ac consolari lugentium, curari ac sanari ægrotantium, uiuificari mortuorum, beari miserorum, ita certe seruari ac eripi periclitantium & afflictorum est. Est ergo inuocatio ista eorum qui affliguntur ac periclitantur. Vide hac de re Psalm. 50. Inuoca me, inquit, in die tribulationis, & eripiam te. Nequeunt ergo inuocatores nominis dei esse qui extra afflictiones in delictis agunt, & cum hominibus non affliguntur. Neque illi, qui suis meritis seipsos saluare nituntur.

Pro cautione notandum est & hoc, quod non semper uerum est, quod propheta dicit, omnis qui inuocauerit nomen Domini saluus erit. Sunt enim quidam scripturæ loci, qui & impios clamare dicunt uel certe clamaturos, ad Dominum & tamen salutem nec assequi nec assequuturos. Ut Psalm. 18. Clamauerunt, & nemo exaudiuit eos, ad dominum nec eripuit eos. Esa. 1. cum extenderitis manus uestras auertit oculos, &c. Et Prou. 1. Tunc inuocabunt me & non exaudiam. Et Prou. 21. Qui auertit aures suas a clamore pauperum, clamabit & ipse, & non exaudietur. Ergo quidam sunt, qui non saluantur etiam si inuocent. 2 Et rursus tempus quoddam est, in quo non exaudiuntur clamantes. Ideo. 55. Esa. legimus. Querite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum prope est, derelinquat impius uiam suam, &c.

Adiungendum est & hoc. Coniungitur hic salus confessioni & inuocationi, ac fidei, idque ei fidei quæ est, ut audiemus, ex auditu prædicationis Evangelicæ. Si ergo saluantur confitentes & inuocantes, quid fiet de infantibus nostris, quibus nondum datum est ut confiteantur et inuocent nomen Domini, quando nec tempus fidei, per ætatem attigerunt? Nemo sit hic anxius. De adultis loquitur scriptura, ubi de fide, confessione et inuocatione loquitur, quæ res, etiam si infantibus non applicantur, salutem tamen illis non adimunt, qui relinquendi sunt in ordine electionis ac prædestinationis, imò in ipso quoque fœdere dei, quod factum est cum credentibus & credentium liberis, cuius uirtute & baptizantur, & à peccatis per sanguinem Christi abluuntur.

Quamquam, quod attinet inuocationem dei, aliquo pacto & infantes inuocatores dei esse possunt. Aliquo pacto inquam. Si enim coruorum pullos inuocantes se exaudit, quomodo non et credentium infantes? Pulli coruorum inuocant Dominum, quid dubitare de infantibus? Pullos coruorum inuocantes exaudit dominus, & liberos credentium uel non intelliget, uel non exaudiet? An maior apud illum est ratio coruorum quam mortalium, credentium maxime? Absit.

Quomodo igitur inuocabunt eum, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei, de quo non audierunt? Quomodo uero audiet absque prædicatore? Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? Sicut scriptum est, quam speciosi pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bonam.

Ista si seorsum considerentur, nihil uidentur aliud habere quam commendationem Evangelicæ prædicationis, quæ per certos gradus hominem eo ducat, ut saluetur, quæ sanè commendatio omnium est maxima. Verum si respiciamus ad propositum Apostoli, quod est declarare uocationem gentium, & reiectionem Iudeorum, docebunt Evangelij prædicationem necessario gentibus esse pro-

ponendam, quandoquidem liqueat ex scriptis prophetarum per fidem et inuocationem nominis dei non solum Iudæos sed & Græcos esse saluandos, ad fidem autem & inuocationem necessariam esse prædicationem Euangelij, et quia Iudæi istam prædicationem repudiabant, necessario sequi ex cecationē cecidisse super Israël.

Utitur autem tot percontaciunculis propterea quod manifestum erat id
ita necessario habere.

ita necessario habere.
 1 Quomodo igitur inuocabunt eum, &c.) Quasi dicat. Cum itaq; nequeant Gentes
 excludi ab inuocatione adeoq; & salute, quomodo poterunt excludi à fide?
 Et cum Iudæi fidem Christi repudient, quomodo inuocabunt illum? Nequit
 enim fieri, ut quis inuocet eum cui nihil fidei. Proin necesse est, ut inuocatur
 rius credat in eum, quem sit inuocaturus Iudæi non crediderūt. Ergo neq; in-
 uocant. Gentes inuocaturæ sunt. Ergo necesse est, ut ad fidem ueniant.

2 Quomodo autē credēt in eum, de quo nō audierūt? Si ergo necessaria est fides, ad hoc, ut inuoces, sequitur necessariū esse ut audias quoq; . Quomodo enim credēt in eum inquit de quo nō audierūt? Est enim necessariū ut mens credituri & inuocaturi habeat aliquid, unde ad fidendū & inuocandū moueatur. Multatē refert, quid sentias & mente cōcēperis de eo, cui debeas fidere. Proinde necessarium est, ut aliquid tale de illo audias quod huc faciat. Itaque Gentibus necessarium est ad hoc ut credant & credentes inuocent, ut audiant etiā de deo. Et quoniā Iudaei audire nolunt, sequitur illos ad fidem uenire nō posse.

3 Quomodo uero audient absq; prædicante? Ex præmissis sequitur & hoc. Si necesse est audire crediturum, utiq; necesse est habere prædicatorem. Quomodo enim audiet quisquã de deo, quod de illo nõ prædicatur? De Cæsare nequeo audire quàm sit clemens, nisi sit qui hoc de illo prædicet. De deo, quomodo audiam? Ergo necessarium erat, ut gentibus prædicaretur de deo, quod audirent, audientes crederent, credentes inuocarent.

4 Quomodo prædicabunt nisi missi fuerint? Quæ est ista missionis necessitas? An
nō potest de deo loqui, nisi qui sit ad hoc missus? Causa ipsa proprius est at-
tendenda. Apostolus loquitur de prædicatione Euangelij, tanquam de singu-
lari quodam preconio pacis. Iam ut pax nuncietur ac prædicetur necessariū
est, ut certi mittantur legati, qui illam annuncient, ac dei prædicent clemen-
tiam. Non potest hoc esse quorumvis. Ita necesse est. Vt certi legati mittan-
tur qui Euangelium pacis mundo adferant. Quis enim pacē dei prædicabit,
non missus à deo, cum pacem Cæsaris prædicare nemo poterit nisi missus à
Cæsare? Recte ergo colligit Apostolus, ad prædicationem hanc pacis neces-
sario requiri singularem missionē. Atq; ita pulchre declarat, legationē hanc
Apostolicam, quæ Euangelium pacis prædicat mundo, esse ex deo, propterea
quod uisum sit Deo saluare Gentes per inuocationē, ad quam necesse requi-
ratur fides, ad fidem auditus, ad auditū prædicationē, ad prædicationē missio-

5 Sicut scriptum est, quam speciosi pedes annunciantium pacem, annunciantium bonam?) Missio-
nem hanc divinitus olim esse destinatam ac prædictam, declarat ex proph-
ta Esaia. cap. 52. inducitq; prophetam iam tum admirantem in spiritu iucun-
ditatem illam missionis ac legationis Apostolicæ, ut simul innuat, quàm lon-
gissime Iudæos istos incredulos esse à mente & spiritu prophetarum, ea repu-
diantes quæ illi tot retro seculis olim futura viderunt & adorant.

Sequitur autem Apostolus Ebræa hoc loco, & non Septuaginta, quos
miror uertisse *πάρεμι* ως ὡρα ὑπὸ τῶν ὁρίων, ως πόδες δὲ ἀγγελομένων ἀνελώντες εἰς τὴν οὐρανόν.
Vide Hieronymum.

DESER. I. Quomodo inuocabunt.) Locus hic probe notandus est, in eo quod ad inuocationem nominis dei fidem necessario requiri docet. Intelligimus ergo fidem & inuocationem sese mutuo ita complecti, ut neutra possit sine altera consistere. Tam enim verum est, non posse deum non inuocari ab ijs, qui illi fidunt, quàm non posse inuocari, nisi adsit fides. Vtrunq; enim in est naturæ mortaliũ, tam ut inuocent eum, cui fidunt, quàm ut inuocare nesciãt eum cui non

A non fidunt. Vt enim non nisi illum inuocamus, cui fidimus, ita credentes ac fideles nequimus non inuocare, hoc est, auxiliū petere ab illis, quibus fidimur. Naturaliter ita comparati sumus, ut esurientes cibū petamus, sitientes potū, captiui libertatē, anxij consolationē, ægrotantes sanitatē, mortij propinquitatē, cōdemnationis iræq; dei metu pressi, gratiā ac reconciliationē. Iam si hoc nobis naturaliter inest, à quo petemus nisi ab eo cui fidimus? quādoquidem eos inuocare nequimus quibus non fidimus.

Hinc duo contra aduersarios prædicationis Euangelicę colliguntur.

1. Non esse inuocandum eum in quem non est credendū. Quare? Quia ubi fides Christiana locū non habet, ibi locū quoque non habet inuocatio. fiducia uero Christiana gignēs inuocationē Dei in creaturis locū non habet, sed in solo deo. Ergo solus deus inuocandus est. Quid ergo faciūt, qui sanctos inuocāt?

2. Necessario inuocandum esse eum, in quem est credendū necessario. Non enim hoc solum exigitur, ut creaturas non inuocemus, nec illis fidamus, sed ut deum inuocemus qui hoc petit à nobis Psal. 50. Inuoca me in die tribulationis &c. Quemadmodum enim in cultum dei cadit fides & inuocatio, cultus uero in præceptum ita & fides & inuocatio dei in præceptum cadunt, ut iam non solū peccent aduersarij sanctos inuocantes, sed & per hoc quod deū non inuocant, atq; ideo uoluntati illius repugnant.

3. Adde illis tertium. Nempe inuocatores sanctorum uel omnino fidere sanctis, deo non fidere quoniam sanctos inuocant, deum non inuocant, uel plus fidere sanctis quā deo. Nam negari non potest quod hic dicit Apostolus. Quomodo inuocabūt eum, in quē non credunt? Inuocāt sanctos, Ergo credunt in sanctos. Deum non inuocant, uel non ut sanctos, igitur uel nulla sunt in deū uel certe lōge minore q̄ in sanctos fiducia. Prorsus enim ex cordis fiducia pia & fidelis nascitur inuocatio.

Notandum est & hoc contra superstitionem operis operati ut loquuntur.

B De Missa sua tradunt Pontificij, quod impetret salutem à deo ex opere operato, sine fide. Hoc est, etiam si Missator sit homo malus, nulla præditus erga deum fiducia. Rogo hic quid facit Missator? Inuocat deum certē uerbis, quicquid corde faciat. Et quid aliud creditum est de Missantibus, q̄ quod offerāt, inuocēt et orēt pro populo? Iam hic audimus inuocationē eam, de qua dictum est, quod salutem impetret, fieri non posse sine fide. Quid ergo est impium illud cōmentū operis operati? Nihil ergo minus sunt Missatores isti, & operatores, quā inuocatores ad salutem. Inuocant quidem, sed uel sanctos, quibus fidunt, uel si deum inuocant, inuocant illū non respectu bonitatis ipsius, ex uera cordis fiducia in gratiā illius et misericordiā, sed respectu meritorum, uel suorum uel sanctorum, uel operis operati, atq; ita non sunt inuocatores nominis dei. Inuocare enim nomen dei, est inuocare bonitatem et misericordiam dei. Hoc est, deum ea fiducia inuocare, quod sit Clemens & propicius, bonus & uerax omnibus inuocantibus se & saluator omnium sperantium in se.

Quomodo autē credent in eum de quo non audierunt? De auditu Euangelij externe per uocem humanam in aures mortalium prædicati, loqui Apostolum ipsa illius uerba satis declarant. Primum in eo quod non meminit instinctus alicuius occulti ac reuelationis internæ, sed prædicationis externæ, dicens. Quomodo audient sine prædicante? Non dicit, sine reuelate. Deinde et in eo, quod missionem ponit, cum dicit, Quomodo prædicabūt nisi mittantur. Tertio & in eo quod scripturā inducit, quæ dicit, Quam speciosi pedes Euangelizantium, notans legationē Apostolicā. Quarto, quod et alium Prophetę locum adfert qui dicit, Domine, quis credet auditui nostro? Item. Nunquid non audierūt? Nam in omnem terram exiuit sonus eorum. Quis est ille auditus de quo non dicit. Quis credet auditui tuo, sed nostro quē Iudæi audierūt quidem, ex sono prædicationis Euangelicę, et tamen fide non acceperūt sed respuerūt, nisi externus ille prædicati uerbis internū auditum cordis ista certē concernere non possunt. Proinde quæ hic Apostolus ponit, de auditu uerbi Dei, ad exter-

num pertinent, id quod à plerisque hodie negatur. Quid ergo hic notabimus?

n Ad fidem cordis necessariū esse auditū uerbi dei, qui est ex prædicatione Euangelij. Quare? Quia necessariū est, ut in cognitionē eius ducamur, cui sit fidentū. Hoc aut, quod de deo credendū est, unde ad fiduciam & inuocationē nominis illi? permoueamur, tale nō est quod mentib. nostris naturaliter sit inditū, non est situm in naturalib. notionib. rationis nostrę uel motibus, sed plane absconditū à sæculo. Iam quod extra hominis cognitionem est, si credi debeat & apprehendi, necesse habet, ut aliunde adferatur, prædicetur, ac publicetur. Et hoc norūt Turcæ, norūt Papistæ, norūt omnes aduersarij ueritatis. Nam eius gratia prohibet auditū uerbi & Euangelij, de Christo, qđ sciūt publicas prædicationes pro qualitate sua, qualitatē generare fidei. Et hoc uocāt hodie pestē concionū nostrarū, quod qui nos audiūt, statim cordib. immutentur, & ad ea quę audiūt animis afficiantur. Nō excludim⁹ aut hīc sed maxime requirimus operationē spiritus S. Notum est exemplum Purpurissæ Act. 16.

OBJECTIONES.

n An nequeat fides sine externo auditu Euangelij, diuinitus dari et acquiri, per reuelationē. Respōdeo. Eadē opera roges, an nequeat homo uiuere sine aeris respiratione, sine cibo & potu & quę huiusmodi sunt. Cum deo sint omnia possibilia. Ecquis hoc negat? At in eo ordine quē de⁹ instituit pro sua sapientia, nō est disputandū, an deus nō possit aliter quā instituit, sed id quod instituit cum gratiarū actione, ne tentemus dominū, amplexandū. Illi uisum est, ut per stultitiam prædicationis saluos faciat credentes. Isti prædicationi cooperatur suo spiritu. Ideo & Apostoli dicuntur ministri spiritus.

i Potuisset Cornelius per angelum instrui, sed seruandus erat ordo dei, & uocandus Petrus.

2 Potuisset Christus Paulum instruere, sed Ananias adhibebatur.

3 Is qui cor Lyddæ Purpurissæ aperiebat, poterat etiam citra operam Pauli mentem illius in cognitionem Euangelij adeoq; et in fidem ducere, sed ad hoc uolebat uti sermone Pauli.

4 Spiritus qui dicebat ad Philippum, Iunge te currui, poterat Eunuchum de Christo docere, et ad fidem prouehere, uerum uolebat hoc fieri per ministerium prædicationis Euangelicæ. Cum ista & talia uideamus, quid opus est rogare, an aliter fieri nequeat?

ii Obijcitur et hoc, quod nō semper sit fides ex auditu. Nam non omnes credunt statim qui audiunt. Hinc colligunt, fidem non esse ex auditu.

Scimus, & Paulus ipse, & ante Paulum propheta, conqueritur, dicens, domine, quis credet auditui nostro? Atq; ideo non dicit, Quomodo non credent in illum, de quo audierunt? Sed Quomodo credent in illum de quo non audierunt? Quo satis innuit, non quidem ubiq; ex auditu esse fidem, interea tamen fidem esse non posse sine auditu.

Similes Fructus esse non potest, sine præuia plantatione. Et tamen sapissime fit, ut labor plantandi frustretur nō accedente incremento. Et Math. 13. Christus ipse pulcherrima parabola cōparans predicationē Euangelij, sationi, satis declarat ex auditu Euāgelij, esse fructus Euāgelij, & tamē uerbū dei prædicatū, nō ubiq; fructus suos adferre. Quemadmodū itaq; nō sequitur, semē quod su præuiā cecidit, fructū non attulit, ergo, ex satione nō est fructus, ita nō sequitur, multi audientes ad fidem non cōuertuntur, ergo ex auditu non est fides.

ii Notandum est etiam hoc loco contra aduersarios nostros, quantum referat, quid populo prædicetur, si quidem fides ex auditu est, & plurimum refert, quæ sit Christianorum fides. Qui merita sanctorum prædicant, quid aliud faciunt, quā quod homines in fidem sanctorum inducunt? Qui Mahometum prædicant, quid aliud efficiunt, quā ut in Mahometum credatur? Qui mendacia prædicant, decipiunt mortales per spiritum erroris ut credant mendacio. Igitur si quando peccatis nostris merentibus iudicio Dei in errorem ducendi sumus, mittuntur qui mendacia prædicent, ut credant

A ut credant mendacio, qui non crediderunt ueritati. 2. Theff. 2. Ita hodie nemo admiretur, quare in Papatu tanta sit habita fides sanctis, cum omnes fere suggestus nihil sonarint aliud, quam uirtutes, miracula, merita & prærogatiuas sanctorum, ex quorum omnium auditu quid aliud sequi potuit, quam fiducia in sanctos: Creditum est esse purgatorium, creditum Missas ualere pro liberatione animarum, creditum Pontificem Romanum esse caput Ecclesiæ, habere potestatem in omnia, cælum, terram, inferos, diplomata illius efficacia esse ad introitum regni cœlorum. Quare? Quia talis auditus obiectus est auribus Ecclesiæ. Hæc prædicata sunt constanter Christianis.

Quomodo audient sine predicante.) Videmus hic quod sit illud ministerium in Ecclesia, quod ad fidem cultumque dei & inuocationem nominis dei adeoque & ad salutem seruiat. Non dicit, Quomodo audient sine missante uel sine boan-
te in Ecclesia, cui summopere student Papistæ, audientes & ipsi in Ecclesia, sed quæ nec intelligant, nec ad fidem faciant. Ergo non satis est audire in Ecclesia, sed exigitur ut sit prædicans. Sine prædicante inquit. Sic 1. Cor. 1. Per stultitiam prædicationis uult saluos facere credentes.

Quomodo prædicabunt nisi mittantur.) Notandum hic, quod non simpliciter uerbo loquendi, sed magis prædicandi, utitur, quod proprie pertinet ad Euangelium. De prædicandi uerbo uide in cõmentarijs nostris super Matheum cap. 9.

Nisi mittantur.) Hic anxie quaritur à quibusdā, quis nos certos faciat de missione prædicantis. Ex missione uolūt estimare ueritatē prædicationis, hoc est, ex re occulta rem manifestā. Quin potius per cõtrariū missum agnosce ex ueritate prædicationis, ut certo scias eum qui Euangelium prædicat esse missum. Quare? Quia nemo potest Euangelium prædicare nō missus. Quomodo enim prædicabūt, inquit, nisi mittantur? Prædicat quisque? Ergo missus est. Similis est sermo. Quomodo docebūt, nisi didicerint? Quis me certū faciet an didicerit quisquā & ubi? Ita scilicet cognoscā. Docet? Ergo antea didicit. In Iohāne
B legimus, Nemo potest accipere quicquā nisi sit ei datū ē supernis. Et Apostolus alibi dicit, Quid habes quod nō acceperis? Habet quisquā? Ergo accepit. Pone margaritū aliquod esse, quod nemo habeat præter Cæsarem, et cui Cæsar illud dare uoluerit. Quod si quisquā ad te uenerit apportās tibi margaritū illud Cæsareū, nūquid anxie disputares de eo an sit à Cæsare missus, an illud à Cæsare acceperit, cum scires neminē tibi posse hoc adferre margaritum nisi primum illud acceperit à Cæsare? Proinde cum omnino ita habeat in prædicatione Euangelij, arbitror non posse certius missionem Euangelizantiū cognosci, quam si margaritum illud cœleste attulerint.

Interea tamen non laudauerim, si qui sine uocatione isti se muneri uelint ingerere. Vel si qui uocati etiam sine fide & cordis affectu prædicent.

Quam speciosi pedes.) Versus iste propheticus, quo prædicatio cõmendatur Euangelij, omnium est suauissim⁹ pariter ac ditissim⁹. Nos quedā obiter attingem⁹.

Quam speciosi pedes.) Cur non dicit, quam speciosa sunt ora, sed, quam speciosi pedes? Respicit propheta ad missionē et legationē Apostolorū, qui diuinitus ad hoc mittendi erant, ut Euangelium annuntiarent uniuerso orbi, atque ideo, adde signandum illorum cursum ac circuitum, pedum meminīt.

Quam speciosi pedes.) Pedes. Diceret saltem, quam speciosi muli, asini, equi, doryphori, galeri card. quam speciosa pallia, quam speciosæ sellæ cathedrales. Vel, Quam speciosus ornatus missantium, aut tale quid aliud. Quid est, quod pedes tantopere admiratur? An non quasi digito ipsam humilitatem legationis Apostolicæ designauit?

2 Sed quæ est ista speciositas pedum. Apostolorum? Quid uidit propheta in pedibus Apostolorū, & Euangelizantiū, quod tantā habeat uenustatē, ut dignam putauerit, quam tanto extolleret præconio, tantaque cum admiratione prædicaret? Quomodo ornatī fuerunt pedes Apostolorū? An quomodo Rom. Pontificū, purpura, auro, & gemmis, ad excipiendū fastu Persico oscula Cæsarū, Regū, Principū, &c. Non puto, neque enim propheta istū admira-

tus fuisset ornatu, quem in quouis tyranno reperire licet. Oportet ergo aliam esse pedum istorum uenustatem. Quae illarum Anunciantium inquit pacem, annunciantium bona. Est ergo ornatus istorum pedum, quae propheta in spiritu praevideat, admiratur & commendat, annuntiatio pacis, bonorumque coelestium, quae uenustate si Pontifices Romani, Cardinales, Episcopi, amplecterentur magis quam purpuram & aurum, declararent se legatos esse Christi & nuncios pacis magis quam mundanos principes. Notandum etiam hic est, quibus sint isti pedes speciosi. Mundo certe sordent. Vide Math. 10. Excutite pulverem de pedibus uestris.

3 Annunciantium bona.) Notanda periphrasis Evangelij. Euangelizantium officium est proprium & peculiare, annunciare pacem, annunciare bona. Notatur enim qualitas noui istius uerbi, distinguiturque a uerbo & officio legis, quae iram et condemnationem praedicat. Euangelium uero praedicat pacem & uitam, ut Euangelista non sit mandare, terrere, conscientias mortalium quasi quodam tonitruo ac fulmine perterrefacere & anxias reddere.

4 Notandum est & hoc, quod simpliciter ponit pacem, & bona, nec addit de qua pace, de quibus bonis loquatur, cum tamen absque dubio loquatur de coelesti pace, bonisque spiritualibus ac coelestibus, remissione scilicet peccatorum, reconciliatione cum deo, adoptione in filios, salute, uita ac gloria aeterna, quae nobis omnia per Euangelium Christi credentibus, adferuntur. Recte. Nam omnino non est pax uera quae digna sit pacis nomine, alia quam quae cum deo est in conscientijs credentium, nec sunt uera bona, praeter ea quae Christus nobis attulit, ut merito illa simpliciter bona uocentur. Quemadmodum enim Christus ideo simpliciter Saluator dicitur sine ullo epitheto, quod licet mundus plures putet se habere Saluatores, ipse tamen unus est qui uere saluat, ita & pax Christi sola uera pax est, & bona per Christum accepta sola uera sunt bona, ut ut mundus pacem aliam & alia bona sectetur.

S E Q U I T U R.

Cap. 5. At non omnes obedierunt Euangelio. Esaias enim dicit. Domine quis credidit sermonibus nostris?

Propositum est Apostolo rationem reddere de Iudaeorum reiectione & uocatione Gentium. Ostendit per gradationem causam salutis ita habere, & ita a domino ordinatam esse, ut necessaria sit Evangelij praedicatio. Hanc itaque cum repudiarent Iudaei, merito a regno dei eiciebantur, idque suo ipsorum uicio. Huc faciunt ista uerba. At non omnes obediunt Euangelio. Non dicit, at non omnes uocantur ad Euangelium, sed non omnes obediunt. Vocabantur enim & Iudaei & Gentes. Iudaei uero sua pertinacia uocationi reluctabantur.

OBSER. Notandum est autem, quod dicit. At non omnes obediunt Euangelio, pro eo, at non omnes credunt Euangelio, ut ex subiecto prophetae loco liquet. Ergo credere Euangelio, est obedientia quaedam. Sic supra cap. 1. meminit obedientiae fidei. Et hoc ipso capite dicit Iudaeos noluisse subijci iustitiae dei, quae per fidem est in Christum. Sunt ergo credentes Euangelio etiam hoc pacto iusti, quod deo obediunt. Quid enim iustius quam obedire deo, & quid iniustius, quam illi nolle obedire? Et increduli damnantur pertinaciae & inobedientiae, quibus Apostolus Petrus horrendum quid minatur, dicens, Quis finis eorum qui non credunt Euangelio? Quod autem credere Euangelio obedire sit Deo, uel ex eo patet, quod Christus Ioh. 6. dicit. Haec est uoluntas patris, ut qui credit in filium non pereat, &c. Et Math. 3. 17. Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Et 1. Ioh. 3. Hoc est mandatum eius, ut credamus in nomen filii eius, & diligamus fratres.

1. Pet. 4.

Ioh. 6.

Matth. 3. 17.

1. Ioh. 3.

11.

Esa. 55.

Euangelio.) Notanda simul est immensa dei bonitas ac beneuolentia, quod praecipit nobis credere in filium, cum id nobis, non ipsi prosit. Merito sane inobedientes reputantur, qui tantae dignationi repugnant, merito pereunt ut immorigeri, qui suae ipsorum saluti reluctantur. Qua in re obediunt Deo, qui hic nolunt.

Esaias enim dicit.) Locus hic sumptus est ex cap. 55. eo uidelicet, quod omnium clarissime de Christo uaticinatur. Inducit autem cum Apostolus, ad hoc,

A hoc, ut doceat fidem hanc in Christum non esse omnium, istamque Iudaeorum incredulitatem taxatam esse etiam ab ipso propheta, qua perpetuo laboraverint Israelitae, ægerrime sermonibus prophetarum credentes, proinde nihil esse mirum, si etiamnum sint increduli.

Hunc locum prophetae & Ioh. Euang. cap. 12. usurpat, ostendens Iudaeorum incredulitatem ita prædictam esse. Vtique enim adeo non crediderunt in Christum Iudaei, ut illum reiectum, & percussum condemnatumque à deo, virorumque omnium novissimum reputauerint, quod & ipsum propheta prædixit.

Est autem ista prophetae interrogatio, quis credidit auditui nostro. Et brachiū Domini cui reuelatū est, nō ita accipienda, quasi omnino dicat neminē crediturū Euangelio, ex Iudæis, sed ita ut intelligamus prædictā esse raritatē illā credentiū inter Iudæos, respectu reliquorū incredulorū. Et Paulus hoc loco nō aliter utitur. Non enim dicit, at nemo obedit Euangelio, sed nō omnes obediunt Euangelio. Et hoc sensu adducit istum prophetae locum.

Notandum illis est hoc loco qui Euangelio ministrant haud mirum uideri debere si non omnes sermonibus ipsorum obediunt, sed satis esse, si uel alii, qui pauci credant, cum idem & prophetis usuuenerit & Apostolis. Sermonebus Euangelicis non credent, nisi quibus brachiū Domini reuelatur. Cum ergo doctrina publice prædicantium non inuenit publicam omnium fidem, quid aliud restat, quam ut ab illis, qui non credunt irrideantur & explodantur, quod & ipsum contigit prophetis, Christo & Apostolis.

Ergo fides ex auditu est, auditus autem per uerbum dei.

Hæc est conclusio gradationis præmissæ. Nam hoc agit Apostolus ut doceat Iudæos incredulos excæcatos esse idque liquere in eo, quod ex prædicatione Euangelij ad fidem nō cōuertuntur, cum fides nō sit aliunde, quā ex auditu uerbi dei. Ut si uelis probare sterilitatem & maliciā agri cuiusdā, colligas adhuc hunc modū, fecunditas agri est, ex cultu & satione. Hic ager autem cultus est et seminatus, idque bono semine, & tamē nullū attulit fructū. Ergo malignus est & sterilis. Fecunditas mulieris est ex cōgressu uiri. Hæc mulier uiro congressa nihil cōcepit. Ergo infœcunda est. Tale est etiā, quod Christus Ioh. 8. Iudæis incredulis dicit. Qui ex deo est, uerba dei audit, uos non auditis ergo ex deo nō estis. Ita hodie liquido in ista Euangelij prædicatione probatur, qui sint ex deo, qui non, quod sanè in cerimonijs deprehendi non potest.

AVDITVS PER VERBUM DEI.

Notandum hic, quid prædicari debeat in ecclesia, nempe uerbum dei, & quæ sit uera Christianorum fides, uidelicet ea, quæ ex auditu uerbi dei est. Ostendāt nobis aduersarij uerbum dei, ex cuius auditu sit fides in sanctos & inuocatio sanctorum.

Sed dico, Non audierunt? Atqui in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum uerba illorum.

Quemadmodum argumentum sterilitatis in agro & maledictionis, non in eo tantum est, si nihil adferat fructus, sed, si accepta satione nihil adferat fructus (Potest enim sperari adhuc de agro nondum seminato, quod allaturus sit fructum, si seminetur, id quod non potest, si post sationem manserit infœcundus) ita & argumentum excæcationis Iudaeorum, non solum in eo erat, quod Euangelio nō credebant, sed quod auditui illius non credebāt. Excusari poterāt, si nō audissent, ut & Christus dicebat, si nō uenissem & loquutus illis essem, peccatū nō haberēt, nunc autem excusationem nullā habēt. Cum ergo incredulitatem illorum notasset Apostolus, ad hoc, ut declararet illorū excæcationem, necessarium erat & hoc docere quod ad eos perueniret auditus Euangelij. Dicit ergo. Sed dico. An non audierunt? Quasi dicat. Possunt ne Iudæi dicere quod de Euangelio nihil audierint? Et quæ est alia natio, quæ hoc minus prætexere possit, cum in ipsorum gremio orta sit ista Euangelij prædicatio

prædicatio & quæ cum Christo acta sunt, acta sint in ipso Iudæa loco celeberrimo, nempe Hierosolymis. Videtur mihi Apostolus non solum hoc agere, ut dicat Iudæos audisse, sed quod omnium potissimum illis ante omnes innotuerit ista prædicatio, ut planè sint inexcusabiles. Et ad hoc uidetur usurpatus Psalmi locus. Atqui in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba illorum, quasi dicat. Eo usque hodie progressa est Euangelij prædicatio, ut nulla sit orbis natio, quæ uere dicere possit, nihil ad se huius peruenisse, & quomodo Iudæi hoc dicere possent cum ex Zion et Hierusalē egressum sit uerbum Domini.

Tale est, ac si uelis declarare obstinationem eorum Germanorum, qui prædicationi Euangelij reluctantur hodie, dicasque. An non audierunt isti Germani? Atqui iam in ipsam Galliam, Italiam, Angliam, Hispaniam quoque, peruenit sonus huius prædicationis, & quomodo ad istos Germanos non peruenisset cum orta sit hæc Euangelij restauratio in ipsa Germania?

Ex hoc Apostoli loco, quidam moti sunt ad hoc, ut Psalm. 19. initium non de cœlis, sole, die ac nocte, sed allegorice de Apostolis et prædicatione Euangelij exposuerint, cum tamen ueteres fateantur prophetam de istis elementis loqui, ut Chrys. & Ambr. In quas autem angustias seipsos conijciant, qui hic allegorias comminiscuntur in Hieronymo uidere est, qui allegorice exponens illud, nox nocti indicat scientiam, dicit, Nox Iudas indicat scientiam noctibus Iudæis. Vbi ubi dixit, Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenere eum. Egregia profecto expositio. Bona scientia & bonus doctor scilicet, quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenere eum. Ista scientia ad proditorem faciebat, & quantum in isto doctore erat, magis ad extinctionem scientiæ Christi quam ad ueram scientiam. Apparet ista haud esse à Hieronymo scripta. Quomodo autem Apostolus uersiculum hunc per allusionem proposito suo accommodarit, uidere est in commentariis nostris super Psalmos.

In sensu Psalmiste, primum notandum est hoc quod in Psalmo hoc 19. de eo canit quomodo cœli, dies, nox, et sol, cum uoce careant et uerbis, ita tamen prædicet gloriā dei, ut sonus ipsorum penetret uniuersum orbem. Sic Paulus Rom. 1. dicit inuisibilem dei potētiam & æternā sapiētiam declarari per uisibilia illa opera.

Deinde norandum est, quo animo prius expendant ea, quæ quia mortalibus omnibus exposita sunt uilipenduntur, ut sunt, cœlum, dies, nox, Sol. Videmus hic expressum ingenium piorum.

Quod attinet ad allusionem hanc Apostoli, notandus est abundantissimus scripturarum usus, quo Apostolus non sine scripturarum exercitio potens fuit. Nam omnino hoc genus usurpandi scripturas declarat maximam familiaritatem scripturæ, qua fit, ut ubique per similitudinis beneficiū occurrat in causa pietatis scripturæ loci, ad quos alludatur. Hæc in re miror copiam & facultatem Bernhardi qui hoc habet, ut prope omnia scripturæ uerbis exprimat, licet id sæpenumero quod ad sensum spiritus attinet satis impertinenter faciat.

Quod uero attinet ad rem ipsam quam scribit Apostolus, utpote, quod iam tum Euangelij prædicatio innotuerit uniuerso orbi, quemadmodum & Coloss. 1. scribit quod iam fructificauerit in omni terra, commendat immensam uirtutem dei, qua per ignobiles & indoctos homines, repugnante mundo ac principe mundi satana, ueritatem Euangelij publicauit in uniuerso mundo. Qui hoc perpendit quomodo anxius erit de prouehenda Euangelij ueritate?

Notandum simul, quam non inani ratione allusione ista utatur Apostolus sed ad causam quam agit omnium appositissima. Dauid in eo Psalmo inducit gloriam dei per cœlos, diem ac noctem, ubique terrarum prædicari ac celebrari. Vnde sane Iudæi notare debebant, gloriæ dei amplitudinē maiorem esse quam quæ debeat tantum in Iudæa contineri, ideoque olim omnino futurum esse, ut cognitio et gloria nominis dei occupet uniuersam terram, cuius imago & typus quotidie illis ob oculos uersabatur. Deinde, cum cœlum, dies ac nox & Sol, uocem non habentia, prædicet quotidie etiam inter gentes ubique terrarum gloriā & maiestatem dei, an non absurdissimum sit nolle illam de prædicari per ora mortalium. Communicatio

A tio illa lucis coelestis, quæ penetrat totum orbem, mox initio mundi significauit communem futuram nominis dei cognitionem & inuocationem. Hoc si obseruassent Iudei, fuissent Paulo mitiores erga uocationem Gentium. Huius eos Apostolus pulchre per istam allusionem admonet.

SEQUITUR.

Sed dico. Nunquid non cognouit Israel? Rogauerat supra, Nunquid non audierunt? ostenderatq; Iudæos omnium maxime audiuisset, cum sonus Euangelicæ prædicationis iam tum totum perualisset orbem. Hoc autem probare uoluit Iudæos prorsus esse excæcatos. Iam ex abundanti probat, non solum audisse Iudæos prædicationem Euangelij, sed & ea de quibus iam disputat, & quibus Iudæi potissimum offendeantur, esse ipsis nota uidelicet, quod ad fidem uocandæ essent Gentes, et ipsi reiiciendi propter incredulitatem. Et hoc probat duobus testibus quibus Iudæi non audebant, resistere mortuis, licet uiuos tractarint pessime. Moysen et Esaiam ista clare prædicantes inducit. Iam cum lectio Moysi et prophetarum esset Iudæis familiarissima, recte conuincit eos istorum non esse ignorantes, adeoq; scienter & prudenter uelle perire gratiaq; dei pro suo more resistere. Quod ergo dicit, Nunquid non cognouit Israel? Idem est ac si dicat. Nunquid Israel, tantum audiuit Euangelij prædicationem, & non etiam quæ iam contingunt in uocatione Gentium suisq; reiectione cognouit? Cognouit plane. Nam non possunt prætexere ignorantiam Moysi & prophetarum. At illi hæc omnia luculenter prædixerunt. Sciunt ergo & scienter ueritati repugnant.

Notandum hic est in Iudæis ingenium obstinatorum. Tanta est obstinationis malicia, ut etiam cognitæ ueritati repugnet. Habent semper obstinati, OBSER. quod prætexant, (licet sciant quid in re ueritas sit) ne ueritati obediant. Absq; dubio uerum est quod hic Paulus scribit de Iudæis. Nam omnino ista nouerunt, a prophetis esse prædicta. Interea tamen ut ingenium obstinatorum est peruersum, perpetuo repperunt, quæ obijcerent, ne ista in se compleri fateantur, quibus sane & sibi & alijs oculos præstringebant.

B Quid nos hodie aliud uidemus ab illis fieri, qui ueritati repugnant? An non possumus dicere cum Apostolo: Nunquid non cognouerunt uerum esse quod illis obijcimus, & quod docemus? Vtique nouerunt. Nam easdem nobiscum scripturas habent, quibus quæ docemus traduntur. Verum more Iudæorum semper habent quod obijciant. Vt exempli gratia. Docemus doctrinam esse demoniorum, præcipere, ut à cibis abstinenceatur quos deus creauit, et matrimonium prohibere cuiuspiam mortalium. Paulus hoc scripsit. Non possunt diffiteri. Quomodo se tuentur? Dicunt Apostolum loqui de hereticis, Tacianis & Manicheis, non de Ecclesia Romana. Ita et Iudæi faciebant absq; dubio. Perpetuo rimas inueniebant quibus in speciem elaberent. Ad hunc modum et isti, cum idem faciunt, quod Paulus futurum prædixit, putant tamen hac se translatione pulchre sententiam Apostoli elusisse. Hoc scilicet ingenium est obstinatorum. Sed audiamus testes.

Primus Moyses dicit. Ego ad æmulationem prouocabo uos per gentem quæ non est gens, per gentem stultam iritabo uos.

Primus Moyses. Quomodo uocat Moysen primum? Respectu alterius testis, quem subiungitur. Non enim hic loquitur de dignitate Moysi, quæ inter prophetas primas tenet.

Locus hic citatur ex Deuteronomio cap. 32. Ibi Moyses populo Israeli futuræ Deut. 32. prædicit per obstinationem merita mala, deumq; ad iracundiam prouocatum inducit ita loquentem. Abscondam faciem meam ab eis, & considerabo nouissima eorum. Generatio enim peruersa est & infideles filij. Ipsi me prouocarunt in eo qui non est deus, & iritauerunt in uanitatibus suis, & ego prouocabo eos in eo qui non est populus, & in gente stulta iritabo eos.

Prouocatio ad zelum & iram, quam Iudæis minatur hic Moyses facta est uocatione Gentium ad fidem Christi, & regnum dei, ut sint populus dei. Hac uo-

A. 21. C. 22.

catione ita irritati sunt Iudaei, ut Apostolos etiam hoc nomine plurimum sint persequuti. Nota est historia in Actis cap. 21. ubi Paulum accusarunt Iudaei, quod Gentiles & in circumcisos induxerit in templum. Et cap. 22. cum audissent ipsius apologiam, usque ad haec uerba. Vade quoniam ego in nationes mittam te leuauit uocem dicentes. Tolle de terra huiusmodi hominem. Non enim fas est tui uiuere. Hanc iritationem cum uiderent completi in uocatione Gentium ab ipso Mose praedictam, ita fuerunt obstinati, ut iritiores adhuc sint aduersus Euangelicam ueritatem reddituri.

Habet autem hoc Mosis testimonium duo. Vnum ita constitutum esse a deo, ut Gentes suo tempore uocarentur ad regnum dei, fierentque populus dei. Quod autem de Gentibus sit dictum, satis ostendunt ipsa uerba, quibus Gentes uocat populum non populum & populum stultum. Alterum istam iritationem Iudaeorum esse meritam plagam, et iustissimam talionem, ex ira dei immisam. Haec uoluit prouocandi et irritandi uerba. Quomodo uero Iudaei hanc plagam promeruerint, Moses docet in priore testimonii sui parte, cum dicit. Ipsi me prouocauerunt in eo qui non est deus, & in uanitatibus suis me irritauerunt. Haec Apostolus non usurpauit. Nam satis habebat, quod posterior pars testimonii huius, quam citat euidenter docet Gentes ad regnum fuisse & populum dei uocandas.

Nec locum habet, si Iudaeus quisquam uolens hic effugere, dicat. Hoc testimonium Mosis ad propositum non facit. Nam meminit falsorum deorum & idololatriae. Nos uero tempore isto, quo Christus uester uenit, ab hoc peccato immunes eramus. Respondemus. Esaias 65. dicit deus. Ecce ego reddam in sinu uestro iniquitates uestras et iniquitates patrum uestrorum. Vide locum. Non solum dicit, peccata uestra, sed et patrum uestrorum. Addimus probari non posse, quod non coluerint non deum, cum reuera deum colere non potuerunt cuius filium reiecerunt. Sed esto, non coluerint tum non deos, nihilominus manet firmum, ita praedictum esse a Mose, ut Gentes ad populum dei uocarentur aliquando. Doceant nos, quando hoc sit factum nisi per praedicationem Euangelii. An quia non est factum mox sub captiuitate Babylonica & Assyriaca, ideo nunquam fieri debuit? Quis praescripsit deo rerum gerendarum tempora et momenta?

OBSER.

Duo sunt nobis hoc loco notanda qui ex Gentibus sumus. 1. Primum, quod Gentes uocantur non populus, uidelicet dei. Hac de re uide Eph. 2. Alterum, quod uocantur, populus stultus. Quare stultus? Quia cognitione dei priuatus. Sumus ergo nunc populus dei, & populus sapiens & intelligens. Sed uidentur, ut tales nos praestemus.

ALTERVM TESTIMONIUM.

Esaias autem audet ac dicit. Inuentus sum his, qui me non querebant conspicius factus sum his qui de me non interrogabant. Aduersus Israel autem dicit. Toto die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem.

Hoc testimonium est ex capite 65. Esaias, quo omnium apertissime praedictum est, quod deus ita constituerit, ut Gentes uocarentur, & Iudaei propter suam incredulitatem & inobedientiam reijcerentur.

ἀποτολμα. Annotat Erasmus ideo non dici simpliciter *τολμα*, sed *ἀποτολμα*, quod Esaias fiduciam sumpserit ex Mose ut hoc maiore fiducia praedixerit ista futura, quod ante se eadem Moses quoque praedixerit. Significat enim *ἀποτολμα* sumpta ex alio fiducia aliquid audere, quod ex seipso forsitan non esset ausus. Et hoc uoluit Erasmus exprimere in uersione, per id quod *ἀποτολμα* reddidit, post hunc audet. Quod si quis indecorum putauerit hoc sentire de propheta, quod ex Mose sumpserit fiduciam quae futura erant praedicandi, is poterit illud *ἀποτολμα* exponere per, iterum audet, ut *ἐξ* sit idem quod nobis praepositio re, & iterum. Nam ut Graecis *ἀποτίθημι* non solum depono significat, sed & repono, & *ἀποτρέχω* tam recutro, quam aufugio significat ita & *ἀποτολμα* tam potest iterum audere, quam aliunde audere significare. Et hoc sensu respiciendum est ad eum locum quem supra citauit ex capite 65. Prophetarum.

A Prophetæ in quo certe magna fiducia de incredulitate Israelis uaticinatus est propheta, ut & illic ausus de rebus periculosis loqui, et hic iterum sumpta fiducia idem fecisse dici possit.

Dat aut Apostolus prophetæ audaciā ac fiduciā in hac prophetiā, propterea quod tam manifeste & aperte de ijs rebus, quæ ludæis habebant odio fissima, prophetare uoluerit, id quod absq; dubio illi non fuit citra periculū.

Sequitur autem Apostolus hoc loco nec Ebræa, nec septuaginta perfecte, sed pro sua libertate licet uerba referat septuaginta interpretum, ordinem tamen illorū non seruat nec omnia refert. Nam in Ebræo ita legimus. *לֹא שָׁמַעְתִּי בְּמִצְוֹתָי לֵאמֹר בְּקִשְׁתִּי אֶת־יְהוָה אֲמַרְתִּי הִנְנִי הִנְנִי אֵל גִּי לִּי אֶת־קוֹרָא בְּשֵׁמִי דַּר שְׁתִּי יְרִי בִל חַיִּים אֵל עַם כּוֹרָר.* Hoc est. Quæsitus sum ijs qui non rogant, inuentus sum ijs qui nō quæserunt me. Dixi. Ecce ego ecce ego, ad gentē non uocantem in nomine meo. Extendi autem manus meas tota die ad populum declinantem, &c. Quod Septuaginta ita reddiderunt. *Εμφάνης ἐγενήθη τοῖς ἐμὲ μὴ ἠτῶσιν, ἐυρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. Εἶπα ἴδε εἰμι τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἐκάλεισάν με τὸ ὄνομα. Ἐξέπετακα τὰς χεῖρας μὲ ὅλῳ τῷ ἡμίρᾳ πρὸς λαὸν ἀπεθουῶντα ἐγὼ οὐκ ἐλάλῃ.* Hoc est. Conspicius factus sum ijs, qui me non querunt, inuentus sum ijs qui de me non interrogant. Dixi. Ecce ego, ad gentem qui nomen meum nō inuocarunt. Extendi manus meas tota die ad populum incredulum & contradicentem. Videmus itaq; quā libere Apostolus citet dicta prophetarū, quāq; non sit addictus uerbis, duntaxat sensui nihil decedat.

Esaias audet.) Videmus hic ita perpetuo mundum ueritati aduersari ut etiā olim, idq; in populo dei, & prophetis quoq; periculum fuerit prædicare ueritatem. Quid mirū si idem usuuenerit hodie? Ergo audendū est ueritatis prædicatori, & nullus est locus hic delicatis ac pusillanimis.

Inuentus sum his.) Obserua hic quomodo habeant, qui de cultu dei securi sunt nec se errare putant. Datur hic gentibus quod Deum non quæserint, & de deo nihil interrogauerint, cum tamē tanta sedulitate deos sint uenerati, ut nihil minus insumpserint in cultum dei quā ipsi ludæi. Interea tamen nullam curam de uero deo habuerunt. Quare? Quia putarunt se omnino deum uere colere. Tale quid experti sumus et nos in Papatu. Nihil ergo adscribitur meritis nostris, sed misericordiæ dei est quod ad ueritatē assumpti sumus, de qua neq; patres nostri primū, neq; nos iam postremū quicquā percontati sumus.

In uerbis prophete, ibi, dixi, ecce ego, ecce ego.) Hic est typus uocationis ad fidem. Dixit deus, quando filium & Apostolos suos misit. Dixit, ecce ego, quando prædicari se fecit deum & patrem gentium, in filio suo seseq; omnibus obuiā saluatorem exhibuit. Hoc enim uult illud ecce ego, quod nihil aliud exprimit, quā oblatam & paratam dei ad saluandum beneuolentiā. Sic legis Esa. 58. Tunc inuocabis & Dominus exaudiet te, clamabis & dicet, ecce ego quia misericors sum Dominus deus tuus.

Toto die expandi manus meas.) Hic duo notanda sunt. 1 Vnum quæ fuerit Israelis perpetua pertinacia, qua nunquam sustinuit deo credere & obedire. Ideo hic uocatur populus incredulus & contradictor. Viderint hodie qui hoc Israelis ingenium referunt. 2 Alterum, quæ sit patientia diuinæ lenitatis, quā tam diu manus extendit ad populum auersum & immorigerum, primum in Mose, deinde in prophetis, tertio in Christo, postremo in Apostolis. Extensio manū typus est desiderij paterni, quo uocatur & expectatur filius auersus & immorigerus. Contemptus huius patientiæ dei quid adferat, uide supra capite secundo.

CAPVT XI.

MITIGAT Apostolus hoc capite causam quā agit, alioqui subacerbam. Mitigat autem illam primum per id quod docet Israel a Deo non esse prorsus reiectum: deinde ex casu Israelis salutem adeptas esse Gentes: tertio Iudæos in fine ad regnum Christi conuertendos: quarto ramos esse sanctos propter radicem sanctam, quibus, y 2 to, posse

to, posse Iudæos facile inferi in nativam suam oliuam & sexto, deum non po-
nere donorum & uocationis suæ. Huiusmodi sunt inspersa pleraque in hoc
caput, ad hoc, ne Iudæos prorsus deploratos reddat ac deiciat, sed magis ad
agnoscendam gratiæ Dei necessitatem excitet.

Dico igitur. Num repulit Deus populum suum?

Ex eo quod de reiectione & excacatione Israelis, & uocatione Gentium
disputabat, ac utramque scripturis probabat, maxime ex eo, quod in fine supe-
rioris capituli ex capite 65. Esaie quærimoniæ dei aduersus populum suum
Israellem induxerat, dicentis. Toto die expandi manus meas ad populū non
credentem & cōtradicentem, uidebatur tantūdem uelle astruere ac si Deus
populum suum in uniuersum repulisset, ut iam nemo Israelitarum spem ha-
bere salutis debeat, ob hoc ipsum quod Israelita sit, atque ita declararit Deus
se se prorsus immutatū esse contra populū suum, poenitentiaque ductum, quos
olim magna gratia peculiare sibi delegerat iam prorsus abiēcisse. Hanc su-
spicionem uidit Apostolus Iudæis orituram ex ista sua disputatione, ideoque
ipse illam amoliendam proponit.

Quod ergo dicit. Num repulit deus populum suum, & non, num repu-
lit Deus Israellem, ostendit se id declarare, Deum adhuc eo esse animo ac be-
nevolentia proposita erga Israellem quo erat, cum eos in populum eligeret.
Nam idem est ac si diceret, Num mutata sententiā deus odire cepit, quos o-
lim dilexit, abicere, quos olim elegit, pro alienis habere, quos olim in popu-
lum sibi peculiare assumpsit? Num nulla amplius spes est Israeli populo dei
potiundæ diuinæ benevolentia?

R E S P O N D E T.

Abst.) Primum ut rem absurdam deo non competentem, & planè horren-
dam, quam nec ipse ferre queat prorsus pernegat, dicens, Abst.

D E I N D E.

Nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham, tribus Benjamin.

Probat suo exemplo, deum non abiēcisse populum suum. Quasi dicat. Si
abiēcisset populum suum, id est, quem uis Israelitam, abiēcisset & me, ita ut
nec mihi spes esset salutis reliqua. Nam & ego Israelita sum. Non autem ab-
iēcit me, sed assumpsit in suam gratiam. Ergo non abiēcit populum suum.

Colligit autem ex suo exemplo, ut illud. Non repulit deus populū suum,
conclusio sit, quam uoluit probare. Et illud. Nam & ego Israelita sum, decla-
ratio sit maioris, quæ est, Si repulit deus populum suum, & me repulit. Hic
subiungendum. Nam & ego Israelita sum, &c. Et minor, quam non ponit, sit.
Non autem repulit me. Hinc concluditur. Ergo non repulit deus populum
suum. Syllogismus hic est à consequentibus, ubi per destructionem conse-
quentis, destruitur antecedens.

Minore non ponit expresse, sed ita arguit, ut necesse sit eam præsumere. Si
det subinde modestia, & id ponit expresse, quod plus habebat cōsolationis,
ut est, quod & se dicit esse Israelitā. Potuisset dicere. Nam & ego ille, qui tan-
tum gratia diuinitus accepi, per quæ Christus tam præclara perficit, doctor
ille Gentium, &c. Sed, ut dixi, modestia studēs, nihil horum hoc loco ponit.

Iudicū 20.21.

Tribus Benjamin.) Nam ista tribus usque adeo iram dei in se prouocauerat tem-
poribus Iudicū, ut prope fuerit in uniuersum ex Israele deleta, ut admoneat
uel in hac tribu conspicuū esse non abicere deum integrum populum cum
tribum illam ob tam enormia facinora prorsus abicere non iustinuerit, sed
aliquas illius reliquias, seruarit: ex quibus ipse tanquā semine quodā sit ori?

Non repulit deus populum suum, quem ante cognouerat.

Alterum argumentum est sumptum ab immutabilitate electionis ac præ-
destinationis diuinæ. Nam illud πρὸς τοὺς ἑβραίους quemadmodum & supra cap. 8. non
simpliciter de præscientia dei, qua omnia antequam fiant, nouit, intelligen-
dum est, sed de electione præstinatione & approbatione. Notum est, uerbum
sciendi

A sciendi & latinis aliquando idem esse, atque approbandi & statuendi. Vnde populum scire, & populi scita dicimus.

Non dicit ergo Apostolus. Non repulit deus populum suum, qui circumcissus est, de carne Abraham est, &c. sed quem cognouit & approbavit, ut gratiae dei firmitatem fundet non in iis, quibus alioqui plus fidebatur iudeis, sed in electionis ac praedestinationis diuinae immutabilitate, de qua egit supra cap. 8. Quasi dicat. Quod deus hunc sibi populum delegit, non fecit inconsulto, & imprudenter, ut postea mutata sententia necesse sit abjicere quos semel elegerat. Certo sibi elegit et praedestinauit immutabiliter, ideoque fieri nequit ut omnis Israel abijciatur.

An nescitis, de Elia quid dicat scriptura? Quomodo scilicet interpellat deum aduersus Israel dicens, Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua subruerunt, & ego relictus sum solus, & insidiantur uitae meae. Sed quid dicit ei diuinum responsum? Reliqui mihi ipsi septem millia uirorum, qui non inflexerunt genu imaginis Baal. Sic igitur, & in hoc tempore, reliqua quaedam secundum electionem gratiae factae sunt.

Hoc tertium argumentum est, ductum ex ratione similitudinis, per exemplum eorum quae tempore Eliae prophetae usuuenerunt Israeli. Atque hoc est quod in applicatione dicit, Sic igitur et in hoc tempore. Leguntur autem ista 1. Reg. 19. quae quia aperta erant & nota deinde isti causae similia, interrogat dicens. An nescitis de Elia quid dicat scriptura? Quasi dicat, cum sit tam manifeste expressum, & huic causae conforme. Argumentum hoc a simili & exemplo, in rebus humanis non semper firmum est, propter inconstantiam & inaequalitatem ingeniorum rerumque periturarum ac mutabilium, in deo uero omnium est firmissimum, qui sibi simillimus semper est & constantissimus, ut recte colligat, ita fecit cum Israele tempore Eliae, igitur idem sperandum & hoc tempore. Non abiicit tum omnem Israelem licet esset corruptissimus is populus & pertinacissimus, sed seruauit sibi per gratiam electionis aliquas reliquias, ergo nec hoc tempore licet pessime habentem, non tamen in uniuersum abiicit populum suum, sed seruauit sibi reliquias aliquas, quas saluet.

Adducit autem hunc quoque locum Apostolus libere, nec iuxta Ebraeam nec Septuaginta uerbis adductus.

Domine prophetas tuos occiderunt.) Sapienter tamen interea, ubi mitigat acerbitatem causae, simul immiscet eos locos, qui conuincunt Israelitas auitae impietatis, quam et Christus illis opprobrat aliquoties. Eliam prophetam inducit, interpellantem aduersus Israel, accusantemque illum pertinacissimae impietatis ut pote, quod altaria dei subruerint, hoc est, cultum dei proiecerint, et prophetas occiderint, occiderintque tanto furore ut cupuerint omnes, ad unum usque deletos, id quod nota habebat tam consummatam impietatis ut uerbum dei nullo pacto ferre potuerint. Occisionem prophetarum obijcit illis & Christus. Math. 23. Hierusalem Hierusalem inquit qui occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties uolui congregare filios tuos sicut Gallina congregat pullos suos, sed noluisti. Ergo occisio prophetarum sapiebat eam impietatem, qua resistebatur gratiae dei. Horum admonet Israelitas hic Apostolus, ut agnoscant nihil esse mirum si & ipsi ad morem maiorum suorum in nouo testamento aduersarii esse gratiae dei, et occisores Christi & Christianorum deprehendantur, nec putent se meliores esse maioribus suis et indignos, qui ad modicas usque reliquias renjciantur.

Reliqui mihi ipsi septem millia.) Hic legit cum Ebraeis reliqui, רשאים, non cum Graecis ὡς πολλοί, sed relinques. Deinde de suo addit ἐμὴν τὴν mihi ipsi, quod nec in Ebraeo est nec in Graeco. Vetus translatio latina legit, relinquam mihi, respiciens ad futuram uisitationem & castigationem populi, quam erat Dominus immissurus per Reges Syriae & Israel, Asahel & Iehu, & prophetam Heliseum Apostolo uero commodius erat ad propositum cum Hebraeo legere

reliqui, quam uel relinques uel relinqua, ut intelligamus Deum loqui de reli-
quijs electis iam olim, nō eligendis in futuro, electis iam & gratia seruatis ne
adorarent Baal, non eligendis demum & conseruandis à gladio tantum, pro
pterea quod non adorauerint Baal, quasi ideo fuerint eligendi, quod mundi
essent ab idololatria, & nō magis ideo mundi fuerint ab idololatria quod
per gratiam electionis seruati essent diuinitus, ne cultu Baal polluerentur.

(septem millia.) Pleriq; hoc pro numero incerto sumūt, iuxta morem scriptu-
ræ. ut illud. Septies in die laudem dixi tibi.

Reliqua quæ ad historiæ declarationem pertinent, non huius sunt loci.

(Sic igitur in hoc tempore.) Adaptatio est. Hoc ipsum docet quod iam de reli-
quijs per gratiā electionis seruatis diximus. Et pulchrè admonet, etiam eos,
qui seruati tum sunt, dignos fuisse qui perirent, nisi per gratiam fuissent ser-
uati, atque id sentiendum & de ijs qui tempore noui testamenti seruati sunt,
& hodie quoque seruantur.

OBSER. I.

(Num repulit deus pop.) Notandum hoc loco, quid sit respondendum aduersa-
rijs ueritatis, qui mendacia sua prætextu Ecclesiæ tueri conantur. Vbi doce-
mus Ecclesiam Christianorum refertam esse iam aliquandiu innumeris erro-
ribus, & inexcusabili idololatria, illi mox regerūt, cum sit Ecclesia deo acce-
ptissima, an illam reliquerit & abiecerit? Videmus hic quid sit illis respon-
dendum. Dicamus & nos, absit. Nam & nos de Ecclesia Christi sumus, & nō
abiecit deus populum suum, quem elegit, & reliquit sibi deus aliquot millia,
qui Antichristū non adorarūt. Etiam si maxima pars pereat, nō tamen sequit̃
Ecclesiā Christi abiectā esse, quæ in electis tantū est sponsa et corpus Christi.

OBSER. II.

(Et remansi ego solus.) Videmus hic exemplū eorum, qui & hodie putant ne-
minem superesse piorum, nisi se solos. Hic dicūt. Nihil uidemus quod decla-
ret fructū aliquem esse ex hoc Euangelio. Omnes sunt corrupti, nemo emen-
datur. Et certe in tam corrupto sæculo nō est mirū si quis feruentior in hanc
tentationē inciderit, cum id usuuenisse uideamus tam eximio propheta. Ve-
rum ut ille errabat, ita & isti. Vir sanctus quia nullos uidebat palā pios, ideo
putabat neminē piorū nisi se superesse, quasi nō sint, qui nobis non sunt con-
spicui, & sequatur, non uideo, ergo nō sunt. Potest deus in medio impiorū
suos cōseruare quos ad uitā elegit. Nouit dominus, inquit Paulus, qui sint sui.

OBSER. III.

Omnia genua quæ non sunt incuruata, & omne os quod nō est illum o-
sculatum. Vide hic ritus colendorum idolorum. Incuruatio genuum, & o-
sculatio idoli ritus sunt colendorum idolorum.

Quod si per gratiam, iam non ex operibus. Alioquin gratia iam nō est
gratia. Sin ex operib. iam nō ex gratia. Alioquin opus iam nō est opus.

Ista per parenthesin obiter notat & inserit contra perpetuā illam Iudæo-
rum fiduciam, quam collocant in opera, ex quibus se coram Deo iustos ac
saluos reddi putant. Egīt autem hac de re suprā capite 3. 4. & 9. Hic per oc-
casionem sumptam ex oraculo diuini responsi, quo dictum est à Deo, reliqui
mihi ipsū septem millia uiroꝝ, admonet iterum salutem mortaliū constare
ex gratia, quia ex libera dei electione, quam electionem notat in uerbo relin-
quendi. Et hinc per Enthymema rhetoricū colligit ex pugnantibus uel scri-
pturam errare, Deumq; mentiri, uel Iudæos errare salutem querendo ex me-
ritis operum. At scriptura indicat salutem constare per electionē dei, adeoq;
ex gratia, inde sic argumentatur. Quod si per gratiam, iam non ex operibus,
hoc est, ex meritis operum. Quare? Alioquin, inquit, gratia iam non permit-
titur esse gratia, atq; ita sequeretur, salutem non esse ex gratia. Proinde, si ex
gratia est, ut gratia sit gratia, necesse est excludi opera. Rursus, si, ut Iudæi uo-
lunt, salus est ex operibus, iam nō est ex gratia. Quare? Quia iam opus nō est
opus, hoc est, nō habet rationē & meritū operis. Nam operi debetur merces,
si rectū sit. Vbi uerò mercedē non habet, ibi certe uel nō est rectum, uel nō ha-
betur pro recto, id quod fit ubi gratiæ deputatur, si quid datur. Robur enthy-
mematis

A mematis huius est in ratione & natura pugnantium. Pugnant enim ista ex gratia esse, & ex debito ac merito esse, ita ut alterum excludatur ab altero.

Quid ergo dicunt ad ista meritorum doctores? Negabunt salutem esse ex gratia? Non puto. Nam ne Iudaei quidem id negant. Quid ergo? Facient id quod & Iudaei fecerunt. Dicent ex gratia simul & ex operibus. Coniungent ista pugnantia, contra mentem Apostoli & naturam utrorumque. Quemadmodum faciunt contra doctrinam iustificationis, quam Apostolus fidei tantum, & ueteres quoque soli fidei dederunt. Hic non negant fidem iustificare, nam hoc esset aperte contra scripturas, negant autem solam iustificare, & contendunt necessarium esse ut accedant opera, tam illic non intelligentes fidem fideique naturam quam hic gratiam.

Quid igitur? Quod quaerit Israel, hoc non est assequutus, sed electio consecuta est. Reliqui uero excacati sunt, quemadmodum scriptum est, Dedit eis deus spiritum cōpunctionis, oculos, ut non uideant, aures, ut non audiant usque in hodiernum diem. Et Dauid dicit. Vertatur mensa illorum in laqueum & in captionem, & in offendiculū, & in retaliationē ipsius. Obte nebrentur oculi eorum, ut non uideant, & tergum illorum semper incurua.

Ista habet declarationē eius quod dicit, non repulsum esse à deo omnē populum Israelis, uel si mauis consequentiā ex tribus illis argumentis quibus usus est contra suspicionē prorsus abiecti populi dei. Sequitur enim ex illis, primū electos quosdam saluari ex Israele, deinde reliquā esse multitudinē excacatam.

Quid igitur? Quasi dicat. Quid ex praemissis colligemus? Si uera sunt ista quae adducimus ex historia Eliae, quid sentiendum erit de Israele etiam hoc tempore? Hoc scilicet.

B Quod quaerit Israel, hoc non assequutus est.) Quasi dicat. Quoniam placuit deo electos saluare per gratiam nullo operū respectu, fit, ut Israel hodie non assequatur quod quaerit (supra reddidit causam capite 9.) assequatur autem electio, id est electi, hoc est, non saluantur qui per opera ac merita operum salutem quaerūt, saluantur uero per gratiam Dei, qui ad hoc sunt diuinitus electi.

NOTANDVM.

Quod quaerit.) Iam secundo dat Israeli zelum ac studium iustitiae ac salutis, sed frustraneum. Vnde, quod & supra annotauimus cap. 9. uidemus qua ratione nostri iustitiarum hodie salutem per Christum apprehendere nequeant.

Electio autem consecuta est.) Notum quidē est electionē hic poni pro electis, ut plerumque & hereditatē pro heredibus. Interea tamen iste loquendi modus hic non est praeter rationem. Nam sic cauetur, ne contra doctrinam gratiae salus detur quidem electis, sed simul operibus, hoc est, ut dicere nequeant hostes gratiae, concedimus non nisi electos apprehendere salutem, uerum ut salutem apprehendant opus habent meritis operum. Commodum ergo dicit Electio apprehendit, & non, electi apprehenderunt. Nam ita non solum ponitur qui apprehenderint, sed per quid apprehenderint.

Reliqui uero excacati sunt.) Quoniam ea pars Israelis quae reprobata erat, & maior, et incredibili infania Euangelio cum magno infirmorum offendiculo doctrinae salutis, quam non assequebatur, reluctabatur, necessitas exigebat, ut haec subiungeret de impijs ac reprobis. Dicit ergo, Reliqui excacati sunt. Quid reliqui? Non electi. Positis primū electis, reprobos simpliciter uocat reliquos, cum potuisset dicere, reprobi uero, uel reprobatio uero, sed maluit mitior esse, & hoc tantū exprimere, quod apertū erat, & re ipsa cōspiciebatur. Erat autem apertū, incredulos Iudaeos esse excacatos, propterea quod apertā ueritatis lucem uidere non poterant, reiectos esse non adeo erat manifestū cuius.

Sicut scriptum est.) Quamuis res ipsa excacationē reproborū, comprobabat suo tamē more ad declinandā inuidiā ostendit istā excacationē huius populi accusari diuinitus ex scripturis, tanquā inueteratā & incurabilē, imo pra-

dici quoque ex scripturis simul hanc cecitatem cum ingenti plaga ire dei, future in hunc populum, quæ tum partim erat in effectu, partim mox erat ad futura.

Dedit eis deus spiritum compunctionis.) Spiritus compunctionis idem est atque spiritus compungens, mordens, ac dissicans. Est enim Ebraismus. Ut supra electio gratiæ posita est pro electione gratuita. Sumitur autem hic spiritus pro animo. Ut spiritus compungens sit idem atque animus compungens, qui nihil est aliud quam animus amaricatus, exacerbatus, iritatus, zelo accensus, inuidiæ carnificinæ subiectus. Respicit enim Apostolus ad superiorē locum Moisis, ubi prædictum est. Ego iritabo eos & ad emulationem prouocabo eos, in populo stulto &c. Et hic animus à ludæis incredulis ita declaratus est, ut non fuerit aliqua natio, quæ æque sit aduersus Euangelium Christi exacerbata. Exempla in scripturis in promptu sunt. Act. 7. Legimus. Hæc audientes discabantur cordibus & stridebant dentibus. Nos istam compunctionem cordium amaricatorum, exprimimus per uerbum ringendi ac rumpendi.

OBSER. Notemus hic, quos referat hodie ista compunctio spiritus. An non, qui certis notis, imo factis declarant, quam acerbo sint in Euangelij doctrinā animo. Torue fideles homines inspicunt, expuunt, dentibus frendunt, couiciantur, cruciæ ac laqueos, aqua et igne minantur, imo extremā uastationē perpetuo somniant. Quid hoc aliud est, quam habere spiritum acerbum, amarum, & compunctorem.

II. Deinde nota, hunc spiritum dari diuinitus reprobis, tanquam plagam dignā impijs. Et reuera plaga est, non piorum sed reproborum qua perpetuo cruciatur, ut propriissime uocetur hic animus spiritus compunctionis. Hic nulla quies est noctes atque dies. Cruciantur miseri interea dum electis dira minantur. Si hæc est sors illorum in hac uita, quid eos manet in futura?

Q U A E S T I O.

Sed queritur hic, ubi scriptum sit illud, Dedit eis deus spiritum compunctionis. Origenes, quod et Erasmus annotat, fatetur se hoc nusquam in scripturis legisse, putatque Apostolum hic non prophetae uerba citare sed libere suam sententiā proferre, ita ut illa, Dedit eis deus spiritum compunctionis, oculos ut non uideant, aures ut non audiant, usque in hodiernum diem non alicuius prophetae uerba sint, sed Apostoli. Et quantum ego intelligo, non abs re hoc sentit Origenes, & Origenem sequutus Erasmus. Habet quidem Esaias tale quid cap. 6. unde hæc desumpta uideri possunt. Verum de spiritu compunctionis ibi nihil legitur. Proinde illud sicut scriptum est, meo iudicio referendum est ad præcedens, reliqui autem excæcati sunt. Hoc scriptum est Esa. cap. 6. reliqua loquitur Apostolus de suo id quod et ex eo patet, quod subiicit, in hodiernum diem.

Oculos ut non uideant.) Ista Christus ipse citauit aduersus Iudæos Math. 23. Et Ioh. Euang. cap. 12. Et Paulus Actorum ultimo. Vnde rursus expressum uidemus in hac Israelis cecitate inueterata ingenium impiorum ac reiectorum, quod nunquam clarius deprehenditur quam ubi lux ueritatis splendere incipit. Hoc uisum est tempore prophetarum, tempore Christi, Apostoli & hodie quoque.

In hodiernum usque diem.) Non dicit. Hoc die, sed in hodiernum usque diem quibus uerbis declarat hanc excæcationem Israelis esse iam uetustā non esse recentem, imo esse certam notam, iam olim maximam huius populi partem sub maledicto ac reprobam esse, nec unquam aliter egisse contra ueritatem Domini, quam quod agit tempore noui testamenti contra Christum, adeoque non iam primum hac cecitate laborare cepisse, ne quis Euangelij causam in culpa esse putet.

Et David dicit, Vertatur.) Hoc sumptum est ex Psalmo 69. qui apertissimum habet passionis Christi typum. In eo autem Psalmo David impulsu spiritus dei impijs Iudæis horrenda mala imprecatur quæ in his duobus possumus comprehendere, uno quod excæcationem concernit, altero, quod pertinet ad miserabilem captiuitatis ipsorum plagam. Excæcationem expressè ponit & huius gratia hunc locum adducit Apostolus. Reliqua de captione, laqueo, offendiculo, retaliationē, & tergo incuruato, pertinet ad captiuitatē hanc præsentem in qua iam tot sæculis detinentur.

Semper

Semper incurua.) Arguit hic Chrysostomus contra Iudæos propter captiuitatis diuturnitatem quod non putent à se admissum esse peccatum, cuius gratia sint in captiuitate, illis quæ præcesserunt propter idololatriam & reliqua facinora, multo prolixiore ac duriore, quod sane argumentum omnium est fortissimum, & nisi excæcati essent sufficiens ad hoc, ut eos ad fidem Christi permoueret.

Neque hic sequitur Apostolus Ebræos, neque etiam septuaginta, sed tantum adducit quantum satis est ad institutum.

Videmus etiā hoc loco sanctos spiritu dei impulsos, ut detestari impios ueritatis & gloriæ dei hostes, ita etiam mala illis, eaque horrenda, imprecari. Notum est illud, perfectio odio oderam illos. Proinde nihil est, quod quidam uerentur ista per modum imprecationis legere, putantque legi debere per modum prophetiæ.

OBSER. I.

Deinde & in eo quod Iudæis iusto dei iudicio accidit si istis cōferatur, uideamus ea quæ sancti ex spiritu dei precantur aduersum impios, hostes dei, instar esse prophetiæ. Nouit enim is spiritus, quo rapiuntur in hos affectus sancti, quid futurum sit impijs, ideoque ad ipsorum imprecationem sanctos instigat suo permouet. Istæ sanctorum imprecationes aliquot locis habentur in scripturis, ut erat Moysi aduersus cōspirationem Dathan & Abyron, Eliæ aduersus satellites Regis impij, & Petri aduersus Ananiam & Sapphyram.

II.

Dico igitur. Num ideo impegerunt, ut caderent?

Per occasionem diuini oraculi ad Eliam facti paululum à proposito ad materiam electionis gratuita, & excæcationem reproborum deflexerat. Iam ad uiam redit, qua ire ceperat, ut mitigaret & emolliret duritiam causæ de qua hactenus disputauit. Resumit itaque propositionem, quæ est, non esse abiectum à deo omnem Israel, illamque amplificat & expolit, docens hoc quod Israeli contigit, non esse fortuitum sed diuinitus ordinatum ad hoc ut salus perueniret ad Gentes, deinde non esse æternum, sed temporarium ac tantisper duraturum dum ad fidem Christi plenitudo intrauerit gentium. Sunt enim ista tria in Iudæorum excæcatione consideranda. 1. Primum non esse illam uniuersalem & omnimodam totius gentis abiectiōem cum sibi quasdam ex illis reliquias reseruarit deus. 2. Alterum esse dispensatoriā, ut per illius occasionem salus daretur gentibus. 3. Tertium, esse temporariam & non æternam.

Dico igitur, Num impegerunt.) Repetitio est propositionis, quam posuit initio capituli. Causam hanc ob oculos exposuit per metaphoram offensionis & casus. Quod Israeli accidit uocat impacationem, offensionem, & infra lapsum, quæ non idem sunt cum pleno & consummato casu. Quod ergo dicit. Num impegerunt ut caderent, idem est ac si diceret. Num ideo uoluit deus Israel, populum suum, offendere ad lapidem Christum, ut prorsus caderent & interirent, id est, ut tota gens intercideret. Referenda enim sunt ista non ad omnes lapsos ex Israele, quorum maxima pars prorsus periit, sed ad totum corpus huius populi. Rogat namque, num fuerit consilium dei, ut totā hanc Gentem uoluerit prorsus abijcere, ita ut quod illi euenit, sit habendum pro omni moda totius Israelis abiectiōe.

Abfit. Sed per lapsum illorum salus contigit gentibus ad hoc, ut ad æmulationem prouocentur.

Vel ex ista respōsione uidere est. Apostolū hoc rogasse, an in eū finem offenderit Israel, ut prorsus caderet & interiret. Disputat enim de fine, uel causa finali, & hanc negās esse omnimodū interitū Israelis, assignat aliā, dicens, sed per lapsum illorū salus cōtigat Gentib⁹. Sic Apostol⁹ iste dicebat ad Iudæos Act. 13. uobis primū oportebat prædicari sermonē dei, sed quoniam repellitis illū, et indignos uos iudicatis æterna uita, ecce cōuertimur ad Gētes. Sic enim nobis præcepit Dominus. Posui te in lucē gentiū, ut sis salus usque ad extremū terrę.

Act. 13.

Ut ad æmulationē.) Quali dicat. Tam abest, ut lapsus Israelis in hunc finem tendat, ut prorsus abiectus expers sit omnis gratiæ & electionis diuinę, ut & hoc

hoc

hoc, quod Gentibus contigit salus per Israelis lapsum, in eum finem sit directum, ut Israel ad fidem ac regnum Christi per salutē Gentium prouocetur. Loquitur enim hic Apostolus non de ea emulacione et prouocatione, quam minatus est huic populo Dominus suprā citato loco ex 31. capite Deuteronomij. Nam ibi sit mentio de praua emulacione, quæ est inuidentiæ, quæ proprie est excacatorum & eorum qui spiritum habent compunctiorem de qua legis Act. 13. Videntes autem turbas Iudæi repleti sunt zelo, & contradicebant his quæ à Paulo dicebantur, contradicentes & loquentes blasphemias. Et Act. 5. Sacerdotes & pharisæi repleti emulacione manus iniiciunt in Apostolos, &c. Ista emulatio & aliunde est, & alio tendit, quam hæc sit, de qua iam loquitur Apostolus. Est ex ira dei, plaga dei, pullulans ex spiritu amaritudo, tendens ad blasphemandum & opprimendum, non ad apprehendendum regnum Christi. Præsens uero emulatio est bona, est ex gratia et sapientissima diuinæ bonitatis prouidentia, eo instituta, ut apprehendatur oblata gratia, & pertinet ad electos ex Iudeis et omnino habet simile quiddam cum eo quod pater facit cum filiolo, se accedere, cunctante, quem per alterius assumptionē ad gremium suum prouocat. Et de hac infra dicit Apostolus, ut ad emulandū prouocem carnem meam, et saluos reddam nonnullos ex eis.

QVÆSTIO.

Hanc quæstionē
mouet et Chrysostomus.

Quid ergo? Quod salus nobis Gentibus contigit, non est factum ex destino, & certo dei proposito, sed fortuito & per occasionem, ita, ut si Iudæi sua totius Gentis plenitudine Christū acceptassent, nos fuissetis neglecti. Nam hoc uidentur uelle ista, Per lapsum illorū salus contigit Gentibus, deinde, ad hoc ut Iudæi prouocarentur ad fidem.

Si lapsus Iudæorum fuit occasio uocationis nostræ, ergo uocatio nostra non est in æterna dei prouidentia comprehensa, & Paulus libi ipsi contradicit. Nam suprā cap. 8. dixit à deo uocari ad salutem electos ac prædestinatos. Deinde si salus Gentibus contigit ad hoc, ut per Gentium uocationem prouocarentur Iudæi ad fidem Christi, ergo non sumus ex misericordia & dilectione dei ad hoc uocati, ut saluaremur, id est ob eam causam uocati, quod uoluerit nos deus saluos facere ex misericordia, sed ex amore erga Iudæos, ut nostra uocatio non tam tenderet ad nostram quam ad Iudæorum salutem.

Si hoc est, quid est quod Christus dicit Iohannis tertio. Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat &c. Si mundum ita dilexit Deus, & per mundum hic nequeunt intelligi tantum Israelitæ, sed cum Israelitis simul & Gentes, ergo & pro Gentibus pater ex sua misericordia & erga mundum dilectione dedit filium suum. Quomodo ergo dicit hic Apostolus, salutem Gentibus ex lapsu Israelis & ad hoc contigisse, ut Iudæi ad salutem prouocentur quasi extra hanc Iudæorum causam Gentes fuerint prorsus negligendæ?

Respondeo. Quæ hic Apostolus loquitur nihil aliud uolunt ostendere quod ordinem ac dispensationē salutis, diuinitus ita institutā ut primum Israelitæ deinde Gentes uocarentur ad salutē et regnum Christi. Et hoc est, quod Act. 13 non dixit, uobis Iudæis oportuit solis annunciari sermonem Dei, sed, primum inquit uobis oportuit annunciari sermonem Dei. Deinde locus quem citat ibi ex propheta Esaia cap. 49 ostendit Christum diuinitus positum non solum Iudæorum lucem & salutem, sed & Gentium & totius orbis, usque ad extremum terræ. Ergo ista, ut per lapsum illorum salus contingeret Gentibus, ad hoc, ut illi ad emul. &c. non referunt causas siue efficientem siue finalem, sed exprimunt ordinem dispensati regni Christi. Et hoc infra clarum erit, ubi dicet. Omnia conclusit deus sub incredulitatē, ut omnium misereatur.

Quoniam igitur id habebat ordo dispensationis huius, regni uidelicet Christi, ut primū uocarentur Iudæi, deinde ubi Iudæi repudiaret gratiā dei uocarentur Gentes, & ista Gentium uocatio electis Iudæorū eo erat cessura, ut per eam & ipsi emulandi studio incitati & prouocati ad fidem accedant, do

nec

A nec sublata Israelis excecatione, & consummata Gentium plenitudine, accedat & Iudæorum plenitudo, ideo uoluit Apostolus ad hunc modum loqui salutemq; Gentium adscribere lapsui Iudæorum, & prouocationi ad fidem eorum, qui saluandi erant ex Iudæis.

Quod si lapsus illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio illorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo illorum?

Iam incipit ex eo quod dixit salutē Gentibus contigisse ex lapsu Israelis, nonnulla ad cōmendationem huius Gentis facientia inferre, cuius cōmendationis duplex est ratio, una ut mitiget ex acerbatis contra se Iudæorū animos, prouocetq; eos ad salutem: altera, ut doceat Gentes non superbire & insolescere contra Iudæos, &c. Sed uideamus quis sit istorum sensus.

Lapsus, est offensio illa & impactio Iudæorum ad lapidem Christum.

Diminutio, est quæ sequuta est hunc lapsum, paucitas scilicet eorum qui Christo ex Iudæis crediderunt.

Diuitiæ mundi & Gentium, quas diminutio Israelis prolapsi ordinis, ut supra dixi, ratione causata est, intelligendæ sunt de numerosa multitudine per totum orbem ex Gentibus Christo credentium, quam hic Apostolus uocat diuitias mundi & Gentium, quas opponit diminutioni Iudæorum.

Plenitudo Iudæorum est, ut infra plenitudo gentium, quando tota Gens cōmuniter Christo accedet, quemadmodum ubi omnes gentes Christo credunt, dicitur plenitudo Gentium.

Dicit ergo. Quod si Iudæorū diminutio causata est istas mundi ac Gentium diuitias, multitudinem uidelicet tantam Christo inter Gentes credentium, qua quodammodo ditatum est regnum Christi, quid faciet plenitudo Iudæorum? Quanto magis illa faciet ad amplificandam multitudinem Gentium Christo credentium, & multiplicandas Regni Christi diuitias?

B Nititur autem ista illatio loco à minori, cuius est maxima. Si quod minus uidetur inesse rei inest, & id quod magis uidebitur inesse inerit. Vt si pars huius populi tantum poterit quanto plus poterit ipsum totum? Si diminutio Israelis tantum potuit quanto magis plenitudo?

Commendat ergo Israelem ab eo, quod usq; adeo faciat ad ditandum regnum Christi & multiplicandum Christo credentium numerum, ut etiam casu ac diminutione sui causa fuerit diuitiarum mundi. Quid ergo sperandū de illius plena accessione? Desyderanda est itaq; omnibus electis ista Israelis plenitudo, quæ absq; dubio cum accesserit plurimum etiam inter Gentes amplificabit regnum Christi. Modicum Apostolorū fermentum quantam massam fermentauit ex Gentibus? Quid faciet tota conspersio Iudæorum?

Vobis enim dico gentibus quatenus ego quidem sum Gentium Apostolus, ministerium meum illustro, si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam & saluos reddam nonnullos ex illis.

Ista habent Apostrophen ad Gentes, & uidentur quasi per parentheses ab Apostolo inserta, ad hoc ut attētiōres reddat Gentes, indicetq; se ista nō tam Iudæorum quā Gentium gratia dicere, ut intelligant quo consilio disputet de his rebus, & quid inde sit colligendum.

Vobis dico Gentibus.) Id est, Huius uos admoneo Gentes, uel, ista uobiscum loquor Gentes. Ista uos concernunt, hæc à uobis sunt notanda.

Quatenus ego quidem sum Gentium Apostolus.) Quali dicat. Ex officio Apostolatus mei dico quæ dico, facio quæ facio, utpote uester Apostolus. Ista disputatio de uestra uocatione, proprie pertinet ad Apostolatū meum.

Glorifico ministerium meum.) Quali dicat. Tanquam Apostolus Gentium ad illustrandum ministerium meum disputo de uocatione & salute uestra quam ubiq; extollo, prædico, & commendo.

Si quor

Si quomodo ad emul.) Quasi dicat. Non ea ratione ministerium meum in uestra uocatione illustro, non ob id tam multis de illa disputo, quod putem uel cupiam Iudaeos prorsus esse abiectos ac deploratos, sed hoc eo libentius facio, an queam illos prouocare ad emulandum per uestrae uocationis gloriam, atque ita uel aliquos ex illis lucrari ac seruare. Nam scio uocationem uestram & salutem etiam ad id facere, ut ipsi per uos ad fidem prouocentur.

Nonnullos ex illis.) Quia potior & maior pars excacata erat, non audet dicere, ut saluem illos, sed ut seruem nonnullos ex illis.

Carnem meam.) Ut commendet necessitudinem suam quam habet cum hac Gente, & affectus amici rationem.

OBSER. Quoniam hic compellamur ex nomine, qui ex Gentibus sumus in Christum credentes, arbitror operari precium, ut uideamus quae hic praecipue sint notanda ad nostram doctrinam.

I. *Quatenus ego sum Apostolus gentium.)* Glorietur Paulus saepenumero se esse constitutum a deo Apostolum Gentium, id quod et hic facit. Admonemur ergo, nobis qui ex gentibus sumus, praecipue audiendum, quod ab isto traditur Apostolo. Audiendi quidem sunt & reliqui, sed hic ante omnes, quandoquidem singularis Gentium est Apostolus. Et res ipsa declarauit hunc Apostolum Gentibus esse destinatum. Quid enim inter Gentes egerunt reliqui? Gloriantur Romani de Petro, contra ipsum ordinem dei, qui ita ordinauit, ut Petrus esset circumcisionis & Paulus Gentium doctor. Vide in Epist. ad Gal. Et haec est ratio, cur nobis gentibus debebat Epistola Pauli esse charissimae et commendatissimae.

II. *Ministerium meum illustro.)* Cum loquatur de uocatione Gentium per quam debebant prouocari ad fidem Israelitae, non dicit, uocationem uestram, sed ministerium meum illustro, ut agnoscamus quantum referat non solum ipsam dei gratiam, sed & ministerium gratiae dei illustrari. Habet enim hoc in se peruersitas mundi huius, ut tamen uideri nolit contemnere gratiam dei, ministerium tamen illius non admodum magnificat. Iam quoniam ita habet dispensatio dei, ut gratiam suam uelit mundo per ministros suos proponere, necesse est ut ipsum quoque ministerium sit in honore. Non dicit, Me ipsum illustro, sed ministerium meum illustro. Non enim querebat seipsum, sed hoc cupiebat fideliter exequi quod sibi diuinitus concreditum esse sciebat. Eodem studio teneamur & nos.

III. *Si quomodo ad emulandum prouocem.)* Annotat hic Chrysostomus illud quod non dicit, si quomodo ad emulandum persuadeam, sed prouocem, innuere contentionem Iudaeorum. Et recte. Nam uerbum prouocandi competit illis, qui non nihil tergiversantur ac detrectant. Obseruandum est ergo hic indefessum Apostoli studium erga salutem contentiosorum Iudaeorum, nobis quoque propositum, etiam si cum Iudaeis nihil dum habeamus negotii, ut eodem et nos simus erga fratres nostros, carnem nostram, contentiosos scilicet & rebelles aduersus Euangelii ueritatem. Studium illud prouocandi contentiosos ac repugnantes summam requirit industriam, rerum spiritalium intelligentiam, & μακροθυμίαν. Innumerae sunt uiae, per quas possunt ad uiam ueritatis prouocari contentiosi, quas omnes obseruaremus si hoc prouocandi studio teneremur. Teneremur autem, si per charitatem ac studium promouendi regni Christi zelo lucrandi homines accensi essemus. Paulus iste factus est omnia omnibus, ut uel aliquos ex multis & innumeris lucrificeret. Non est desperandum hodie de quoquam, cum Apostolus non desperauerit de gente Iudaeorum omnium pertinacissima.

III. *Carnem meam.)* Videmus hic quam non sit contra Christianae dilectionis normam, singulari dilectione & affectu prosequi cognatos secundum carnem. Duntaxat ad salutem & gloriam regni Christi fiat.

V. *Et saluos reddam.)* Nota loquutionem. Ergo Paulus erat saluator? Salutis erat minister. Et hoc nomine quodammodo se facit saluatorem eorum, quos Euangelii praedicatione ad fidem conuertebat. Ita & illuminabat Gentes, & Apostoli a Christo dicti sunt lux mundi. Math. 5. Et Galathas iterum parturiebat, & Corinthios in Christo Iesu genuit. Ista pertinent ad commendationem ministerii praedi-

Arij prædicationis Euangelicæ. Si enim pestis dici potest, qui falsa doctrina mortales seducit ac perdit, quare non diceretur salus, qui illos recta ac sana doctrina ad uitam ducit ac seruat?

Aliquos ex illis.) Quamuis cuperet omnes seruare, quia uero id non ferebat ratio iudiciorum Dei uel aliquos seruare satagebat etiã ignorans, qui illi sunt & quot. Ita studeamus & nos uel aliquos ex contentiosis seruare, et perditionis flamma eripere. Hoc faciemus si nobis magni fuerit salus mortalium.

VI.

Nam si reiectio illorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio, nisi uita ex mortuis?

Dixerat supra, ad commendationem Iudaici populi, ex lapsu Israelis salutem contigisse gentibus. Et inde cepit inferre multo ampliora speranda esse ex plenitudine illius, si tantum utilitatis ex lapsu & diminutione illius ad Gentes, peruenit. Post istam illationem intertexuit per parenthesim admonitionem aliquam ad Gentes, de qua iam audiuius. Iam itaque post parenthesim absolutam, redit ad institutam illationem, ut illam declararet. Declarat autem eam ad hunc modum. Quod dico multo ampliora commoda & bona speranda esse ex futura olim Israelis plenitudine, posteaquam ex ipsius lapsu tantum utilitatis ad Gentes uenit, facile ex eo colligitur, quod multo maiora speranda sunt ex rebus saluis ac uegetis, quam ex abiectis, ac ueluti mortuis. Gens ista abiecta, diminuta, prolapsa, ac ueluti mortua multum iuuat Gentes sui abiectioe, diminutione, lapsu ac *νεκρώσει*. Nam, ut dictum est, ex illius lapsu salus contigit gentibus, quod quid est aliud, quam uitam acquisitam gentibus esse ueluti ex mortuis Iudaïs? Gentes reconciliatae sunt deo per reiectionem Iudæorum, quod idem est atque assumptionem Gentium ad rempublicam Israelis quasi uitam quandam esse sumptam ex mortuis. Quando ergo Iudæi uitæ restituentur olim, quanto tum ampliora & potiora speranda sunt ex uiuis ac restitutis? Hic sensus mihi uidetur simplicior.

B Qui illud, quæ assumptio, intelligunt de assumptione Israelis futura uidelet illius ad fidem conuersione, tanquam opposita reiectioni, cuius meminuit, coguntur uaria tradere de eo quod subditur, nisi uita ex mortuis. Vnde Origenes & Chrysostomus referunt hoc ad resurrectionem mortuorum, quæ mox Iudæorum assumptionem sit sequutura. Et Ambrosius intelligit hoc de eo, quod conuersio Israelis sit multis gentibus adhuc mortuis ad uitam factura. Hieronymus uero exponit de gentibus ad populum Israelis assumptis. Et certe illud *πρόσληψις*, id est, assumptio, adiunctio ad quandam societatem, magis conuenit gentibus quam Iudaïs, qui rectius dicentur resummi quam assumi. Quod enim reiectum erat olim, melius dicitur resummi quam assumi. Itaque si uoluisset de Iudæorum hic conuersione loqui commodius fuisset si *ἀνάληψις* quam *πρόσληψις*, dixisset.

Nisi uita ex mortuis.) Quamuis improprie uita Gentium sit ex mortuis Israelis membris, quoniam tamē aliquo pacto hoc uere dicitur ab Apostolo, propter ordinis ut supra dixi, consequentiam (Nam alioqui uita Gentium est ex fide in Christum, non ex incredulitate reproborum Iudæorum) notandum nobis est in isto paradoxo quæ sit admirabilis diuine potentie operatio, quæ ex ipsa morte potest elicere uitam, id quod et in grano facit, quod nisi mortuum fuerit, solum manet, si uero mortuum fuerit multum fructum adfert. Quis desperabit de ista dei omnipotentia? Quid potest illi perdi, quando mortua tam non sunt mortua ut & ad uitam seruire cogantur? Quod potest nobis efficacius esse argumentum, unde discamus Deum esse uitam, quam hoc sit, quod ex mortuis generat uiuos?

OBSER.

Quod si primitiæ sanctæ sancta est & conspersio. Et si radix sancta, sancti sunt & rami.

Hæc est altera Israelis commendatio. Commendat autem illum ob sanctitatem, tanquam populū deo sanctū, hoc est, ex omnibus totius orbis nationibus deo selectum,

selectum, ut in ipso declaretur gloria nominis dei. Et hoc nomine uult ostendere, de Israele non esse prorsus desperandum.

Sanctitatem uero populi huius duabus similitudinibus ob oculos exponit, quibus ostendit illum sanctum esse propter patres, quorum sunt Israelitæ posteri ac successores. Nemo autem dubitat patres huius populi deo sanctos esse. Videlicet, Abraham, Isaac, Iacob, &c.

1 Si primitiæ sanctæ, &c.) Simile est sumptum de conspersione farinae, quæ merito eiusdem habetur naturæ cuius habetur frumentum, ipsius uelut primitiæ.

2 Est radix sancta.) Idem agit hoc simili quod priori ut illic patres comparat primitiis, & successores conspersioni, ita hic patres facit radicem, posteros uero ramos.

Medium autem huius collocandum est non in carnalem illam Israelis successione, sed in rationem fœderis, cum patribus diuinitus in fœdum, ita ut illorum quoque posteri illo sint comprehensi. Deinde non loquitur hic separatim de reiectis Iudæis, sed uniuersaliter de tota Abrahamæ posteritate, de tota Gente Israelis quæ sancta est conspersio, non ex Adam ducta, sed ex Abraham, propter communionem sacramenti, & fidei conformitatem.

Quod si nonnulli rami defracti sunt, tu uero cum esses oleaster, insitus fuisti illis, & confors radicis ac pinguitudinis oleæ factus es, ne gloriaris aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

Post commendationem Israelis occurrit arrogantia Gentium, hortaturque illas, ne aduersum Iudæos se gerant insolentius propter acceptam gratiam. Manet autem in similitudine oleæ, quæ ad hanc causam omnium est accommodatissima. Ista de hortatio est in eo, quod dicit, ne gloriaris aduersum ramos.

1 Præmittit uero causas illas non causas, quibus cum deberent ad colendum Israel permoventur gentes, peruersitate humani ingenii, permouentur ad contemnendum. Ille sunt duæ. Vna est, quod aliqui ex Iudæis reiecti sunt & excacati, quos uocat hic ramos defractus. Altera, quod gentes in locum illorum insertæ sunt. Has amputat, non ita ut neget hæc fieri sed ut doceat non facere ad arrogantiam, sed magis ad humilitatem, modestiam, et considerationem diuinæ tum bonitatis tum seueritatis, quod infra aperte docebit.

2 Deinde, adiungit, cum esses oleaster, quo pristinae miseriæ admoneat, & confors factus es radicis &c. quo admoneat acceptæ gratiæ, non quam ipsæ Gentes attulerint, sed in cuius consortium sint assumptæ, quorum meminit, ut sint modestæ non arrogantes.

3 Tertio subiicit apertius absurditatem huius arrogantia, cum gentes nihil attulerint Israeli sed in Israele seruentur. Absurdum est, si ramus uelit gloriari aduersum radicem, etiam si sit natiuus, cum ex radice habeat & stabilitamentum & uitam, multo magis si sit insititiuus. Gentes autem sunt insititii rami in hac oliua. Ergo &c.

OBSER. I. Notanda est hic prauitas ingenii humani, etiam in illis qui gratia Domini potiti sunt, quia fit, ut de accepta diuinitus gratia contra eos superbiant qui illa sunt destituti, quasi eam de suo habeant.

OBSER. II. Nonnulli rami.) Cum maxima fuerit ac sit etiamnum Iudæorum executorum multitudo, non bene quadrat, quod dicit, si nonnulli rami, quod magis uidetur paucos aliquos ex multis & tantam reiectorum innuere multitudinem uerum Apostolus, quoniam cepit duritiem huius causæ mitigare, mauult ita seruire infirmis & minus dicere quam res ipsa habeat ne exacerbatos magis exacerbet & Gentes arrogantes reddat: ista Apostoli prudentia & nobis est obseruanda, ut & nos magis prefforum ac miserorum partes quam arrogantium tueamur. Multum enim refert quomodo & ad quos quod uerum est proferatur.

OBSER. III. Rami defracti sunt.) Similitudo hæc de arborum purgatione sumpta licet posita

A sita sit de reiectis Iudæis, nobis tamen Christianis quoque probe notanda est. Nam & in ea uita in qua nos sumus, non feruntur perpetuo inutiles & steriles palmites.

Institus fuisti illis, & consors factus radicis ac pinguedinis.) Et hic locus apertus est, non solum ex Iudæis ac Gentibus unam esse factam Ecclesiam, sed & nos plantatos esse in Ecclesiam Israelis, eamque nostram esse matrem, nosque potiri pinguedine illius, non illam nostra, una est utrinque pinguedo, id est, cœlestis gratia, qua alimur, ac uitam & ueram pietatem quotquot electi sumus, consequimur. Non est alius Deus, non est alia gratia, non est alius spiritus, non alia pietas, non alius mediator ac redemptor ueteris quam noui testamenti. Sola dispensationis ratio & œconomiae uarietas intercessit, deinde & quod maior spiritus ac gratiae cœlestis ubertas est noui quam ueteris testamenti, iuxta quod & reuelator in illo est mysteriorum Dei cognitio, & filiorum dei adoptatio.

OBSER.
1111.

Cum esses oleaster.) Quid simus extra fidem Christi. Oleaster quidam sterilis.

OBSER. V.

Dices igitur, defracti sunt rami, ut ego insererer. Bene dicis. Per incredulitatem defracti sunt, tu uero fide stas. Ne superbias animo, sed time.

Cogitationem ipsam superbientium ex Gentibus conceptis uerbis adducit, ut exactius occurrat superbiam, quam inde concipiebant. Erat autem talis, ut uideri potuerit nata ex disputatione hac de reiectione Iudeorum, & uocatione Gentium. Hinc timendum erat ne Gentes ex eo superbirent contra Iudæos, cogitantes se Deo esse tanti, ut ipsorum gratia reiecerit Iudæos, quo ipsis esset locus in sorte sanctorum Iudæos adeo esse peruersos & execrandos, se adeo illis esse meliores. Ista exprimuntur per hæc uerba: Defracti sunt ut ego insererer.

Bene. Concessio est, sed eo pertinens, ut per inuersionem longe diuersum inferat, ex eo ipso, unde Gentes aduersum Iudæos gloriabantur. Quasi dicat: Bene, sit ita, sint illi huius gratia defracti, ut tu immittereris. Inde tibi non est iusta causa superbiendi, sed magis timendi, ne illorum exemplo, si illis perrexeris esse similis, idem tibi quoque usuueniat. Illi per incredulitatem defracti sunt, ideo sunt abiecti, quod oblata gratia non crediderunt. Tu fide iam stas per fidem isti oleæ institus. Time ergo, ne simili modo si fidem amittas, & tu aliquando defringare & abijciare. Proinde nulla est ratio ut huius nomine superbias, unde magis timere debebas.

Tu fide stas.) Videmus hoc loco, quia in re sita sit unitas corporis Ecclesia, fictici. hoc est, quid sit illud per quod in populum Dei & sanctorum consortiū inseramur. Nempe, fide in oleam hanc inserimur. Ergo fides est, in qua consistit consortium huius populi Dei. Et incredulitas est, per quam amputantur, qui reprobī sunt. Et hoc est, quod Augustinus dicit Epistola 86. Sit ergo una fides uniuersae ubique Ecclesiae, &c.

August.

Sed time.) Querendum hic, quomodo iubeat timere credentem, fideque in olea stantem, hoc est, gratiae dei participem. Quis est hic timor, cum fides adferat credenti pacem ac tranquillitatem conscientiae, de gratiae dei certitudine & immutabilitate, quæ sane non potest conuenire timori. Nam timor habet sollicitam anxietatem, pax uero conscientiae gaudium parit.

111

Apostolus hic non loquitur de eo timore, qui sit ex diffidentia erga gratiam dei, qui certe fidei non competit, sed magis qui sit ex obseruata carnis nostrae imbecillitate, corruptione & malitia, unde fit ut ad incredulitatem subinde tentemur, tentatiq; superemur, & cadamus. Iste timor potest & debet haberi ab illis qui fide stant, ut semper solliciti sint, ne tentati superentur, acceptamque gratiam amittant.

1111

Notandum & hoc, quod superbiam mentis, ex donis Dei conceptae, opponit timorem ac sollicitudinem de propria imbecillitate. Is enim timor tollit omnem fastum, redditque animum credentis modestum & humilem. Proinde quisquis superbit, hinc superbit, quod imbecillitatem suam non expendit,

Istocq; timorē caret. Est itaq; hic timor necessarius contra superbiam mentis, omnibus illis, qui aliquid donorum Dei præ cæteris acceperunt, ne securi cadant ac delinquant. cum sint eiusdem massæ & corruptionis, qua sunt & cæteri. Hinc est illud, 1. Cor. 10. Qui se existimat stare, uideat ne cadat.

Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, uide ne qua fiat, ut nec tibi parcat.

Quamuis ad timorem facit, consideratio propriæ imbecillitatis, de qua commemorauī suprā, Apostolus tamen quoniam in manu habet exemplum Iudæorum propter incredulitatem reiectorum, mauult illud ἐπεξελέγην, inque eo diuinam iustitiam superbis ac securis ob oculos ponere ut cognito, quod incredulis Deus non parcat, & ipsi sibi timeant, iuxta illud, Aut sumus aut fuimus, uel possumus esse quod hic est. Iam quoniam Deus iustus est, non est putandum quod alius sit futurus Gentibus, & alius Iudæis incredulis. Hoc est quod dicit, si illis non pepercit, uide ne quo pacto fiat, ut nec tibi parcat.

Et notāter hunc metum exacuit per argumentum à maiori ductū, si quod maius est iræ Dei obistere non potuit, multo minus quod minus est hoc poterit. Hoc est quod non dicit, Nam si Deus Iudæis non pepercit, sed, si naturalibus ramis non pepercit &c. Vide ne quo pacto nec tibi, qui insititius es, parcat. Qui naturalibus liberis non parcat si delinquant, multo minus parcat ascititijs & alienis. Quid ergo non timendū adoptato si sit peruersus, cum uiderit abiectum germanum filium?

Est autem in lectione uerborum Apostoli, addendum aliquid, ne locus sit peruerso timori qui diffidentiam habet erga gratiam dei, quasi simpliciter timendum sit, ne abijciamur ex gratia Dei, quales quales simus. Proinde illud, Nam si Deus naturalibus ramis, complendum est per additionem unius dictionis, nempe, incredulis, Et ibi, ne quo pacto nec tibi parcat addendum est, incredulo. Alioqui credenti non est timendum ne abijciatur, donec fidelis est.

Vocat autem Iudæos per assumptam similitudinē oleæ, naturales ramos, propterea quod ipsorum sunt testamenta ipsiq; sunt filij regni, uide suprā cap. 9. Eph. 2. Math. 8. Sic Iohannes 1. dicit Christum in propria uenisse, à suis uero non esse receptum.

Ecce igitur bonitatem ac seueritatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt, seueritatem, in te uero bonitatem, si permanseris in bonitate. Alioqui & tu excideris, & illi rursus, si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potest enim Deus denuo inferere illos. Etenim si tu ex naturali, & cætera.

Duo spectanda proponit in isto exemplo cum reiectionis Iudæorum, tum uocationis Gentium quæ ambo ad hoc faciunt, ut qui fide stant, cauti sint deq; lapsu sibi timeant.

ἀκρομυία.

Vnum est, seueritas dei. Hanc uocat ἀκρομυία, id est, resectionem ἀκρὸς τὸ ἀκρομυίον amputare, resecare. Vocatur autem ἀκρομυία ea seueritas qua res ad amulsim & uiuum usque, ut dicitur, resecantur, id est, seueriter præter omnem misericordiam iudicantur. Istam uisendam proponit in reiectione Iudæorum incredulorum, cum dicit, in eos quidem, qui ceciderunt, seueritatem. Huius metum ab exemplo Iudæorum gentibus quoque per minas inculcit, dicens, Alioqui & tu excideris. Hoc est, eandem ἀκρομυίαν Dei experieris, quam experti sunt Iudæi increduli, si in bonitate dei non permanseris.

2 Alterum est, bonitas illa dei quam uocat χρηστότητα, id est, beneuolentiam illam & animi propensionem ad benefaciendū quibusuis. Deducitur enim χρηστότης ἀπὸ τοῦ χρησέμεναι utilis sum ac benignus. Hanc proponit in ipsa Gentium uocatione considerandam cum dicit, in te uero bonitatem si permanseris in bonitate.

bonitate. Et ex illa colligit futurum, ut Iudæi denuo inferantur. Hoc est quod dicit. Et illi rursus, si non permanferint in incredulitate, inferentur. Et ne uideatur de re impossibili uerba facere, rationem sumit ex potētia dei, dicens. Potest enim deus denuo inferere illos. Rursus, quia non mox facinus creditur deus quæ facere posset si uellet, fidem facit isti rationi per argumentum iterum à maiori sumptum ex Gentium assumptione, ad hunc modum. Si tanta est bonitas dei, ut alienos inferat contra naturam in oleam populi sui, multo facilius naturales ramos in propriam inferet oleam. Gentes uero, alienos à testamento dei, & natura oleæ huius, inseruit præter naturam in oleam Gentis sanctæ. Ergo, multo facilius, & cætera.

Naturalibus ramis non pepercit. Item, ne quo pacto nec tibi pareat.) Cum Apostolus hic loquatur non de eo, quod deus peccantibus filiis suis non ita parcat, ut non corripiat illos & castiget uirga disciplinæ, id quod pater facit filio quem maxime diligit, sed ita, ut prorsus abijciat eos, quibus non parcat merito quæritur, quod nam sit hoc delictum, quod iram dei contra se adeo prouocat, ut plane separetur & abijciatur à bonitate dei, qui illi fuerit obnoxius. Nam alioquin ubique commendatur misericordia dei erga eos qui sunt ipsius. Et rursus, quoniam bonitatem dei simul cōsiderandam proponit, querendum quid sit, per quod illius reddamur participes. Ista coincidunt, seseque mutuo respiciunt. Incredulitatem dat Iudæus, per quam seueritatem dei in se prouocarunt, ut abijci promeruerint. Ergo incredulitas tam est enorme uicium, ut excludat misericordiam & bonitatem dei. Et hoc est, quod Christus dicit, qui non credit, ira dei manet super ipsum. Deinde & ij qui in bonitate dei non permanent, adhuc, & qui in incredulitate perseverant, eodem modo obnoxij redduntur isti seueritati dei. Vicissim, qui credunt, inque bonitate dei perseverant, & qui in incredulitate abiecta ad fidem conuertuntur participes redduntur bonitatis dei. Quisquis ergo uel Euangelio non credit, uel in bonitate dei non permanet, sed relabitur, diuinæ bonitatis particeps esse non potest, donec talis est. Reliqua peccata absorbentur per bonitatem dei castigationemque paternam. Nam ut maritus uxorem non statim ob quoduis erratum ac delictum abijcit, donec in fide matrimonij perstiterit, sed omnia uel tolerat, uel emendat, ita & Christus suos tantisper conseruat in bonitate sua, donec fidem seruauerint, reliqua errata condonat precantibus & emendat.

in te bonitatem dei.) Licet dixerit, tu uero fide stas, adscribit tamen illud bonitatis dei illamque pensandam proponit, non nostram iustitiam, uires uel qualitatem aliquam, qua reliquos excellimus. Ideo non dicit, in te qui stabas, sicuti supra in eos qui ceciderunt seueritatem. Neque enim bonitas dei nos ex Gentibus ideo assumpsit, quod staremus in fide, sicut Iudæos, ideo excidit quia increduli facti erant. Pulchre ergo admonet arrogantes ut bonitatem dei in se perpendant, unde sibi sumant non superbiæ sed modestiæ argumentum.

Si permanferis in bonitate.) Nihil hic disputandum de eo an credentes excidere ualeant Apostolus uult fideles in Christo sollicitos reddere, ne per sectaritatem gratiam dei male collocent, qualis est ea admonitio quam ponit 2. Corinth. 6. Ne gratiam dei in uanum receperitis. Non uult nos ita securos esse, ut dicamus, sumus in gratia & bonitate dei, non deseret nos deus, nihil est opus, ut solliciti simus de bene collocanda gratia. Qui talentum acceptum absconderat, audiebat, serue nequam, deinde cum magno suo malo acceptum talentum amittebat.

Alioquin & tu excideris.) Notandus est hic locus, quam magna ex parte compleri uidimus in Asianis, Persis, Arabibus, Syris, Aegyptiis, Aphricanis, Græcis, & multis alijs, qui quia in bonitate Dei non perstiterunt, quoniam in fide non permanferunt, excisi sunt ex ista olea, in quam fuerant per bonitatem dei in Christo Iesu insiti. Et ista excisio plane multis hominibus timenda est, qui erga fidem Christi, ita frigide afficiuntur, ut nescias Christiani ne sint an Mahometani uel Iudæi uel Epicurei. Est autem hæc excisio

2 3 tanto

OBSER. I.

OBSER. II.

OBSER. III.

OBSER.
1111.

tanto horribilior, quanto minus spei relinquitur resurrectionis, quæ tamē hic datur Iudæis, cum dicit: Illi denuo inserentur, id quod de Gentibus relapsis & excisis ex bonitate Dei non ita polliceri uidetur. Sunt qui putant nominatas Gentes ac nationes, quæ olim sub Christo fuerunt, ad fidem ante finem mundi restituendas. Optare hoc possum, affirmare non possum.

Non enim uolo uos ignorare fratres mysteriū hoc, ne sitis apud uos metipso elato animo, quod excæcatio Israeli ex parte accidit, donec plenitudo gentium aduenerit, & sic totus Israel saluus erit.

Torus in eo est Apostolus, ut Gentes contineat in modestia, ne superbiās contra Israelem, sed magis in hoc sint, ut Israelem ad fidem prouocent, tanquam non prorsus abiectum. Ad hoc commemorauit.

1 Quod ex Israelis lapsū magna uenerit ad Gentes utilitas.

2 Deinde, quod maior adhuc speranda sit ex ipsius plenitudine.

3 Tertio. Esse Israelem, populum sanctum ex sancta radice.

4 Quarto. Gentes fuisse oleastrum alienos à testamentis Dei.

5 Quinto. Gentes esse insertas in oleā Israeliticā, portariq; ab illius radice.

6 Sexto. Idem posse accidere Gentibus quod Iudæis.

7 Septimo. Deum esse iustum qui incredulis non parcat.

8 Octauo. Non esse sperandum ut parcatur ascititijs ramis cum naturalibus non sit parsum.

9 Nono. Iudæos denuo in propriam oleam inserendos, si in incredulitate nō permanserint, idq; multo facilius, quam Gentes in alienam. Et quia hoc erat plane occultum, unde & mysteriū uocat, & tamen ad hoc faciebat, ut magnam gratiam cōciliaret Iudæis apud Gentes, adeoq; Gentes in modestia contineret, ideo illud amplificat, declarat, & scripturis probat.

ἡ ἀμετρία
σῆς ὀκνηρῆς
ἡ λογισµὲ
νὸν ἀπὸργα
ζῆται.

Nolens ignorare, &c.) Notandum est hoc loco, ubi dicit: Ne sitis apud uos metipso elato animo, superbiam mentis esse ex ignorantia mysteriorū Dei, quæ plerumq; præfractos reddit & elatos, cum scientia uerī magis reddat humiles & modestos. Videbat hoc Apostolus, atq; ideo patefacit mysteriū hoc de excæcatione Iudæorum & uocatione Gentium, aliquanto clarius.

Quod excæcatio ex parte.) Tria sunt hic. Vnum, quod Israeli acciderit excæcatio. Sed hoc erat manifestum, non erat mysteriū. Alterum, quod non omnibus Israelitis acciderit, sed tantum ex parte. De isto suprā egit. Tertium, quādiu sit Israelis excæcatio duratura. Non enim est perpetua. Et hoc potissimū declarat hoc loco, uocatq; mysteriū. Nam & secundum illud, nempe: Non omnes esse excæcationi obnoxios, satis re ipsa patebat in Apostolis & reliquis credentibus ex Iudæis. Itaq; illa, donec plenitudo Gentium aduenerit, & sic totus Israel saluus erit, pertinent ad mysteriū hoc, quod iam patefacit Gentibus.

August.

Quomodo illud sit perficiendum, ab Apostolo non declaratur, tantum ostendit quid, & quando, certum tamen est, quod salutem non assequuntur sine fide Christi. Ideo suprā dixit: Si nō permanserint in incredulitate, denuo inserentur & ipsi. Et ipsa insertio fide fit. Aug. to. 4. quæst. Euang. lib. 2. cap. 33. sic scribit: Erit aliquando aperta uocatio Iudæorum ad salutem Euangelij.

Sicut scriptum est: Adueniet ex Sion ille qui liberat, & auertet impietates à Iacob. Et hoc illis à me testamentū, cum abstulero peccata ipsorū.

Iam incipit mysteriū hoc certis argumentis probare. Et primum sumit ex scripturis prophetiis, uidelicet ex Esaia capite 59. Vnde prior pars huius scripturæ desumpta est, reliqua uero, utpote, cum abstulero peccata ipsorū, declarandi gratia adiecta sunt ab Apostolo, uel certe simul cum eo quod dicit. Et hoc illis à me testamentum, ex Hieremiā sunt cap. 31. Citat autem Apostolus ista non ad Ebraicam ueritatem, sed magis iuxta uersionem Septuaginta interpretum. Deinde, quod Septuaginta habent, καὶ ἡ εἰς ἡμεῖς σὺν ἡμῖν. Et ueniet

ueniet propter Sion. Et Ebr. *וּבֵּא לְצִיּוֹן*. Et ueniet Sioni. Apostolus reddidit, *ἡ ἔτι ἐκ τῶν*, quasi sit *צִיּוֹן*, id quod non frustra annotauerim, ut patebit. Sed expendamus istam probationem quomodo inde colligat Apostolus quod probandū sibi sumpsit. Primū, ueniet *ὁ ἐλευθέρων*, id est, liberator ille. Absq̃ dubio nō loquit̃ de alio aliquo q̃ Christo. Is enim unus est omnīū liberator.

Deinde, quod propheta dicit, ueniet, querendum de quo Christi aduentu loquatur. An de secūdo, qui futurus est in fine mundi. Ita uidetur, uelle Apostolus, propterea quod hūc locum citat de eo, quod futurum est, & in primo Christi aduentu factum non est. Verum obstant quæ in propheta leguntur, quæ satis clare de Gentium uocatione, ac scēdere noui testamenti loquuntur, quod situm est, in remissione peccatorum. Deinde & hoc, quod Paulus dicit, ueniet ex Sion redemptor, satis innuit illum intelligere prophetā dicentem de primo Christi aduentu. Nam secundus erit ē cōclis. In primo Christi aduentu cognitio ac redemptio Christi sparsa est ex Sion in totum orbē, de quo Propheta hic loquitur. Ergo nec de alio redemptore quā Christo, nec de alio aduentu loquitur Propheta, quā de primō.

Sed hic queritur, quomodo ergo hic locus Prophetæ quadret ad institutum Apostoli, cum Iudæis per primum Christi aduentū salus nō contigerit.

Respondeo. Vis probationis in eo sita est, quod propheta prædixit redemptorem hunc ablaturum peccata Iacob. Iam hoc oportet omnino uerum esse. Cum ergo nondum sit factum, necesse est ut olīm fiat. Nequit enim irritum fieri uerbum Dei.

Est autem tale argumentum, ac si idem uelim probare ex dicto angeli ad Ioseph. Matth. 1. Vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis ipsorum. Populus Christi potissimum sunt Iudæi. Illi a peccatis nondum sunt liberati, liberabuntur autem, quia oportet impleri uerbum angeli. Ergo, &c. Sic illud: Regnabit in domo Iacob in aternū, satis argumenti habet, domum Iacob plane esse ad fidem Christi conuertendam.

Notandum autem hoc loco, quod remissionis peccatorū meminit per redemptionem Christi, & testamentū illud Dei. Est ergo gloria redemptionis Christi ac testamenti Dei, remissio peccatorū non prerogatiua nostrorū meritorū. In hoc Christus noster est redēptor, quod nos a peccatis liberat. Qui ita positus est redemptor mortaliū, ut nequeant extra ipsum saluari, quia peccatorū remissionē apprehendere nequeunt præter ipsius gratiam. Et hæc est ratio propter quā Iudæi saluari nequeant, nisi per fidem in Christū a peccatis liberent̃. Quid hic relinquit̃ uiribus ac meritis humanis? Sunt ne Iudæi soli illi qui nequeāt propriis meritis saluari, sed opus habeant gratia Christi?

Secundum Euangelium quidem inimici, propter uos, secundum electionem autem dilecti propter patres.

Magna dederat Iudæis, a quibus tamen ipsi omnibus uidebantur esse diuersissimi. Deinde Gentes hortabatur ad animū amicū erga Iudæos, propter ea quæ cōmemorauit. Iam occurrebat Gentibus insuperabilis illa Iudæorū cōtra Christi religionē inimicitia quæ longe uidebatur diuersum suadere q̃ ista Apostoli admonitio. Nempe esse Gentem hanc summo odio detestandā omnibus Christianis propter incredibile odium quo flagrabant in Christū, ut hic merito potuerit usurpari illud: Perfecto odio odi illos, &c. Ista conatur Apostolus mitigare per cōcessionem cum adiuncta distinctione. Concessio est quod dicit. Inimici quidem sunt & mihi, secundum Euangelium, maxime propter uos gentes quorum sum Apostolus. Vocatio enim uestra animum illorum erga me supra modū exacerbauit, & ego illis in isto Euangelio tanquā summe inimicus fortissime repugno. Concedendum enim hoc erat Apostolo. Nā nemo alius ex Apostolis Iudæis tanta dexteritate restitit, atq̃ hic Paulus, id quod sane nō uidebatur cōuenire isti adhortationi. Potuisset enim ex Gentibus quisq̃ regerere, ac dicere: Et qua ratione tu illis adeo resistis & ad-

uerfaris: ut uidearis illis esse inimicissimus: Cum hoc facias, ut quid nobis ista inculcas? Quin tibi ipsi ea prädicas?

Distinguit igitur ac dicit. Verum quidem est, Sunt mihi inimici. At obseruandū quatenus, & quapropter. Quantum ad Euangelii Christi attinet, certe inimicissime cum illis depugno propter uos, ut ministeriū meum Gentium Apostolus illustrē. Non tamen hinc colligendū, quod inimicos illos habeam per omnia. Nequaquā. Tametsi em̄ Euāgelio iam resistāt, uideo tamē in illis electionē dei, qua sunt olim in patrib. assumpti in populū dei peculiarē. Et huius nomine mihi nō sunt inimici sed amici. Veneror in illis electionem dei, ueneror patres, tanquam ramorū istorum radicē. Id & uobis faciendum.

OBSER. Notanda est ista Apostoli distinctio, etiam nobis hodie, quibus cum Euangelij aduersariis irrecōciliabilis quādam est concertatio, ut uideri possimus animo in illos esse inimicissimo. Admonemur enim hic quousq; seruari debeat ista inimicitia. Nempe, tantisper dum Euangelio aduersantur illi. Ceterum quoniam & ipsi quādam habent quæ sunt exosculanda, illorum nomine sunt pro amicis habendi. Vtpote, quod ex Gentibus sunt, quas Deus elegit in Christo, quod & Christum fatentur esse filium Dei, & quæ reliqua se credere affirmāt. Videndū ergo ut Christiana prudētia ac discretione präditi nec odio illos prosequamur in uniuersum, tanquā prorsus deploratos & abiectos, nec ita rursus amplectamur, tanquam uerē & perfecte amicos donec ueritati relucantur. Ista discretio nobis hodie summopere necessaria est, in tantis propter Euangelij ueritatem dissidijs. Ut enim non parum delinquit, qui electionē et uocationē dei in Christianis & Gentibus rejicit, ita et is, qui propter nomen Christianū Euangelicā ueritatē prodit, id quod multi faciūt, qui concordiam et unitatem Ecclesiæ sine omni prudentia Christiana ac discretione cum omnibus & in omnibus seruandam esse putant.

Nam dona quidem et uocatio dei eiusmodi sunt, ut eorum illum pœnitere non possit.

Hæc est adiecta ratio eius, quod dixit, secundū electionē autē dilecti propter patres. Hanc particulā uidebat opus habere cōfirmatione. Poterat enim cogitare quisq;. Et quid est q̄ Iudei sunt ex populo olim electo, quod sunt ex patribus, quū et deo aduersent, et uestigia patrū nō sequant? Electi quidē fuerunt olim, sed iam abiecti. Nec possunt gloriari de patribus, cū sint degenetes.

Respondet. Dona dei (quæ suprā cap. 9. numerat) & uocatio, qua Gentem hanc sibi in populum olim assumpsit, nō sunt hominis alicuius dona & uocatio, in quem cadere potest pœnitentia facti, sed sunt dei, qui mutari nescit, atque ideo pœnitentiæ non sunt obnoxia. Utut ergo iam Euangelio ac gratiæ dei relucantur non tamen poterunt prorsus abijci & excidere, sed necesse est, ut olim compleatur ista Iudæorum uocatio.

QVÆSTIO.

Gen. 6. Sed hic occurrit quest. illa ex Gen. ubi sic legim⁹. Vidēs autē de⁹, quod multa malicia hominū esset in terra, et cūcta cogitatio cordis intēta esset ad malū omni tēpore, pœnituit eū, qd hominē fecisset in terra. Et prœcauēs in futurū, et tact⁹ dolore cordis intrinsec⁹, delebo inquit hominē quē creauī à facie terrę ab homine usq; ad animantia, &c. pœnitet em̄ me fecisse eos, &c. Si ista uera sūt, quomodo dicit Apost. dona et uocationē dei pœnitentiæ nō esse obnoxia?

Respōdeo. Omnino certū est deū ut nihil temere et imprudēter facit, ita de facto suo pœnitere nō posse. Nā quē pœnitet facti hoc ipso quod pœnitet declarat facturū nō fuisse, si quod postea euenit præscesset, & nisi factū esset iam ampli⁹ nō facturū. Ergo pœnitentia factorū ex ignoratiā futurorū est euentuū. Proinde ista in deū cadere nequit. Et huc certe quadrat quod Apost. hic dicit.

Quod uero attinet ad locum Genesis, notandum est scripturam de deo loqui *ὡς ἄνθρωπος*, id est, humano more. Homines rescindunt ea, quorū ipsos pœnitet. Quia mutatam sententiā animi, sequitur & facti immutatio. Quoniam

A niam ergo deus per diluuium prope uniuersum humanū genus quod creauerat extincturus erat, dat illi scriptura hanc sententiæ mutationem & facti poenitentia. Nam animi mutatio et poenitentia facti non potest colligi nisi ex facti mutatione. Ita illi dantur & gaudij, & doloris, iræq; & patientiæ affectus, cum nullis sit affectibus obnoxiius.

Diligenter notanda est ista donorum dei certitudo et immutabilitas, non solum in electione et uocatione Israelis, sed & in nostra. Nam hac una nititur fides nostra. Elegit nos & uocauit in Christo. Huius illum non poenitebit. OBSER. I.

Sunt qui ex hoc loco colligant eas Gentium nationes quæ olim ad fidem Christi uocatae donisque illius potitæ, iam in defectione detinentur, aliquando ad fidem Christi reuersuras. Verum ut supra dixi, optare hoc possum asserere non possum.

Nemo de hominis alicuius fauore & gratia sibi certi quicquam polliceatur, cum ista impoenitentia fauoris ac gratiæ soli deo hic adscribatur. OBSER. II.

Notandum & hoc, quod dona dei in hominibus nobis diligenda proponuntur. Si enim Iudæi diligendi sunt & pro amicis habendi propter dona & uocationem dei, quibus tamen in presentiarum destituti sunt tantum eius nomine, quod olim uocati sunt in populum dei, & aliquando iterum donis dei potientur, quomodo non magis diligendi sunt illi, qui donis dei iam potiuntur, maxime illis per quæ & nos saluati sumus? OBSER. III.

Quemadmodum enim & uos quondam increduli fuistis deo, nunc autem misericordiæ consequuti estis, per illorum incredulitatem, sic & isti nunc increduli facti sunt, per uestram misericordiā, ut & ipsi misericordiā consequantur.

Probauit per scripturæ locum quod docere instituit de mysterio conuersionis Iudæorum, olim futuræ. Deinde per adiectam rationem de certitudine diuinæ electionis & uocationis: iam tertio mysterium hoc declarat & credibile facit per exemplum Gentium, ad misericordiā dei post tantam idololatricæ & innumeræ impietatis abominationem assumptarum, ut intelligant Gentes, idem futurum & Israel, cum sit deus unus omnium & Iudæorum & Gentium. Alioquin summæ fuerit arrogantia, nolle credere idem posse & alijs per bonitatem dei contingere, quod mihi contigerit æque indigno existenti diuina beneficentia atque sunt reliqui. Dicit ergo.

Quemadmodum enim & uos, q. d. In uobis ipsis discite propositum dei, & quid de Iudæis quoque sit sperandum. Neque enim putare debetis, quod illis sitis extra misericordiā quam estis adepti, meliores. Eadem est utriusque ratio et paritas. Quod uni parti contigit, potest æque contingere & alteri.

Quondam increduli fuistis deo. Quasi dicat. Iudæi iam sunt increduli, & ideo putatis eos ita esse abiectos, quasi nulla sit de salute illorum habenda spes amplius. Si ideo desperandum de illis est, quod iam sunt increduli, dicite, an non & uos quoque olim fueritis increduli? Si & uos increduli fuistis certe meliores Iudæis non fuistis. Quam ergo ob rem putatis illis non posse obtingere, quod uobis obtigit?

Nunc autem misericordiā estis consequuti.) Quasi dicat. Ex uobis discite, quid sperare debeat de Iudæis. Quid uobis obtigit? Merita merces? Nequaquam sed misericordiā indignis & enormibus peccatoribus contigit. Ergo illa potest & Iudæis contingere.

Per illorum incredulitatem.) Improperie loquitur Apostolus. Nam proprie Gentes misericordiā dei fide apprehenderunt, non incredulitate Iudaica. Sed quoniam ex ordine diuinitus instituto per occasionem incredulitatis Iudæicæ gentes ad fidem sunt assumptæ, ideo sic loquitur Apostolus.

Sic & isti, nunc increduli facti sunt.) Hæc est adaptatio, qua tamen non exacte singula singulis membris adaptantur. Nam, cum sint utriusque parti tria membra (utpote in Gentibus.

1 Quod olim incredulæ fuerint.

2 Quod misericordiā consequutæ sint.

3 Quod

3 Quod illam consequuta sint per incredulitatem Iudæorum.

Et uicissim ista tria in Iudæis. 1. Quod iam increduli sunt. 2. Quod increduli sunt propter misericordiam dei gentibus præstitam. 3. Quod olim misericordiam cōsequuturi sint) duo tamē duntaxat principalia sunt utrobique, in quibus propositū consistit similitudinis quæ & utrinque sibi ipsis correspondent. Tertium utrobique obiter est insertum, & ideo nullam habet adaptationem. Videlicet quod in parte Gentium dixit, per ipsorum incredulitatē. Huic nihil respondet ex altera parte, in qua non ponitur, per quā occasionē Iudæi sint olim adepturi misericordiā. Rursus ei quod de Iudæis dicit, quod propter misericordiā Gentibus cōcessam, iam sint increduli facti, nihil in parte Gentium respondet, in qua nō docetur per quam occasionē Gentes olim fuerint incredulæ. Proinde ex ista utriusque partis similitudine nihil aliud colligitur, quod Iudæos nunc incredulos olim misericordiā dei adepturos esse, quēadmodum illam assequuta sunt Gentes olim & ipsæ incredulæ deo.

Illud per uestri misericordiam, quod in Græco est, τῆς ὑμετέρης ἐλεῆς ita est ambiguum, ut uarie legatur. Vetus interpret reddidit, in uestram misericordiam, quasi dicat Iudæos in eam misericordiam dei quæ Gentibus contigit, credere noluisse, id est in gratiam dei per Euangelium prædicatam in toto orbe. Et ita legit etiam Hiero. & sic Germanus interpret quoque reddidit. Videtur enim ista lectio simplicius exprimere Græcum illud τῆς ὑμετέρης ἐλεῆς, id est, uestre misericordie.

2 Erasmus, quem & alij sequuntur reddidit, ex eo, quod uos misericordiā estis adepti. Q. d. Apostolus, Iudæos credere noluisse propterea, quod cererent Gentes idololatrias ad hanc fidē assumi à quib. summopere abhorrebāt.

3 Potest autem & sic reddi, ad uestri misericordiā, ut intelligas idem quod supra dixit, Iudæorum incredulitatem bene celsisse gentibus, occasionemque præstitisse ut illæ ad misericordiam assumerentur.

OBSER. I. Admonemur hoc loco & nos ut nihil desperemus de illis qui iam sunt increduli ueritati sed ex eo, quod et nos olim increduli fuimus, nūc uero misericordiā adepti, discamus quid de incredulis illis qui iam sunt sperare debeamus.

II. Notandum & hoc, quod Apostolus cum deberet dicere, nunc autem creditis, dicit, nunc autem misericordiam adepti estis, unde discimus idem esse credere atque misericordiam consequutum esse, idque duplici nomine.

1 Quod misericordia dei fide apprehenditur, & incredulitate abiicitur.

2 Quod & fides nemini contingit nisi ex misericordia dei, ergo, credentes gloriari nō possunt nisi de sola dei misericordia & rursus in misericordia dei esse uel non esse, non potest melius cognosci, quam uel per fidem uel per incredulitatem, ut certum sit eos esse in misericordia dei, qui credunt & rursus non esse, qui non credunt.

Conclusit enim deus omnes sub incredulitatē, ut omnium misereatur.

Hæc est aperta ratio, & ueluti lux quædam ad omnia quæ de gentium uocatione & excacatione Iudæorum disputauit. Habet autē hæc sententia duo quæ simul sunt consideranda, ut alterū alteri non nihil lucis adhibeat. Primum est, quod deus omnes, scilicet totius orbis nationes, sub incredulitatem concluderit. Iam hoc uidetur esse horrendū, & tale, quod deo non cōpetat, postea quā incredulitate perditio constat mortaliū, & dei non sit perdere mortales, sed magis seruare. Ideo cōiungendū est & alterū membrū quo aperitur mens & consilium dei, quamobrem omnes sub incredulitatē concluderit, nempe non ideo, ut perdat, sed ut seruet, hoc est, quod dicit, ut omnium misereatur.

Conclusit deus.) Anxiè hic cauetur à ueteribus, ne intelligatur deus mortales reddere incredulos, & sub incredulitate uis sua detinere captiuos. Ideo Hieronymus hic exponit, Non uis, sed ratione cōclusit quos inuenit in incredulitate. Et Orig. Non quod ipse iniecerit illis incredulitatis propositū, &c. sed per incredulitatis ipsorum propositū, aditū alijs patefecit ad misericordiā. Et Chrysostomus. Conclusit, inquit, id est, arguit & demonstrauit esse incredulos.

Quicquid

A Quicquid sit, certum est, ut omne malum in nobis ex peccato est Ada, ita & hoc uicium incredulitatis hinc esse in nobis, quod primi parentes deo non crediderunt. Vnde non puto Apostolum hoc uelle, quod deus reddat homines incredulos, alioqui credulos. Etenim dei non est ex iniustis reddere iniustos, ex credulis incredulos: cum potius ex iniustis & incredulis faciat iustos & fideles. Hoc tamen uerum est, quod qui ex naturae corruptione sunt increduli, nisi per misericordiam dei creduli reddi non poterunt. Sed quoniam illud deus dispensat sua prudentia ad hunc modum, ut non statim credatur uerbo ipsius, sed ita, ut incredulitas nostra primum fiat & nobis & alijs cognita, antequam misericordiam consequamur, quatenus liquidum reddatur non nisi per misericordiam dei seruatos nos esse, ideo dicit. Concluserit deus omnes sub incredulitatem, ut omnium misereatur. Nihil puto igitur aliud esse quod dicit, conclusit, quam detinuit omnes in incredulitate aliquandiu. Quid enim aliud est concludere quenquam, quam ab exitu prohibere, & in eo, in quo est, detinere.

Et nota, quod non dicit, *ἐκλεσε*, sed *συνέκλεσε*, ut intelligas hoc communiter omnibus contigisse nationibus, non solum Gentibus, sed & Iudaeis.

Illud, Vt omnium misereatur, Origenes ita exponit, ut intelligendum sit ad hunc modum Gentes conclusit sub incredulitatem, ut miseretur Iudaeorum. Rursus Iudaeos quoque conclusit in eandem, ut miseretur Gentium. Idem agit & Chrysost. Sed illi respiciunt ad ea membra praemissae similitudinis, quae dixi obiter esse inserta. Verum Apostolus non hoc probat, sed magis ostendit eos, quos deus conclusit sub incredulitatem ita esse conclusos in illam, ut misericordiam consequantur ipsi non alij ipsorum gratia.

QVAESTIO PRIMA.

Sed quaeritur hic, quomodo detur Deo, quod ideo sub incredulitatem concluderet mortales ut illorum misereatur, cum nullum sit uicium, quod iram dei magis iritet ac prouocet, ut plane absurdum uideatur dicere, incredulitatem prouocare misericordiam. Quin magis conclusisset omnes sub credulitatem, ut fidei gratia omnium miseretur.

Respondeo. Verum est, Incredulitas per se non prouocat ad misericordiam. Neque hoc agit Apostolus, sed magis ostendit propositum dei esse ita seruare electos, ut liquidum sit per misericordiam esse seruatos. Ad hoc opus erat, non ut incredulos redderet, cum alioqui tales essent ex naturae corruptione, sed ut manifestam redderet ipsorum incredulitatem, ad declarandam gloriam misericordiae ipsius. Huc faciebat tam diuturna incredulitas Gentium. Huc facit & incredulitas Iudaeorum tam obstinata & pertinax. Huc faciebat feruor ille persequendorum Christianorum in Paulo. Vide 1. Tim. 1.

QVAESTIO. SECUNDA.

Vt omnium misereatur.) Quid dicendum hoc loco de impijs, qui & ipsi in incredulitate detinentur? Ergo saluabuntur & ipsi misericordiam olim consequuturi, ut uera sit opinio illorum, qui sentiunt omnes tandem impios saluandos esse, nec quenquam periturum in aeternum ex omnibus mortalibus? Nam & hunc illi locum usurpant ad probandum hunc suum errorem.

1 Respondetur hic bifariam. Primum ita ut dicamus Apostolum non loqui separatim de quibusuis mortalibus, sed duntaxat de omnibus nationibus, quarum certe & insertus est omnium & miserebitur, sed non ita ut quosuis ex illis saluet, cum nulla sit gens, nullus populus, & prope nulla familia, quae non habeat aliquos reprobos, iuxta illud, Vnus assumetur, alter relinquetur. Et hoc sensu idem erit quod hic dicitur, cum eo quod 1. Timo. 2. legimus, Qui uult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire, id est, omnes status hominum, & caetera.

2 Vel certe si de priuatis etiam hominibus intelligenda est ista Apostoli sententia, non poterit ita intelligi, ut simul comprehendantur & reprobi, qui in ira dei manent. Nam hic repugnat tot scripturae loci, qui docent aeternam fore impiorum damnationem. Proinde intelligendum est hoc tantum de pijs & electis, misericordiae

sericordiae dei capacibus, quos deus ad tempus sub incredulitate cōcludit, ut illorū suo tēpore misereatur. Quod si repugnare uideretur uniuersalis illa, omnes, cogitandū est, eodē modo exponēdum esse ut illud Ioh. 1. Qui illuminat omnē hominē uenientē in hunc mundū, ubi certe non sunt uniuersaliter omnes intelligendī, cum impij & reprobī per Christū nō illuminentur, sed tantū electi. Ita & hoc loco, quod dicit, cōclūsit omnes sub incredulitatē, ut omniū misereatur, idē est atq; si dicat, quotquot seruātur per misericordiā dei seruantur, & ut hoc liquidū fiat, electos suos, quorum cūq; misereri instituit, primū cōclūsit sub incredulitatē, ut postea illorum misereatur. De impijs hic nihil loquitur Apostolus qui etsi et ipsi sub incredulitate detinentur, detinentur tamen à principe huius mundi, à quo excācantur ad perditionem, & captiui detinentur. Vide 1. Cor. 4.

OBSER. Notanda ergo omniū diligentissime est ista sententia Apostoli, qua certe prorsus abijcitur & extinguitur doctrina illa meritorum humanorum, doceturq; nullum omnino mortalium saluari aliter, quā per misericordiam dei. Et hoc esse deo firmissimum propositum & sapientissimum consilium. Statuit enim nos ita seruare, ut in nostra salute commendetur nō nostra iustitia, uirtus, ac meritum, sed ipsius plane bonitas ac misericordia. Hanc gloriam dei obscurant humanæ iustitiæ doctores.

O profunditatem diuitiarum & sapientiæ & cognitionis dei.

Disputationem istam de uocatione Gentium, & excācatione deniq; & futura olim conuersione Iudaeorum, per exclamationem et admirationē profundissimæ sapientiæ dei deinde & *dogmatologia* terminat.

1 Et merito. Habet enim illa disputatio fontem quendam secretorum consiliorum dei, unde fluxit, prorsus inexhaustū. Accidit autem Apostolo, simile quiddam cum illis, qui aliquandiu solis immensum contemplati splendorē tandem stupefactis oculorū aciebus desinere & exclamare fateriq; coguntur esse illum intolerabilem & prorsus incomprehensibilem.

2 Continet autem ista Apostoli exclamatio non simplicem quandam duntaxat admirationem profundissimæ sapientiæ dei, sed simul & dispensationem, ad deterrendas temerariorum mentes ne temere consilia dei rationis humane iudicio perscrutari conentur. Esse enim imperscrutabilia, esse abdita in profundissimam abyssum.

3 Et simul credibila reddit, ea de quibus hactenus disputauit. Nam admirationi & exclamationi suæ talia admiscet quæ & à nemine piorum negari possunt, & tamen talia sunt, quæ si agnoscantur, fidei mysteriorum istorum uiam parent. Nam docent nos deum sua imperscrutabili sapientia mortalium salutem non ad nostræ rationis captum, sed pro suo solius consilio admirabiliter dispensare. Sed uideamus singula.

O profunditatē.) Græcus uidetur tria ponere, quæ Apostolus admiretur. Primum, profundissimas diuitias dei. Hoc est copiosissimam & immensam dei bonitatem, quæ in scripturis plerumq; per diuitias exprimitur. Ut suprā cap. 10. & Eph. 1. Alterum, sapientiam dei profundissimam. Tertium cognitionē dei profundissimam & ipsam. Vetus uero interpretes uidetur tantum duo ponere, uidelicet sapientiam & cognitionem dei. Nam ita reddidit hanc exclamationem. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei. Vbi apparet illum diuitiarum dictionem non legisse separatim, sed illi sapientiam & cognitionē dei subiecisse, ut intelligas admirari ab Apostolo profundissimas diuitias, id est, abyssum sapientiæ & cognitionis dei. Et hoc modo legit & Amb.

Mihi uero uidentur illi non absurde sentire, qui putāt hic nihil esse discriminis inter sapientiam & cognitionem dei, sed idem intelligendum esse per utranq;. Videlicet sapientissima illa iudicia & consilia dei. Ergo, meo iudicio, Apostolus hic admiratur non simpliciter sapientiam & cognitionē dei, sed profundissimam illius copiam, quæ instar abyssi cuiusdam est, inexhausta & inscrutabilis.

NOTAN/

NOTANDVM.

A Colligit ex isto sermone Chrysostomus, Apostolum uidisse quidem, profunditatem quandam esse sapientiæ Dei, quanta uero illa sit profunditas, nō uidisse. Et istam admirationem indicium esse, quod non omnia cognouerit Apostolus, sed tantum portionem aliquam secretorum Dei tenuerit.

Quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles uia eius.

Ista cum magna emphasi ad amplificandam sapientiæ Dei profunditatem dicta sunt. Redditur enim quasi ratio profunditatis, quam admiratur Apostolus, doceturq; quanta sit illa. Nempe tanta ut prorsus sit inscrutabilis. Et hinc esse quod iudicia Dei & uia illius nullam admittant perscrutationem.

Prudenter autem ponit iudicia & uias Dei, nō dicens, quā inscrutabilis est uoluntas illius, sed, q̄ inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles uia eius, intelligens per iudicia & uias Dei, omnia ea quæ facit ac dispensat in creaturis suis, maxime in hominū salute uel condemnatione. Nam in istis exercet se humana temeritas. Illi uult abscindere omnem curiositatem, ne putet se iudicia Dei, quæ sunt abyssus multa, & uias illius, id est, rationes ac modos agendorum, comprehendere posse.

Atq; ideo non dicit, quā incomprehensibilia sunt iudicia eius, sed, quā inscrutabilia. nec dicit, quā agnoscī & teneri nequeunt uia eius, sed, quā sunt imperuestigabiles. Quando comprehendetur, quando cognoscetur & tenebitur, quod nullam etiam scrutationum & inuestigationum admittit industriam aut diligentiam? Ita uidelicet quā longissime abaret mortalium temeritatem, à peruestigandis iudiciis Dei uis. Quid ergo præstare poterunt scrutinia illa rerum sublimium, in quibus tantopere sudarunt ingenia sapientum huius mundi?

B Et præterea nota, quod non simpliciter per assertionem dicit: Inscrutabilia sunt iudicia eius, sed, per admirationem: Quā sunt inscrutabilia? ut admo-
neat omnibus modis, ad stuporem usq; esse iudicia Dei inscrutabilia. Nam isto loquendi modo amplificare solemus, & exaggerare quæ admiramur & celebramus, ostendentes non solum esse præclara & magna, sed & talia quæ nulla queamus mensura complecti, ut: Quā admirabile est nomen tuum in uniuersa terra? Quā bonus Deus his qui recto sunt corde? Quā magna est multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te? Ita & hic, quā inscrutabilia sunt iudicia eius. Hoc est, profunditas ista iudiciorum Dei omnem modum, rationem, captum, & industriam abundantissimè superant.

Hoc sit & nobis dictum, ne temere conemur in ius uocare opera Dei, quæ sunt mirabilia. Multa uidemus, quæ rationi nostræ nonnihil uidentur absurda, & quæ nos longe alia ratione instituenda putamus. Verum, si cogitemus quod hic Apostolus exclamat, nihil prorsus uidebitur insolens in operibus Dei, sed sciemus omnia opera Dei esse iudicia, id est, iustissima, deinde esse sapienter instituta: tertio esse mirabilia, industriā nostram superantia. Quod si quisquam est, qui in cognoscendis iudicijs Dei aliquid se posse putat, periculum faciat, primum in seipso, & corporis animæq; rationem scrutetur, ubi certe uidebit, uerissimum esse quod hic ab Apostolo exclamatum est. Quid poterit itaq; in sublimioribus & cœlestibus?

Quis enim cognouit mentem Dei? Q. d. Quod si quisquam est, qui putat iudicia Dei scrutabilia esse, proferat mihi aliquem ex omnibus mortalibus qui mentem illius nouerit. Quod si nemo potest proferri, nec quisquam est, qui hoc de se profiteri uere possit, quid relinquitur q̄ inscrutabilia esse iudicia Dei? Nam alioqui tanta est humana temeritas, ut nihil relinquat intentatum: uerum iuxta ea est profunditas iudiciorū Dei, ut stultam faciat sapientiam huius mundi, dum illa frustra conatur omnia, seseq; plane stultissimam prodit.

Vocat autem Apostolus hic mentem Domini, consilium & rationem iudiciorum & uiarum eius, ostendens etiam uisibilia illa opera Dei, quæ sensibus

OBSER.

A

nostris

nostris exposita sunt, esse inscrutabilia, propterea quod mentem Dei in illis ^A scrutari nequeamus, cœlum uideamus, terram, mare & omnia uisibilia creata, uerum mentem Dei in illis non uideamus. Nec uestigia habet, per quæ ad cognitionem mentis Dei uenire queamus. Omnipotentia quidem illius & maiestas peruidetur in creaturis illius, mens uero, id est, secretum ab æterno consilium, non uidetur. Quid ergo poterit nostra ratio in iudicijs Dei inuisibilibus & cœlestibus scrutandis?

Et ut ad propositum respiciamus cæcitas illa Gentium, quæ ad Christi usque durauit exaltationem iudæis quidem nota fuit, mens uero Dei, de qua Apostolus hoc loco meminit, nempe, quod Deus illas sub incredulitatem conclusit, olim misericordiæ participes futuras, ita illis ignota fuit, ut cum ipso opere demonstraretur, cognosci nequiuisset. Ita & cæcitas Iudæorum & pertinacissima incredulitas, nota quidē erat Christianis ex Gentibus (quid enim erat apertius?) mens uero & consilium Dei, quādiu illa esset duratura, & quomodo dispensaretur, non ita.

Et nos hodie, uideamus obstinationem earum Gentium quæ à Christo desciuerunt, uideamus item quid caperit, postremis istis temporibus, quid uero statuerit deus, quo illa omnia sine sint terminanda, quis est, qui se scire dicat, aut si dixerit, fidem inueniat? Si sapientis est abscondere consilium, ut Salomon inquit: Sapiens autē Deus est, quomodo consiliū suū nō teneret quæ occult

QVÆSTIO.

(tissime?

Sed hic oritur quæstio, quomodo Apostolus nouerit mentem Domini, in rebus istis magnis, de quibus disputauit hactenus, si nemo est, qui cognoscat mentem Domini? Et ex hoc loco, inuersionem sumpserunt homines impii, arguentes aduersus Apostolum ad hunc modum. Si nemo nouit mentem Domini, ignorat illam & Apostolus. Si ignorat, ergo uana sunt, quæ hactenus disputauit de Iudæis ac Gentibus, de electis ac reprobis, &c. Rursus: Si nouit Apostolus mentem Domini, ut uera sint quæ disputauit, ergo uanū est quod ^B quasi insultando dicit: Quis enim nouit mentem Domini? cum ipse declarauerit se scire mentem Domini. Si ipse illam nouit, arrogantia fuerit, si hoc uelit de se gloriari quod solus mortalium nouerit mentem Domini. Ergo & alij nouerunt. Tale est, quod temeritas humana & in prophetam Dauidem ludit, dicens: Si omnis homo mendax est, & Dauid homo est, ergo & Dauid mendax est. Quod igitur dicit omnem hominem esse mendacem, mendaciū est, & iam non omnis homo mendax est. Hactenus homo mendax est, quatenus de suo loquitur & agit, sine illuminatione diuinæ ueritatis. Quod autem Dauid dixit, omnem hominem esse mendacem, Deum uero ueracem, ex spiritu sancto, non ex seipso dixit. Ergo uerum est omnem hominem esse mendacem. Sed ad propositum.

Respondeo. Apostolus hoc dicit de ea cognitione mentis Domini, quæ sit ex humanæ rationis scrutinio & inuestigatione, non de ea quæ est per reuelationē diuinitus datam. Humana ratio hic cæca est, illuminata mens nō est. Hac de re 1. Cor. 1. satis aperte legimus: Nobis, inquit, reuelauit Deus per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Quis enim hominū nouit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Sic & ea quæ sunt Dei, nemo nouit nisi spiritus Dei. Nos uero non spiritum mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Christo donata sunt nobis, &c. Animalis homo nō accipit ea quæ sunt spiritus Dei, stultitia siquidem illi sunt, nec potest cognoscere, quod spiritaliter diiudicantur. At spiritalis diiudicat quidem omnia, ipse uero à nemine diiudicatur. Quis enim cognouit mentē Domini, qui consilium daturus sit illi? Nos autē mentem Christi tenemus. Hac Apostolus. Ex quibus uideamus quomodo uerum sit, quod nemo sciat mentem Domini, & tamen iuxta uerū sit, Apostolum & qui spiritalis sunt, tenere mentem Domini. Licet enim mens Domini nemini mortaliū sit scrutabilis, ne in musca quidem omnium minutissima, iuxta ta-

men,

A men: Quis prohibebit Deum, quo minus secreta sua reuelet, quibus uoluerit, & abscondat, à quibus uoluerit, ut sciant illa, quibus datum est per reuelationem, & nesciant, quibus datum non est. Quid de Deo dicimus? uniuersis mortalibus impossibile est scire mentem hominis cuiuscūq;. Quis enim, ut Apostolus 1. Corin. 2. dicit, nouit, quid sit in homine, nisi spiritus hominis qui est in illo? Et tamen, quis prohibebit, quo minus mentē suam reuelet homo, amicis suis per uerbum oris, quo secreta cordis reuelantur, ut iam sciant quibus antea impossibile erat illam cognoscere? Si hoc est in homine, quid de Deo dubitabimus?

Aut quis illi fuit d. consilijs? Istā particula tam ad præcedentē quā ad sequentem referri potest. Ad præcedentem, si intelligamus idem esse, atq;, quis interfuit diuino illi *οὐρανίου*, in quo consultatum sit de rebus omnibus sapienter instituendis, ut scire possit consiliorum Dei secreta? *Wer ist im rath geseffen bey Gott, eh dann er alle ding gemacht hatt?* Ad sequentem, ita ut intelligamus ad similitudinē principum huius seculi dictum esse hoc: Quis consiliarius illi fuit, hoc est, quis sua sapientia illum instruxit, quomodo singula adornaret? Nam ita solent principes huius mundi sapere, & moliri negocia sua ex industria & sapientia consiliariorum suorum, ipsi subinde parum gerendarum rerum gnari. Deus non ita. Hic nullius usus est consilio, ipse sapientissimus, nullius consilij indigus. Et hoc sensu idem legitur Esa. 40. Quis adiuuit spiritū domini, inquit propheta, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo inijt consilium, & quis instruxit eum & docuit eum semitam iustitiæ, & erudiuit eum scientia, & uiam prudentiæ ostendit illi?

Aut quis prior dedit ei, & retribuetur ei? Abijcit Apostolus prorsus omnem mortalium sapientiam, conatum & meritum, & deo uindicat omnia, cui ut nemo consuluit, ita & nemo quicquam contulit ad omnia illa quæ patrauit, & hodie quoq; facit. Facit ergo deum hic liberrimi & arbitrij & iuris in omnia, ut **B** à nemine debeat in ius uocari, cum nemini quicquam debeat. Hoc est quod dicit: Quis prior dedit ei, & retribuetur ei? Q. d. Quid tibi Iudæe debet deus, ut putes illum tibi esse obligatum? Quid uos Gentes dedistis deo, ut uobis solis debeat esse obnoxius? Ex Iudæis potest facere pro suo arbitratu, quod uideatur ad nominis sui gloriam fore, ut & uobiscum fecit.

NOTANDVM.

1 Discamus hic cōtenti esse in omnibus, quæ à Deo accipimus. Nihil enim nobis debet, sed omnia accipimus ex ipsius bonitate.

2 Rursus discamus abunde ab illo ditati & cumulati non superbire contra tenuiores cogitantes illud: Quid habes quod non acceperis? si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

Quoniam ex illo, & per illum, & in illo sunt omnia.

Ratio est, cur nemo fuerit consiliarius dei, cur nemo illi quicquam prior dederit, ut cuiquam debeat reddere. Quoniam, inquit, sibi ipsi sufficientissimus est. Imò amplius quiddam dicit: Nō solum ipse nullius ope indiget, sed omnia sunt per illum, & ex illo, & in illo. Nemo quicquam est, habet ac possidet, quod non sit ex ipso. Quomodo acciperet à quoquam, qui ipse omnibus dat omnia? 1 Ex illo omnia: tanquam ex fonte quodam omnium bonorum, uelut ex thesauro quodam omnium ditissimo. Iuxta illud: Omne bonum defursum est, descendens à patre luminum, principium omnium est deus.

2 Per ipsum omnia. Videlicet nemine illi necessariam operā administrante. Nam fit subinde in rebus humanis, ut dicatur aliquid ex aliquo fluxisse, & tamen per alium in opus exisse. Qui consilia dant rerum agendarum, initia quædam dant, unde res postea fluunt. Qui uero agenda exequuntur, illis datur, quod per eos sint acta, quæ facta sunt. Hoc est ex humana infirmitate, qua fit ut qui cōsilio pollet uirtute agendi, careat rursus qui aptus est ad agendas res, consilio careat. Itaq; res eadem ex alio est & per alium. Hic non ita. Nam non solum ex sapientia Dei sunt rerum principia, sed & ex uirtute operatio-

nis Dei, in essentiam deducta sunt omnia, unde & per ipsum sunt omnia, non solum ex ipso.

3 Et in ipso, sunt omnia.) Quidam legunt, Et in ipsum. Hoc est propter ipsum, ut Deus sit non solum omnium principium & causa efficiens, sed & causa finalis, propterea, quod sui ipsius gratia omnia fecerit. Mihi uidetur Apostolus istud hoc loco non agere. Alij legunt, in ipso sunt omnia, quemadmodum habet & uetus interpres. Nec rarum est illud *ἐν αὐτῷ* poni pro, in ipso. Erit autem hic sensus: In ipso sunt, id est, consistunt ac perstant, omnia. Ut intelligamus omnia ut ex Deo sunt, & per Deum, ita & in Deo solo consistere, & in essentia conservari. Et hoc est, quod idem hic Apostolus Act. 17. ad Athenienses dixit: In ipso enim uiuimus, & mouemur & sumus.

De sancta Tri-
nitate.

Applicant quidam ista, ex ipso, per ipsum, in ipso omnia, ad trinitatem personarum in Deo. Ut patri competat illud, ex ipso tanquam patri, ex quo & filius est & spiritus sanctus, & non uicissim, filio illud, per ipsum, quod is sit uerbum, per quod omnia sunt facta, Ioh. 1. Spiritui sancto illud, in ipso quod ille sit uirtus Dei omnia conseruans, iuxta illud: Verbo Domini caeli firmati sunt, & spiritus oris eius omnis uirtus eorum.

Ista quidem plausibilia sunt, & non nihil attacta ab Ambrosio. Verum non hinc hinc superstitiosius quiddam desumi, quasi soli patri ex, soli filio per, soli spiritui sancto in, competat, cum Col. 1. legamus Christo dari non solum quod per ipsum sint omnia, sed &, quod omnia in ipso consistant. Proinde tutius est, ut intelligamus Apostolum hic simpliciter de deo loqui, sine respectu personarum patris, & filij, & spiritus sancti, cum patri quoque dari possint haec omnia, deinde & spiritui sancto, propter essentiae & potentiae communicatione.

Ipsi sit gloria in secula, Amen.) Haec est *δοξολογία* in qua desinunt perpetuo quaecumque piorum cogitationes, admirationes, & amplificationes iudiciorum dei. Et est hoc ingenium pijs proprium, ut inde uideant gloriam Dei, unde ratio humana calumniandi sumit argumenta.

Hoc piorum ingenium & nobis hic proponitur, ut in omnibus discamus istam Deo sacrificare laudem. Confiteamur cum Apostolo, nobis nihil debere, Deo deberi omnem gloriam. Quicquid ergo usquam est rerum praclararum, quicquid usquam tale, quod intellectum nostrum superet, quicquid uidebitur insolens in rebus Dei, omnia eo permoueant, ut dicamus, Deo sit omnis gloria, in secula, Amen.

CAPVT XII.

ACTENVS Apostolus de primaria Christianae religionis causa disputauit, uidelicet, qua in re sita sit iustificatio & salus mortalium omnium, tam Iudaeorum quam Gentium, interque tractandum hanc causam, multis occurrit obiectionibus, multa etiam ad causam facientia declarauit, quaedam in transitu attigit tantum, quaedam pro necessitate causae fusius egit. Deinceps uero recto ordine uitam Christianorum format, imò magis admonet conuersationis eius, quae digna sit accepta salute, gratiaeque diuinae respondeat.

Innuat itaque uel ipsa Epistolae huius dispositio, quid in Ecclesia tanquam principale doceri tradique debeat, & quid ueluti secundarium. Neque enim debemus putare temere hoc esse factum ab Apostolo, non solum in ista, sed & in reliquis Epistolis, quod sanae fidei quasi quoddam fundamentum ante omnia iacit, cui ueluti reliquum aedificium de instituenda uita *πρᾶξις* superstruit. Nam omnino hunc ordinem etiam ipsa salutis & iustificationis series postulat. Imò ipsa necessitas extorquet. Oportet enim primum iustificari nos, antequam boni quicquam instituamus. Itaque quemadmodum iustitia cordis quae est per fidem, praecedit opera bona, quemadmodum uirtus pariendi ipsum foetum, ita & priore loco in Ecclesia tradi debet, tanquam cum primis necessaria, tumque demum subiici, si quid de recta uitae conuersatione fuerit admonendum.

Admonet

A Admonet itaq; Apostolus deinceps capitibus sequētib; de rebus secundarijs, id est talibus, quæ competant iam iustificatis ac saluatis, ideoq; ab illis merito exigantur, ipsiq; præstare teneantur, nisi uelint gratiam acceptam prorsus negligere & inanem reddere, seq; omni priuare salute.

Admonet autem recto ordine, primum quomodo totos nos debeamus sistere Deo, deinde per charitatem seruire proximo. Item quomodo obediendum sit Magistratibus, & tolerandi infirmi. Simulq; refricat gratiam acceptam, & præterea nonnulla commemorat de seipso suaq; causa, quæ sustinebat. Et postremo salutationū officia subiungit. De istis iam consequēter audiemus.

Obsecro igitur uos fratres, per miserationes Dei, ut præbeatis corpora uestra, hostiam uiuentem, sanctā, acceptā Deo, rationalē cultū uestrū.

Propositio obsecrationis huius est, ut totos nos deo ad obediendum præbeamus. Hanc cōmodum subiicit tractationi de iustificatione & salute, quæ per fidem est in Christum. Quid enim iustius quàm ut qui à tyrannide peccati & moris liberatus est, totum se dedat ei, cuius ope & gratia, alioqui periturus, liberatus est? Ita & supra cap. 6, dixit. Nunc uero liberati à peccato, serui autem facti deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, &c. ubi dixit, liberati à peccato, subiicit, serui autem facti deo, &c. Reliqua uel prouocant ad istam obediētiā, uel ornant propositionem.

Obsecro igitur uos.) Illud *παρακαλῶ* ambiguum est Græcis, ita ut uerti queat, uel adhortor, uel obsecro. Vnde & nonnulli hic legūt: Admoneo igitur uos. Significat autē *παρακαλῶ* aduocare, uel iuxta uocare, uel prouocare. Et quoniam qui subsidiaria ope indigent, auxiliatorem sibi aduocant, id quod precando & obsecrando fieri solet, ideo *παρακαλῶ* aliquando idem est quod obsecrare. Rursus, quoniam qui admonentur, ad aliquid prouocantur & excitantur, ideo *παρακαλῶ* etiā admonere & adhortari significat. Illi qui animaduertunt Apostolum nihil hic exigere, quo ipse opus habeat, sed agendorum magis admonere, maluerūt reddere: Adhortor itaq; uos, quàm, obsecro uos. Qui uero suauitatem Apostolici pectoris considerarint, deinde quod subditur, per miserationes Dei, isti reddiderunt, obsecro itaq; uos.

Quomodo cūq; uertatur, manifestum est, quod suauiter ad ea quorū admonet, allicit. Exigunt enim ista animum uoluntarium ac promptū. Longe secus Romani pontifices, quibus illud, mandamus, sub pœna obediētiæ & excom. & indignationis dei, & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, quibus iam fulminibus assueuit orbis Christianus, perpetuo in ore uersatur, & omnibus bullis inculcatur.

In uerbo itaq; obsecrandi, obseruandus est affectus Apostolicus, ardensq; OBSER lucrandorum mortalium studium & desyderium, q̄ uidelicet sitiat salutem mortalium. Qui enim obsecrat, absq; dubio aliquid expetit, quod cupide, si assequatur, sit amplexurus, & de quo doleat, si nō assequatur. Quod ergo obsecrat Apostolus, ut nos ad obediētiā dei consecremus totos, cum hoc tale sit, quod non ad ipsius, sed ad nostrā faciat salutem, manifestum iudiciū est, quod summopere desyderet nostrā salutem, deq; illa, si uoti compos euadat, lætetur non minus quàm de sua ipsius. Hoc scilicet est ingenium charitatis & animi paterni.

Fratres.) Recte ad propositum. Primum, ut obsecrationem suam, tanquam ex corde & affectu fraterno manantem, eo facilius admittant. Deinde, ut admoneantur & Iudæi & Gentes, qui in Christo sunt, cum sint fratres, ut animo quoq; fraterno inter se sint affecti, omnemq; arrogātiā, & quod ex arrogantiā nascitur dissidium, abijciant.

Per miserationes Dei.) Et hoc omnī aptissime. Conatur omnino pectora ipsorum permouere, ut sese deo totos offerant. Inducit itaq; non suam auctoritatem, sed magis tale quid, quod sit Christianis siue ex Iudæis siue ex Gentibus omnī acceptissimū. Quid aut potest illis acceptius esse q̄ id unde omnium salus constat? Vnde est, quod miseri peccatores, peccato, morte & inferno liberati, iustitiæ, uitæ, regnoq; dei asserti sunt, nisi ex misericordia dei; Et quo

niam illa est infinita, multisq; modis declarata, maluit in plurali dicere, per miserationes dei, quam, per misericordiam dei, ut non solum admoneret misericordie dei, sed & tot modis, tamq; ampliter declaratur erga nos miserationum illius. Hic operaprecium fuerit recordari quales & quam perditum fuerimus ante cognitam Christi gratiam, quidq; in Christo adepti simus per gratiam dei, & quid adhuc expectemus, idq; ex sola gratia dei, longe alia meriti.

OBSER.

Notet hoc, qui temeritate presentis seculi impingunt doctrinæ gratiæ & misericordiæ dei, cum illa magis prouocet credentes ad rectam uitæ conuersationem.

Vt exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam, placentem deo, &c.) Hæc est propositio, cuius est sensus, ut nos deo totos ad ipsius uoluntatem dedamus. Recte autem obsecrat, ut nos deo exhibeamus, id est, sponte sistamus ad ipsius nutum, quod per uerbum *παράσῃσθαι* significatur, quomodo sisti solent & exhiberi quæ plane in alterius uoluntatem transferuntur & deduntur.

Corpora uestra.) Quid autem debemus deo sistere? Corpora non pecudum, sed nostra ipsorum. Iudæi offerebant pecudes, fruges, aurum & argentum. Eadem & Gentes offerebant. Sed à nobis exigitur aliud.

1 Quærendum autem hic, quid sit præbere deo corpora nostra, ita ut sint hostia uiuens, sancta deoq; placens, & rationalis cultus dei.

Fere omnes hic per corpora nostra intelligunt totum hominem, non solum carnem ac sanguinem, sed & mentem et uoluntatem cum omnibus affectibus. Et recte. Nihil est enim aliud quod dicit, corpora uestra, quam uos ipsos, ne aliena offeramus, & quæ extra nos sunt, ut Iudæi fecerunt & Gentes, sed magis nos ipsos.

2 Adhuc tamē quærendum est, quomodo debeamus nos ipsos deo præbere & offerre. Dicam primum quid alijs uisum sit, deinde quid ego hic sentiam.

Alij exponunt hæc de ueteri homine, quatenus ex Adā est corruptis uicijs, affectibus. ut illud, præbete corpora uestra hostiam, idem sit, atq; mortificate corpora uestra, membra uidelicet peccati, quod sane aliquoties admonet Apostolus. Quæ mortificatio, maceratio est impurorum affectuum & concupiscentiarum carnis crucifixio. Mihi uero uidetur Apostolus, quoniam obsecrat, ut corpora nostra hostiam uiuentem deoq; placentem sistamus, hic non loqui de mortificandis affectibus. qui ut non sunt immundi, ita non possunt efficere hostiam deo placentem, qui immunda reijcit, & duntaxat munda sibi offerri præcepit, sed magis, ut nos mortificatos iam carne, carnisq; concupiscentijs liberos, spiritu uiuentes & purgatos ac sanctificatos, tanquam uiuam, sanctam, deoq; placentem hostiam ad omnia obediētes & morigeros exhibeamus.

Et hoc pulchre cōpetit Christianis, quorum est sequi uestigia Christi, qui & ipse se patri hostiam uiuentem, sanctam, ac placentem obtulit, in qua nulla fuit macula, dum se ad omnem patris uoluntatem obsequentissimum præbuit. Non enim duntaxat nobis proponenda est hostia Christi, tanquam hostia redemptionis, sed & tanquam exemplar sacrificij nostri, quod imitari debeamus.

Verum est, hoc sacrificij genus non potest præstari deo, nisi mortificatis affectibus, impuris. Hoc tamē interest, inter meam & aliorum sententiam, quod mihi uidetur mortificationem ueteris hominis non recte uocari oblationem deo placentem, sanctam ac uiuentem, cum sit quasi immundi pecoris maceratio quadam, & deo nihil immundi debeat offerri, sed magis quod immundum est ab eo, quod illi offerendum est, sit auferendum ac reijciendum. Relinquit ergo, mortificandos primū esse prauos ueteris Adæ, corporis peccati, affectus, ut sic liceat Deo offerre totos nos ad omnem ipsius uoluntatem morigeros, puros, ac sanctos, tanquam hostiam uiuam, sanctam deoq; placentem, ut quantum per gratiam dei datur, q; proxime exemplar hostiæ Christi accedamus illiq; cōformemur, qui dixit, Si quis uult uenire post me, abneget semetipsum, tollat crucem suam & sequatur me.

Illam, hostiam uiuentem, sanctam, deoq; placentem, rationalem cultum uestrum, adiecta sunt ornandæ propositionis gratia, propter cōmendandam eam obediētiā, qua deo totos sese præbent credentes. Docent enim, istam obediētiā, qua non pecudes uel aurum et argentum, sed nos ipsos deo, ad obediendum uoluntati ipsius sistimus totos, esse uerum cultum dei, imò nostrum cultum, id est, quem nos deo

A nos deo debeamus, qui sit proprie noui testamenti, quem & distinguit à cultu ueteris testamenti, per id quod uocat illum rationalem respectu irrationalis eius, qui situs erat in oblatione animantium irrationalium.

Apte autem cultus meminit, & hostiæ. Nam omnibus mortalibus insitum est, Deum esse colendum, deinde cultum dei situm esse in oblationibus & sacrificijs quibus tantopere studuit uniuersus orbis. Ne itaq; simpliciores Christiani putarent Christianismum carere uero dei cultu, propterea quod in illo non offeruntur pecudes irrationales, more Iudæorum ac Gentium pristino & inueterato, atq; ita relaberentur ad caeremonias uel Iudaicas uel Gentiles, sed agnoscerent hunc uerum dei cultum, & proprium Christianorum longe præstantiorem quam fuerit ueteris test. cultus, ista uoluit annectere propositioni.

Est ergo hic locus de cultu dei diligenter notandus, in quo ista insunt.

OBSER.

I.

Quorum sit cultus dei, hoc est, qui sint tales, quibus cõpetat uerus dei cultus. Hoc patet ex eo, quod post declaratam iustitiæ & salutis per Christum acquisitionem, ista de cultu dei subiicit Apostolus, ut admoneamur eos demum esse, qui uere deum colere possint, qui gratiam per Christum acceptam, per quam redempti sunt & iustificati, probe tenent.

II.

Quid sit uerus dei cultus, uidelicet, si seipsum quisquã deo ad exemplum Christi totum offerat. Pontificij putant cultum dei esse in caeremonijs externis, in auro, argento, purpura, cereis, & reliquis huius generis nugis, quas si sustuleris, clamabunt sublatum esse cultum dei, ut plane patiari ab illis quod prophetæ olim à Iudæis, Apostoli à Iudæis & Gentibus sunt perpessi.

III.

In uerbo *παρὰ τὴν φύσιν*, notandum est pertinere ad cultum dei, ut spontanea sit ista nostri oblatio. Proinde quicquid coactum est et inuoluntarium, cultus dei esse nequit.

B Et ne accommodetis uos ad figuram sæculi huius, sed transformemini per renouationem mentis uestræ, ut probetis quæ sit uoluntas Dei bona, accepta, & perfecta.

Præmissæ obsecrationi, qua Romanos eo permouere uoluit, ut sese offerrent deo hostiam uiuentem, sanctam, deo placentem, dehortationem hanc subiicit necessariam isti proposito. Viuebant enim Christiani isti quibus scribit in celeberrimo sæculi huius loco, & periculum erat ne sese moribus & ingenio illorum cum quibus uiuebant, non solum in cultu dei, sed & in reliqua uita instituenda conformarēt, id quod maxime impediuiſſet ab eo, cuius iam admonebat. Et hoc est quod dicit, Et ne accommodetis uos ad figuram sæculi huius.

Notat autem hoc loco sæculum hoc tanq; Christianis fugiendum non tam ea parte qua pessimis & inhonestis est moribus, quos etiam sæculi istius sapientes taxarunt, & Magistratus castigarunt, q; qua simulat cultum dei, & pietatem, nolens et ipsum uideri impium, qua sane parte maius erat Christianis metuendum periculum, quam priore. Habet autem sæculum hoc præterea quædam non mala nec inhonesta, sed bona & honesta, in quibus nihil prohibet, quin illi cõfiguremur, utpote quod in hoc sæculo nubitur, quod liberi creantur, educantur, potestati parentum subiiciuntur, uxor marito subditur, serui habentur, Domini et Magistratus, quod laboratur pro acquirendo uictu, quæ omnia & ad præsentem uitam necessaria sunt, & ab Apostolo iam non prohibentur, ut etiam multis in locis bene usurpanda inculcentur. Superstitiosum est ergo institutum monasticum, de fugiendo sæculo isto, quod hæc quæ iam commemorauimus, & ipsa similia attinet.

Illud obiter notandum est in eo quod non simpliciter dicit, sæculi, sed addit huius, innui esse aliud sæculum quoddam præter hoc præsens.

Sed transformemini per renouationem mentis uestræ.) Quid antea uocarit hoc sæculum à quo debeamus esse diuersi, his uerbis per aduersatiuam particulam subiectis, satis declarat, cum dicit, sed transformemini per renouationem mentis uestræ, ut intelligamus fugiendum hoc sæculum, esse uetustatem mentis humanæ, id est, sapientiam illam carnis, quam alibi uocat, sapientiam mundi, deo inimicam, secundum quam sæculum hoc præsens omnia tam diuina quam humana metitur & instituit. Ex illa fluxit cultus ille, quo Gentes tot falsos deos, tot ritibus

A

4

adinuentis

adinuuentis coluerunt. Hoc quam deo displiceat non solum ex hoc loco uide-
re est, sed & ex eo, ubi aperte dictum est. Non facias quod tibi bonum uidetur, &c.

Deut. 10.

Necessarium ergo est, ut mentibus immutemur ac transformemur, si uoluerimus nos ipsos Deo offerre ac sistere, hostiam uiuentem, sanctam, &c. Nihil enim isti proposito magis aduersatur, quam uetustas illa mentis, quae Deo subdi nequit. De ista renouatione mentis fusius legere est Ephes. 4. ubi & illud quod hic dixit, ne uelitis configurari isti saeculo, pulchre declaratur.

Ut certo probetis, quae sit uoluntas Dei.) Ad cultum Dei & ueram obedientiam necessaria est cognitio d. uoluntatis. Quid enim aliud est sese Deo sistere in oblationem, quam in ipsius uoluntatem plane consecrari? Quid aliud Deum colere, quam uoluntati ipsius studere? Qui namque Deum iuxta propriam uoluntatem colit, non Deum, sed idolum cordis sui colit. Hoc & Gentium sapiens Socrates agnouit. Et haec est ratio cur Romani, cum omnium deorum cultum sint amplexi, unde & templum habebant *πανθεων*, id est, omnium deorum, cultum Dei Israelis, ueri & unici dei, respuerint. Is enim lege sua sanctauerat, ut solus coleretur, abiectis diis reliquis omnibus. Haec erat ipsius uoluntas. Isti nolebant obedire Romani. Ergo cultum illius amplecti non poterant. Hoc scilicet est quod Apostolus hic dicit, ut certo probetis quae sit uoluntas Dei. Iam carnalis & animalis homo non sapit ea quae dei sunt, stultitia siquidem illi sunt, nec potest cognoscere, quod spiritualiter iudicatur. Ergo opus est, ad cultum Dei cognitio d. uoluntatis, ad cognitionem d. uoluntatis opus est renouatione mentis nostrae.

1. Cor. 2.

Obserua uero, quod dicit, ut certo probetis. Cognitionem hic exigit non simpliciter eam, quae sit utcumque per literas aut externum auditum acquisita, sed quae sit omnium certissima, qualis est eorum quae certissimis experimentis colliguntur, id quod uerbum *δοκιμάζειν* innuit. Ergo hoc loco duorum admonemur.

1. Vnum est, cognitionem d. uoluntatis Christianis necessariam esse non dubiam quandam & incertam opinionem, qualis hodie in Papatu regnat, sed omnium certissimam scientiam. Non enim Christianorum est in cultu Dei & uerae pietatis actibus fluctuare, cum alumni sint d. ueritatis. Reijcitur ergo à Christianismo prorsus, quicquid incertum est an Deo placeat, uel displiceat.

2. Alterum est, istam certam cognitionem d. uoluntatis nulla humana sapientia, nullis mentis humanae uiribus ac rationibus acquiri posse, sed opus habere mentis in nouatione, quae certe opus est spiritus sancti. Quid ergo mirum est, si uerus cultus dei ab istis hodie apprehendi nequit, qui uetustati mentis sunt studiosissimi, & iudicium illius summo labore, ac conatu, acutissimum etiam reddiderunt, de quo illo plurimum gloriantur, & illius nomine magnis in hoc saeculo potiuntur honoribus? Sed quid est, quod dicit, ut certo probetis, quae sit uoluntas Dei? An satis est ad colendum Deum, certo scire uoluntatem Dei? cur non dicit, ut faciatis uoluntatem Dei?

Hinc quidam colligunt, ad studium uerae pietatis satis esse, si certa sit d. uoluntatis cognitio, certa uerorum bonorum scientia, eo quod per mentis iudicium totus homo cum omnibus actibus suis regatur. Id enim innatum esse omnibus, ut quae uere bona cognouerimus, illa summo quoque studio persequamur.

Rom. 7.

Verum isti sententiae uidetur resistere dictum Domini, nempe: Seruus sciens uoluntatem domini, & non faciens, plagis uapulabit multis. Et Apost. sensit in se ipso legem quandam peccati repugnantem legi mentis ipsius, ut bonum quod non solum agnoscebat, sed & amabat, non faceret, & malum quod non solum sciebat esse malum, sed & detestabatur, hoc faceret, imò delectabatur lege dei, consensiebat enim legi Dei secundum internum hominem, quod illa sit sancta, iusta & bona. Ut licet mente illi seruiret, corpore tamen seruiret legi peccati.

Cum itaque nec simpliciter cognoscere uoluntatem Dei ad pietatem satis sit, nec cognitio Dei in pijs quoque perpetuo principatum obtineat, relinqui pu-
to, Apostolum ista ideo posuisse, quod etiam non per omnia sufficiens sit cognitio diuinae uoluntatis, ut certa, primaria tamen sit, & summopere necessaria ad instituendam ueram pietatem, ita ut sine illa coli Deus nequeat, nec uia obtineri uita pietas, imò necesse sit si mens renouata & illustrata spiritu
Dei

A Dei, cognitioneque diuinæ uoluntatis donata non fuerit, omnia esse corrupta & deprauata, ut legimus in Eph. 4. Omnem impietatem & uitæ improbitatem Gentium, dari cæcitati mentis. Hac ratione Apostolus multis in locis precatur Deum pro Christianis, ut donentur sapientia & cognitione Dei Philip. 1. Col. 1. & c.

Bona, accepta, & perfecta.) Voluntatis diuinæ cognitio duplex est. Vna, quæ sit uoluntas Dei erga nos in Christo, de qua est Ioh. 6. Hac est, uoluntas patris, & c. Ista est cognitio gratiæ & beneuolentiæ Dei erga genus humanum. Et hæc certe non nisi per reuelationem spiritus sancti mentisque renouatione capitur. Isti quidam adaptant hunc locum, putantque illam his epithetis quasi specificari, quæ ideo dicatur bona, quod sit ad nostram salutem: accepta, id est, bene placita, quod sit gratia, per quam nos Deo placemus, uel quod Deo placeat nos in Christo seruare: perfecta, quod nihil in ea desyderetur, sed sit omnino absolutissima & certissima. Altera est, unde cognoscitur quid uoluntas Dei à nobis uicissim requirat, quid nobis præcipiat. Et ista quoque recte dicitur bona. Nam utilia nobis præcipit, accepta: nam sancta & menti dei grata præcipit: perfecta, nam ut lex Dei perfecta est, ita & uoluntas Dei perfecta est, ob id quod nihil possit illi tanquam necessarium à quoquam addi.

Augustinus alicubi ita legit hanc particulam, quod bonum est, acceptum, & perfectum bonum nobis, acceptum Deo, perfectum ad ueræ pietatis & cultus dei studium, uidelicet, non conformari isti sæculo, sed renouari mentibus, & certo experimento diuinam tenere uoluntatem.

Ut legamus, liquet Apostolum ista ideo adieciisse, ut conscientijs Christianorum, qui diuersum iter à mundo cum in colendo Deo, tum in uitæ conuersatione ingrediuntur, consuleret, quo certi essent, hoc studium diuinæ uoluntatis & ueræ obedientiæ prorsus utile, Deo acceptum, & absolutum esse.

B Hoc certe & hodie diligenter est inculcandum simplicioribus, qui putant istam obedientiam non esse sufficientem, sed ceremonijs opus esse quas uident à reliquis magno studio celebrari.

SEQUITUR.

Dico enim per gratiam, quæ data est mihi, cuiuslibet uersanti inter uos, ne plus sapiat, quam oportet sapere, sed ut sapiat ad modestiam, iuxta quod Deus unicuique partitus est mensuram fidei.

Quidam uolunt ista dicta esse contra mentis arrogantiam, pertinereque ad id quod supra dictum est, ne configuremini isti sæculo, sed renouemini mente uestra, eo quod in sæculo primum malum sit arrogantia, quod uicium Deo supra modum displiceat. Igitur Apostolum ab eo primo quoque loco auocare Christianos ad modestiam & sobrietatem animi, quæ Deo plurimum placeat. Et hoc sensu Erasmus hunc locum ita reddidit, ne quis arroganter de se sentiat, supra quam oportet de se sentire, sed ita sentiat, ut modestus sit & sobrius. Et in Annotationibus suis dicit illud *ἡγορεῖ*, hoc loco non pertinere ad cognitionem, sed ad cogitationem & opinionem quam quisque de seipso habeat. Et Origenes putat ista pertinere ad eos, qui erant ex oleastro in oliuam inserti, ne superbirent aduersum Iudæos, quod & supra capite undecimo admonitum ab Apostolo uidimus.

Verum Apostolus hic aliud quiddam agit. Dixerat, ut certo probetis, quæ sit uoluntas Dei bona, beneplacita, & perfecta. Hoc autem dictum est de cognitione Christianis necessaria, & cui soli sit studendum, quacunque quisque sit uocatione inter Christianos. Iam isti plurimum repugnat curiositas illa, qua fit, ut fere nemo non sit qui non ad aliena, & ad se non pertinentia animū applicet magis quam ad ea quæ se pro uoluntate Dei concernunt. Ab ista iam *πολυπραγμοσύνη* Christianos auocat, admonens id esse bonum, acceptum, & perfectum unicuique, ut uoluntatis diuinæ cognitioni studeat, idque etiam non curiose, sed modeste iuxta mensuram fidei, unicuique datam à Deo.

Et cer,

Et certe ista denūciatio præcipue tum temporis, & isti Genti summopere necessaria erat, ubi supremo in loco erant multarum artium ac scientiarū studia, quæ ad unitatem faciebant. Est enim omnibus agnatū uelle scire & plurimum sapere. Et id magni quoque æstimatur in hoc seculo. Ea uero est corruptio generis humani, ut perpetuo inania magis quàm necessaria cognoscere cupiamus. Necessaria uero sunt, quæ cognitionem diuinæ uoluntatis cōcernunt. Hanc autem egerime affectamus, uel certe nō rite affectamus. Rite affectatur, quando nemo ultra quàm suæ competit uocationi, de illa inquirat, id quod pulchre ad ueræ pietatis studium facit, eoque promouet, ut quisque suæ uocationi, respectu diuinæ uoluntatis inseruiat, ulteriora non appetens. Sed hæc satis patebunt in ipso contextu.

Dico enim.) Rationalis *λογος* connectit sequentē denunciationē ad præcedentia. Declarat enim ad quid dixerit, ut certo probetis quæ sit uoluntas Dei.

Per gratiam quæ data est mihi.) Quoniam uerbū *λεγω* nonnihil authoritatis præ se ferebat, ut idem uideretur, atque denuncio, ideo ista uoluit inferere, ne se putarent temeritate quadam uti in denunciando, maxime cum subiiciat, uni cuique uersanti inter uos.

Est autē gratia propriè fauor ac beneuolentiā. Per metonymiam uero aliquando sumitur, pro eo quod ex gratia prouenit beneficium. Vt & eleemosyna quandoque sumitur pro eo quod pauperi per misericordiam datur. Sic dictionem gratiæ usurpat aliquando pro suo Apostolatu, & pro reliquis muneribus ministrorum Euangelij. uide Eph. 3. 4. Et aliquando pro cognitione mysterij diuini pro intellectu ueritatis, pro uirtute diuinitus accepta cū fructu collocandi ministerij, ut 1. Cor. 15.

Siue ergo hic Apostolatum suum intelligit, utitur hac particula authoritatis gratia, ut Apostolus Gentium, siue cognitionem eam intelligit, quam habebat de uoluntate Dei, indicat se non temere ista denunciare & imprudenter, sed cum certa scientia harum rerum, de quibus præcipit.

NOTANDVM.

Est autem hoc loco notandum, quod siue Apostolatus functionem, siue cognitionē diuinæ uoluntatis, gratiam à Deo sibi datam uocat. Est enim reuera magna gratia esse ministrum Christi, donatumque diuinæ uoluntatis cognitio, ne. Et hoc plurimū facit ad persuadendum illis, quibus scribit, ut eo sint obtemperantiores, tanquam non Paulo, sed gratiæ Dei obedientes.

Cuiuslibet uersanti inter uos.) Chrysostomus hoc non ita intelligit, quod reuera ad omnes pertineat ista Apostoli admonitio, cum tantum aliqui fuerint, quos cohibere uoluerit. Ita uero loquutum esse dicit, ut eo redderet tolerabiliorē denunciationem ad omnes cōmuniter factam, ne causa esset eos pudore suffundi, quos reipsa cōcernebat hæc admonitio.

Mihi uero uidetur ista particula magis ob id adiecta ab Apostolo, quod illud *ὑποφρονεῖτε* tale sit uicium, quod omnibus sit agnatum, & illud *ὁ φρονεῖτε* ad omnes pertineat.

Et pulchre non dicit, omnibus uobis, sed cuiuslibet inter uos uersanti, ut nō putetur esse generalis & cōmunis quedam admonitio, quales plerumque contemni solent, sed ut quisque cuiuscunque status & conditionis priuatim intelligat hoc sibi dictum: Propositum enim est Apostoli admonere illos, ut quisque suæ uocationi diligenter studeat.

Et illud, *ἡμεῖς ὡς ὑμεῖς*, & ipsum notanter est dictum. Plurimū enim ad propositum facit, si quisque cogitet inter quos agat, quibus sit coniunctus. Qui se scit inter ciues agere, unum de corpore ciuium, is certe hoc facilius ad officium reuocabitur. Habent Christiani suam societatem, de qua infra ager per similitudinem corporis ac membrorum, in qua qui cōstitutus est, curare hoc tantum debet, ut sese illi adaptet, & illius *ὑψω* custodiat. Ea uero quæ extra illam sunt societatem, quæ aliena sunt, alijs curanda relinquat. Discernit enim Christianos per illud, *ὡς ὑμεῖς*, à reliquis Gentibus, ut sciant sibi quoque

A quoque ea quæ non Christianorum sunt, sed Gentium, ad se non pertinere. Tale est, ac si monachos instituti sui admoniturus dicas: Denuncio cuilibet uersanti inter uos, quos? Monachos scilicet, id quod nihil esset aliud, quam denuncio cuilibet monacho. Et tamen magis urget, si dicas, cuilibet uersanti inter uos, quam cuilibet monacho.

Hoc & nobis sit dictum, qui perpetuo obliuiscimur, cui sumus societati coniuncti, quod sumus non de huius seculi filiis, sed de corpore & societate Christianorum, atque ideo parum cogitamus de eo, ut uitam nostram professioni Christianorum conformem reddamus.

(Ne plus sapiat, quam oportet sapere.) Verbum *φρονεῖν* uarie sumitur apud Græcos. *φρονεῖν*
Iam enim idē est atq; sentire, ut *ὕψις φρονεῖν* sublime de se sentire, id est, arro-
gantē esse. Et quia hoc habet propriū arrogans, ut plura sibi tribuat q̃ re ipsa
habeat, ideo Erasmo illud *ὕψις φρονεῖν* idem esse uisum est, atq; arrogāter de se
sentire, maxime quod subiūgatur de mensura diuinitus accepta, ultra quam
nemo debeat *φρονεῖν*. Aliquando sumitur pro sapere & intelligere, unde *φρό-
νσις* sapientia, intellectus & prudentia. Quandoq; idem est atq; curare, un-
de *φρόνις* cura est ac sollicitudo, & isto sensu aliena curandī, curiositas inhi-
betur, quæ *πολυπραγμοσύνη* uocatur.

φρονεῖν
1
Sentire.

2
3

Primam sententiam sequuntur ueteres, & quidam ex recentioribus, postre-
ma uero duræ, magis ut supra memini, ad propositum Apostoli faciunt. Apo-
stolus enim, etenim non hoc agit, ut doceat, quid quisq; de se sentire debeat,
quasi necesse sit, ut sentiat de se aliquid, tantū nō supra mensuram, cum nemo
in eo peccet, etiam si non tantum de se sentiat, quantum in recessu habet, sed
magis de tali *φρονεῖν* loquitur, quod exigit necessario suam mensuram, ita ut
nō solum delictum sit, si plus, sed etiam si minus *φρονῶμεν*. Est enim necessariū,
ut sapiamus in cognitione diuoluntatis. Hic uel plus uel minus sapere malū
est. Ita & necessarium est, ut quisq; uocationem suam curet. Et hic quoq; plu-
ra curare, quam uocatio donumq; acceptum exposcat, peccatum est, & *πολυ-
πραγμοσύνη* damnabilis. Et rursus non tantum curare, quantiū exigit ratio uo-
cationis ac professionis, & ipsum damnabile est, & *ἀπαραγμοσύνη* dicitur. In
priori delinquebat Petrus, dicens: Hic autem quid? Et Apostoli Act. 1. dicen-
tes: Quando restitues regnum Israel. In posteriore deliquit seruus ille, qui ta-
lentum acceptū abscondidit, &c. Hoc scilicet est, quod nō solum dicit, *καὶ ὁ
πορ φρονεῖν*, sed adiungit, *καὶ ὁ δὲ φρονεῖν*, ostendens necessariū esse sapere &
curare quiddam, uidelicet id quod ipsa uocationis ratio exigit, & uolun-
tati Dei sit accommodatum. Non dicit, *καὶ ὁ ἐξεί*, ultra quā licet, aut, *καὶ ὁ
ἐξεί*, ultra quā habet, uidelicet, uel in scientia, uel in fortuna, sed *καὶ ὁ δὲ*, ul-
tra quā oportet.

(Sed ut sapiat ad modestiam.) Hoc uarie legitur & exponitur. Quidam legunt so-
brietatem, quidam temperantiam. Hieronymus alicubi legit pudicitiam,
quod Græcis est *σωφρονεῖν*. Chrysostomus dicit idem esse atq; *σωῶς ἔχειν τὰς
φρενας*, id est, sanam habere mentem. Videtur autem metaphoricum esse uer-
bum sumptum à corpore sano, quod constitutione sit recta, in quo omnia re-
cte habeant. Nam mox atq; pars illius aliqua suam excedit mensuram, & fit
immodesta, certe uiolato iam temperamento eo, in quo sanitas corporis con-
seruatur, necesse est debilitari corpus. Ita sane habet & in mēte hominis, quę
tum sana dicitur, quando nusquam ad uana & non necessaria exorbitat. Infir-
ma est, quando quę necessaria sunt non assequitur. Disturbata est, quando ul-
tra necessaria extenditur. Ideo recte hic illud *σωφρονεῖν* uertitur per modestiā,
quæ uirtus in omnibus modum competentem seruat, omniumq; sanitatē &
rectam constitutionem probe tuetur. Sapit ergo ad modestiā, qui modum
sapiendi & curandi uocationi suæ proportionatum & assequitur, & nō ex-
cedit ut in summa *σωφρονεῖν* idem sit, atq; quod dixit *ὁ δὲ φρονεῖν*.

Ista *σωφροσύνη* Ecclesie supra modum necessaria est. Quid enim tot peperit
hæreticos, quā immodestia quædam sapiendi & sciendi ingeniorū acuto-
rum?

rum: Quid adeo rupit Ecclesiā, atq; illa *παραγυμωσις*, qua alienas prouin-
 cias & ecclesias episcopi inuaserunt, ad se non pertinentes, & relictis iam vo-
 cationibus suis, sacularia curant, quorū erat uerbo Dei pascere gregē Chri-
 sti: Ad istam Ecclesiā miseriam accessit & *ἀπαραγυμωσις* illa eorum qui deser-
 ta Ecclesia uitam solitariam, ut sibi solis uiuerent, apprehenderunt, quos mo-
 nachos uocamus & anachoretas, à secedendo & solitarie uiuendo. Orandus
 ergo Deus ut sublati ab Ecclesia tribus illis uicijs, utpote *ὕπερ φρονήσεως, πο-
 λυπαραγυμωσις, & ἀπαραγυμωσις*, eam nobis restituat modestiam, qua quisq;
 suam spartam quam nactus est, ornet, & nihil ultra id quod uoluntatem Dei
 concernit, sapiat.

Vt cuiq; Deus partitus est mensuram fidei.) Hæc particula ad hoc est adiecta, ut de-
 1 claret quid sit illud *ὅω φρονεῖν, & ὁ δὲ φρονεῖν*, qua in res sit situm. Primū ut non
 transferatur *φρόνησις* nostra ultra mensuram à Deo acceptam. Hæc debet sa-
 2 pientia & curæ nostræ præscribere. Deinde, quoniam nō omnibus eadem
 sapiendorum curandorumq; à Deo tradita est mensura, sed unicuiq; sua, non
 dicit, ut nobis Deus partitus est, &c. sed, ut unicuiq; partitus est. Et huc facit
 uerbum *ἐμέεσσι*, partitus est, accommodum præsentī negotio ut intelligamus
 3 nemini omnia, sed cuiq; suam à Deo dari portionem. Tertio, non dicit, men-
 suram rationis, scientiæ, prudentiæ & industriæ, sed, mensuram fidei. Non e-
 nim agit de naturæ donis, quæ etiam apud Gentes inueniuntur, & à Deo dan-
 tur, sed de donis spiritus ac mentis renouatæ, quibus credentes donantur in
 Christo Iesu. Meminit autem fidei, propterea quod omnia dona illa creden-
 tium, quorum catalogū subiuncturus est, ex fide manant, & pro fidei portio-
 ne uel magna sunt uel modica. Potuisset parī ratione dicere, ut unicuiq; deus
 partitus est mensuram spiritus. Nam is omnia operatur in omnibus. Verum
 quoniam in credentibus & per fidem renouatis ista operatur spiritus Dei, de
 quibus admonet infra, ideo fidei mensuram posuit.

Loquitur autem de fide hic, non quatenus illa per imputationem iustitiæ, B
 salutē & gratiam Dei apprehendit. Nam hoc pacto nulla est imparitas inter
 eos qui uere credunt, sed omnes æque propter fidem, imputata iustitia ac sa-
 lute potiuntur, omnes æque sunt per fidem filij Dei, nemo plus, nemo minus.
 Magis ista pertinent ad efficaciam fidei, quæ operatur in credentibus, aman-
 do, sperando, ferendo, seruando, &c. Nam hic alius, plus alius minus accepit
 fidei. Vt exempli gratia, quotquot nascuntur & uita donantur, omnes æque
 uiuunt, nec alius plus alius minus uiuit, ita ut is qui egre spiritum trahit, non
 minus dici queat animam habere, quàm is qui per omnia sanus est. Quod ue-
 ro attinet ad efficaciam animæ, hic alius plus alius minus habet, ut quisq; suā
 habeat mensuram.

OBSER. I. Vt partitus est deus.) Videmus hic omnia illa bona in Christianismo, omnes
 uirtutes, quibus primū uoluntati dei, deinde proximo seruitur, esse dona dei.

OBSER. II. Vnicuiq; &c.) Notandum hic eam esse prouidentiam Dei, ut unicuiq; suum
 1 dimensum partiatur, nemini nihil, nemini omnia, unicuiq; aliquid. De creden-
 tibus loquor. Vnde ista sunt obseruanda. Primum neminem esse credentiū,
 qui non aliquid à Deo acceperit. Vnde profectio nemo est, qui non possit ali-
 quo esse usui, qui possit conqueri, se nihil à Deo accepisse.

2 Deinde, ut nemo appetat ultra quàm à Deo accepit, nec putet sibi ad salu-
 tem necessarium esse, quod non accepit. Nouit enim Deus, quid & quantum
 unicuiq; comperat. Huc facit & uerbum *ἐμέεσσι & μέτρον*. Iustam mensuram
 nouit deus. Mensuræ dictione cōprehenditur iusta portio, quæ nec plus nec
 minus quam opus sit habeat.

OBSER. III. Mensuram fidei.) Videmus hic quanquā omnes credentes fidem habeāt ean-
 dem quod ad qualitatem attinet, & per illam æque sint filij dei & salui non
 tamen omnes eandem habere mensuram fidei, quod attinet ad fidei effica-
 ciam. Non omnes eadē mensura præditi sunt fidei, cognitionis rerum spiri-
 taliū, amoris dei, timoris dei, zeli ac studiij pietatis. Quædā sunt talia ut licet
 ex fide

A ex fide sint, non tamen omnibus sint concessa, nec eadem mensura concessa quibusvis. Proinde cautè iudicandum est hoc loco de credentis animi fructibus & fidei efficacia, nec omnia ex omnibus, nec omnia eadem mensura exigenda aut speranda. Quin magis ea utamur prudentia, ut si qua in re uiderimus deficere quosdam, nihil admiremur, et si quid cuiquam adesse uiderimus, illo cum gratiarum actione, tanquam diuina gratia bene utamur.

Quemadmodum enim in uno corpore membra multa habemus, membra uero non omnia eundem habent actum, sic multi unum corpus sumus in Christo, singulatim autem alij aliorum membra.

Quod dixit, ut cuique deus partitus est mensuram fidei, id iam adiecta similitudine declarat omnium appositissima, pariter & familiarissima, cuius ignorantiam nemo mortalium prætendere poterit.

Ut in uno corpore membra sunt multa, ita & in Ecclesia. Corpus enim hic non à soliditate cuiusdam substantiæ dicitur, sed à communicatione multorum membrorum, ueluti partium, in unam & eandem uitam, spiritus, sanguinis, & omnium necessariorum societatem coadunatorum. Sic in Ecclesia Christi multi homines in eandem societatem uitæ, salutis & æternæ felicitatis per fidem in Christum, participationemque spiritus & sanguinis capitis Christi coadunantur, atque ideo corpus unum, idque Christi, uocantur. Et hoc est, quod hic dicit, Sic multi unum corpus sumus in Christo. Non tamen in Christo, propter spiritum & sanguinem Christi, de quo eodem omnes per fidem Christi participamus. Alioqui et quæuis ciuitas corpus quoddam est multorum membrorum, sed non in Christo. Diuidit ergo per istam particulam, in Christo, corpus credentium in Christo, ab omnibus alijs humanæ uitæ societatibus. Imò & dignitatem illius exprimit, dicens, in Christo. Gloriantur qui unum corpus sunt in Cæsare, gloriabantur Romani de suæ ciuitatis corpore & communicatione, propter unius urbis imperium, & temporariam aliquam prosperitatē. Quid nos non faciemus, qui in Christo filio Dei, rege omnium, capite nostro, deinde in regno dei felicissimo illo & perpetuo corpus sumus?

Corpus.

Membra uero non omnia eundem habent actum.) Ista dicuntur ad propositum, quo sanè adductam corporis & membrorum similitudinem adaptat.

Nam alioqui duplex est huius similitudinis de corpore & membris sumptæ usus Apostolo, quemadmodum & cum in re ipsa tum in similitudine utrinque duo sunt quæ ad societatem tam corporalem quam spiritalem faciunt.

Similitudinis
huius duplex
usus.

1. Primum est, quæ sit omnibus membris societas, spiritus, sanguinis, uitæ, alimonie, & omnium eorum quæ ad illa necessaria sunt. Ita utitur hoc simili 1. Cor. 10. Nam ut in corpore humano omnia membra eiusdem sunt spiritus, sanguinis, & uitæ confortia, de quibus eadem omnes alimonie uiuunt & sustentantur, ita & in corpore Christi credentes omnes de corpore & sanguine, denique & spiritu Christi uiuunt & aluntur, ita ut hic nulla sit diuersitas, cum eadem sit omnibus uita, idem spiritus, eadem alimonie, idem caput, unde hæc omnia fluunt.

2. Alterum, quæ sit in membris eiusdem uitæ & spiritus efficacia & operatio. Nam non solum in eo constat communicatio corporis, quod omnia membra eadem de eodem spiritu & sanguine uita potiuntur, sed & in eo quod actus membrorum per spiritus efficaciam, inter se communicant. Non enim patitur uiuax spiritus ociosum esse membrum in corpore, sed omnia moderatur, ad conseruationem corporis, ita ut turpe sit, si membrum aliquod tantum uelit in uita, spiritu, cibo & potu, & alijs huiusmodi communicare reliquis membris, in operatione uero nolit, quæ peruersitas & iniquitas non est membrorum, sed magis tuberum.

Hoc pacto ista similitudine utitur hic Apostolus. Et ideo non dicit, Singuli autem corporis unius membra, sed singulatim autem alij aliorum membra.

B Et,

Et, membra uerò non eundem actum habent. Non dicit, non eundem spiritum habent, non eandem uitam, non idem caput, non eandem alimoniam, cum ista singulis sint non diuersa, sed eadem, sed non eundem actum habent. Ergo per adductam similitudinem declarat se per hoc quod dixit, ne quis sapiat plus quam oportet sapere, sed sapiat ad modestiam, ut cuique deus partitus est mensuram fidei, quosuis admonere eius societatis, qua singulatiui aliorum sunt membra, ut quisque in isto corpore Christi constitutus sciat sibi non solum de spiritu & uita Christi communicandum, sed & communicationem eam esse seruandam, quæ est in operationibus & actibus membrorum, qua non sibi soli sed alijs membris, quæ ex spiritu pro fidei mensura accepit, bene collocet, & præterea per curiositatem nihil amplius quærat, sed suæ uocationi diligenter adsit.

Huc pulcherrimè facit ista similitudo membrorum in corpore, quorum nullum est sine aliqua spiritus moderatione. 2. Deinde nullum sibi soli impendit, quod accepit, sed magis ad utilitatem reliquorum, idque non unius aut alterius, sed omnium & totius corporis. 3. Tertio, nullum inuidet alteri, licet diuersa operatione prædito, sed unumquodque cōstanter in sua uocatione perdurat. Nullum in alterius operatione erumpit aut exorbitat, sed singulis sibi deputatam functione intactam relinquit, cumque quiete & silentio de fructu & utilitate omnium aliorum membrorum communicat.

Ita sanè habet & in corpore Christi, ubi nullum membrum, quod uerè spiritu dei sit præditum (alioqui membrum reuera non existens, sed potius huiusmodi locum obtinens) ociosum est, sed unicuique suum datum est *hæc quæ ueluti peculiare & proprium*. Non dicit, non omnia aliquem habent actum, sed non habent eundem. Alius est actus manus, alius oculi, alius auris, alius pedis. Singula & si diuersum, tamen aliquem habent actum. Ergo nullum est ociosum. De diuersis istis actibus ipse quædam subiiciet.

Simul autem & hoc adnotandum est, quod licet singulis det peculiarem actum in corpore Christi et uariū ab alijs, nihil tamē prohibet, quin quibusdā si delib. una & eadē sit operatio in Ecclesia, unum & idem charisma. Omnia, inquit, non habent eundē actum. Non dicit, nulla habent eundē actum. Cum & in corpore humano & oculis sit idem actus utrisque & manibus, & pedibus, et auribus. Ita possunt in una Ecclesia esse multi doctores, multi diaconi, multi Episcopi pro necessitate scilicet corporis. Sic Act. 20. multos unius Ecclesiæ Ephesiæ legimus Episcopos ab Apostolo admonitos, quibus et unū ac eundē actum adscribit, dicens. Attēdite igitur uobis & cuncto gregi, in quo uos spiritus Sanctus posuit Episcopos, ad regendū Ecclesiam dei, quam acquisiuit sanguine suo. 2. Deinde, oportet ut quisque Christianus ita sit membrum corporis Christi, ut simul sit aliorum membrum, id est, instrumentum quoddam utile ac salutare ad totius corporis ædificationem acceptum donum impendens.

Hic dupliciter peccatur. 1. Aut enim sunt, qui cōtenti fide in Christum & aliqua diuinæ ueritatis reuelatione nullam seruant cum reliquis membris communicationem, nec in symbolis primæ, de qua supra, nec in operationibus secundæ communicationis, de qua hic Apostolus, sed sibi solis relictis alijs omnibus uiuunt, putantes se nihilominus ueros esse Christianos.

2. Aut si quam colunt cum reliquis Christianis societatem, talem tamen colunt, quæ non sit communis & utilis omnibus corporis Christi membris, sed selectis tantum, ut faciunt hæretici, qui ut non in prima, ita nec in secunda communis Ecclesiæ sunt communicatione.

Proinde Christiani hominis est, uniuersæ Christi Ecclesiæ cōmunionem colere per utramque, ut dictum est, communicationem.

Nec locum hic habet argumentum Pontificiorum, quo contra doctrinam ueritatis utuntur. Nam omnino Ecclesiastica communicatio, communicatio est ueritatis, non errorum, & societas eorum actuum, qui ex spiritu Dei diriguntur, non qui per humanas traditiones præcipiuntur, quique ad ædificationem

A cationem corporis Christi necessarij sunt, nō qui uel superstitioni uel domino Ecclesiasticorum seruiunt.

3 Tercio, est & hoc membrorum corporis Christi, ut neque per curiositatem aliena appetant officia, sibi non concredita, neque per animi malevolentiam potioribus inuideant, aut minora fastidiant, sed magis suae uocationi quiete ac fideliter inseruientia, potiorum ministerio cum gratiarum actione fruantur, minoribus uero suam operam per charitatē impendant. Quem admodum in corpore humano fieri uidemus, ubi unumquodque membrum suum officium tantum peragit, idq; admirabili, perpetua & indefessa sedulitate. Vnde & omnia in tranquillo ac firmo statu perdurant, quod fieri non posset, si manus relicto suo actu, aspirare uelit ad actū uel oculorū uel auris. quæ sanè peruersitas omnia perturbaret, cōstitutionemq; corporis perderet.

Habentes autem dona, iuxta gratiam datam nobis uaria, siue prophetiam, iuxta analogiam fidei, siue ministerium in ministerio, siue qui docet in doctrina, siue qui exhortatur in exhortatione, qui impertit in simplicitate, qui præst in diligentia, qui misereatur in hilaritate.

Quod in similitudine dixit, membra uero omnia non eundem habent actum, id quomodo habeat in corpore Christi subiectis quibusdam exemplis ob oculos exponit. Facit autem hoc 1. Cor. 12. aliquando fusiū. Hic quædam ponit, quæ non sunt omnium Christianorum, sed ad præcipua quædam charismata pertinent. Deinde subiungit ea quæ communiter sunt omnium.

Habentes autem dona.) Quod dona uocat, & datam gratiam, quæ quisq; in Ecclesia præ alijs priuatim habet, admonet nos modestiæ, ne quicquam demus nostris uiribus, ne ue contra reliquos nobis impares superbiamus, sed magis grati simus diuinæ bonitati & prouidentiae.

B *Varia.*) In donis uarijs obseruemus cum Ecclesiae uariam necessitatē, tum diuinam illam prouidentiam, quæ & singulis Ecclesiae necessitatibus consulit, & quodque illius membrum aliquo necessario charismate cohonestat, & admirabili quoq; non solum eiusdem spiritus, sed & necessitatis uinculo singula singulis connectit, dum non omnia omnibus, sed cuilibet suum dimensum impertit, non quo sibi sufficere possit, sed quo ad cōmunis corporis cōseruationem aliquid adferat necessarium, & uicissim ab alijs quæ sibi necessaria sunt expectet. Et hoc est quod Apostolus 1. Corinth. 12. Non potest 1. Cor. 12. oculus dicere manui, non est mihi opus te, aut rursus caput pedibus, non est mihi opus uobis, imō multo magis quæ uidentur imbecilliora esse, necessaria sunt, & cætera.

Hæc est sinō uniuersa, certè tamē aliqua ratio eius, quod uaria dona sua deus ad hunc modum in Ecclesiastico corpore dispensare uoluit.

siue prophetiam iuxta analogiam fidei.) Prophetia aliquando est prædicatio uerbi dei in genere, quo sensu accipitur 1. Cor. 14. Potestis singulatim omnes propheterare, ut omnes discant, & omnes cōsolationē accipiāt. Item. Qui prophetat, hominibus loquitur ad adificationē, & exhortationē, et cōsolationē, ut prophetia in genere sit d. uoluntatis clara & manifesta interpretatio.

Aliquando est prædictio futurorū & secretorum, qualis propheta erat Agabus in Actis, & qui fuerunt in ueteri testamento præcipui. Et hoc sensu accipitur hic ab Apostolo, propterea quod hic prophetiæ munus à munere docendi ac hortandi separat.

Ponit autem prophetiam hic non ideo priore loco, quod donum illius reliqua charismata antecedit dignitate, cum sit ijs quæ sequuntur minus, & tale quod etiam impijs aliquando hominibus datū fuerit, ut uidere est Math. 7. Aliquot charismata simpliciter recenset absq; ullo ordine.

Illud, iuxta analogiā fidei, idē est quod supra dixit, secundū mensurā fidei. *siue ministeriū in ministerio.*) Ministeriū hic generalis est appellatio functionū Ecclesiasticarū, quæ perpetuo usu in Ecclesia occupantur, inter quas certè pro

B a phetia

phetia isto sensu, quo hic accipitur, connumerari nequit. Ita perpetuus minister est Apostolus, ita Episcopus, ita senior, ita diaconus, ita doctor, &c.

Quid est autem quod dicit, ministerium in ministerio? An est ministerium non in ministerio? Quis est ille minister, qui non sit in ministerio? Aut quis est in ministerio ut non sit minister? cum ista uideantur esse inseparabilia. Ministerium hic partim pro ipsa sumitur administratione ministerij. Vt ministerium Episcopi est Ecclesiam predicatione uerbi dei pascere. Partim sumitur pro facultate illa spiritus, quae predicanti necessariam administrat ueritatis cognitionem & proloquendi uirtutem & fiduciam.

1. Ergo quidam sunt in ministerio sine ministerio, id est, sine dono & gratia ministerij. 2. Rursus quidam sunt in ministerio cum ministerio. Illi sunt de quibus hic Paulus. 3. Tertium genus prorsus nouum in Ecclesia sunt, qui titulotenus sunt ministri nec in ministerio nec cum ministerio, non secundum analogiam fidei, sed secundum analogiam uel datae pecuniae, uel fauoris alicuius humani, quem gratiam appellant eo loci euecti.

Sive qui docet in doctrina.) Haec est una species ministerij Ecclesiastici docere populum. Docere autem in doctrina, est docere cum gratia & facultate docendi.

Sive qui exhortatur in exhor.) Differunt docere & exhortari. Nec impedit quicquam ut non sit possibile ista ambo eidem inesse Christi ministro, ut pariter & doceat & exhortetur, idque in doctrina & exhortatione. Is docet, qui imperitos instruit. Exhortatur, qui pigros alioqui rerum gnaros urget.

Qui impertit in simplicitate.) Non loquitur hic de priuata illa eleemosynaria beneficentia, sed de ministerio diaconatus, cuius est eleemosynas fidelium dispensare pauperibus. Ista dispensatio debet fieri cum simplicitate, id est, sine aliquo personarum respectu candide ac sincere, ne uiduae Graecorum negligantur, habitata tantum ratione Hebraeorum. Id fit cum singulorum expenditur necessitas, &c.

Qui praestit in diligentia.) Habet qualibet Ecclesia suos praefectos & gubernatores, quibus generaliter Ecclesiae necessitas commendata est. Isti sunt Seniores, res quorum est cum diligentia cunctis quae necessaria sunt providere.

Qui misetur in hilaritate.) Hi sunt quibus & facultas est & ministerium concretum uisitandi agrotos, captiuos, & consolandi afflictos. Hoc officium recte miserandi uerbo insignitum est. Horum ministerium decet hilaritas & alacritas. Idque duplici nomine. Primum, quod alioqui tediosissimum est occupatum esse cum miseris & afflictis. Deinde quod ingratum miseris est officium, quod animo exhibetur molesto. Et ita comparati sumus afflictis, ut hilaritas eorum qui nobis succurrunt plus delectet quam ipsa beneficentia.

OBSER. Notandum hic est, praesertim illis qui Ecclesiae sunt ministri, quam in regno Christi non sit satis simpliciter praestare officium, nisi id fiat cum adiuncta necessaria facultate spiritus. Non est satis praedicare, nisi praedicetur dextre & cum dono Dei, doceatur in doctrina, exhortatio fiat cum exhortatione, diaconatus cum simplicitate, praesidentia cum diligentia, miseratio afflictorum cum hilaritate.

Dilectio sit non simulata.) Quae sequuntur hinc ad finem usque capituli, nude sunt ac breues quaedam praepceptiunculae, uitam Christiani hominis concernentes, quas communiter praescribit omnibus, easque tales, quae nulla opus habeant uel declaratione uel probatione. Nam ita sunt per se manifestae, deinde ea praeditae conditione, ut nemo Christianus quicquam in illis desiderare possit. Vnde nisi duobus locis rationes assignat, in reliquis uero nullas.

Ordinem quaerere ac dispositionem in ista congerie praepceptorum, puto curiosum fore. Neque enim apparet Apostolum certam aliquam dispositionem hoc loco spectasse. Nisi uelimus quae praecipuntur bifariam diuidere, ut prima pars doceat Christianos quomodo inter se mutuo, altera quomodo affecti esse debeant erga externos.

Dilectio sit.) Dilectionem praemittit reliquis omnibus. Non quod ea in causa ac studio pietatis primum locum ordine habeat, qui fidei potius assignandus est,

A dus est, sed quod prima sit in eo studio quo seruire debemus proximis in uita humana, in conuictu nostro mutuo, in omnibus illis quæ proximis debemus, primas habet dilectio, ex qua omnia reliqua fluunt. Efficacia quidem huius studij ab Apostolo ad Galat. datur fidei, sed ita, ut per dilectionem administraretur. Sed fides, inquit, quæ per dilectionem est efficax. Non dicit, quæ per spem, quæ per patientiam, quæ per humilitatem animi, quæ per timorem ac reuerentiam Dei est efficax, sed, quæ per dilectionem est efficax. Reliquæ uirtutes particulares quasdam operationes habent, dilectio uero eius est ingenij, ut omnia faciat communia, totumque hominem erga quosuis officiosum reddat, ita ut quæ pro fidei mensura quisque à domino accepit, ista uelut officiosa, ministra, ad aliorum utilitatem et commoditatem expendat, hominemque imaginì dei qui ipsa est dilectio, restituat. Sed huius ingenium tractare non est presentis loci, quod satis clare traditur 1. Cor. 13.

Non simulata.) Duo exigit à Christianis in studio pietatis, ueritatem scilicet ac sedulitatem, ut quæ faciunt uerè faciant ac sedulo. Ità hic, ubi dixit, Dilectio sit, adiungit, non simulata, quod nihil est aliud; quam uera. Non enim prohibet specimē & iudicia dilectionis, nec præcipit, ut dilectionem dissimulemus erga proximos, sed ut uera sit in corde, quæ foris simulatur. Est enim hypocrisis, simulatio eorum quæ non sunt.

Adiicit autem istam particulam notanter propterea quod ista simulatio fere ubique in amicitiam cadit. Nam ita comparati sumus, ut cupiamus diligere magis quam diligere propter φιλοτιμίαν illam omnibus agnatam. Quandoque ergo & quibuscunque gratificari uolumus, id facimus per dilectionis simulationem, etiam ubi nulla dilectione præditi sumus. Ita simulatores sumus fere omnes cum uerbis, tum gestibus, Primum in genere erga quosuis obuios, ciues, uicinos, & aduenas quoque & ignotos, quam simulationem uocamus humanitatem, cum illa longe aliud sit.

B 2 Deinde, erga eos, ex quibus aliquid emolumenti speratur. Hic rebus prosperis amici sumus, aduersis uero non ita. Hinc illud. Si fueris foelix multos numerabis amicos.

Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Hic similes sumus muscis illis apud Plutarchū, quæ dum bene est unctacula, pertinacissime adsunt, ubi uero diuersum, nusquam apparent.

3 Tercio simulatur et erga eos dilectio quos metuimus, qui nocere possunt. ut sunt qui rerum potiuntur. Rarissimū est, si quis uere diligat eum quem meruit. Hinc illud Aristot. in rhetor. οδεις ον φοβεται φιλεῖ.

Hæc omnia sunt in hoc sæculo tritissima propter humani ingenij corruptionem, & quia falsa sunt, dedecent omnino Christianos, quorum est syn-cera ueritatis studium, tanquam eorum qui dono sunt Christi regenerati. Ideo requirit Apostolus, ut dilectio sit uera. Vera autem est, qualis ab Aristotele libro 2. Rhet. describitur, ubi dicit. εἰσω δὲ τὸ φιλεῖν, τὸ βέλτερά τι καὶ οὐκ ἀγαθὸν, ἐκείνῳ ᾗτις, ἀλλὰ μὴ ἑαυτῷ, καὶ τὸ κατὰ δυνάμιν πρακτικὸν εἶναι τῶν. Hic excluditur omnis ista falsa simulatio. Primum quod dicit, uelle alicui & optare quæ putaris bona. Non dicit, loqui bona, uel significare, uel etiam opere aliquid boni facere, sed ita animi esse beneuolentia præditum, ut cupias illi bona. Deinde quod adiungit, ut hoc faciamus eius quem diligimus, non nostri gratia, docet hoc non esse ueræ dilectionis. Nam tum non proximum sed nos ipsos diligimus. Et tertio quod addit, & eorum quoque quæ bene uelis amico, ipso opere studiosum esse, declarat ueræ dilectionis esse, non ociosum ingenium, sed efficax. Et hoc est quod 1. Ioh. 3. legitur, Filioli mei non diligamus uerbo & lingua, sed opere ac ueritate. Et si quis habuerit substantiam huius mundi (hoc est quod Aristoteles dicit, κατὰ δυνάμιν πρακτικὸν εἶναι) & uiderit fratrem suum necesse habere, & clausit uiscera sua ab eo, quomodo dilectio Dei manet in illo.

Sitis odio prosequentes quod malum est, adherentes ei quod bonum est.) Et istud ad uerita-

B 3 tem

tem dilectionis pertinet sed Christiane. Nam mundana dilectio, nonnunquam etiam in malo est, ita ut amici gratia fiat quod malum est, uel certe etiam in malo sita sit dilectio, ut est scortatorum, &c. quæ dilectio etiam si careat simulatione, uera tamē & sincera non est. Ab ista secernit hic Apostolus Christianorum dilectionem, cum dicit, Sitis odio persequentes quod malum est, adhaerentes ei quod bonum est. Quasi dicat. Nolo ut per dilectionem ad mala seruiatis cuiquam, sed uolo, ut magis odio prosequamini quod malum est, & honestis rebus studeatis. Est enim proclive ut dilectionis gratia in turpibus ministremus illis quos diligimus, id quod fieri uidemus à parentibus illis, qui liberos suos non recte diligunt.

ὁ μωροὶ
inquit.

Epitafis est in eo quod dicit ἀποσυούτες, hoc est uehementer abhorrentes, & summo odio prosequētes. Non dicit, ne faciatis quod malum est, sed quod bonum est. Amplius quiddam est, non solum non facere malum, sed & odio prosequi malum, non solum facere quod bonum est, sed & adherere & conglutinari ei quod bonum est. Itaq; animum exigit talem qui detestetur inhonestam, & cupide sectetur honestam, ne per dilectionem cuiquā ad turpia seruiamus neue nos amicorū gratia ab honesto, & uera pietate, abstrahi sinamus.

Videtur ad hunc modum ista particula uel, ut dixi, ad exprimendā quoque dilectionis sinceritatem ac separationē ab ea quæ carnalis est & insincera, uel moderationis, uel certe cautionis esse gratia adiecta.

Per fraternā charitatē sitis mutuo dilectionis affectu inter uos pręditi.

Generale est, quod de dilectione uera præcepit, cum adiecta cautione ac moderatione. Hic diuidit dilectionem in partes, & primam facit fraternam, qua Christianus erga Christianum præditus esse debeat. Hic non simpliciter dicit, diligite uos ipsos mutuo sed ponit φιλαδέλφειαν, id est, eam dilectionē, quæ est fratris in fratrē. Et merito sumus em Christiani omnes filij dei, & fratres. Deinde addit & φιλοστοργίαν hoc est eum dilectionis affectū qui est maximi amoris, & proprię parentū in liberos & uicissim liberorum in parentes.

Honore alius alium præuenientes.) Ne concurrat cum familiari dilectione cōtemptus quidam fratrum, ut fieri uidemus inter eos qui iuxta sæculū mutuo sese diligunt, adæquantur, admonet hic mutuae reuerentię ut nemo Christianus Christianum uilipendat. Sunt enim omnes filij dei, & honorandi.

Emphasim habet quod dicit, præuenientes. Quasi dicat. Ne expectes, ut prior honoreris, sed tu hic primus esto. Nec dicit, qui minores sunt honore præueniant maiores, sed alius alium. Quod nihil est aliud quā, ut quisque æstimet alios se potiores. Phil. 2.

Honoris autem dictio hic includit non solum externos gestus reuerentiales, ut uocant, sed & internos animi affectus. Nam simulationem Christiana sinceritas non agnoscit.

Hoc loco abutuntur quidam peruersi homines contra mentem Apostoli, exigentes, ut ab alijs ipsi honore præueniantur. Hi dicunt præceptū est Apostoli ut alius alium honore præueniat. Ergo debetur nobis honor. Cum Apostolus non dicat, alius ab alio præueniatur honore, sed alius alium præueniat. Ita torquent & illud Iacobi. Confitemini alius alij peccata uestra. Hic dicunt Pontificij Sacerdotes. Ecce iubet ut confessio peccatorum fiat. Ergo laicus debet cōfiteri peccata sua Sacerdoti. Ita illud quoque. Omni petēti te tribue, usurpant quidam, quorum propositum est ex aliorum uiuere sudore, quasi dicunt, uide ut ab omnibus tibi detur.

Studio non pigri.) Non est ociosa res, omnes honore præuenire, sed plane officiosissima. Ergo ista particula ad sedulitatem pertinet honorandi fratres, dilectionemque ipso opere declarandi. σπουδή est officij sedulitas, amici ad amicum. Hic abijciendū est ὁ ἄκνητος, ne quod facimus, grauate faciamus. Nam quod grauatum sit, plurimum deterit de beneficio. Nihil est quod ita commendat officium, atque sedulitas & alacritas. Qui namque grauatum ac pigre officium præstat, satis declarat se non ex animo facere quod facit.

spiritu

A spiritu feruentes.) Spiritum hic intelligit motū animi ad ea quæ sunt obeunda. Et huius exigit feruorē ad id, ut in officijs dilectionis obeundis pigri non simus. Nam si spiritus frigeat, remissusq; sit, quomodo poterit dilectionis studium esse sedulum & alacrer? Videntur ergo, hæc duo, studio nō pigri, & spiritu feruentes, prope idem esse, nisi quod ex hoc posteriore, prius emanat.

Tempori seruientes.) Hoc bifariam legitur etiam apud Græcos. Nam quidam legunt *ἡσυχάζοντες*, quidam uero *ὑποτασσόμενοι*, ut Chrysost. & uetus interpres.

Tempori seruire, non est astute in quemuis euentum sese mutare, & quibusuis adblandiri, ut solent filij huius seculi, sed est uel patiēter ferre ea incōmoda, quæ pro temporum ratione accidunt, uel est habita temporum ratione competēter administrare dilectionis officia, & præsentī sese occasione accommodare. Vt quod Apostoli Act. 5. præcipiebant de uitandis suffocatis & sanguine temporarium erat, accommodatum isti tempori. Et hæc sane sententia prudentiam exigit, qua & Apostolus pro tempore omnibus omnia fiebat. Vt enim prudentis naucleri est, ad omnem uentum sese accommodare, ut quouis modo ad propositum portum pertingat, ita & Christiani hominis est, in omnibus sese accommodare fratribus pro temporum ratione, sed ita, ut & ipse à scopo non discedat.

Si legerimus, Domino seruientes, erit quasi quædam incitatio ad hoc, ut studio fraternæ dilectionis sedulo simus intenti, & spiritu feruentes, utpote scientes Domino per ea seruii quæ fratribus impenduntur.

Spe gaudentes.) Commode ad præcedentia. Nam spes hoc habet ut spiritum inflammet, & alacrem reddat. Multum habent molestiæ, quæ præcipit, uerū spes una si adsit, omnem tollit molestiam & animi stuporē. Tam ergo abest, ut cum mœrore studia pietatis obeamus, si spes adsit, ut etiam gaudeamus in rebus molestissimis.

B Videntur autem cum ista particula & quæ sequuntur aliquot, respicere ad tēpora aduersa, & admonere, ut non solū ferant patienter quæ aduersa sunt, sed & gaudeant, & hoc fore si futurorū spe fuerint præditi. uide suprā cap. 5.

In afflictione patientes, precationi instantes, necessitatibus sanctorū communicantes, hospitalitatem sectantes.

Ista omnino ad tempora afflictionum pertinent, & admonent quomodo Christiani in illis se habeant, cum quisq; apud se tum erga reliquos Christianos afflictionibus obnoxios.

Quod si ingruat afflictio, primum opus est patientia, in qua seruemus animas nostras. Deinde precatione, eaq; sedula ad Deum, qua opem Dei imploremus, ne patiatur nos circūueniri per insidias hostis, sed ipse ubiq; nos conseruet, & si quid aliud opus in afflictione fuerit, ut illud à Deo petamus, siue sit robur fidei, siue spes, siue patientia, siue animi constantia, siue prouidentia ad declinandos astus satanæ, &c.

Postea opus est, ut etiam si nos extra afflictionem simus, sanctorum tamen necessitatem leuemus, eorum scilicet qui in afflictione sunt. Huc facit quod dicit: Necessitatibus sanctorum communicantes, hoc est, fratrum necessitates perinde atq; nostras ipsorum curantes.

Et huius subiicit exemplum: Hospitalitatem sectantes. Sunt autem hic fēvot maxime profligati Christiani extorres & exules propter ueritatem Euangelij Christi. Horum colligendorum studium præcipit, cum dicit, sectantes *φιλοφρονῶντες*, ut quasi uenemur tales ad exemplum Abrahamæ & Loth, qui isti studio summopere dediti erant.

Bene loquamini de ijs, qui uos insectantur. Beneloquamini, & ne male precemini.

In Christiana religione satis non est, si amicis & fidei nostræ consortibus bene fuerimus affecti, sed exigitur cōmunis quædam erga omnes beneuolen-

tia, eaq; talis quæ nullis malis, nullis iniurijs impediatur aut labefactetur, & quæ omnino paternā ac cœlestem illam respiciat bonitatē, qua omnibus non solum bonis, sed & malis & ingratīs constanti prouidentia consulitur, de qua est Matth. 5. Exigit itaq; Apostolus merito quidem & primū & maius beneuolentiæ studium in eos, qui membra sunt nostra, & fratres in Christo. Verū illo non contentus transit & ad externos, docetq; quomodo affecti esse debeamus etiam erga illos. Nihil enim minus decet Christianos quàm studium illud sectarum, quo fieri uidemus, ut qui uere sectarij sunt, eos tantum benigne complectantur, quos suæ putant astipulari opinioni, reliquos uero omnes pertinacissime fastidiant. Ergo quæ sequuntur, constantē docent & absolutam erga quosuis beneuolentiā, animiq; suauitatē, etiam erga inimicos.

Bene loquamini.) Annotat Erasmus, illud *ἀλλήλων*, licet idem sit atq; benedicite, ut et uetus interpretes reddidit, hoc tamen loco reddendum esse per bene precemini, ut respondeat ei quod ex opposito subiicitur, & ne male precemini. Et putat non bene conuenire integritati Christianæ, ut laudetur improbus. Nam bene de aliquo loqui, nihil est aliud quàm laudare & commendare. Proinde putat Apostolum hic præcipere, ut hostibus bene precemur non male. Hoc est ut precemur illis à Deo respicientiam, & malorum remissionem, & si sint in aduersis, rerum prosperitatem.

Mihi tamen uidentur ab Apostolo utraq; præcipi, ut & bene loquamur, & bene non male precemur. Bene loquamur, nō quæ mala faciunt laudando, sed si quid boni in illis sit cōmendando, & quæ mala designant uel extenuando, uel transferendo, utpote ad nequitiam & impulsū iatanæ.

Nam ita sumus ex ingenij corruptione affecti, ut ijs qui nobis male faciūt, cupiamus uicissim male facere. Quod si fieri nequit, uel saltem & male de illis loquimur, & male precamur, quæ est eorum qui infirmiores sunt, uindicandi cupidō, ut cum opere nequeant, uerbis sese ulciscantur. At ista maleuolentia dedecet hominē Christianū, cuius est bonitatē cœlestis patris referre.

OBSER. Itaq; hoc loco uidemus, quàm procul absint à Christiana pietate nō solum uulgi corrupti mores in hac duo uicia, male & loquendi & precandi degenerantes, sed & eorum qui de restituta religione plurimū gloriāntur, quibus & ipsis procliue est, ut male loquantur de insectatoribus, deinde & nonnumquam etiam male precentur, hoc est, diris deuoueant, ultionem diuinam imprecantes & execrantes.

Matth. 12. Manifestum signum est animi mali maledicentia & execratio. Verum enim est, quod Christus dicit: Quomodo potestis bene loqui cum sitis mali?

Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus.) Ista exigunt sympathiam, ut sortes aliorum nobis quoq; cōmunes faciamus, nō solum in prosperis sed & in aduersis, idq; non tantum amicorū, sed & inimicorum. Nam qui hoc debet inimico, ut bene illi precetur, is profecto nō tristabitur, sed gaudebit, si bene habeat inimicus, non gaudebit, sed flebit si male habeat.

Neq; hoc Christiana tantū exigit religio, sed & ipse naturæ ductus & communis humanæ miserię conditio, qua fit ut æque omnes, quotquot homines sumus, rerū simus obnoxij uicissitudini, ut iam male, nunc bene habeamus, deinde ut male habentes lugeamus, bene affecti gaudeamus. Cum ergo eadē hac omnes simus conditione præditi, eodem modo affecti, certe humanū est, non solum Christianum quod hic Apostolus tradit, ut iam ij qui secus faciūt, non solum Christiani non sint, sed neq; humani.

OBSER. Videmus ergo hoc loco, quomodo tam absit ut ea quæ humanæ miserię conditionem concernunt Christianum dedeceant, ut singulari diligentia etiam ab Apostolo exigantur. Humanitatem istam dedocuerunt Stoici *ἀπαιθείαν* tradentes, quasi laudabile sit, si ex hominibus fiant insensata quædam saxa. Istam inhumanitatē reducere conati sunt nostris temporibus Anabaptistæ quidam, putantes turpe esse uel gaudere uel flere, cum Christiana religio istos affectus non abijciat, sed rite moderetur.

Sed

A Sed omiſſis illis, conſeramus huc animos noſtros, uideamusq; non ſolum quales erga inimicos, ſed & quales ſimus erga nō inimicos. Nam etiā ſi nō nunquam calamitas extorqueat cōmiſerationem, quotus tamē quiſq; eſt noſtrum qui cum gaudentibus etiā amicis gaudeat. Nam hic magis inuide- mus quā gaudemus. Proinde, ut recte annotat Chryſoſtomus, difficilius eſt gaudere cum gaudentibus, quā flere cum flentibus.

Eodem animo alij in alios affecti, non arroganter de uobiſiſ ſen- tientes, ſed humilibus uos accommodantes.

Hoc neceſſariū eſt ad præcedens. Niſi enim eodem affectu fueris erga pro- ximum, quo es erga te, certe nunq; flebis cum flente, nec gaudebis cum gau- dente. Ideo exigit ut quiſq; de alio ſentiat, quod de ſeipſo ſentit. Sentit miſe- rum eſſe adfligi, ſentiat hoc & de alijs, ſentit iucundum eſſe rebus uti proſpe- rioribus, ſentiat idē & de alijs, ſentit ſe aliquid eſſe, ſentiat id & de alijs. Hoc ſcilicet eſt τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονεῖν, quod aliquoties admonet, & precibus quoq; eſſagitat. Infrā cap. 15. Phil. 2. 2. Cor. 13.

Non arroganter de uobis, &c.) Explicatio eſt eiſ quod dixit: Eodem animo &c. Nam ex contrario, quod amolitur, ſatis oſtendit quid requirat, nempe ut ne- mo de ſe melius ſentiat q̃ de alijs, id quod animi eſt arrogantis, ſed ut quiſq; ſe ſe humilibus uel rebus uel hominibus per ſubmiſſionem accommodet, id quod eſt σωαπράγεια πρὸς πάντας. Qui arrogātes ſunt, hoc eſt, longe potiora de ſeipſis ſentint quā de alijs, eo ſunt ingenio ut non niſi magnis ac ſubli- mibus delectentur, humiles uero ſaſtidiāt, ideo ab eo dehortatur ut obtineat illud, τὸ αὐτὸ φρονεῖν εἰς ἀλλήλους.

B Hic deplorāda eſt noſtra peruerſitas, qui omnes fere ita cōparati ſumus ut de alijs male de nobis bene ſentiamus, cū idē de alijs quod de nobis ſentire deberemus, uel certe ſi omnino nollemus τὸ αὐτὸ φρονεῖν, ſed magis ἀλλοφρονεῖν ſentiremus potius de alijs bene, de nobis male, ut quibus notior eſt propriā malicia quā aliena. Qui doctrinā noſtræ repugnant, inq; eo laborant, ut quibuſuis perſuadeant nos eſſe hæreticos, hoc loco aduerſum nos abutūtur ad hunc modū: Vt eccleſia eſt una, ita eſt & unitas in eccleſia, Lutherani fa- ciunt noua ſchiſmata, & diſſentiunt ab Eccleſia, ideo non ſunt in unitate Ec- cleſiæ. Quibus reſpondemus, hoc quod Apoſtolus hic præcipit, tale quid eſt quod & in Eccleſia reperitur inter eos quoq; qui eiſdē ſunt dogmatis, imō qui perfecti uidentur ex profeſſione, ut uideamus etiā aperte in ipſis pontifi- cijs. Vbi enim ſunt inter ipſos, de quibus dici poſſit, quod eodem ſint inter ſe animo: Proinde que de Eccleſiæ unitate diſputāt aduerſum nos, male ſumunt ex his locis, cū nō ſint de dogmatū ſed de affectu unitate: ipſi uero nos, ppter dogmatū diuerſitatē hereseos arguere conant, qua re nolint uelint, cogentur omnē cauſſam ad ueritatis Euāgelicę canonē tanq; ad Lydiū lapidē reiſcere.

Ne ſitis arrogantes apud uoſmetipſos.) Videtur pertinere ad præcedentia. Græcus habet μὴ γίνεσθε φρόνιμοι πρὸς ἑαυτοῖς, hoc eſt, ne ſitis prudentes apud uoſmeti- pſos. Non ſimpliciter, ne ſitis prudentes: ſed, apud uoſmetipſos nō ſitis pru- dentes, hoc eſt, ne perſuadeatis uobis ipſis quod reliquos prudentia uel ſupe- retis uel æquetis. Chryſoſtomus ita putat cohærere cum præcedentibus, ut intelligamus eam prohiberi propriæ prudentiæ opinionē, qua putemus nos aliorū maxime humiliū & abiectorū opera nō indigere, ſed nobis ipſis in om- nibus ſufficere, cum uſuueniat, ut nemo ſibi ipſi ſufficiat in omnibus, imō ut nonnunq; qui prudentiores uidentur infimorum conſilijs plurimū iuuentur, ut apparuit in exemplo Moſis & Getro ſoceri ipſius, itidē in Saule & ſeruo illius. Certe ita diſpenſauit Deus humani cōuiſtus neceſſitatem, ut non ſo- lum nemo ſibi queat eſſe ſatis, ſed ut & prope omnes in proprijs neceſſitati- bus conſilijs deſtituantur, etiā illi qui alijs ſæpenumero conſultiſſimi fuerūt.

Proinde non immerito ſtulta iſta propriæ prudentiæ opinio reiſcienda eſt, ne humiles contemnamus, ſed nos magis ipſis conformemus.

Ne uſ

Et ſæpe eſt oli-
tor nō importu-
na loquutus.

Ne'ue cuiquam malum pro malo reddatis.) Quæ iam sequuntur, omnia unum scopu habent, nempe, ut alieni simus à uindictandi libidine, & magis beneficentia & pacis studio conemur malorum superare, uel odium erga nos, uel rancore, quam æqua talione laceffere.

Qui sibi uidentur prudentes & astuti quoq; haberi uolunt, turpe putant, si sese nesciant ulcisci, & pro illata iniuria uicariâ uel æquâ uel maiore referre talionē. Ideo aliquo pacto ex ista opinione propriæ prudentiæ nascitur studiū uindictæ. Recte ergo iam digredimur ad dehortandū ab ista uindictandi libidine.

Prouide parantes quæ honesta sunt in conspectu omnium hominū.

Argumentū est à bona & honesta opinione paranda coram omnibus hominibus, non solum Christianis. Illa uero paratur magis patientiâ & beneficiâ, quàm impatiētia & studio ulciscendi. Qui nanq; impatientes sunt malorum, & proni ad capiendam uindictam, etiam apud Gentes male audiunt. At male audire, præterquam propter ueritatem ac fidem Christi, Christianorum non est. Ergo illorum non est malum pro malo reddere. Quin magis hoc est Christiani hominis omnia faciendo & ferendo Euangelij doctrinam ornare apud omnes, maxime externos.

Quod dicit, non solum parantes, sed *πρὸς πάντας*, id est, præcogitantes, indicat decere Christianum hominem magis ea præditum esse prouidentia, qua Christiano nomini bonam apud externos opinionem honestati studendo acquirat, quàm qua uindictæ studeat.

Ergo nō est Christiani hominis prorsus continere quid de se sentiant mortales, sed magis huc conari, ut quantū fieri potest, apud quosuis bene audiat.

Non aut dicit, prouide parantes iucunda & grata, sed honesta. Hic decet Christianum bono nomini studere, & placere etiam exteris, illis non ita.

Sunt autem quædam ita comparata ut apud pios tantū honesta habeantur, qualia sunt quæ propriè pertinent ad fidem ac religionem Christi. His certe cum primis Christiano homini studendū est. Deinde sunt quædam quæ omnibus in uniuersum mortalibus probantur, qualia sunt, nemini facere iniuriā, sed ex æquo agere cum omnibus, omnibus beneuolle, humanitatē colere, iniuriam patienter ferre, malum pro malo non reddere. Nam tametsi mundi sapientes permittant uim ui repellere, & artem arte deludere, iuxta illud: Tu quoq; fac simile, sic ars deluditur arte, hoc tamen quod hic præcipit Apostolus tale est, ut & inter Gentes multi, magnam ex eo sint consequuti nominis gloriam, quod iniurias acceptas non sint æqua talione persequuti, quale est quod de Cæsare legitur, quod præter iniurias acceptas, nullius rei potuerit obliuisci. Proinde Christiani, quorum est cum primis studere pietati, non agnitæ omnibus, ne uideantur hoc facere studio singularitatis & cōtentionis summo studio curare debent, ut nō solum in his quæ propriè Christianā professionē concernūt, inculpabiles reperiantur, sed & in illis quæ omnibus hominibus honesta uidentur & sunt. Nam hoc pacto plures ad Christianā religionē permouentur, q̃ argutissimis de fide nostra disputationibus. Et certe talis est nostra religio, ut sola corruptionē humani ingenij integritati suæ restituat, quod nulla unquā religio, imò superstitio præstare potuit. Et hoc est quod Phil. ult. Apostolus admonet, dicens: Cæterum fratres quæcunq; sunt uera, quæcunq; pudica, quæcunq; iusta, quæcunq; amabilia, quæcunq; bone famæ, si qua uirtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & uidistis in me. Hæc agite, & deus pacis erit uobiscū.

Quā procul ergo absunt à Christiana professione, qui nulla habita publice honestatis ratione, mox obijciūt, quod faciūt nō esse prohibitū in scripturis, quasi mox liceat Christiano, quod in uerbo dei nō est nominatim prohibitū.

Si fieri potest, quantum in uobis est, cum omnibus hominibus in pace uiuentes.

Et hoc ad proxime præcedens argumentum pertinet, de bona & honesta opinione

A opinione paranda apud omnes mortales. Nam contentiosi ubique male audiunt, pacis uero studiosi laudantur. Paci uero non studet, qui sese ulciscitur, uel certe, qui primis alios aliquo pacto lædit.

Quoniam uero cum his qui ut mali sunt, ita & malo student, & pacem odiunt, in pace uiuere aut est impossibile, aut perdifficile, ideo adjicit: Si possibile est, Q. d. Scio subinde fieri non posse: Et, quantum in uobis est. Nam pax non potest constare ex unius duntaxat beneuolentia, sed opus est, ut utrinque illi studeatur. *Es kan keiner mehr fridens haben/dann seyn nachbaur will.* Ergo hoc tantum requiritur, ut nostra culpa locus non detur diffidii.

Illud, cum omnibus hominibus, satis declarat Apostolum non loqui de consensu religionis. Nam cum omnibus hominibus in religione pacifice uiuere nec bonum est nec possibile, cum tot sint diuersi deorum cultus, tantaque opinio-num uarietas, sed de conuictu illo externo per quem mortalibus coniungimur, in quo paci studendum est, quoad eius fieri potest, una dempta Christianae religionis professione, de qua nihil est cedendum externae pacis gratia.

Illud *εἰ δυνατόν* latissime patet, & opus habet magno studio, & indefessa diligentia. Hic omnia facienda, quae placeant mortalibus, omnia relinquenda quae displiceant. Hic omnia ferenda, quae molesta sunt, inque patientia perdurandum. Hic opus est ut de iure tuo cedas. Nam impossibile est pacem apud reprobos seruare, si ius tuum uelis ad unguem persequi. Et quod primum est, hic obseruanda sunt eorum cum quibus uiuendum, ingenia ne per imprudentiam dum lædis, pacem disturbes. In summa contentiosissimo studio ubique, in omnibus erga quosuis, nemine contempto, persequenda pax, fugienda uero discordia & contentio. Hoc est autem eorum, qui uere humani sunt, *φιλανθρωπίαν* per regenerationem spiritus consequuti, qui filij Dei sunt, in conscientijs suis iam pacati, alioquin impossibile est, quod Apostolus hic praecipit. Illi enim qui regenerati non sunt, ut apud seipsos nondum sunt pacati, ita & cum alijs pacem colere nesciunt. Et hæc est ratio, quod inter reprobos non est pax. Viam enim pacis ignorant, quia proprijs quicunque affectibus student, atque ita alius alium lædit, & qui læditur ut iniuriam ferre nequit, ita ulciscendo seipsum discordiam auget.

Non uosmetipsos ulciscentes dilecti, sed date locum iræ.

Ingenium carnis nouit Apostolus ad uindicandum apprimè proutum, id quod habet ex agnata illa superbia mentis. Et ea est carnis hic puerilitas, ut plerumque dum seipsam ulciscitur, simulet se hoc facere studio iustitiæ, cum nihil faciat minus. Nam si prædita esset studio iustitiæ, non minus, imò aliquanto magis ulcisceretur iniuriam proximo illatam. Cum autem hoc non faciat, uel certe tanto studio non faciat, apertum est quod non ex amore iustitiæ sese ulciscat, sed ex propriae *μυροφυχίας* dolore. Ideo dicit: Non uosmetipsos ulciscētes dilecti.

Et uidetur hæc particula quasi responsionis uice ad tacitam cogitationem adiecta, qua poterat quisquam dicere: Iubes ut cum omnibus hominibus in pace uiuam. Quomodo hoc potero Christianus, omnium prope expositus libidini & indignationi quoque & odior Respondet. Ferendum est. Tantumdem enim est quod dicit: Non uosipsos ulciscētes, sed date locum iræ. Q. d. Neque læsus disturbes pacem, sed per patientiam illatam iniuriam feras.

Dilecti.) Immiscet affectum dilectionis blandiusculum, ut solent, qui de rebus maxime necessarijs aliò ruentes admonent. Nam ita comparati sumus, ut diligentium nos obtestationem & admonitionem libentius admittamus. Itaque quasi precatur eos, ne seipsos ulciscantur, sed iræ locum dent, dum dicit, dilecti. Sciebat enim quam essent ad uindicandum procliues, deinde quam perniciosus sit hic affectus, & ad pacem disturbendam appositus, imò prorsus Christianae professioni contrarius.

Date locum iræ.) Locum dare, est non resistere, non prohibere, sed cedere. Sic Eph. 4. Nolite locum dare diabolo, hoc est, nolite cedere diabolo, sed prohibete illius conatus.

Datur

Datur autem rei cuiuspiam locus dupliciter. Primum, dum copiam illi facimus in animis nostris, ut qui ebrietati studet, dici potest locum dare ebrietati, qui superbiam, locum dare superbiam. Hoc sensu, dare locum irae, est irae commotionem admittere, id quod Apostolus hic non docet. Non enim iubet, ut irascamur ipsi, istique uicio nos reddamus obnoxios. Deinde, dum non resistitur, sed ceditur, ut dum tyrannidi locus datur, hoc est, tyrannis per patientiam fertur non impugnatur. Hoc sensu loquitur hic Apostolus.

Sed adhuc incertum est de qua ira loquatur. Ire namque dictio in scripturis non semper animi commotionem significat, sed aliquando etiam pro uindicta diuina sumitur. Atque haec est ratio, ut haec particula bisariam exponatur. Quidam enim idem esse uolunt, atque, sed date locum ultioni diuinæ. Quasi qui seipsum ulciscitur, ultionem diuinam impediatur. Et hunc sensum uidetur uelle subiectus scripturae locus. Alij exponunt de ira hominis, uidelicet eius qui laedit & affligit, ut irae locum dare, sit cedere homini irato, quemadmodum cedi solet homini ebrio. Et quid aliud est homo iratus, quam per animi irati aestum inebriatus? Nisi quod peior & crudelior est ebrietas irae quam uini. Cedendum ergo irae hominis commoti & ebrii non resistendum, idque duplici nomine. Primum, quod malum resistendo non mitigatur, sed magis irritatur. Deinde, quod si uelis resistere, tibi ipsi iniuriam conciskas, dum & furorem illius in te magis atque magis protocas, & animi tui tranquillitatem non nihil turbas.

Uterque sensus bonus, & admonitioni Apostolica non incongruus est.

Scriptum est enim: Mihi ultio, ego rependam dicit Dominus.

Authoritatem admonitioni suae per uerbum scripturae facit. Q. d. Hoc quod admoneo, non est meum commentum, sed est uerbum Domini. Habetur autem hic locus Deut. 32. ubi certissimam ultionem deus hostibus suis minatur. Hunc commode ad suum propositum usurpat Apostolus, ut doceat non licere homini Christiano ultionem & uindictam exercere in reprobos. Sed hoc permittendum esse iusto iudicio deo. Quare? Quia ipse dicit: Mea est ultio. Ego rependam. Si dei est ultio, certe nostra non est. Si nostra non est, usurpabimus ne alienum officium, imò munus dei, quod citra peccatum fieri nequit? Nemo paterfamilias cuiquam liberum permittit, ut sese ulciscatur in sua domo. Nemo princeps subditis suis hoc largitur. Multae sunt huius rationes, cur ultio Deo sit permittenda, non a nobis usurpanda. Primum, quod ipse omnium Dominus est, omnem habens in quenque potestatem: punire quod malum est, non est officium alieni, sed eius qui ius habet ac potestatem in aliquem: frater in fratrem: seruus in seruum: subditus in subditum: aequalis in aequalem, ius nullum habet, sed omnis potestas eius est, qui cuiusque Dominus est. Is autem est Deus. Merito ergo dicit: Mea est ultio.

Deinde in ultione sumenda, seruanda est aequitas, ne quid nimis. At hoc non potest praestare qui laesus seipsum ulciscitur. Nam hic non iusta lance, sed suis affectibus admissum delictum ponderat, inque uindicando aequitatem mensura iustae non seruat. Et ob eam rationem, nemini permittitur, ut in sua ipsius causa iudicem agat. Quamquam hoc faciunt hodie nostri Episcopi. Sed quid non audent, quibus omnia impune licent? Cum ergo Deus, iudex iustissimus, nullis sit obnoxius affectuum perturbationibus, & ob eam rationem merito officium uindicandi sibi uendicat soli, dicens: Mea est ultio.

Ego rependam.) Ne dicat quisquam: Ergo adflagemur inulti? Quid est, quod Deus ultionem sibi uendicat, cum uideamus reprobos nihil non in nos impune praesumere? Adiectum est huius gratia, assertio illa: Ego rependam. Q. d. Nemo putat impijs impune fore, quod quosuis laedunt. Omnino namque rependam. Quod igitur nolo ut uos ipsos ulciscamini, in causa est, quod hoc munus Dei est, non uestri. Nec debetis putare uos fore inultos. Is plane rependet, cuius est ultio, etiam si aliquandiu differat.

Hoc certe scripturae loco, duobus potissimis argumentis prorsus extinguit uindicandi libidinem apud eos, qui & fide & timore Dei praediti sunt. Dum enim uerbo Dei fidem habent, quod dicit: Ego rependam, facillime omnem ultionem

Græcorum pro
uerbium est,
ὡς οὐδὲν
ἴσως μὴ οὐκ
ἀνέχῃ.

A ultionem Deo permittunt. Et quoniam timorē Dei habent, uerentur sibi uen dicare quod proprie Dei est.

Si igitur esurit inimicus tuus, pasce illum, si sitit, potum da illi. Hoc e/ Pro. 25.
nim si feceris, carbones ignitos coaceruabis in caput illius.

Auxelis hæc est præcepti, per contrarium. Auxelis, quia primum admo/ nuît, ne malum pro malo reddamus. Iam uero illo non contentus, requirit e/ tiam beneficentiam inimico præstandam, qui gradus Christianæ dilectionis certe summus est, ad quem nemo poterit pertingere, nisi dediscat primū uin/ dicandi libidinem. Deinde cibare & potare inimicum cōtrarium est ei, quod caro nostra affectat, quæ perpetuo cupit malum pro malo reddere. Quemad/ modum enim ea est impiorum peruersitas, ut malum reddant pro bono, ita ea debet esse piorum perfectio, ut contrario modo bonum reddant pro ma/ lis. Merito igitur, cum cōtraria sit professio Christiani hominis, ingenio im/ piorum, ad perfectionem istam assurgit Apostolus.

Retribuerūt mi/ bi mala pro bo/ nis, odiū pro di/ lectione mea.

Et obseruā, quale genus beneficentiæ & obsequij erga inimicos seruare do/ ceat. ¹ Primum tale quod potest salua Christianæ professionis integritate præstari. Imò quod Christianam professionē maxime deceat. Si enim deo laudi datur, quod solem suum producit super malos & ingratos, quomodo non idem deceret filium Dei?

² Deinde tale, quod naturæ humanæ conseruandæ amicis plurimum mo/ menti habet, ad compungendos animos inimicorum, ut mutata sententia, ex hostibus fiant amici. Licet enim uerum sit, quod ille ueritatem dicit odiū parere. Verū tamen simul est & hoc quod addit, obsequiū generare amicos.

Et hoc sensu quidam uolunt illud: Si hoc feceris, carbones ignitos conge/ res super caput illius, ita intelligendum esse, ut per carbones ignitos signifi/ cetur anxietas illa animi, qua per resipiscētiā eum qui malefecit & inimi/ cus fuit, commissi mali poeniteat.

B Quidam uero intelligunt per carbones ignitos, futurum supplicium, ul/ tionemq; diuinam. Q. d. Apostolus, Si benefeceris inimico tuo, facies, ut ul/ tio diuina illum hoc maneat auctior & grauior. Proinde si uis ut uindicta su/ matur de malo, noli te ipsum ulcisci, sed potius stude beneficentiæ. Nam hoc pacto causam dabis, ut multo puniatur amplius inimici malitia.

Isti sententiæ uidetur fauere, quod dicit, in caput ipsius. Nam ea loquutio potissimum de exitio sumitur, ut in Psal. 7. Conuertetur in caput eius labor eius, & in uerticem ipsius iniquitas eius ascendet. Et huc uidetur facere & il/ lud, quod est in Ebraeis וְיָשִׁים לְךָ יְיָ. Et Dominus reddet tibi. Quid? Be/ Pro. 25.
neficentiam quam impendisti inimico. Q. d. Ne putes perditam esse benefi/ centiam collatam in inimicum, propterea quod ex inimico nulla ad te redit retaliatio. Dominus reddet tibi, ut ut ingratus sit inimicus.

Ne uincaris à malo, sed uince in bono malum.

Ista parænesis, quæ quasi summaria conclusionis uice subiecta uidetur, ap/ parer priori sententiæ præcedentis scripturæ loci fauere: uidelicet, ut admo/ neamur nullo pacto nos melius posse ad resipiscētiā cogere hostem, quàm per beneficentiam. Et certe plurimum huc ualet, quod dixit: Si esurit inimi/ cus, pasce illum, &c. Notum est exemplum Elizei prophetae, ² Reg. 6. quid fecerit exercitui regis Syriae, & quid facere iusserit regi Israel, quidq; ex eo fa/ cto sequutum sit. Deinde in Eusebio uidere est, quomodo primi illi Christia/ ni cibando ac potando esurientes sitientesq; hostes, deinde infirmos curan/ do, mortuos sepeliendo, Christianam religionē supra modum prouexerint.

Vide 1. Sam. 24. 26. quomodo Dauid in bono ma lum uicerit.

Corrigit autem Apostolus pariter hoc loco & affectum illum, quo turpe putamus uinci, gloriosum uincere. Q. d. Vis uincere? Bene. Non erit studen dum malo. Malo enim non eris uictor, sed magis uictus. Per bonū, id est, be/ neficentiam, poteris euadere uictor. Nolo ergo & ipse, ut uincaris. Quid e/ nim turpius homini Christiano? Quin magis cura ut uincas, sed in bono. Ha/

C bes

bes contra te malum. Vis uincere non uinci? Audi me & eris uictor.

Sed quæ est illa admirabilis uictoria, quæ cedendo, ferendo, & benefaciendo constat? Certe alia est ratio uincendi seculo istî. Filij huius seculi malût lædendo uincere. Verùm hoc pacto magis uincuntur, hoc est, inferiores euadunt, dum pîj ferendo superiores obtinent. Est enim apud Deum uictor, non qui opprimit iniuste, sed qui oppressionem fert patienter, nō qui malefaciendo ingenium exprimit diaboli, sed qui benefactis bonitatem imitatur patris cœlestis. Debet ergo hæc particula intelligi hoc sensu, ut uinci à malo, idē sit, atq; à proposito benefaciendi, & pacis studio auocari, etiam si nondū malefacias. Vinci nanque dicitur, qui à proposito deijcitur. Ita & malum uincitur, dum per beneficentiā animus mali à studio malefaciendi auocatur & immutatur. Exigit ergo hoc loco Apostolus tantam constantiam benefaciendi inimicis, ut nullo pacto, nullisq; iniurijs nos ab eo proposito depelli sinamus. Sed more militum constanter locum nostrum & ordinem tueamur, qui est, benefacere omnibus, malefacere nemini, ut inueniamur germani patris nostri cœlestis filij.

CAPVT XIII.

TO TVM ferè hoc caput consumit Apostolus in tradenda obedientia Magistratibus debita, quam ita diligenter, tamq; multis præcipit, ut credibile sit erroneos quosdam spiritus professionē Christiani nominis in seditionem ac factionem clanculum abducere, iam tum conatos esse, quasi Christianis non liceat, & indignum sit, obedire Magistratibus, ut necesse fuerit Apostolo tanta diligentia causam hanc tractare. Tentauit hæc pestis ante Christianos etiam Iudæos, de quo uidere est in Iosepho. Tentauit etiam nostris tēporibus plerosq; Christianos. Verùm ut perpetuo suppressa est, ita & nostris temporibus preuallere non potuit, re ipsa declarante Domino, potestati Dei resistere eos qui Magistratibus resistunt, & non solum contra ordinationem Dei nihil ualere conatus seditiosorum hominum, sed sibi ipsis etiam iudicium accersere, ut in ipso causæ tractatu audiemus.

Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita sit.

Disputationem istam de Magistratibus Apostolus plane Rhetorica forma tractat. 1. Primum proponit quid præcipiat. 2. Deinde propositionē firmat & amplificat, docēs quibus de causis obediendum sit Magistratibus excellentibus, & quomodo illud sit faciendum, admiscens etiam argumenta persuadendi à periculo ac dāno, nisi fiat, ab utilitate ac necessitate huius obedientiæ, & ab officio quoq; Magistratus.

(*Omnis anima.*) Hæc est propositio. Animam pro animato dixit, hoc est, pro homine. Non autem hoc tantum agit Apostolus, ut doceat Magistratui deberi obedientiam & subiectionem, id quod forsan peruersi homines non negabant. Sed magis hoc inest istî propositioni, ab ea subiectione neminē prorsus esse exemptum. Ideo non dicit: Obediendum est Magistratibus, sed: Omnis anima subdita sit potestatibus excellentibus, aperte omnem hominem ad istam subiectionē astringens. Quoniam igitur, ut caro est in malo plus a quo subdola & ingeniosa, poterant peruersi homines & immorigeri obedientiā & subiectionem istam reiicere ad incredulos & iniustos, quibus sit obtemperandum Magistratuum iussis, se uero, tanquam iam spirituales & Deo subditos eximere, ideo diligenter istam particulam uniuersalem adiecit.

chrysof.

Et hoc probe adnotauit Chrysof. dicens: καὶ δεικνύς, ὅτι πᾶσι ταῦτα διατάσσεται καὶ ἐν τοῖς μοναχοῖς, καὶ ἐν τοῖς βιολοῖς μόνον, ἐν πρῶτοις αὐτὸ δὲ ἄλλοις ποιεῖται, ὅτι λέγει. πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίας ὑπερεχούσας ὑποτασσέσθω, καὶ ἀπὸ τοῦ κυρίου καὶ ἀπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ κληρικοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ.

orig.

Cauenda est hoc loco expositio Origenis, qui animam hic pro animali homine interpretatur, distinguens inter spiritalem, animalem & carnalem: & spiritali

A spiritalē ab ista subiectione eximens: animalem & carnalem illi obnoxiiū faciens. Quanquam si recte accipiatur mens Origenis, nihil ex illa patrociniū habebunt illi, qui se etiam hodie quasi spiritales Deoq; subiectos ab hac subiectione exemptos uolunt. Nam etiam si omnem animam exponamus omnem animalem hominē, recte includemus omnia ea quæ animali uitæ nostræ necessaria sunt, quibus donec utimur & opus habemus (habemus autē opus in uniuersum omnes, donec in hac uitā sumus animali) tantisper etiam Magistratibus propter ordinationē Dei conuictui humano necessariā subditi esse debemus. Ostendāt ergo iam spiritales isti homines, pontifices, episcopi, cardinales, sacerdotes, clerici, monachi & nonnæ, se meros esse spiritus, & nihil amplius cōmercij ac necessitudinis habere cū animali uitā & ijs quæ ad illius conseruationē sunt necessaria, ut credamus eos hic ab Apostolo nō esse isti sententiæ inclusos. Origenes subiicit. Petrus & Iohannes nihil habebant, quod Cæsari redderent. Dicit enim Petrus: Aurum & argentū non habeo. Qui hoc nō habet, nec Cæsari habet quod reddat, nec unde sublimioribus subiaceat potestatibus (quanquam Christus & Petrus tributū reddiderunt, licet nō haberent pecuniā.) Qui uero habet aut pecuniā aut possessiones, aut aliquid in hoc seculo, audiat, omnis anima potestatibus sublimioribus subiaceat. Hæc Orig. Quid hic dicent? Dicent ne se nihil possidere in hoc mundo, qui omnes prope mundi thesauros ad se pertraxerunt, terrenisq; ita sese dedidere, quasi ex professo spreto cœlo, terrena sint amplexi.

Potestatibus supereminentioribus.) ὑπερχύσας, id est, supremas habentibus. Particulares potestates sunt multæ, ut puta mariti in uxorem, parentum in liberos Dominorum in seruos. Hæc uero quia subsunt potioribus, ὑπερχύσας nō sunt. Ideo de illis hic locus non est, de quibus alibi satis dilucide præcipit. Hic uero loquitur de generalibus illis & excellētiōribus potestatibus, quæ reliquas omnes subiectas habent, ut sunt, quotquot suis quæq; locis merū habent imperium, & administrationem gladij.

B Iam ea est peruersitas quorundam, ut non solum se ab ista subiectione uniuersali exemerint. Sed hanc quoq; Apostoli sententiā ad se ita rapuerint, ut intelligi uelint Apostolū loqui de potestate episcoporū & ecclesiastica, quo tyrannidi suæ nō solum plebes, sed & ipsos supremos Magistratus subiiciāt. Atq; hac ratione dederūt pontifici Romano potestatē terreni ac cœlestis imperij. 22. dist. can. Omnes. Et Eckius in suo Enchiridio hunc locum Apostoli, primatui pontificis Romani adaptat.

Hoc fecerūt ante istos & Donatistæ, qui, ne potestati Cæsariæ subiacerēt, hunc locū de Ecclesiasticis honoribus exposuerūt, gladium interpretantes, uindictā spiritalem, id est excommunicationē, quos refellit Augustinus contra Epist. Parmeniani lib. 1. cap. 6. sic scribens: Propter quid ergo gladiū potat, qui dictus est minister Dei, uindex in iram eis, qui male agunt, nisi forte, quemadmodum nonnulli eorū sane imperitissimi hoc intelligere solent, de honoribus Ecclesiasticis dictum esse, ut gladius intelligatur uindicta spiritalis, qui excommunicationem operatur, cum prouidentissimus Apostolus consequenti contextu lectionis satis aperiat quid loquatur. Ille quippe addidit: Propter hoc enim & tributa præstatis. Ac deinde subiunxit: Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal, &c. Hæc August.

Non enim est potestas nisi à Deo. Quæ uero sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt.

Incipit firmare propositionē adiectis rationibus, quarū hæc prima est, quod potestates omnes à Deo sunt, quā merito primo loco ponit, maxime cum de hac materia disputet propter eos, qui de religione Dei gloriabantur præ cæteris. Q. d. Gloriaris de subiectione Dei, & hoc nomine putas ad te nihil pertinere obedientiam Magistratibus debitā. Quin magis ob id obedire debes, quod præ cæteris de deo gloriaris. Nam istæ potestates à Deo sunt ordinatæ.

Quod si deū agnoscis, agnoscas oportet & ordinationē illius. Quoniam igitur **A** omnis anima Deo tenetur obedire, potestates autē istę à deo sunt posite, quid aliud sequitur, quàm neminem mortalium eximi debere ab ista subiectione?
 1. Obseruandū autē hic, primū quod nō singulariter de aliqua certa potestate, sed in genere de quibusuis loquitur contra eos qui hodie hac de re ita disputant, quasi sola Cæsaris potestas sit à Deo, reliquę sint à Cæsare cum nulla sit potestas, quę nō sit à Deo, ad quam non pertineant quę hic Apostolus scribit. Quęcunq; ergo potestas usum gladij ac merū habet imperium, à deo est, & à Deo accepit quod habet, non ab hominibus.

2. Deinde notandū est, quod nō dicit: non enim est princeps uel rex, qui nō sit à Deo, sed: non est potestas nisi à Deo. Non enim loquitur, annotāte Chrysostomo, de abusu potestatis ac tyrannide, quam pleriq; principes exercent, neq; de ijs qui ui irrumpunt in potestates, sed de ipsa potestate diuinitus ordinata ad uindictam malorū ac laudem bonorū. Quemadmodū enim matrimoniū quidem à Deo est ordinatū, non tamē mox quotquot in matrimonio sunt à Deo cōiuncti sunt, ita & licet omnis potestas à Deo sit, non tamen mox omnis princeps à Deo est, & quęuis potestatis administratio ordinationi diuinę deputanda est. Scriptū est de quibusdam: Ipsi regnauerunt, & nō ex me. Hinc tamen non est colligendum citra uoluntatem Dei sēuire tyrannos, qui plerunq; propter peccata nostra dantur, ideoq; patienter ferendi sunt, dummodo nihil exigant, quod sit contra Dominum.

3. Tercio considerandū est & hoc, quod nullam potestatē esse dicit, nisi ex Deo. Est enim potestas quęlibet gladium gestans, res prorsus diuina, ac talis quę nec ortū nec robur suū habere queat ex hominibus, sed opus habeat diuina & prouidentia & uirtute, qua omnia reguntur. Quis enim nō agnoscat diuinam uirtutē ac prouidentiam, ubi uidet tot mortalium missa parere unī hominī, parereq; nō ex cognitiōe utilitatis quę sit ex Magistratu, sed etiā inuito animo, & magno cū timore? Quis est qui populos subdat unī principi? Dauid dicit. Qui subdis populos sub me. Vel ex eo liquet potestates oēs esse ex deo, quod per uniuersum orbē admirabilis ista subiectio tanta constantia perdurat. Et ne putemus potestates in hoc seculo esse ex permissione diuina tantū, non cōtentus dixisse: Non est potestas nisi ex Deo, adiecit: Quę uero sunt potestates, à Deo ordinatę sunt, nō simpliciter à Deo sunt, sed ordinatę sunt à Deo, inquit. Vt simul intelligas usum & administrationē potestatis esse ex sapientia & prouidentia dei, ex qua nihil potest esse non summopere necessarium & bonum.

Ordinate
sunt.

Itaq; quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Infert ex præmissa ratione tale quid, quod nulli priorū admittere liceat. Quid hoc? Eum qui potestati resistit, resistere ordinationi Dei. Quare? Quia quęcunq; potestates sunt, à Deo ordinatę sunt. Ergo potestas quęlibet est ordinatio diuina. Iam quę est illa religio, cui liceat resistere ordinationi dei, adeoq; deo ipsi? Hac ratio debebat pijs mentibus esse omnīū potentissima. A quo enim illę magis abhorrēt, q̃ ab eo quod Apostolus adscribit illis qui Magistratibus resistūt, quod resistent ordinationi dei? Admonet ergo, ut in potestatibus contēplemur nō externas laruas, sed ipsam ordinationē dei, iudicemusq; de illis non ex nostra prudentia, sed ex sapientia & prouidentia dei, ne & nobis usuueniat quod aduersarijs nostris accidit, qui quoniam res illas externas humane uite, ut sunt magistratus et matrimoniū, præter ordinationē dei inspexerūt, eo prolapsi sunt, ut ordinationem dei cū in Magistratibus tū in matrimonio susq; deq; fecerint ac cōtempserint. Notandū est autē in eo quod uerbo resistendi utitur, cum scribat de subiectione, & absterreat ab inobedientia, idem esse nō obedire aut nō subijci, quod resistere. Nostri pontificij, licet potestatibus nolint subdi, nolunt tamen simul uideri qui resistent potestatibus, quasi qui nō subditur aliud faciat quantū in se est, q̃ quod potestati resistit, ordinationemq; dei impugnat. Nō ergo possunt effugere, dicentes; nō resistimus ordinationi dei, sed illasam, & alijs

A alijs seruandam permittimus. Qui immorigerus est ordinationi Dei, certe illam, quantum in se est, irritam reddit, & sustollit. Non loquitur Apostolus de illis qui subinde aduersus Magistratum mandata delinquant, ac delinquentes castigationem ferunt, sed de illis qui sese ab ea subiectione, quæ potestatibus debetur ab omnibus, eximunt, illamque ad se nihil pertinere uolunt.

Qui autem resisterint, sibiipsis iudicium accipient.

1 Aliud ex alio colligit, ut magis permoueat. Sunt quos nihil mouet, utut inculces delinquere contra ordinationem Dei eos, qui Magistratibus non subduntur. Carent enim timore dei. Illos coercet metu iudicii ac poenæ, dicens: Qui autem resisterint ordinationi Dei, sibiipsis iudicium accipient.

2 Ambiguum est autem quod de iudicio infertur, an de eo quo diuinitus olim puniuntur, inobedientes loquatur, uel de eo quod illis expectandum est à Magistratibus, cui posteriori sententiæ uidentur sequentia fauere, priori uero præcedentia. Verum nihil refert utrum intelligamus, nec quicquam prohibet quo minus de utroque exponamus, cum utrumque timendum sit immorigeris. Quin magis obseruanda est assertionis certitudo. Non enim dicit, periculum est, ne iudicium incurrant, sed, accipiet, inquit, iudicium. Q. d. Certissimum est quod non euadent impune, quicumque ordinationi dei resisterint.

3 Nec prætereundum est, quod dicit, *ἐαυτοῖς ἀποδοῦναι κρίμα*, iudicium accipient sibiipsis. Non enim simpliciter dicit: certo puniantur, sed: sibiipsi ultro accersent iudicium. Voluit hoc pacto non solum hoc exprimere, quod supplicium non sint euasuri, sed quod ista inobedientia sibiipsi ultro sint accersuri iudicium quam certissime. Quemadmodum enim de illis qui in malo perseverant, dicimus: *Der mensch will unglücklich haben*, ita & hic Apostolus de istis immorigeris loquitur, accersent sibiipsi iudicium, hoc est cogent in se diuinam uindictam, dum ordinationi dei resisterint, quod durum est, quemadmodum si uelis contra stimulum calcitrare, aut in ignem temerarius insilire, ubi præsens est merita temeritatis uindicta, de qua nemo dubitare poterit. Isti iudicio obnoxii hodie sunt pontifici, quod licet contendant, tamen iuxta ueritatem Apostolicæ huius sententiæ omnium certissime incurrant. Videtur autem in eo quod dicit, ipsi sibi iudicium accipient, si posteriori sensu intelligatur, commodum absterre Christianos ab inobedientia, ne propria ipsorum culpa supplicium sibi accersant, secus facturi, si cum Christiana professione coniunxerint debitam Magistratibus obedientiam. Nam si sic aliquid ferendum sit, tum non posse dici, quod id sibiipsi accerserint, ut si pro nomine Christi aliquid fuerit patientum. Iam non decet Christianos ita uiuere, ut sibiipsi accersant afflictionem sine necessitate, sed ut immeritis inferatur, si quid mali inferatur, ut est in Epistola Petri prima, cap. 2. & 3.

Nam principes non sunt terrori bene agentibus, sed male.

Quidam ista faciunt alteram esse rationem, qua propositio firmetur, sumptam ab officio Magistratus. Mihi uero magis uidetur pertinere ad id quod proxime præcessit, ubi dixit: Qui uero resisterint, iudicium sibiipsis accersent. Quare? Quia principum officium est, punire reprobos & inobedientes. Ergo qui potestati resisterint, non ferent impune. Quemadmodum si dicas: Qui temerarius est in ignem, sentiet poenam. Quare? Quia ea est natura ignis, ut urat importunos, licet calefaciat rite accedentes. Argumentum hoc sumptum ab officio Magistratus diligenter uersat Apostolus, pulchre describens, quis sit usus Magistratus in se: uidelicet punire fontes, tueri insontes ac bonos. Hoc est quod dicit: Nam principes non sunt terrori bonis operibus, sed malis. Hæc est ordinatio Dei, ut potestates sint in terris quibus puniantur mali, defendantur boni. Quod si diuersum apparet, ut puniantur boni, foueantur mali, bonis timori sint principes, malis uero non ita, corruptio est potestatis diuinitus in nos propter peccata nostra immissa.

(Bonis operibus terrori.) Pulchre describit officium Magistratus. Terrorē ac for-

midinē deputat malis, securitatē bonis. Ergo diuinitus ita constitutum est, ut **A** cursus malorum operū formidine pœnæ cohibeatur, iuxta illud: Non audēt peccare mali formidine pœnæ. Ista formido pœnæ, licet nō reddat iustos, utilis tamē est mortalibus, & seruit tranquillitati publicæ, dum conatus reproborū per illam coercentur. Proinde prorsus stulti sunt, qui ita disputant, quid est quod manus cohibētur, cum corda sint praua. Belli homines, quasi ad officium Magistratus pertineat iustificatio cordiū, quæ fidei Christianæ opus est. Et quasi nihil referat corde quis occidat an manu, corde adulteriū admittat an corpore, corde furetur an ipso opere. Digni profecto essent, quibus cōtingerent tales fures, tales latrones, tales adulteri, qui absq; timore ullo & bona ipsorū raperēt, & uxoribus ipsorū uiciū inferrēt, & uiolēter opprimerēt, posteaq; istā ordinationē dei ad publicā tranquillitatē facientē contemnūt.

Non bonis operibus, sed malis.) Scite operum meminit malorum & bonorū, tanquam materiam quandam ponens in qua sese Magistratus officium exercere debeat. Non ponit personas, sed opera. Neq; enim apud Magistratū ualere debet personarū differentia, sed operum, quorū est distinguere inter ciues & ciues, ut qui male agit, discernatur ab eo qui bene, qui bene agit honore ac laude, qui male, uituperio ac supplicio afficiatur.

Et ob hanc causam prudenter ac sancte quædam Respublicæ id moris habuerunt, ut inter iudicandū personas nō uiderent, audirent tantum facta, obductis uelis iudicātes, quæ religio nō dedeceret hodie nostros Magistratus.

Vis autem non timere potestatem? Quod bonum est facito, & feres laudem ab illa.

Apostrophe est ad eos, quorum gratia de hac causā disputat. Dat autem consiliū, quid faciendum ne timori sit Magistratus. Formidabilis est potestas illa quæ punit fontes. Quare? Quia ex corruptione naturæ ad mala procliues sumus. Ideo causas plerūq; comminiscuntur malis, quibus liceat potestatem Magistratus effugere, ut si peccemus, nō sit timenda pœna. Hic plura prætexit in speciem. Iudæi prætexebant se esse populum Dei, non licere subesse Romanorum potestati. Christianorum quidam dicunt Magistratus officium repugnare doctrinæ Euangelicæ, quæ docet, malo non esse resistendū, adeoq; esse impium, reiiciendumq; ē Christianismo, ubi unius spiritus magisterio debeat obtemperari ab omnibus. Sunt alij, qui nescio quæ priuilegia sacerdotalia ordinis sui prætexētes, formidinem Magistratus declinant, & iamdiu declinarūt. Præter istos quidam sunt, qui potestati se eximere conantur prerogatiuis quibusdam, quas propter generis nobilitatem habeant à Cæsaribus. Quid isti omnes aliud quærunt, quàm impunitatē delinquendi? declinare uolunt formidinem pœnæ.

Audiant igitur Apostolicum consiliū. Vis non timere potestatem? Profecto licet effugere hunc timorem. Sed quomodo? Fac, inquit, quod bonum est. Hæc est iusta ac regia uia, effugiendi istum timorem. Quod si quis consiliū hoc Apostoli detrectat, haud obscurum de se dat iudicium, quod nō delectetur bonis operibus, sed malis, adeoq; bonus non sit, sed malus.

Quod bonum est facito.) Bonum hic Apostolus uocat, uel beneficentiam, contrariam ei maleficientiæ, quam punit Magistratus, uel simpliciter obedientiā Magistratui debitam, de qua Petrus: Subditi estote omni humanæ creature, quæ obedientia contraria est ei rebellionī, de qua supra dixi. Igitur qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit. Tale bonum intelligit, quod etiam apud gentilem Magistratum, qualis tum erat, bonum sit. Nam subiicit: Et feres laudem ab ea. Certe Christiani tum temporis magis probra quàm laudem ferebant à potestate, pietati Christianæ religionis ac fidei erga Deum incumbentes. Nō ergo hic loquitur de Christiana professione, sed de uita tali, quæ conuersationi ciuili iuxta legem naturæ, & ordinem politicum sit probe accomodata: utpote, si quis neminem lædat, sed magis omnibus cupiat benefa-

A cere, ut Magistratibus in rebus ciuilibus non resistat, sed magis ex animo sublit & obediat.

Et feres laudem ab ea.) Non dicit: Et securus eris, nec causam habebis, ob quam potestatem timeas, sed quod aliquid amplius est: Et laudē feres ab ea. hoc est, eris in precio & honore, laudem boni hominis ac cōmodi ciuis feres. Ergo Magistratus est nō solum defendere bonos, ac tueri ab iniuria malorum, sed & honore ac laude afficere. Est itaq; nō parū delicti in eo hodie, quod nō solum mali poenae formidine liberantur, sed & boni nullo probitati debito honore afficiuntur. Sed quid? An docet Paulus Christianos respectu laudis obedire Magistratibus, beneficentiaq; studere? An nō honorū est, ut nolint delinquere uirtutis amore? Respondeo. Paulus cupit Christianos ita uiuere sub Magistratibus in medio nationis peruersę, ut bonitatis gratia laudent. Nam hoc pacto cohonestatur doctrina ac religio Christianae fidei. Sic alibi admonet seruos ut subditi dominis suis, nō contradicentes, non fraudantes, sed ubiq; bonam fidem custodientes doctrinam Seruatoris nostri ornent in omnibus. Vituperium namq; Christianorum inter impios & incredulos uergit ad ignominiam nominis Christi. Sic in prophetis querebatur de populo suo deus, quod nomen ipsius inter Gentes propter malitiā populi sui male audiret.

Tit. 24

Dei namq; minister est, tibi in bonum.) Argumento de officio Magistratus, inserit finem Magistratus. Ad officium pertinet quod dicit: Dei namq; minister est. uel magis encomium est Magistratus: Quin si exacte pensetur, potestatem omnem in Deum reijcit, facitq; magistratus Dei ministros ad hoc, ut deū ipsum in illis uereamur & colamus. Finem Magistratus notat, cum addit, tibi in bonum. Est ergo finis Magistratus utilitas & commoditas mortalium. Spectandam & considerandam proponit Apostolus in ista potestate, prouidentiam ac beneuolentiam Dei qua nobis omnibus per Magistratus officium consulit. In speciem uidetur Magistratus signum esse irati Dei: uerum si probe expendas, ipsissimam refert d. bonitatis prouidentiam.

Tibi in bonum.) Cui loquitur Apostolus? Christiano. Et quomodo propter Christianū datus est à deo Magistratus, cum iustis nō sit posita lex? Christiano dicūt quidam nihil est opus Magistratu, quū nemini faciat iniuriā. Si Magistratus officiū esset tantū, ut malos puniret, nihil opus haberet Magistratū Christianus. Quoniam uero & bonos tuetur, & pacē publicam, quae alioqui turbaretur à seditiosis ac malitiosis hominibus, conseruat, certe iam & prius usus est ac bonus. Imò proprie propter bonos datus est Magistratus. Hoc est, eo fine datus est à Deo, ut bonis liceat commodè in hoc seculo & bene uiuere. Quod enim attinet malos, ac studia malorum ulciscenda, paratum est sufficiens iudiciū ac supplicium, quod malos manet in futuro seculo. Proinde, quod mali in hoc seculo puniuntur, ad coercionem prauorum ingeniorum à Deo institutum est, ad hoc ut bonis liceat tuto ac bene uiuere. Hoc est, quod dicit: Tibi in bonū, id est, ad cōmoditatem. Quorū gratia instituta est pastoralis illa cura & custodiā? Nunquid ouium non luporum? Hoc est ouibus in bonum, ne per lupos dilacerentur. Quod ergo pastor canes habet, uirgam & baculum & reliqua arma pastoralia, contra lupos habet, in bonum ouibus. Interea tamē & ouibus ista armatura timenda est, si uelint oberrare, & à reliquo grege declinare, aut reliquas ouiculas lādere, licet in se reuera magis sit adamanda. Et huc respexerunt etiam ueteres poete, qui reges pastores uocauerunt. Vult itaq; Apostolus, ut dulcescat nobis officiū Magistratus, magis quàm ut horrori sit, dum ostendit bonis per Magistratum diuinitus esse consultum, & ob eam rem 1. Tim. 2. iubet orare pro regibus ac principibus, ut liceat tranquillam cum pietate uitam agere.

Quàm igitur peruersa sunt illa ingenia, qui sese Magistratibus opponunt, tanq; rei cuiusdam prophanæ? Quàm sunt isti homines ingrati d. prouidentie? Quid enim aliud est, quod dicit: Nam Dei minister est tibi in bonum, quàm: Nam Deus tibi per Magistratum, tanquam ministrum suum, consulit, tibi be-

nefacit, te defendit ac tuetur. Ergo qui Magistratus officiū extenuat, & contemnit, bonitatem ac prouidentiam Dei contemnit.

In bonum.) Quod est hoc bonū? Suprà dixit. Quod bonū est facito. Hic: Nā minister Dei est tibi in bonū. utrinq; est *ἡ ἀγαθία*. Suprà bonū actiue posuit pro beneficentia. Hic passiue itē pro beneficentia, uel certe pro cōmoditate ac tranquillitate, quemadmodū & nos Germani diem bonū, uocamus cōmodum ac tranquillum, & Christus malitiā uocauit, afflictionē & incōmoditatem diei, Matth. 6. Sic & 1. Tim. 2. ubi dixit: Pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus in sublimitate cōstitutis esse orandū, ut quietā ac tranquillam uicā agamus in omni pietate, adiecit: Nam hoc bonū est & acceptū corā seruatore nostro deo. Q. d. Nam ita placet deo, ut cōmode ac quiete in pietate uiuamus. Quid ergo uolunt isti, qui putant contrariū esse Christianę religioni, si quando datur ut sub Magistratibus commode, tranquille ac quiete uiuere liceat? An illi non sunt contrarij, imō ingrati diuinę prouidentię? Quod si ista tranquillitas & cōmoditas aliquando plus nocet quā prodest, hoc certe nostro ipsorum uicio fit. In se bonū est, quod deus ad nostram cōmoditatem instituit. Nostra est peruersitas, qua fit, ut beneficentia diuina ad nostram perniciem abutatur.

Quod si feceris id quod malū est, time. Non enim frustra gladiū portat. Nam Dei minister est, ultor ad iram, ei qui quod malum est fecerit.

Ita solent, qui ex animo & probe consulunt. Primū quidem consilij sui rationē assignant, utilitatem & cōmoditatem si pareas. Postea uero absterrent quoq; per argumentum damni ac periculi. Hoc facit isto loco & Paulus.

Interea tamen notandū est, quomodo uerbum timendi uerset. Incutit Magistratus timorē plerisq; uerū hoc non fit propriē ex illius officio, quod bonis omniū debet esse iucundissimū, sed ex nostra culpa. Ideo dicit hic: Quod si male feceris, time. Q. d. Timor Magistratus non est eorū qui benefaciunt, sed qui male. Non habes ergo causam ut Magistratum fugias tanquam rem formidabilem, si benefeceris. Si uero illum times, inde est, quod male facis. Noli ergo illum timere si benefeceris. Si uero male egeris, certe tum time. Verum tua non Magistratus culpa.

Non enim frustra gladium portat.) Quid? Ergo timendum est mihi si male egero, propter gladiū Magistratus? Quare nō dicit: Si male egeris, time. Nam deus nō permittet inultū. Quid est, quod timore gladij a malo auocat, & nō magis timore dei? Loquitur hic nō cum illis, qui mero timore Dei ducunt, sed qui adhuc aliquid habēt carnalis ingenij, quibus opus est, ut timore pœnæ a malo coerceantur, tantisper dum discant & ipsi malum magis ex timore dei, imō odio mali fugere, quā ex timore pœnæ. Quatq; & ipse gladius Magistratus quid aliud est q̃ uindicta Dei uindicta Dei quid aliud quā iram dei nobis refert? Iram Dei, inquam, refert erga reprobos, erga mala opera. Proinde etiā boni ingenij iudicium est, timere gladium Magistratus, cum ille sit a Deo datus ad uindictam malorum. Et hoc est quod subiungit.

Nam Dei minister est, ultor ad iram ei, qui quod malum est fecerit.) Si gladius Magistratus minister Dei est, ad uindictam malorum, quare non esset timendus male agenti etiā non plane impio, sed utcūq; pio? Non dicit: Nam asper est, acutus, ac sauius usq; ad interniciem, sed: Nam minister Dei est, ad ultionem malorum. Ergo cuiuscūq; est timere Deum, si male egerit, eiusdem est & timere Magistratum, si male egerit: quandoquidem Magistratus minister Dei est ad ultionem malorum.

OBSER. I. *Non enim frustra gladium gestat.*) Per gladiū intelligit pœnā mortis, qualēcūq; licet cōplectatur sub dictione gladij & quasuis alias. Cur nō dicit: Noli enim frustra uirgas gestare? Aut obiurgationes, uel simile quid. Sub nomine uirgæ nō comprehenditur pœna capitis, uerū sub nomine gladij & pœna capitis, & omnes reliquæ minores cōprehenduntur. Gladium ergo dicit Magistra-

tum

A tum gestare nō frustra. Hoc est, potestatem occidendi fontes asserit esse datam Magistratibus cum certa ratione ac prouidentia Dei, & exponens, quid dixerit, nō frustra gladium gestat, addit. Nam minister Dei est, ad ultionem ei qui male agit. Ergo dum occiduntur improbi, qui male agunt, exercetur ultio diuina, & ministratur deo. Quam sunt ergo peruerse misericordes, qui putant esse credulitatem impiā, si plectantur malefici, admittitque rem Christianis indignā. Et hinc eo prolabantur, ut putent nō licere Christiano homini gerere Magistratū. ¹ Isti homines primū nō obseruat usum gladii esse ministeriū Dei. ² Deinde iustissimum esse, ut qui malefacit, æquam accipiat rationem. ³ Tertio esse sapientiam Dei, ut ingenia malorū formidine pœnæ cohibeantur, qui uirtutis amore nō ducuntur, & unus sit exemplo mille alijs, æque malis futuris, nisi sit metus pœnæ. ⁴ Nec hoc obseruant, peruersam esse misericordiam, si parcatur fontibus, ut opprimantur hoc ampliore temeritate insontes. Quis non uidet crudele esse opprimi insontē, misericordiam uero consulere oppressis insontibus? Parcat istorū iudicio pastor lupis, ne parcant lupi ouibus. Crudelitas est occidere mortales. Ergo crudelis est Deus qui omnes occidit. Ego occidam, inquit. Quod si finē respicias, uidebis non esse crudelitatem, quod omnes occidimur a Deo, sed summam misericordiam. Ita hoc loco, si considerarent isti homines finem consilij diuini, cuius gratia, & quo respectu dederit gladium Magistratus ad uindictam malorum, longe aliud iudicaret, siue intuerentur fontem qui plectitur, siue insontem qui per malorum supplicium tranquillitati ac securitati restituitur.

Notandū est et hoc loco, ubi dicit: Nam minister Dei est, &c. gladium Magistratus nō esse liberi iuris, ut possint illo uel uti uel nō uti, ubi lubet. Ut enim nō debent illo uti contra uoluntatem Dei ad affligendos bonos, ita nō debent impune dimittere fontes quos deus iussit punire. Hoc exprimit Paulus, cum dicit: Ultor ad irā ei qui male agit. Sequitur ergo malefacere eos qui fontes nō solum non puniunt, sed & tuentur, ut uideamus fieri ab illis qui sacerdotes, scortatores, & simoniacos sua potestate defendūt, quos punire debebant. Est enim abusus gladii duplex: unus dum puniuntur insontes, ut necesse sit bonis cum timore uiuere sub Magistratu. Alter, dum non puniuntur mali, ut passim foueantur homines flagitiosi.

Quapropter oportet esse subditos, non solum propter iram, uerum etiam propter conscientiam.

Propositionē hactenus adductis rationibus firmauit, quæ sunt, quod omnis potestas a Deo sit ordinata, atque ideo ordinationi Dei resistat, qui potestati resistit, quod metuenda sit pœna inobediēti, speranda laus bene agentis, eo quod Magistratus sit minister Dei, uindex ad iram ei qui male, & in bonum ei qui bene agit. Post istas rationes iam colligit & concludit propositionē, nempe obediendum esse Magistratibus, dicens: Quapropter oportet esse subditos.

Oportet, *ἀνάγκη*. Non dicit: iustum est, bonum est, laudabile est, decet, uel licet subdi Magistratibus, sed, oportet, necesse est, necessitatis argumēto, ut gere malens, quæ iustitiæ, uel boni, uel decori, aut liciti persuasionē allucere ad istam obediētiā. Ea est enim ingenij humani corruptio, ut, maxime in causa obediētiæ præstandæ, opus habeat magis uis quadam cogi, quam argumentis boni, honesti uel pellici.

Non solum propter irā.) Resumit rationes, quibus propositionē firmauit, per quæ illas breuiter docet, quare necessariū sit obedire potestatibus. Sūt autē illæ duæ. Vna est pœna, quæ intētata est inobediēti. Hanc uocat hic more Ebræo, irā. Altera est, obligatio cōscientiæ, quæ agnoscit necessariū esse obedire ordinationi dei, peccareque eū qui illi resistit. Adiecit autē posteriorē rationē summo consilio, ne quisque cogitet, necesse quidē est ut obediā Magistratibus, nisi uelim irā illius incurrere. Verū sicubi spes est fallendi illius conscientiā, nō erit necessaria.

Eph. 6.

necessariū ut obediā. Admonet igitur nō solū tū esse obediendū ubi falli nequit Magistratus, & nisi obedias pœna metuēda est, sed etiā, ubi falli potest, nulla pœna metuēda est à Magistratu, propter cōscientiā, quæ istā inobedientiā & fraudē peccati arguit, sciēs se Deū habere testē, quē fallere nequeat. Ad hūc modū & alibi seruorū obediētiā instituit, ut nō ad oculū duntaxat obediant, tanq̃ hominibus seruientes, sed tanq̃ serui Christi, facientes uoluntatem Dei ex animo cum beneuolentiā, seruientes Domino & nō hominibus.

Sunt qui illud, propter conscientiam, exponant cum Chrysost. ad hūc modum: Non solū propter irā necesse est obedire, sed & iustū est obedire propter conscientiā utilitatis & cōmoditatis, quā habemus ex officio Magistratus, cuius utilitatis agnitionē, quoniā negari nequit, uolunt hic uocari conscientiā. Ista expositio uidetur respicere ad id quod suprà dictū est: Nam minister dei est tibi in bonū. Q. d. Duplici nomine necessariū est obedire Magistratibus, cum quod urget pœna nisi obediāmus, tū quod id exigīt ipsa utilitas & cōmoditas, quam nobis per Magistratum diuina dispensat prouidentia, quæ hoc ministerium ordinauit nobis in bonum.

Verū quoniā simpliciter dixit, propter cōscientiā, nihil puto prohibet, quo minus hæc omnia cōprehendantur, quod scimus Deū exigere istā obediētiā, contraq̃ ordinationē dei peccare inobedientes, idq̃ nō esse bonū uiri, etiam si Magistratus nō puniat, & quod summa sit ingratitude erga prouidentia Dei, proprio cōmodo resistere, quæ omnia conscientia recte dantur, & ad hoc faciūt, ut nō solū propter iram uitandam ad oculū seruiamus Magistratibus, sed etiam si nō sit metuēda corporalis uindicta, in abscondito ex animo uere ac sincere obediāmus. Et hæc doctrina inculcanda est omnibus subditis, seruis, uxoribus, liberis, &c.

Iudicet hic totus orbis, an doctrina Euangelij destruat obediētiā Magistratibus ac potestatibus debitam, an faciat rebelliones ac seditiones, ut nos calumniantur Pontificij qui ipsi sunt factiosi, & causas præbent dissidiorum dum Magistratus eō seducūt, ut exigant à subditis illicita quæ cum conscientia præstari nequeūt, ubi dicendū est: Oportet Deo magis obedire quā hominibus. Is qui per Apostolicam doctrinam institutus est, nunquam poterit seditioso animo esse erga Magistratū, quem nunq̃ cupiet fallere, etiam si impune id facere detur: nunquam cupiet opprimere, etiam si uires tantas habeat, ut opprimere ualeat, cuius mandata, etiam si dura, etiam si iniusta, patienter tamen feret, duntaxat nihil præcipiatur quod sit contra Deū. Et si id fiat, ut nequeat obedire per conscientiam, non tamen mox erit amaro erga Magistratum animo. Sed cum modestia & timore Dei recusabit illicitam obediētiā, in reliquis licitis obsequentiissimus. Et hæc omnia faciet, etiam sub impijs principibus constitutus, religioni Christianæ aduersantibus, quanto magis talis erit, ubi pios fuerit Magistratus sortitus: Qui ad hunc modum instituitur, quomodo potest rebellionis, seditionis, aut factionis argui?

Expendenda est hoc loco cecitas eorum Magistratum, qui isti doctrinæ, quæ subditorū animos ad exactam hanc & sincerā obediētiā fingit, tanto furore resistunt & relucantur, fouentes eam, quæ potestatem Magistratum oppressit, & pro ludibrio habuit, ut uere illis dici possit illud Apostoli: Sustinetis si quis deuorat, si quis extollitur, si quis accipit, si quis in faciem uos cedit, id quod Corinthij patiebantur à pseudoapostolis, quos tamen repudiato paterno Apostoli affectu, obnixè complectebantur.

Propter hoc enim & tributa penditis. Siquidem ministri Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes.

Videntur ista declarare quod dixit: Sed & propter conscientiam, ut intelligamus Apostolum respicere per dictionē conscientia ad ministerium deb. & obediētiā illi propter Deum debitam, ut reuerentiā numinis impellat ad subiectionem, non solum iræ ac uindictæ metus.

Propter

A Propter hoc enim, inquit.) Propter quid? Quoniam ministri Dei sunt, qui hac potestate funguntur, in hoc ipsum incumbentes, ut ultionē sumant de reprobis, & seruiant publico cōmodo. Et hinc est, quod tributa penditis, hoc est, tributorum ratio ea est, ut habeant magistratus, unde ministerium suum ad conseruandam pacem publicam exequi possint.

Vide prudētiā Apostoli, quam & Chrysostomus hoc loco, ut ferē ubiq; obseruat. Subditis, officium magistratus non intelligentibus, nec expenden- tibus dare tributa, uectigalia, decimas, & reliquos census graue uidetur, quia putant ista nihil esse aliud quā uiolentas quasdam exactiones, tyrannidis speciem praeferentes. Apostolus uero scite ac prudenter hac onera exponit, & ex illis ipsis argumentū sumit debitae obedientiae, perq; conscientiam prae- standae. Animus prauus longe aliter exponeret, pius uero respiciens ad ordi- nationem Dei, intelligit horum omnium rationē ac necessitatem, & scit deo dari, quae hic Magistratibus penduntur.

Simili argumento uti possunt ministri uerbi, sicubi admonendi fuerint au- ditores, ut cum timore Dei uerbum euangelij diligenter audiant, Ecclesiasti- cumq; ministeriū in precio habeant, ut dicant & ipsi: Nam huius gratia sup- peditat nobis uictum & amictum, & quae necessaria sunt, siquidem ministri Dei sumus in hoc ipsum ut uestrae saluti seruiamus incumbentes. Nisi enim nos pro ministris Dei, saluti uestrae necessarijs, habetis, ut quid insumitis fru- stra, quae ad alendos nos impenditis?

Habet autem hic & Magistratus negligens unde admoneatur ad officij se- dulitatem. Nam ipsius est *πρωτοκρητορ*, hoc est, summo studio & conatu in- cumbere in hoc, ut subditis sit consultum, quandoquidem non solum mini- stri Dei sunt, sed & à subditis huius nomine tributa & uectigalia tollunt. De- inde docendi sunt ex hoc loco, ut tributa & uectigalia in eas res collocent, quae ministerium Dei concernunt, & commoditatem subditorum, non in lu- xum aut inanem splendorem, unde nihil utilitatis redit ad subditos, quando- quidem ministri Dei sunt dati ad utilitatem subditorum, & ut subditis com- modo queant esse tributa ab illis sumunt.

B *Ministri Dei sunt.*) In Graeco est *λατρευοι*. Hoc est, publici ministri. Nam *λατρεῖν* est publico ministerio uti. Inde & Apostoli leguntur Act. 13. *λατρεῖν* in ecclesia Christi. Nam & ipsi publici erant ministri in Ecclesia Christi.

Notandum est ergo hoc loco, quā errant illi, qui *λατρεῖν* putant esse sa- crificare proprie, & Apostolos hic sacrificasse, & ex isto errore probe confir- matum sacrificium Missae, cui errori & Erasmus cum in uersione, tum in an- notationibus suis per imprudentiam patrocinauit. Nisi uelimus hic dare po- testatibus officium sacrificandi, & quod tributa propter sacrificia à subditis accipiant. *λατρεία* Apostolorum erat praedicatio uerbi, non ritus quidam sa- crificandi. Vnde nihil opus erat Erasmo in annotationibus suis addere. Nul- lum autem sacrificium Deo gratius, quā impartiri doctrinam euangelicā, si, ut uetus interpres habet, reliquisset, ministrantibus autem illis Domino.

Reddite igitur omnibus quod debetur, cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Hac est finalis conclusio, quam fundat in conscientia debiti, & aequitate soluendi illius. Nō dicit, itaq; date omnibus quod exigitur à uobis, sed quod debetur, & non, date, sed reddite, inquit. Et primum in genere quodcunq; de- bitum reddendum esse concludit, non solum Magistratibus, sed quibusuis, deinde distribuit debita, in tributa, uectigalia, timorē, & honorem, nō quod nihil praeterea cuiquam debeatur (nam maritus uxori debet dilectionē) sed quod ista ad causam faciunt quam tractat. Nec opus est, ut intelligamus di- screte alijs tributa, alijs uectigalia, alijs timorem, alijs honorem deberi, cum ista omnia debeantur magistratui. Nisi forsan ista discretio posita est, propte- rea quod à Magistratu alij ordinantur ad exigenda tributa, alij ad accipien- da ue-

da uectigalia, alij ad incutiendum timorem populo, ut sunt lictores, & id ge-
nus ministri, alij ad authoritatem conseruandam & reuerentiam, ut sunt se-
niores, patricij, cōsules, &c. quibus omnibus cuiq; quod debetur, propter or-
dinationis diuinæ reuerentiam & authoritatem, cui obedire oportet, reddendum est, quales quales sint, quibus ista debentur.

Sunt qui timorem Deo tantum, honorem uero principibus, parentibus et uerbi ministris, imò cuius Christiano deberi uolunt. An de eo timore hic loquatur Apostolus, qui soli Deo debetur, certum non est. Nam tamen in Epistola Petri prima cap. 1. ita distributum legimus, Deum timete, regem honorificate. Item omnes honorificate, &c. negari tamen non potest esse quendam timorem, qui Magistratibus debetur, quem si abstuleris, ridiculus plane erit quicunq; Magistratus. Neq; enim ea est ubiq; Christianorum perfectio, ut li-
bero ductu & amore recti statim in omnibus sese gerant obedientes.

CVI HONOREM, HONOREM.

Videndum hoc loco quid sit honor. Honor à Cicerone in Bruto, definitur præmium uirtutis. Illud autem uarij generis est, nec certo comprehendí potest. Mihi uero uidetur ista definitio angustior esse, quàm sit definitum. Non enim uirtuti tantum debetur honos, sed & ætati, ut senibus, & priuilegijs ac prærogatiuis naturæ, ut parentibus, & dignitati diuinitus datæ, ut est Magistratum, & si qua sunt alia eiusmodi. Vtpote quod cuiq; Christiano debemus honorem, non propter aliquam uirtutem, sed propter dignationem gratiæ diuinæ, quæ in illis est ut filijs Dei, honoranda.

Itaq; honor est reuerentia quædam ac prærogatiua, quæ ueluti à minoribus datur ac debetur potioribus, quacunq; in re id fiat, siue cedendo, siue obsequendo, siue prædicando & laudando.

Est ergo honor, nō officiorum aut dignitatum sublimitas, ut putatur, cum multi sublimes sint potestate & officijs, quibus tamen parum exhibetur honoris, sed ea reuerentia, quæ debetur potioribus, ut uerum sit quod Aristoteles dixit, honorem esse non in honorato, sed in honorante, hoc est, in potestate honorantis, non in potestate honorati situm. Non quod minores, siue sint, licite illū negare possint potioribus, sed quod potiores pro suo arbitrio illo nequeant potiri, & quod honor non sit de ueris bonis, cum situs sit in potestate alterius, uera bona autem in nostra, ita ut nobis auferri nequeant, cum honor plerunq; auferatur inuitis etiam & aliud meritis.

Interea tamen non sunt aspernanda, quæ hoc loco annotat doctiss. Melancthon, timorem & honorem hic pertinere ad animum, magis quàm ad externum. Et honorem hic esse bonam existimationē ac sententiam de Magistratu, qua fiat, ut non solum externe obsequamur, id quod & impij faciunt metu poenæ, sed & in animis nostris optime ac reuerenter de Magistratibus sentiamus, dantes illis gloriam & honorem potentiæ, iustitiæ, sapientiæ, ac beneficiæ. Ista uero de Magistratu sententia, si animis nostris infederit, non erit inanis quædam qualitas & opinio, sed omnium officiosissima, pariet non titulos tantum honoris, sed quamuis debitam reuerentiam. Efficiet, ut omnia illius quoad fieri poterit, benigne interpretemur, & nunquam non reuerenter de illo loquamur. Proinde illi qui Magistratibus adeo temere detrahunt, conspiciue produnt se non admodum bene sentire de Magistratibus, atq; ita non reddere honorem illis debitum.

CVI VECTIGAL, VECTIGAL.

τελὸς uectigal, id est quod à negociatoribus publicarum uiarum gratia exigitur. Vectigalia facit Budæus duplicis generis εἰσαγωγικά & ἐξαγωγικά. Qui uectigalia exigunt & colligunt, τελῶναι dicuntur à Latinis publicani. Horum officium quia pertinet ad conseruandum publicum, & à Magistratibus exigitur, non est illicitum. Quod autem in Euangelicis literis adeo male audiunt publicani, in culpa fuit eorum avaritia, qui coemptis à Magistratu telonijs supra æquum exigebant, avaritiæ suæ seruietes. Ideo Iohannes illos
admone-

Admonebat, ut non ultra quàm esset constitutū exigent. Quàm late patuerit ordo publicanorū apud Romanos, non est nostri instituti excutere. Satis fuerit scire uectigalia & tributa, & alias eius generis exactiones quascunq; Magistratibus deberi, tanq; dei ministris, ut sit ad manū quo respublicæ conseruentur. Atq; ideo & ipsos ministros, qui hic Magistratui operam suam locant, nō esse contemnendos, sed magis ministerij diuini gratia honorandos.

Nemini quicquam debeatis, nisi hoc, ut inuicem diligatis.

Apostolo fuit aliud ex alio, ut multa est in doctrina pietatis rerū cognatiō. Quia uisit Christianos argumēto & necessitate debiti, ad obediendum Magistratibus, reddendumq; cuiq; quod debetur, inde transit, imō ultro rapitur, ad id debiti, quod nō solum Magistratibus, sed & singulis mortalibus debetur. Et hæc est propositio quod dicit. Nemini quicq; debeatis, nisi hoc, ut inuicē diligatis. ¹ Habet autē ista propositio duas partes: una est, nemini quicq; debeatis, quæ ad præcedentia respicit, ubi dixit de Magistratibus: Reddite omnibus quod debetur, unde ad generalē hanc præceptionē transiit. Q. d. Non solum uolo ut reddatis Magistratibus tributa, uectigalia, timorē, honorem ubi forsan ui cogimini reddere debitū, sed & uniuersis mortalibus, quālis qualis quisq; sit studio iustitiæ, nō metu pœnæ reddatis quod debetis, ne cuiq; sitis debitores, aut cuiuscunq; debiti gratia culpabiles. Hoc est scilicet quod dicit: Nemini quicquā debeatis. Soluite quod debetis, liberate fidē uestram, seruate & istam iustitiæ & æquitatis normā. Exigit ergo Apostolus hic à Christianis nō solum tantū æquitatis, fidei & iustitiæ, sed & tantū studiū & diligentia in instituenda uitæ cōuersatione, ut debitorū obligationes caueant, etsi quid debetur, ut uix potest uitari quin aliquid debeatur, mox redatur, id quod nō solum iustū est, & diligentis ac probi hominis iudiciū, sed & ad cōmendationē nominis Christiāni, uel certe ad effugienda iudicia, accusationes & quarelas facit. Ita ad Eph. 4. exigit à Christianis, ut laborent proprijs manibus, ut habeant, & deint necessitatē patienti, ut tam absit à Christianis, ut aliquē grauent sua desidria & negligentia, nedum perfidia, ut magis ea sint diligentia & sedulitate laborandi & rerū facultate, ut ipsi possint alijs ferre subsidium, quod multo est beatius, quàm si necesse sit ex aliorū uiuere liberalitate, quod ut est turpe, ita & miserū. Quorum uero sit nō reddere debitū, uidere est Psal. 37. ubi sic legimus. Mutuo accipit impius, & non soluit.

Loquitur autē hic Apostolus nō de pecuniarijs tantū debitis soluendis, sed in uniuersum de omnibus, quicquid sit, quod homo homini debet.

² Altera propositionis pars est, nisi, ut inuicē diligatis. Habet ista exceptiō nem, singularis cuiusdam debiti, quod tale est, ut perpetuū constituat debitorem, nec soluendo aut reddendo soluat. Hoc debitū est dilectiō, quæ nos omnes, omnibus cōstituit debitores. Et quia nunq; illud ad plenū reddimus, donec hic uiuimus, sed ad id perpetuo obligamur, ideo exclusit illud Apostolus à genere reliquorū debitorū, quæ semel soluta, nō retinent ultra obnoxium debitore. Atq; hoc est quod dicit nisi hoc, ut inuicē diligatis. Q. d. Curate ut nemini quicquam debeatis, sed reddatis omnibus quæ debetis, ita ut nemini cuiusquam debiti gratia sitis obnoxij, nisi unius huius debiti, quod debetis omnibus, & debetis semper, nec unquam ad plenum reddere potestis, ita ut ab illo postea sitis liberi, quod sane est dilectiō.

¹ Ergo debitū duplicis est generis: unum, quod semel reddendo soluitur: alterū quod etiam si millies reddideris, nunq; tamen soluitur, sed perpetuo obligat. Tale debitū est dilectiō ista mutua, cuius hic meminit. Tale est & honor ille, quē liberi debent parentibus, & subiectio, quā uxor debet marito, & subditi Magistratibus, & si qua sunt alia huiusmodi.

² Itaq; nemo prorsus est, qui liber sit à debito. Vulgare est illud: Nemini quicq; debeo. Et certe si suo sensu cum ueritate dicitur, bonū est. Hic tamen perpetuo adiungendū est, nisi hoc, ut omnes diligā. Erramus plurimū quod dilectionē debiti loco nō habemus, cū nihil adeo debeatur atq; dilectiō. Cum

D

reliqua

reliqua debita, ubi soluendi non sumus mentes nostras angant, qui sit, quod **A** solum hoc debiti genus nullius aestimatur: Deest studium diuinæ legis, & timor Dei. Timor mortalium, & uis potestatis, improbitas & immisericordia creditorum, pudor ex diffamia, urget ad reddendum reliqua debita, si esset timor dei & ueræ pietatis studium, non minus nos & hoc debitum dilectionis sollicitos redderet.

3 *Ut inuicem diligatis.*) Inuicem diligere quid est? Est proprie diligere dilectum, ac diligere diligentem à dilecto, ut sit quædam in diligendo uicissitudo. Quid? Ergo duo debeo: unum, ut diligar à proximo: alterum, ut diligam diligentem. At quo modo reddam hoc debitum, cum non sit in mea potestate ut diligar? Respondet deo. Non dicit, ut diligamini inuicem, sed ut diligatis. Hoc debes. Ut diligaris uero, non tuum, sed proximi est debitum. Hic sine culpa es, nisi forte per tuam culpam sit, ut à proximo non diligaris. Deinde quod uidetur exigi, ut diligas diligentem, hoc est, ut mutuo diligas, non ita est intelligendum: quod si proximus non diligat, dilectionem illi tu non debeas. Nam non dicit, nemini quicquam debeas nisi hoc, ut mutuo diligentem diligas. Nam si ita diceret, uideretur ab hoc dilectionis debito excludi is qui non diligit, & includi tantum diligens. Hoc sane non conueniret doctrinæ Christi. Matth. 5. & esset Iudaica & pharisaica doctrinæ consonum. Sed quomodo? Nemini quicquam debeatis, nisi hoc, ut inuicem diligatis. Pluraliter ad omnes loquitur, ac docet, neminem non obligari ad diligendum proximum, ut & infra legem de diligendo proximo inducet. Vbi uero alius alium diligit, quid est aliud quam inuicem diligere? Proinde si uelis hoc dilectionis debitum tibi singulariter applicare, non dices hoc tantum debeo, ut mutuo diligam, sed, ut proximum diligam. Atque ita lex ipsa loquitur, ubi singulariter ad quemuis loquitur, dicens: Diligas proximum tuum sicut teipsum, ubi nulla sit mentio mutuae dilectionis. Vbi uero omnibus præcipitur dilectio, uel sermo est de communi omnium dilectione, qualis est membrorum illa *συμμετέχοντες* hic recte uocatur dilectio mutua, & inuicem diligere iubemur. **B**

Nam qui diligit alterum, legem impleuit. Siquidem illa: Non merchaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod aliud præceptum in hoc sermone summatim comprehenditur. Nempe diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximo malum non operatur. Consummatio itaque legis est dilectio.

Nam qui diligit alterum, legem impleuit.) Hæc est ratio subiecta propositioni, talis, ut uel primæ illius parti uel alteri, aut certe utrisque applicari possit. Si ad primam, quæ est, nemini quicquam debeatis, uidetur ita exponenda. Qui diligit proximum, legem impleuit, hoc est, legi satisfecit, quæ hoc exigit ut nemini sitis iniurius quauis in re. Iniurius autem est, qui quod debet non reddit. Iam cum omnes sitis dilectionis debito quibusuis obligati, non potestis iniurius esse cuiquam, quandoquidem dilectio proximi, legi Dei neminem lædendo satisfacit.

Si ad posteriorem partem pertinet hæc ratio, erit sensus. Quod dico uos mutuae dilectionis debitores esse, ratio est, quod lex illam præcipit, quam non implet qui non diligit, implet uero qui diligit. Proinde nisi uelitis contemnere legem Dei, debitores estis mutuae dilectionis. In hoc sensu notandum est, quod non debeamus impediri à diligendo proximo, si is sit immeritus, indignus, uel etiam male meritis, & magis odio quam dilectione dignus. Nam debitum hoc non pendet à merito proximi, sed ab obedientia eius, qui dilectionem nobis præcepit, non secus quam ut se diligamus. Ita namque legimus: Et secundum simile est huic, diligas proximum sicut teipsum. Cum ergo animum subit talis cogitatio, ob quam causam diligerem hunc hominem talem ac talem? mox occurrat dilectionis debitum, quale illud sit, & unde.

NOTA.

Legem impleuit.) Phariseorum discipuli, pseudapostoli, qui legis obseruantiam perpetuo urgebant, istam impletionem legis, quæ uera est, non curabant, sed omnia

A omnia ad quasdam legis ceremonias referebant. Illis pulchre hic occurrit Apostolus, docens legis impletionem sitam esse in dilectione proximi, non in obseruantia ceremoniarum. Et hoc apertius aliquanto inculcat Gal. 5. uide locum:

Siquidem illa, Non mœchaberis.) Declarat hoc, quod dixit legem implere eum, qui alterum diligit atque hoc facit, usque ad eum locum, ubi dicit: Præsertim cum sciamus tempus. Declarat autem illud adductis secundæ tabulæ præceptis, quibus iniuria in proximum uetatur. Loquitur namque hic de dilectione proximi, pro ratione argumenti sui, quod tractat. Nam uitam Christianorum instituit hic ut recte se habeant erga proximos. Proinde non est hic disputandum, quomodo dilectio proximi legem impleat, cum lex quædam habeat quæ non proximum, sed Deum ipsum cōcernant, ut sunt præcepta primæ tabulæ, quæ magis dilectione Dei quam dilectione proximi adimplentur. Ita & locus ille Galat. 5. ubi dicit: Omnis enim lex in uno sermone impletur: Diligas proximum tuum sicut teipsum, moderandus est non diuexandus. Nam & ibi loquitur tantum de dilectione proximi, quæ quisque debeat alteri seruire. Boni uiri est, omnia exponere iuxta propositum loquentis, nec ultra illius metam quæ dicta sunt rapere.

Christus uero Matth. 22. de plena & perfecta legis ac prophetarum adimplentione loquens, adscribit illam non uni dilectionis proximi mandato, sed duobus istis: Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde. Deinde, & proximum sicut teipsum. In his duobus mandatis, inquit, uniuersa lex pēdet & prophete.

Et si quod aliud præceptum.) Et hoc relinquendum est in eo sensu quo dicitur, nec trahendum ad ceremonialia, sed ad moralia quæ cōformia sint ipsi, quæ recensuit. Quale est, quod prohibet usuram, &c. & qualia Leuit. 19. pleraque leguntur.

Summatim comprehenditur.) In Græco est ἀνακεφαλαιῶσι. Q. d. recapitulatur. Est autem recapitulatio, ἀνακεφαλαιῶσις, quando omnia cuiusque materiæ capita, quæ in tractatu ex ordine sunt recensita & exposita, in summam quandam contrahuntur succinctam ac breuem, ut memoriæ consulatur id quod oratores per epilogum præstare solent. Ita hoc loco, quoniam omnia legis capita quæ uitam nostram erga proximum recte instituunt, talia sunt, ut per unam proximi dilectionem impleantur, recte in sermone dilectionis legis dicitur esse recapitulatio, quæ nihil est aliud quam summaria quædam comprehensio.

Diliges proximum tuum sicut teipsum.) Lex ista habetur Leuit. 19. Breuissima est in uerbis. Est enim summaria quædam complexio, uerum copiosissima in sensu. Nam complectitur omnia legis capita.

Dilectio malum non operatur proximo.) Probat præcepta legis comprehendendi præcepto de diligendo proximo. Probat autem per argumentum sumptum de natura & ingenio dilectionis. Malum est, mœchari, malum occidere, malum furari, malum falsum testimoniū dicere, malum concupiscere ea quæ sunt proximi. Dilectio, quia non potest operari malum contra proximum, non potest etiam occidere, mœchari, furari, &c. Non autem dicit: Dilectio non lædit proximum, uel non afficit damno proximum, sed malum non operatur. Est autem hic ἐργάζεσθαι operari, non simpliciter aliquid facere uel admittere per imprudentiam, sed studio aliquid machinari. Alioqui plerumque usuuenit, ut per imprudentiam lædat & obsit etiam qui diligit, eo ipso, quod studet benefacere. Malum uero studio operari, non est ingenium dilectionis. Nam id studij, contrarium est studio dilectionis, quod est, ex animo benefacere, ut enim contraria sunt amor & odium, ita & contraria habent studia. Odium studet maleficientiæ, amor beneficientiæ. Itaque recte datur dilectioni, quod malum non operetur, id est, malum non studeat. Et nisi hoc sensu capiatur operandi uerbum, non constabit hæc ratio in omnibus præmissis, quorum est, quod dixit: Ne concupiscas. Concupiscentia non est opus, concupiscere non est operari, nisi hoc sensu, quem assignauimus. Iam si dilectio hoc tantum habet, ut ipso opere non faciat malum, quomodo in dilectione comprehenderetur & illud, Ne concupiscas?

Consummatio itaque legis est dilectio.) Concludit declarationem eius, quod supra dixit: Nam qui diligit alterum, legem impleuit. Q. d. Itaque quoniam dilectio eius

est ingenij, ut malum nō operetur proximo, ea uero quæ lex prohibet, mala sunt, ut uidere est in præceptis decalogi, sequitur legis cōsummationē esse dilectionē, atq; ideo eum qui alterū diligit, legē adimplere, unde cōstat, uobis, quorū est diligere proximos nō licere, ut iniurij sitis cuiq; nō soluētes quod debetis. *Questio.* Sed quaritur hic, cum nec lex hoc solum habeat, ut quæ mala sunt prohibeat, sed bona quoq; præcipiat, nec dilectio malum tantū nō operetur, sed proximo benefaciat etiam, quomodo consummationem legis dilectioni unius tantum partis gratia tribuat, quæ est, non malefacere cuiquam?

Respondeo. Apostolus manet in proposito. Disputat de soluendis debitis. Debitum nō soluere, est malefacere. Soluere nondum est benefacere. Hactenus utitur argumēto legis ac dilectionis. Ideo alteram dilectionis, item & legis partē quæ concernit beneficentiam, intactā relinquit. Hanc uero Christus urget Matth. 5. Et Iohan. Epist. 1. cap. 3. Proinde nemo putet se uel dilectioni uel legi satisfacere, si tantum non malefaciat cuiquam nisi & benefaciat. Legi quidem debitorum soluendorū hac parte satisfieri potest, uniuersa uero non ita. Et hac ratione puto satius esse, ut superiorem rationem, quæ mox propositioni subiecta est, ad cuius declarationem quæ sequuntur de lege ac dilectione pertinent, referamus ad primā propositionis partē, q̄ ad secundam.

Et hoc, scientes tempus esse quod tempestiuum sit, nos iam à somno expergisci. Nunc enim proprius adest nobis salus, quā tum cum primū credebamus. Nox progressa est, dies autē appropinquauit. Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis: tanquam in die cōposite ambulemus, non comestationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac lasciujs, non contentione & æmulatione, sed induamini Dominum Iesum Christum. Et carnis curam ne agatis ad concupiscentias.

Ista uidentur partim ad præcedentia pertinere, in quibus differuit de uitæ seruanda innocentia erga proximum, is siue sit incredulus siue Christianus, partim ad sequentia, quibus hortatur ad uitæ sanctimoniam. Diuiditur enim totus Christianismus, hoc est, Christiani hominis institutio, in tria. Primum est, pietas in Deum, quæ fidei ac dilectionis Dei synceritatem, cultum ac religionē complectitur. De hac parte copiosissime differuit hac Epistola ab initio usq; ad cap. 12. Alterum est, uitæ innocentia, quæ concernit omnia illa, quæ proximis debemus. De illa egit cap. 12. & isto, & in sequentibus quoq; quædam admonebit hunc pertinentia. Tertium est quod in præsentiarū aggreditur. Sanctimoniam uidelicet uitæ. Ea comprehendit quæ nos ipsos concernunt, ut sunt, temperantia, modestia, castimonia, decorum honestatis, Sobrietas, etsi qua sunt huiusmodi.

Itaq; propositio huius loci est, ut pristinae uitæ uanitate ac turpitudine reiecta, sancte & honeste uiuamus. Illa ponitur allegoricōs, in eo quod dicit: Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Quæ reliqua sunt, huius sunt declaranda, illustranda, & amplificanda gratia adiecta.

Et hoc, scientes tempus.) Illud, καὶ ὅτι, uim habet exaggerandi, quod potissimū uel temporis ipsa conditio id exigat, quod præscribitur, ut si dicas, resipiscendum est, maxime cum ingrauescat ætas, sapiendum semper est, maxime uero, cum ipsa ætas profiteatur sapientiam. Ita hic, innocēter & honeste uiuendum est, idq; & hoc, uel maxime, cum huius nos tempus ipsum admoneat.

Videtur autem, ut & admonui, ista particula, uim habere connectendi ista ad præcedentia. Q. d. Quæ admoneo, per se quidem talia sunt, quæ semper sint præstanda, sunt autem maxime hoc tempore præstanda, & c.

Scientes.) Non dicit, cum sit tempus, sed scientes, obtestans nostrā conscientiam, ut hoc fortius urgeat, & ostendat, admonitionē istam nitī re tali quam negare nequeamus, nempe cognitione temporis.

Tempus.) καὶρόν. Non dicit χρόνόν. Neq; enim simpliciter temporis meminit, sed μά

A sed magis præsentem temporis occasione inculcat. Et nos temporis dictione pro opportunitate temporis utimur, cum dicimus: In tempore uenisti. Et, nondum tempus est. Ita & Germani, *Es ist nicht zeit.*

Quod tempestiuum sit.) Græce est *ωρα*. Temporis uidelicet articulus. Sumitur autē hic pro diluculo, tempore illo quod inter noctem est ac diem, id quod se quens allegoria declarat. Urget itaq; non solum temporis, sed & ipsius articuli argumento. Facit hoc Apostolus & 2. Cor. 6. ubi dicit: Tempore accepto, &c. Ecce nunc tempus. Et Gal. 6. Dum tempus habemus, operemur bonum. Et Christus Ioh. 12. Ambulate dum lucē habetis. Et in propheta Esaia, cap. 55. Querite Dñm dum inueniri potest, &c. Sapiētis hominis est, tēporis opportunitatē nō negligere. Notum est, quō occasione ueteres depinxerint, frōte capillata, occipitio caluo, idē admonētes, quod hic admonet Apostolus.

Nos iam à somno expergisci.) Pulcherrima allegoria quid admoneat, depingit. Summa est, tempus esse, ut relicto concupiscentiarū studio, uitæ nouitatem & sanctimoniam apprehendant. Huc facit allegorica ista paranesis, in qua ponit ex una parte noctem, somnum, tenebras, opera tenebrarum, ex altera e regione, diem, lucem, induendi ritum, arma, diurnam conuersationem decentem & honestam. Inter istas collocat, diluculum, exurrectionem, cessatio nem ab operibus nocturnis. Ista sunt nobis quotidiano illo & perpetuo usu noctis ac diei, & quæ utranq; concomitantur omnium notissima. Aliud noctu, aliud agimus interdium. Hac imagine declarat rationem ipsam præsentis temporis aliam exigere uitæ conuersationē. Ideo præteritam uitam comparat nocti, conuersationē illius somno & operibus nocturnis, præsens tempus diluculo resipiscentiā illius exurrectioni e somno, futurum iudicij tempus diei. Itaq; quod hic dicit: Tempestiuum est nos iam à somno expergisci, idem est, ac si dicat, tempus admonet, ut resipiscamus.

B *Nunc enim propior.)* Vetus legit, nūc enim salus nostra propior est, illud *ἐγγύς τῶν* absolute exponens, & *ἡμῶν* ad *σωτηρίαν* referens. Erasmus uertit: Nunc autem propius adest nobis salus, referens *ἐγγύς τῶν* ad *ἡμῶν*, non tanquam ad cōparationis, sed magis thematis casum. Nam *ἐγγύς* Græcis post se habet genitiuū, ut supra cap. 10. *ἐγγύς σὸ τοῦ θύματος*, ita & *ἐγγύς τῶν ἡμῶν* hic legendū putat.

Expositio est, & rationis redditio, quare nunc sit tempus expergiscendi e somno, id est, resipiscendi, magis quā antea. Quia, inquit, salus nobis nunc est propior quā hactenus.

Salus uero hic bifariam intelligitur. Sunt qui exponant de reuelatione salutis prædicatione & cognitione, quæ est per Euangelium Christi. Alij exponunt de aduentu Christi secundo, in quo ut plene redimemur & saluabimur, ita & redemptio & salus nostra appropinquat. Sic Christus: Leuate capita uestra, appropinquat enim redemptio uestra. Nunc enim spe saluati sumus, reipsa demum saluabimur per aduentum Christi.

Quam tum, cum credebamus.) Hæc particula pendet à priore. Si posteriore sensum de secundo Christi aduentu receperimus, ad hunc modum exponenda erit. Quam tum, cum primum crederemus, id est, ad fidem & religionē Christi ueniremus. Si priorem, sensus erit: Quam tum, cum in tenebris adhuc & ignorantia constituti credebamus nos, nescio in quibus obseruatūculis habere salutem, uel salutē nos esse quāproximos. Iam propiores saluti sumus, quā id temporis eramus.

Est autem uterq; sensus proposito Apostoli non incommodus, nec ipsi Apostolo inusitatus. Nam & priore sensu plurimum urgemur ad resipiscentiā & uitæ sanctimoniam, per argumentum oblatae iam gratiæ ac salutis. Nulla namq; relinquitur excusatio ijs qui contempta præsentī gratiā peccatis student, cum ignorantibus nonnihil sit excusationis. Merito pereunt qui occasionem oblatam contemnunt. Ita admonet Apostolus 2. Cor. 6. dicens: Adiuuantes autem exhortemur, ne inuacuum gratiam Dei recipiatis, &c. Ita & posteriore sensu ad idem non minore ratione, sed & aliquanto maiore

compellimur. Negari quippe nequit, imprudentissimum esse, qui cum sciat
 ē uicino sibi expectandum Dominum, non minore negligentia uiuit, quam
 si nunquam esset uenturus. Ita imprudentia pariter & impietas mali serui, iux-
 ta etiam prudentia & ingenium fidelis, Matth. 24. describitur. Et Aposto-
 lus 1. Thess. 5. eandem, qua hic utitur, allegoriam posteriore hoc sensu usur-
 pat. uide locum ipsum. Ad Titum uero utranq; rationem cum praesentis tum
 futurae salutis pro argumento adducit, ad hoc, ut pie, iuste, & sobrie in hoc se-
 culo uiuamus. Proinde nihil periculi est utrouis modo intelligamus hanc al-
 legoriam. Nam utrinq; satisfat proposito. Quemadmodum & in ipsa similitu-
 dine uel diluculi uel diei eadem est uirtus ad hoc, ut relictis noctis operibus,
 excitentur dormientes, seq; induant, & ut in die honeste conuersentur. Nam
 qui ad eam rem diluculi argumento & instantis iam iam diei utitur, idem fa-
 cit, quod is, qui diem iam adesse praedicat.

Nox progressa est, dies autem appropinquat.) Ista pertinent ad id quod dixit, quod
 tempestiuum sit, nos iam a somno expergisci. Nam allegoriam quam coepit,
 continuat, & illa: Nam propior nunc nobis est salus quam tum, cum crede-
 bamus, ueluti parenthesis rationem habent, quae ideo est posita, ut allegoriae
 non nihil adferat lucis. Idem est ergo ac si dixisset, tempus est, ut ē somno ex-
 pergiscamur. Quare? Quia nox promouit, & dies appropinquat.

Illud. Nox progressa est, in Graeco est, ἡ νύξ πρὸς τὴν ὥραν. Verus habet, pra-
 cessit, sed negligentia librariorum id factum esse putat Erasmus. Nam πρὸς τὴν
 ὥραν processit, promouit, progressa est, significat, non praecessit.

Et illud, dies autem appropinquat, in Graeco est ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν, dies uero
 appropinquauit. Quae lectio magis priori quam posteriori sensui fauere ui-
 detur. Erasmus uero, quia de futuro Christi aduentu locum hunc intellexit,
 maluit reddere in praesenti appropinquat, quam in praeterito appropinqua-
 uit, ut sensus sit, propior facta est dies illa. Nam ea quae propinquiora aliquan-
 to facta sunt, appropinquasse dicuntur, etiamsi nondum plane adsint.

Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur, &c.

Et ista ad allegoriam pertinent. Et tamen exprimere uidentur propositio-
 nem. Duo dicit. Vnum, ut pristinae uitae uanitatem & concupiscentiarum stu-
 dium abijciamus. Hoc est illud, abijciamus opera tenebrarum. Opera tene-
 brarum sunt acta eius uitae, quae sub ignorantia uiuitur. Illa iubet abijcere, ἀφί-
 μω, id est, seponamus. Metaphora sumpta ab illis, qui rem inhonestam ubi
 metuendus est aliorum conspectus, pudore absterrenti abijciunt, id quod se-
 re omnes facimus.

Alterum, ut per resipiscentiam uitae nouitatem & honestatis studium cum
 sanctimonia usurpemus. Hoc est quod subiungit, induamur arma luctus. Ar-
 maturae quomodo mentionem faciat, anceps est, an de uestibus uel bellicis
 armis loquatur. Si de uestibus, respicit ad honestatem uitae, ut & sequentia
 quibus dicit, tanquam in die compositae ambulemus, uidentur innuere. Si ue-
 ro de armis bellicis, admonitio est, non esse dormitandum ac stertendum id
 quod noctis est, sed magis bellandum, & hostis insidijs resistendum, quod est
 diei & uigilantiae.

Compositae ambulemus.) Hoc omnibus insitum est, ut pudoris gratia amictum
 nostrum interdum componamus, ut cum decoro inter mortales conuersemur.
 hoc est ὁ ἁγνός ποδὶ πατέρι. Admonemur ergo, id studij collocandum esse in
 uitae nostrae innocentiam, sanctimoniam, quod in componendis uestibus ser-
 uamus. Et merito. Nam hoc demum est ὁ ἁγνός ποδὶ πατέρι, sancte, inno-
 center ac sobrie uiuere.

Non commensationibus.) Quae sint opera illa tenebrarum, aperte ponit, non qui-
 dem omnia, sed praecipua. Coniungit autem tria paria, quae nihil habent aliud,
 quam tria potissima uicia, totum orbem perturbantia, & omnium uulgarissi-
 ma, uidelicet luxum cibi & potus, lasciuiam cum sua mollicie, & mentis su-
 perbiam

Aperbiam, cum sua contentione & æmulatione. Greg. Nazan. serm. de natali Christi. *μη λώμους & μέβαις, οἷς καὶ τὰς & ἀσελγείας οἶδα σιωπῇ ἀνυμνῶντας, ἐπειδὴ κακῶς διδάσκουσιν κατὰ τὰ μαθηματά, καὶ ἄλλοις ἢ πονηρῶν ἀρεμῶν πονηρὰ τὰ γένηται.* Et certe nulla sunt alia uicia, quæ mentes nostras ita grauant, atq; hæc ipsa, & ad uel præsentem gratiam amplectendam, uel futuram salutē expectandam inepta reddunt. Vide Luc. 21. Videte ne corda uestra grauentur crapula & ebrietate, &c. Deplorari uero satis nequit corruptio nostri potissimum seculi, in quo hæc uicia pleno impetu regnant, & quod peius est, hoc uesanius regnant, quo dies Domini indies magis atq; magis appropinquat. Sed oportet impleri Christi prophetiam, Matth. 24. Et erit sicut in diebus Noeh. Edebant, bibebant, &c.

Sed induamini Dominum Iesum Christum.) Ad alteram allegoriæ partem pertinet, qua dixit tanquā in die honeste ambulemus. Poterat dicere, & assumite conuersationē uitæ modestæ, castæ, sanctæ ac pacatæ. Verum mauult ipsius Christi uitæ admonere eos, qui in Christum sunt baptizati, & quod ad baptismatis gratiam attinet Christum induerunt, ut id quod in baptismo adepti sunt sacramentaliter, in ipsa uita uere exprimant. Pulchre autem uerbo induendi hic metaphoricè utitur. Quemadmodum enim per amictum corpus nostrum tegitur undiq; & honestati seruitur, & pudori ita per uitam Christi, si illam induamur, quicquid carnale, turpe, inhonestum est uel supprimitur, uel certe obtegatur, ne ludibrio simus ijs, quibus cum uiuimus.

Hoc innuitur apud ueteres in baptismo, qui baptizandum prorsus exuerunt suis, & nouis ac candidis post baptismum uestibus induerunt.

Nec frustra positum est, quod dicit, Dominum. Nam ea appellatione nos admonet, ut professioni respondeamus, ne dedecori simus Domino nostro.

B*Et carnis curam ne feceritis, ad concupiscentias.*) Quamuis ista pertineant ad superiora, frustra tamen non sunt adiecta. Prohibens enim curam carnis, quæ seruiat concupiscentijs, admonet primum ex corruptione carnis nostræ esse ebrietatem, crapulam, &c. Deinde notat peruersum studium eorū qui uicijs illis obnoxij sunt, qui non satis habent in præsentiarum delitijs sese dedere, nisi & curam quandam καὶ πρόνοιαν, id est, prouidentiam faciant earum rerū, quæ carnis delitias concernunt. Et recte usus est dictione πρόνοιαν. Exigunt enim istæ delitiæ plurimam prouidentiam & curam, ne quid desit concupiscentijs carnis, quibus nec modus ullus est, nec finis, cum naturæ necessitas ut paucissimis contenta est, ita & minima opus habeat prouidentia.

Simul notandum est, quod non simpliciter curam carnis, sed ad concupiscentiarum libidinem facientem, prohibet. Alioquin contra uitæ sanctimoniam nihil pugnat, carnis necessitati consulere.

CAPVT XIII.

VETVS est morbus in Ecclesia, ut etiam si in rebus fidei nostræ primarijs bene conueniat, contentiones tamen sint propter res adiaphoras, dum ij qui fide sunt infirmi, superstitiosius illis adherent, & qui Christianæ libertatis cognitionē utcunq; apprehenderunt, neglecta charitate ad offendiculū imbecillum illis abutuntur. Vnde ista infinita cōtentio inter utraq; partes nascitur, ut qui fide uidentur fortes, imbecilles despiciant, & uicissim imbecilles eos qui sua libertate utunt, iudicent & condēnent. Quoniā igitur indignū est Christianos pro rebus ad salutē nō necessarijs inter se digladiari, & interea negligere qd in Christianismo primariū est, uidelicet charitatē mutuam, uisum est Apostolo, contentionē hanc sedare, & utriq; parti suā *ὑποταγή* prescribere, ut seruet charitas. Orta autē ea cōtentio erat uel ex præpostera æmulatione legis, quæ aliq̃t cibo rū genera Iudeis nō permittit, & certorū dierū obseruantia præcipit, uel certe ex improba pseudapostolorū superstitiōe, qua ceremonias legis urgebāt, ser-

uandasq; in ecclesia docebant: deinde ex doctrina Apostoli huius, qui docebat libertatē a ceremonijs legis, ut conscientijs Christianorū cōsuleret, & in sinceritatē ac puritatē fidei & cognitionis Christi, in qua unā omniū est salus, induceret. Occurrit igitur utriusq; hoc capite, & propositionē facit omnia debere ad pacem & ædificationē dirigi, eamq; ponit bimbrem, ad quā reliqua omnia pertineāt: utpote: Qui fide es firmus, infirmū ne despicias: qui infirmus, firmū ne iudicato. Hanc argumentis suis confirmat, ut uidebimus.

Eū uero q; infirmatur fide, assumite, nō ad dijudicationes disceptationū.

Principio alloquitur eos, qui Christianā libertatis æmulatores forti fide uescebantur quibuslibet. Hos admonet, ut rationē habeant infirmorū. Infir-
mos autē fide uocat eos, qui tū fidei nondū acceperāt, ut credere possent quibusuis licere uesci, atq; ea fidei imbecillitate abstinebant a cibis in lege prohibitis, præterea fidē in Christū pro suo modulo amplexi. Illos uult non abijci, sed suscipi. Est autē illud *πρόλαβάντες*, suscipite; nihil aliud, q̃ non abijcite, ne contēnite, sed cōplectimini, fouete, singite, & prouehite ne pereāt, sed magis ut in fide crescant. Et pulchre huc quadrat, quod dicit eos fide esse infirmos. Inhumanū est negligere, nedum abijcere infirmos corpore, quantumuis abijciendi sunt infirmi fide: Itaq; infirmos fide suscipere, est illos cūtan-
dos ac fouendos suscipere, donec conualecant, id quod est opus robustorū.

OBSER. I.

Infirmitas fidei.) Notandum hic quā sit peruersitas nostri seculi. Hoc quod ab Apostolo uocatur fidei infirmitas, pōtifficij est religionis firmitudo & quasi certus quidā character probi Christiani. Nam hodie eos tantū habēt pro ueris Christianis, qui a uetitis cibis abstinent, eosq; per conscientia attingere nō audēt, ac min⁹ habere delicti putāt, si adulterio se polluat, q̃ si sextis feriis carnis edulio uescant, cū tamē id nullo diuino mādato, sed humano tū sit uetitū.

OBSER. II.

Suscipite.) Ergo qui fide sunt firmi, ministri sunt infirmorū. Hoc q̃ sit æquū, non solum humanæ uitæ necessitas & exemplum docet, sed & ipsa charitas præscribit. Discamus ergo hoc loco, qui scientiam habemus Christianæ libertatis, quid debeamus infirmis. Profecto nō parū hic delinquimus omnes. Malumus libertate nostra temere uti, q̃ infirmis seruire, id quod non est hominis Christiani, imò ne humani quidem. Atq; ita sit, ut dum uidemur nobis ipsis tenere iam quasi apicē Christianæ religionis, deprehendamus ne humanitatis quidem elemēta attigisse. Quis autē pro dignitate deplorabit istam ecclesiæ peruersitatē, quam hodie utrinq; sentimus, dum, qui de scientia ueritatis & fidei firmitudine gloriuntur, ne semel quidem cogitant, quomodo ignorantes & fide infirmos suscipiant, & ad saniora prouehant charitatis studio, sequuti exemplū Christi, qui linum fumigans nō extinguit, & calamū quassatum non confringit, & uicissim, qui ueritatis sunt ignorantes & fide infirmi, omnium contentiosissime sanitati repugnant, & infirmitatem suam propississima sanitate defendunt; adeoq; nullo pacto ferētes, ut suscipiantur & curentur, faciunt ut etiam si qui ex altera parte ea charitate præditi sunt ut cupiant illis inseruīre ad hoc, ut prouehantur, nihil possint efficere, sed nolint uelint, cogantur desperata hac curatione, manū abstrahere, & totum hoc negociū Domino committere: Quis hic quæso medebitur, nisi unus Christus spiritu suo qui & huius est gratia implorandus.

Non ad dijudicationes disceptationum.) Bifariam hoc exponitur. Aut enim referendum est ad cordium hæitationes, ac cogitationum disceptationes, ut intelligamus Apostolum nolle infirmis generari hæitationes cordium, quod fit si cogantur ad uescendum quibuslibet, reclamante conscientia, uel certe addubitante. Ita habet Germanica uersio. *Vnd verwirret die gewissen nitt.* Aut referendum est ad contentiosas disputationes, quibus charitas læditur, & infirmi nō ædificantur, sed exacerbantur, ut intelligamus Apostolum prohibere intempestiuas illas disceptationes eorū qui de fide & scientia gloriuntur: Necessaria sane admonitio, etiam nostris temporibus, utut hanc particulam intelligamus. Nam in utranque partem hodie plurimum peccatur, dum adducuntur in-

A rur infirmi ad edendum contra conscientiam, ut seipsos iudicent in eo quod faciunt, & subinde immoderatis disputationibus pax & concordia laeditur.

Alius quidem credit uesci licere quibuslibet. Alius uero quoniam infirmus est, holeribus uescitur.

Exponit de qua re sit admoniturus. Nam quod dixit, Infirmum in fide suscipite, non ad diiudicationes disceptationum in genere dictum est, absque ulla specificatione, ideo declarandum erat & exponendum, quid sibi uellet, qua de re admonere instituerit, uidelicet de componendo dissidio, quod uersabatur inter ciborum abstinentiam & illorum libertatem. Et facit duas partes. Vnam quae fide firma credebatur uescendum esse quibuslibet, adeoque & uesceretur quibuslibet. Alteram, quae imbecillis fide, non uesceretur quibuslibet.

Holeribus uescitur.) Chrysostomus hanc particulam ita exponit, ut intelligamus eos qui fide infirmi erant, ne notarentur Iudaismi, si aliquo delectu ciborum uterentur, & de suilla tantum carne, & alijs generibus eduliorum, quae lex prohibet, non uescerentur, omnino a carne abstinuissent, & holera duntaxat comedissem, ut magis abstinentiae & ieiunii cuiusdam speciem, quam legis obseruantiam praeseferrent, cum tamen reuera eo nomine holeribus uescerentur, quod legis adhuc preposteram religionem, adeoque & fidei infirmitatem teneretur.

Tales plerisque uidemus etiam hodie in Papatu, qui cum religione praeposteram, & metu peccati, carnibus certis diebus abstineant, aliud simulant, utpote stomachi infirmitatem, uel abstinentiam quandam propter tuendam sanitatem, ne superstitiosi uideantur. Et hoc certe illis consultius est, quam si induci se sinerent ad uescendum contra conscientiam.

Qui uescitur, non uescentem ne despiciat. Et qui non uescitur, uescentem ne iudicet.

B Ista habent propositionem totius huius tractatus, in qua utriusque parti, quid hac in re seruandum sit, ne charitas laedatur, praescribit. Uescentem admonet, ne despiciat non uescentem. In Graeco est, *μηδ' ἀποκρίνω*, quod non simpliciter est contemnere, sed prorsus nihil facere, & abijcere.

1 Et pulchre notatur hic ingenium eorum, qui sibi ipsis aliqua in re placent, qui ita plerumque comparati sunt, ut non solum contemnant infirma imbecillium, sed & illos prorsus tanquam inutiles ac deploratos abijciant. Non exigit Apostolus ut laudemus fratrum defectus & errata, sed hoc uetat, ne infirmitatis eos gratia abijciamus, quasi nullo loco digni sint in Christianismo. O miseros nos pessimis istis temporibus. Quam temere abijcimus infirmas Christi uinculas. Sed hic morbus iam in Ecclesia ihueteratus est, id quod notum est legentibus historias Ecclesiasticas. Mox unius errati gratia condemnata est & abiecta innumera etiam multitudo Christo credentium.

2 Deinde & hoc notandum est, quod infirmos admonet, ne iudicent fide fortiores, quo etiam istorum taxat ingenium, qui ita sunt animati, ut cum ipsi errarent, adeoque iudicari possent, alios tanquam errantes iudicent & condemnent, id quod hodie expresse uidemus in ijs, qui undique superstitione detinentur, & ad iudicandum, imò & perdendum & occidendum sunt procliuēs, ut putent se obsequium praestare Deo, si passim trucident Christianos, a se dissidentes.

Vtitur autem Apostolus in ista admonitione pulcherrimo gradu. Primum admonet, ne uescens despiciat & abijciat non uescentem. Non quod ultra nihil ab illo requirat (nam infra etiam hoc exigit, ut infirmi gratia libertate quoque sua abstineant, & eo non uescatur, quo ille offenditur) sed quod hoc primum est, quod facere decet etiam qui uelit curare infirmum. Is autem non hoc solum faciet, sed & cauebit, ne cibo suo illum perdat.

Præterea & hoc notandum est, quod non dicit: Qui uescitur, non uescentem, ne corrigat, ne instituat, ne prouehat: sed, ne despiciat. Neque enim prohibet, sed magis exigit, ut qui fide firmus est, infirmum prouehat & doceat.

Deus

Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui iudicas de alieno famulo? **A**
 Proprio Domino stat aut cadit, imò fulcietur ut stet. Potens enim est
 Deus efficere ut stet.

Gravius delictum est iudicare & condemnare, quàm nihil facere. Ideo, inuehitur
 non nihil durius in eos qui non uescentes ipsi quibuslibet, uescentes iudicabāt.

Deus enim illum assumpsit.) Ratio est, quare non sit iudicandus is qui ex gentibus
 in Christum credens credit licere sibi, ut quibuslibet uescatur. Illum assumpsit,
 idem est, atque in gratiam suam assumpsit, & in suum populum & familiam adlegit.

Argumentum est omnium potentissimum. Quomodo enim non probari
 debet subditis is clientulus, qui ipsi probatur regi?

Tu quis es, qui iudicas de alieno famulo?) Temeritatem taxat instandi & percontan-
 di uehementia. Resipit enim non nihil arrogantiae & temeritatis, iudicium illud
 quod taxat. Eam uult contumere, dicens: Tu quis es? Q. d. Te ipsum expende
 quis sis, & quam frivolum sit quod facis. Ita supra cap. 9. cum uellet quorum-
 dam temeritatem cohibere, dixit: O homo, tu quis es, qui respondes Deo?

Qui iudicas de alieno famulo?) Superbum est & insolens, imò inuasio alieni iu-
 ris iudicare de alieno famulo. Non est serui iudicare de conseruo. Iudicium est
 non seruorum, sed Domini. Quanto magis insolens uideri debet, si Christianus
 iudicet Christianum famulum Dei. Et notanter non dicit *δολος*, sed *δικετω* non
 seruum utrumque, sed domesticum & familiarem, ut iudicet gentes accensitas esse
 per fidem Christi in familiam & domum Dei.

Proprio Domino stat aut cadit.) Q. d. At dices. Delinquit aut quibuslibet uescens.
 Quid hoc ad te? Si cadit, Domino suo cadit, non tibi. Si stat, Domino suo stat,
 non tibi. Quid ergo? Non est habenda nobis cura fratrum ne pereant caden-
 tes, eo quod Domino pereunt? Hoc non dicit Apostolus. Disputat contra te-
 mere iudicantes. Illos prohibet ac reprimat. Secus dixisset, si sermo fuisset de
 institutoribus ac curatoribus infirmorum. **B**

Imò fulcietur ut stet.) Q. d. Etiam si, ut tu putas, caderet quibuslibet uescen-
 do, sperandum tamen tibi esset, fore aliquando fulciendum à Domino.

Notandum hic, qua spe debeamus esse ad Dominum, in salute fratrum. Non
 habemus Deum qui domesticos suos negligat, sed qui suos curet. Ipsi est cura
 de uobis, inquit Petrus. Hac fide dictum est ab Apostolo. Imò fulcietur ut stet.

Potens est enim Deus, statuere illum, uel efficere ut stet.) Argumentum est à potentia Dei.
 Incredulus dicet. Hoc credo. Sed nū ideo mox faciet quod potest? fidelis uer-
 ro de bonitate certus, magnam spem ac fiduciam sibi de potentia Dei concip-
 it, in omnibus illis, quae ad salutem sunt necessaria.

Plerique ista referunt ad primam propositionis partem, quae concernit fide fir-
 mos, quibuslibet uescentes, & infirmos despicientes, quasi Apostolus illos
 non solum in eo taxet, quod despiciant, sed & quod iudicent non uescentes,
 iubeatque de illorum salute melius sperare, propterea quod cum à Deo sint as-
 sumpti, ab illo deferri nequeant.

Hic quidem iudicat diem ad diem conferens, ille aut idem iudicat de quibus die.

Similem discrepantiam & in alia causa uersatam inter illos esse declarat,
 uidelicet de obseruantia dierum. Nam pars quae legis obseruantia tenebatur, in-
 ter dies discernerebat, diem diei preferens, aliumque alio sanctiorē ducēs. Et hoc
 est, quod dicit: Hic quidem iudicat diem ad diem conferens. Id est, discrimen
 facit inter diem ad diem. Pars idem sentiebat de quouis die, pari obseruantia
 quosuis dies sanctos ducens, iuxta illud: Et erit sabbatum ex sabbatho.

Illud. Hic quidem iudicat diem ad diem conferēs, quod uetus habet: Iudicat diem
 inter diem, in Graeco est, *ὅς μὲν κεῖναι ἡμέραν πρὸς ἡμέραν*. Praepositionē illā *πρὸς*, E-
 ras. hic positā esse putat pro iuxta, ideo & ita reddidit, diem ad diem conferēs, in-
 telligens collationē dierum factam, in qua alius alio habitus sit sanctior. Verus
 reddidit per inter, sed obscurius. Quid enim est iudicare diem inter diem?
 Apertius esset, si posuisset, alius quidem iudicat inter diem ac diem.

Illud,

A Illud obscurius est, quod dicit, *ὅς δὲ κεῖναι πάντων ἡμέραν*. Hic uero, iudicat omnem diem. Quid quaeso est, si uerbis uelis inherere, iudicare omnē diem? Proinde ex anteriore parte, quæ isti diuersa est, petendus est posterioris huius sensus, quē Erasmus probe expressit, mutata loquendi forma, utpote qua Græcus habet, diem omnem iudicare, in istam, de quouis die iudicare, & adiecta particula idem, uidelicet, alius idem iudicat de quouis die. Iudicat autē, idem hic est quod sentit. Idem sentit de quouis die.

Hieronymus, Origenes, Ambrosius, ista exponunt de ciborum abstinentia, quæ seruata sit ita à Christianis, ut quidam certis diebus abstinerint, quidam, uero omnibus, perpetuam abstinentiam seruantes. Verum quoniam ista expositio Apostoli sententiam, qui eum qui de quouis die idem iudicat, liberrimi esse iudicij intelligit: aliū uero qui inter diem ac diem discernit, inter infirmos fide collocat, ut cœpit, prorsus inuertit, ex fide firmo infirmum, ex libero supersticiosum, & rursus ex infirmo firmū faciens. Malo cum Chrysostomo intelligere ista de dierum festorum obseruantia, qualis erat apud Iudaizantes, qui sabbatha & neomenias & reliquos dies festos iuxta legis præscriptum obseruabant.

Vnicuique sua mens satisfaciatur.) In Græco est, *ἕκαστος ὅτι τὸ ἰδίον νοὶ πληροφορεῖται*. Id est, unusquisque in suo sensu certus sit aut persuasus. Est autem *πληροφορία*, plena, perfecta & consummata rei cuiusdam persuasio, in qua certis ac plenis argumentis iudicio ac sensui nostro ita satisfactum est, ut nihil prorsus amplius addubitare queamus, nullus super sit scrupulus. Vetus reddidit, abundet quisque in suo sensu. quasi Apostolus uelit dicere: Excellat quisque suo sensu. Sed uideamus quid uelit Apostolus.

B 1 Absque dubio una hac sententia utrique parti quid faciendum sit, præscribit. Aut igitur hoc dicit: Vnusquisque, siue diem à die discernens, siue de quouis die idem sentiens, hoc spectet, ut certus sit ac persuasus in suo sensu, hoc est, ne conscientia uacillante & addubitante quicquam faciat. Ne dies quosuis æqua ratione seruet, si in conscientia sua certus non sit hoc licere. Neque enim debet quisquam in gratiam alterius, uel pudoris declinandi gratia, reclamante conscientia quicquam facere. Et rursus, ne quis dierum seruet discrimina, si id putet esse illicitum, uel dubitauerit an liceat. Sed quid quisque faciat, siue discernat inter dies, siue non discernat, siue uescatur quibuslibet siue non uescatur, hoc curet, ut de suo sensu sit certus ac persuasus in conscientia, quod ita faciendo non peccet. Isti sententiæ concordat capitis huius finis.

2 Aut istud dicit: Vnicuique sua mens satisfaciatur, id est, Hac in re sequatur quisque suam mentem, faciat quod uult. Satis sit cuique, quod ita putat faciendum, nec curet quisquam, quod aliud ab alijs fieri uidet, quasi idem sibi quoque necessario sit faciendum, quod alij faciunt, sed liberum esto cuique hic quod uult facere. Hoc sensu exponunt ista ueteres, Ieronymus, Ambrosius, Chrysostomus, Origenes. Et ita intellecta est hactenus uetus uersio. Vnusquisque abundet in suo sensu. Licet abundare improprio sensu, sit hominis obstinati ac præfracti.

Utraque sane sententia talis est, ut nequeam discernere, utra sit germanior, nec ex ipsa re, nec ex uerbo *πληροφορεῖται*. Proinde nihil est periculi meo iudicio, ut ut intelligamus hunc locum. Nisi forsitan posteriori sensui adiungenda est ea cautio, quam Chrysostomus quoque adiungit, ut maneamus in rebus indifferentibus, nec hanc sententiam transferamus ad quæuis. Nam in doctrina non est hoc faciendum, quod hic docet Apostolus, ut quisque uel doceat uel credat quidlibet. Nam alibi dicit: Si quis aliter Euangelizauerit, quam quod accepistis, anathema sit. In rebus uetitis & illicitis, quæ fidei repugnant, quæ contra ueritatem sanæ doctrinæ luctantur, non habet locum hic sensus, in liberis ac adiaphoris habet. Proinde nihil est, quod quidam hodie confessos errores in religione & doctrina hoc pacto defendunt, quod satis sit unicuique coram Deo, si id faciat quod bonum uidetur suo sensui. Nam

cautio

hoc

hoc à Deo est, in cultus ratione prohibitum. Deuteron. 12.

NOTA.

Repugnat autem uterq; sensus tyrannidi Episcoporum, qui vi sua cogunt quoslibet ad quidlibet, nulla habita nec conscientiarum pereuntiu, dum certa non sunt, aliquando & contradicunt nec Christianæ libertatis ratione, atque adeo prorsus dum Apostolicos se esse iactant, sententiam Apostolicam irritam reddunt.

Qui curat diem, Domino curat. Et qui non curat diem, Domino non curat. Qui uescitur, Domino uescitur, gratias enim agit Deo. Et qui non uescitur Domino, non uescitur & gratias agit Deo.

Qui curat diem.) Quod supra dixit iudicare inter diem ac diem, hoc iam uocat curare diem, quod est infirmorum. Et quod dixit, iudicare omnem diem, hoc iam dicit, non curare diem, quod est fortium fide.

Ista uarie exponuntur. 1. Primum ita ut Domino curare uel non curare diem, Domino uesci uel non uesci, idem sit atq; queng; habere suum iudicem Dominum, siue curet diem siue non curet, siue uescatur, siue non uescatur, cui rationem redditurus sit. quasi repetat Apostolus argumentum illud relictum, quo dixit: Tu quis es qui iudicas alienum famulum? Domino suo stat aut cadit. 2. Deinde ita exponitur, ut Domino curare diem, Domino uesci, Domino non curare diem, & Domino non uesci, idem sit, atq; ista religio ne Domini facere, ista faciendo unumqueng; ad Dominum respicere, atq; in illius gratiam uel curare diem uel non curare, uel uesci uel non uesci.

Hæc expositio magis placet, propterea quod adiungitur, gratias enim agit. Nam ex eo declarare uoluit, quod neutra pars ex mala conscientia sensum suum sequatur, sed magis quod facit, respectu Dei faciat, cui in facto suo gratias agit. Habent itaque ista commodam & amicam interpretationem eius quod utraq; pars faciebat. Non enim absq; dubio ubiq; uerum erat, quod dicit, Domino curat, Domino non curat; Domino uescitur, Domino non uescitur, cum credibile sit multos longe alia ratione in eo quod faciebant, usos esse, & non omnes hoc pacto ad Dominum respexisse, ut in omni suo facto gratias Domino egerint. Vult autem Apostolus Christianos hac amica expositione admonere, ut cessent alius alium iudicare, uel despiciere, ciborum aut dierum gratia, cum neutra pars ex contemptu Dei faciat quod facit, in quo Deo gratias agit, quin magis discant utriq; alter alterius factum commode interpretari. Qui diem curat, ne ex mala suspitione non curantem iudicet tanquam prophanum ac temerarium, & uicissim qui non curat, ne despiciat curantem, tanquam superstitiosum. Sed utriq; quod charitatis est, melius sentiant quisq; de alterius facto. Idem fiat & in ciborum uel libertate uel abstinentia,

DVO SVNT HOC LOCO NOTANDA.

1. Primum, ut quicquid faciamus, siue comedamus, siue abstineamus, ad Dominum respiciamus, gratiq; simus agentes gratias Deo & seruatori nostro. Hoc ingenio præditos esse Christianos, siue sint fide firmi siue infirmi, siue uescantur quibuslibet siue non uescantur, siue diem à diē discernant siue non discernant, præsens hic locutus declarat. Et alibi etiam ad hoc hortatur, ubi de cibis disputat, utpote 1. Cor. 10. Nos hodie nec uescentes nec abstinentes gloriam Domini respicimus, aut gratias Domino agimus, cum contentiosissime tamen interea de hisce obseruationculis disceptemus. Hic audimus Domino fieri, absq; dubio & placere Domino, quod cum gratiarum actione fit, secus quod ex pertinacia & contentione geritur.

2. Alterum est, ne temere condemnemus aut despiciamus Christianos in ijs rebus, pro quibus ipsi Deo gratias agunt. Est autem Deo gratias agere, nihil aliud, quam illius agnoscere & deprædicare cū animi gratitudinis beneficentiam, colere ac celebrare nominis illius sanctitatem ac gloriam. Certe qui hoc faciunt ex animo, declarant se aliqua Dei religione, & pietate detineri, etiam infirmi

Vide 1. Tim. 4.

A infirmi sint fide in eo quod faciunt, nec absolutam habeant ueritatis cognitionem. Cauendum itaque est, ne condemnemus illos prorsus, in eo quod faciunt cum gratiarum actione: nec ipsi uicissim, nos. alioqui dicemus cum Apostolo, Si nos cum gratia participamus, quare blasphemamur in eo pro quo gratias agimus? 1. Cor. 10.

CAVATIO.

Cautè tamen usurpandus est hic quoque Apostoli locus, nec transferendus ultra suos limites. Neque enim mox Domino placet, & bonum est, quod cum gratiarum actione fit. Alioqui & oratio illa pharisæi Domino placuisset, indigna quæ reiecta sit à Domino, si statim bonum id esset, in quo Deo gratiæ agunt. Etenim & ipse dicebat: Deus gratias ago tibi, quod nō sum sicut ceteri hominū, &c. Ecce gratiarum actionē. Quid desideratur? Hoc scilicet, quod in re illicita, Deoque supra modum displicente illa utitur. Placebat enim sibi ipsi, & iudicabat alios. Itaque non respiciebat hic uerè gloriam Dei, sed magis seipsum extollebat. Hac ratione ista gratiarum actio uerè erat nominis Dei blasphemia, & mala præsumptio de Deo, quasi illi placeat mens superba, & contemptus aliorum. Ita & homo avarus, ubi uoti sui compos euadit, benedicit Dominum, & gratias illi agit, quasi ex illius habeat beneuolentia, quod per imposturam & auariciam acquisiuit. Ideoque & illius gratiarum actio blasphemia est D. nominis, ut Psal. 10. Avarus etiam benedicendo blasphematur Dominum.

B Ita ut illud cautè legendum est hodie: Qui diem curat, Domino curat. Nam nō mox Domino curat, qui mortuis sanctis diem curat, homo superstitiosus, & contra primum præceptum peccans. Vbi Apostolus ista scribebat, nulladum erant in Ecclesia feriæ sanctorum, nec illarum etiam in ueteri Testamento aliquis usus fuerat. Dies illi, de quibus hic Apostolus loquitur, erant in lege Dei ab alijs secreti, & Domino sanctificati. Qui hos obseruabant, quod faciebant, religione Domini faciebant. Secus est in ista Papistica superstitione dierum. Ita sentiendum est et de ieiunijs sanctorum: quorum abstinentia non potest similis esse ei, de qua hic loquitur Paulus. Nam illic erat lex Dei, & omnia tendebant in Dei & uerbi ipsius obseruantiam. Hic uerò omnia diriguntur in cultum & adorationem sanctorum, ipsissimam idololatriam. Ideo nec hoc uerum est isto loco, quod dicit: Qui non uescitur, Domino non uescitur: sed, Qui non uescitur sanctis, non uescitur: Qui non uescitur Romano Pontifici, nō uescitur: Qui non uescitur sibi ipsi, non uescitur: ne uidelicet poenam luat, quam timet: aut ut aliquid promereatur, quod hinc sibi superstitiose sperat.

Quemadmodum & ex alio latere non statim uerum est nostro seculo, quod dicit: Qui diē nō curat, Domino nō curat: & Qui uescitur, Domino uescitur. Sunt enim innumerī, qui non respectu Domini, et ex ueritatis cognitione, liberaque conscientia, idem sentiunt de quouis diē, & quibuslibet uescuntur: sed ex mera temeritate, absque ulla religione Dei. Ideoque nec uescendo, nec quolibet diē liberè agendo, gratias Deo agunt.

Ista ideo annotare uolui, ut intelligamus istam & similes Apostoli sententias in speciem generales, re ipsa uerò speciales ac singulares, non debere rapi ad quauis. Qualis est & illa 1. Cor. 7. Vnusquisque maneat in sua uocatione in qua uocatus est: quam Papistæ etiam ad Monachos & Nonnas trahunt, cum nihil horum Apostolo, cum hoc scriberet, in mētem uenerit.

Nullus enim nostrum sibi ipsi uiuit, & nullus sibi ipsi mori. Nā siue uiuimus, Dño uiuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue igitur uiuamus, siue moriamur, Dñi sumus. In hoc enim Christus & mortuus est, ac resurrexit & reuixit, ut mortuis ac uiuentibus dominetur.

E Nullus

Nullus enim nostrum.) Causalis particula cogit ista referre ad aliquid eorū A quæ præcellerunt, cui sint probandi gratia subiecta. Habent autem præcedentia duo. Vnū, quod quisque Domino faciat quod facit, siue uescatur, siue non uescatur, siue diem curet, siue non curet. Alterum, quod gratias agant Domino utrique: id quod prior rationis uice annexum est. Iam ambiguum est, ad quā partem ista pertineant: an ad eam qua dixit, Domino fieri, quod utrique faciunt: uel eam, qua dixit illos gratias agere Domino. Si ad priorem partem referimus, erit argumētum a maiori. Q. d. Nam & uita nostra, & mors, Domini sunt, cuius toti sumus: quanto magis cibus, potus, dies, ac dierum momenta, quibus utimur, Domini sunt. Si ad posteriorem, est sensus: Vtrique gratias agunt Domino. Et meritō. Nam intelligit quisque, omnia se debere Domino, non solum cibum, ac dierum usum, sed & ipsam uitam ac mortem: atque ideo in omnibus gratias agunt Domino, illique se approbare student.

Iterum illos auocat a iudicandi ac contemnendi temeritate, cum nemo Christianorum sit, qui uel sui uel alterius sit iuris, nisi unius Domini, cui et uiuit & moritur. Nihil ergo minus poterit competere Christianis, quam ut alius alium uel iudicet uel contemnat: quando nemo sit ex illis, qui non sit Domini. Iam iudicare famulum Domini, Domino uiuentem ac morientem, temeritatis est non ferenda. Item contemnere eum qui Domini est, & ipsum impiæ est arrogantia.

Nullus nostrum.) Generaliter de Christianis loquitur. Non dicit, Nullus uestrum, nec nullus mortalium, sed nullus nostrum. Q. d. Quotquot Christiani nomine censemur, siue ex Iudæis simus, siue ex gentibus, siue uescamur quibuslibet, siue non uescamur, diem curemus, uel non curemus, hoc de uobis mutuō sentire ac iudicare debemus, quod nullus nostrum, qualis qualis sit, sibi ipsi uiuat, uel moriatur: sed quod omnes Domino uiuamus ac moriantur, cuius solius sumus. atque ideo cum timore Domini, charita- B tateque mutua alius in alium affectos esse conueniat.

Nam siue uiuimus.) Ratio est, quare nemo nostrum sibi ipsi uiuat uel moriatur. Quia, inquit, Domino uiuimus ac morimur. Qui alterius est, nec meus est, nec suus. Et ego, qui Domini alicuius sum, nec meus sum, nec alterius. Item, qui alicuius est, illi quoque uiuit, illi etiam moritur. Iam nos sumus Domini, siue uiui siue mortui. Ergo illi etiam uiuimus, illi morimur. Sunt ista inter se correlatiua, ut qui Domino uiuunt ac moriuntur, eius sint cui uiuunt ac moriuntur. Rursus qui Domini sunt, illi & uiuant & moriantur, cuius sunt.

Quod uitæ ac mortis meminit, significationē habet omnino de proprietatis & iuris plenissimi: ut admoneat nos totos, quales quales sumus, Dñi esse.

In hoc enim Christus & mortuus.) Quis sit ille Dominus, declarat, nepe Christus: deinde & quomodo dominium in nos nō solū uiuos, sed & mortuos sit adeptus. Quod mortuus est, inquit, & resurrexit ac reuixit, in hoc factū est, ut Dominus esset & uiuorum ac mortuorum. Sed sunt quædam hic excutienda, deinde & ad ædificationem nostram obseruanda.

IN HOC ENIM.

Quereret forsā hic quisquam: Quid: an non fuisset Christus Dominus uiuorū ac mortuorū, nisi fuisset mortuus, & a morte excitatus? Quid si omnino non fuisset factus homo? An non habuisset potestatem uitæ ac mortis, cum sit uerbum Dei omnipotens, per quod sunt omnia facta, & in quo omnia subsistunt? Deinde posteaquam factus est homo, an non habuit potestatem uitæ ac mortis, antequā moreretur ac resurgeret? Qua ergo potestate excitauit mortuos, ac uitæ restituit? Quid est ergo quod dicit: In hoc mortuus est ac resurrexit & reuixit, ut uiuorū ac mortuorū dominus esset?

Respondeo:

A Respondeo: Apostolus nō loquitur hoc loco de absoluta illa potestate uerbi Dei, qua omnia sibi habet subiecta, non solum electos, sed & reprobos: non solum superos, sed & inferos: nō homines tantū, sed & dæmones. Sed loquitur de dispensatiōe salutis nostræ, quæ quia per mortē ac resurrectionē Christi est administrata & perfecta, ideo mortī ac resurrectioni illius dat hoc, quod per illas sit factus uiuorum ac mortuorum Dominus: intellige, non ad perdendum, sed ad saluandum. filius enim hominis non uenit ut iudicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum. Loquitur de potestate Christi in Christianos, quam in eos accepit à patre ad hoc, ut eos seruet.

MORTVVS EST.

Secundò queri poterit, quomodo dominium sit adeptus per mortem in mortuos. Certè humano iudicio mors non facit ad recuperationem aliquorum siue uiuorum siue mortuorum, ita ut per illum quis dominium acquirat in aliquos, cum illa magis faciat ad amissionem dominij tam uiuorum quam mortuorum. Rex Babel, ut est Esaiæ 14. mortuus nec mortuorū dominium acquisiuit, nec uiuorum retinuit, imò mortuis factus est in parabolam ac ludibrium, tam absuit ut morte mortuorum esset adeptus dominium, quod ne uiuus quidem habuit. Quid est ergo, quod Apostolus hic dicit Christum in eo quod mortuus est, mortuorum dominium adeptum esse? Deinde & de quibus mortuis loquitur?

Respondeo. Mors Christi redemptio est peccatorum. Illa hoc habet, ut & peccatum damnaverit, & mortem occiderit, & Satanā deuicerit. Suprà cap. 8. dixit Apostolus, Et de peccato damnauit peccatum in carne. Hoc factum est, ubi carnem suā dedit pro mundi uita. De morte & satana destructis, legimus Ebr. 2. Vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium. Et 2. Tim. 1. Destruxit mortē, &c. Cū ergo morte Christi sit destructum imperium peccati, mortis & satanæ, quid aliud sequitur, quam eos qui mortui erant, & moriebantur & moriuntur, & usq; ad finē mundi Domino morientē, nō sub mortis, nec peccati, nec diaboli, sed Christi esse imperior? Cauendum autem hic, ne mortem à resurrectione Christi separemus. Nisi enim resurrexisset, nec peccatum nec mors, nec Satan, regnum & imperiū mortuorū amisissent. Adhuc em̄ essemus in peccatis nostris, 1. Cor. 15.

Itaq; morte sua Christus dominium adeptus est mortuorū, ita ut qui moriuntur, illi reuera nō moriant, nec pereant, sed uiuāt, uicturiq; sint in sempiternum. Sic Ioh. 5. Et qui mortuus fuerit uiuet, & qui uiuit non morietur in æternum: dominium non potest esse mortuorū, sed est uiuorū. Christus dominatur mortuis. Ergo qui in Christo sunt, mortui uiuūt. Sic Matth. 22. Nō est Deus mortuorū, sed uiuentium. Mors est priuatio uitæ. Quod attinet ad hanc uitā corporalem ac miseram, per mortem corporalem mortui sunt Christo, qui illius sunt: quod attinet ad uerā uitam, nemo Christo mortuus est ex ijs qui ipsius sunt. Quia illi omnes uiuunt, nemo perit.

Obseruandum est itaq; hoc loco, quantæ sit consolationis, eum habere dominum, cui nemo suorum poterit perire, qui suos etiam in ipsa morte seruare, tutari ac saluare potest. Et ne putemus illum suos facile neglecturum, quod solent huius seculi principes: cogitandum, quomodo istud dominium nostri sit adeptus. Morte scilicet. Quomodo eos deseret uiuus, quos ita dilexit, ut illorum gratia moreretur? Ergo nobis hoc loco Apostolus non solum potentiam Christi, sed & summam charitatem commendat. Maiorem enim dilectionem nemo potest habere, quam ut animam suam ponat pro amicis suis. Empti sumus precio magno, quomodo negligemur?

Deinde & hoc notandum est, quanta nobis debeat esse diligentia in seruandæ uitæ nostræ, postquam nemo nostrum sibi ipsi uiuit, & nemo suus

ipsius est: sed omnes Domini sumus, qui morte sua nos redemit: Sic 2. Cor. 5. Quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo omnes mortui fuerunt. Et pro omnibus mortuus est, ut qui uiuunt, posthac non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis est mortuus. Hoc habet & ius humanum, ut quisque uiuat ei, cuius est. Nos Christi sumus, ergo uitam nostram debemus illi consecrare, non nobis ipsis, non mundo.

Tertio, ut ad scopum Apostoli redeamus, quoniam non solum ego Christi sum, atque hoc nomine omnem uitam meam Christo debeo: sed & alij Christi sunt, quoque sub nomine Christi comprehensi sunt, (nam illos omnes Christianos estimare debeo) si aliqua mihi est Christi reuerentia & religio, non potero ledere, offendere, iudicare, contemnere, & abijcere quenquam eorum quos Christus habet pro suis. Et hac estimatio mutua si fuerit, pariet absque dubio illud quod supra 12. dixit, ut honore alius alium preueniat.

Tu uero, cur iudicas fratrem tuum? Aut etiam, tu cur despicias fratrem tuum?

Per Apostrophem utramque partem conuenit, exostulans cum illa, qua ratione istam iudicet: cum ista, quare illam contemnat. Cur iudicas, pertinet ad non uescentes quibuslibet, adeoque fide infirmos: Cur despicias, ad uescentes, fide firmos.

Fratrem tuum. Q. d. Cur iudicas & condemnas eum qui eiusdem est patris tecum? eiusdem est sortis, eiusdem dignitatis, quem ut fratrem debebas complecti. Et tu cur despicias & abijcis fratrem tuum, qui licet fide sit infirmior, hoc tamen nomine nondum amisit gratiam adoptionis, sed in eadem tecum est filiorum Dei dignitate constitutus, quem debebas uel D. dignationis gratia, qua tibi frater est, diligere et magnificare? Et isto itaque fraternitatis argumento potenter utitur, & ad propositum commodissime. utrumque enim, tam quod iudicabant, quam quod contemnebant alius alium, quia ad se ipsos defectum sapiebat.

Omnes enim statuemur apud tribunal Christi. Scriptum est enim: Viuo ego, dicit Dominus, mihi sese flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Igitur unusquisque nostrum de seipso rationem reddet Deo. ne posthac itaque alius alium iudicemus.

Aliud argumentum est, quo absterret a condemnatione fratrum. Primum erat, Dominus: illum assumpsit, Domini est, Domino uescitur, Domino uiuit, Domino moritur. Alterum: Gratias agit Domino: non facit hoc temere, sed agnoscit D. beneficentiam. Tertium: frater est, cur fratrem iudicas? Quartum est hoc praesens: Habet suum iudicem, eundem quem & tu, reddetque illi rationem. Nam omnes sistemur ad tribunal Christi, & reddet unusquisque rationem pro se.

Videntur autem ista peculiariter pertinere ad eos, qui ex Iudaeis erant, qui uescentes quibuslibet condemnabant. quos ita uult absterre, mentione tribunalis Christi.

1. Primum per id, quod iudicium dicit esse Christi, illius esse tribunal, illum iudicaturum.

2. Deinde, quod quisque pro se, nemo pro alio rationem reddet. Q. d. Putas delinquere uescentem, atque ideo condemnas? Quid ad te? Si delinquit, rationem reddet ipse Deo pro se. tu non reddes pro ipso.

3. Et metu iudicii, in quo & ipsi qui iudicant alios, rationem Deo reddent pro se, curiositatem ac temeritatem ipsorum infringit. Nam certe non facile iudicabit alios, qui cogitat sibi quoque standum ante tribunal Christi, rationemque Deo, qui falli nequit, reddendam.

Scriptum est enim: Viuo ego, &c.

Locus

A Locus hic desumptus est ex Esaia cap. 45. sed ita ut magis sit expressus sensus quam appēsa uerba, siue Ebraea respicias, siue Septuaginta. In Ebreo sic habet *וְיָרָא מִפִּי צִדְקָה רַבָּר וְלֹא יִשׁוּב בִּי לִי הַכּוֹרֵעַ בִּי וּשְׁבַעְתִּי בְּלִי בְּרַךְ הַשְׁבַּע בְּלִי* Per meipsum iurauī. De ore meo egredietur uerbum iustitię, nec reuertetur, quoniam mihi flectet omne genu, & omnis lingua iurabit. Quod Septuaginta sic reddiderunt, *καὶ ἐμὲ αὐτὸς ὁμνῶν, εἰ μὴ θ' ἐλευσέτω ἐν τῷ σώματι δικαιοσύνη, οἱ λόγοι μὲν ἐκ ἀποστολῆς οὐκ ἔστι, ὅτι ἐμοὶ καὶ μὴ πᾶν γόνυ, καὶ ὁμνῶν πᾶσα γλῶσσα τὸν θεόν, &c.* Id est, Secūdum meipsum iuro, Nisi egredietur ex ore iustitia. Sermones mei non reuertentur. Quoniam mihi flectet omne genu, & iurabit omnis lingua Deum, &c.

Per seipsum iurauit Dominus, quia nō habet potio-rem se. Ebr. 6.

1. Primum illud, Per meipsum iurauī, Apostolus ita posuit, Vīuo ego: quod & ipsum iurantis est Dei.

2. Deinde illud, Egredietur ex ore meo uerbum iustitię, nec reuertetur, ab Apostolo omīssum est. 3. Tertiō quod & Ebræus & gręcus habent, & omnis lingua iurabit, Paulus reddidit, Omnis lingua confitebit. Est autē iurare in nomine Domini, nihil aliud quā diuinitatis confessionē Deo dare. Nā hoc prędicat spiritus sanctus in propheta, et exprimit Apostolus.

Locus autem hic hactenus ad propositum facit, quod de regno Christi uaticinatur, per quod debebant omnia gēua et omnis lingua ad adoratio- nem & confessionē unius Dei adduci. Nam aliās nihil in illo continetur de iudicio & tribunali Christi, ad quod omnes sistendi sumus.

Et illud obiter hic est annotandum in adducto loco, de iuramēto quod prędictū est in regno Christi, omnē linguam iuraturam per Deū, ut habet in Græco: idēq; eo sensu, quod omnes gentes sint in cognitionē, ad rationē & confessionem unius Dei adducendę, quę omnia in iuramēti religione, cuius meminit, cōprehensa sunt. unde patet, quis fuerit error Anabaptista- rum, iusiurandum tanquam rem impiam reprobantium.

OBSER. I.

B Pro se quisq; rationem Deo reddet.) Ista sententiā cautē usurpanda est, non ultra id, ad quod adducta est ab Apostolo. OBSER. II.

1. Primum enim, non est inde colligendū, quod nemo prorsus sit rationē redditurus pro alio. Nam tametsi uerū sit quod dicit, Quisq; pro se reddet rationem Deo: uerum tamē simul est & hoc, quod qui alijs propositi sunt, rationem reddent pro illis, si salutem ipsorum neglexerint, ut uidere est Ebr. 13. ubi Apostolus ista admonet, Obedite prępositis uestris, & subditi estote illis. Ipsi enim puigilant p animab. uestris, tanquā rationē reddituri.

2. Deinde nō debet inde colligi, quod nemo Christianus debeat esse solli- citus de salute proximī curanda, uel perditione auertenda. Huc non respi- cit Apostolus, sed magis hoc ipsum exigit isto ipso capite. Si uelis damnare ac iudicare pximū, tū ista sententiā cohibēdus es, qua dicit unūquēq; debe- re rationē Deo reddere, p se. unde illi qui corrigi nolūt, & emendari, male ad defendēdū se, & repellēdū correptionē, istā sententiā usurpāt dicentes: Tu non reddes rationē, p me. Ego uidero. Reddet unusquisq; rationē, p se. Hęc cogita frater, nō quādo emēdaris, sed quādo alios iudicas & cōdēnas.

Ne posthac igitur alius alium iudicemus. Verū illud iudicate magis, ne offendiculum ponatur fratri, aut lapsus occasio.

Ne posthac,) Contra temerē iudicātes differuit, adductis nonnullis argu- mentis, ex quibus nūc colligit & cōcludit, Ne post hac igit alius aliū iudi- cemus. Q. d. cū hoc sit vñ Christianorū, ut quisq; Domino uiuat aut riatur, Domino uescatur nō uescatur: deinde utriq; Domino, siue uescant siue nō uescant, gratias agāt: tertiō, fratres inuicē simus: quartō, iudicem communē habituri sumus, qui de omnib. iudicabit iudicio iusto, quid quæ- so causā est, qd alius aliū iudicat? Ne posthac igit alius alium iudicemus.

Ne posthac,) Q. d. Et si hactenus per incogitantiam, aut imprudentiā, uel

E 3 prapo.

præposterū feruorē alius aliū temerē iudicauimus, tamē deinceps, admoniti quā non deceat, imō dedecet, hoc non faciamus amplius. Nam si ad eundem lapidem, posthac admoniti, impingemus, nulla erit excusatio.

Notandum est & hoc quod non dicit, Ne posthac iudicate alius alium: sed, ne iudicemus posthac alius alium: quasi & seipsum huius admonens, simulq; inuoluens, ut hoc tolerabilior sit admonitio, quo minus habet pudoris.

Verum illud iudicate.) Quæ sequuntur usq; ad finem capituli, pertinet ad eos qui firmiores erant fide, suaq; libertate quidlibet edendi infirmiorum conscientias turbabant. Est autē propositio, ut studeamus magis ædificationi fratrum q; libertatis temerario usui, unde ledit charitas, & perdit infirmus.

Ne offendiculum ponatur fratri, aut scandali occasio.) Offendiculum hic & scandalum hæcenus differre uidentur, ut πῦλον σημαίνει sit offensio, uidelicet ad lapidem aliquem itineri iniectum, quem tamen nondum sequatur ruina: scandalum uerò sit lapsus uel ruina. Sunt autem metaphoricæ dictiones hoc loco, quibus Apostolus uoluit exprimere occasiones delinquendi ac pereundi. Et pulchrè illis utitur hoc loco. Admonet enim, ut cōsideremus imbecillitatem gressuū eorum, qui fide sunt infirmi. Vt enim qui pedibus est agris, facile offendit, & ad ruinā impellitur, si quid scrupuli, aut aliud impedimenti insit itineri: ita & qui infirmi sunt fide, facile per eorum libertatem qui fide ualent, offenduntur, ut cadant, & prorsus pereant. Vt igitur inhumanū est infirmo offendiculū obijcere ut cadat, ita magis hoc loco inhumanum, nedum contra disciplinam Christianismi, imbecilibus conscientijs, præter necessitatem, occasionem obijcere ruinæ.

Fratri.) Iterum urget, fraternæ charitatis habendam esse rationem, & infirmum qualis qualis sit, pro fratre habendum. Ideo non dicit, Ne offendiculum ponatur infirmo, sed fratri. Vt enim non uult iudicari uescētem, quia frater est: ita non uult cōtemni non uescētem, propterea quod frater est.

Noui siquidē, & persuasum habeo p̄ Dominū Iesum, nihil esse cōmune per se, nisi ei qui existimat aliquid esse cōmune, ei cōmune est.

Commune hic Ebraico more sumitur pro immundo & prophano. Habet unaquæq; religio suos certos ritus. sua præscripta, ita ut quædam sint prohibita, quædam licita. Nam nulla est religio, quæ nolit separata haberi à communi mortalium uita, siue in cibis, siue in uestibus, aut alijs quibusdam ritibus. Ita & Iudæis certę leges religionis gratia præscriptæ erāt, inter quas quædam & cibos concernebant, quos non permittebant attingere: quibus tamē reliqui mortales exortes ab ea religione uescēbantur. Hi cibi dicebantur communes, intellige reliquis mortalibus: atq; ideo immundi Iudæis, quos Deus uoluit esse à reliquis nationibus in illis separatos. Quicquid ergo reliquis mortalibus in usu, Iudæis uerò religionis gratia prohibitum, id uocabatur commune, immundum & prophanum. Ita Mar. 7. communes manus uocantur, non lotæ ante cibum. Communes idē dictæ, quod passim ad alia uulgaria usurpata, ad cibum per lotionem nondum essent consecrata.

Cum ergo leges istæ ciborum per mortem Christi in cruce essent deletæ, ne uideretur Apostolus per sequentem admonitionem patrocinari infirmitati eorū qui non uescēbantur quibuslibet, & libertati Christianorum detrahere, assentitur firmioribus, qui perpetuò dicebāt, nihil esse commune, sed omnia ad uescendum licita. Noui, inquit, & ego, & persuasum habeo, &c. Verū addit, illi esse commune, qui existimat aliquid esse commune. Atq; ita indicat firmioribus, peccare eum qui inducat infirmum, ut contra conscientiam suam uescatur. Ideoq; parcendum esse infirmis: nec cogitandū, qualis sit cibus in seipso, sed qualis habeat fratri infirmo, p̄pterea

A rea quòd per opinionē reddat cibis immūdus, qui per se nō est immūdus.

Verūm si propter cibum frater tuus contristatur, non iam secundum charitatem ambulas.

Correctio est, adiecta consensui. Q. d. Bene quidē sentis, nec erras à ueritate: interea tamen uidendum, ne scientia tua utare ad lātionem fraternæ charitatis, quæ tibi debet potior esse, quàm usus iste libertatis ac iuris tui, quo frater tuus turbatur.

Arg. ergò uti charitatis, ostendens charitatē hoc ferre nō posse, ut frater cōtristetur cibi gratiā. Et quia Christianis scribit, quorū character est charitas, argumentū hoc omnium debet esse potissimū, ut ubicunq; cōstitērit fieri aliquid contra charitatē, mox animus rapiatur ad corrigendū delictū.

Contristatur.) Contristatio ista, est animi molestia, qua afficit per errorē infirmus, dū putat peccari ab illis qui uolūt esse Christiani, et suspicat illos animo nō esse erga Deū pio. Maximē si incipiat de ipsa religione nonnihil addubitare, cogitās se imprudenter illi accensitū esse, posteaquā uideat illū tantum contemptum Dei præferre. Et ista contristatio plerunq; accidit pijs mentibus, qui scientiam ueritatis plenam nondum sunt assequuti.

Ne cibo tuo illum perdas, pro quo Christus est mortuus.

Commodē subiicit huic contristationi perditionē eorum, qui temeraria fortium libertate offenduntur. Animus enim ad hunc modum contristatus, tanquam infirmus, facile eò labitur, ut incipiat sensim per sinistra suspiciōnē labefactatus deficere à Christianismo, & uera Christi fide.

Isti opponit arg. mortis Christi. Q. d. Quare tu cibo tuo perdis eū, pro quo Christus mortē subiit ut seruaretur? uoluntas Christi est ut seruetur, et hic salutē ipsius morte sua quæsiuit. Tu uerò ne cibo quidē abstines fratris gratiā, tam nullius momenti salutem illius reputans, ut ne minimum quidē abstinentiæ gratiā illius amplecti sustineas. Authoritate itaq; Christi, deinde & mortis ipsius, istam temeritatem inconsultæ libertatis retundit. Quid autem poterit potentius induci, illis qui aliqua Christi mouentur authoritate, ac beneficium illud commune mortis ipsius expēdunt? Idē est hoc, ac si dicat, Christus uoluit hunc saluum, idēq; sua morte quæsiuit: Tu uerò non solum fratrem contemnis, sed & Christo repugnās, & mortē ipsius, quā illius gratiā subiit, qua & tu seruatus es, tua temeritate, idēq; cibi gratiā, inanem reddis. Quid autem poterit grauius fingi?

Ista uerba nunquam deleantur de mentibus nostris, ut nō solum in hac causa ciborum, sed & in reliquis omnibus, mortem Christi, unde redempti sumus omnes, in fratribus reuereamur & suspiciamus.

Ne uestrum igitur bonum, hominū maledicentiæ sit obnoxium.

Aliud argumentū. Christiani hominis est, curare ut in eo quod bonū habet ac facit, ita habeat & faciat, ne hominum maledicentiæ reddatur obnoxium, quoad fieri licet.

¹ Bonum autē hoc, quidam exponūt de cognitione libertatis Christianæ, deq; fidei certitudine ac firmitate. Illa exponit hominū maledicentiæ, quā do infirmis occasio iudicādi & obtrectādi dat, ut dicāt, Ecce carnales homines, comedones ac bibōes, pphanos, nulla religiōe pceptorū Dei pditos.

² Quidam uerò exponūt ita, ut utramq; partem concernat, uidelicet ad hūc modū: Curate utriq; ne dum ciborū gratiā inter uos cōtenditis, bonū uestrū, hoc est, Euangeliū & regnū Dei, obnoxium reddat impiorū hominū blasphemijs, qui dissidiū uestri gratiā toti Christianismo incipiāt obloqui.

Ut ut intelligamus, cōmunis est sententiā, qua admonemur, ut bonū diuinitus acceptū, cū laude administremus, nō ad uituperiū. cōtra boni naturā est, si uituperetur: cū sit dignū ut laudetur, ac prædicet. Peccāt igit in dona Dei, qui suo uicio impijs hominibus occasiones calumniarū subministrāt.

Accidit etiam piissimis, ut quod bene faciūt, uituperetur. Ita & Christo usuuenit, comedēti cū publicanis & peccatoribus. Matth. 9. Verē ibi erat magna ratio eius quod faciebat, non ad explendam libidinem suam, sed magis ad peccatorum, quorum gratia uenerat, quærendam salutem.

Non enim regnum Dei est cibus ac potus, sed iusticia & pax & gaudium, in spiritu sancto.

Videbantur in speciem quibuslibet temerē uescentes, efficaciam regni Dei in eo uelle declarare, quod quibuslibet uescerentur, atq; ita digladiari cum alijs in hac causa, quasi in ea periclitaretur regnum Dei. Huius gratia dicit, Regnum Dei longē aliud quid est, quā cibus & potus. Nec illi qui non uescuntur, ob id exciderunt regno Dei: nec uos qui uescimini, huius gratia probē declaratis uos esse in regno Dei. Declaratio, uis & efficacia regni Dei magis in eo est, ut iusticiæ, omni probitati, paci mutuae, & gaudio conscientiarum, dono & uirtute spiritus sancti, studeatis.

Iam tertio extenuat contentionē hāc cibi & potus, nō solū dictione cibi & potus, qui uentri, non menti: saluti corporis temporariæ, non saluti animæ æternæ destinati sunt. Iuxta illud: Escæ uentri destinatae sunt, & uenter escis, Deus autem & hūc & illas abolebit. sed & per antitheses rerum multo maiorum, ut suprà, perditionem fratris & mortem Christi opposuit cibo: ita hoc loco, regnum Dei, illiusq; uerum וְשָׁלוֹם iustitiam pacem & gaudiū, opera scilicet spiritus sancti temerarijs obijcit, quæ turbabantur cibi ac potus gratia, dum salus infirmorū periclitabatur: cōtrā uerum iustitiæ studium, pax Christiana, ledebatur peruersis disidijs, conscientie turbabantur: quæ debebant magis in spiritu sancto exhilarari, quā contristari.

Ergo ostendit, istos in eo, ubi uolebant uideri optimi Christiani, & regni Christi cognitione præditi, oppugnatores esse regni Dei, et turbatores operis spiritus sancti. Huc scilicet abit scientia ueritatis, si non adsit regula charitatis.

Etenim qui per hæc seruit Christo, acceptus est Deo, & probatus hominibus.

Duabus rationibus auocat ab inconsulto libertatis usu, ad ueras notas regni Dei, ostendens quare regnum Dei non sit cibus ac potus, sed iustitia & pax & gaudium in spiritu sancto.

1 Vna est, quod nec Deo seruitur cibo ac potu per se (nam alioqui potest quisq; etiam ad laudem nominis Dei uesci) nec hominibus etiam quisquā ex ea libertate probatur: cuius gratia magis uituperio obnoxium redditur bonum Christianorum.

2 Altera est, quod studio iustitiæ, pacis, & gaudijs in spiritu sancto, acceptum exhibetur Deo & hominibus officium. Regnum Dei tale quid est, quod & Deo sit gratum, & hominibus, si illi quis rite seruiat.

Seruit Christo.) Dictione Seruandī admonemur, quo sensu dixerit regnū Dei esse iustitiam pacem & gaudium in spiritu sancto. Nō enim dixit, Qui in his uiuit, sed qui in his seruit Christo: ut intelligamus, non solum hoc requiri, ut iusti simus, pacatis ac letis coram Deo conscientijs: sed etiam, ut per charitatem proximis hisce in rebus seruiamus, ut uera iustitia, pax & gaudium conscientiarum non turbentur, sed promoueantur. Et huc etiam facit quod dicit, Et probatus est hominibus. Quomodo probari potest hominibus quisquam eius gratia, quod occultum est in corde, & soli Deo patet? Ergo regnū Dei est iustitia & pax & gaudium in spiritu sancto, dum declaratur illius efficacia ac uirtus in eo, quod passim mortales redduntur iusti, pacati & hilares in spiritu sancto.

Christo.) Quia Christi omnes sumus, illiq; omnes uiuimus, admoneamur

Amur hic, qua in re debeamus gratificari Christo, atq; illi seruire. in ea uidelicet, ut regnum ipsius ubicunq; fieri potest prouehamus.

Et probatus hominibus.) Multis in locis urget Apostolus, & admonet, ut hominibus probari curemus. Et hic pulchrè uiam ostendit. Si Christo seruiamus in iustitia & pace, & gaudio spiritus sancti: hoc est, in uera pietate promouenda, non contentioso, sed pacifico et modesto spiritu præditi, nō possumus negare parum probari impijs, qui ueræ pietatis studium promotū cupiunt. Interea tamē simul & hoc uerū est, quod sæpenumero friuolis contentionibus & digladiationibus, bonū uirum ludibrio & uituperio mortaliū exponimus, dum uel de rebus serijs intempestiue & immodestè, uel de non necessarijs temerè & præter rationem contendimus. Vix enim fieri potest, ut non probetur hominibus, qui certò declarauerit, se non nisi ueram iustitiam pacem & gaudium conscientiarum querere, quo & regnum Dei & salutem mortalium pro suis uiribus prouehat.

Itaq; quæ pacis sunt sectemur, & quæ ædificatiōis alius erga aliū.

Concludit iterum ex præmissis, & ad potiora hortatur. Q. d. Cum itaque regnum Dei, cui nobis omnibus studendum est uni, non sit cibus & potus, sed iustitia & pax & gaudium in spiritu sancto, & Christo non seruiatur edendo & bibendo, sed regnum illius quærendo, & per ædificationem conscientiarum promouendo: quid aliud sequitur, quam relicta contentione ista peruersa & nociua, debere nos magis ea sectari quæ pacis sunt, & ædificationis mutuar. Itaq; sectemur ea quæ pacis sunt, &c.

Quæ pacis sunt.) Non exigat, ut pacis gratia quicquam deteramus de iustitia regni Dei: sed ut in ijs rebus quæ mediæ sunt, & ad salutem nihil faciunt, cum nemine contendamus. Pacem autem opponit dissidijs & contentionibus eorū, qui alij alios iudicāt & contemnunt, cōtristant & abijciunt.

B Sectemur.) Verbo persequendi exigat, plurimum studij ad conseruandam & alendam pacem. Nam qui aliquid persequitur, in persequendo non facile quiescit, donec apprehenderit quod persequitur. Eas uias, quæ ad illius apprehensionem non faciunt, nedum eas quæ etiam abducunt & impediunt, fugit: illis tātum intentus, quas putat proposito suo profuturas: ita & qui pacem persequitur, omnia fugit quæ dissidium mouent, omnibus illis studet quæ pacem promouent. Qui hoc facit, ius ac libertatem suam, multo magis uoluptatem negligit, si ad dissidium faciant, & cum infirmis infirmum se quoq; facit: non quòd de fide sua quicquā demat in his rebus, sed quòd illa non utatur ad contentionem.

De ista pacis persequutione quædam habentur Psal. 34. & 1. Petri 3.

Et quæ ædificationis.) Aedificationis metaphora pulchrè exprimit promotionem, auctiōem, corroboratiōem regni Dei, iustitiæ, pacis, & gaudiij in spiritu sancto. Inter eos qui Christo credunt, fundamentū est fides in Christum. Illud erat iactum, cum in ijs qui uescebantur, tum qui non uescebantur. reliquum erat, ut ædificiū proueheretur & corroboraretur. Ad hoc quosuis hortatur, dum dicit τῆς εἰς ἀλλήλους, alius in aliū.

Sunt ergo hic tria obseruanda. 1. Primum, ut cogitemus regnū Dei iacto fundamento Christi esse instar ædificij cuiuspiam, quod sit adimplendum ac prouehendum inter credentes, & quod omnibus comperat ea in re seruire Christo.

2. Secundum, in eo quod dicit, Alius in aliū: admonemur, neminem esse ita perfectum, qui nō opus habeat hac ædificatione fraterna: deinde neminem esse ita imperfectum & infirmum, qui non aliquo pacto possit etiam firmioribus adiumento esse, & ad istam ædificationem seruire.

3. Tertium, in eo quod paci mutux mutuam subiicit ædificationem, documento est, hanc ædificationem non posse perfici inter dissidentes, ubi alius alium

aliud iudicat, condemnat, proscindit, abiicit & offendit. Quomodo enim **A** ædificaret non uescens uescientem, cum illum tanquam prophanum & irreligiosum condemner? Quomodo uicissim uescens quibuslibet, ædificaret fidem infirmi, non uescientis, cum illum abiiciat & condemnat, tanquam nihil habentem Christianæ fidei? Nam inter hosce turris est Babel, confusio, nis ac diuisionis: non ædificium Christi, pacis & charitatis.

Ne cibi causa destruans opus Dei.

Iam quartò contentionem ipsorum cibi commemoratione extenuat, & ridiculam reddit. Quin & summæ insanix arguit, opponēs cibo opus Dei, de quo iam antea meminī. Quamuis enim exigat ædificium hoc, ut mutua fraternæ charitatis opera perficiatur: quia tamen, ædificationem hanc facit opus Dei, satis innuit, summè improbum esse eum, qui cibi gratia opus Dei destruit.

Et in uerbo Destruendi emphasis est. Leuius esset deferere opus Dei: destruere uerò, grauissimum est. Iam qui non prouehit, sed negligit, hoc ipso destruit, iuxta illud Christi: Qui non colligit mecum, dispergit. Quid ille facit, qui etiam re ipsa destruit opus Dei, dum sua temeritate causam dat offendiculi? An non ridiculus esset planè, qui opus comuniendæ urbis defereret ob id, quod quidam operarij non uescerentur quibuslibet, uel quod quidam quibuslibet uescerentur, quod quidam diuersis essent induti uestibus, & non per omnia in his quæ ad ædificandam necessitatem non pertinent, concordarent? Quale esset, si horum gratia opus ipsum etiam destrueret? Eadē omnino rationē habet & istud opus Dei inter Christianos.

Omnia quidem pura, sed malum est homini, qui per offendiculum uescitur.

Per occupationem ista dicuntur. Cogitabat perpetuò, qui fide firmus erat, nihil esse immundum per se: atq; ideo non uidebat, quamobrem non **B**liceret quibuslibet uesci. Istam cogitationem per diuisionem moderatur: fidem enim à facto diuidit. fidei assentitur dicens, Omnia quidem pura. Verum est, non nego: facto uerò, si ad offendiculum faciat, reclamat dicens, Sed malum est homini qui per offendiculum uescitur. Cibus quidem purus est: uerum offendiculum, quod per illud datur, malū est. Peccat ergo cum offendiculo comedens, etiam si cibus non sit impurus.

Illud, Qui per offendiculum uescitur, ambiguè positum est: ita ut queat intelligi, uel de eo qui cum offensione conscientix suæ uescitur, quemadmodum exponit Chrysostomus: uel de eo, qui uescitur cum aliorum offendiculo. est autē *ὁ περὶ τοῦ φαγοῦ*, idē quod *ὁ περὶ τοῦ φαγοῦ*, cū offendiculo.

Bonum est, non edere carnes, neq; bibere uinum, neq; quicquam per quod frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmatur.

Bonum est non edere) Non simpliciter, quemadmodum non simpliciter malum est edere. Malum hic & bonū, propriè non ad cibum, uel cibi abstinentiam, se ad circumstantias pertinet. Ideo subdit, per quod frater tuus impingit. Itaq; ei bonum est, qui fratris seruandæ gratia, non ex superstitione, carne & uino, uel si alius quisquam est cibus per quem frater leditur, abstinet. ei uero non ita, qui non hac ratione abstinet. Alioqui fieri potest, ut impiè quis ieiunet, & piè quisquam edat. Vt & Augustinus Epist. 86. ad Casulanum presbyterum scribit: Sic à sanctis, inquit, & fidelibus piè prandetur, quemadmodum à sacrilegis & incredulis impiè ieiunatur. Et ibidem: Sicut enim, quod ait Apostolus, uerū est, malum esse homini, qui per offensionem manducat: ita malum est homini, qui per offensionem ieiunat. Non itaq; simus similes eis, qui uidentes Ioannem non manducantem nec bibentem, dixerunt, Demoniū habet: sed nec rursus eis, qui uidentes Christi

Astum manducantem & bibentem, dixerunt: Ecce homo uorax & uinosus, amicus publicanorum & peccatorum. Hæc ille.

Proinde locum hic nō habent, qui libertatem hisce in rebus non docēt, imō statutis suis sustulerunt, conscientiasq; fidelium ita reddiderunt infirmas, ut etiam si in angulis omnium occultissimè citra ullum offendiculum diebus uetitis uetitos cibos edant, peccare se putēt, atq; ita Christianorum fidē data opera imbecillē reddiderunt: deniq; & eos qui liberē uescuntur, temerē iudicāt: imō cōtra doctrinā Apostoli, occidūt etiam, & cōdemnāt.

Tu fidem habes? Apud te ipsum habes, coram Deo.

Altera occupatio. Putabant fidem esse declarandam & ostentandam, cogitabant, Et quare non ostenderem fidem meam? Credo licere, ut uescar quibuslibet. Et hæc fides bona est. Quid prohibet quo minus illam declarem? Imō putabor superstitiosus, si non declarauero. Occurrit iterū per moderationem. Non dicit, Nō debes habere hanc fidem: sed, Habe quidē, uerū apud te ipsum, coram Deo. Q. d. Nihil est opus ut illam mortalibus ostentes, contentus esto conscientia Dei.

Apud te ipsum.) Potest intelligi tam de occulto & priuato fidei huius ac libertatis usu, qui sit citra offendiculum, quā de secreto cordis affectu ac sensu. Nihil enim aliud exigit Apostolus, quā ut intelligant non esse opus ad hanc fidem conscientia mortalium: imō si infirmi sint spectatores, fugiendam illam esse. Hoc autem potest fieri uel prorsus non edendo, uel in secreto duntaxat edendo.

Loquitur autem hic Apostolus non de fide dogmatum Christianorum, *Chrysost.* ad salutem necessariorum, quæ exigunt confessionem apud mortales: sed de hac fide edendorum ciborum, & si qua alia sunt ad salutem non necessaria. Proinde non datur hic communis regula exercendæ, & uel publicandæ uel occultandæ fidei: sed relinquenda sunt ista in proposito argumento. Igitur non poterunt se hac sententiā Apostoli tueri, qui eam ueritatem, in qua consistit nostra salus, metu uel gratificatione mortalium dissimulant, quasi satis sit illam habere coram Deo.

Beatus qui non iudicat se ipsum, in eo quod probat. At qui diiudicat, si ederit, condemnatus est, quoniam non edit ex fide.

Triplex periculum nocuenti est, quod ad infirmum redit ex temeraria & inconsulta quidlibet uescendi libertate.

1. Primum est, quod permouetur ad iudicandum uescientes, qua in re peccat. 2. Alterum est, quod offensus contristatur, & de relinquenda Christiana fide, de qua incipit malè sentire, sollicitatur: id quod illi summa est perditio. De his disputauit hætenus.

Tertium iam addit, quod & ipse ad comedendum, sed contra conscientiam, permouetur, dum uel pudore, uel gratificandi studio uincitur. Iam contra conscientiam, hæsitantem, uel etiam reclamantem uesci, peccatum est. Nemo debet autem peccati causas obijcere credentibus infirmis.

Iterum autem cauet, ne uideatur damnare fidem ac libertatem fortium. Atq; ideo iam quartò utitur assensu, dicens: Beatus est, qui se ipsum non iudicat, in eo quod probat. Q. d. Tu nihil hæsitas, te non condemnas in eo quod facis. Scis te non peccare, atq; ob id libera conscientia uesceris quibuslibet. Beatus ac felix es in hac tua fide. Quid enim beatius tali conscientia? Verū non ita habet cum eo qui se ipsum diiudicat, si ederit. Nā rem facit dignam condemnatione. Proinde caue, ne tua libertate condemnationis causam obijcias infirmo. Quare autem condemnatus est? Quia non edit ex fide. Ex qua fide? Si nullum habet fidem, quomodo Christianus est, in Christum credens? Loquitur de bona fiducia erga Deum, quod nō peccetur edendo: quæ requiritur ad hoc, ne quid contra conscientiam fiat.

Illud

Illud autem, Beatus qui non iudicat: non est trahendum ad omnia, sed re- A
linquendum in proposito Apostoli. Non loquitur de ijs rebus quæ sunt
per se illicitæ, quæ fieri nequeunt bona fide & conscientia. Quot sunt ei do-
lolaræ: quot homines superstitiosi: quot planè impij, qui nulla in re seip-
sos iudicant, cum tamen plurimum contra Dominum peccent? Erunt ne
& illi beati? Nequaquã. Licet enim seipsos in eo quod probat & faciunt, nõ
iudicet, iudicabunt tamẽ à Domino. Hic certè bonũ est iudicare seipsum.

Porro, quicquid non est ex fide, peccatum est.

Rationem reddit, quare sit condẽnatus, qui non ex fide uescit. Ponit autẽ
generalẽ sententiam, qua comprehenditur & præsens factũ, de quo loqui-
tur: Quicquid ex fide non est, peccatum est. Ergo qui ex fide non uescitur,
peccat: & quia peccat, condẽnatus est. Est autem ista sententiã simpliciter
exponenda de ea fide, cuius suprà meminit, Tu fidem habes? Quidam
anxiè illam trahunt ad fidem eam, quæ est ex auditu uerbi, disputantes, pec-
catum esse quicquid geritur non ad præscriptum sacre scripturæ, eo quod
non geritur ex fide: ex fide uerò geri non posse, propterea quod illa exigit
expressum Dei uerbum. Hoc argumentum non est admodum ualidum.
Nam quo expresso uerbo, qui libertatem quibuslibet uescendi per fidem
habuit, usus est? Abel ex fide obtulit Deo, Ebr. ii. Quod nam expressum
uerbum Dei habuit? Raab meretrix ex fide suscepit exploratores terræ:
quod huius fidei habebat expressum uerbũ? Apostolus igitur hoc loco,
ut & similibus alijs scriptura, loquitur de cordis bona fiducia erga Deum:
qua qui caret, Deo placere non potest.

Deinde & Anabaptistæ hoc loco malè contra pædobaptismum utuntur,
arguentes ad hunc modum: Quicquid non est ex fide, peccatũ est: Baptis-
mus puerorum non est ex fide: Ergo baptismus puerorum peccatum est.
Quos rogo, cuius nam sit peccatum in pædobaptismo? An puerorum, B
uel baptizantium? Puerorum esse non potest, quibus hic nihil adscribi po-
test operis, cum patiantur aliquid, faciant nihil: patiuntur autem, quod
prohibere nequeunt. Deinde, etiam si fidem non habeant, incredulita-
tem tamen uel hesitationem aliquam in hoc facto non habent, atque ideo
hac præsenti Apostoli sententiã non tanguntur. Alioquin nõ solum baptis-
mus illorum, sed & omnis cibus & potus, & quicquid aliud faciunt, siue
fieri sibi uolentes etiam uel imprudentes permittunt, peccatum est. Quid
dicemus de infantium Hebreorum circumcisio ne? Circumcissi ne illi sunt
ex fide, quod ipsos attinet? Nequaquam. Ergo circumcisio illorum pec-
catum erat. Cur igitur illam Deus præcepit?

Erit ergo peccatum pædobaptismi, baptizantium. Rogamus hic, qua-
re dicant nos nullam habere fidem? Nullum, inquiunt, habetis expressum
uerbum Dei. Respondemus, fidem non hoc ubiq; exigere, ut sit expres-
sum uerbum Dei: sed satis esse, credere Deũ esse in Christo, Deum nostrũ
& seminis nostri: liberos Christianorum esse sanctos, illorum esse regnum
cœlorum, participes esse sanguinis et redemptionis Christi: deoq; Christo
adferendos, sine quo & ipsi saluari nequeant: atq; hac bona fiducia bap-
tizatos infantes, non esse baptizatos sine fide, adeoq; baptismum puerorum
non esse peccatum.

Quod itaq; ad hunc locum attinet, cautè intelligenda est hæc Apostoli
ca sententiã: Quicquid non est ex fide, peccatum est. quæ mihi simplicissi-
mo sensu, & minime periculoso, deinde & argumento præsenti congruo,
nihil aliud uelle uidetur, quàm idem esse ac si diceret: Quicquid fit ex hæsi-
tatione, cum conscientia uel reclamatione, uel incredulitate, hoc peccatũ
est. Nam ad id referendum est, quod dixit: Qui dñi iudicat, si ederit, condem-
natus est. Est autem in se longè aliud, aliquid fieri non ex fide, & fieri ex
in.

A incredulitate. Quicquid per incredulitatem & hæsitationem cordis fit, certe ex fide non fit. Non autem, mox ex incredulitate & hæsitatione cordis fit, quod non ex fide fit. Alioqui disputatio huius loci abibit in infinitum.

Obiter & hoc notandum. Hic dicit Apostolus: Quicquid non est ex fide, peccatum est. Et ad Gal. 3. Lex autem non est ex fide. Hinc uidetur colligi posse: Ergo lex peccatum est? uerum hoc nominatim pernegat supra cap. 7. ubi sic legimus: Ergo lex peccatum est? Absit. Lex hic sumitur pro operibus legis, uel uita legis: ut & Augustinus alicubi exponit. Iusti uita est ex fide: Iusticiariorum uero non ex fide, sed ex operibus legis. Nam illic sequitur: Sed si fecerit homo ea, uiuet in illis. Nō dicit, Si fecerit eam, sed ea. Apertum est, quod opera legis: id est, ex legis instinctu facta, non sint ex fide. Nam non fiunt ex cōscientia tali, quæ fiducia D. bonitatis sit prædita: sed fiunt seruii spīritu, atq; ideo Deo placere non possunt.

CAPVT XV.

Debemus aut nos, qui potentes sumus, infirmitates impotentium portare, ac non placere nobis ipsis.

Prima capituli huius pars pertinet ad materiam præcedentis. Repetit enim post disputationē de non iudicandis fratribus, deq; nō contemnendis infirmis, & de uitando offendiculo caput ipsius disputationis, quod & initio posuit præcedentis capituli: nempe, ut qui infirmi sunt fide, suscipiantur ac prouehantur. Atq; hoc est quod hic, licet paulo immutatis uerbis, dicit: Debemus autem nos qui potentes sumus, infirmitates impotentium portare, &c.

1 Qui potentes sumus.) Gloriabantur de fidei potentia, & huius gratia superbiebant erga imbecilles. Inuertit ergo Apostolus ipsam gloriationis ipsorum causam & rationē: ac docet, tam non debere eos propter fidei potentiam contemnere infirmos, ut magis illius gratia debeant illorum infirmitates portare.

2 Debemus.) Non simpliciter, Portemus infirmitates inualidorum: sed, debemus portare. Ergo constituti sunt debitores infirmorum ijs, qui sunt potentes. Quare? Hoc ipso scilicet, quod sunt potentes. Nam uires quas habent, ideo à Domino acceperunt, ut alijs non habentibus inseruiant. Ossa in corpore debent carni suam operam, quam portare debent ut infirmam, ob id quod ipsa robur obtinet, accommodum ad hoc, ut carnis portetur imbecillitas. Sic sapientes debitores sunt insipientium, docti indoctorum, diuites pauperum, potentes impotentium, uir uxoris, parentes liberorum, oculi & aures & manus reliquorum corporis membrorum, quæ nec uideri, nec audire, nec operari possunt.

3 Infirmitates impotentium.) Non dicit, impiorum, temerariorum, ac derisorum impietatem, sed impotentium infirmitates. Docet, quo loco habere debemus ignorantiam, hæsitationem, ac morositatem infirmorum fratrum: nempe pro infirmitatibus hominum impotentium, non pro pertinacia uel temeritate hominum impiorum. Conciliat item infirmis magnam commiserationem coniunctione impotentiae & infirmitatum. Q. d. Non possunt aliter, impotentes sunt, & multis infirmitatibus obnoxij, quas tolerare debemus, & pro uiribus curare.

Ponit autem plurali numero, Infirmitates: ut admoneat, nō unius generis tantum imbecillitatem ferendam esse in ijs qui inualidi sunt, sed planē multas ac uarias.

4 Portare.) Verbo Portandi idem uult innuere, atq; si diceret, debemus rationem habere infirmitatum imbecillium, illasq; pro uiribus curare, ac prouehere, ut ex infirmis reddantur firmi. Et quoniam hoc plurimum ad-

fert molestiæ, rectè usus est uerbo Portandi. Sic Gal. 6. coniungit uerbo A Portandi, onera, dicens, Alter alterius onera portate: ubi idem quod hic docet, sub parabola proficiscentiũ ac peregrinantium, in quorum comitatu plerunq; sunt inualidiores, quorum sarcinulas portant q̃ qui uiribus ualent, ne si soli infirmi illas portare cogantur, in itinere pereant.

Altera pars cõ
uersionis.

Ac non placere nobis ipsis.) Ingeniũ carnis coercet. Illa propriæ uirtutis conscia, gloriatur & insolescit illius nomine, sibiq; perbellè placet, cõtemptis alijs. Iam qui sibi ipsi placet, nunquam poterit infirmitates inualidorũ portare. Ideò ab ea peste dehortatur, tanquam contraria officio eorum qui ualentiores sunt cæteris.

Nã unusquisq; nostrũ proximo placeat in bonũ, ad edificationẽ.

1 Nam.) Erasmus amotat, causale γὰρ, nam, in quibusdã exemplaribus nõ haberi. Et uetus interpret illã nõ habet. Quædã habere illius loco &, uerò, uel aũt. Durius enim quodãmodo est, si legas, Nam unusquisq;, &c. nisi uelis illud ἀγισκῆτω, placeat, exponere per ἀγισκειν ὁφείλει: ut sit ueluti subiecta ratio, quare non debeamus placere nobis ipsis: uidelicet ideo, quòd Christiana professionis ea sit ratio, ut quisq; debeat proximo placere ad bonũ & adificationẽ. Pugnant aũt inter se isti duo affectus: unus eorũ qui placet sibi ipsis, seq; magnificiũt, magniq; fieri cupiũt: alter eorũ, qui neglecta sui ratione, sibiq; ipsis displicentes, magis cupiunt placere proximo in bono ad adificationẽ. Vbi prior affectus regnat, ibi posterior locũ habere non potest. At posterior est hominis Christiani, prior uerò carnalis ingenij. Abijciendus itaq; prior, ut posteriori locus esse possit.

2 Unusquisq;.) Facit autem hoc studiũ generale omnium Christianorum, dicens, Unusquisq; nostrũ. Nemo enim esse debet, qui non ita sit animatus, ut in bono cupiat placere alijs.

3 Proximo.) Nõ dicit, Cognatis, diuitibus, nominatis: sed proximo, quadi-
tione comprehenditur, quisquis nobis quacunq; ratione fuerit coniun-
ctus: ut nihil referat, cuiuscunq; sortis sit & fortune, dũ modò proximus est.

4 In bonũ, ad adificationẽ.) Sècernit istũ affectũ ab affectu carnis. Nõ dicit, Ad gloriã nostram, ad commodũ nostrum, sed in bonum, quòd per oppositi-
nem exponit dicens, Ad adificationẽ, uidelicet eorum quibus placemus.

Vel illud, in bonum, idem est atq; in bono: hoc est, in studio beneficen-
tiæ ac beneuolentiæ. Et isti sententię pulchrè subiungitur, Ad adificationẽ.
Nam studiũ bonitatis hæc duo habet.

Studium boni-
tis duo habet.

1 Vnum, quod nos cõmendat proximo. Nemo enim est, cui non placeat
is, cuius erga se beneuolentiam sentit. Ista laus quærenda erat nobis omni-
bus: sed malumus prædicari diuites, docti, sapientes, potentes, industrij,
quàm uiri boni & humani. 2 Deinde plurimum facit ad adificationẽ,
uidelicet infirmorum. Ad adificationem facit, primũ uirtute exempli: de-
inde etiam ex eo, quòd tum facile admittuntur admonitiones. ad quam san-
tẽ non facit contendendi ac disputandi studiũ, neq; ostentatio illa scien-
tiæ ac magnæ fidei, quibus rebus magis turbatur Christi ædificiũ.

Etenim Christus non placuit sibi ipsi, sed quemadmodũ scriptũ
est: Opprobria opprobantium tibi, inciderunt in me.

1 Ab exemplo Christi omnium potētissimo, illorum contundit arrogan-
tiam, declaratq; hoc quod exigit ab illis, qui uerè Christiani, Christum cu-
piant imitari. Q. d. Cognitione ac scientia ueritatis, & fidei potentia reli-
quos superas: atq; hinc putas te iustam habere causam, cur tibi placeas, reli-
quos contemnas. Quæso, est ne quisquam fortior Christo? Qua in re ille
non omnes superat? Num ideo sibi ipsi placuit, reliquos uerò contempsit?
Nequaquàm, licet haberet gloriandi, sibiq; placendi causam: sibi ipsi tamẽ
non

A non placuit, sed infirmitates nostras portauit. Ita & Phil. 2. utitur hoc Christi exemplo, ad modestiam reuocans omnes Christianos.

2 Sed quemadmodum scriptum est, opprobria.) Ex Psal. 69. desumptum est hoc hemistichium, quod uideo bifariam exponi. 1 Quidam enim per opprobria ista intelligunt nostra peccata, quæ Christus in se trāstulit ac portauit: dicitq; illa uolunt opprobria opprobianti Deo: eo quod ignominia pariāt nomini Dei, quemadmodū studiū pietatis & iustitiæ ad gloriam Dei facit. 2 Quidam uerò per opprobria simpliciter intelligunt eam ignominiam, quam passus est tēpore infirmitatis, ac nostræ redemptionis, nostri gratia, quos redimebat. Q. d. Christus, tam sibi ipsi non placuit, tamq; gloriam suam contemptis nobis non quæsiuit, ut magis subierit ignominiam pro nobis, modò nos seruaret. Et huc magis faciunt ea quæ Psalmus habet.

Ergo hoc sensu Apostolus docet, non solum nobis frātis infirmi salutē quærendam esse, sed etiam si id faciendum sit cum nostra ignominia: non debere tamen absterri, sed planē deditos esse studio edificandorum frātum, ad exemplum Christi.

Nā quæcunq; præscripta sunt, in nostrā doctrinā præscripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.

Quoniam locum scripturæ induxit, commodum arguit, ab usu & ratione Sanctæ scripturæ. Est autem generalis totius Sanctæ scripturæ usus, ut instruamur in ueritatis ac pietatis cognitione. Ad hoc ualet, quod dicit: Nam quæcunque præscripta sunt, ad nostram doctrinam præscripta sunt.

Deinde ut in spe assequendæ felicitatis roboremur, si patientiæ consolationem scripturarum iunxerimus.

Facit ergo scripturæ duplicem usum. Vnum, ad doctrinam: alterum, ad consolationem. Docet enim ignaros, & ad afflictos consolatur, ita ut si patientes fuerint, plurimum hinc roboris spei ipsorum addatur. Duplex scri-
pturæ usus.

B Est autem pulcherrimus hic ordo expressus ab Apostolo. Nam primū est scire quid rectum sit, quid non sit: quid faciendum, quid non: quid credendum, quid non. Deinde, quoniam illi qui uolunt piē uiuere in Christo Iesu, persecutionem patiuntur: opus est consolatione, ut in patientia rerum tristium, & spe futurorum, in cognita ueritate, & pietatis studio perstant. Et ut ad propositam materiam reuertar, præsens scripturæ locus, ex Psal. 69. quid utilitatis habet? Primū docet nos per exemplū Christi, portare infirmitates imbecillium, & nobis non placere, sed magis quærere ædificationem proximorum. Deinde si isti studio non nihil acciderit ignominia, ab his qui uideri uolunt fortes ac firmi, consolatur nos hic locus exemplo Christi, cui idem accidit, ut per patientiam & huius loci consolationem duremus in spe futurorum bonorum, atq; ita in pietatis studio pergamus. Et huius gratia, meminit hic consolationis & patientiæ.

Magnum hoc est sacrae scripturæ encomium. Audiant spiritus isti, qui sacram scripturam ut literam mortuam cōtemnunt. Verum est, efficacia hæc Sanctæ scripturæ nō ubiq; deprehenditur. Interea tamē hoc in se habet, si inciderit in animum pietati deditum. Solis est illuminare ac calefacere, licet hoc non ubiq; faciat: tamen ista uerē de illo prædicantur.

Deus autem patientiæ & consolationis, det uobis idē mutuò inter uos sentire, secundum Iesum Christum, ut unanimiter & uno ore glorificetis Deum, ac patrem Domini nostri Iesu Christi.

1 Tria dicit. Primū, quoniam exemplum illis Christi proposuit, precat ut & ipsi ad illius formā omnes sint cōparati, ita ut quisq; sit animatus erga proximum, quomodo Christus erga nos est affectus, qui gloriam suam nō quæsiuit, sed nostrā omnīū salutem, idq; cum ingenti sua ignominia. Hoc

affectu cupit nos esse p̄ditos, & hoc illi est isto loco τὸ αὐτὸ φρονεῖν κατὰ χεῖρ A
 σὺν ἡμῶν. Nō enim loquitur de conformitate opinionum ac sententiarum,
 utpote quod cupiat omnes uesci quibuslibet, uel omnes non uesci qui-
 buslibet: omnes diem curare, uel omnes non curare diem. Sed hoc illis o-
 p̄tat, ut quisq; sit affectus erga proximum, quomodo Christus affectus est
 erga nos, ne alius alium contemnat, aut iudicet. Proinde illi qui ex isto lo-
 co uolunt euincere uniformitatem cerimoniarum in Ecclesia Christi, non
 obseruant scopum Apostoli.

2 Deinde ostendit, unde hic affectus acquiratur, nempe ex dono Dei.
 Deus, inquit, det uobis, &c. Quem uocat Deum patientiæ & consolatio-
 nis, non solum quod ipse patiens est, sed quod & patientiam dat, & conso-
 lator est omnium adflctorum. Meminit autem ob id iterum patientiæ &
 consolationis, propterea quod istis qui hoc sunt affectu charitatis erga fra-
 tres, plurimum laboris, molestiarum & ignominiarum insumendum est,
 ut summa opus habeāt patiētia et cōsolatione: quæ utraq; à Deo petēda est.

3 Tertiō, adiūgit & fructum huius mutui affectus: nempe ut uno animo
 & uno ore glorificemus Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi. Ne-
 quit enim sacrificium hoc laudis Dei, quod omnes Deo debemus, ab illis
 offerri, qui non sunt charitatis inter se affectu p̄diti. Dissidentium enim
 contemptorū, iudicantium & arrogantium, sibiq; ipsis, sp̄etis alijs, placenti-
 um preces & glorificationē nō admittit Dominus. Exigitur enim in hoc
 sacrificio unitas animorū, ac summus consensus. Iste turbatur per eos, qui
 infirmos contemnūt & abijciunt. Nam illi qui se uidēt abiectos, quomodo
 uno animo glorificabunt Deum, cum contemptoribus suis?

Et hoc nostris temporibus summopere notādum est. Psalmos canimus:
 sed quæ est illa ecclesia, quæ psalmos uno animo & ore canat? Illi qui pre-
 muntur à potentioribus, qui læduntur & cōtemnuntur à reprobis hoedīs,
 quomodo cum oppressoribus suis uno animo glorificabūt Deū? Rursus, B
 qui sibi ipsis placent, & alios contemnunt, quomodo cum infirmis uno
 animo laudabunt Dominum, cuius beneficentiam in se non expendunt?
 Illam enim esse ueluti clauem animorum & labiorum nostrorū, qua ad lau-
 dandum Deum ora nostra referantur: imò esse conciliationem animorum
 nostrorum, ut simul uno animo Deum laudemus: innuit per id quod di-
 cit, Et patrem Domini nostri Iesu Christi. Nam ita admonet nos omnes sa-
 lutis per Christum acceptæ, cuius sensus debeat omnes permouere ad lau-
 dandū Deum. Vbi omnes ex hoc fonte unanimes sunt in laude Dei, certē
 ibi non potest regnare arrogantia, uel contemptus fratrum.

Quapropter assumite uos inuicem, quemadmodum & Christus
 assumpsit nos, in gloriam Dei.

Conclusio huius adhortationis est, quā grauem facit per repetitionē
 exempli Christi, & eius finis quem iam posuit, nempe gloriæ Dei. | Q. d. Si
 cupitis imitatores esse Christi, si cupitis promouere inter uos gloriam
 Dei, cuius iam memini, curate hoc unum, ut alius aliū assumat, quemad-
 modum suprā admonere cœpi. Debetis hoc Christo, ut illius membra in-
 firma complectamini, quandoquidem idem uobis ille, cum infirmi essetis,
 fecit: debetis hoc gloriæ Dei, cui salutem uestram debetis. Quod enim sal-
 ui facti estis in Christo, propterea factum est, ut conspicua fieret gloria gra-
 tiæ Dei. Eph. 1. Illi iam seruite & uos, ita ut infirmos fratres assumatis, ac
 ad laudem gloriæ gratiæ Dei prouehatis.

Illud autem dico, Iesum Christum ministrum fuisse circumcisio-
 nis, pro ueritate Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Cæte-
 rum, ut Gentes pro misericordia glorificent Deum.

Quidam

A 1 Quidam ista exponunt tanquam totius Epistolę summariũ epilogũ. Q. d. Hoc uolo, hoc dico, per omnia illa quę hactenus egi, salutem esse & Iudęis & Gentibus per unum Christum. Iudęi hoc urgebant, promissiones patrum ad se pertinere: uerũ quid impedit Deum, ne simul & uerax sit in promissis, & misericors illis quibus nihil promissit? Quod autem Iudęis tantum per seipsum personaliter prędicauit, ideo factum est, ut confirmaret promissiones patrum, seruiretq; ueritati Dei: non ideo, quod excludendę fuerint gentes ab ista salute, quę & ipsę admissę sunt per misericordiam Dei, licet tantum promissionum non habuerint, quantum Israelitę. Proinde & Gentium est hęc salus, cuius gratia & ipsę debent glorificare Deum.

2 Quidam uerò, quod simplicius est, referunt ista ad pręcedentia, quibus unanimitatem utriusq; & Iudęis & Gentibus precatus est talem, ut uno inter se charitatis affectu ad exemplum Christi pręditi, uno quoque & animo & ore glorificent Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi: à qua glorificandi Dei cõcordia dissidijs & studio contendendi impediēbatur, dum ex Gentibus credentes, contemnebant eos qui ex Iudęis in Christũ quidem credebant, sed adhuc fide infirmiores, legis tenebantur obseruantia: et uicissim isti credentes ex Gentibus, uescētes quibuslibet, tanquam carnales & temerarios legis contemptores iudicabant & condemnabant. Itaq; ad sedandum animos utrorumq;, commemorat, Christum fuisse circumcissionis ministrum, pro ueritate Dei, ad confirmandas promissiones patrum: gentes uerò sine promissionibus per misericordiam Dei esse admissas ad hanc gratiam, & saluatas, debereq; ob id æquiores esse Iudęis, et magis perpendere acceptam misericordiam per, Christum, atq; huius gratia glorificare Deum cum Iudęis: quàm temerè cõtemnere infirmos, quorum minister fuerit Christus, quorum sunt promissiones, &c.

B Vicissim admonet Iudęos, ueritatis Dei Christum, fuisse ministrum, ad confirmandas patrum promissiones: adeoq; uel inde colligendum, salutē cõstare nō posse ex obseruatiã legis, alioqui nihil fuisse necesse promissionibus Dei seruandis ministerio Christi: hoc est, nō fuisse necesse pmitteri, & postea mitti quoq; Israeli seruatore, per quem credentes saluarentur. Et ad hanc salutem admissas esse Gentes per misericordiam Dei. Proinde nō debere illas iudicari ac condemnari ciborum dierum uel gratia, cum & ipsę per misericordiam saluata, faciant ad gloriam Dei. Hac ratione potenter etiam Iudęorum peruicaciam cõtra Gentes contundit. Quomodo namq; nō grauissimè peccat, qui eos cõdemnat, à quibus nomē Dei glorificatur?

Sicut scriptum est: Propter hoc confitebor tibi in Gētibus, & nomini tuo canam. Et rursus dicit: Gaudete Gentes cum populo eius. Et rursus: Laudate Dominum omnes Gentes, & collaudate eum omnes populi. Et rursus Esaías dicit: Erit radix Iesse, et qui exurget ad imperandum Gentibus, in eo Gentes sperabunt.

Quia dixit Gentibus contigisse misericordiam Dei, per quam populo Dei sint coniunctę, participesq; salutis factę, & consortes in prędicanda gloria Dei, subiungit aliquot locos scripturę, propter Iudęos, qui ægrè credebant, & Gentibus locum esse in gratia Dei.

Propter hoc confitebor tibi.) Ex Psalmo 18. sumptus est hic uers. qui in Dauide typum Christi pręscribit, in eo quod ut Dauid non solum Israelitas, sed ut gentes subiectos habuit: ita & Christus non solum super Iudęos, sed & super Gentes regnum à Deo accepit. Vidit itaq; Dauid in suo regno, quid futurum esset in regno Christi, atq; huius gratia dixit, Propter hoc laudate in gentibus: id est, ob bonitatem tuam, qua & Gentes seruabis.

Gaudete Gentes cum populo eius.) Ex cantico Moſis Deut. 32. deſumpta eſt hæc A
 particula. Prædicatur autē illic redemptio populi Dei, & ultio hoſtiū Dei.
 Eam autē redemptionē talem fore canit, ut populo Dei & Gentes ſint con-
 gratulaturæ. Eſt autē in Ebræo *הרענו גרים עמנו* id eſt, Iubilate, exultate
 gentes populū ipſius. Latina uerſio habet: Laudate gētes populum eius.
 At non hoc exigitur à gentibus, ut laudent populum Dei: ſed ut Deū lau-
 dantes, cōgratulentur populo ipſius, cumq; illo exultent ac latentur. Ideo
 Apoſtolus illud, *הרענו* rectē reddidit per *εὐφρανθῆτε*, Gaudete, exultate,
 iubilate: & quòd deeſſe uideſ, in Ebræo *אם* addidit, nempe cum; ut *עמנו*
אם, legatur, cum populo ipſius. Quid enim eſt gaudete, uel exultate popu-
 lum eius?

Oſtendit ergo Apoſtolus hoc loco prædictum, ſalutem ac redemptionē
 Iſraelis per Chriſtum futuram eſſe, & Gentibus communem. Communis
 enim lætitia præſumit communem ſalutem.

3 Laudate Dominum omnes gentes.) Ex Pſalmo 117, qui nihil habet aliud, quàm
 hæc duo. Primū, inuitat ad laudandum Deum omnes gentes, & omnes
 populos *כל האמים*, id eſt, quaſuis nationes orbis. Alterum, aſignat ra-
 tiones: Quoniam, inquit, confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius, & ue-
 ritas Domini manet in ſeculum. Videt itaq; hic Apoſtolus, ſpiritus ſan-
 ctum exigere ab uniuerſis totius orbis nationibus, communem cum Iſrae-
 le diuini nominis glorificationem ac laudem, propter communem quoq;
 omnibus illius miſericordiam & ueritatem. Commodum autē ex hoc Pſal-
 mo teſtimonium adducit ad præſens inſtitutum, in quo mentio fit uerita-
 tis & miſericordiæ Dei, quarū gratia & Iudei et Gētes deū laudare debeāt.

4 Et rurſus Eſaias dicit: Erit radix.) Ex capite Eſa. xi. in quo aperte prædicatur
 gloria & conditio regni Chriſti. Per radicem Iſai, intelligitur Chriſtus de
 ſemine Dauid, qui ſtat in ſignum *דוד*, id eſt uexillum populorum. Per ue-
 xillum intellige ducatum ac protectionem regni Chriſti. Prædicatur autē B
 his uerbis aperte, Chriſtū fore principem non ſolum Iſraelis, ſed & omniū
 populorum, & quòd Gentes illū ſint quaſituræ. In Ebræo eſt *אלי ישרא*
 id eſt, quærent ad ipſum. Iam quæſere Chriſtum, exigit fidem ac ſpē in Chri-
 ſtum. Atq; hoc eſt, qd Apoſtolus pro *ישרא*, poſuit *ἐπιδοι*. Et pro *עמים*
דוד poſuit, ad imperandum gentibus. Cum ergo Chriſtus ſit poſitus à pa-
 tre princeps & imperator omniū populorum, & prædictum ſit gentes in
 ipſum ſperaturos: quis non uidet hanc regni ipſius ſalutem etiā ad gen-
 tes pertinere?

Q V A E S T I O.

Quæri poteſt hoc loco, cum tales loci, qui de Gentium in Chriſti ſalute
 uaticinātur, in ſcripturis permulti ſint: quomodo Apoſtolus hic dicat pro-
 miſſionum Dei ueritatem Iudæis per Chriſtum, circumciſionis miniſtrū,
 corroborari & adimpleri debuiſſe, quaſi Gentibus nullę datę ſint promiſ-
 ſiones per Chriſtum adimplendæ?

Reſpondeo: ſunt quædam peculiæres ac principales promiſſiones Iude-
 is datæ diuinitus de Chriſto, utpote quales ſunt omnes illæ, quæ Abrahæ
 ac patribus factę ſunt peculiariter & expreſſius, quòd ex ipſorum ſemine,
 ex tribu Iuda, & in Bethlehem, & cum quibus benedictionibus, cumq; in-
 nouatione fœderis, ut eſt Hier. 31. & ſi quæ ſunt aliæ ſimiles, naſciturus ef-
 ſet: quales certē Gentibus nullæ datæ ſunt. Hi uerò & ſimiles loci, quorū
 hic aliquos inducit de Gētibz Apoſtolus, nō ſunt tales nominatę princi-
 pales & manifeſtæ promiſſiones: ſed quædam uaticinia, quibus propoſi-
 tum miſericordiæ Dei erga gentes, occultum illud, quod alicubi uocat my-
 ſterium abſconditū à ſeculis, nō nihil delineatur, ac quodāmodo proditur
 ex abundantia prophetici ſpiritus, expendentis amplitudinem D. bonita-
 tis &

A tis & regni Christi tantam esse, ut & Gentibus cessura sit ad salutem. Atque ita David in Gentibus laudat Deum. Moses iubet illas exultare cum populo Dei: rursus David hortatur illas omnes ad laudandum Deum, propter ueritatem & misericordiam ipsius. Et Esaias uaticinatur, Christum fore illarum principem, spem ac protectionem. Hoc scilicet pacto dat Apostolus Iudæis ueritatem promissionum Dei quod peculiariter ad illos sint facta. Vide supra ca. 9. Gentibus uero misericordiam Dei assignat peculiariter: non quod Iudæi salutem suam misericordiae Dei non debeant (unde namque est, quod tanta illis pollicitus est: nec propterea, quod propositum saluandarum Gentium in Deo non fuerit æternum: sed, quod apertas promissiones non habeant, ut Iudæi. Seruauit Deus ueritatem promissionum suarum Iudæis, & simul præstitit misericordiam Gentibus, ab æterno destinata, pro electionis ac prædestinationis suae libertate. Ut uerum sit illud Dauidis: Misericordia & ueritas obuiauerunt sibi. Item illud Psal. 117. Quoniam misericordia & ueritas Domini manent in æternum.

Deus autem spei, impleat uos omni gaudio & pace in credendo, in hoc, ut exuberetis in spe, per potentiam spiritus sancti.

Iterum rapitur affectu charitatis, ad bene precandum illis quos admonet. Precatur autem illis tria: Gaudium, pacem, ac spei exuberantiam. Nam ista plurimum turbabantur ipsorum dissidijs, cum tamē sint ea ipsa quae praedicta sunt de regno Christi. Moses iubet Gentes exultare & iubilare cum populo Dei. Communem hanc latitiam impediēbat libido contentendi de rebus leuiculis, ad salutem & rationem regni Christi non pertinentibus. Christus pacificauit utrosque populos sanguine suo, conciliauit utrosque cum Deo, factus pax utrorumque: illi uero dissidijs uacabant, opusque Christi destruebant. Precatur ergo utrisque commune gaudium, deinde & pacem, **B** sine quibus nequit communi gratulatione laudari Deus: quod tum futurum praedictum est. Esaias praedixit Christum fore principem ac protectorem populorum ac Gentium, Gentesque in illum speraturas. Huius spei exuberantiam illis precatur. Nam eam plurimum impediēbant, qui credebant ex Iudæis.

Precatur autem non simpliciter, sed cum summa benedictione & copia. **1** Huc facit uerbum Implendi: Impleat uos, inquit. **2** Deinde quod dicit, Cum omni gaudio & pace: quod idem est, atque cum perfecto ac pleno gaudio, perfecta ac plena spe. Non enim intelligendum est de omnis generis gaudio ac pace, ne includamus gaudium ac pacem mundi.

Ita & ad Eph. cap. 1. dicit: Qui benedixit nos cum omni benedictione, &c.

Tertio ad idem facit, quod non simpliciter dicit, Ut spem habeatis: sed, Ut exuberetis in spe.

A quo dantur illa: Deus, inquit, spei, impleat uos. Notandum est hoc epitheton. Nam pulchre seruit fidei nostrae, quod Deum uocat Deum spei: idque duplici nomine. primum, quod talis sit Deus, in quem sperandum sit, de cuius bonitate & gratia nemo desperare debeat. Si Deus spei est, oportet esse bonum, fidelem, ueracem, omnipotentem, suorum saluatorem: alioqui non recte diceretur Deus esse spei. Principes huius mundi, non sunt principes spei. Quare? Quia sunt filij hominum mendaces, infideles, infirmi, instabiles, saluare nec ualentes, nec semper uolentes. Hinc est, quod omnis scriptura nos hortatur, ut spem nostram collocemus in Deum. Sperandum est autem in Deum non solum ob id, quod sperantes in se non fallit, sed & quod ipsa ratio saluandi hoc exigat. Saluati sumus quidem per bonitatem Dei, uerum donec in hac carne sumus, re ipsa salutem nondum adepti sumus, sed adhuc illam speramus. Ideo supra dixit cap. 8. Nam spe saluati sumus, Deinde, quoniam in afflictionibus sumus, opemque

Domini quotidie imploramus: ille uerò tum saluat, quando commodum est salutis nostræ, & gloriæ suæ, quid aliud exigitur, quàm ut spe ab illius bonitate pendeamus? Itaq; regnum Christi illis qui in hac uita sunt, regnū est fidei ac spei, quod in futuro erit regnum ipsius ueræ et eterne felicitatis. Et hac ratione Apostolus nusquam non inculcat Christianis spei soliditatem, uocans eā spem uocationis, spem salutis, spem Euangelij, spem gloriæ filiorum Dei, spem uirtutis Dei, spem promissionis, spem uitæ.

Deinde & ob id uocat Deum, spei Deum, quòd donum spei sit ab illo. Nam carnis nostræ hoc est ingenium, ut agere speret, semper hæsitans ac fluctuans, ita ut impossibile illi sit spe pendere à Deo, nisi diuinitus hoc accipiat. Vt igitur Deum suprā uocauit Deum patientiæ & consolationis: ita hic Deum spei, id est, datorem.

In credendo.) Quia in re cupiat eos plenos esse gaudio, pace, ac spe. In credēdo, inquit. Rectē. Nā ut suprā ca. 5. declarauit, Ex fide iustificati, pacē habemus, deinde & gloriamur in Deo, & tribulationib. exercitati speramus. Hæc omnia sunt quasi fructus quidam, uel certē pedissequæ quædā fidei.

Per potentiam spiritus sancti.) Deus implet suos gaudio, pace ac spe in credendo. Sed quomodo? Per potentiam, inquit, spiritus sancti. Quæ est illa? Operatio scilicet spiritus, qua corda piorum regenerat, illuminat fide, gaudio, pace ac spe donat, sine qua frustra prædicatur uerbū fidei. Magna est ista spiritus sancti operatio, qua fit, ut homo peccator credat, se Deo per Christum charum esse, adoptatum esse in filium Dei gratuito absq; ullis meritis: atq; ita credēs, hilaris fit etiam in medijs afflictionibus: & cum ijs quoq; pacificus, qui odiunt pacem, speransq; salutem, felicitatem, ac uitam æternam, ubi omnia contraria magis exitium, miseriam ac mortem intendere uidentur. Isti operationi spiritus sancti rectē adscribitur potentia.

Persuasum autē habeo, fratres mei, & ipse ego de uobis, quòd & ipsi pleni estis bonitate, impleti omni scientia, ualentes etiam inuicē alius alium admonere.

Veritus Apostolus, ne quid offenderit Romanos libertate illa admonendi, qua usus est aliquot huius Epistolæ locis, excusationem subiungit, tanquam oleum quodam mitigandi doloris gratia uulneri infundens. Periculum enim erat, ne putarent eum mala erga se suspitione, maliciæ uidelicet, & rerum spiritualium ignorantie, permotum, ista scripsisse, tanquā ad maligno ingenio & ignorantia præditos, qui ex malicia delinquerent, seseq; mutuò uel contemnerent uel condemnarent, uel certē rerum spiritualium ignorantia laborantes, per imprudentiam peccarent. Hanc suspitionem tollit, dum & bonitatem illis & omnem scientiam tribuit: eamq; talem, qua possint sese inuicem alius alium admonere. Et hac arte acceptabiliora reddit ea quorum admonuit. Libenter enim admittimus hanc laudem bonitatis & scientiæ: & facilius ferimus ut negligētiæ notemur, quàm maliciæ uel ignorantia. Hoc est ergo quod dicit.

*Sic ad Ebr. 6.
Persuasi sumus
meliora
de uobis.*

Persuasum habeo.) Non dicit, Audio de uobis: sed, Persuasum habeo, quod aliquanto plus facit ad tollendam maligni animi suspitionem. Nam ingenui animi est, libetere credere & amplecti pro uero, si quid boni de quoquam narratum fuerit: quod animus malignus haudquaquam facit. Indicat ergo, se nihil addubitare de illorum bonitate & scientia, de quibus plerq; egregia audierit: sed firmiter credere & persuasum habere, tales esse eos, quales ex fama perceperit. Sic cap. 1. eadem prudentia præmisit: Primum gratias ago Deo meo per Iesum Christum super omnibus uobis, quòd fides uestra annunciatur in toto mundo. & quæ alia ibi subdit.

Et ipse ego de uobis.) Non caret emphasi coniunctio adiecta. Non enim hoc tantum dicit, quòd persuasum habeat ipse, plenos eos esse omni bonitate

A rate & scientia, sed quod hanc persuasionem cum alijs multis habeat communem. Q. d. Bene auditis apud omnes, nemo non persuasum habet, ple nos uos esse & bonitate & omni scientia. Quod ego uobis ad hunc modum scripsi, non hinc est, quod ego solus maligne de uobis sentiam: sed ipse ego simul cum omnibus bene de uobis sentientibus, de uobis optime sentio, &c. Nam omnino maligni animi indicium est, de illis male sentire, qui apud omnes bene audiunt, & omnium mortalium testimonio pradicantur & laudantur.

Quod & ipsi.) Neque hic frustra posita est coniunctio. Qui alios docet & admonet, non solum in speciem uidetur bonitatem & scientiam desiderare in illis quos docet & admonet: sed & sibi ipsi quasi soli uindicare scientiam ueritatis, & candidi animi bonitatem. Proinde non dicit, Quod pleni estis bonitate: sed, Quod & ipsi pleni estis bonitate. Q. d. Non ideo ista ad uos scribo, quod mihi soli uindicem bonitatem & scientiam, absit. Persuasum habeo, quod & ipsi sitis pleni bonitate, &c.

Interea tamen sibi ipsi non aufert animi Apostolici bonitatem, et eximia illam rerum spiritalium scientiam. Alioqui unde illos docuisset, unde admonuisset? Satis erat, illam sibi non soli adscripsisse, sed cum alijs quoque communem fecisse.

1 Admonentur ergo hic qui alios docent: Primum, ut hac bonitate & ueritatis scientia abundant.

2 Deinde, ut bene de auditoribus sentiant, scientes & illos bonos esse, & rerum spiritalium non omnino ignaros.

3 Tertio, admonentur & auditores, ne mala sint suspicione erga doctores suos, quasi ab illis contemnantur.

Pleni estis bonitate, impleti omni scientia.) Abunde illos laudat, non parce: ita solent, qui ex animo laudant. Non dicit, Quod boni estis, & scientes: sed, pleni bonitate, & impleti omni scientia. Loquitur autem de scientia rerum spiritalium, non de quauis alia. Ideo particula uniuersalis non est de quauis scientia intelligenda, sed de plena et absoluta: ut supra illud, Impleat uos omni gaudio & pace, &c. Non est autem intelligendus Apostolus, plenam bonitatem & scientiam Romanis talem dare, cui nihil possit addi, quasi nec meliores nec doctiores reddi potuerint: sed simpliciter tantum dare bonitatis & scientiae, quantum satis erat ad ea de quibus admonuerat.

Valentes etiam inuicem alius alium admonere.) Si pleni sunt omni bonitate & scientia, quid opus mutua admonitione? Non dicit, Singulos plenos esse bonitate & scientia: sed, Plenam illam bonitatem & scientiam dat illis in communi, ita tamen ut in singulis nihilominus multa desiderentur. Ut si dixerit, ciues urbis alicuius plenos esse opibus, ita ut ualeant inuicem alius alium quacunque in re iuuare: hic opum abundantiam & plenitudinem non dederit singulis, sed omnibus in communi: ubi tum uerum est, neminem inter illos esse qui non opus habeat aliorum subsidio. Et membra corporis mei plena sunt illis donis, quae ad mutuam sustentationem sufficiant, ut aliud alij possit esse subsidio: ita Romanos abundare dicit Apostolus omni bonitate & scientia, & tum opus habere mutua admonitione.

Valentes.) Et obserua quam caute non dicat, Admonentes uos inuicem: sed, Valentes admonere. Si enim sese mutuò admonuissent, certe Apostolica admonitione opus haud ita habuissent.

1 Videmus ergo hoc loco, non insolens esse, eos qui & bonitate & scientia abundant, aliquando per negligentiam, acceptis donis non uti, & non facere quod per gratiam Dei facere possent. Et hic locum habet quotidiana admonitio, quam nemo nostrum, utut bonus ac doctus, & pro tali passim pradicatus, repudiare debet, tanquam sibi non necessariam. Quid enim pro-

profuerit bonū esse, & doctum, nisi donis illis utamur? 2 Notandum hic, A
Christiano non debere satis esse, si bonitate & scientia sibi ipsi ad uitam
prosit æternam, sed donorum istorum usum referendum & collocandum
quoq; esse per mutuam admonitionem ad ædificationem fratrum.

3 Deinde, ad mutuam ædificationem necessarium esse, ut boni simus, &
rerum spiritualium gnari. Nisi enim bonus fueris, non uoles: & nisi gnarus
rerum necessariorum fueris, haud poteris admonendo ædificare fratrem.
Neq; ergo bonus sine scientia ritē admonere poterit: nec sciens sine animi
bonitate salutem fratris ex animo, etiam si admonuerit, quæret.

Audacius uerò scripsi uobis, fratres, ex parte, ueluti commonefa
ciens uos, propter gratiam quæ data est mihi à Deo, in hoc ut sim mi
nister Iesu Christi inter Gentes: administrans Euangelium Dei, ut
fiat oblatio Gentium acceptabilis, sanctificata per spiritum sanctū.

Et ista ad propositum faciunt. Insinuat autem sese primū confessione
eius rei, quæ Romanos poterat malè habere. Poterat enim illis scriptum
ipsius audacius uideri, quòd tanta libertate homo ignotus uteretur scri
bendo: idq; erga tantū nominis Ecclesiam, omni bonitate & scientia refer
ram. Dicit igitur, Audacius uerò scripsi uobis: hoc est, liberius & familiari
us. Hoc genus confessionis plurimū facit ad sedandā animi commotionē.

Ex parte.) Temperat confessionem audaciæ. Neq; enim per omnia fate
tur se audacius scripsisse, sed aliquousq; uel pro parte: intellige, uel nō per
totam Epistolam, sed aliquot tantum locis, utpote cap. 1. & 2. deinde 9. 11.
14. uel quatenus ad ignotos scripsit, eosq; tales.

Veluti commonefaciens uos.) Et hoc mitigat scribendī audaciā. Nō dicit, Ut
docerem uos, ut corriperem uos, sed ueluti commonefaciens uos. leuius
est admoneri, quā doceri uel corripi. Neq; dicit, Admonēs uos: sed, sub
monefaciens ἐπαναμυνήσχω, quod minus est quā ἀναμυνήσχω. Est enim B
ἐπαναμυνήσκειν, leuiter & tacite, paucis & quasi indicijs uel nutibus utcūq;
commonefacere: quemadmodum solent, qui non prorsus sunt negligē
tes, facile admoneri eorum quæ sunt agenda. Et particula ὅς, non ociosa
est, quasi, uel ueluti. Nam & isti submonitioni aliquid demit, non dicens,
Submonefaciens uos: sed, quasi submonefaciens uos.

Quid. Propter gratiam.) Confessionī isti subiungit officium Apostolatus, quod
hic uocat gratiam, quemadmodum & suprā cap. 1. Et reuera magna est gra
tia, quòd Gentes Deus ad regnum suum uocauit, & quòd talem ac tantū
illis ministrum misit. Commemorat autem officium suum, excusandī gra
tia, ut si quid uideatur commisisse audaciæ scribendo, imputetur officio.

A quo. Quæ data est mihi à Deo.) Gloriam omnem adscribit Deo, sibi nihil refer
uans. A Deo datū est, inquit, quod habeo. Nec ipsum officiū meo arbitrio
usurpo: nec quæ possum, ex me possum, sed omnia à Deo mihi sunt data.

Ad quid. In hoc, ut sim minister Iesu Christi in Gentes.) Finis & officij & donorū quæ à Deo
accepi, est, ut sim minister Iesu Christi in Gētes. Græcè est, εἶναι με λειτουργὸν
ἰησοῦ χριστοῦ. Vfus est hac dictione & Lucas in Actis cap. 13. dicens, λειτουργῶν
τοῦ θεοῦ καὶ κυρίου, In gentes. uel Ebraismus est, pro, Inter Gentes. משרת
uel legendum est, Ad Gentes. Et Gentes ad Christum pertinent, qui ad il
los ministros suos misit. Ioan. 10. dicit: Et alias oues habeo, quæ non sunt
ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. Hoc fecit per ministeriū Apo
stolorum, potissimum Pauli, unde & doctor Gentium uocatus est.

Nam pater de Administrans Euangelium Dei.) Explicatio est ministerij, docens, qua in re sit
dit illi gentes minister Iesu Christi ad Gentes, uidelicet in Euangelio Dei. Est autem ad
hereditatē. ministrare Euangelium Dei, nihil aliud quā prædicare Euāgelium Dei.
Dictione uerò Euangelij Dei, complectitur omnem gratiam noui Testa
menti & cognitionis Christi,

A Administrans.) Non dicit *οἰκονομῶντα* sed *ἐκτελεγόντα*, hoc est, consecrantem, uel sacrificantem, admonens administrationem Euangelij Dei nō esse prophanam, sed prorsus sacram, & ministrum Euangelij esse sacrificium, Euangelijq; Dei, sacrum illud esse Apostolicum, cui seruire debeat minister Christi. Commendatio
huius ministri.

Ut fiat oblatio Gentium acceptabilis.) Commodè Gentes in hoc sacrificio Euangelico facit oblationem, posteaquam se facit sacrificium Euangelicum, ostēdens in hoc sacro oblationem Deo gratam, esse salutem animarum, & Gentes per fidem Euangelij Deo offerri, tanquam gratam oblationem. Placent ergo Deo, quotquot illi per fidem in Christum adducuntur. Phil. 2. *ἀλλ' εἰ καὶ ἀπεινῶμαι ὑπὲρ τῆς θυσίας καὶ λειτουργίας τῆς πίστεως ὑμῶν*. Hi certè Apostolatium suum, quo Gentes ad fidem uocabat, *θυσίαν καὶ λειτουργίαν* uocat.

Sanctificata per spiritum sanctum.) Oportet oblationem, quæ Deo debeat esse grata, sanctam esse: hoc est, purgatam ac mundam, segregatam à prophano rerum usu. Vbi ergo dixit Gentes per Euangelium Christi lucrifactas Deo esse oblationem gratam & acceptam: rectè adiecit, Sanctificatam per spiritum sanctum. Nam illius est omnis sanctificatio, sine quo nihil efficiet opus Apostoli. Proinde ministri Euangelij, etiam ministri spiritus dicuntur.

Chrysostomus illud *ὅτι πνευματικὴ ἔργα* intelligit idē esse atq; *ὅτι πολιτεία πνευματικῆ*. Nam dicit, *ὅ γὰρ πίστεως δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ πολιτείας τῆς πνευματικῆς*. hoc est: Non enim fide tantum (ad hanc uidelicet oblationem, ut accepta sit Deo) opus est, sed & conuersatione spirituali. Ergo hoc sensu sanctificatio ista spiritus sancti est sanctimonia uitæ, de qua suprā egit cap. 12.

Fortissimè ergo Apostolus exeuolat scriptum suum erga Romanos, ne quo pacto illos offendat.

Primum, ostendens quod & ipse optimè de illis sentiat, persuasum habens quod & ipsi pleni sint omni bonitate & scientia, ualentes alius alium admonere.

B Deinde modestè cōfitens, quod audacius licet ex parte ad eos scripserit, Tertio, quod hoc neq; docendi neq; corripiendi, sed submonefaciendi, imò quasi submonefaciendi animo fecerit.

Quarto, quod ad hoc scriptum impulsus sit ex debito officij, quod à Deo acceperit, quod Gratiam Dei uocat, ne quis illi molestiæ aliquid ac noxij tribuat.

Quinto, officium hoc suum explicat partim, dicens se esse ministrum Christi, administrantem Euangelium Dei.

Sexto, commendat illud etiam à fine, dum ostendit, se quasi sacrificium Dei, Gentes Deo offerre oblationem acceptabilem, sanctificatam in spiritu sancto. Iam quis poterit indignari ministro Christi, ac sacerdoti si, ex officij munere satagat oblationem Deo offerre acceptam ac sanctam?

Habeo igitur quod glorië per Christum Iesum, in his quæ ad Deum pertinent.

Commodum post commemoratam officij sui rationem, cuius gratia ad Romanos scripserit, subiungit iam aliqua de illius efficacia & uirtute, quæ nō in uanum acceperit gratiam Apostolatus, ad hoc, ut eo reddat illam commendatiorem. Et hoc facit propter Pseudapostolos, qui summo studio conabantur ubiq; extenuare auctoritatem Apostolatus ipsius, & seipsos ubi uis & quibusuis obtrudere. Quemadmodū coactus est facere, ad Corinthios scribens, & ad Galatas.

Habeo quod glorië.) Gloriatio ministri in eo est, si ministerium suum cum magno domini sui emolumēto strenuè exequatur. Ut ille qui dicebat, Domine mina tua quinque minas lucrata est. Sic Paulus dicit se habere unde gloriëtur: quod nihil est aliud, quàm Apostolatium suum non fuisse hactenus inanem, sed summè frugiferum.

In his

In his quæ ad Deum pertinent.) Hoc est, in profectu Euāgelij, cognitionis Dei, **A** regni Dei, salutis Gentium, ueræ ac solidæ pietatis. Quod ad seculum at-
tinebat, magni erant Romani, humilis erat Paulus. Proinde quoniā apo-
stolatus Pauli ad formam secularis sublimitatis comparatus uidebatur ab-
iectus, commendat illum in his quæ ad Deum pertinent.

Vtinam hodie Episcopi ad hunc modum possent Episcopatus suos com-
mendabiles reddere, magis quàm mundana, cui student, gloria & sublimi-
tate: de qua Paulus nihil potuisset gloriari, neq; uoluisset etiam.

Per Iesum Christum.) Ne uideatur propriæ uirtutis laudem affectare, tribuit
efficaciam Apostolatus sui Christo Iesu, cuius erat minister: sine quo ni-
hil potuisset, qui Apostolis suis pollicitus fuerat opem et presentiam suam
usq; in finem mundi, qui illos etiam sequutus est, & cooperatus, ut est in
Marco cap. ultimo, Domino sequente, & sermonem confirmante. Et ali-
bi dicit Apostolus, An experimentum queritis eius qui loquitur in me
Christus?

Non enim ausim loqui quicquam eorum quæ non effecit Chri-
stus per me, ad obedientiam Gentium uerbo & facto, per potentiā
signorum ac prodigiorum, per potentiam spiritus Dei, ut ab Hieru-
salem, & in circumiacentibus regionibus usq; ad Illyricum, imple-
uerim Euangelium Christi: ita porro annitens prædicare Euange-
lium, non ubi nominatus erat Christus, ne super alienum fundamen-
tum ædificarem, sed quemadmodum scriptum est: Quibus non est
nunciatum de eo, uidebunt, & qui non audierant, intelligent.

Quia dixerat, per Iesum Christum, eam particulam iam expolit ad
commendationem Apostolatus sui. Facit autem his uerbis tria.

Primum, Submouet plenius arrogantiae suspicionem, tribuens omnia **B**
Christo & potentiæ spiritus.

Deinde, Cōmendat Apostolatū suū ex amplitudine acquisiti fructus.

Tertiò, notat falsos Apostolos. Sed uideamus singula.

Non enim ausim loqui quicquam eorum quæ non effecerit Chri-
stus per me.

Verbum Loquendi hoc loco usurpat pro gloriari, non pro docere. Qui-
dam, qui illud pro docere accipiunt, colligunt, hinc ministrum uerbi nihil
debere alios docere, quod ipse non antea opere præstiterit. Sed quæso, quæ
ita habemus ueræ & integræ ac præfectæ fidei, spei, dilectionis, patientiæ,
iustitiæ & pietatis doctorem? Et Paulus ipse nondum eam iustitiæ perfe-
ctionem assequutus fuerat, quam tamen alios docebat. Hoc tamen exigi-
tur necessariò à ministro, ut sit irreprehensibilis in uitæ conuersatione. Ut
perfectus sit: hic nemo reperietur. At oportet doctrinam iustitiæ esse perfe-
ctam & integram. Proinde hic locus non facit ad istum sensum. Gloria-
tur de efficacia Apostolatus sui Paulus, quam etiam declarat: gloriari uerò
se dicit non de aliorum fructibus, sed de suis, quos Christus sit per ipsum,
nō per alios operatus. Nō loquitur hic de sua ipsius pietate, & iustitiæ pro-
priæ perfectione, quomodo ipse ad Euāgelij normam uixerit, quæ res ad
omnes Christianos pertinet: sed de eo, quomodo per Apostolatū suū
plurimos ad cognitionem Dei, obedientiam fidei, & ueræ pietatis studium
induxerit Christus.

1 Et hic clanculū notantur pseudoapostoli, qui cū non haberent ipsi unde
gloriari possent, seseq; Christianis commendarent, gloriabantur se esse di-
scipulos magnorum Apostolorum, illorumq; laudes & encomia passim ia-
ctabant, & sub illis seipsos uenditabant, & ubiq; insinuabāt Hos 2. Cor. 12.

uocat

A uocat supra modum Apostolos, propterea: quod nihil aliud crepabant quam Apostolos, cum nihil haberent Apostolici spiritus.

Ad obedientiam Gentium.) Qua in re declarata sit efficacia Apostolatus ipsius, in eo uidelicet, quod gentes per ipsius predicationem in obedientiam fidei, relictis impijs superstitionibus, inducte sunt. Quod autem de ista obedientia loquatur, patet supra ca. i. ubi sic habet, Per quem accepimus gratiam, ac muneris Apostolici functionem, ut obediat fidei inter omnes Gentes, super ipsius nomine, qui rursus de numero estis & uos, uocati Iesu Christi. Est ergo obedientia Christianorum, quam Apostolica promouit predicatione, non ea quam hodie ab omnibus, exigit Episcopus Romanus, sed obedientia fidei, ut Deo obedientes credant in illius unigenitum: iuxta illud, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite: & Hec est uoluntas patris. Ioh. 6. Et recte uocantur Gentes ad obedientiam, quia in Adam omnes a Deo descimus per inobedientiam.

Verbo & facto.) Per uerbum intelligit Euangelij predicationem. Per illam Gentes Christus ad fidem induxit. Sic supra, Fides ex auditu. Per factum intelligit miraculorum patracionem. Hec duo subiungit ei quod dixit, Per me effecit Christus. Complectitur autem illis instrumenta Apostolica, per quae Christus Euangelium suum promouit in mundo: quorum recte meminit, ut ostendat nihil cursui suo deesse, quod ad Apostolatus functionem pertineat.

Per potentiam signorum & prodigiorum: per potentiam spiritus Dei.

Declaratio est eius quod dixit, Facto. Q. d. Verba mea non fuerunt nuda, sed habuerunt adiunctam miraculorum & prodigiorum uirtutem. Et recte subiungit Potentiam miraculorum & prodigiorum uerbo. Nam propter uerbi confirmationem data erat Apostolis uirtus & potentia miraculorum, Marci ult. Verbum non propter signa, sed signa propter uerbum. Nam uerbum docebat uoluntatem Dei, signa attestabantur ueritati uerbi.

Ergo doctrina Pauli confirmata est potentia signorum & prodigiorum, ne quis hodie illam nouis portentis confirmari petat.

Illud, per potentiam spiritus, bifariam potest exponi. Primum de illa, quae in Apostolo operata est, siue in uerbo, siue miraculis. Nam utrobique declarata est potentia spiritus sancti. Deinde de eo quod per impositionem manus Apostoli datus est spiritus sanctus credentibus, quae potentia plurimum etiam profectum Euangelij promouit.

Vt ab Hierusalem & circumiacentibus regionibus usque ad Illyricum impleuerim Euangelium Christi.

Haecenus quid, per quem, & quomodo, iam declarat, quam late, quam diffuse: quod & ipsum plurimum facit ad commendationem Apostolatus ipsius. Vide autem quam amplas regiones, quam multas ciuitates, quantam populorum multitudinem paucis uerbis complectatur. Quod si singulae nationes, singulae urbes recenserentur, id quod diligenter fecerunt qui peregrinationem Pauli descripserunt: quantum quaso stuporem faceret, tot populos unius hominis ministerio ad fidem Christi adigi potuisse?

Nec dicit, Praedicauerim Euangelium: sed adimpleuerim, quod amplius aliquid habet. Potest autem ita intelligi, uel quod totum istum circuitum Euangelio Christi repleuerit, uel quod Euangelij cursum in illo repleuerit. Nam alioqui, quid est adimplere Euangelium Christi hoc loco?

Ab Ierusalem.) Non quod primum Ierosolymis sit ad fidem conuersus, aut quod Christi Euangelium ibi praedicauerit primum. nam in Damasco Syria conuersus est, & primum Christum predicare coepit: sed quod ei loco id honoris dare uoluerit, quod ex eo sit initium Euangelij & ut cursum Euangelij sui coniungeret reliquis Apostolis, qui a Ierosolyma in orbem sunt emissi. Et eritis mihi testes, inquit Christus, a Ierosolymis ad fines usque terrae.

Galat. 1. Legimus ipsum aliquādiu prædicasse Damasci, et inde profectum esse in Arabiā, rursus ex Arabiā Damascum reuersum: & postea ut insidiarum urbis illius præfecti declinaret, de muro dimissum Ierosolymā uenisse, idēq; post annos tres.

(Vsq; ad Illyricum.) Ea regio est extrema pars Macedonia ad septentrionem & occidentem, ad meridiem habens colpum Veneti maris, à Sept. Danubium, ab occidente Germaniam, ab oriente Thraciam & Macedoniam, includens in se Dalmatiam, &c.

Ita porro annitens prædicare Euangelium, nō ubi nominatus, &c.

Quia dixit adimplesse se Euangelium Christi à Ierusalem & circumiacente regione, usq; ad Illyricum, ne quis putet uiam ipsi per reliquos Apostolos in his regionibus factā esse, ut & illis hic plurimum debeatur, excludit omnem aliorum operam: hoc sibi studiū fuisse dicens, ut ipsi tantū locis Christum annunciauerit, ubi is antea fuerat ignotus.

Et notanter non dicit, ubi antea Christi fides nondum obtinebat, sed ubi ne nominatus quidem dum erat.

Et quo studio hoc fecerit, exprimit per hoc quod dicit, *ἵνα μὴ φιλομαξέωμαι*. est autem *φιλομαξέωμαι*, ambitiose aliquid conari.

(Ne super alienum fundamentum ædificarem.) Cur hoc fecerit, iam reddit rationem: nempe quod non putauerit esse officij sui, nec pertinere ad strenuum ducem Christi, in aliorum labores sese intromittere, & ibi laborare, ubi iam essent iacta regni Christi fundamenta: cum tot essent nationes, in quibus Christus ne nominatus quidē esset. Vtitur autem ædificationis metaphora commodissimē. Vt enim non admodum facit ad laudē artificis, si ea absoluat, quæ alij bene cœperunt: ita nec ad commendationem Apostoli facit, si uelit ædificare super fundamentum alienum. Vocat autem alienum fundamentum, non quod esset extra Christū, sed q; à se non esset iactum.

Sed quemadmodum scriptum est, Quibus non est nunciatum de eo, uidebunt, &c.

Ne putetur gloriæ studio hoc fecisse, ut noluerit Christum prædicare ubi antea fuerat nominatus: declarat se hoc spectasse simul, ut ijs quibus nondum esset annunciatum Christus, per se annuntiaretur, ut ita impleretur dictum illud propheticum, Esaiæ 52. Cupiebat enim, si possibile esset, omnia circumquaq; adimplere Euangelio Christi: tantus inerat illi ardor promouendi regni Christi, saluandarumq; Gentium.

Est autē incredibile, quantū periculorū istud annunciandi Christi studiū apud eos Apostolo pepererit, qui antea nihil audierāt de Christo: quibus absq; dubio habebat pro pestilenti nouatore. Lōgē alia ratio prædicandi Christi erat apud Israelitas. Nā apud illos uigebat authoritas prophetarū, ex quib; astrui poterat fides Christi, de qua commoditate dixit Christus ad discip. suos: Alij laborarūt, & uos in labores illorū intrastis. Deinde præcesserat paulo antē in Iudæa ingens illa lux p̄dicationis & miraculorū Christi, quæ certē plurimū momētū ad fidē adferebat apud eū populū, cui iam antea tāta Christi uirtus, tantoq; cum stupore, qualem Euangelicę historię declarant, innotuerat: quorum nihil erat apud Gentes, quibus Paulus prædicauit. Notat autē & hoc loco pseudoapostolos, quorum erat subdolum hoc ingenium, ut libenter ad eos sese reciperent, quibus iam Christus innotuerat. unde & alicubi Apostolus illos subintroeūtes fratres nominauit. Hic scilicet magna seueritate uel iacta fundamenta carpebant, uel quæ deesse uidebantur substruebant, non secus arrogantes & superbientes, quā si ipsa locassent regni Christi fundamenta. Verū hoc facile faciebant, cum iam minus esset periculi: quemadmodum si magnam uelis animi fortitudinem

A tudinem & confidentiam in bello post partam uictoriam ostendere, uel in capiendo urso, posteaquam accepto letali uulnere prostratus fuerit. & sicut ita solet suos Apostolos non eò mittere, ubi nullum dum iactum est regni Christi fundamentum: sed ad eos, ubi iam seminatus est ager Euangelij semine, ut zizania sua illi iniiciat. illud experti sumus & nostris temporibus.

Quapropter & præpeditus sum sæpe, quo minus uenirem ad uos. Nunc uerò cum non amplius habeam locum in regionibus his, desiderium autem habeam ueniendi ad uos multis iam annis, ubi proficiscar in Hispaniam, ueniam ad uos.

Redit ad Epistolę initiũ, & quod ibi de desiderio suo erga Romanos, & impedimentis ueniendi ad illos commemorauerat, iam partim declarat: partim ostendit, quam adhuc spem habeat ueniendi ad ipsos, & quando se putet uenturum.

Quapropter & præpeditus, &c.) Suprà cap. i. dixit, Nolo autem uos ignorare fratres, quòd sæpe proposuerim uenire ad uos, licet præpeditus fuerim ad hunc usque diem: hic reddit rationem, quare præter animi sententiam toties sit præpeditus, nempe, quòd se ab illis regionibus absolvere nequie rit, quibus Christum prædicabat, de quo ante aduentum suum nihil audierant. Neque enim illas simpliciter prædicando transibat, sed quemadmodum necesse erat, multis in locis aliquandiu hærebat, cum propter pseudapostolos subintroeuntes fratres, tum propter conformandos eos quos Christo lucrificerat.

Sæpe.) Quòd non dicit simpliciter, Quapropter impeditus sum: sed addit Sæpe, ostendit se iter ad illos sæpenumero instituisse, uerum semper esse impeditũ. Sic & cap. i. dicit, se sæpenumero proposuisse uenire ad illos.

B Notandum hic est, & sanctos multa plerunque proponere frustra, uel quòd. D. non placeat providentiæ: uel id temporis dum illi proponunt, non placeat. Omnino uenturus erat Romam Apostolus: sed suo tempore. Hoc ipse ignorabat. Quid ergo mirum, si & nobis multa non succedunt ex animi sententiâ?

Nunc uerò, cum non amplius habeam locum in regione.

Quomodo locum non habuit amplius in illis regionibus? An ideo, quòd Christiani illi, quos ibi ad fidem induxerat, iam essent perfecti, nec Apostoli opus habentes ministerio? Nequaquam. Apostolus locum habet, quod attinet ad utilitatem credentium, ubiuis. Verum ibi magis habet, ubi Christus nondum est nominatus. Nam officium Apostoli est, Euangelium manifestare orbi. Iam id factum erat in illis regionibus, multæ uerò adhuc supererant, quibus nihil dum erat annunciatum de Christo. Ideo dicit, sibi amplius nõ esse locum in illis regionibus, hoc est, opus esse ut migret aliò. Alia est Episcopi ratio. Is semper locum habet in sua ecclesia, apud oves curæ suæ concreditas.

Desiderium autem habeam ueniendi ad uos multis iam annis.) Quod cap. i. dixit, Sæpe numero proposui uenire ad uos, id hic dicit factum esse per multos annos. Nam ista ad Romanos, posteaquam Christum ad Illyricum usq; prædicauerat, anno iam predicationis suę plus minus uicesimo, quo & Hierosolymis captus est, scripsit.

Vbi proficiscar in Hispaniam, ueniam ad uos.

Aduentum suum pollicetur, ut ostendat irremissum desiderium suum uidendi illos, licet multis annis impeditum.

Simulq; ostendit, quo feruore inextinguibili fuerit prædicandi ubiuis gentium Euangelij, in eo, quòd ad eos quoq; iter instituebat, qui ad occidentem postremi habitant. Quid inde aliud colligendum, quàm ut ma-

gnus ille Alexander mundani imperij sui gloria ductus, uniuersum orbem ^A potestati suæ subigere proposuerat, ita iste insignis Christi miles Domini sui imperium per uniuersum orbem propagare instituerit?

An autem in Hispaniam, ut proposuerat, uenerit, incertum est. Licet Stapulensis credat, illum iuxta scripta Sophronij & Italiam & Gallias & Hispanias Euangelij luce illustrasse. Et certè non sunt illius inanes coniecturæ. Nam licet Romam, posteaquam ista scripsit, anno tertio uinctus sit ^{Vide 2. Ti moth. ultimo.} ductus, ibique in uinculis fuerit annos duos, usque in tertium annum Neronis, feribitur tamen ex ea captiuitate liberatus, adhuc annos decem prædicasse liberè, usque ad annum 14 Neronis, in quibus decem annis credibile est illi propositi sui uoto potitum, & Italiam & Gallias & Hispaniam peragrassè: ac tum demum Romam reuersum, insaniente iam Nerone, capite truncatum, expletis iam annis prædicationis ipsius 35.

Spero enim fore, ut isthac iter faciens, uideam uos, & à uobis producar illuc, si tamè uestra cōsuetudine prius ex parte fuero adimpletus.

Ne putarent Apostolum hoc animo uenturum ad ipsos, quo ad eas gentes, quæ de Christo nihil dum fuerant instructæ: dicit se in transitu duntaxat illos uisurum.

Rursus ne ad contemptui cuiam adscriberent, addit, Si tamè uestra consuetudine prius fuero adimpletus. Poterant enim cogitare, Si tot annos ad nos uenire proposuisti, perpetuoque erga nos desiderio fuisti hactenus, quid est quod obiter nos, & in transcurso tantum uidere instituis? Proinde ea immiscet, quæ respondeant desiderio, cuius meminerat. ut est, quod non dicit, Veniam ad uos isthac iter faciens: sed, spero fore ut uideam uos. Videndi uerbum affectus notam habet, quemadmodum & Sperandi. Nam quæ speramus, desideramus. Et illud quod non dicit, Videbo urbem uestram, sed Vos, declarat cuius gratia Romam uenire desiderauerit, nempe non ut urbem uideret, dominam orbis: sed ut Christianos uideret, quorum fides in toto orbe prædicabatur. Ad idem facit, quod dicit, Si tamen uestra consuetudine prius expletus fuero. Et id quoque quod addit, ex parte, quasi ex toto sit impossibile, pro desiderio sui magnitudine, & propositi necessitate.

Expendendum hic est ingenium piorum. Diligebat Romanos Apostolus, multaque de illis præsumebat, sperabatque sibi consuetudinem cum illis fore omnium iucundissimam. Credebat enim, ut supra meministi, plenos illius esse & bonitatis & scientiæ Dei: uerum quid ibi inuenerit, historia satis testatur, & scriptum ipsius ad Timoth. Epistola. 2. ubi indicat se desertum esse ab omnibus.

Nunc autem proficiscor Hierosolymam, ministrare sanctis. Visum est enim Macedoniæ & Achaïæ, communicationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt Hierosolymis. Nam ita uisum est ipsis, & debitores illorum sunt. Etenim si spiritualia sua communicauerunt gentibus, debent & hæ in carnalibus ministrare illis.

Quod si quærat quis, quare non rectè profectus sit Romam, & deinde Hispaniam, cum locum amplius in illis locis non habuerit: reddit rationem, nempe quod iam accinctus sit itineri Hierosolymam uersus, ut sanctorum illic inopiæ per Gentium communicationem succurrat. Nam ingens erat fames in omni Iudæa. Et alioqui Christiani illic fortunis suis erant propter fidem Christi spoliati. Et hoc ipse & Barnabas in mandatis acceperant ab Apostolis, ut pauperum memores essent. Galat. 2.

Ministrare sanctis.) Sanctos uocat pauperes et afflictos Christianos: et e. leemosynam, ministerium sanctorum. Discamus hic, quod ministrandum & seruendum sit sanctis.

Visum

A. Visum est Macedoniae & Achaiae.) Nō dicit, adesti Macedoniam & Achaia, sed placuit Maced. &c. In Graeco est *εὐδοκῶν*. Debet enim beneficentia elemosynae esse hilaris & spontanea. Et hac in re laudat alacritatē Macedonū & Graecorū, ut clanculū ipsos quoq; Romanos ad id exempli prouocet.

Communicationem aliquam facere.) Nō dicit Collectā, contributionem, elemosynā, sed communicationē: ut admoneat Christianae charitatis, quae omnia facit communia. Nam, si ut prouerbiū est, amicorum omnia sunt communia, etiam inter filios huius seculi, quāto magis inter eos qui filij sunt Dei, & quorum character est charitas.

In pauperes sanctos.) Ne, ubi dixit ministrare sanctis, per sanctos intelligerentur Apostoli: adiecit pauperes, eos scilicet, qui pro fide Christi inopia laborabant.

Nam ita uisum est ipsis.) Repetit quod antea quoq; dixit. Nam omnino noluit uideri, illos coactos istud fecisse, sed libero & spontaneo animo, de quo & 2. Cor. 8. meminit.

Et debitores illorū sunt. Etenim si spiritalia sua, &c.) Quare debitores? Quia scilicet Euangelium ab illis ad Gentes uenerat: Ergo in honore sunt habendi, à quibus ad uos uenit, quicquid ad Christi cognitionem facit. Vocat autem ea quae regnum Christi concernunt, spiritalia Israelitarum. Nam illorum erant promissiones, patres, testamenta, Christus. Et licet Euangelium ad Gentes uenerit non per sanctos illos Hierosolymitanos, quorum meminit, qui certē agrē permiserant, ut Gentes ad Euangelij communicationem admitterentur, sed suo, Barnabae & aliorum paucorum ministerio: tamen uult gratiam deberi sanctis Ecclesiae Hierosolymitanae, quam facit ipse instar reipublicae Christianae, cui debeatur toti, quicquid ex illa per quemcunq; ad Gentes peruenit.

B. Hoc affectu deberet quisq; esse ad eam ecclesiam, in qua est in Christo regeneratus, & ad coelestis hereditatis cōsortium assumptus, licet id factū sit per ministerium eorum qui ecclesiae seruiunt, ut uicissim agnoscat se esse toti ecclesiae debitorem, maximē pauperibus illius.

Hoc ubi perfecero, & obsignauero illis fructum hunc, reuertar per uos in Hispaniam.

Vide hic quāta fide administrādus sit diaconatus pauperū. *σφραγισάμενος* inquit, q. d. ubi fructum hunc per sanctē ac fideliter obsignatum Ecclesiae Hierosolymitanae reddidero. Deploranda est perfidia eorum, qui hodie bonis pauperum tam impiē in suos luxus abutuntur.

Deinde & hoc notandum est, quod elemosynam hanc uocat fructum, uidelicet Euangelij, rerumq; spiritalium. Sic 1. Cor. 9. Si nos spiritalia uobis seminauimus, magnum est, si carnalia uestra metamus: Non quod propriē carnalia ista fructus sint Euangelij, cum illud pro sua ratione spiritalia, uitā scilicet aeternam, & fructus spiritus pariat: sed quod, ut boui tritūrati debet cibis, ita illis quae necessaria sunt corpori, à quibus praedicatur Euangelium. Nam ut triticum non solum profert bonum semen agricolae, sed & paleas & stramina iumentis quibus ager colitur: ita & Euangelij sementis habet, non solum spiritalis animabus fructus adferens, sed & carnales, ijs qui in illo promouendo laborant.

Scio autem, quod ubi uenero ad uos, cū plenitudine benedictionis Euangelij Christi uenturus sim.

Videntur ista sapere quādam praesumptionem propriae laudis, quasi plurimum sibi adscribat apostolus earū rerū, quibus careant adhuc Romani, nondum in rebus spiritalib. perfecti. Verum si rectē expendantur, magis faciunt ad commendationem Romanorū quibus scribit. Nam licet aduentus Pauli illis omnino multū in Christo profuerit, tamē plurima laus hic est

agri, quòd is sua bonitate acceptum semen multiplicat, & ad iustam se-
mentis plenitudinem ducit. De illa fertilitate magis uidetur loqui Apосто-
lus, quàm de copìa illa diuinæ cognitionis, quam ipse allaturus fuerat.

Vocat autem benedictionem Euangelij Christi, gratiam D. cognitionis
et regni Christi. Benedictio incrementi & successus significationem habet.
Illa comitatur ministerium Apostolorum reipsa, per Euangelij prædica-
tionem: longè alia, quàm sit Pontificia illa quam passim in literis suis Epi-
scopi Romani uenditant, & Apostolicam uocant.

Sunt qui benedictionem hanc exponant de copìa eleemosynæ, quam
sciat se apud Romanos inuenturum Apostolus. Varium est. hoc uocabu-
lo usus est alicubi Apostolus, in negotio eleemosynæ, 2. Cor. 9. Qui semi-
nat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. ut benedictio sit ni-
hil aliud illis, quàm copiosa & abundans ac liberalis beneficentia, opposita
tenacitati. Hic tamen, quia addit dictionem Euangelij, & non dicit se in-
uenturum illic plenitudinem benedictionis, sed cum illa ad eos uentu-
rum, malo de spiritali Euangelij benedictione intelligere.

Obsecro aut uos fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, &
per dilectionem spiritus, ut me laborantem adiuuetis precationib. pro
me ad Deum, ut liberer ab incredulis in Iudæa, utque ministerium hoc
meum, quod exhibebo Ierosolymis, acceptum sit sanctis, ut cum gau-
dio ueniam ad uos, per uoluntatem Dei, unaque uobiscum refociller:
Deus autem pacis, sit cum omnibus uobis, Amen.

Vel hoc loco uidemus, quàm sancti absint ab omni temeritate & propria
confidentia. Sciebat Apostolus quàm periculosam professionem institueret
Ierosolymam petiturus: id quòd & res ipsa declarauit, ut hic animo illius
presagij quicquam earum rerum quæ in Iudæa illi erant euenturæ, occurrisset ui-
deatur. Quid facit? Non cogitat, tanta utar prudentia, ut facile omnium insidijs
elabar: Et tamen quocumque sum apud Deum, ut non sinat me periclitari, tantum uideli-
cet Apostolum in isto ministerio, quod ad gloriam nominis illius obeo:
proinde nihil erit periculi. sed confugit ad precationes fidelium, & obse-
crat pro se interpellari ad Deum. Sciebat enim magnam uim habere preca-
tiones fidelium, maxime pro ministris regni Dei factas. Non quòd hic digni-
tas expendatur precantium, (alioqui maior est dignitas Pauli Apostoli,
quàm eorum quos pro se iubet precari) sed quòd pro bonitate & miseri-
cordia Dei precationes infirmorum & imperfectorum pro ministro salu-
tis ipsorum plurimum ualeant. Nam illæ perinde habent, atque si ægroti pre-
cibus Deum ambiant pro salute medici alicuius, uel si liberi imbecilles ac
paruuli precentur pro salute parentum, subditi populi pro salute regum
ac principum piorum. Nam in his precibus plurimum loci habet commi-
seratio, cuius apud Deum infinita uis est.

Ita Apostolus 2. Cor. 1. indicat sibi multum spei esse ad Deum, quod pro-
pter Corinthiorum preces sit, quemadmodum & antea, liberandus à futu-
ris periculis. Et ad Eph. 6. iubet orari pro se, ut cum fiducia possit loqui &
patefacere mysterium Euangelij. Idem facit & in ea quæ ad Coloss. est cap. 4.
2. Thess. 3. petit orari pro se, ut liberetur ab importunis hominibus & malis.
Et Philemoni scribens, dicit: Nam spero per uestras precationes donari me
uobis. Sic et Petrus fidelibus redditur, liberatus carcere per precationem
Ecclesiæ, Act. 12. Et hanc puto esse causam potissimam, cur Apostolus toties
quæ circa se agantur fidelibus, quibus scribit, patefaciat: nempe, ut ad ar-
dentiores preces pro se faciendas permouerentur. Ista ad hoc nobis pro-
sunt, ut & nos in omnibus tentationibus ad precationes Ecclesiæ confugia-
mus, nec cogitemus quàm in numeris modis illa sit imbecillis, sit imperfe-
cta, mul-

Acta, multis defectibus obnoxia, cum nec Apostolus ista cogitauerit.

Obsecro autem uos fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & per dilectionem spiritus.

Quam ex animo pro se Romanos precari ad Deum petat, his uerbis declarat. Nam hic multum refert, quo ardore petatur preces Ecclesiae. Qui namque illas leuiter et obiter petit, seipsum impedit, ne per illas iuuetur. Etenim uel non sentit magnitudinem periculi, uel non magni facit preces fidelium. Paulus uero, cum & sciret insidias illas immanes & irremissas Iudaeorum contra se, deinde et plurimi faceret preces fidelium, summo desiderio illas ambiuit. Et hoc declarat 1. Primum uerbo obseruandi, cum dicit, Obsecro autem uos fratres: uel, ut uis est Graeci uerbi παρακαλῶν, imploro opem uestram, aduoco uos. Nam id uerbum significat quasi patronum & aduocatum petere, qui in rebus arduis subsidio sit, & opem ferat certanti ac laboranti. 2. Deinde & per hoc quod subiungit, Per Dominum nostrum Iesum Christum, & per dilectionem spiritus, uide non solum ardorem, sed & modestiam Apostoli. Non interponit suam auctoritatem ut Apostolus, sed ueluti obtestatur per Dominum Iesum, & dilectionem spiritus. Q. d. Si quid apud uos potest communis noster seruator & Dominus, si quid ualeat apud uos dilectio spiritus, adiuuate me.

1. Illud, Per dilectionem spiritus bifariam potest exponi. Aut pro ea qua nos diligit spiritus sanctus, habitans in nobis, salutemque nostram perficiens, quam per sanguinem Christi adepti sumus. 2. Vel pro ea quam Christiani inter nos habemus mutuam, acceptam ex communicatione spiritus. Unde ad Gal. 5. ostenditur charitas esse fructus spiritus. Nec insolens est Apostolo, obtestari credentes per istam dilectionem & communicationem spiritus. Nam & Phil. 2. hoc facit: Si qua, inquit, consolatio in Christo, si quod solatium dilectionis, si qua communio spiritus, &c. Vtraque sententia pia est, & magnam obtestandi uim habens inter eos qui uere Christiani sunt.

Ut me laborantem adiuuetis.) In Graeco est σὺν αἰνῶσι αὐτοῦ μοι, ut una mecum certetis, ut certaminis mei laborem ac fructum uobis communem faciatis. Quoniam uero non hoc solum petit, ut & ipsi una certent, sed ut se adiuuent precationibus: ideo recte Erasmus reddidit, Ut me laborantem adiuuetis. Videmus autem hic, quomodo, ut supra monui, uerbum illud παρακαλῶν sit capiendum, pro aduoco uos, imploro opem uestram, ut solent facere, qui in arduis negocijs periclitantur. Illi ex animo amicorum opem implorant. Ergo obsecrat, ut se adiuuent. Sed quibus uiribus?

Precationibus pro me ad Deum.) Non dicit, ut adiuuetis me uestrae potentia, Caesaris auctoritate, cui Iudaea subiecta est. Et alioqui Christiani tum hac uia nihil poterant. Sed quomodo? Precationibus, inquit, pro me ad Deum. Hic ualent, qui in mundo nihil ualent.

Obseruent hoc, qui extra pericula constituti sunt, quae regnum Christi promouentes subire coguntur, quomodo & ipsi queant laboris ipsorum euadere participes, & una cum illis regnum Christi promouere. Non uales scientia rerum spiritualium? non es in functione uerbi praedicandi? non es ea animi fortitudine praeditus, ut res aduersas pro fide Christi feras? Vel hoc potes, ut Deum preceris pro talibus. Hoc si feceris, eris concertator & cooperarius ipsorum, adeoque & particeps praemiorum, quae illis sunt parata.

Hoc autem non solum de precationum subsidio intelligendum est, sed et de omnium eorum quae necessaria sunt ministris Christi, & pro regno ipsius adlicitis. Ut, si uideris pro ueritate Euangelij Christianum hominem in exilio constitutum, miserum & egenum, potes praemij quod is expectat particeps fieri, etiam si ipse non sis in exilio: si domo exceperis, si uestiueris, si alueris, si patris, matris, fratrum & amicorum loco fueris. Ita Apo-

Philip. ult.

stolus Philippenses consortes tribulationis suæ facit, non quòd & ipsi essent in carcere constituti ppter Euangelium Christi: sed, quod per Epaphroditum subsidium aliquod necessitati Apostoli uincti consulentes miserant.

Vt liberer ab incredulis in Iudæa, utq; ministerium hoc meum, quod exhibebo Hierosolymis, acceptum sit sanctis.

Præscribit, quid à Deo petere pro se debeant. Ponit duo talia, quæ necessaria aestimabat ad perfectionem quam instituebat.

1. Primum, ut ab incredulis liberaretur in Iudæa. Vbi notat summam maliciam, sibiq; iamdudum notissimam, incredulorum Iudæorum. Non meminit eorum qui in Gentibus erant increduli, sed eorum qui erant in Iudæa. Nam illi etiam in Asia, & ferè ubiq; insidias Apostolo struxerant.

Ira est ingenium eorum qui specie sanctitatis conspicui sunt, & de cognitione Dei falso gloriantur. Et hæc est iterum sors eorū qui reliquis feruentius pro regni Christi promotione, regniq; Satanæ destructione decertant. Quam uerò non frustra hoc petierit Apostolus, uidere est in Actis cap. 21. 22. 23. 24. 25. Habebat eum incredula Iudeorum natio, pro summo legis, populi Dei, loci sancti ac templi Dei hoste, propterea quòd tanto feruore Gentes ad communionem Israelis ac regni Dei uocabat, constitutus Gentium doctor & Apostolus: & quòd illius gratia abrogatione legis Moisaicæ tanto studio urgebat.

2. Alterum est, quod petere illos uult, ut ministerium, quod exhibiturus erat Hierosolymis, acceptum sit sanctis. Quod quidam ita exponunt. Ne eleemosyna illa quam delaturus sum Hierosolymam, sanctis intercipiatur, uel in itinere uel Ierosolymis. Putant enim ridiculum esse petere, ut ijs qui pauperes sunt & afflicti, acceptum sit, si necessarium illis adferatur subsidium, cum ipsa hoc efficiat necessitas. Verum illi non expendunt, quo affectu fuerint sancti illi cum ad Gentes, tum ad ipsum Apostolum. Erat Apostolo duplici nomine metuendum, ne ingrata foret oblatio Gentium sanctis Ierosolymitanis, hoc est, ecclesiæ illic ex Iudæis credentium.

Act. 11. 1. Primum, quòd agere credebant Gentes pertinere ad regnum Christi & consortium Israelis, quas omnino pro immundis habebant.

2. Deinde, quòd mala suspitione laborabant erga ipsum Apostolum, de qua legimus Actorum 21. ad hunc modum: Vides frater, quot millia sunt in Iudæis qui crediderunt, & omnes æmulatores sunt legis. Audierunt aut de te, quòd discessionem doceas à lege, eos qui per Gentes sunt Iudæos: dicens non debere eos circumcidere filios suos, neq; secundum consuetudinem ingredi, &c. Ergo & hac ratione metuebat Apostolus, se non admodum gratum illis allaturum subsidium, cum Gentium, à quibus illud acceperat, tum suo nomine qui illud adferret. Multum enim gratiæ decedit muneris uel ab illis uel per illos allato, de quib. nō admodum bene sentimus.

OBSER. Et hoc loco notandum est ingenium piorum. Non est contentus Apostolus, si simpliciter subsidium liceat adferre sanctis pauperibus, nisi & gratum illis sit, & acceptum: idq; tantopere affectat, ut dignum putet pro quo ad Deum preces instituantur. Qua quæso ratione? Quia scilicet ita sunt animati sancti, ut cupiant in omnibus gratificari illis quibus seruiunt. Ea est illis ingenij bonitas. 2. Deinde et plurimum fecisset ad conciliationem amicitiae, & deponendam suspitionem illam sinistram, qua credentes Iudæi erga ipsum laborabant. Est enim, si gratum sit, magna uis muneris ac necessarij subsidij ad conciliandos mortalium animos. 3. Et præterea non nihil illos etiā erga Gentes mitiores ac benigniores reddidisset, & utranq; Ecclesiam & Gentium & Iudeorū in cōcordiam Christianæ religionis paulatim duxisset, quas res Apostolus summo studio persequabatur hac subsidij ratione. Discamus ergo & nos, isto exemplo admoniti, non solum benefacere pauperibus, sed ita, ut illis benefaciendo gratificemur: hoc est,

ut ac.

A ut acceptum illis sit nostrum beneficiū. Deinde discamus etiā summo conatu, per benefaciendū studium placare animos dissidentium, & omnē de vobis amouere animi sinistri suspicionem. Precemur & nos Deū, ut gratū sit nostrum obsequium, si quod impenderimus in proximos.

Vt cū gaudio ueniā ad uos uolūtate dei, unacūq; uobiscū refociller.

Potest hoc bifariam exponi: aut de eo gaudio, quod allaturus erat Romanis Apostolus, si contigerit ministerium suum approbare & acceptum reddere sanctis in Hierusalem. Aut de eo, quod ipse per se ex eo laturus erat. Mihi uidetur de communi & suo & Romanorum gaudio loqui. Quomodo namq; non attulisset non solum Apostolo, sed & Gentibus in Christum credētibus plurimum gaudium, si licuisset per istud ministerium conciliare ecclesiam Iudaeorū cum ecclesia Gentiū. Rursus quomodo utrosq; & Romanos & Apostolū non perturbasset plurimū, si contigisset subsidiū Gentiū ingratū esse sanctis in Ierusalē? Nā apertū hoc iudiciū fuisset obdurata cuiusdā similitudo & inimicitia. Recte ergo, postquā dixit, Vt ministeriū hoc meū acceptū sit sanctis: istud subiunxit, Vt cū gaudio ueniā ad uos.

Per uoluntatem Dei.) Ita & in primo cap. dixit: Si quo modo tandem aliquando prosperum iter contingat uolente Deo, ut ueniam ad uos. Nam ita solent sancti, nihil petere extra uolūtatem Dei. Nihil enim unquam sine uoluntate Dei non solum prosperē, sed ne fieri quidem poterit.

Vnāq; uobiscū refociller.) Datur hoc modestiæ Apostolicæ, quod non dicit, Vt uos doceam, uel ut uos refocillem ac recreem: sed, ut unā uobiscū refociller. Ita & cap. i. Vt communem, inquit, capiam consolationem in uobis, per mutuam fidem, uestram simul & meam.

Ethic puto liquere illud, Vt cum gaudio ueniam ad uos, de communi gaudio, ut exposui, accipiendum esse. Vbi enim utrinq; est refocillatio, ibi est & mutuum & commune gaudium.

B Mutua ista refocillatio, manifestum & certissimum indicium est, uere credentium. Nam illi ita solent in promotione ueritatis ac mutua fide recreari. Reliquis omnia sunt frigida.

Deus autem pacis sit cū omnibus uobis. Amen.) Properat ad portū. Ideo toties illis bene precatur, ut solent profecturi, & iamā ab amicis discessuri. Iam tertio illis hoc capite bene precat, & idē aliquoties faciet capite sequenti & ultimo.

Videmus autē hic egregiam Apostoli consuetudinē, nō solū in eo, quod tam benigne precatur credentib; sed & in eo, quod à Deo dari illis petit, qd precatur: & quod Deum eo cognomine extollit, quod ad imprecationem quadrat. Vt hoc loco imprecatur illis pacem, absq; dubio magno desiderio conciliandæ utriusq; ecclesiæ & Iudaeorum ac Gentium affectus. Commodum ergo uocat Deum, à quo illis optat dari pacem, Deum pacis: ita & supra, cum precaretur illis patientiam & consolationem à Deo, uocauit Deum patientiæ & consolationis Deum. Et cum optaret illis spem dari à Deo, uocauit illum Deum spei. Nam ista epitheta plurimū seruiunt fidei.

CAPVT XVI.

C Aput hoc ultimū in summa quatuor cōplectitur. Primū commendat illis Phœbem, per quam hanc epistolam misit. Deinde salutandi humanitatem, non ociosam ac frigidam, ut hodie soleamus, sed planē amicam & officiosam absoluit. Tertio adhortatur eos, ut sibi caueant à falsis fratribus, & sectarum authoribus. Quarto Epistolam copiosa *ὁμολογία* claudit.

Commendo autem uobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra ecclesiæ Cenchreensis, ut illam suscipiatis in Christo, ita ut decet sanctos, & aditis ei in quocunque uobis opus habuerit negocio,

cio. Nam hæc cum multis adfuit, tum mihi etiam ipsi.

A

Sic supra cap.
5. ουόγνη: De
us charitatem
suam erga nos.

Vetus est commendandi consuetudo, & plurimū ad amicitie conseruatio nem & auctione faciens. Nam ita cōparatum est inter amicos, ut quē quisq; diligit, cupiat item amicis suis charū esse, propter se. id quod & Deo in scri pturis datur, qui dicit: Et diligentes te diligā. Ita Apostolus mulierem hāc, Romanis forsan ignotam, commendat: hoc est, amicitiam illorum ipsi con ciliat. Nā ignotis non solemus facile iungi. Ideo ad commendationem opus est qualiscūq; insinuatio, & notificatio eorum quos cōmendamus amicis. Ideo uerbum illud ουόγνη, quo hic Apostolus utitur, etiam aliquādo signi ficat γνωρίσκειν, notum & illustrem reddere: quod fieri solet adiectis uirtutū aliquarum encomijs, quod & hoc loco fieri uidemus. Aliās significat cōiun gere, constituere, conciliare: ut fieri solet in commendationibus amicorū. Per commendationes namq; sistimus & coniungimus amicos amicis. Ha bent Græci aliud quoq; commendandi uerbum, non quidem tale prorsus quale hic est, sed quo ita commendatur aliquis, ut solet inferior se in fidem ac tutelam committere potentioris: & ut pecunia apud certum aliquem pa tronum custodienda deponitur. Hoc est uerbum παρατίθημι, quod idem est atq; sepono, in fidem alicuius trado & pono. Ita commendamus animas no stras fideli creatori. 1. Pet. 4. Et fratres Domino. Act. 14. 20. Et hunc sen sum uerbum Commendādi exprimit Latinis, quod idem est atq; in alicu ius manum ac fidem aliquid deponere.

Sororem nostram.) Prima commendationis portio est, quod Christiana est. nā id Apostolo sororis dictio significat. Et hoc nomine maxime conuenit nobis cōmendatos esse q̄ suis. Potest autem pronomē Nostrā esse generale, ut non solū Apostoli, sed & Romanorū credentiū sororem esse intelligas.

Quæ est ministra Ecclesiæ Cenchr.) Hoc speciale est encomium. laudatur au tem ab eo, quod non simpliciter Christiana sit, sed & ea sedulitate ac fide, ut etiam Ecclesiæ sit ministra. Sunt autem Cencreæ uicinæ Corinθο, por tum habentes & stationē nauium.

1 Vt illam suscipiatis in Christo.) Recte generale hoc, generali commendationi quod soror esset, subiunxit: docens cur illam commēdet. Suscipere autem in Christo, est Christi gratia agnoscere aliquē, & sibi coniungere, amplecti ac fouere. Græci pulchrē dicūt, προσδεχομαι, ad me capio, amplector, in meā curam suscipio. Id & Germani exprimimus, zu sich nemmen.

2 Illud, ὡς υἱοῦ, idem est, atq; in nomine Domini. In nomine Dñi aliquē suscipere, est ob id suscipere q̄ Domini est. Ita loquit̄ & Christus Matth. 18.

Ita ut decet sanctos.) Non simpliciter petit illā suscipi, sed cōdignē. Aliter e nim suscipiēdi sunt qui humanitatis, aliter qui religionis gratia suscipiunt. Sanctitatis uenerationē & dignitatē in Christianis ubiq; inculcat Aposto lus. Sunt aut̄ sancti in Christo, selecti ac secreti à mundo, & Deo consecra ti. ut ergo alius est usus rerum prophandarum, & alius sacrarum: ita debent aliter suscipi prophani, aliter sancti, utpote in quib. Christus ipse suscipit.

1 Et aditis ei, in quocunq; uobis egerit negotio.) Quid negocij habuerit Romæ, nō ponit. nec anxie perquirendum est. Non solent priuata ista committi lite ris talibus, quæ publico destinantur. Credibile tamen est, in plerisq; opus habuisse Romanorum fratrum subsidio, utpote mulierem Græcam, pere grinā, inter ignotos, in urbe tāta agentē, quicquid tandē negocij habuerit.

2 Concludit aut̄ subsidiū Romanorum, quod mulieri impēdi petit, intra fines necessitatis. Nō dicit, In quacūq; re illa desiderauerit, sed, opus habue rit. Hactenus enim seruiendum est fratribus. Nam ita duplici nomine nobis commendantur, & necessitatis, quæ ubiuis gentium etiam inter prophanos plurimum potest, & professionis Christianæ.

Nam hæc cum multis adfuit, tum mihi etiam ipsi.) Hæc est tertia cōmendationis portio.

1 Pri.

1 Primū est, soror & sancta. Deinde est, ministra ecclesiæ Cēchreēsis. Ter-
tio, digna est cui succurrat & hoc nomine, qd etiā ipsa Christianos fratres
cōplexa est, & iuuat. Digni sunt misericordia, q misericordiā alijs exhibue-
rūt. Si istis adiūgas necessitatē peregrinationis, erit quadrifariā cōmēdata.
2 Et nota, qd nō solū dicit, Multis patrociniō fuit, (nā id sonat Græca vox
προσφυλος.) sed adiungit, Tum mihi etiā ipsi. Hāc laudē nō dubitat muliercule
dare tantus Apostolus. Deinde neq; hoc solū dicit, quod sibi adfuerit, sed
& quod simul multis: ne putes illam Paulo hoc tantū nomine adfuisse, qd
esset insignis Apostolus, sed quod Christiana dilectione prædita cōplecta
retur quoslibet Christianos, Christū nō solū in p̄cipuis, sed etiā in minimis
mēbris suscipiēs. Quis hodie uellet adesse Paulo? At cū Paulo simul & a-
lijs minoris æstimationis fratribus qui adsint, non adeo multos inuenias.
3 Potest autem illud, Tum etiam mihi ipsi, hoc sensu dici, ut plurimum fa-
ciat ad commendationem fidei mulieris huius. Nam maioris ac præsentio-
ris periculi erat, Paulum illum, quem tot insidijs Satan petebat, suscipere,
q̄ reliquos licet Christianos, tamē obscuros. Et hoc notandū est, qd Eccle-
siæ dicit ministra p̄pterea, quod aduenas Christianos, & ipsum quoq; Pau-
lum suscepit. Ecclesiæ est tales suscipere. Huic seruit, qui id officij præstat.

Salutate Priscā & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu, qui
pro anima mea suam ipsorum ceruicem supposuerunt. Quibus non
ego solus gratias ago, sed & omnes Ecclesiæ Gētium. Item salutate,
quæ in domo est illorum, Ecclesiam.

1 Iam ingreditur officiū salutandorum fratrū. Est autē illud iudiciū ueri
amici. Nam ita solemus amicitia constantiā significare amicis, quod illorū
nondū simus obliti. Et hoc, quantulūcūq; sit, gratū etiā est amicis. Sumus
enim omnes ita cōparati, ut cupiamus in memoria amicorū, cum quib. cor-
pore non datur corā agere, perennes uiuere. Quā autē Apostolus hoc fa-
ciat officiose, caput istud satis declarat: ut mirum sit, tantum Apostolū inter
tot negociorū turbines & procellas, tot fratres memoria, idēq; nominatim
retinere potuisse. Salutat autē omnes, ut uidebimus, cū magna reuerentiā,
cuiq; suam laudē adiungens. Priorē locū dat Aquilæ, ac Priscille illius uxo-
ri, cū quibus Corinthi egit, eo quod essent *δηοτεχνοι*, eiusdem artificij, con-
ficiendorum uidelicet tabernaculorum. De istis habemus in Actis cap. 18.

2 Adscribit autem illis plurimam pietatis Christianæ pariter & dexteri-
tatis laudem, in eo quod facit eos cooperarios suos in Christo Iesu, ne de o-
pere manuario intelligas. Non enim Apostolum duntaxat hospitio susce-
perunt, sed & cum illo regnum Christi pro uiribus promouerunt. Id uides
Actorum 18. factum in Apollo Iudæo, quem in fide Christi, cum Paulus
abesset, plenius instruxerunt.

Qui pro anima mea suam ipsorum ceruicem supposuerunt.) Act. 18. legimus de tumultu
quem Iudæi contra Paulum excitarunt, cuius gratia ille discedens Corin-
tho, tonso in Cenchreis capite abnauigauit Ephesum, profecturus Iero-
solymam, secum habens Aquilam & Priscillam, quos tamen Ephesi reli-
quit. Hinc uidere est, quā illi addicti fuerint Paulo, propter fidem Chri-
sti ubiq; periclitanti: ut certē credibile sit, quod hic legimus, suam illos ipso-
rum ceruicem pro Apostolo supposuisse, cū hospitando, tum defen-
sando, tum abeuntem sequendo. Est ergo istud alterum encomiū, quod illis
adscribit, satis magnum.

Quibus non ego solus gratias ago, sed & omnes Ecclesiæ Gentiū.

1 Adhuc absens beneficij memor, quod plus tamen in Christum, imō in
seipsos collocauerant, quā in se, gratias agit. Piorum hoc est propriū, ut
perpetuō grati sint, **2** Deinde notanter addit, Non ego solus, sed &

omnes

omnes ecclesiae Gentium. Habetaut istud praeclarum encomium Aquilae ac Priscillae, quod cum Iudei essent, Gentes tamen in Christo non sunt auersati, sed ex animo complexi, procul ab ea contentione qua tum temporis plerique laborabant. Et hoc debetur diligentiae Apostoli.

3 Sed querit hic, quomodo dicat omnes Gentium ecclesias illis gratias agere, cum absque dubio scribenti ista adesse nequiverint omnes Gentium ecclesiae? Non dicit, quod hoc iam scripto illis gratias agant: sed quod memores ipsorum, agnoscant & fateantur se illis in Christo plurimum debere. Gratitude animorum exprimit, imo magis laudat hos duos, quod tanti sint apud omnes ecclesias Gentium meriti, ut nulla sit Ecclesia, quae illis non plurimum debeat.

1 Item, quae in domo illorum est, Ecclesiam.) Tertia laus. Siue intelligas de domesticis, signum est, quod suos in Christo probe instituerint: siue de eo quod Christianorum conuentibus aedes illorum patuerint, indicium est magni feruoris in Christo. Nam qui hoc faciunt, praeter alios Christianis sese periculo exponunt. Solent enim illi, tanquam factionis hominum patroni, in iudicium rapi, & seuerius quam reliqui puniri.

2 Queritur hic a quibusdam, quomodo isti iam Romae fuernit, cum Epistolam hanc scriberet Apostolus, cum Act. 18. legantur sub Claudio Romana una cum omnibus alijs Iudaeis pulsi, Corinthum uenisse, ibique coesedisse, & Paulum hospitio suscepisse? Quod Claudius Iudaeos Roma pepulerit, notum est. Credibile est autem, sub finem illius imperij inclinante iam saeuitia reuersos Romam Iudaeos, ibi liberè habitare potuisse. Nam cum Romam ueniret Paulus, reperit ibi multos Iudaeos. Act. ultimo.

3 Annotat hoc & urget uehementer Chrysostomus, quod homines operarii, manu laborum uictum quærentes, tantopere pietatis studio incubuerint, sanctos hospitio suscepierint, quocumque modo iuuerint, regnum Christi promouerint: hortaturque hoc exemplo quosuis operarios, ad simile pietatis studium. Quid uero nos dicemus de hoc hominum genere, licet excusati non sint: cum neque quidem, quorum hoc erat ex professione, quod isti ex zelo fecerunt, regni Dei promouendi studio teneantur?

Salutate Epenetum dilectum meum, qui est primitiae Achaiae in Christo.

Dilectum meum.) Græce est ἀγαπητός μου. Quod sonat idem atque qui mihi charus est. Est autem dictio ἀγαπητός magis nominalis quam participialis, in se. Significat enim tale, qui dignus est ut diligatur, etiamsi non diligatur: ut ἀγαπητός, eum qui diligitur, etiamsi non sit talis qui diligere mereatur. Quoniam uero hic adiectus est articulus, Meum, innuitur Epanetum istum non solum diligibilem in se, sed & dilectum & amatum fuisse Apostolo.

Sed quid magni est, quod hunc & alios quosdam infra dilectos uocat, cum absque dubio Christianos omnes dilexerit, ut & alibi dixit: Quis infirmus, & ego non infirmor? Inter Christianos, ubi omnes sunt & ἀγαπητός & ἀγαπητός, quomodo quidam uocari possunt dilecti separatim, cum id nominis competat omnibus? Respondeo: Quomodo Christus dicitur dilexisse Ioannem, & Ioannes uocatur is discipulus: quem dilexerit Iesus, cum absque dubio ille dilexerit suos omnes ut & ad omnes dixit, Diligite uos mutuo sicut & ego dilexi uos? Ita habent res mortales, ut mater licet obnixè diligat liberos suos omnes, precipuo tamen erga aliquem ex ipsis sit dilectionis affectu prædita: sic Christus singulari quodam amicitiae affectu fuit erga hunc discipulum. Et Petrus erga Christum speciali quadam dilectione affectus fuit, licet & alij Christum dilexerint. Ad hunc modum isti qui hic seorsim ab Apostolo uocantur dilecti, in hoc laudantur, quod singulari quadam necessitudine dilectionis illi fuerint coniuncti.

Quin est primitiae Achaiae in Christo.) Quid hoc laudis est? An refert in Christo, quando quis ad fidem uenerit, primus ne an postremus? Quod ad salutem

Atem attinet, nihil refert. Imò qui postremi ueniunt, nonnunquam primi mercedem accipiunt, ut est in parabola Euangelij, ubi ex primis postremi, & ex postremis primi fiunt. Attamen non carent laude sua, qui primi in gente aliqua, uel ciuitate Christi fidem amplectuntur. Est enim indicium singularis & præstantis fidei. Deinde & mirè ἀγάπης est, in ijs rebus quæ magnum adferunt posteris commodum, primitias esse & fermentum, & initia communis salutis, & felicia ponere exordia. Vt uicissim iurè detestabiles sunt, qui primitiæ sunt communis perditionis & corruptionis. Vt ergo Epanetus iste absq; dubio exosissimus fuit impijs & incredulis in Achaia, quibus Christianismus habebatur pro exitiali quadam peste, hoc ipso nomine, quòd primus doctrinam Apostoli esset amplexus, & hoc nomine non parum periculi cum Apostolo sustinere coactus fuit: ita Christianis, & cum primis Apostolo, meritò eodem nomine gratus ac dilectus habebatur. Qui in capiendis urbibus primi muros superant, & alijs idem tentandi occasionē exhibent, meritò in honore habentur duci, ac toti exercitui. Ita 1. Cor. ult. aliquos commendat hoc nomine.

Salutate Mariam, quæ multum laborauit erga nos.

Hanc laudat ab eo, quòd periculorum Euangelicæ doctrinæ confors fuerit, plurimùm cum ipso pro nomine Christi adflicta. Non parum in eo commendatur D. bonitas, quòd mulierculis subinde plus feruoris ac fidei largitur, quàm nonnullis magni nominis uiris. Sic solet infirma uascula cohonestare, ut humiliet fortia.

Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos, & concaptiuos meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo.

Istos extollit quadruplici nomine. Primùm, quòd essent cognati sui. Quamquam in se, si solum sit, parum habeat laudis, esse cognatum Apostoli secundum carnem: talem tamen cognatum esse, multum habet. Videmus autem, hic ab Apostolo non contemni carnalem hanc cognationem, sed agnoscì.

Deinde eo nomine illos extollit, quòd secum pro Christi nomine captiui fuerant. Dubium est, quomodo? An unà cum illo fuerint olim in uinculis constituti (nam tum non erat ita captiuus Apostolus) uel an ita concaptiuos uocet, quòd pro Christi nomine secum à patria exularent. Laudantur autem hoc loco ab Apostolo propter fidei constantiam. Oportet enim firma fide præditos fuisse, qui cum Apostolo captiui esse potuerunt.

Tertiò, quòd sint insignes inter Apostolos. Ergo fuerunt in fide Christi præcipui, & tales, qui & Apostolis ipsis habiti sint insignes & præclari. Chrysostomus uidetur hoc ita intelligere, quòd & Apostoli fuerint hi duo: imò non solum Apostolis connumerati, sed & præcipui & insignes inter illos. Huic sensui uidetur astipulari, quod non dicit, Qui sunt insignes Apostolis, uel coram Apostolis: sed in Apostolis, aut inter Apostolos. Vt si dicas, inter Senatores insignes aliquos esse. Et hoc sensu, credibile est illos fuisse de numero Septuaginta discipulorum Christi, uel de illis centum & uiginti, quorum Lucas meminit in Actis cap. 1. ita ut dictione Apostolorum intelligas exprimi non solum duodecim illos, sed omnes eos qui ad prædicationem Euangelij per Christum sunt emissi.

Quartò, quòd ante se fuerint in Christo. hic illos sibi quoque præfert. Nā si laudabile est, diu fuisse in Christo, non nihil laudis amittit qui tardè ad Christum uenit. Et ita 1. Corint. 15. humiliandi se & deijciendi gratia, uocat se minimū Apostolorū, & uelut abortiuū, eo quòd postremus ipsorum Christum

H uiderit,

uiderit. quod ideo factum est, quod postremus ad Christum conuersus est. Est autem hac consuetudo non absurda, nec prater rationem, ut quo quisque diutius in officio aliquo fuit, hoc reliquis sit uenerabilior. Nisi, ut plerumque solet, qui posterior est tempore, priores rerum intelligentia ac dexteritate superet. Quod hic quoque in Apostolo factum est, qui cognatos istos suos longe superauit, imo ipsos etiam principales Apostolos. Attamen modestiae fuerit, agnoscere honorem illum, qui prioribus in officio debetur, etiam si illos plurimum superes: quod hic ab Apostolo fieri uidemus. Rursus, qui temporis prerogatiua priores sunt, agnoscant dona Dei in posterioribus: quod absque dubio hi duo quoque, Andronicus & Iunia fecerunt in Paulo.

Salutate Ampliam, dilectum meum in Domino.) Vetus interpret hic reddidit, Dilectissimum, cum sit ἀγαπῶτος, dilectum. Et pro Ampliam posuit Ampliatum.

Salutate Vrbantum, adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn, dilectum meum.

Insignis eandem est in Apostolo, quod ubique cooperarios suos agnoscit, illosque debita laude ornat, licet multo se inferiores. Qui suam ipsorum gloriam affectant, aegre faciunt quod ubique Paulus facit.

Salutate Appellem probatum in Christo.) Suspiciatur hunc Origenes esse Apollo, cuius Acta apostolorum cap. 18 mentionem faciunt. Quisquis sit, plurimum illum commendat, quod in Christo probatum uocat. Indicat illum multa patienter pro Christo tulisse. Nam per patientiam probati inueniuntur, qui tentationes sufferunt constanter. Sic supra dixit: Patientia probationem, & cetera.

Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familia.) Intelligit eos, qui ad Christum ex illius familia accesserant. Cur autem non iubeat ipsum quoque Aristobulum salutare, puto in causa esse, quod ille tum in Domino ex hac uita decesserit. Et arbitror illum fuisse principem aliquem, ita ut illius nomine eos quoque honorandos uoluerit, qui ad illum pertinuerunt. Ideo illis nihil adscribit principum, nisi quod eos uocat familiam Aristobuli. Nec insolens est, ut maiorum suorum, qui posteriores sunt, nomine commendentur inter homines, cum & apud Deum hoc prerogatiue genus plurimum ualuerit semper.

Salutate Herodionem cognatum meum.) Tamen si in isto nihil commendat tale, quale in superioribus, tamen illum agnoscit, & honore afficit, quod cum hoc quod Christianus est, etiam cognatus suus est. Habeatur ergo inter Christianos nonnulla cognatorum ratio, sed ita, ut in Christo Iesu.

Salutate eos qui sunt ex Narcissi familiaribus, qui sunt in Domino.

Quod non ipsum iubet salutare Narcissum, sed familiam ipsius, idem suspicor, quod de Aristobulo: deinde, quod nominatim adiungit, Qui sunt in Domino, indicio est, non omnes illius familiares fuisse in Domino.

Ergo quosdam habuit adhuc incredulos, quos tamen de familia sua non abiecit: ut admoneamur, non protinus abiciendos eos, qui ueritatem nondum sunt amplexi.

2 Quod uero eos tantum salutare iubet Apostolus, qui sunt in Christo, documeto est, cum quibus ueram debeamus amicitiam seruare ac colere, nempe cum illis qui sunt in Domino. Matth. 5 iubet quidem Christus ut non solum amicos salutemus, sed & inimicos. Verum non intelligit de inimicis suis, sed nostris.

Salutate Tryphenam & Tryphosam, quae laborant in Domino.
Salutate Persidem dilectam, quae multum laborauit in Domino.

Tribus istis matronis idem dat, quod supra adscripsit Mariae: nempe, quod laborarint in Domino. Non autem simplicem intelligit laborem, sed eum qui fuerit cum molestia & afflictione coniunctus. Nam ubique ponit uerbum κοινῶν, non ἐργαζομένης. Duas illas quas coniungit, dicit adhuc laborare in Domino, hoc est seruire promouendi regni Christi teneri. Ma-

Ariam & Persidem ex eo laudat, quod laborauerint plurimum in Domino. Ergo non solum eos debemus in honore habere, qui iam laborant in Domino, sed & eos qui olim laborarunt: etiam si iam non ita, ut olim, in labore Domini constituti sint.

Arbitror autem & hoc non esse negligendum, quod cum tot viros iubeat salutare, nulli tamen nominatim adscripsit, quod laborauerit plurimum in Domino, id quod hisce mulierculis adscripsit. Nihil dubito, singularem ab Apostolo ad promouendum regnum Christi feruorem in illis hoc pacto pradicari. Agnoscamus ergo & hoc loco immensam Dei bonitatem erga infirmum sexum mulierum, ut non abs re Chrysostomus mulierum istarum fortitudinem & fidei constantiam exempli gratia uiris obijciat.

Salutate Rufum, electum in Domino, & matrem illius ac meam.

Commendat in isto non generalem illam omnium piorum electionem, de qua Eph. 1. & plerisque alijs locis, qua omnes illi qui in Christo uere sunt, electi uocantur: sed absque dubio singularia quaedam dona Dei in hoc uiro pradicat, quorum gratia specialiter fuerit aptus ad regnum Christi promouendum. Ita & nos Germani electionis dictione utimur, electum uocantes eum, qui omnium est adpositissimus ad institutum aliquod.

Quod matrem illius suam quoque matrem uocat, cohonestatio est senectutis, quae Christianos potissimum decet, quam etiam docet Timotheum, 1. Tim. 5. dicens: Seniores ne increpaueris, sed obsecra ut patrem, iuuenes ut fratres, anus ut matres, &c. Et nationes, quae bene institutae fuerunt, magno honore leguntur affecisse senectutem.

Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum his sunt fratres.

B Istos quoque, licet nihil singularis encomij illis adscribat, liquet tamen uel inde praecipuos in Christo fuisse, quod alios, quos non nominat, illis coniungit, dicens, Et qui cum his sunt fratres.

Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olymnam, & qui cum his sunt, omnes sanctos.

Nec hos specialiter aliqua laude cohonestat, nisi quod nominatim salutare iubet, & quod aliquos sanctos illis coniungit. Nec omnes illorum familiares saluere iubet, sed solos sanctos.

Salutate uos in uicem osculo sancto.) Ita & 1. Cor. 16. & 2. Cor. 13. scribit. Est autem osculum dilectionis symbolum, ita ut non solum homines, sed & res inanimatas, quas diligimus, ex amoris affectu exosculari soleamus. Vnde & Graecis φίλημα & φιλῆν osculum dicitur. Addit sancto, ut excludat immundam libidinem, deinde & fictionem. Hinc peccat ἀνόλῳ libidinosi, illinc perfidi hypocritae: quorum capita sunt, Ioab, 2. Sam. 20. & Iudas, Christum osculo prodens. Non autem nouam consuetudinem osculandi Apostolus hic introducit, cum fuerit hic mos isti genti iam olim in usu: sed eam quae erat moderata, & recte instituit. Nos hoc facimus porrectione dextrae, pro gentis nostrae consuetudine.

Salutant uos Ecclesiae Christi.) Absque dubio, hoc ab illis in mandatis habebat, licet non in praesentiarum cum scriberet, tamen iam olim. Plurimum autem faciebat ad mutuam conciliandam Ecclesiarum dilectionem.

Notanda est hic singularis Apostoli in salutando diligentia. Primum in **OBSER.** eo quod nominatim tam multos, deinde quod separatim & non coaceruatim, ideo salutandi uerbum toties repetit. Tertiò, quod singulos prope singulis ornat praconijs, hunc electum, illum dilectum, istum cooperarium,

H 2 alium

aliū cognatum, aut concaptiuum: hanc sororem, aliam matrem, item laborantem plurimū, &c.

Obsecro autem uos fratres, ut consideretis eos, qui dissidia & offendicula contra doctrinam, quam uos didicistis, gignunt, & declinetis ab illis. Nam qui eiusmodi sunt, Domino Iesu Christo non seruiunt, sed suo uentri, & per blandiloquentiam & assentationem decipiunt corda simplicium.

1 Magnam est Apostoli hoc loco prudentiam uidere, pariter ac diligentiam, cum in eare, de qua admonet: tum & in admonendi modo, & Epistolæ loco.

2 Propositio est, ut in doctrina quam sanam acceperāt, constantes perstant, nec abduci se ab illa patiantur. Et meritò. Est enim salutis anchora. Et frustra adeptum est bonum, quod per negligentiam amittitur: nec minor est uirtus, quā quærere, parta tueri.

3 Ad istam in doctrina sana persistendi constantiam opus est cum magna animi fortitudine, tum spiritali quadā prudentia & uigilantia. Est enim duplex hominum genus metuendum hoc loco. Vnum eorum, qui & aperto Marte doctrinam ueritatis impugnant, ad apertā et confessam Christi blasphemiam Christianos adigere cupientes. Illi sunt increduli, externa persecutione Christianis negocium facientes, & ad ipsam usque uitam sauietes. Contra istam tentationē Romanos suprā capite 8. diligenter muniuit fide, spe, patiētia, & alijs quibusdam armis, illos ad animi fortitudinē ostendendam adhortans.

Alterum genus eorum est, qui non ex professo & manifesto bello, sed ex insidijs & fraudulenter doctrinæ synceritatem conspurcant. Hi nolunt increduli uideri, sed simulant, & se Christianos esse: cum non Christo, sed suo uentri seruiant. Contra hoc genus tentationis isto loco cautos reddit Romanos, & ad prudentiam & uigilantiam, ut suprā ad animi fortitudinē, hortatur. Nam summam exigit prudentiam & cautionem, ne hypocrisis falsorum doctorum labefacteretur doctrina ueritatis: quemadmodū & ingenti patiētia & forti animo opus est, ne reb. aduersis deiciatur à fide Christi.

Christianorum Ecclesia est instar urbis obsessæ ab externis hostibus, cui ut contra apertos hostes fortiter ac intrepidè pugnandum est, ne uī hostili uenientes ciuitatem depopulentur ac uastent: ita iuxta cauendum ac uigilandum, ne dissidio inter ciues oborto, intrinsecus periclitetur, causaq; detur ciuibz ad hostes deficienti. Quid enim refert, unde perditio ciuitatis oboriatur: Imò periculosius est malū, quod in ipso Ecclesiæ corpore perditionem machinatur. Nam & præsentius est, & tectius, ut minus possit caueri, minus declinari.

4 Vt ergo falsi doctores possint à Christianis caueri, diligēter eos describit, & talibus notis depingit, ut facile queant agnosci, dum ostendit, qui sint, quid efficiant, quos decipiant, quomodo & quibus artibus decipiant, quid quærant, & cui resistudeant. & quid contra illos sit faciendum, quæ omnia suis quæq; locis uidebimus.

5 Quod autem istam admonitionem nec in principio nec medio Epistolæ posuit, sed in fine, idq; inter salutationes, quæ minoris uidentur esse momenti, tam abest ut diligentie et prudentiæ Apostolicæ quicquam deterat, ut illam magis commendat. Videtur quidem ista obiter admonere: uerū id artis est, qd & bellū illud aspondō, quod cū pseudoapostolis gerebat, non nihil dissimulat, ne uideretur affectu magis quā iudicio illis insensus: & tamen horum tum admonet, quando aptissimus est locus, idq; duplici nomine. primū, quod auditorum animi per dilectionis significatio-

nem

A nem inter ipsas salutationes, amicitiae notas, quasi reclusi ad quamvis admonitionem erant. Ut enim tum commodius ceræ imprimitur signum aliquod, quando calore ignis emollita est: ita huiusmodi admonitiones nunquam conuenientius infiguntur, quam ubi corda per amicitiae sensus & affectus emollita sunt, & quasi hiantia expectant quid mandet. Deinde quod tenacius inhaerent, quæ postremo loco admonentur. Ita solent ab amicis iam iam discessuri, inter ipsam salutationem, dum ualedicunt, commendare, si quid putauerint illis quam maxime fore charum uel necessarium. Perinde facit hic Apostolus, admonens Romanos de re omnium maxima, & summè necessaria, inter salutandum, quasi iam iam ab illis discessurus, ut eo & facilius persuadeat, et quod admonet memorie tenacius ac fidelius inhaereat.

Obsecro autem uos fratres.) Verbum obsecrandi & magis exprimit amicum affectum, & quandam animi beneuolentiam, quam uerbum uel mandandi, uel admonendi: & fortius etiam penetrat: ut taceam quod competentius quoque & magis in loco inter ipsas salutationes ponitur, ubi omnia præcipuam quandam amicitiam & dilectionem spirant. Quid autem beneuolentius esse poterit, quam ad ea quæ non tam tibi quam proximo profunt etiam, quasi suppliciter obsecrare, non secus quam si quod obsecres, in rem tuam faciat? Est enim certissima ista amici pectoris nota, quod plurimum in eo delectat, quod illis bene est, quibus bene uult, & ex animo consultum cupit.

Ut consideretis eos.) Verbo considerandi exigit cautionem ac diligentiam. Sic Phil. 3. dicit βλέπετε, obseruate, uidete. Et Christus Math. 7. προσέχετε, attendite. Qui thesaurum custodit, ceterum oculis insidiantium furta obseruat. Quid illis faciendum, quibus doctrina salutis æternæ custodienda est?

Pertinet autem, quod considerare iubet, non solum ad exprimendam periculi magnitudinem, sed pariter & ad hoc, ut sciant paratas esse istas Satanæ insidias, ac circuire ubique impostores. Quemadmodum si dicas, Vigilate, sunt qui dormientibus uobis, ædibus uestris incendium intendant. Hic non solum admones de periculi magnitudine, sed & illius præsentia. Noti erant Apostolo, quos uult obseruari: nusquam non subrepebant. expertus erat illorum insidias: ideo tam diligenter obsecrat, ut obseruentur.

Qui dissidia & offendicula gignunt contra doctrinam, quam accepistis.

¹ Quia dixit, Obseruetis, adfigit notas quasdam, unde possint deprehendi. Illas autem sumit omnium certissimas. Nam periculosum est, incautè abijcere quemuis: ut & periculo non uacat, absque ullo discrimine quemuis amplecti. Sic Christus Matthæi 7. Ex fructibus ipsorum cognoscetis eos.

² *Qui dissidia.*) Prima nota est, quod dissidia gignunt. Sunt autem dissidia, quando studia in contraria scinditur populus. Iam quibus debebat esse cor unum & anima una, quam non conuenit ut inter se dissideant. Non enim est Deus noster dissensionis Deus, sed concordiae & unitatis. Pulchrè uerò utitur dictione διχοστασίας, quæ est, quando Ecclesiæ unus & idem status in partes scinditur, ut iam non sit ταυτοστασία uel ἐνοστασία, sed διχοστασία. Id autem est, non solum sententijs & opinionibus dissidere, sed & apertam foras etiam in alijs rebus, & maxime in externo religionis statu, in conuentibus, publicis precationibus, concionibus, usu sacramentorum simultatem ostendere: quæ quidem exordium habet ex diuersitate doctrinæ ac sententiæ. uerum in illa non consistit: sed ut canceri ingenium est, etiam uicina corripit,

ripit, nempe animorum affectus, ut iam non solum opinionibus dissideatur, sed & concordia dissoluatur in discordiam, & charitas fraterna in pessimum odium, & pax in lites & contentiones, dum quisque suas partes non solum protegere, sed & prouehere studet. Ista concordia & pacis Ecclesiastica dissolutio, commodè dictione *διχοστασίας*, & ut Erasmus reddidit, Dissidij, exprimitur. Vt enim, quibus ex animo bene conuenit, libenter cōsident: ita quibus malè cōuenit, non solū intus iudicio & animi affectu, sed & ris dissident ac separantur, ita Ouidio alicubi dissidium dicitur, non solum qualiscunque animorum simultas inter coniuges, sed talis, qua uir à muliere separatus, alibi seorsum sedet. Ista dissidia uocat 1. Cor. 11. schismata, & Phil. 3. *ἑτερονομίαν*, concisionem. Hanc metuens, ubique Christianos ad unitatem, pacem & concordiam hortatur, quæ sit in Christo.

Et offendicula.) Altera nota est. hæc sequitur priorem. Sunt autem duplicis generis offendicula, quæ dissidia religionis concomitantur.

1. Vnum est, quod qui in Ecclesia nondum satis in agnitione ueritatis & fide Christi confirmati sunt, offensi per eorum dissidia, qui aliquid esse uidentur, à fide Christi relabuntur ad incredulos. Dum enim non tantum habent iudicij, ut inter partes discernere queant, ubi sit ueritas, & ubi mendacium, uno ictu funem amputant, & aufugunt.

2. Alterum est, quod qui ad fidem nondum accesserunt, dissidijs Christianorum offensi, in errore pristino confirmantur, cogitantes, Ecce paucis istis in superstitione sua recens inuenta non conuenit: cum nostris in prisca ac tot sæculorum religione, tamque multis, adeo probè conueniat. Absit, ut ad illos, concedam Hoc sciebat Apostolus, studio Satanæ fieri: ideo obsecrat, ut dissidiorum & offendiculorum ministri & operarij studiose obseruentur.

Contra doctrinam quam accepistis.) Necessariò istud adiectum est. Neque enim mox omnia dissidia & offendicula mala sunt, quemadmodum nec quauis pax & concordia laudabilis est. Venit & Christus non pacem mittere, sed dissidium & concisionem. Vide Matth. 10. & Lucæ. 12. sed ea demum bona pax est, quæ in ueritatis doctrina ac uera pietate consistit: & hoc malum dissidium, ubi filij Dei dissident, idque in uera Christi religione & doctrina. Proinde rectè dicit, Contra doctrinam quam accepistis.

1. In Græco est *κατὰ τὴν διδασκαλίαν*, quod Germanus interpres reddidit, *Neben der leer die ir gelernet haben*. Hoc sensu innuitur, non solum eos qui contraria doctrinæ Christi inferunt, sed & eos qui illi alia quædam adiungunt. Sic & Gal. 1. reijcit, & anathematis condemnat, etiam si de cælo ab angelis allatum esset, non solum quod contrarium sit: sed & si aliud aliquod iuxta Euangelium quod Galatis tradiderat, inferatur.

ET DECLINETIS AB ILLIS.

Quis hodie satis poterit miseram istam ouium Christi captiuitatem deflare, qua non solum omnia referta sunt falsa doctrina, sed ne libertas quidem relicta est falsos doctores fugiendi: Vbi est potestas plebis Christi, de qua scribit Cyprianus libro 1. Epistola 4. dicens: Quapropter plus obsequens præceptis Dominicis, & Deum metuens, à priore proposito separare se debet, nec se ad sacrilegi sacerdotis sacrificia miscere, cum ipsa maxime habeat potestatem uel eligendi dignos sacerdotes, uel indignos recusandi.

Non dicit, Contra doctrinam, quam ego uobis tradidi: sed quam accepistis: non indicans, à quibus illam acceperint. Apparet autem, Romanos principio non malè fuisse institutos. unde admiror, quomodo quidam dicant illos à pseudoapostolis institutos fuisse. Arbitror enim, Apostolum non fuisse eam

A se eam ipsis doctrinam commendaturum, quam à pseudapostolis accepissent. Proinde uel credo illos bene institutos primum fuisse, licet postea per pseudapostolos nonnihil accesserit impuritatis: uel Apostolum hic, licet dicat Quam accepistis, uel didicistis, de ea dicere doctrina, quam illis hac iam Epistola tradiderat.

3 Quicquid sit, deplorari satis nequit, ecclesiam Christiſtam Apostoli admonitionem non studiose custodiuisse. unde namq; hodie tanta est miseria, tanta ecclesiae perditio, tot schismata & offendicula, quam ex eo, qd doctrinae Apostolicae regula non est constanter seruata. Quod esset aliud remedium tot malis, quam si omnes ecclesiae Christi ad Apostolorum & Euangelij Christi doctrinam redirent, illamq; mordicus retinerent? Non enim potest ecclesia à dissidijs istis liberari, & ad ueram concordiam redire, nisi conspiretur ad ipsam ueritatem unice conseruandam.

4 Notandum est autem diligenter, quod non dicit, Contra fidem uestram, uel sententiam, uel ueritatem, quam tenetis: sed contra doctrinam quam didicistis. Doctrinae insidiatur Satan. ubi illi aliquid diuersi introducit, mox ianua dissidijs & offendiculis aperitur. Vbi illa constans & concors seruatur, causam dat & conseruandae unanimittatis ac pacis in ecclesia. Optandum itaq; & summo studio adnitendum est, ut doctrinae ueritas ac puritas uno consensu Ecclesiae reddatur.

I Et declinetis ab illis.) Hoc est consilium quod dat, quid sit faciendum, ubi tales sese obtulerint. Et declinetis, inquit, ab illis. Declinare est, contagionem & periculum fugere, quod ex consortio & consuetudine attrahi potest. Exigit igitur, ut huiusmodi doctores fugiantur, ut nihil commercij cum illis habeatur. Tale namq; est mortalium ingenium, ut ex consuetudine & familiaritate plurimum imbibat sententiae & opinionum eorum cum quibus conuersantur. Deinde non frustra quidam colligunt, paria paribus delectari, ac ut Graeci dicunt, ὁμοεισέτιος ὁμοεισέτιος ὁμοεισέτιος. Hac ratione & Christus dixit, Cauete uobis à pseudoprophetis: & Israelitas Deus noluit quicquam habere commercij cum gentibus, ne paulatim illarum superstitionibus assuescerent. Nos Germani prouerbio dicimus, Weit von dannen/ist gut für die schüng.

B 2 Hoc Apostoli consilium etiam nostris temporibus summe necessarium esset, maxime curiosis hominibus, qui quasi securi sint ab omni infectione, per curiositatem eos quos sciunt diuersa tradere dogmata, conuiujs suis adhibent: & dum quasi ludere cum illis uidetur, clanculum uenenum imbibunt: uel certe, etiamsi non assentiantur illorum dogmatis, de simplicitate tamen ac sinceritate doctrinae Euangelicae non admodum candidè sentire incipiunt. Magno serio admonet Iohannes in secunda canonica, dicens: Siquis uenit ad uos, & hanc doctrinam non adfert (utique Apostolicam & Euangelicam) nolite recipere eum in domum, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi aue, communicat operibus eius malis. Sic Christus Iohan. 10. Vocem alienorum fugiunt oues meae. Haec est prudentia ouibus necessaria.

Nam qui eiusmodi sunt, Domino Iesu Christo non seruiunt.

Quia dixit, Declinetis ab illis: adiicit adhuc rationes, quare debeant illos declinare. quasi non satis sit quod dixit, eos dissidia & offendicula contra doctrinam Euangelij gignere. Non est autem ociosum quod facit. Nam duplex est genus eorum hominum, qui dissidia in sana doctrina mouent, longe à se inuicem diuersum. Vnum est eorum, qui non malo animo, sed zelo aliquo, praeter scientiam tamen, dissident. Illi non sunt abiiciendi, sed quoad fieri poterit curandi, donec conuertantur. Alterum eorum est, qui

non Christum, sed seipfos quærunt. De illis hic loquitur, quos iubet decipi A nare, ut subdolos ac malignos. Hoc notat in eo quod dicit, Domino Iesu Christo non seruiunt: hoc est, non hoc quærunt, ut fidem ac regnum Christi promoueant, licet hoc uideri uelint. Non solum hoc dicit Apostolus, quod institutum eorum regno Christi non profit: sed magis admonet, quo præditi sint affectu, quod ne quærant quidem gloriam Christi. Qui ex ignorantia errant, & ipsi regnum Christi non promouent, uerum cupiunt interea illud promotum esse quam maximè, putantq; se apprimè Christo seruire. Qui uerò tales sunt, quales hic uitari iubet, illi ne uellent quidem regnū Christi promotum. Ergo hoc nomine plurimū in sunt cauendi.

1 Sed suo uentri.) Si dicas, Vnde aut cognoscam illos non seruire Christo? Hinc scilicet, quod uentris negocium agunt. Putat Chrysostomus specialiter notari eos, qui erant ex circumcissione, & legis obseruantiam urgebant. Nam illis peculiaris quodammodo erat uentris cura. de quibus & Phil. 3. dicit, Quorum Deus uenter est. Et Christus Matth. 23. Comeditis domos uiduarum. Et Esaiæ 56. canes uocantur, nescientes saturitatem. Et Matth. 7. uocantur lupi rapaces. Et 2. Pet. 2. fictis uerbis negociantes.

Querī poterit hoc loco, quid sit opus nouam ad hoc doctrinam adferre, ut uentrem cures, ac probò sagines? Plurimum sanè. Nam ea doctrinæ ueritatis fors est perpetuò, ut etiam inter ipsius alumnos, qui eam administrant, famem ferre cogantur. Tepent enim plerumq; hac in re discipuli ueritatis. Et qui eam docent, de temporalibus non sunt admodum solliciti. Secus uerò habet ingenium sectariorum. Illi splendide excipiūt magistros suos. Et hi hoc ipsum quærunt, ut præterea nihil propè uideantur aliud sectari. Sic uerī prophetæ pane & aqua, idq; agrè, sustentabātur, & post mortem uxoribus ac liberis obligationem aris alieni relinquebant. 2. Reg. 4. falsi uerò prophetæ oppiparè ex aula Regia saginabantur. Et Paulus famem tolerat, pseudapostoli accipiunt ac deuorant. 2. Cor. 11.

3 Quid dicendum hodie de maxima eorum parte, qui Ecclesijs præsumunt, imò magis obsunt? An uentrē curent, & cui seruiant, an Christo uel uētri, non solum ipse cultus quem instituerunt, ratio, sed & uniuerſa ipsorum uita clamat ac manifestat.

Et per blandiloquentiā & assentationē decipiūt corda simplicium.

1 Quamuis Christianis peccatoribus satis debeat esse causæ, ad fugiendos falsos doctores, primū quod schismata & dissidia contra doctrinam Euangelij, introducunt, deinde offendicula gignunt, tertio seipfos quærunt, & uentri suo, non Christo seruiunt: accedit tamen & hoc malū, quod plerosq; decipiunt.

2 Græcus habet ἡπατασι, quod propriè significat, à uia & recto calle abducere. Metaphora est sumpta ab illis, qui ut uiatores spolient, itineris se socios, deinde et ductores, gnaros se omnium semitarū simulantes, offerūt: atq; hoc pacto, dum fidem inueniunt, à uia publica in auia & loca solitaria abducunt, & abductos spoliāt ac deprædātur. Græcis namq; πῑτος idem est quod uia, callis: & πῑτω, calco, uado. unde περιπατεῖν, circumire, & ἀπατεῖν actiue sumptum, à uia abducere: cui præpositio ἡ adiuncta, omnimodè abductionis notam habet. Quod & latinis sonat uerbum Seducendi, quod idem est atq; seorsum abducere. Quoniam uerò qui hoc faciunt, falsis persuasionibus fidem sibi conciliantes, credulos homines fallunt, ut dum à uia recta seducuntur, putent se iam primū in rectam uiam duci: fit, ut uerbum Seducendi tam Græcis quam Latinis deceptionem significet. Ideo et Erasmus uertit, Et corda simplicium decipiuntur. Quod non ita intelligendum est, quod simplices in hoc tantum fallantur, quod credant pseudoapostolos

A apostolos illos, esse ueros Christi ministros, & Christo seruire, cum uentri seruiant : sed quòd & doctrinæ illorum credentes à ueritatis uia in errorem ac perditionem abducantur, id quod primam deceptionem plerumque sequitur.

Et quoniam ad huiusmodi seductionem opus est, ut falsis præsuasionebus credatur: ideo dicit, Corda simplicium ab illis seduci. sunt autem simplices isti, falsorum doctorum deceptionibus. expositi, Græcis ἀπλοὶ, hoc est, uersutia & calliditatis omnis expertes, prudentia & astutia ad uitandū malū destituti. Est enim ἀκακία, ea simplicitas, quæ uersuta non est. Nā ut κακία nō simplicem malitiam, sed prauam & uersutā significat: ita ἀκακός ille dicitur, qui ea uersutia non est præditus. ἀφύλακτοι ἢ ἀπλότης, καὶ ἡμισυ κακίαν ὑποφάρται τὸ κακίας ἐλεύθερον.

Ergo periculum est simplicioribus & bono ingenio præditis, ne per falsos doctores à uia ueritatis seducantur. Proinde uigilandum est pastoribus, ne simplices Christi ouicula seducant per lupos, uestibus ouium tectos.

4 Et pulchrè dicit, quod corda simplicium seducant. Nam non solum intellectum ueritatis ad errorem conuertunt, sed & ipsa corda, hoc est cordis affectus, fiduciam ac dilectionem in Christum, corrumpunt ac perdunt. Ut enim ex sana doctrina nascitur primum cognitio ueritatis & gratiæ regni Christi, deinde fides in Christum, ac certa fiducia: ita per falsam doctrinam, primum sublata ueritate inseritur error, deinde & sincera fiducia, quæ erat in Christum, tandem aufertur. Hoc scilicet est, corda simplicium, qui sincere à Christo pendeant, per falsam doctrinam ἐξαπατῆν.

5 Per blandiloquentiam & assentationem.) Hoc est ueluti condimentum cibi noxi. Austera est ac duriuscula simplex ueritas, ut facile offendantur auditores illius. Hoc nouit Satan, obseruato mortalium ingenio: ideo isto condimento suauiloquentiæ & assentationis pharmacum mortis abscondit, & iucundum reddit.

Isto usus est & apud ueteres tempore pseudoprophetarum, quibus hoc datur, quòd placita populo prædicauerint, & puluillos subtus quemuis cubitum posuerint.

Est autem istis blandiloquis & assentatoribus per iudicium Dei tum locus in Ecclesia, quando aures ueritatis pertæsa, cupiunt audire placentia: atque hac ratione coaceruantur tales magistri, qui aures prurientes demulceant. uide 2. Timoth. 4. Sic Achab, cum non sustineret uerba uerorum prophetarum, eo quod quæ nolebat, ab illis audierat: meritò falsorum prophetarum ingenti cumulo dato, audiuit placentia, credidit, ac periit. 1. Reg. ult.

1 Χρησολογία uerò, quemadmodum & εὐλογία, duplex est. Primum χρησολογία, id est, suauiloquentia est, quando id quod docetur, blandis ac suauibus uerbis traditur, quando oratio ex arte ad blanditiem ac suauitatem componitur: quod potest fieri, etiam re ipsa de qua fit sermo, non adeò blanda existente. Vnde Christologos uocamus eos, qui petito rem comiter ac blandiusculis uerbis fallunt, re ipsa nihil dantes. Hoc nos Germani uocamus, *güte wort geben*. Et hoc artificium plurimum facit ad decipiendos credulos. Nā per illud simulatur amicitia, humanitas & comitas, quæ apud mortales plurimum ualent.

2 Deinde Christologia quoque est, quando res ipsæ de quibus fit sermo, iucundæ sunt. Ut cum pseudoprophetae Israël imminere ira Dei perpetuò pacem prædicabant. Pax est res iucunda. Et quando Achab dicebant falsi prophetae, Vadē in bellum, nam uictor eris: hoc illi χρισόν, id est, iucundum & suauē erat. nam in hoc alioquin propendebat. Ideo & Micah propheta illi erat ἀλυσόλογος, nam diuersum adferebat,

Hoc

Serpens. Hoc genus blandiloquentiæ omnium periculosissimum, originem habet, & primum exemplar in serpentis suavi consilio, quod Eua dabat in paradiso. Blandum erat & iucundum: Nequaquam moriemini, sed eritis sicut Di, scientes bonum & malum. Deinde & pomum, ad cuius esum uetitum adhortabatur, erat uisu iucundum & delectabile.

Doctrina pontificum. Blanda est ea doctrina, quæ non tradit mortificationem carnis ac ueteris Adæ, quæ homini dat rectum iudicium in diuinis, quæ dat libertatem arbitrij, uires ad bonum, quæ docet opera bona intentione facta Deo placere, & per illa Deo satisfieri pro peccatis, quæ cultum Dei collocat in res quasdam externas, ueteri Adæ possibiles, quæ docet perfectionem pietatis & iusticiæ non esse præscriptam necessario Christianis, non necesse ut laici spiritaliter uiuant: sed satis esse, si se participes faciant laboris eorum, qui strenue uiuunt, & si qua sunt alia huiusmodi.

Doctrina Apostolica. Rursus austerior est doctrina Apostolica, quæ prædicat pœnitentiã, carnis mortificationem, concupiscentiarum illius crucifixionem in Christo quæ facit nos omnes peccatores, & operibus nostris uniuersis meritum salutis adimit, quæ docet carnis affectum esse inimicitiam contra Deum, & eum qui spiritum Christi non habet, non esse Christi. Christianis mundum crucifixum, & ipsos mundo crucifixos esse: & in summa, conuersationem nostram esse in cœlo, non in iis quæ sunt supra terram. Quasuis afflictiones pro Euangelio Christi ferendas, & ipsam etiam uitam illi impendendam esse. Hæc sunt carni non admodum iucunda, & horum nomine Epistolæ Pauli graues dicebantur à pseudoapostolis. Mollis erat & commoda carni uia pseudoapostolorum, qui seipsos à puritate Christianismi ad ea abducebant, quorum gratia nemo ad crucem rapiebatur, & quæ carnis mortificationem & uitam spiritus non exigebant. Ista scilicet præuidit Apostolus: atque ideo horum Rom. admonuit.

volredem. *εὐλογία*, propriè benedictia: uel potest de elegantia orationis, & eloquentia intelligi, cui studebant pseudoapostoli, Paulo sermonis imperiti, am tribuētes, quæ & ipsa ad persuadendum magnas uires habet, unde uis eloquentiæ ita depingitur, ut auditores quasi subtili quadam catenula auribus infixa ad se trahat: uel de adulatione & assentatione, quomodo & Erasmus reddidit, & Chrysostomo placere uidetur, qui in loci huius expositione, dictione *κολακίας* usus est, id est, adulationis. Est autem ista adlatio, qua laudatur aliquis honestis titulis, ut sit contrarium ei quod est *κολογία* & *καταράδαι*. Hoc uicio laudant adulatores omnia absque ullo discrimine eorum quibus assentiri uolunt.

Iam quando ista omnia concurrunt apud falsos doctores, quid quæso potest simplicioribus & incautis perniciosius & ad decipiendum instructius obtingere? Est itaque summopere necessarium, ut cautissimi simus, hoc genus hominum summa uigilantia obseruantes, unde plerunque seductionis periculum timendum est.

Nam uestra obedientia ad omnes permanauit. Gaudeo igitur sanè de uobis. Sed uolo uos sapientes quidem esse ad bonum, synce-
ros autem ad malum.

1 Cautè agit Apostolus. Non dixit, Peruertunt corda uestra, sed simplicitatem. Et hic non dicit, Nā uestra simplicitas & credulitas ad omnes permanauit, cum tamē hoc clanculum notet: sed honestiore uocabulo, Uestra obedientia inquit, id quod uicij erat, palliat aliquouersus, ut tolerabilius corrigat. Deinde laudat etiam, & se gaudere hoc nomine de illis scribit.

2 Ostendit autem hoc loco, qua de causa harum rerum illos commonefaciat, nempe quod plus e quo sese credulos cuius præstiterint: quod bono quidem ingenio ac laudi dat, sed periculosum esse significat, & uiam daturum

Arum pseudoapostolis: atque ideo consulit, ut eam promptam & credulam obedientiam, quam & sinceritatem uocat, temperent prudentia & uigilanti cautione, ne fraudi subdolorum doctorum pateant, ita ut prudentes sint ad bonum, id est, ad conseruandum quod bonum est & custodiendum, ne illo priuentur astu Satanæ, non cuius statim credentes, sed spiritus probantes, &c. Et sinceri & simplices ad malum, hoc est, innocui & candidi, absque ulla nocendi uersutia. Planè idem præcepit Christus discipulis suis Matth. 10.

Deus autem pacis, conteret Satanam sub pedes uestros uelociter.

1 Hoc quidam legunt, ut bonam imprecationem: quidam uerò ut prophetiam, quæ faciat ad consolationem piorum.

2 Simul autem innuit, omnia illa dissidia & offendicula per Satanam omnis discordiæ authorem in Ecclesiam introduci. Huic danda est omnis culpa.

3 Deinde spem facit, Satanam tandem prorsus conterendum. Nempe ubi planè obtinuerit regnum Christi.

4 Tertiò erigit animos eorum commemoratione Dei, quem iterum facit Deum pacis, tanquam Satanæ aduersarium, cuius conatus tandem sit extincturus.

Gratia Domini nostri Iesu Christi sit uobiscum.) Commodè hoc subiungit. Nam Christus Iesus is est, per quem omnia ad salutem necessaria à Deo nobis sunt speranda. Non potest Satan nos opprimere, si Deus pacis nobiscum fuerit: ille autem nobiscum est, in Christo Iesu filio suo, qui huius gratia & ~~gratia~~, id est nobiscum Deus dictus est.

BSalutant uos Timotheus, cooperarius meus: & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei. Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino. Salutat uos Gaius hospes meus, & Ecclesiæ totius. Salutat uos Erastus, quæstor ærarij ciuitatis, & Quartus frater.

Quoniam salutandi sedulitas amicitiae & officium est & indicium, & ista portio illi deesse uidebatur, ideo & illam adiicit. Est autem hoc inter mundi huius amicitiam, & eam quæ est in Domino, quod ut illa non delectatur plurimum societate aliorum, qui & ipsi in amicorum album accersantur: sed magis ita quisque comparatus est, ut mallet solus haberi amicus, solus diligì & coli: ita in amicitia Domini, quæ uera est, contrario modo comparati sunt fideles, ut quo plures in amicitiam conspirant in Domino, hoc magis exhalarentur. Nam hic nihil quæritur proprii compendij, sed una regni Christi gloria, quæ hoc est amplior, quo apud plures inualuerit. Proinde Apostolus non solum ita Romanos pro amicis agnoscit, ut suam erga illos beneuolentiam declaret, sed & id illis persuadere conatur, quòd diligantur etiam ab alijs fratribus in Domino. Et hanc salutandi partem non minore diligentia exequitur quam priorem, ornans & istos suis encomijs, uocans cooperarios suos, cognatos, hospites: & fratres, ut commendationes eos ecclesiæ Romanorū reddat. Hoc scilicet est ueræ amicitiae ingenium.

Timotheus.) Quomodo illè ad opus Domini, & quando & ubi ab Apostolo sit assumptus, uidere est Actorū 16. ubi scribitur esse Derbensis, uidue cuiusdam Iudeæ & fidelis filius, licet patre Gentili, & bonum testimonium habens ab eius loci fratribus, ab Apostolo accitus in ministerium Euangelij, sed prius circumcissus propter Iudeos. Vbi mirari poteris, cum matris quæ priuari sustinuerit filio tam pio, iam uidua, tum ipsius Timothei feruorem, qui à matre propter Euangelium Christi, in tot rerum discrimina auelli & abduci passus sit.

Habet autem ipsa mater egregium probæ ac piæ matris exemplum, quod

quod filium ethnico patre natum, & incircumcisum, ad tantum pietatis A
studium aluerit.

Quomodo uero se in Euangelij ministerio, & Pauli comitatu & con-
fertiō gesserit, legere est Phil. 2. ubi sic ab Apostolo ipso scribitur: Spero au-
tem in Domino Iesu, Timotheum me citō missurum ad uos, ut & ego bo-
no animo sim, cognitis quę circa uos geruntur. Neminem enim habeo tam
unanimem (ecce una laus) qui tā sincera affectione pro uobis sollicitus sit,
(ecce altera laus) Omnes enim quę sunt sua quærūt, non quę Iesu Christi
(ecce tertiā) Experimentum autem eius nostis, quod ut filius mecum uelut
ti cum patre seruiert in Euangelio (ecce quarta laus) Hunc igitur spero
me missurum, &c.

Lucius.) Hic Act. 13. connumeratur cum prophetis ac doctoribus ecclesię
Antiochenę, & scribitur fuisse Cyrenensis.

Iason.) Iste Thessalonię Paulum ac Sylam hospitio excepit, illorumq; gra-
tia in tumultu ad principes ciuitatis ductus legitur. Act. 17.

Sosipater.) Hic creditur esse Sopater Act. 20. Berrhœensis, qui Paulum Ie-
rosolymam proficiscentem ex Græcia in Asiam usq; prosequutus legitur.

Ego tertius, qui scripsi Epistolam in Domino.) Videmus hic Apostolum usum esse
amanuensi notario pro more ueterum.

In Domino dicit: id est, qui hęc operā Apostolo ppter Dominū colloco.

Gaius.) Hic quoq; unus erat ex comitibus Apostoli, cum Hierosolymam
ultimō iret. Act. 20. Vbi & Derbæus uocatur, ex patria uidelicet Timothei
At 1. Cor. 1. connumeratur inter eos, quos Apostolus Corinthi baptiza-
uerit, ubi Crispo cōiungitur, quē legimus fuisse principē Synagoge Corin-
thiæ, cū primū Christum Cor. prædicaret, mansit apud Aquilam, iam
forſan apud Gaium, cum hęc scriberet. nam Aquila tum Romæ erat.

Vbi uero Paulo & toti Ecclesię hospes fuerit, an Corinthi, uel in patria
sua, non liquet. Pius tamē in eo prædicatur, quod totam suam domum non B
solum Paulo, sed & toti ecclesię patefecit.

Eraſtus ciuitatis ærarius.) In Græco est *διονομαστής πόλεως*, id est, præfectus ciui-
tatis: ut non liqueat, quo præfecturę genere functus sit. Ergo & publici ci-
uitatum ministri ac præfecti inter Christianos locum habebant.

Gratia Domini nostri Iesu Christi, sit cū omnibus uobis. Amen.

Eadem & suprā posuit, nisi quod hic addit Omnibus, & Amen. Repetit
istam imprecationem forſan ideo, quod salutandi quoq; officium repetijt,
cui plerunq; gratiæ imprecationem subiicit.

Ei autem qui potens est uos confirmare, secundum Euangelium
meum, & præconium Iesu Christi, iuxta reuelationem mysterij, tem-
poribus æternis taciti, manifestati uero nunc, & per scripturas pro-
pheticas iuxta delegationem æterni Dei, in obedientiam fidei, in o-
mnes Gentes patefacti, soli sapienti Deo, per Iesum Christum, cui
gloria in secula, Amen.

Ista, ut Erasmus annotat, in quibusdam codicibus prorsus non habentur,
in quibusdā uero alio loco habentur. Vt apud Chrysostomum ponun-
tur in fine capitis quartidecimi, & tanquam ad eum locum pertinentia
exponuntur.

Habent autē *σβρολογίας*, qua Epistolam claudit Apostolus: sed talem, quę
simul & conſoletur Romanos, & Euangelij encomium includat, maxime
in eo, quod & Gentes ad consortium regni Christi sunt admissæ.

Inest autem isti loco obscuritas quædam, quam unica dictio gignit, nem-
pe Cui: quę si dematur, uel legatur illi, nihil amplius erit, unde lector pos-
sit offendi.

A *Ei autem qui potens est uos confirmare.)* Ei qui potens est, periphrasis est Dei. Dat illi potentiam & sapientiam soli. Notanter non dicit, qui uos confirmauit, nec, qui uos confirmabit, sed, qui uos confirmare potest, ut spem illis & consolationem indat, quod per potentiam Dei possint subsistere contra omnis generis tentationes. Ergo Christianis hic debet plurima esse cura, ut in ueritate confirmentur, ne decendant. Deinde ubi uiderint se esse infirmos, spe bona pendere à potentia Dei.

Secundum Euangelium meum.) Suum uocat, propter ministerium. Nam ipsius ministerio uulgabatur per orbem. Loquitur autem notanter de Euangelio, ut Gentibus est prædicatum. Et illud *et* uel per secundum est exponendum, uel per in. Nam potest intelligi utroque modo, ut uel dicat Deum Romanos confirmare in fide Christi posse, licet sint Gentes: secundum quod Gentes per Euangelium suum ad fidem Christi uocabantur, uel dicat illos in Euangelio suo per Deum confirmari posse.

Et præconium Iesu Christi.) Ingreditur Euangelij cōmendationem. Nunquam enim illud satis commendari potest. Est autem Euangelium Pauli prædicationis uel præconium Iesu Christi, eo quod in nomine illius poenitentia & remissio peccatorum in omnes Gentes prædicatur. Discant hic qui gratiæ Dei repugnant, quod sit Apostolicum ac uerum Euangelium. Nempe quo Christus prædicatur, unus saluator ac redemptor. Chrysostomus intelligit de eo, quod Christus ipse per se Euangelium hoc prædicauit. Sed hoc uidetur parum ad propositum facere.

Iuxta reuelationem mysterij.) Mysterium uocat, quod in Christo debebant omnia instaurari quæ in cœlis & quæ in terra sunt, & Gentes uocari ad eam gratiam esse illas cohæredes, concorporales, & consortes promissionis in Christo. Vide Eph. 3. Item Coloss. 1.

B Est ergo Euangelium reuelatio, manifestatio, patefactio, uoluntatis Dei erga omnes Gentes in Christo, quæ per aduentum Christi & missionem spiritus sancti, ac ministerium Apostolicum in orbem exiit.

Et per scripturas propheticas.) Quasi testimonij loco, ne de prædicatione Apostolica quisquam dubitare queat, scripturas propheticas cōmemorat, ut admoneat Euangelij doctrinam nihil habere noui uel ficti, sed id tradere, quod & propheta olim futurum prædixerint.

Iuxta delegationem æterni Dei.) Græce est, *κατ' ὀλιγόχρονον*, secundum præceptum. Referendum est autem non solum ad prophetas, qui ex præcepto Dei futura prædixerunt. Sed etiam ad prædicationem Euangelij, quæ iussu Dei in mundum est emissa. Psal. 2. Lucae 4. Ioh. 20.

Et pulchre uocat Deum hic æternū. Nam licet dispensatio diuinæ uoluntatis temporum articulis subiecta uidetur, ipse tamen Deus unde omnia dispensantur, æternus est.

In obedientiam fidei.) Hic finis est prædicati ac manifestati mysterij Dei per Euangelium. Nempe, ut obediatur uoci & gratiæ Dei in Christo, per fidem. Sic & cap. 1. dixit: Per quem accepimus gratiam ac muneris Apostolici functionem, ut obediatur fidei inter omnes Gentes.

In omnes Gentes patefacti.) Patefacti refer non ad æternum Deum, sed ad mysterium reuelatum ac manifestatum. Prædicat enim hic efficaciam prædicationis Euangelicæ & potentiæ Dei, qua iam inter omnes gentes mysterium diuinæ uoluntatis in Christo patefactum erat, Tale quid habet & ad Coloss. & supra capite decimo.

Soli sapienti Deo.) Hoc pertinet ad *σολογιαν* Dei. Considerat enim ineffabilem Dei sapientiam, qua res tantas, mundo tam incognitas & insperatas, tam prudenter destinauit, & dispensauit in Christo.

Per Iesum Christum.) Vel ad superiora refer, uel ad proxime præcedens, quod Deum in Christo sapientē prædicet, qui & sapientia Dei dicitur, uel ad subsequens, quod ad Deum omnis gloria per Christum referatur. Omnia uera sunt.

sunt. Nam & per Christum exeritur in nobis potentia Dei, ad confirmandos nos, & per Christum reuelatur & manifestatur ab æternis temporibus tacitum mysterium diuinæ uoluntatis, & per Christum declarata est sapientia Dei, per eundem quoque pater reuera glorificatur.

Cui gloria in secula. Amen.) Hoc ita est positum, ut tam ad Christum quam ad patrem possit referri. Christiana pietas referet ad utrumque.

Reiicit autem omnem potentia & sapientia Euangelicæ dispensationis, ac salutis humanæ gloriam in Deum patrem ac Iesum Christum, nihil sibi reseruans, ubi exemplum nobis præscribitur, ut ubicunque uiderimus Euangelij efficaciam, agnoscamus & glorificemus potentiam ac sapientiam Dei. Pulchre autem Romanos auocat ab omni curiositate & temeraria disputatione de mysterio hoc tum demum reuelato & manifestato, ad obedientiam

fidei, & glorificationem potentia ac sapientia Dei in Christo Iesu

su præstandam: cui cum patre & spiritu sancto sit &

hodie & semper omnis honor & glo-

ria. Amen.

COMMENTARIORVM IN D. PAVLI APOSTOLI EPI-
STOLAM AD ROMANOS, FINIS,

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM,
quæ in hisce Commentarijs explicantur,
locupletissimus.

Aba pater 177.b
Abimelech, quod sar
rā Abraham ad se
accepit, excusabi
liter peccauit 40.a
Abraham corpus emortuum fuisse,
quomodo intelligendum 103.a
Abraham pater dicitur nō propter
carnalem generationē, sed pro
pter fidei praerogatiuam, &c. 95.b
Abraham mortua Sarah, aliam du
xit uxorem 103.a
Abraham ex fide & non ex operi
bus iustificatus est 89.a
Abraham credidit Deo, & imputa
tum est illi ad iustitiam 89.a
Abraham ueri filij qui sint 95.b
Abraham est omnium credentium
pater 97.a
Abraham in praepitio per fidē in
uenit iustitiam 95.a
Abraham semen non pendet à carne
Abraham 215.a
Abscondere consilium sapientis est
278.a
Abū dare in proprio sensu, est homi
nis oblinati ac praefra. 325.b
Acceptio personarum nulla apud
Deum 27.a
ἀνανοί 358.b. ἀνανία. ibidem
Acquiescis legi, bifariam exponi
tur 56.b
ἀνέστη 59.a
Adam an Eua peccato dederit ori
ginem 121.b
in Adam omnes moriuntur, in Chri
sto omnes uiuificabuntur 127.b
Adam futuri Christi typus, & quo
modo 125.b
Adam non speciei, sed generis uoca
bulum 121.b
Adstidio nomē genericū 203.b
Adstidionum catalogus 204.a
Adstidio patientiam, patientia pro
bationem, probatio spem parit
112.a
Adstidio Christianis non est mate
ria ludus, sed gaudij, non turpis
tudinis, sed honoris & gloriae.
ibidem
Administratio regni cedit primoge
nitis 192.a
Administrare Euangelium Dei quid
sit 346.a
Aduentus Christi humilis & despi
cibilis 12.a
Aduocatum habemus apud patrem
Iesum Christum iustum 85.a
Aduocatus noster apud patrem Chris

stus 201.b. & 202.b
Affectus carnis mors est 170.b
Affectus peccatorum sunt per legē.
147.a
Agere Deo gratias quid sit. 324.a
Agnus pasci 117.b
ἀγνός 360.a
ἀγνοῦν 177.a
Ambrosia deorum cibus 54.a
Ambrosij de gratia fidei; iustifica
tione, sententia 55.b
Ambulare secundum spiritum quid
sit 164.a
Ambulare secundum carnem quid
sit 164.b
Ambulandi uerbum 134.b
ἀμνηστία 45.b
Amici Dei qui 170.a
Amicitia Christiana de leuissimis
causis soluitur 19.a
Amicitiam ueram cum quibus de
beamus inire 362.b
Amicum esse, est uel benē uelle cui
quā, uel alicuius beneuolentia
poni 119.a
Amicitia uera & firma idem uelle,
idemq; nolle 170.b
Amoris affectus 21.a
Amorē erga Christum pleriq; peri
sequendo magis quā ferendo
declarat 205.b
Amplia 362.a
Anabaptistarum contra pædobapti
smum argumentum 336.a
ἀνάγκη 309.b
Andronicus & Iunia, cognati Pau
li 361.a
Analogia fidei 291.b
ἀνακρίνω 315.a
ἀνακρίνω 40.a
Anathematis distio non eodem sem
per usu in bonis authoribus re
peritur 212.a
ἀνάστα 170.a Paulus optabat pro
Iudeis ibidem
ἀναθηματὶς 170.a
ἀνατίθημι ibid.
Angeli boni principatus & potentia
tus in inferiora gerunt 209.a
Angeli immundi 74.a
Anima omnis supereminentibus po
testatibus sit subdita 362.b
Anima quæ peccauerit, ipsa morie
tur 122.b
Anima sæpe pro homine accipitur.
47.b
Anima pro homine 302.b
Animi maligni indicium 345.a
Animalis homo non accipit ea quæ
sunt spiritus Dei 278.b

Anseri capitolino instituerunt Ro
mani sacra 33.b
ἀνθρωποπαθία 184.a
ἀπαθία Stoica 204.b
ἀπολυτῶσις 81.a
Apollo 362.a
Apostolica sedis impudentia. 8.a
Apostolatus nequit esse sine gratia.
13.b
Apostoli fidelis exemplum 21.b
Apostolus generaliter sonat nunciū
& legatum 1.b. & 7.a
Apostolorum successores, titulos
nus serui seruorum Dei 6.b
Apostolorū distione non solum duo
decim Apostoli ueniunt 361.b
Apostoli lux mundi disti 264.b
Apostoli ministri spiritus 248.a
Apostoli quod nā prædicarint uer
bum 238.b
Apostolica scriptura non est curios
se diuexanda 65.a
Apostolorum ἀποστολία 311.b
Apprehendendi uerbi significatio.
232.a
ἀποτίθημι 254.b
ἀποτομία 268.b
ἀποτομία 254.b
ἀποτίθημι ibidem
ἀπαρχή 287.b
ἀφροσύνη 1.b
Aquila & Prisca 359.a
Arbor mala quæ 72.b
Aristobulus 362.a
ἀσπονδοί 39.a
Assuescendum ad res magnas à mi
nutis initia sumendo. 225.a
ἀσέπτοι 39.a
ἀσυνέτοι 38.b
Asyncritus 363.a
Auarii est studium plura haberi
di 38.a
Auarus, non diligit bilarem datorē
filium 244.a
Auditus uerbi dei est necessarius ad
fidem cordis 248.a

Baptismus prodest, si fidem ser
ues 59.a
Baptizare in nomine patris, & fi
lij, & spiritus sancti quare Chri
stus iusserit 165.b
Baptizandum ueteres candidis ue
sibus induerunt 319.a
Beatificatio est iustitia, quæ gratis
imputatur absq; operibus 92.a
Beatificatio pro iustitia 95.b
Benedictio à dilectione Dei & ele
ctione libera pendet 216.a
Beneficentia hostis ad respicientiā
1 2 cogit

INDEX.

cogitur 361.b
 Bestia, & plantæ, an fiat ad futurum seculum restituendæ. 183.a
 Bona opera habent suam mercedem apud Deum 50.a
 Bona uera quæ 250.a
 Boni conatus non sunt in libero arbitrio 23.b
 Bonitatis studium duo habet. 338.b
 Bonitas Dei non est contemnenda. 41.b
 Bonitas & omnipotentia Dei nullis oculis corporeis uidetur. 31.a
 Bonum omne desursum est. 279.b
 Bovis. 59.a. Bov. ibid.
 C
 Accitas & ignorantia Dei, radix malæ uitæ 73.b
 Cain 222.a
 Calcei ingenium 153.b
 Causa sine qua, non 112.b
 Carbones igniti quid significant. 301.a. & b
 Carnalis quis dicatur 154.b
 Carni quid debeamus 175.a
 Carnis facta & studia mortificare quid 175.b
 Carnis distio quid significet. 164.a
 Carnis similitudo & ipsa caro differunt 167.b
 Carnales & spirituales quomodo differant 164.a
 Carnis nostræ ingenium ut ægrè sperat 344.a
 Causa duplex in rebus 112.b
 Causa necessaria ibidem
 Causa per quam ibidem
 Causa prior est effectu, recto ordine 93.b
 Causa sufficiens 112.b
 Cenchrea uicina Corintho. 358.a
 Censores Rom. puerum auiculæ oculos expungentem, morte punierunt 225.a
 Ceruista inebriat 54.a
 Charitatis ueræ duo specimina pulcherrima 18.b
 Charismata Apostolica uenduntur. 21.b
 Chærisma suum unicuique datum. 290.a
 Chærisma 5.a
 Charitas uel dilectio dei adinsumpta 114.b
 Chærisma duplex 369.b
 Chærisma ad & chærisma ad 268.b
 Chærisma 42.a
 Christiani sine examine iudicii passim occiduntur 205.b
 Christi sanguinis effectus extendit se non tantum in posterora, sed & in anteriora tempora 118.a
 in Christi nomine debemus salui fieri 14.b
 Christus declaratus filius Dei. 2.b

in Christo omnes uiuificabuntur, in Adam omnes moriuntur. 127.b
 Christus ex semine David. 1.a. & non Iosephi 11.b
 Christus neque ex debito, neque propter suam utilitatem, pro nobis mortuus est 116.a
 Christus nobis iustitiæ & uitæ exemplar 174.b
 à charitatis affectu alieni 39.a
 Christus quare Dominus à Paulo uocatus 17.b
 Christianorum uerus character. 171.b
 Cum Christo pati, uel pro Christo pati quid sit 179.b
 Christiani & non Christiani quomodo differant 164.a
 Christi natiuitas non solum secundum carnem consideranda. 10.b
 Christianum esse multo maioris dignitatis, quàm esse iudæum. 57.b
 Christi uirtus ex auctore peccati Adamo confirmata 120.a
 Christiani hominis institutio in tria diuiditur 316.b
 Christus uario studio annuntiatur. 20.b
 Christo non credentes, sunt sub ira Dei 109.a
 Christiani lebendige todten / Vnd gerecht sunder 174.b
 Christus est lapis offendiculi. 235.a
 Christianorum fides non est simpliciter historica 241.a
 Christianus est instar signi, cui contradicitur undique 197.b
 Christiani à Paulo sancti appellati 16.b
 Ciuitas quid 289.a
 Circum. inauguratio in iudaismum. 63.a
 Circumcisio ab Apostolo signum appellatum 94.a
 Circumcisionis usus 93.b
 Circumcisio quomodo prodest. 58.a
 Circumcisio nihil est coram Deo, sed obseruatiua mandatorum dei. 58.a
 Circumcisio in uniuersum per ueritatem Christi abrogata ibid.
 Circumcisio carnis sacramentum initiationis in ueteri, quemadmodum baptisus in nouo testam. 58.a
 Circumcisionis symbolum, quare masculino generi datum 121.b
 Claudius Iudæos Roma pepulit. 360.a
 Clamare prophetam quare Apostolus dixerit 230.b
 Condemnari & condemnabile esse, differunt 162.b
 Cælum nouum & terra noua futura 180.b
 Cælum, dies, nox, & sol, uocem non habentia, inter gentes prædicantur

in gloriam Dei 252.b
 Cognitio diuinæ uoluntatis duplex 285.a
 Cognitio peccati per legem, & non iustificatio 74.b
 Conferre diem ad diem quid sit. 323.b
 Cognitio dei uera duo requirit. 31.b
 Colere sanctos aliud esse, laudare Deum in sanctis aliud 32.b
 Communes manus, id est, non loqui ante cibum 330.b
 Commune pro immundo & prophanum ibidem
 Communis lætitia communem præsumit salutem 342.a
 Conciliatio locorum, qui huic, quod Deus misceatur cuius uult, & induret quem uult, uidebantur in specie esse contrarij 222.b
 Concludere 275.a
 Condemnare & iudicare grauius delictum, quàm nihil facere. 322.a
 Concupiscentiæ corporis bisariam æstimandæ 137.b
 Condemnare quid sit 168.a
 Confessio oris 239.b
 Confessio & fides non sunt segregandæ 249.a
 Confessio fit ad salutem ore, corde creditur ad iustitiam 108.a
 Confirmatio suffraganeorum ridiculum commentum 23.a
 Confirmatio credentium non exte-
 no oleo constat ibidem
 Conatus & uoluntas hominis quid possit 219.a
 Conscientiarum securitas & pax, item trepidatio unde sit. 241.b
 Conscientia perpetuo carpit ac morietur peccantes 56.a
 Conscientia mille testes 211.a
 Conscientiæ testimoniū quando habeat locum ibidem
 Consilium abscondere sapientis est 278.a
 Contentiosi qui sint 47.a
 Contentiosis malam uitandam. 51.b
 Contraria contrarijs, mutuo collata, sese produnt, & illustra reddunt 67.b
 Contradictionem ab ea re, quæ suis iuris est nemo pati debet. 225.b
 Contumeliosi 38.b
 Consolatio contra prædestinationis tentationem 77.b
 Cor hominis profundum & inscrutabile 62.a
 Corporis distio pro carne peccatrice 175.b
 Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem 108.a
 Corde credere non est satis 19.b
 Coruorum pulli Dominum inuocant 247.b
 ex cor,

INDEX:

ex corde malo quæ mala sunt fluunt
37.b
Cor penitere nescium 45.a & b
Cordis & oris confessio & fides quo
inter se sint ordine 249.b
Corona iustitiæ 114.b
Corruptio in populis fidem Christi
profitentibus 58.a
Corporis concupiscentiæ bifariam
æstimandæ 137.b
Corpora nostra præbere deo quid
sit 282.a
Corpus emortuum 102.b
Corporis honor est, si ad gloriâ dei
seruiat 35.a
Corpus quid 299.a
Corpus uerum & non phantasticū
Christus habuit 167.b
Corporis ignominia quid sit 35.a
Corpus egregium opus dei 35.a
Creatura nostri causa uanitati sub
iecta est 184.b
Creaturam uanitati esse subiectam
quomodo accipiendum 182.b
Creatura liberabitur à seruitute
corruptionis, quomodo exponen
dum 182.b. & 183.a
Creatura dolet ac luget grauata
corruptionis 184.b
Credere præter spem & sub spe
quomodo intelligendum. 102.a
Cretenses mendaces 39.b
Credere deo nihil aliud quam obe
dire deo 140.b
Credere in Christum magnum dei
donum & beneficium 19.a
Credere euangelio est obedientia
quædam 250.b
Credere per se, est dei uerbis fidem
habere 102.a
Cultus Dei quorum sit 283.a
Cultus et inuocatio soli deo debetur
32.b
Cultus dei uerus quis sit 283.a
Cultus falsi tres sunt species 32.a
Cultus dei esse nequit quod coactū
& inuoluntarium est 283.a
Cuius non potest quiduis compete
re 107.a
Culpa sua nemo non perit 56.a
Curiosorum ingeniorum de trinita
te temeritas 30.b
Curandi uerbum 169.b
Currere & uelle 219.b

D

D Annus ferre in re honesta lu
crosus est, in re uero turpi,
omnium est miserrimum 143.b
Dare deo gloriam quid sit 105.a
Dare locum cuiuspiam rei dupliciter
dicimus 300.a
Das endlich harren 181.a
Das Vuil mir der bitter tod sein
161.b

Dauid & Paulus non sunt menda
ces 65.b
δ & μῆρ 46.b
Debitores 173.a
Debitum duplicis est generis. 313.b
à debito nemo liber 313.b
Defraudare genium & cedere ge
nio 137.b
Dei uia imperuestigabiles 277.a
Dei quæ sunt, non omnia possunt
cognosci 30.b
Dei iudicia inscrutabilia 277.a
Declinare quid sit 367.a
De litera & spiritu 61.a
Demones quoque credunt & contra
miscunt 77.a
Deo omnia possibilia 248.a
Deo nihil cadit in diuersum aut for
tuito 131.b
non desperandum de salute eorum,
qui ueritati ad tempus aduersan
tur 9.a
Desituti sunt gloria Dei, aliter atque
aliter intelligitur 78.b
Desperata res quæ dicantur. 102.a
Destruendi uerbum 334.a
Deum laudare in sanctis aliud, &
aliud colere sanctos 32.b
Deus, ideo dicitur, quod ope sua o
mnibus succurrat 30.b
Deus iustus iudex 41.b
Deus nemini quicquid debet. 218.a
Deus solus constans & immutabilis
180.b
Deus est qui iustificat 80.b. & in
iustificat gratis per suam gratiâ,
per redemptionem quæ est in
Christo eod.
Deus, quare pater noster appelletur
17.a
ad deum & non ad sanctos uel an
gelos uel mortuos homines o
randum 178.b
Dilectio debiti loco habenda. 313.b
Deus num iniustus 210.b
Deum scriptura uocat tardum ad
iram 228.a
Deus neque per iustorum hominum
imagines colendus 34.a
Deus cum peruerso peruertitur. 37.a
Deus pro nobis 197.a
Deum esse unum scire, non est satis
234.b
Deus non est personarum acceptor
45.b
Deus intuetur cor, homo uero iudi
cat ex facie 62.a
Deus non habet personarum respe
ctum 51.b
Deus spei 345.b
Deum habere in notitia quid sit. 37.a
Deum nosse uita est æterna 71.b
Deus prohibuit populo suo ne sibi
iuxta beneplacitum ipsorum fa

cerent 33.a
Deum ignorare initium omnis ma
mali 71.b
Deus uerax 64.b
Desperandum non est de quoquâ.
264.b
Den spot zun schaden haben. 143.b
Der mensch Vuill Vngluck haben
305.a
Diaboli inuidia mors introiit in
mundum 122.a
διαλογισμός fons omnis impietatis
& errorum 33.a
Diem curare 324.a
Dies iræ & reuelationis 44.b
Diem ad diem cōferre quid sit. 323.b
διαστροφή 104.b
δὴ 40.a
διαδωμεν 130.b
διασωμασθε 60.b
Dilectio diuisa in partes 294.a
Dilectio christiana quomodo à mun
dana dilectione discernatur. 294.a
Diligi à deo, omnem excedit huius
seculi felicitatem 16.a
Disidium unde dictum 365.a
Disidia sunt quando populus in cō
traria studia scinditur 365.b
Diues in omnes 244.a
Diuitiæ sunt thesaurus bonorum
228.b
Diuitiæ in scripturis quid signifi
cent 327.b
Diuinæ uoluntatis cognitio duplex
est 285.a
Diuinæ potentiæ uaria operatio.
26.b
Diuinitas Christi per infirmitatem
carnis obscurata 12.a
Diuturnitas huius mundi nō est æ
ternitas sed expectatio 181.b
διχαριστία 365.b
διωμεν 209.a
Du merest dein eygen Vngluck.
44.b
Du stinckst Von feule 71.a
Du Vuurst es noch Vuol sindē. 51.a
Docere in doctrina 292.a
Docere et exhortari differūt. 292.a
δοκίμασεν 57.a
δοκίμη 113.b
Doctrina pontific. 369.b
Doctrina Apostolica 369.b
Doctrinæ euangelicæ & pontificiæ
antithesis 16.a
Doctrina euangelij sapiētes & ins
ipientes opus habent 25.a
Doctores uirum naturalium 167.a
Doctores falsi à Paulo descripti.
364.b
Dominus per seipsum iurat, quia
non habet se potiores 329.a
Dominus deus tuus deus unus est.
quomodo exponatur 87.a

I 5 DONA

INDEX.

Donatistæ potestati Cæsariæ subiacere noluerunt, quemadmodum hodie pont. & episcopi, & c. faciunt 303.b
Donum & gratia differunt 126.a
Donum est beneficium illud redemptionis per Christi datum, ex gratia Dei proveniens 126.a
Donorum spiritualium dispensatio pertinet ad spiritum sanctum 21.b
Donum dei unita æterna 144.a
δοσολογία 280.a

E

ἐκκλησία ἡ τοῦ κυρίου 305.a
in ecclesia Christi non quid mulitudo sed quid consumatio electorum sentiat, spectari debet. 230.b
Ecclesia Christianorum est insular urbis obfesse & c. 364.b
Eckius hæresim esse dixit, si quis doceat fidem sine operibus iustificare 85.b
ἐκστασις ἡ τοῦ πνεύματος 28.a
Effectus sanguinis Christi extendit se non tantum in posteriora sed & in anteriora tempora. 118.a
Egent gloria dei 78.b
ἐγγύς, post se habet genitum. 317.b
Eidolorum cultores ueritatis dei infensissimi hostes 30.a
Eidolorum cultus est ex diabolo. 35.a
Eidololatria causa est flagitiosæ uitæ 30.a
ἐἶναι, non pro, in, sed, ad, legēdū. 128.b
ἐἶναι & εἶναι 77.a
ἐκ τῆς ἀποστολῆς τῶν ἁγίων, uariè intelligitur 5.a
Elati, gloriosi 38.b
Electio pro electis posita 259.b
ἐλεῖν & εἶναι 105.b
Emortuum corpus 102.b
ἐμὴ δυνάμις, id est, in potentia 3.a
Episcopi non reddunt ecclesijs debitum 25.b
Episcopi sunt ecclesiæ debitores ad prædicandū euāgelium dei. 25.b
ἐπιστολὴ ἡ κατὰ ἰακώβου καὶ τῆς ἐκκλησίας 212.a
Episcopi ἀποστολικοὶ καὶ ἡγεῖται τοῦ λαοῦ 8.b
Episcopi aduersarij & persecutores res Euangelij ibid.
Epistolæ ad Rom. status & principalis propositio 75.a
Epistola Iacobi non est Iacobi apostoli sed alterius 92.b
Epanetus 360.b
Errores circa sacramenta refutati 94.b
Error pelagianorum 121.a
Error eorum qui dicunt Christum, carnē non ex uero uirginis sumpsisse, per apostolum refutatus 11.a

ἐργάζεσθαι, operari 315.b
Erasmus ærarius 372.a
Error marcionis, ualentini & manichei 167.b
Esau & Iacob ex Rebecca nati 215.b
Esau quare reiectus 215.b
Es ist nit zeit 317.a
Es hatt Gott Vom hymmel herab geschehen es ist ayn straff Von Gott 30.a
Es kan Kainer mer fridens haben. Dan sein nachbaur Vuill. 299.a
Es ist Kein bosnung mer da. 102.a
Es ist ain boß kindt das seinen Vatter ain dieb hauffet 225.b
Euangelium potentia dei, ad salutem omni credenti 26.b
Euangelium nemo potest nisi missus prædicare 249.b
Euangelio dei ut credamus uel seruamus, non est libertati nostræ permissum 14.a
Euangelicæ & apostolicæ prædicationis finis 14.a
Euangelium ab infamia κακοδομίας uindicatum à Paulo 2.a
Euangelizantium officium propriū & peculiare, est, annunciare pacem, annunciare bona 249.a
Euangelium quid sit 373.a
Euangelicæ & pontificiæ doctrinæ antithesis 16.a
Euangelizantium speciosi pedes. 247.b
Euangelium Paulus quare suū uocauit carit 55.b
Euangelium est uirtus dei ad salutem omni credenti 194.b
Euangelij restauratio in Germania orta 251.a
Euangelium an solum prædicandū 9.a
Euangelium est uocatio prædestinatorum, & non reproborū. 195.b
Euangelium Pauli quod nam sit. 373.a
Eua an Adam peccato originem derit 121.b
Exhortari et docere differūt. 292.a
ἐξουσία 151.b
Expergisci à somno 317.a
Extensio manuum quid sit 255.b
ἐξ ἀναστάσεως ἡ ἐκ νεκρῶν 3.a
ἐξέλεος 63.a
Expertes intelligentiæ 38.b
Excidere 214.b
Excusatio omnis in ignorantia sita est 31.b
ExcoGITatores malorum 38.b
ἐνδοξία 233.a
ἐν ψυχῇ 88.b
ἐνδοξία duplex 369.a
ἐνδοξία καὶ πνευματικὴ 318.b

F

Facere pro concupiscere 155.b
Fauoris & gratiæ impetentia soli deo adscribenda 273.a
Fauores legis iustificari 53.a
Falsi doctores à Paulo descripti 364.b
Faul 71.a
Fictor habet sui figmenti potestatem 225.b
ex fide in fidem aliter atque aliter exponitur 28.a
Fidem euangelicā ad alios mediatorum, & non ad Christum referentes, ualeant 14.b
Fides euangelica nō tendit in aliud nomē quā euāgelij Christi. 14.b
Fides inanis neminē saluat, sed uera & efficax 50.b
ex fide quicquid non est, peccatum est caute legendum 336.b
Fides & promissio habent inter se relationem 97.b
Fides falsa 105.b
Fides facit animum firmum. 105.b
Fides firma & indubitata certitudo 105.b
Fides uerbo Dei nitiatur sine omni demonstratione 105.b
Fides & confessio non sunt segregandæ 249.a
Fides Romana supra reliquos Christianos non iminet 20.a
Fides, cordis & oris confessio quod ordine sint inter se 249.b
Fides omnis ueræ pietatis, felicitatis & salutis fundamentum pariter & stabilimentum 19.a
Fides ex operibus perfecta redditur 92.b
Fides bonorum operum doctrinam stabiliat 87.b
Fides non potest latere 19.b
Fides est fiducia misericordiæ promissæ 89. & 90.b
Fide sola saluamur 23.a
Fides res est non mentis sed cordis 249.b
Fides iustificat absq; operibus ceremonialibus & moralibus 94.b
Fides uera quæ poscat 239.b
Fides est obedientia 14.a
Fides an sine externo euangelij auxilio dari & acquiri per reuelationem possit 248.a
Fides non semper ex auditu. 248.b
Fides non solum iustificat sed & saluat 241.a
Fides quomodo stabiliet legē. 89.a
Fides Christianorum non est simpliciter historica 241.a
Fides quid sapientibus huius mundi di 14.a
Fides dei pro ueritate dei accipitur 119

INDEX.

64. b	Genitus salus contigit per Iudeos	Homines omnes aliquo motu cor
Fides uera, noua quædam qualitas	rum lapsum 262. a	dis interno mouentur 177. a
nostris peccatoribus 80. a	Gētes misericordia saluātur. 345. a	Homines deo uice instrumentorū. et
Fides & lex dis dia pasōn distitit	Gladius pœnam mortis significat	228. a
sunt 84. b	308. b	bisariam 221. b
Fidei efficacia bonis operibus dei	Gladius magistratus non est liberi	Hominum duo genera 221. b
claranda 48. b	iuris 309. a	Homo cōmuni: naturæ nomē. 85. a
Fidei obiectum 89. b	Gladij abusus duplex 309. b	Homini sapientis est, temporis op
Fidei definitio 105. b	Gloriam Deo dare quid sit 105. a	portunitatē non negligere. 317. a
Fidei discrepantia offendit 23. b	Gloria dei desituti sunt, aliter atq.	Homo omnis mendax 64. b
Fidei iustitia, dei iustia 235. a	aliter accipitur 78. b	Homo liberi arbitrij 122. a
Fidei & inuocationis affinitas	Gloria dei transfertur omnū igno	Homo iniquitatem quasi aquam bi
247. b	miniosissimē per imaginū usum	Homo internus. 159. b (bit. 74. b)
Fidei quantum bonum III. a	33. b	Hominū duo genera, quib. apost. do
Fidem solam post iustificationem	Gloriam dei obscurant humanæ iu	Arinani operum obijcit 48. b
non amplius iustificare, sed ad	stutiæ doctores 276. a	Homo iudicat ex facie, deus uerō in
salutem opera bona opus esse,	Gloriam dei transferre per sema	tuetur cor 62. a
& c. quorundam opinio erronea	gnum est. 33. a (fluxa. 180. a)	Honor quid sit eod.
refutata 86. a	Gloria mundi uana, inconstans ac	Honor præmium uirtutis 312. a
Fidei iustitiam nequeunt amplecti	Gloriam mundi qui quærunt, nul	Honor non est in honorato sed hono
qui iustitiam operum amplectun	los labores detreant 179. b	rante 312. b
tur 231. b	Gloriatio pro gloria 89. a	Humani generis redemptio per san
Fidei duo dantur. 241. b. & 242. a	Gloriosi, elati 38. b	guinem Christi, quare in hæc
Fidem iustificare aliud & aliud	Gratia Christi defectum carnis no	postrema tempora dilata 85. a
hominem 92. b	stræ adimplet. 54. a (126. a)	Humani generis immundities ex ui
Figulus habet in lutum suum pote	Gratia est dei beneuolētia erga nos	ri semine 121. b
statem 225. b	Gratiam accepit & apostolatam,	Humanum ingenium perpetuo cu
Filiorū dei in scripturis sacris dif	diuersimode exponitur 4. b	pit differentiam ac singularita
ferentia 2. b	Gratia dei potentior quàm pecca	tem 245. a
Fiducia hominis Christiani ad deū	tum adæ 125. b	Humana ratio nequit contenta esse
contra peccatum, mortem, &	Gratia credentib. cōtigit. 80. b	scripturis, nisi audiat & ratio
satanam 200. a	Gloria futura, filiorum dei summū	nes 101. b
Filius dei, declaratus & non factus	bonum 185. a	Humane rationis ingenium. 238. b
11. b	Gratia & donum differunt. 126. a	Hypocriti nemo motuū caret. 39. b
Filiū dei qui 176. b	Gratia & apostolatus coniungun	Hypocriti non est locus apud deum
Filius dei quare sit filius hominis	tur, & quare 13. a	235. b
factus 11. b	Gratis iustificamur, & fide iustifi	Hypocriti est simulatio eorum quæ
Filius dei quomodo ad nos sit mis	camur 80. b	non sunt 293. a
sus 167. b	Gratia Christi etiam in infantibus	
Filiū ueri abrahæ 95. b	nostris communicat 78. a	Iacobi epistola non est iacobi apo
Fœdera nuptiarum finis 146. b	Gratia & ueritas per Christū, lex	stoli sed alterius 92. b
Fora duo unum legis, alterum gra	per Moysen 47. b	Iason 371. b
tie 50. b	Gratias deo agere quid sit 324. a	Iesus Christus est propitiatio pro
Fori forma 201. a	Gratia quid sit 6. a	nostris peccatis 85. a
Fructus apostolorum est salus orbis	Gratiæ dictionis significationes	Ignis natura 305. b
25. a	Gradatio. 112. b (286. a)	Ignorantia & cæcitas dei, radix
Fulmina Pont. 281. b	Gloriationum duo genera 89. a	malæ uitæ. 73. b (71. b)
Futura gloria, filiorum dei, summū	Gratuita misericordia Dei salua	Ignorare deum omnis mali initium
bonum 185. a	mur. 79. b (87. a)	Ignominia corporis est signum iræ
G	Græci & Iudæi non est distinctio	Dei. 35. a
Genius pauli hospes 371. a	Græci reliquas gentes uocabant	Ignorantia mali eum qui malè agit
Gag 29. a	Barbaras 25. a	quodāmodo excusabilem facit
Genius sanctorum 187. b	Guette Vuort geben 369. b	40. a
Genius quomodo spiritui sancto	Guttur corū apertū sepulchrū. 72. b	Ignorantia præfractus reddit &
adscribere conueniat 187. b	H	elatos. 270. a
Gentes sibip̄s lex sunt 54. b	Hæreditas non constat merito,	imaginum usus unde ortus 55. a
Gentes, populus stultus 254. b	sed uel natiuitate uel ado	Idololatria unde orta 35. a
Gentes nostri patres 231. b	phione 179. a	per imaginū usum gloria dei trans
Gentes iustitiā apprehendisse. 231. a. & quam eod.	Hæreticos quid peperit 287. b	fertur omnium ignominiosissi
Gladij acceptione omnia mortis ge	Hæreditas ex fide constat 99. a	mē 55. b
nera complecti 204. a	Herodio 362. b	Immiser cordes 39. a
Genitum & Iudæorum apud deum	Heli sacerdotis filij immorigeri, &	Immundicia est corporis ignomi
nulla differentia 55. b	quare 228. b	nia 35. a
	Holeribus uesci 321. a	Immundities humani generis ex ui
		rili semine 121. b
		Immuna

I N D E X.

immundicia apostolo genus est om-
 nium libidinum carnis quæ sunt
 in lascivia 142.b
 Imperire in simplicitate qd. 292.a
 Impossibilia duo esse videntur in
 rerum natura 101.a
 Impij sua ipsorum peccatū culpa. 45.b
 Impij & pij quomodo differant
 164.a
 Impij instar brutorum, quo natu-
 raliter ad perditionem sunt ge-
 nita 228.b
 Imputandi, uerbum 90.a
 Infantes aliquo passo possunt Dei
 esse inuocatores 247.b
 Infantes baptizandi 98.b
 Infantes non sunt à peccato origina-
 li innocui 125.a
 Infantis quomodo competat cir-
 cumcisio 96.b
 Infantes an damnentur ante usum
 rationis 122.b
 Infirmitas carnis quæ in Christo
 filio hominis apparebat, diuini-
 tatem illius obscurabat 12.a
 Increduli sunt sub ira dei 109.b
 Induratio quid faciat 222.a
 Induendi uerbum 319.a
 Indulgentiæ à pontif. Rom. pro pec-
 catis futuris concessæ 82.a
 Indurandi uerbum 221.b
 Indignatio & ira Deo per anthro-
 popathiam tributa 47.b
 Ingrediendum in regnum cælorum
 per multas tribulationes 114.b
 Inhabitare uerbum 155.a
 Iniurius est qui quod debet nō red-
 dit 314.b
 Iniustitiæ multæ sunt species. 37.b
 Inuenire pro consequi 88.b
 Ἰννοκέντιus bifariam legitur 227.b
 Innocēs nemo corā domino. 129.a
 Inimicitia uera est non idem uelle
 neq. idem nolle 170.b
 Iniquitas est quidquid contra ius &
 fas, contra dilectionem dei &
 proximi admittitur 142.b
 Iniustitiæ membra interna & exter-
 na 71.b
 Iniustitia hominū dei iustitiā cōmen-
 dat quomodo intellegendū. 66.b
 Iniustitia omnis in duo diuiditur
 71.b
 Iniustitia generale uitium 37.b
 Iniustitia peccatū idolatriæ & sal-
 sus dei cultus 30.b
 Interpellare quomodo Christus di-
 catur pro nobis. 200.b. & 202.a
 Internus homo 159.b
 Inuocatiois et fidei affinitas. 247.b
 Inuocans nomē domini, saluus erit
 52.b
 Inuocare nomen dñi, est inuocare
 bonitatē et misericordiā dei. 247.b

Inuocare sanctas peccatū est. 247.a
 Inuocatio sanctorū refutatur 32.b
 Inuocatio & cultus soli deo debentur
 32.b
 Inuidia 38.a
 Ira diuina lento gradu procedit,
 tarditatem uero supplicij, graui-
 tate poenarum compensat 43.b
 Ira sue potentia malis est ridicula
 227.b
 Iræ dei signū uita flagitiosa. 34.b
 Ismael ex ancilla natus 215.b
 Israelitæ non sunt omnes ex israel
 215.a
 Israelitæ 222.a
 Iudaismus internus & externus
 60.b
 Iudas 222.a
 Iudicare & condemnare grauius
 delictū, q̃ nihil facere 322.a
 Iudicare inter diem & diem. 324.a
 Iudæi & Græci non est distinctio
 87.a
 Iudæorum lapsus causa salutis no-
 stræ 262.a
 Iudæus in quo gentes excellat. 63.a
 Iudæi duplici nomine peius dam-
 nandi 52.b
 Iudæi nominis magnus splendor
 56.b
 Iudæi nomini dei scandalo fuerunt
 57.b
 Iudæi aduersum gentes superbie-
 do decem prærogatiuas sume-
 bant 56.a
 Iudæi & Græci non est distinctio
 342.a
 Iudæorum & gentium apud Deum
 nulla differentia 55.b
 Iudæi incredulitatem suam non pos-
 sunt excusare 12.a
 Iudicia dei inscrutabilia 277.a
 Iudicium omnium per Christum fu-
 turum prædicandum 56.a
 Iudicis iusti officium 45.a
 Iudicare de alieno seruo non licet
 322.a
 Iudiciū dei secundū ueritatē. 45.a
 Iunia & Andronicus cognati Pauli
 361.a
 Iurare in nomine domini, nihil al-
 liud est, quā diuinitatis cōfessio-
 nem deo dare 329.a
 Iuramentum licitum 211.a
 Iurandum per solum uerum deum,
 & non per falsos 211.a
 Iusiurandum licitum 21.a
 Iustus non potest aliter credere &
 aliter uiuere, loqui & facere
 29.a
 Iustus ex fide uiuens est 28.b
 Iusti sunt non qui audiunt legem,
 sed qui legem factis exprimunt
 74.a

iustitiæ operum legis, ac propriæ
 definitio 236.a
 Iustitiam amplectentes operū, quæ
 re fidei iustitiā amplectine sciāt
 231.b
 Iustitiæ ex fide descriptio 237.a
 Iustitia generalis uirtus 37.b
 Iustitia dei manifestata est, bifariam
 intelligitur 75.b
 Iustitia est ex fide 29.a
 Iustitia dei est, quia redditū est quod
 promissum est 75.b
 Iustitia dei pro bonitate dei 81.b
 Iustitia uera corā deo qua in re sit
 sua 75.a
 Iustitiæ expertes sunt sub ira dei
 109.b
 Iustitia homini contingit sine ope-
 ribus legis, per fidē Christi. 85.a
 Iustitiæ ueræ ingenium 116.b
 Iustitia hominis pannus mulieris
 menstruatæ 74.a
 Iustitiā Christi non solum unū pec-
 catum illud Adæ, sed & simul re-
 liqua omnia tollere 127.a
 Iustitia duplex, operum una, alia re
 fidei 234.b
 Iustitia nostra resurrectioni Christi
 adscripta 108.a
 Iusti in scriptura appellantur Noe,
 Iob, Abrahæ, Isaac, & quæ ratio-
 ne. 71.a
 Iustificatio. 194.a
 Iustificationis nostri dignitas non
 in nostra fide, sed in Christi san-
 guine 117.b
 Iustificamur coram deo ex gratia
 per solam fidem quæ est in Chri-
 stum Iesum, & non ex operibus
 48.a
 Iustificantis fidei effectus 108.b
 Iustificandi coram deo duplex rap-
 tio 53.b
 Iustificari fidem aliud, & aliud ho-
 minem 92.b
 Iustificari est pro iusto censi ei ha-
 beri 74.a
 Iustificatio legis quæ 169.a
 Iustitiarū operum iustitiam appres-
 hendere nequeunt 231.b
 ut iustificeris in sermonibus iustitiæ
 rē exponitur 65.a

K

Ἀνία 38.a
 Κανονική 38.a
 κανονική 38.a
 κατὰ μέτρον 366.a
 κατὰ μέτρον 57.a
 κατὰ πόλιν ἢ ἀπὸ πόλεως κατὰ πόλιν
 τοῖς 212.a
 Keithura uxor abrahæ 103.b
 Κρίμα ἰαυτοῖς τῷ ψόντῳ 305.a
 κρίμα 126.b
 κρίμα 40.a
 κρίμα 112.b
 Lapsus

INDEX.

Lapsus iudaeorum quis fuerit. 263.a
 Lapsus iudaeorum causa salutis no-
 stra ibid.
 Lapis offendiculi est Christus. 232.
 Latria omnis ad Deum pertinet. 34.b
 Laudare Deum in sanctis aliud, &
 aliud colere sanctos 32.b
 Legis factores iustificari 33.a
 Legis impletio sita in dilectione pro-
 ximi, non obseruantia ceremo-
 niarum 315.a
 Legem nemo mortalium seruat. 54.a
 Legis efficacia, una propria, altera
 impropria per accidens 149.a
 Legis efficacia impropria 150.b
 Legis effectus & sanctitas 148.b
 Legis efficacia propria quid sit. 149.a
 Legem quis faciat 53.a
 Legi praestitum impossibile quid. 166.a
 Legis iustificatio quae 169.a
 Legis factores iustificari 53.a
 Legi Apostolus duo dat, 1. quod pec-
 catum manifestet, 2. quod irriteret
 & prouebat 144.b
 Lenitas dei multa 228.a
 Lex membrorum 160.a
 Lex peccati 160.b. & 161.a
 Lex data ut esset disciplina & pa-
 dagogia, non ut iustificaret ac
 saluaret 87.b
 Lex est norma iuste & ad uolunta-
 tem Dei uitam instituendi. 149.a
 Legis uis & usus 144.b
 Legis praeccepta sunt Dei praecipta
 74.a
 per legem cognitio peccati 73.b
 Lex generaliter pro omni sacra
 scriptura accipitur 73.a
 Lex quomodo iram operetur. 98.a
 Lex quomodo per fidem stabilietur
 87.a
 Lex per Moysen, gratia & ueritas
 per Christum exorta est 47.b
 Lex ubi locum habet, ibi certe pec-
 catum sit oportet 139.a
 Lex Moisaica in chartis scripta. 55.a
 Lex naturae quare non possit uim
 suam exerere 149.b
 Lex ubi non est, ibi non est trans-
 gressio 60.b
 Lex per metalepsim, pro ui & coa-
 sione 160.a
 Lex paedagogus 147.b
 Lex non mortuis, sed uiuis domina-
 tur 145.b
 Lex quod non poterat praestare,
 quis praestiterit. 167.a. & quo-

modo eodem
 Lex data est ut magis peccati reos
 arguat, quam ut iustificet. 74.b
 Lex & fides dis dia passionem dispartit
 sunt 84.b
 Lex quare sit dicta spiritalis 153.b
 Lex subiit ut abundaret peccatum. 148.a
 Lex uirtus peccati 151.a
 Lex ipsa sancta, iusta ac bona, sed
 suos discipulos non sanctificat,
 iustificat, ac bonos reddit, & c. 151.b
 Liberationis nostri opus, apostolus
 commune facit patri & filio, &
 spiritui sancto 165.b
 Liber sapientiae non habetur in Ca-
 none 223.a
 Litera Christianis non est spernen-
 da 148.a
 Litera quid sit 147.b
 Litera legem scriptam significat. 60.b
 Litera est lex scripta 61.a
 Lex scripta Apostolorum fuit praedi-
 catio uerbi 311.b
 Lex scripta, lex scripta 311.b
 Loquendi uerbum, pro gloriari, &
 non pro docere 348.a
 Loyia 64.a
 Locum dare dupliciter rei cuiusdam
 dicimus 300.a
 Locorum quorundam, qui huic,
 quod Deus misereatur cuius
 uult, & inducet quem uult, ui-
 debantur in specie contrarij. 222.b
 Loyia 60.a
 Loyia 85.a
 Lupanaria qualiter defendantur. 69.a
 Lucius 371.b
 Luxur qualiter a diuitibus defen-
 datur 69.a

M

Magistratus potestatem quidam ef-
 fugere conantur, ut sit illis im-
 punitas delinquendi 306.b
 Magistratus officium 305.b
 Magistratibus quare obediendum. 309.b
 Magistratus proprie propter bonos
 datus est 307.b
 Magistratus Dei minister est. 307.a
 Magistratus ne sit timori quid fa-
 ciendum 306.a
 Mala facienda ut eueniant bona,
 quomodo intelligendum 67.b
 Mali mores 38.a
 Malitia ibid.
 Mali initium a muliere cepit. 121.b

Maligni animi indicium 345.a
 Manuum extensio quid sit 255.b
 Manichaeorum error 61.a
 Manichaei, ualentini & marcionis,
 error 167.b
 Martyrem facit non passio, sed cau-
 sa 179.b
 Martyr Christi uerus quis 205.b
 Maria 361.a
 Matrimonium sacerdotibus a sy-
 ritio Pontifice interdictum. 171.b
 Mediator unus redemptionis & in-
 tercessionis 200.b.
 & 202.a
 Misa & gregorij 169.b
 Mendacium est triplex 65.a
 Mens hominis gubernationem ha-
 bet hominis 37.b
 Membra non habent eundem adu.
 290.a
 Membrum quale se Christianus de-
 beat exhibere 290.b
 Membra uitalia 102.b
 Mentem Domini nemo nouit. 278.a
 Mendacium non statim est quicquid
 homo dicit 65.b
 Membra 138.a
 Mensurae ditione quid ueniat. 288.b
 Mentem domini quomodo Aposto-
 lus nouerit 278.a
 Misa & j 46.b
 Mendax omnis homo 65.a
 Misa & i 42.a
 Misa & i 85.a
 Misericordia & ueritas Domini
 manet in aeternum 343.a
 Minister uerus a Domino mitti de-
 bet 7.b
 Minister Christi unde cognoscatur
 8.a
 Minister in uita conversatione de-
 bet esse irreprehensibilis. 348.b
 Ministerium generalis appellatio
 functionum ecclesiasticarum, &c. 291.b
 Ministerium Romanae Ecclesiae a
 postolorum, an sit cum gratia
 Christi communium, quomodo cog-
 noscendum. 13.b
 Ministerium Christi esse, magnum do-
 num 286.b
 Ministerium in ministerio quid. 292.a
 Ministeriorum sunt uaria genera. 21.b
 Mispas 21.b
 Misericordia dei gratuita saluamur
 79.b
 Misericordia Gentes saluantur. 343.a
 Missio praedicantis 249.a
 Missa

I N D E X.

P4X

INDEX

Pax & securitas conscientiarum unde sit 241. b
 Pax quid sit 6. a
 Pax, nemini nisi ex gratia Dei contingere potest 17. a
 Pax 109. a
 Pax uera quæ 250. a
 Peccata uenialia & mortalia secundum quæritatem uel qualitatem admissorum non sunt discernenda 163. a
 Peccata præterita & futura à Christo sublata 81. & 82. b
 Peccati stipendium mors 122. b
 Peccati exordium 121. b
 Peccatum & mors per quem in mundum intrauit 121. b
 Peccatorum remissio est nostra iustitia 91. b
 Peccantes sine lege, sine lege peribunt 52. a
 Peccatum & mors per Adamum in orbem introiit 121. a
 Peccati effectus mors 136. b
 Peccatum quid sit 161. a
 Peccatum quando dicatur esse mortuum 151. a
 Peccatum est, quidquid ex fide non est 336. b
 Pædobaptismus ibid. a
 Peccatum ubi regnat, ibi lex condemnat 139. a
 Peccatum originale 121. a
 Peccata piorum non sunt lapidea. 211. b
 Pedes speciosi 249. b
 Pedes Rom. Pont. gemmis, auro & purpura ornati ibid.
 Pedibus ueloces sumus ad ea quæ libenter facimus 72. b
 Pelagianorum error 121. a
 Petrus circumcissionis, & Paulus gentium doctor 264. a
 Petrus apostolus nunquam Romæ prædicauit 18. b
 Per multas tribulationes in regnum celorum ingrediendum 114. b
 Personam scriptura uel uultum eternum statum, & conditionem hominis uocat 52. b
 Personarum respectus nullus apud Deum 51. b
 Περὶ τῶν τῶν 57. a
 Περὶ τῶν τῶν 63. a
 Pharaon 212. a
 Φαραὼν 363. a
 Φαραὼν, Φαραὼν 287. a
 Φαραὼν 285. b 169. b
 Φαραὼν 182. b
 Philanthropia Dei stupenda & immensa 10. b
 Phœben sororem, & ministram ecclesie Cenchreenfis Paulus Roman. commendat 357. b

Pij & impij quod differant 164. a
 Plantæ, & bestię, an sint ad futurum seculum restituendæ. 183. a
 Plerophoria fidei 106. a
 Πληροφορία quid sit 323. a
 Plus requiritur ab eo cui plus datum est 51. b
 Πλὴν 63. a
 Πλὴν 128. b
 Πλὴν τῶν τῶν 287. a
 Πλὴν 63. a
 Pontificij potestati ordinationis, diuina restituit 305. a
 Pontif. fulmina 281. b
 Ποντίφικα 38. a
 Pœnitentia & extremum iudicium & non solum Euangelium prædicandum 9. a
 Pœnarum sibi ipsi colligere thesaurum 44. a
 Pontificij fastiosi 310. b
 Pont. Rom. oscula regum, Cæsarij, & cæt. fastu Persico excipiunt 249. b
 Pontificiæ & euangelicæ doctrinæ antithesis 16. a
 Pontifex Rom. pro futuris peccatis indulgentias concedit 82. a
 Pont. Rom. pedes gemmis, auro & purpura ornati 249. b
 Populo Dei per solum uerum Deum iurandum 211. a
 Populi ueteris & noui testamenti unio in fide sita 97. a
 Porrectio dextræ nobis est loco osculi 364. a
 Potestates à Deo ordinatæ sunt. 304. b
 Potestati resistere, & non uelle subdi idem sunt 304. b
 Potestas omnis à Deo 303. b
 Potestatibus supereminentibus omnis anima sit subdita 302. b
 Potestatem magistratus quidam effugere conantur, ut sit illis impunitas delinquendi 306
 Potestates excellentiores, & particulares 303. b
 Potentia malis non succensens contentum est 227. b
 Præbere corpora nostra Deo quid sit 282. a
 Præceptiones uitæ Christianæ. 292. b
 Prædestinatio campus ingeniorum ab Erasmo appellata 191. a
 Prædicationis Euangelicæ, generalis & specialis finis 5. a
 Prædicatio uerbi Dei quare apud Papistas prohibeatur 248. a
 Prædicare Euangelium nemo potest nisi missus 249. b
 Prædicare quid Christus iusserit. 239. a

Prædicantis missio 249. a
 Præfinitio uocatur prædestinatio. 191. a
 Præputium pro præputiato 60. a
 Præsumere quiduis extra periculum facile, uerum in ipso discrimine prioris propositi retinere constantia, id demum est animi in uera fide synceri ac confirmati 26. b
 Præter spem credere, & sub spe credere, quod intelligendum. 102. a
 Præscientia Dei 190. a
 Primogenitis cedit regni administratio 192. a
 Principum officium 305. b
 Prisca & aquila. 359. a (335. a)
 Probari hominibus curare debemus professio quæq; habet quædam uulgaria 144. b
 Πρόφῃτα 256. b
 Prophetia impijs aliquando hominibus concessa 291. b
 Promissiones ex singulari Dei prouidentia literis mandatæ. 10. a
 Promissio & fides relationem inter se habent 97. b
 Prophetiæ diditionis, significationes 291. b
 Prophetiarum scripturarum magna auctoritas 2. a
 Promissionum Dei multa genera. 2. b
 Promissio quælibet habet adiunctam obligationem 10. a
 Promissionum & uaticiniorum magna differentia 9. b
 Πρὸς τὸν Χριστὸν 358. b
 Πρὸς τὰ ἄλλα 197. a
 Πρὸς τὸν νοῦν 330. a
 Πρὸς τὸν νοῦν 51. b
 Prouocandi uerbum 264. b
 Pseudapostoli Apostolatus Pauli obsecrare conantur 1. b
 Pseudapostoli quare sibi Romæ sedem delegerint 21. b
 Publicani quare in Euangelicis literis male audiant 312. b
 Pueri baptizandi 96. b
 Pulli coruorum Dominum inuocant 247. b
 Purgatorium nullum 200. a
 Q
 Quibus signis cognoscantur non seruientes Christo 368. a
 Quiduis non potest cuius competere. 107. a
 Quid sit uerus Dei cultus 283. a
 Quid naturale est, non mox licitum est
 Quorum sit cultus Dei. 283. a (36. a)
 R
 Raba meretrix 336. a
 Ratiōis humanæ ingenium. 238
 Ratiōe unusquisque reddet per se. 329. b
 Recapitulatio siue ἀνασφαιδωσις quid 315. a
 Recon

INDEX.

Reconciliari alicui is recte dicitur,
qui propter malum facinus ex
amicitia reiectus est 119.4
Redemptio per sanguinem Christi
humani generis, quare in hac
postrema tempora dilata 83.4
Redemit nos Christus, nō emit. 81.4
Regnare in uita quid sit 127.4
Regni administratio cedit primoge
nitis 192.4
Regnum Dei non est cibus & po
tius 330.4
Reges pastores appellati 307.4
Regna duo, unum peccati, alterum
gratiæ 132.4
Regnum Christi nō est de hoc mun
do 15.4
Religio unaquæq; suos certos ritus
habet 330.4
Remissio peccatorum in baptis
ma confertur 133.4
Remissio peccatorum est nostra ius
titia 91.4
Remissio peccatorum nostrorū mor
ti Christi attributa 107.4
per Remissionem peccatorum præ
teritorū quō intelligendū. 81.4
Remissionarij 85.4
Renouatio menti nostræ necessaria
est ad cognitionem diuinæ uolun
tatis 284.4
Reprobi improprie uocati 196.4
Res desperatæ quæ dicantur. 102.4
Respub. quædam id moris habuer
unt, ut inter iudicandum nō ui
derent personas 306.4
Resistere potestati, & nō uelle sub
di non differunt 304.4
Restauratio Euāgelij in Germania
orta 251.4
Resurrectio Christi nostra est uiuifi
catio 107.4
Ritus colendorum eidorū. 258.4
Rom. Ecclesia seruum & dominū
idem esse dicit 6.4
Romanæ fidei encomium 19.4
Romanæ urbis olim excellentissi
ma maiestas 15.4
Romanæ Ecclesiæ Apostolorū, & on
tificum, episcoporum, pastorū,
ac prælatorum ministerium an
cum Christi gratia sit cōiunctū,
quomodo iudicandum 15.4
Romanæ excellentiæ gibbas & su
percilia Rom. qui ad Christum
ueniunt, oportet ponere 15.4
Romanæ Ecclesiæ fastus à Chryso
stomo & Basilio notatus 15.4
Romanorum hominū uiciositas &
impuritas germanitas quædam
est 36.4
Romani anseri capitolino sacra in
stituerunt 33.4
Romani gloriantur de Petro cōtra

ipsum ordinem Dei 264.4
Romani uelut in orbis uertice sede
bant 15.4
Rom. pontifex suis Apostolicam be
nedictionem nudis uerbis optat.
17.4
Romanos Paulus à curiositate auo
cat 373.4
Rufi matrē quare Paulus suam ma
trem quoq; appellauerit 363.4
Rufinus, id est, liberator 271.4
S
Sacerdotium Christi perpetuum
est 200.4
Sacramenta quidam bonorum ope
rum professionē quandā, & nō
symbola gratiæ esse dicūt. 62.4
Sacramentum non iustificat, sed fir
des sacramenti 94.4
Sacramenta non conferunt iustitiā
62.4
Sacra solennia anseri capitolino à
Romanis instituta 33.4
Salutatio Apostolica 5.4
Salutandj sedulitas amicitie offi
cium est & iudicium 371.4
Sacrificium laudis uerum 18.4
Salutationis genus uero Apostolicū
16.4
Salutandi ratio dilectionis affectū
continet ibid.
Salus nostra ac plena redemptio spe
ratur 185.4
Salus secundum scholasticos certior
est, quæ ex debito, quā quæ
ex gratia expectatur 91.4
Salus nostra non constet humana
aliqua, sed diuina potestati 27.4
Sanctorum peculiaris nota quæ
205.4
Sanctorum uirorū ingenium. 17.4
Sanctorum gemitus 187.4
Sanctis quare in papatu tanta fides
adhibita 248.4
Sancti peccant 164.4
Sancti non sunt inuocandi 32.4
Sanctorū intercessio nulla. 200.4
Sanctorum tres gradus 157.4
Sancti reliquias peccati in se habēt
162.4
Sanctos inuocare est peccatū. 247.4
Sanguis Christi non solum est ucte
ris testamēti delictorū remissio,
sed & noui. Item non solum eo
rum quæ ante, sed & post baptis
ma admittuntur, & quomodo
probetur 83.4
Sanguis Christi nos ab omni pec
cato mundat 201.4
Sanguinis Christi effectus extendit
se non tantum in posteriora, sed
& in anteriora tempora. 118.4
Sanguine suo nos Christus redemit
80.4

sanctitatis elogium pontifex mori
tuis tantum tribuit 16.4
Satan mūdi huius princeps. 209.4
Satanæ astus 33.4
Sapientis est abscondere consilium
278.4
Sapientiæ liber non habetur in ca
none 225.4
Sarab mortua, Abraham aliam du
xit uxorem 103.4
Saulus, id est, petitus & postulatus.
Ec. 6.4
Saul 222.4
Scholastici uolunt salutem certiorē
esse quæ ex debito, quā quæ
ex gratia expectatur 91.4
Scientia ueri reddit humiles & mo
destos 270.4
Sciētia recti neminem destitui. 55.4
Scire uelle & plurimum sapere om
nibus agnatum 286.4
Sciendi, uerbum 257.4
Scriptura Apostolica non est curio
se diuexanda 64.4
Scripturæ duplex usus 339.4
Scripturarū propheticarū magna
utilitas 9.4
Scortatio sub se omnis generis im
mundiciem ac libidinem com
plectitur 38.4
de secreto operum Dei iudicio non
temere iudicandum 227.4
Securitas & pax conscientiarum
unde sit 241.4
Segregatio & uocatio quomodo
differant 9.4
Segregatus 8.4
Sepulchrum patens guttur eorum.
72.4
Serpens 369.4
Seruum alienum non licet iudicare
322.4
Seruire temporis quid 295.4
Seruitur bifariam 21.4
Seruorum omnium communis con
ditio 140.4
Seruorum uaria genera 1.4
Seruum esse, nihil aliud est, quā
cuiquam seruire 6.4
Seruum Dei esse non est causa salu
tis 7.4
Seruus sciens & non faciens, uapus
labit multum 57.4
Signi definitio 94.4
Signa ex quibus Christo non ser
uientes cognoscuntur 368.4
in signorū usu quæ sint expendēda
signa simplicia. 94.4 (96.4
in simplicitate impertire 292.4
Socratem Physiognomon qualem
esse dixerit 70.4
ad societatem tam corporālē q̄ spi
ritalem duo requiruntur. 289.4
à somno expergisci 317.4
Sophi.

INDEX

Sophista ea, quæ secundū quid dicuntur, ut simpliciter dicta rapiunt 152. a
 σωφιστική 287. b
 σωφιστική Ecclesiæ necessaria est. 287. b
 Sospiter 372. b
 spes quæ uidetur, nō est spes. 185. b
 spes est iustificationis signū. 194. b
 spes se bifariam habet 102. b
 spes non pudefacit 114. a
 spes quædam rationibus nititur, quædam fidei inditio 102. b
 spe seruati sumus 185. b
 σπερματις 94. a
 spei Deus & quare sic appellatus 344. a
 spiritus sanctus sibi ipsi non aduersatur 48. b
 spiritui sancto quomodo conueniat adscribere gemitus 187. b
 spiritus cōpunctiōis quid sit. 260. a
 spiritus Dei & Christi idē. 174. a
 spiritus pro animi motu 295. a
 spiritus sanctificationis 3. a. 13. a
 spiritus propriū uiuificare. 154. a
 spiritus sanctus, imbecillum conscientiarum semper rationē habet 207. b
 spiritus bonus, malus 177. b
 spiritus uaria opera 177. a
 spiritus Christi efficacia sua uiuificat etiam corpora nostra 171. a
 spiritum cordium humanorum esse se gemitum 177. a
 de spiritu & litera 61. a
 spirituales & carnales quomodo differant 164. a
 σπῆλαι 294. b
 σπῆλαι 96. a
 σπῆλαι ἀνάβια 204. b
 subdi non uelle potestati Dei, & resistere non differunt 304. b
 summum bonum quod 185. a
 superstitio pontificia fiduciā multis modis obscurauit 110. a
 superbia mentis est ex ignorantia 270. a
 susurriones, obrectatores 38. a
 suscipere aliquem in Christo quid sit 358. a
 συρισμὸς significat aliquando συρισμὸς 358. a
 συρισμὸς 39. a
 συρισμὸς, bifariam exponitur. 189. b
 Syritius Papa interdixit sacerdotibus matrimonium 171. b

T

Tandem, uocula 21. b
 ταυτολογία 365. b
 τὰς 312. b. 235. b
 ταῦτα, Latinis publicani 312. b
 Tempori seruire quid 295. a
 Temporis opportunitas non est nec

gligenda 317. a
 Tenebrarum opera quæ 318. b
 Tenebræ sunt iucundæ 67. a
 Tentatio diaboli aliquo modo de die peccato initium 122. a
 τρυφονοσύνη 190. b
 Tertius notarius uel amanuensis Pauli 372. a
 Testamenta, id est, fœdera & pactiones 213. b
 Testamentum uetus & nouū. 148. a
 τίς 203. a
 Timotheus uino abstinet 176. a
 Timotheus cooperarius Pauli 371. a
 Tyranni quoad patienter ferendi. 303. a
 Tyranni non scruunt citra Dei uoluntatem ibid.
 θεολογία 190. b
 Theophilus est qui studio obseruationis Dei delectatur 38. b
 θεολογία 38. b
 θεολογία 185. a
 Thesaurizare 45. b
 Tradere, pro permittere 34. b
 Trepidatio conscientiarum unde sit 241. b
 Tryphæna, Tryphosa 363. b
 θυμὸς καὶ ἡρῶν 47. b
 Thustdu recht Vnd Vuol du Vuirst es finden 51. a

V

Valentinianorū blasphemia. 114. a
 Valēti, Marcionis, & Manichæi error 167. b
 Vana esse omnia 182. a
 Vana quæ dicantur 32. b
 Vanitas est corruptio & interitus, qui est ex corruptione 182. a
 Vanitati creatura subiecta est, quomodo accipiendum 182. b
 Vasa quæ dicantur 228. a
 Vaticiniorum & promissionū magna differentia 9. b
 Vexillal 312. b
 Vexillalia duplicia ἡσυχαστικὰ καὶ ἡσυχαστικὰ 312. b
 Velle & currere 219. b
 Venialia & mortalia peccata non sunt secundum quantitatem uel qualitatem admissorum discernenda 163. a
 Verbi Dei prædicatio quare apud Papistas prohibeatur 248. a
 Verbi Dei auditus est necessarius ad fidem cordis 248. a
 Verbum fidei in Papatu non prædicatur 239. a
 Veræ charitatis duo specimina pulcherrima 18. b
 Veritati non obtemperantes, quid sequatur 51. a
 Veritas instar lucis, quæ clausos etiam oculos feriat 47. a
 Veritas & misericordia Dei manet in æternum 343. a
 Veritas est cognitio & uerus Dei cultus 30. a
 Veritas Dei non habet infensiores hostes quàm cultores eidororum 30. a
 Veritas in iniustitia detinetur. 29. a
 Versutia 38. a
 Vescens nō uescentem ne despiciat 321. b
 Vexillum quid significet 342. b
 Viæ Dei imperuestigabiles. 277. a
 Vitia tria, luxuria, lasciuia, & superbia, totum orbem perturbant. 318. a
 Vitor quis apud Deum 302. a
 Vinci dicitur, qui à proposito deiicitur 302. a
 Virtus propter se ipsam appetenda 50. b
 Virtus Christi ex authore peccati Adamo confirmata 120. a
 Virgæ nomine non comprehenduntur poenæ mortis 308. b
 Vis uolētior nulla, quàm propriæ cuiusq; libidinis 158. a
 Vita nostra uapor 21. a
 Vita flagitiosa iræ Dei signum. 34. b
 Vita flagitiosa est idololatriæ poena 30. a
 Vita nostra sita est in diuino beneplacito 170. b
 Vitæ Christianæ præceptiones. 292. b
 Vitalia membra 102. b
 Viuere ex aliorum liberalitate turpe & miserum 313. b
 Viuere secundum carnem 175. a
 Vltionem quare Deus sibi uendicat 300. b
 Vltionem homini Christiano exercere non licet 300. a
 Vnitas Christiana soluitur propter leuissimas causas 19. a
 Vnd manglen der ehren die Gott an inen haben solt 78. b
 Vocatio & segregatio quomodo differant 9. a
 Vocatio generalis genere & ordine prior 7. a
 Vocatio externa & interna. 193. a
 Vocati qui dicantur, & locus de uocatione 7. a
 Vocatio Dei est 8. a
 Vocatio Dei una 193. a
 Vocationis in regno Christi præcipua genera 7. a
 Vocatus Apostolus 8. a
 Voluntas Dei magis ad saluandū quàm condemnandū propendit 125. b
 uolunt

INDEX.

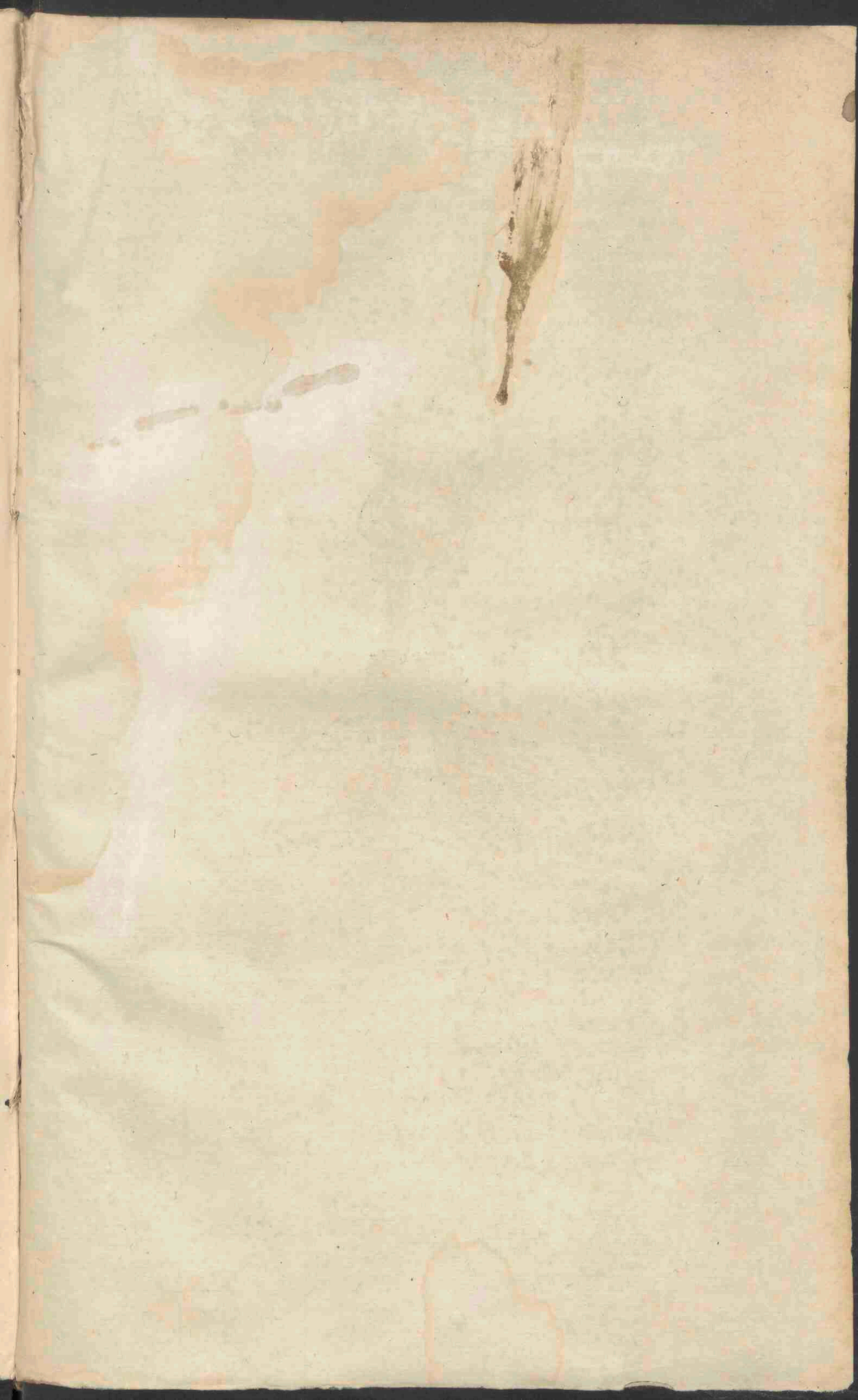
Voluntatis diuinæ cognitio duplex est 285.a	erbarm/des Vuir ich mich er/ barmen 218.b	δαῖσμον 205.b
Voluntas Dei inducit necessitatem 224.a	Vuer ist im radt geseffen bey Gott/ ch dann er alle ding gemacht hatt: 279.a	ἐν ἑαυτῷ 206.a
Voluntas hominis & conatus quid possit 219.a	Vueit Von dannen ist gutt fur die schutz 367.a	ἐν ἑαυτῷ 79.a
Voluntatis diuinæ cognitio Chris/ tianis est necessaria 284.a	Vuir Vberuwinden Vueit 206.b	Zelum erga Christum pleriq; per/ sequendo magis, quam ferendo declarat 205.b
Vuas man Gott thut auß guter mai/ nüg; das ist gut Vnd gefelt Gott 33.a	ἐν ἑαυτῷ 295.b	Zelo dei aliquo agi simpliciter, no si adsit etiam scientia Dei, non est satis 234.b
Vuem ich Vuol Vuill, dem Vuir ich Vuol Vuellen. Vues ich mich	ἐν ἑαυτῷ 303.b	Ζυgreiffen 186.b
	ἐν ἑαυτῷ 287.a	Zu sich nemmen 358.b
	ἐν ἑαυτῷ 287.a	

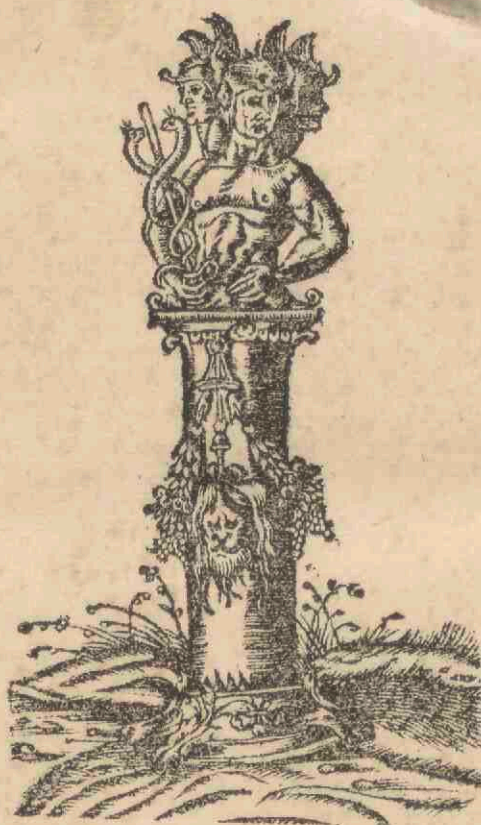
INDICIS FINIS.

CHARTARVM SERIES.

α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ο π ρ ρ σ τ υ ξ y z. AB
CDEFGHI. Omnes terniones, præter I quaternionem.

BASILEAE, PER IOANNES HERVAGIOS,
ANNO M. D. LV. MENSE MARTIO.

...tellic crebrescenti b... idatruat...

...omino...
...erito in alus equimus.

morte ueniens corrupcionis suae. Atque
 cerem perit. Atque aduersus liberos gratia
 interueniente reducitur. Sed cum multa agere
 conatur et non ualeat. eiusdem corruptionis
 suae obstaculus. quasi caueae uestib; ligatur.
 Iam quidem eam iniqua ceciderat. damnationis
 foueam euasit. quia secuturum mortis supplicium
 manu rectoris aduersa. adueniam redeun-
 do superauit; Sed tamen coartata caueam to-
 lerat. quia superne quae discipline nexib;
 cingitur. ne perdesidera uagetur. Quae ergo
 sponte sua foueam cecidit. aduersus liberales lau-
 sa redit. Quia et per libertatem arbitrii in culpa
 corruit. Et tamen hanc aduersus motibus conditoris
 gratia coacta. nolentemque constringit. Post
 foueam itaque caueam patitur. quae erepta ex
 eterno supplicio. aprauae libertatis motibus
 subcaelestis artificis dispensatione redigatur;
 Recte ergo dicitur. Et propter superbia quasi
 leuam capies me. Quia et liber homo per cibum
 sibi mortem intulit. et reductus adueniam sub
 disciplina melius clausus uiuit; Quasi leuam
 ergo propter superbia captus est. quia indente
 eum disciplina suae corruptionis deprimat.

insensibilis? obdurescat. Nulla quidem diligit.
 nequaquam ^{supina} concupiscit. Et quia amoris intimi
 calorem non habet. frigida deorsum iacet. Ac misce-
 rando modo ^{et} condue tanto secunior quanto peior.
 Cumque unde sit lapsa non meminit. et supplicia
 secutura non metuit. quantum lugenda sit nescit;
 At si a flatu saespi tangitur. ad considerationem
 proptius suae perditionis euigilat. Incelestium
 inquisitione se excusat. ardoris summi aestibus
 inardescit; Quae circum premunt damnata con-
 siderat. et plorat. proficiens quae prius letat optebat;
 Bene ergo conditum dicitur; Reuersus quae mira-
 buliter me crucias. quia omnipotens deus unum me
 niam uisitans. ad amorem suum erigit. Inde
 hanc lacrimas grauius affligit. Ac si aperte dicat;
 Relinquendo me nequaquam afficias. quia in sen-
 sibilem reddis. Sed et ceteris crucias. quia adu-
 te insinuas michi me quam sim lugendus demon-
 stras; Unnequaquam se poenali sed mirabiliter
 asserit cruciari. quia dum perflectum mens ad summa
 rapitur. compunctionis suae poenam gaudent
 mirari. Et liber affici. quia in afflictione sua
 se conspiciat ad alta subleuari. Sed et ante cum pro-
 pter inuictas in reui obis tuos uincat.

A close-up detail of a book binding, showing a decorative metal clasp and a leather strap. The clasp is ornate, with a central circular element and a cross-shaped design. The leather strap is dark and appears to be made of a different material than the main binding. The background shows the textured leather of the book cover.

A close-up photograph of a book's spine, showing the binding structure and a small, light-colored label near the top.